CHRESTOMATHIA LATINA

I

ZA VII RAZRED REALNIH GIMNAZIJA

PRIREDIO
VLADIMIR PERINOVIĆ,
GIMN. DIREKTOR u p.

Ovaj udžbenik, po saslušanju Glavnoga prosvjetnog savjeta S. br. 579 od 17 jula 1939, odobren je odlukom g. Ministra prosvjete IV br. 10782 od 18 augusta 1939 za VII r. realnih gimnazija. Ovo odobrenje važi do kraja 1942/43 školske godine.

CIJENA 35.— DINARA

ZAGREB 1939

18285

CHRESTOMATHIA LATINA

I

ZA VII RAZRED REALNIH GIMNAZIJA

PRIREDIO
VLADIMIR PERINOVIĆ,
GIMN. DIREKTOR u p.

Ovaj udžbenik, po saslušanju Glavnoga prosvjetnog savjeta S. br. 579 od 17 jula 1939, odobren je odlukom g. Ministra prosvjete IV br. 10782 od 18 augusta 1939 za VII r. realnih gimnazija. Ovo odobrenje važi do kraja 1942/43 školske godine.

CIJENA 35.— DINARA

2784 *

ZAGREB 1939

Pisac pridržava sva prava, pa i pravo prijevoda. Naklada pisca. Jugoslovenska štampa d. d., Zagreb

PREDGOVOR

Držeći se u svemu propisanog plana i programa za latinski jezik u VII r. naših realnih gimnazija, priredio sam ovu »Chrestomathia Latina«.

Pri izradi udžbenika držao sam se principa:

Kako sam pojam »hrestomatija — čitanka« označava ne malu nego pokrupniju knjigu s najraznovrsnijim sadržajem, nastojao sam da moja hrestomatija, makar bila i latinska, bude doista prava čitanka.

Naročito sam imao na umu da pisac hrestomatije koga bilo jezika ne smije ograničavati profesora na onoliki broj odlomaka, koliki se navodno može pročitati u školi u toku šk. godine. Profesor je vezan samo na pisce koje ima čitati u školi, ali nipošto na nekoliko odlomaka iz djela tih pisaca. On ima neograničeno pravo biranja štiva iz propisanih pisaca prema svome najboljem uvjerenju, prema svome nahođenju i prema svojim učenicima (njihovu znanju, shvatanju i interesovanju). Da može slobodno birati, treba mu dati i knjigu sa što više raznovrsnih odlomaka: duljih i kraćih, težih i lakših.

Pored toga sam želio da u hrestomatiju unesem što više odlomaka i u prozi i u stihu da bih učeniku omogućio što bolje i svestranije upoznavanje kulturnih i društvenih tekovina u starom Rimu i njegovoj imperiji, da bih ga poučio i na njega povoljno utjecao u duševnom, moralnom i estetskom pogledu.

Naročitu sam pažnju obratio na to da napabirčim što više odlomaka koji se tiču naših jugoslav. krajeva. Te sam odlomke grupisao pod »Rimljani u jugoslavenskim krajevima«. Isto su tako u obilnoj mjeri zastupljeni pisci našeg nacionalnog latiniteta srednjeg i novog vijeka. Odlomci o našim krajevima iz djela starih lat. pisaca i naših nacionalnih latinista najbolje će uputiti našu omladinu u pravo shvatanje i tačno razumijevanje postepenog razvitka naše narodne kulture i pokazati direktne utjecaje na našu književnost koja nije ni tako mlada ni jednostrana, jer kao što smo jedini od evropskih naroda primili pismo direktno

od starih Grka, bez ičijeg posredovanja, tako su i naši dubrovačko-dalmatinski književnici crpili duh klasične starine na samom izvoru.

Novina je što sam u knjigu unio i »Nekoliko odlomaka o rimskoj ženi kao majci i supruzi, o njenu vaspitanju i radu u javnom životu« i više natpisa u prozi i stihu iz kojih će učenik bolje upoznati starinu svoje domovine.

Jer nemamo potpunih rječnika za sve latinske pisce, nijesam se mogao ograničiti na kratak komentar koji je uglavnom osrednji. Time će se, bez sumnje, postići to da će se moći više i brže čitati, i pored malog broja sati lat. jezika u VII razredu. Komentar je morao izići nešto oveći i zbog raznih historijskih i stvarnih objašnjenja do kojih učenik inače ne može doći.

Novina je i to da sam u uvodu unio nešto iz historije latinskog jezika, njegove karakteristike, rasprostranjenosti i upotrebe sve do najnovijeg doba, a onda kratak pregled rimske književnosti. Život i rad pisaca, zastupljenih u hrestomatiji, nalazi se na kraju knjige.

Prvi put u naš latinski udžbenik unesene su 4 geografske karte od kojih »Imperium Romanum« u bojama.

U Zagrebu, mj. jula 1939

V. P.

SADRŽAJ

(Brojevi u zagradama označuju stranu komentara odnosnog odlomka ili pjesme).

Predgovor 3

LATINSKI JEZIK

1 Iz historije latinskog jezika 13
2 Latinski jezik i karakter Rimljanina 16
3 Latinski jezik u srednjem i novom vijeku 17
Pregled rimske Književnosti 18

STARI VIJEK

PROZA

Rim, njegov postanak i prirodni položaj

1 Priča o postanku grada Rima (M. Iunianus Iustinus, Epitomae 43, 1—2) 27 (203)
2 Zgodan položaj Rima, osnov njegove kasnije moći u svijetu (M. T. Cicero, De re publica II, 5—10) . . . 28 (204)

C. JULII CAESARIS

COMMENTARII DE BELLO GALLICO

A) **Sjeverni evropski narodi prema opisu Cezarovu**

1 Galija i njezini stanovnici; opis Gala (I, 1; VI, 11—20; IV, 5; VI, 24) 30 (205)
2 Germani (VI, 21—23; IV, 1,3—3; VI, 25—28) 34 (207)
3 Britanci (V, 12—14; IV, 33) 37 (208)

B) **Cezarovi ratovi u Galiji i Britaniji**

1 Helvećani; zavjera i smrt Orgetorigova; pripreme za odlazak iz zemlje; Cezar čuva interese rimske države; početak rata (I, 2—7, 9—13) 38 (209)
2 Potpun poraz Helvećana kod Bibrakte i njegove posljedice (I, 26—30) 41 (210)
3. Lađe Veneta (III, 13) 43 (210)
4 Rimska prva pomorska bitka na Atlanskom Okeanu (III, 14—15) 43 (211)
5 Prvi prijelaz Cezarov u Britaniju (IV, 20—30) . . . 44 (211)
6 Opći ustanak Gala — Vercingetorig (VII, 1—4 — G. 53 pr. Hr.) 48 (212)
7 Vercingetorig u Alesiji — Dolazak galske vojske u pomoć Alesiji (VII, 68—72; 79) 49 (213)
8 Odlučna bitka pred Alesijom (VII, 86—90) 51 (214)

C. SALLUSTII CRISPI

I BELLUM CATILINAE

1 Uvod u djelo — Tijelo i duh (c. 1—3) 53 (214)
2 Karakteristika L. Sergija Katiline (c. 4,3—5,8) 54 (215)
3 Razvoj rimske države; život i moral staroga naroda rimskoga i u doba Katilinino (c. 5,9—13) 54 (215)
4 Prijatelji i drugovi Katilinini i njihovi planovi (c. 14, 16—18, 20—21) 57 (217)
5 Ondašnje društvene i političke prilike u Rimu (c. 36,4—39) 60 (219)
6 Značajna sjednica senatska — Govor Cezarov i Katonov (c. 50,3—53,1) 62 (220)
7 Katon i Cezar (uspoređenje) — (c. 53,6—54) 66 (222)
8 Katilinini doglavnici gube živote u tamnici, a Katilina na bojnom polju (c. 55, 60,7—61) 67 (223)

II BELLUM IUGURTHINUM

1 Numidija, njena kraljevska porodica i njen odnos prema Rimu (c. 5—9,3) 68 (223)
2 Kralj Micipsa drži Jugurti značajan govor pred svoju smrt (c. 9,4—11,1) 70 (224)
3 Jugurta i Hiempsal (c. 11,2—13,8) 70 (224)
4 Sjeverna Afrika: opis zemlje i naroda (c. 17—19,7) . . 72 (224)
5 G. Memije govori narodu protiv Jugurte i njegovih pristalica (c. 30,3-4—32,1) 73 (225)
6 Historijat odnosa između plemstva i naroda u Rimu — Stranke (c. 41—42) 75 (226)
7 Kv. Metel preuzima vođstvo rata s Jugurtom i obnavlja polu disciplinu vojničku (c. 43—45) 76 (227)
8 G. Marije i njegov govor (c. 63—64; c. 84—87, partes selectae) 77 (227)
9 L. Sula (c. 95—96) 81 (230)
10 Svršetak rata (c.97,1-3, 112—114) 82 (231)

III HISTORIAE

Epistula Cn. Pompei ad senatum (Lib. II) 83 (231)

RIMLJANI U JUGOSLAVENSKIM KRAJEVIMA

1 **Rimljani u Iliriku** (Eutropius, Breviarium ab urbe condita (l. III, 4, 6—8) 85 (232)
2 **Rimljani u Dalmaciji, Dardaniji i Panoniji** (Eutropius, Breviar., l. IV, 23; l. VI, 1, 2, 4; l. VII, 8, 9) 86 (233)
3 **Gaj Julije Cezar u Iliriku** (Eutropius, Breviar. l. II, 17 — C. I. Caesar, Comm. de bell. Gall., l. II, 35; l. III,7,1; l. V, 1,5—2,1) 86 (234)
4 **Rat između G. Julija Cezara i Gneja Pompeja u jugoslavenskim krajevima**
a) Pompejeve pripreme za rat s Cezarom (C. I. Caesar, Comm. de bell. civ. III, 3—5) 87 (235)
b) Cezar prevozi čete iz Brindisija u Grčku; boj Cezarovaca i Pompejevaca na ostrvu Krku (C. I. Caesar, Comm. de bell. civ. III, 2; 6—8; L. Annaeus Florus, Epitomae, l. II, 13, 30—33) 88 (236)

c) Opsada Salone (C. I. Caesar, Comm. de bell. civ. III, 9) 90 (238)
5 **Svršetak rata između G. Julija Cezara i Gneja Pompeja**
a) Bitka kod Farsala (C. I. Caesar, Comm. de bell. civ. III, 88—99) 90 (238)
b) Posljednji dani Pompejevi (C. I. Caesar, Comm. de bell. civ. III, 96, 3—4; 102—104) 94 (240)
6 **Ustanak u Panoniji i Dalmaciji — August šalje Tiberija koji s Germanikom uguši ustanak**
(C. Velleius Paterculus, Historia Romana l. I, 110, 111, 113—116,1) 96 (240)
7 **Kratki opisi naroda koji su živjeli u jugoslavenskim krajevima i ratova što su ih Rimljani vodili s tim narodima**
a) Bellum Thracium
L. Annaeus Florus, Epitomae, l. I, 39 (III, 4) . . . 98 (242)
b) Bella Illyrica
Bellum Illyricum primum
L. Ann. Florus, Epit. l. I, 21 (II, 5) 98 (242)
Bellum Illyricum secundum
L. Ann. Florus, Epit. l. I, 29 (II, 13) 99 (243)
Bellum Illyricum tertium
L. Ann. Florus, Epit. l. I, 23 (IV,12) 99 (243)
c) Bellum Noricum
L. Ann. Florus, Epit. l. II, 22 (IV, 12) 99 (243)
d) Bellum Pannonicum
L. Ann. Florus, Epit. l. I, 23 (IV, 12) 99 (243)
e) Bellum Delmaticum
L. Ann. Florus, Epit. l. II, 25 (IV, 12) 99 (244)
f) Bellum Moesicum
L. Ann. Florus, Epit. l. II, 26 (IV, 12) 100 (244)
8 **Nekoliko rimskih careva rođenih na jugoslavenskom zemljištu** (Eutropius, Brev. IX 4; 13, 15; 17; 19—20, 22—28; X, 1, 2, 4—8) . . . . . 100 —
a) Decius 100 (244)
b) Aurelianus 100 (244)
c) Probus 100 (245)
d) Diocletianus 101 (245)
e) Constantinus (Magnus) 102 (246)

NEKOLIKO ODLOMAKA O RIMSKOJ ŽENI KAO MAJCI I SUPRUZI, O NJENOM VASPITANJU I RADU U JAVNOM ŽIVOTU

1 **Vaspitna načela cara Augusta**
(C. Suetonius Tranquillus, Augustus 64) 104 (246)
2 **Položaj žene u Rimu i u Grčkoj**
(Corn. Nepos, Vitae, Praefatio 6) 104 (246)
3 **Kornelija, majka Grakha**
a) Ponos majke Kornelije
α) L. Annaeus Seneca, Ad Marciam 16, 3 . . . . . 104 (247)
β) Valerius Maximus, Facta et dicta memor. IV, 4 . . 105 (247)

b) Kornelijin utjecaj na sinove
α) M. Fabius Quintilianus, De institutione oratoria I, 16 . . . . . 105 (247)
β) M. Tullius Cicero, Brutus 58, 210 . . . . . 105 (247)
4 **Porcia**
a) Val. Maximus, F. et d. memor III, 2, 15 . . . . . 105 (247)
b) Val. Maximus, F. et d. memor. IV, 6, 5 . . . . . 105 (247)
5 **Neizmjerna ljubav supružnika** (Val. Maximus, F. et d. memor. IV, 6, 3) 105 (247)
6 **O obrazovanoj, ali pokvarenoj Semproniji** (C. Sall. Crispus, Bellum Catilinae, 24₃—25) 106 (247)
7 **Pomama za plesom (igranjem)** (Macrobius, Saturnalia III, 14, 5) 106 (247)
8 **Žene kao parničari i branioci — advokati** (Val. Maximus, F. et d. memor. VIII, 3) 107 (248)
9 **Miraz odlične Rimljanke** (Val. Maximus, F. et d. memor. IV, 9—10) 107 (248)

NATPISI

Natpisi u prozi

a) Različiti natpisi 109 (249)
b) Natpisi iz Bosne i Hercegovine 111 (250)

Mudre izreke i krilatice

a) Caesar 113 (251)
b) Sallustius 113 (251)
c) Curtius Rupus 114 (251)
d) Iustinus . . . . . 114 —
e) Razne mudre izreke iz poklasičnog vremena . . . 114 (251)

POEZIJA

Iz Metrike 115
Jampski senar, heksametar, pentametar 117
Metri Katulovih pjesama 119

Primjeri za vježbu u skandovanju stihova

a) Heksametri 119 (251)
b) Disticha 120 (251)
c) Jampski senari 120 (252)

P. OVIDIUS NASO

METAMORPHOSEON LIBRI

Odabrani odlomci

1 Uvod (I, 1—4) 121 (252)
2 Četiri doba svijeta (I, 89—150) 121 (252)
3 Potop (I, 244—312) 122 (253)
4 Nioba (VI, 146—312) . . . . . 124 —
a) Obijest Tantalove kćeri 124 (254)
b) Osveta Latonina 125 (255)

5 Dedal i Ikar — Prvi svjetski avijatičari (VIII, 183—235, 236—259) 127 (256)
6 Filemon i Baukida (VIII, 601—710) . . . . . 129 —
a) Uvod 129 (257)
b) Filemonovo i Baukidino gostoprimstvo 129 (257)
c) Nagrada 130 (258)
7 Orfej i Uridika (X, 1—67, 72—77) 131 (258)
8 Fama (XII, 39—63) 132 (259)
9 Ovidijev epilog Metamorfosama (XV, 871—879) . . . 133 (260)

EX LIBRIS FASTORUM

1 O Romulovoj godini i njenoj diobi (I, 27—30, 39—62) 133 (260)
2 Prvi dan januara (I, 63—88) 134 (261)
3 Proljeće (I, 149—160) 135 (261)
4 Ara Pacis (I, 709—722) 135 (261)
5 Arion (II, 83—118) 135 (262)
6 Dobit (korist) iznad svega (I, 193—218) 136 (263)
7 Pater patriae (5 februar) — (II, 127—144) 137 (263)
8 Apoteoza Romulova (II, 491—512) 137 (263)
9 Feralia (II, 533—566) 138 (264)
10 Svetkovina Ane Perene (III, 523—656) 138 (264)
11 Osnivanje Rima i Remova pogibija (IV, 809—862) . . 139 (265)
12 Poštovanje starosti (V, 57—72) 140 (266)

EX LIBRI TRISTIUM

1 Ovidijeva autobiografija (IV, 10, 1—64, 69—132) . . 140 (266)
2 Oproštaj s Rimom (I, 3) 143 (269)
3 Ljuta zima (III, 10, 1—72, 75—78) 145 (271)
4 Utjeha u pjesmi (IV, 1, 1—22) 147 (272)
5 Moć vremena (IV, 6, 1—16) 147 (272)

EPISTULAE EX PONTO

1 Svojoj supruzi (I, 4, partes selectae) 148 (273)
2 Vulgus amicitiam utilitate probat (II, 3, 7—18; 23—30) 148 (273)
3 Život u zemlji Geta (III, 1, 1—30) 149 (273)

ELEGIAE

Iz mladenačkih ljubavnih pjesama

1 Pjesnik hvali svoje doba (Ars amat. III. 113—128) . . 149 (274)
2 Čitaocima (Amores II, 1, 5—10) 150 (274)
3 Cijenjenje pjesnika nekad i sad (Ars amat. II, 273—280; III, 405—412) 150 (274)
4 Ostani Korino (Amores II, 11, 5—26; 33/34; 43—46; 55/56) 150 (275)
5 Kako se stiče ljubav (Ars amat. II, 17—20, 97—108; 111—124; 223—242) 151 (275)
6 Vještina u učtivosti (Ars amat. II, 295—304; 309—314; 657—666) 152 (276)
7 Razgovor s damom za stolom; igre (Ars amat. II, 197—206) 153 (276)

8 U društvu (Ars amat. I, 589—592; 595/596; II, 505—508) 153 (277)
9 Perike i bojenje kose (Amor. I, 14, 35—56) 153 (277)
10 Kozmetička sredstva (Ars amat. III, 199—210) . . . 154 (277)
11 Ženske frizure (Ars amat. III, 135—154; 159—168) . . 154 (278)
12 Uvodna i završna riječ Ovidijeva u djelu Ars amatoria 155 (278)
13 Slasti života na selu (Remedia amoris, 169—198) . . 155 (278)
14 Arijadna Teseju (Heroides, X) 156 (279)

C. VALERIUS CATULLUS

CARMINA

Prijateljima i poznanicima

1 (1) Posveta 158 (280)
2 (9) Veraniju 158 (280)
3 (13) Primamljivi poziv 158 (280)
4 (46) Proljeće se budi 159 (281)
5 (101) Na bratovu grobu 159 (281)
6 (31) Opet kod kuće 159 (281)
7 (84) Arije 160 (282)
8 (49) M. Tuliju Ciceronu 160 (282)
9 (93) G. Juliju Cezaru 160 (282)
10 (73) Svijet je nezahvalan 160 (282)

Lezbiji

1 (5) Vivamus atque amemus 160 (282)
2 (70) Lezbijino kolebanje 161 (283)
3 (86) Lezbijina ljepota 161 (283)
4 (92) Uspoređenje 161 (283)
5 (107) Pomirenje s Lezbijom 161 (283)
6 (109) Vječna ljubav 161 (283)
7 (72) Tužbe na Lezbiju 162 (283)
8 (87) Uspoređenje 162 (283)
9 (75) Ponovna tužba 162 (283)
10 (85) Mrzim i ljubim 162 (283)

ALBIUS TIBULLUS

Elegiae

1 (I, 1) Moj ideal 163 (284)
2 (I, 10) Rat i mir 164 (285)
3 (IV, 13) Izjavljivanje ljubavi 166 (286)
4 (IV, 2) Sulpicijina ljepota 166 (286)
5 (IV, 6) Na rođendan Sulpicijin 167 (286)

SULPICIAE EPISTOLIA

1 (Tib. IV, 8) Bez njega nema veselja 167 (287)
2 (Tib. IV, 9) Bićemo zajedno 167 (287)
3 (Tib. IV, 11) U neizvjesnosti i na velikoj muci . . . 168 (287)
4 (Tib. IV, 12) Kajanje 168 (287)

SEXTUS PROPERTIUS

Elegiae

1 (I, 1) Prva ljubav 169 (288)
2 (II, 27) Moć ljubavi 170 (288)
3 (III, 1) Moć poezije 170 (289)
4 (III, 23) Oproštaj 171 (289)
5 (IV, 11 v. 73—96) Kornelija 171 (290)

SYMPHOSII: Aenigmata 173 (290)
Disticha Catonis 173 (291)

NATPISI U STIHOVIMA

A) Nadgrobni natpisi
Carmina Latina Epigraphica 174 (291)
B) Tituli sepulcrales poetarum Romanorum 176 (292)
C) Natpisi različitog sadržaja 176 (292)
Mudre izreke i krilatice
a) Ovidius 177 (292)
b) Tibullus 178 (293)
c) Propertius . . . . . 178 —
d) Phaedrus 178 (293)

SREDNJI I NOVI VIJEK

PROZA

Iz »Ljetopisa Popa Dukljanina«

(»Annales Diocleatis auctoris«)

1 Sv. Konstantin (Ćirilo) pokrštava kralja Budimira i njegov narod — Kralj Budimir i uređenje države Srba i Hrvata poslije pokrštenja (gl. IX) 179 (283)
2 Kralj Radoslav i sin mu Časlav (gl. XXII—XXIV) . . 182 (294)
3 Kralj Vladimir i Kraljica Kosara (gl. XXXVI) . . . 183 (294)

THOMAE ARCHIDIACONI SPALATENSIS

Historia

I De Dalmatia 186 (295)
II De Laurentio archiepiscopo — Divina mysteria in lingua Slavica celebranda non sunt — De restaurando episcopatu Nonensi 187 (295)
III Quomodo Hungari dominium Dalmatiae et Croatiae ceperint 189 (296)
Regi Hungaricae pontifex significat, quas poenas in haereticos constituerit, mandatque, ut haereticos ac Culinum banum Bossinum, haereticorum fautorem a regno expellat (Eusebije Fermedžin, Acta Bosnae) 190 (296)

MARCI MARULI SPALATENSIS:

De bene beateque vivendi institutione:

»De avaritia vitanda« (l. I, c. 7) 191 (296)

Filip Lastrić, **Epitome Vetustatum provinciae Bosnensis: De solo Regni Bosnensis** (c. III) 191 (296)

Maria ex baronibus de Zamagna, comitissa de Restiis, **Posveta izdanju pjesama J. Restija** 193 (297)

Prepiska između Dobrovskog i Kopitara 194 (297)

Ivan Derkos, **I Srbija, pored zapadnih evropskih država, služi kao primjer u njegovanju narod. jezika i kulture** 195 (297)

POEZIJA

Raymundus Cunichius, **Ahilej i Prijam** (Ilias XXIV, 558—644, 661—688) 197 (298)

Bernardus Zamagna, **Odisej se otkriva sinu Telemahu** (Odyssea, XVI, 167—239) 199 (298)

Marcus Marulus, Hieronymus 201 (299)

Aelius L. Cerva — Crijević Ilija, Ode in Ragusam . . . 201 (299)

Gaudeamus igitur 202 (299)

Popis pisaca, njihov život i rad

Stari vijek 300

Srednji i novi vijek 309

LATINSKI JEZIK

1 IZ HISTORIJE LATINSKOG JEZIKA

Sa sjevera Evrope, a u mračno prehistorijsko doba poplavili su odvojeni dijelovi velike indoevropske porodice kojoj je otadžbina bila između obala Istočnog Mora i plodnih ravnica oko rijeka Dona, Dnjepra i Dunava, Apeninsko Poluostrvo, spuštajući se kroz alpinske klance. Iz jezika njihova vidimo da su ti osvajači Italije koje obično nazivamo Italcima (Italici), najsrodniji onome narodu koji se na početku historijskog doba raširio sjeverno od Alpa preko Francuske i Južne Njemačke, tj. Keltima.

Kelti, Italci, Germani i Grci sačinjavaju zapadnoevropsku grupu Indoevropljana. Druge su dvije grupe indoevropskih naroda: istočnoevropska kojoj su u staro doba pripadali Tračani i Frižani s Armencima, a današnji su glavni pretstavnici te grupe Slaveni i Balti (Litavci i Leti), i azijska grupa koja se sastoji iz Iranaca (Perzijaca) i arijskih Sjevernih Indijaca. Da su jezici svih tih naroda međusobno vrlo srodni, u neku ruku samo dijalekti jednog jedinstvenog jezika, dokazala je uporedna nauka o jezicima na početku 19 vijeka.

Kako se svi Italci nijesu doselili zajedno, a ni u isto vrijeme, njihov se jezik još vrlo rano podijelio u različite dijalekte. Od tih je dijalekata samo jedan jedini došao do izražaja u književnosti, i mi samo taj tačno poznajemo, a to je jezik Rima i njegove okolice — latinski jezik. Njegovi se izvori javljaju u obilnoj mjeri i bez prekida istom od sredine III vijeka pr. Hr. Iz starijeg vremena lat. jezika imamo samo nekoliko kratkih natpisa na metalu i kamenu, odlomaka starih zakona i kultnih pjesama napisanih u kasnije doba i od rimskih antikvara II i I vijeka pr. Hr. riječi i forama, sakupljenih iz pisanih spomenika koji nam nijesu sačuvani. Premda ti oskudni ostaci ne idu dalje od 500 g. pr. Hr., ipak su nam vrlo važni za historiju lat. jezika.

Ostale italske dijalekte poznajemo samo iz nepotpunih natpisa koji većim dijelom pripadaju III i II vijeku pr. Hr., jer se već na početku I vijeka pr. Hr. progurao lat. jezik u čitavu Italiju kao jezik javnog života, naročito u poveljama. — Ti natpisi u dijalektima većinom su tako kratki, da iz njih ne možemo stvoriti pravu sliku o jeziku. Od dijalekta samnijskog ili osćanskog i umbrijskog sačuvani su nam duži natpisi.

Samnićani su se krajem V vijeka pr. Hr. spustili iz svoje brdske zemlje S a m n i u m u kampansku ravnicu i oborili vlast Etruśćana. Njihov su jezik nazvali Rimljani »osćanski«, jer je »Oscus« (iz Opiscus)« bilo prastaro ime za stanovništvo Kampanije. U osćanskom jeziku sačuvana su nam dva vrlo važna natpisa.

Usred Umbrije nalazio se grad I g u v i u m (danas Gubbio). U njemu je nađeno u XV vijeku 7 bronzanih ploča na kojima su u umbrijskom dijalektu bili napisani svešteničkí propisi za prinosenje žrtava.

Osnov lat. rječnog blaga čine riječi i rječne osnove koje su Italci, kada su se odvojili od srodnih naroda, donijeli sa sobom u novu otadžbinu kao nasljedstvo od svojih praotaca. Većina tih riječi sačuvana je i u ostalim indoevropskim jezicima, svakako u drugoj glasovnoj formi koja se razlikuje od latinske. Stoga je bez-

uslovno potrebno poznavanje najvažnijih glasovnih odnosa između latinskog i ostalih indoevropskih jezika da bismo mogli naći jednu lat. riječ u jednom od srodnih jezika i uvrstiti je u stari nekadanji zajednički jezik Indoevropljana.

Od lat. riječi koje pripadaju starom indoevropskom jeziku, ova ili ona riječ ne odgovara po svojoj glasovnoj formi dijalektu grada Rima, ali možda odgovara kome drugom italskom dijalektu. Uzmimo riječ »p o p i n a (kuhinja) koja nije nikako čisto rimska. Ona pripada riječi »coquo« (kuhati) i glasila je u jeziku grada Rima »c o q u i n a«. U osćanskom i umbrijskom dijalektu **qu** prelazi u **p**; uporedi osćansko i umbrijsko **pis** = lat. **quis**. Nijesu, dakako, sve lat. riječi »pozajmljene« iz osćanskog ili umbrijskog dijalekta. Glavno je da je bilo tih pozajmica iz drugih jezika i dijalekata kao što ih ima i u današnjim živim modernim jezicima. — Mnoge osćanske riječi prešle su u jezik grada Rima bez sumnje na ovaj način.

Dijalektom koji poznajemo iz osćanskih natpisa mora da je prvobitno govorila većina seoskog stanovništva u pokrajini Laciju. Grad Rim sa svojom najbližom okolicom imao je svoj posebni dijalekat. Selo je uvijek bilo u živom saobraćaju s gradom, i iz seoskog jezika koji se svakodnevno govorio na rimskom trgu — pazaru prodrle su pojedine riječi u jezik građana, naročito one koje su označavale poljoprivredne proizvode i uopće sve što je u nekoj vezi s poljoprivredom. Sigurno su seljaci i kuhinju i krčmu u koje su se navraćali, prozvali »popina«.

Riječi koje pozajmljuje koji jezik obično dijelimo u pozajmljene i strane riječi (barbarizmi). Pozajmljenim zovemo one riječi kod kojih smo izgubili osjećanje da su prvobitno pripadale kome stranom jeziku, koje se dakle pribrajaju starom naslijeđu. Kod stranih riječi potpuno smo svjesni da su k nama prešle iz kog drugog jezika. Tačna granica između pozajmljene i strane riječi ne da se povući, jer strane riječi neprekidno prelaze u pozajmljene.

Kad su Italci osvajali Apeninsko Poluostrvo i spuštali se do Apulije i Kalabrije, nailazili su svagdje, kao i Grci na Balkanskom Poluostrvu, na starije stanovništvo koje nije pripadalo Indoevropljanima. Iz njihova jezika možda potiče ova ili ona latinska riječ kao što su imena biljaka, oruđa, mjesta.

Na italsku kulturu i jezik utjecali su mnogo trajnije oni narodi koji su se poslije Italika bilo morem bilo preko Alpa doselili u Italiju i tu se ugnijezdili. Premda su ti prolazno ograničili područje italskog jezika i vlasti, ipak je Italija imala od njih materijalne i duhovne koristi.

Odakle su došli E t r u s ć a n i i kojim su narodima najbliži, pinja su koja i danas stoje na istom mjestu gdje su bila prije 70 godina kada je pitanje Etrusćana izbilo na površinu. Samo je jedno sigurno da etrusćanski nije indoevropski jezik. Po jednom natpisu, nađenom na ostrvu Lemnu, zaključuje se da je etrusćanski sličan frigijsko-armenskom jeziku. Tako bi Etrusćani bili prešli morem iz Male Azije u Evropu. Oko 500 g. pr. Hr. bili su Etrusćani najmoćniji narod u Italiji. U Rimu i u kampanskim gradovima igralo je etrusćansko plemstvo i njihovi sveštenici prvu ulogu. Krajem V vijeka pr. Hr. mijenja se slika. Preko Alpa dolaze keltski narodi i Etrusćanima otimaju plodne sjeveroitalske ravnice. Na jugu prodiru Samnićani u Kampaniju i u gradovima obaraju etrusćansku vlast. Rim postaje politički potpuno neovisan od Etrurije, vodeći borbu kroz čitav IV vijek. Pri velikom utjecaju koje je imalo etrusćansko gospodstvo na unutrašnji život Rima, samo po sebi je vjerovatno da su mnoge lat. riječi koje se ne mogu objasniti odgovarajućim riječima u indoevropskim jezicima pozajmljene iz etrusćanskoga. Ali kako je do sada protumačeno samo malo etrusćanskih riječi što ih nalazimo na natpisima i na zavojima mumije u Zagrebačkom narodnom muzeju, ne dostaju nam sigurni znaci po kojima bismo mogli dokazati etrusćansko porijeklo jedne riječi.

Preko Jadranskog Mora došla su pojedina plemena I l i r a koji su pripadali indoevrop. jezičnoj porodici, i naselila se na istočnoj obali Italije, a djelomično i u unutrašnjosti. Najviše i najzbijeniji su bili oko utoka Pada i u Kalabriji: tamo kao Veneti, a ovdje kao Mesapijci. Čini se da njihova kultura i jezik od koga su nam sačuvani ostaci u venetskim i mesapijskim spomenicima nijesu imali ikakva većeg utjecaja na Rim.

Latinski je jezik uzajmio iz g r č k o g ne samo vrlo mnogo nego i vrlo starih riječi. Kako su južnoitalski Grci sa kojima su Rimljani najprije došli u dodir bili Ahajci (Metapont, Sybaris, Kroton), i Dorani (Tarent, Herakleja), tako su najstarije grčke uzajmljene riječi prešle u latinske ne u atičkojonskoj nego u ahajskoj ili dorskoj dijalektskoj formi. One pokazuju na pr. mjesto atičkojonskog η (ē) starogrčko α (ā) koje su Ahajci i Dorani sačuvali nepromijenjene: māchina iz dorskog māchanā (atički mēchanē), mālum (jabuka) iz dorskog mālon (atički mēlon), plāga (udarac) iz dorskog plāgā (at. plēgē) etc.

Mnogo više prodiru grčke riječi u lat. jezik kad je grčka književnost u III vijeku pr. Hr. unišla u Rim. Pjesnik, kao što je Plaut, ne ustručava se da sam upotrebljava grčke riječi gdje su mu mogle dobro poslužiti i latinske (badisso — grčki »badídso«, dapināre — grčki »dapanān« etc). Dok su se take riječi naravski samo iznimno odomaćile, u latinski su jezik u velikoj mjeri navrvjeli skovani izrazi za trgovinu, umjetnost i nauku, za način života i običaje, zatim nazivi za oruđe, odijelo, biljke i životinje. Grčke uzajmljene riječi prilagođene su latinskom izgovoru. — Jer latinski nije imao grčkih aspirata φ (= ph), θ (= th), χ (= kh), Rimljani su ih nadomještali odgovarajućim neaspiriranim glasovima, dakle **p** (= φ), **t** (= θ), **c** (= χ): purpura (grčki porphýra), tus (grčki thýos, tamjan), calx (grčki chálx, kreč klak). Kasnije su obrazovani i učeni krugovi nastojali da grčke aspirate izgovaraju doista kao aspirate, i tako se od sredine II vijeka pr. Hr. počelo pisati **ph, th, ch:** schola (grčki scholē), thesaurus (thēsaurós), theatrum théatron), phalerae (phálara). — Grčko ζ (ds) pisalo se u latinskom: s, ss; ει kao ē (balinēum iz grčkog »balineíon«; οι i ωι kao **oe** (oi): **poena** iz grčkog »poinē«, comoedus iz grčkog »kōmōidós, αι kao **ae** (balaena iz grčkog »phálaina«).

Kelti se pojavljuju u ravnici rijeke Pada od IV vijeka pr. Hr. i drže čitav sjever u svojim rukama dok ih nije Rim na početku III vijeka pr. Hr. konačno savladao. Premda su u samoj Italiji kao i u Južnoj Galiji i u Španiji došli u uži dodir s rimskom kulturom, ipak je samo malo riječi iz keltskog prešlo u latinski jezik. Najviši je utjecaj na Rimljane imala tehnika građenja keltskih kola: c a r r u s (kare, teretna kola), carruca (karoca, fijaker), carpentum, cisium, covinnus, essedum, raeda — sve su keltski nazivi za kola; i c o r b i s je možda keltska riječ i prvobitno je značila »kolska krošnja«, »pletara« (irski k o r b »kola«). Keltskog su porijekla dalje nazivi za oružje (cateia, gaesum, gladius, lancea, matara, parma, sagitta) i izrazi za gladijatore (a n d a b a t a, gladijator koji se bori zavezanih, pokrivenih očiju; battuo, batuo (3) tući, udarati).

Iz ostalih je jezika latinski periodično uzajmljivao malo riječi. Iz s e m i t s k o g je uzajmio: t u n i c a (iz ktunica, jevrejski kithonet, grčki (»chitōn«) i m a c e l l u m »trg, pazarište za povrće, zelen« (jevr. makheba« tor, ograda«) što je vjerovatno preko Grka došlo do Rimljana (dorskošpartanski mákellon »ograđen prostor, rešetka«). — Germanske riječi kao a l c e s »los, sjeverni jelen, irvas i u r u s »tur, bizon« vjerovatno su primili Rimljani preko Kelta.

Tako je i latinski jezik kao što i jezici mnogih ostalih naroda proživio razne faze u svome razvoju i rječnom blagu. U njemu su ostavili trag i narodi pod čijim su jarmom nekada živjeli stari Rimljani i narodi od kojih je seljački narod rimski primao duševnu i materijalnu kulturu.

2 LATINSKI JEZIK I KARAKTER RIMLJANINA

Kao što svi ljudi nijesu jednaki po svojim duševnim osobinama i sklonostima, tako dakako nijesu ni narodi. Kod jednih je jače razvijen osjećaj, a kod drugih prevladava intelekt; kod jednih preteže razum i volja, a kod drugih mašta i osjećaj. Malo je i ljudi i naroda u kojih su jednako razvijene sve duševne sile. Od klasičnih naroda jedini su Grci koji su bili obdareni tom ljudskom vrlinom, a u Rimljana su se razvili razum i volja na račun ostalih duševnih osobina. Rimljanin je bio čovjek od istrajnog i neumornog rada. Stoga i Salustije kaže: »Optimus quisque facere quam dicere malebat«, a Livije stavlja u usta junaku Muciju Scevoli riječi: »Et facere et pati fortia Romanum est«. Glavne su crte Rimljanina dostojanstvenost, žilavost i izdržljivost, srčanost, čvrsta i nesalomljiva volja. Rimljanin osobito voli poljoprivredu, ratništvo i teženje zemlje. On je vrlo pobožan i konzervativan. Glavna mu je briga da osigura državu, da je uredi, da sačuva narodnu vjeru i strogi moralni život. Kao što je Rimljanin bio dobar ratar i vojnik, tako je bio i dobar trgovac: velike ratove protiv Kartage vodio je iz trgovačkih interesa, a rimski je trgovac u podjarmljenim zemljama bio opasniji negoli rimski činovnik. Ideal Rimljana staroga kova iskazan je u staroj formuli »vir fortis atque strenuus«. Hrabrost je osposobljavala rimske građane naročito za vojnike. duševna nadarenost za državnike i advokate, a razboritost, bistrina i jasno izražavanje za govornike. Vojska i državnički talent naroda rimskoga učinili su da se Rim iz male države razvio u veliku silu prvoga reda, a njegov jezik da je najprije postao jezik čitave Italije, a onda svjetski jezik. Rimljanin od prirode praktičan čovjek, nije imao pravog razumijevanja za umjetnost i nauku. Za to on nije imao ni smisla ni fantazije. I Ciceron sam otvoreno priznaje »Doctrina Graecia nos et omni litterarum genere superavit«. — Rimljanin nije imao ni dara da se udubi u tajne velike prirode niti oka za njezine ljepote. I dok su Grci oživljavali i nebo i zemlju s bezbrojnim božanstvima, Rimljani su samo izvjesnim apstraktnim prirodnim silama ukazivali božansko poštovanje, ali niti su mogli stvarati mite niti vode, brda i gajeve naseljavati ljupkim nimfama.

Te karakterne crte naroda rimskog našle su odraza i u njegovom latinskom jeziku.

Kao što je Rimljanin tvrd i opor, tako mu je i jezik, naročito zbog toga što konsonanti prevladavaju u pojedinim riječima. Glasovi su u tijesnoj vezi s prirodom samoga čovjeka. To će nam lako udariti u oči, ako uporedimo moderne sjeverne i južne evropske narode. U germanskim i slavenskim jezicima igraju konsonanti daleko važniju ulogu nego u romanskim koji su bogatiji s vokalima u riječima. Talijanski je jezik neobično mek, ljubak i lijep. Jezik kao umjetna tvorevina čitavoga naroda pokazuje da talijanski narod ima naročiti smisao za formu, dar koji se pokazao u umjetnosti, slikarstvu i muzici, poeziji i graditeljstvu. Ko bi mogao tvrditi da u tome pogledu sjeverni narodi podobro ne zaostaju za Talijanima? — Latinski je jezik nekako po srijedi između talijanskoga i ruskoga jezika koji je prepun konsonanata. — Među slavenskim jezicima, bez sumnje, po mekoći, ljepoti i ljupkosti zauzima prvo mjesto srpskohrvatski jezik. — Latinski je jezik i u oblicima siromašan prema grčkom. Složene glagolske oblike koji u svim modernim jezicima prevladavaju Rimljanin je obuhvatio samo perfektnom osnovom; ograničio se na najnužnije. On je spojio optativ s konjunktivom, a aorist s perfektom. — U njega nema ni onog obilja riječi što ga ima grčki jezik. U latinskom jeziku imade mnogo tuđega blaga koje je spolja doneseno. Mnoštvo tuđih riječi ne upućuje nas samo na važne tuđe kulturne utjecaje u Rimu nego je

i dokaz slabe mašte i stvaralačke moći. Ni latinski pa ni romanski jezici nijesu podesni za složenice, za sastavljanje dvije ili više riječi u jednu. On nije u tom pogledu nikako gibak, elastičan kao što je grčki ili njemački jezik. Sintaksu književnog jezika stegli su gramatičari u čvrsta i stalna pravila, dok u grčkom vlada veća sloboda i ljepša postepenost. Rimljanin je u svojoj duši za strogu subordinaciju, pa je nju proveo i u sintaksi svoga jezika. Načelo te podređenosti prodire u sklop riječi i rečenica klasičnog lat. jezika u mnogo većoj mjeri negoli u ostalim indoevropskim jezicima. I sami pjesnici upuštaju se u duge periode.

Glavni zakon latinskog stila je konsekventnost i logička tačnost u izrazu. Razum diktuje riječi, a ljepota forme dolazi istom u drugom redu.

Ali se i pored toga ističe latinski jezik svojom jasnošću i određenošću, svojom ozbiljnošću i dostojanstvenošću (gravitas). Ciceronove periode koje logički rasčlanjuju i obuhvataju čitav red misli pravo su umjetničko djelo, a taj isti jezik dao je sažeti i mislima bogati stil jednog historika Tacita i iskovao tako kratke i jake izraze da ih je teško prevesti (Multum, non multa. Oderint, dum metuant. Volenti non fit iniuria. — Ecce homo. Memento mori). — Latinski je jezik doista vojnički jezik, jezik komandanata, ukočeni jezik administracije, zbijeni jezik pravnika, lapidarni jezik za narod kakav je bio rimski — tvrd kao stanac kamen.

3 LATINSKI JEZIK U SREDNJEM I NOVOM VIJEKU

U srednjem se vijeku latinski, koji je postao čisto internacionalan jezik, počeo sve više udaljivati i u leksikalnom i u sintaktičkom pogledu od klasičnog latinskog jezika. Stoga lat. jezik srednjeg i novog vijeka nazivamo poklasičnim.

Latinski je sve do u novo doba ostao važan kulturni faktor. On je u srednjem vijeku bio posrednik među svim kulturnim narodima na duhovnom, naučnom i diplomatskom polju. On je i danas jezik katoličke crkve, i šta više još u posljednjem svjetskom ratu (1914—1918) služio je kao zgodno sredstvo za sporazumijevanje među zaraćenim narodima i državama koje su nastojale da se taj rat što prije završi. — I u našem svakodnevnom jeziku nailazimo, na svakom koraku, na latinski jezik u uzajmljenim i stranim riječima koje nam je nametnuo sam kulturni život.

Još važniju ulogu igrao je latinski kao jezik prostog naroda, kao narodni jezik. Obrazovani Rimljani posvećivali su mu malo pažnje; stoga o njegovu razvoju mnogo i ne znamo. Ali iz toga narodnog, vulgarnog latinskog jezika nastali su romanski jezici (talijanski, francuski, španski, portugiski i rumunski) kojih se najstariji pisani spomenici javljaju u IX vijeku.

Na ovome mjestu treba istaknuti da je i naša stara književnost, specijalno hrvatska, dobrim dijelom pisana na latinskom jeziku. To se odnosi na prvom mjestu na dubrovačko-dalmatinsku književnost koja se počela i razvijala pod utjecajem humanizma u XIV vijeku i kulturnih i trgovačkih veza s Italijom. Mnogi pisci pišu samo na latinskom ili na lat. i talijanskom, a neki na lat. i srpskohrvatskom jeziku. U Dubrovniku nalazimo pisaca još u prvoj polovini XIX vijeka koji pišu latinski. U XV vijeku javljaju se latinski pjesnici po čitavoj Dalmaciji. Jedan od najstarijih biće Vuk Bobaljević iz prve polovine XV vijeka. Malo kasnije spominje se Petar Mar. Menčetić, prvi dubrovački poeta laureatus. Među njima je svakako najpoznatiji Aelius Lampridius Cerva, uvjereni Latin, iako to po krvi i jeziku nije mogao biti. Prezirao je sve što nije latinsko. Za njega je Dubrovnik: »propago vera, verior

colonia, bis prolesque Quiritium«. Dakle, Dubrovnik je latinska kolonija, naseljena latinskim narodom. Za njega je srpskohrvatski jezik: »stribiligo illyrica« (ilirsko kričanje). Kasnije i sam Cerva-Crijević uviđa da mu lat. jezik nije materinski, već da ga je naučio u tuđini. — Osim Dubrovčana pišu latinski i kotorski humanisti (Ivan Bolica, Ludovik Pasquali i Brnja Pima), zatim Šibenčanin Šišgorić i Splićanin Marko Marulić i drugi. I najstariji hrvatski historiografi pišu historiju latinskim jezikom. Prvi je taki hrvatski historik Dinko Zavorović (1540—1610) iz Šibenika. Njegov je mlađi sugrađanin Ivan Tomko Mrnavić, rodio se 1580, porijeklom iz Bosne, što je uvijek isticao. On je Ilire smatrao Slavenima kao i sve rimske careve, rođene u našim krajevima (Prob, Dioklecijan, Konstantin). — Ne samo u Dubrovniku i u Dalmaciji nego i u Hrvatskoj pisalo se od XVII vijeka i na lat. jeziku. U to kolo pisaca dolaze iz Hrvatske: Pavao Riter Vitezović (1657—1713), Adam Baltazar Krčelić (1715—1778), Pavao Stoos (1806—1862), Josip Derkos i drugi, a iz Slavonije: Matija Petar Katančić (1750—1825) i biskup Maksimilijan Vrhovac (1752—1827).

Slovenci su u srednjem vijeku pisali na latinskom jeziku, a prava narodna slovenačka književnost javlja se s Reformacijom kao i u Hrvatskoj. Ima i slovenačkih pisaca koji su u XVIII i XIX vijeku pisali latinski, kao na pr. Marko Pohlin (1735—1801) i Jernej Kopitar (1780—1844) itd.

U srpskoj književnosti nema pisaca koji su pisali na latinskom jeziku, ali ima radova na lat. jeziku iz historijskog života srpskog naroda bilo u srednjem bilo u novom vijeku.

PREGLED RIMSKE KNJIŽEVNOSTI

UVOD

Rimljani i Grci bili su u svojoj suštini potpuno različiti. Rimljani su bili bez žive fantazije i stvaralačke moći koje su u velikoj mjeri djelovale na duševni život i umjetnost starih Helena. Međutim su se isticali svojim oštroumljem, smislom za red i praktičnost. Ta svojstva našla su izraza u njihovoj državi, njihovom uređenju vojske i njihovom pravu. Za stvaranje značajne nacionalne literature imali su malo sklonosti. Ali su zato Rimljani s čudnovatom prijemljivošću, koja je ubrzo prestala sa slijepim podražavanjem, prisvojili helensku kulturu, a da ipak nijesu napustili svoju narodnost. Ne treba zaboraviti da su na razvoj rimske književnosti mnogo utjecali svježi i daroviti talenti stranog plemenskog karaktera: kao što se »trojezični« Enije (govorio je grčki, osćanski i latinski) doselio u Rim iz Kalabrije, tako su kasnije došli Katul i Vergilije iz kraja oko rijeke Pada, a dvojica Seneka, Kvintilijan i Marcijal iz Španije.

Rimska su književna djela doista većim dijelom kopiranja grčkih originala koja su rijetko dostigla ili ih baš nadmašila, ali nam često nadoknađuju gubitak svojih uzora. Ipak, usprkos toga rimska književnost, kako se sve više uviđa i priznaje, ima svoju vrijednost. Ona je neke književne vrste samostalno izgradila, i u njenim klasičnim djelima često se slaže rimska snaga s grčkom ljepotom. I nadasve ona je ispunila svoju misiju u svijetu. Preko nje je presađena helenistička kultura u zapadne zemlje gdje je postala temelj moderne kulture. Noviju literaturu nijesu stvorili grčki učitelji (uzori), kojih se utjecaj istom kasnije počeo javljati, nego rimski pisci.

Rimska se književnost obično dijeli na pet perioda ili doba.

PRVI PERIOD (ARHAJSKO DOBA — PUERITIA)

Počeci nacionalne rimske književnosti

(Od početka rimske države do 240 g. pr. Hr.)

O kakvoj književnosti u to doba ne može se gotovo ni govoriti. Jezik je latinski još prost i nedotjeran za ono što zovemo lijepom knjigom. Najstariju rimsku poeziju sačinjavaju pjesme pobožne, junačke, rugalice, pa tužbalice i lakrdije. Prvi tragovi duševnog života u Rimljana pojaviše se na polju lirske poezije. To su različite pjesme svešteničkih zborova, naročito Salija (carmina Saliaria ili axamenta) i braće arvalske (fratres arvales). — Sve su te pjesme bile sastavljene u ritmičkoj formi, a metrički im je stih bih staroitalski versus Saturninus (⏑ – ⏑ – ⏑ ⏑ ‖ – ⏑ – ⏑ –). Kao primjer evo jedan stih pjesnika Novija:

Dabúnt malúm Metélli Naévió poétae, ili: Prvi stih iz prijevoda Odiseje:

Virúm mihí, Caména, ínsecé vorsútum.

Među epske pjesme toga vremena mogu se ubrojiti stare pjesme na gozbama u slavu pradjedova, zatim tužbalice (neniae) koje su pjevale najmljene narikače (praeficae).

Počeci običnog dramskog prikazivanja (improvizacije) dopiru do u najstarija vremena, a spominju se: versus fescennini, saturae i atellanae. Sve su to bile dramske improvizacije. Seljaci bi obično na svadbama i drugim svečanim prilikama zbijali kojekakve šale uz igranje i pjevanje, pošto su se preobukli, a lice namazali čim bilo ili ga prekrili kakvom maskom. Te su improvizacije dobile ime ili po mjestu gdje su nastale ili po sadržaju. Fescennini zovu se po gradu Fescennium u južnoj Etruriji, a znači raskalašene šale kod seoskih svečanosti. Saturae su lakrdije s pjevanjem i igranjem uz pratnju frule, s početka u rukama seoske omladine, a poslije, kad su za svako prikazivanje stali u Rimu podizati pozornicu na nogarima, u rukama glumaca od zanata (histriones). Kad se stvorila prava pozorišna igra, uzimala se satura kao neki veseo završetak, exodium, iza drame. Atellana, osćanska lakrdija (ludicrum oscum), tako nazvana po osćanskom gradu Attela u Kampaniji, došla je iz Kampanije u Rim gdje su je pretstavljali rimski mladići maskirani. Njezina je osobina da je imala stalne muške uloge.

Kao što je pjesništvo, tako je i proza ovoga doba slaba. To su različne službene bilješke o važnijim događajima, kao: različni popisi, zakoni, ugovori, upute za uredske i bogoslužbene činovnike i slično. Napose možemo spomenuti: 1) fasti, tj. popis sudskih dana, a kasnije su bilježili i druge dane; odatle je nastao kalendar koji su vodili pontifices; 2) annales pontificum, popis važnijih događaja preko godine. Sastavljao ih je pontifes maximus, i to sve do g. 123 pr. Hr., a onda su ih složili u 80 knjiga pod imenom: Annales maximi. Ovamo možemo još ubrojiti različna rodoslovlja, porodične kronike i orationes ili laudationes funebres, tj. govore na grobovima rodbine ili zaslužnih ljudi. — Najvažniji spomenik u prozi, koji su Rimljani imali od starine, bili su zakoni na 12 ploča, leges duodecim tabularum, iz 451 i 450 g. pr. Hr., stvarno prva knjiga u prozi. Oni su bili izvor javnog i privatnog prava, te su ih učili napamet u školama.

DRUGI PERIOD (STARO DOBA — ADULESCENTIA)

Utjecaj grčke na razvitak rimske književnosti

(Od Livija Andronika do Suline diktature, 240—80 pr. Hr.)

Rimljani su već odavno došli u dodir s grčkom kulturom, dijelom posredno preko Etrusćana dijelom neposredno preko prijateljskih i neprijateljskih odnosa s grčkim gradovima u Donjoj Italiji, naročito poslije osvojenja Tarenta (272 g.). Iz Kampanije su u doba kraljeva primili grčki alfabet koji u latinskoj formi još i danas vlada u svijetu. Tako je helenski duh sve dublje zadirao u rimski život. Grčki se jezik raširio u Rimu kao i u samoj Grkoj. Grčki su učitelji preplavili Rim, pootvarali privatne škole u kojima čitaju i tumače rimskoj mladeži Homerove pjesme, poučavaju ih u gramatici i retorici, a učeni Rimljani govore i pišu grčki. Protiv toga grčkog utjecaja bune se i dižu mnogi Rimljani, a naročito Katon Stariji. Ali sve je bilo uzalud: helenski se duh tako uvukao u Rim, da je i sam stari Katon pod starost učio grčki.

U poeziji ovoga doba na prvom je mjestu drama, a onda ep. — Rimska se drama razvila potpuno pod utjecajem grčkim i u početku se sastojala u više iii manje slobodnom prenosenju grčkih originala. I u obrađivanju tragedija i komedija sa nacionalnim sadržajem držali su se Rimljani Grka. Protivno od grčkog običaja nije broj glumaca bio ograničen, a ovi su igrali u perikama. Osim toga su po grčkom običaju i ženske uloge igrali muškarci.

Tragedija se dijelila u tragoedia crepidata, tj. sa grčkim sadržajem, i u tragoedia praetexta, tj. sa nacionalnim, rimskim sadržajem, u kojoj su i junaci i sadržaj uzeti iz rimske historije. Tragedija se nije mogla potpuno razviti, jer se rimskoj publici više sviđala komedija. — I komedija se dijelila na dvoje: comoedia palliata, tj. sa grčkim sadržajem, i comoedia togata, tj. sa rimskim sadržajem.

Prvo je stalno pozorište sa kamenim sjedištima sagradio Pompej 55 g. pr. Hr., a 13 g. pr. Hr. sagrađen je kolosalni teatar.

Prvi dramski pisac je istodobno i osnivač umjetne rimske književnosti. To je Grk Livije Andronik (Livius Andronicus). On je oko 240 g. pr. Hr. preveo Homerovu Odiseju na latinski u saturnijskom stihu kao udžbenik za svoje đake. Epski su pjesnici ovoga doba Gnej Nevije (Cn. Naevius), Kvint Enije (Q. Ennius) i satirik Gaj Lucilije (C. Lucilius). — Pisci su tragedija Marko Pakuvije (M. Pacuvius) i Lucije Akcije (L. Accius), a komedija Tit Makcije Plaut (T. Maccius Plautus), Stacije Cecilije (Statius Caecilius) i Publije Terencije Afrikanac (P. Terentius Afer).

Proza ovoga doba zastupljena je s historiografijom, govorništvom i naukom.

Za prve se početke pisane rimske historije uzimaju službene bilješke pontifika (Annales maximi). Po primjeru tih anala stali su i drugi ljudi bilježiti događaje svoga naroda kronološkim redom — od godine do godine. Kako su se stariji rimski historici sve do Salustija služili formom anala, zovu se obično analisti. Njih dijelimo u starije (do Grakha) i mlađe (od Grakha do poslije Sule). Karakteristično je za prve analiste da svi do Katona, a neki i poslije njega, pišu grčkim jezikom, jer latinski jezik još nije bio dotjeran.

Najveći protivnik rimske filhelenije, osnivač rimske proze i prvi lat. historik je Marko Porcije Katon Stariji (M. Porcius Cato maior, 234—149). Pored njega su historici Lucije Celije Antipater (L. Coelius Antipater) i Lucije Kornelije Sizena (L. Cornelius Sisenna). Kao govornike spomenućemo M. Porcija Katona Starijeg, Gaja Sempronija Grakha (C. Sempronius Graucchus), Marka Antonija (M. Antonius), i Lucija Licinija Krasa (L. Licinius Crassus). — U pravnoj nauci su se istakli Sekst Elije Pet Kat (S. Aelius Paetus Catus) koji je napisao prvi juridički udžbenik i Kvint Mucije Scevola (Q. Mucius Scaevola), a na polju filologije Lucije Elije Stilon (L. Aelius Stilo), učitelj Varonov i Ciceronov.

TREĆI PERIOD (ZLATNO DOBA — AETAS VIRILIS)

(Od Suline diktature do smrti Augustove, od 80 pr. do 14 g. posl. Hr.)

Od 240—80 g. helenističko se obrazovanje raširilo među višim rimskim društvenim krugovima i rimska se knjiga dotjerala. Na toj je podlozi slijedeći vijek stvorio djela koja pokazuju vrhunac rimske literature i koja su na potomstvo imala nepredviđeni utjecaj. U borbi za republiku koja je bila na umoru postigla je svoj vrhunac proza, nadasve naravski govorništvo, a u miru, koji je uzdrmanoj rimskoj državi donijela vladavina Augustova (31 pr. — 14 posl. Hr.), okupilo se oko prijatelja Augustova, kulturnog čovjeka i zaštitnika umjetnosti Gaja Cilnija Mecenata, kolo odabranih pjesnika. Iz toga su kola izišla klasična djela pjesnička, koja, iako zavisna o grčkim uzorima, ipak imaju svoju punu vrijednost.

Prema tome dijelimo zlatno doba u dva dijela: Ciceronov i Augustov vijek.

I CICERONOV VIJEK (80—30 g. pr. Hr.)

U tom vijeku vodile su se teške političke borbe i oružjem i riječju: oružjem na bojnim poljima, a riječju pred sudom, u senatu i na forumu. Take su prilike pogodovale razvijanju proze, a naročito govorništvu, retorici, historiografiji i filosofiji. Prvo mjesto u Ciceronovo doba zauzima govorništvo. Rimsko je govorništvo s Ciceronom postiglo svoj vrhunac. Priroda i darovitost rimskog naroda stvorili su već prije govorništvo, ali je Ciceron stvorio umjetnu retoriku: on je uveo ljepotu i jasnoću u prikazivanju, korektnost i ljepotu u izražavanju, pa je tako natkrilio i svoje preteče, i savremenike i potomke. U vezi s govorništvom bila je retorika, tj. nauka o govorništvu, koja je bila u rukama Grka, ali ju je Ciceron u popularnoj formi prenio među Rimljane. Historiografija ovoga vremena imala je dva pravca. Jedan je neznatniji, može se smatrati nastavkom predašnjeg analističkog pravca; njegov je glavni pretstavnik Kornelije Nepot (Cornelius Nepos). Drugi je pravac više političke boje koji događaje sadašnjosti i neposredne prošlosti objašnjuje s partijskog stanovišta. Glavni su mu zastupnici: Gaj Julije Cezar (C. Iulius Caesar) i Gaj Salustije Krisp (C. Sallustius Crispus). U vezi je s historijom naučno istraživanje čiji je glavni zastupnik Marko Terencije Varon (M. Terentius Varro).

Novo je literarno obrađivanje filosofije koju je Ciceron uveo u Rim, te tako stekao veliku zaslugu. Grčkom su se filosofijom i prije bavili u Rimu, ali filosofskih pisaca do Cicerona nije bilo.

Poezija je u ovom vremenu bila po strani, jer »inter arma silent Musae«. Osim Tita Lukrecija Kara (T. Lucretius Carus) koji je obrađivao filosofiju u poetskoj formi (De rerum natura), najodličniji je pjesnik Gaj Valerije Katul (C. Valerius Catullus), svakako najdarovitiji lirski pjesnik u Rimljana.

Na mjesto drame stupio je mimus, tj. lakrdija iz prostog narodnog života, spojena sa živahnom gestikulacijom i igranjem. Mimus potiče iz grčke Donje Italije, a u Rimu se vrlo rano odomaćio. Njega su usavršili Decim Laberije (D. Laberius) i Publilije Sir (Publilius Syrus) iz Antiohije. Predmet je uziman iz svakidanjeg, naročito bračnog života, a pokatkad iz mitologije. Jezik mu je bio prost plebejski, a pjevanje i igru pratila je frula.

Napomenuti se mora da su Rimljani, učeći grčki jezik i upoznavajući se s grčkom književnošću, počeli unositi grčke knjige u Rim, pa su se tako pojavile i prve knjižare i trgovine s knjigama. Cice-

ronov prijatelj Tit Pomponije Atik (T. Pomponius Atticus), čovjek dobra literarnog ukusa, bio je najstariji poznati rimski knjižar i izdavač. S time u vezi javljaju se i javne biblioteke. Sve je to mnogo doprinijelo razvoju i širenju knjige u Ciceronovo doba.

II. AUGUSTOV VIJEK (30 pr. — 14 posl. Hr.)

Bitkom kod Akcija (31 g. pr. Hr.) nastaje velika promjena u rimskoj državi, premda su ostale republikanske forme. August je postao samovladar, ali nije uzeo carski naslov niti je ukinuo republikanski ustav. Njegova vlada ima oblik republikanski, a uistinu su se svi važni poslovi u državi vršili po njegovoj volji. Pored svega toga sve je novo: novo društvo, novi ljudi, nov vladar. Republika se bila preživjela, pa je svako želio mira. U ovoj novoj atmosferi nastade i nova literatura.

Nestalo je slobode, nestalo javnih skupština, nestalo političkih parnica, skučena sloboda govora u senatu, pa nestaje i proze, nema više govorništva ni historije kao u republikansko doba. Ali se zato diže poezija do najvećeg savršenstva sa svim svojim vrstama i formama. »U ropstvu se pjeva, jer se ne smije slobodno govoriti«.

Sam car August pomaže pjesnike, a po njegovu primjeru i drugi odlični i bogati ljudi. Na čelu svih tih dobrotvora pjesništva je bio Gaj Cilnije Mecenat (C. Cilnius Maecenas), persona grata i desna ruka cara Augusta. Mecenatova je zasluga, što je sakupio oko sebe najbolje pjesnike onoga vremena; bio im je prijatelj i pomagao ih riječju i djelom. Stoga se tako proslavio, da i danas zovemo »mecenom« čovjeka koji pomaže književnost. U Mecenatovo kolo su spadali pored drugih Vergilije, Propercije i Horacije. — Drugo kolo pjesnika okupilo se oko Mesale (M. Valerius Messala Corvinus). U tom su kolu: Tibul i Ovidije. Prijatelj književnosti je bio i G. Asinije Polion (C. Asinius Pollio). Važno je da je Asinije Polion u Rimu uveo javna čitanja književnih radova (recitationes) što je pomoglo i koristilo književnosti. Polion je podigao i prvu javnu biblioteku u Rimu 39 g. pr. Hr.

Pjesnici toga doba pjevaju po primjeru klasičnih pjesnika grčkih: Homera, Sapfe, Pindara i dr. Jezik i forma potpuno su im dotjerani. Originalnost su pokazali u tom, što su neke pjesničke vrste, koje Grci nijesu poznavali (satiru i epistole), dotjerali do savršenstva, a u drugima (elegiji) pretekli svoje učitelje.

Stvorilo se dvorsko pjesništvo, jer su svi pjesnici pjevali prema ukusu dvora i svojih zaštitnika. Narod nije bio tako obrazovan, da bi ih mogao razumjeti. Pjesme su pjevali za najviše krugove, pa je narod i dalje volio stare pjesnike koji su mu po svemu bili bliži. Istom kasnije stekli su ti pjesnici ugled i priznanje kod naroda. Glavni pretstavnici lirike su: Kvint Horacije Flak (Q. Horatius Flaccus), Albije Tibul (Albius Tibullus), Sekst Propercije (S. Propertius) i Publije Ovidije Nason (P. Ovidius Naso); epa Publije Vergilije Maron (P. Vergilius Maro); didaktičke poezije: Publije Vergilije Maron i Publije Ovidijje Nason, a satire Kvint Horacije Flak.

Drama u Augustovo doba gotovo izdiše.

Među višim krugovima bio je omiljen za Augusta pantomimus u kom je jedan igrač izvodio dramsku radnju samo igranjem i gestikulacijom, naročito gestikulacijom glave i ruka (današnji balet). Tvorci su ove igre Pilad (Pylades) iz Kilikije i Batil (Bathyllus) iz Aleksandrije, živeći u Rimu u doba Augustovo. I Mecenat i sam August bili su prijatelji pantomima Batilova. Uopće rimska inteligencija vrlo rado gleda pantomim, dok za čistu dramu skoro niko i ne mari. Pantomim, taj specijalitet Rima, koji je zadao najteži udarac rimskoj drami, održao se do vremena cara Trojana, koji ga je posve zabranio (oko 100 g. po Hr.).

Glavni je pretstavnik proze ovoga doba historik Tit Livije (T. Livius). Uza nj se mogu spomenuti i manje važni historici Pompej Trog (Pompeius Trogus) i Marko Iunijan Iustin (M. Iunianus Iustinus).

Stručna se literatura, nemajući veze s politikom, slobodno razvijala i prilično razvila. Ovamo dolaze: Fenestela (Fenestella) koji je pisao o kulturnoj historiji rimskog naroda; Gaj Julije Higin (C. Iulius Hyginus) pisao je raznolika djela, kao: historijska, geografska i poljoprivredna; Marko Verije Flak (M. Verrius Flaccus), filolog i učitelj; Lucije Anej Seneka (L. Annaeus Seneca, rhetor) retor, pisac retoričkih djela; Vitruvije Polion (Vitruvius Pollio) inženjer; Kvint Sekstije (Q. Sextius) filosof koji je pisao na grčkom jeziku.

ČETVRTI PERIOD (SREBRNO DOBA — IMMINENS SENECTUS)

(Od smrti Augustove do smrti Trajanove, 14—117)

Rimski su se carevi poslije smrti Augustove različito držali prema književnosti. Jedni su se držali vrlo rđavo, a drugi su bili manje više naklonjeni književnom i kulturnom radu. U ovom je periodu potpuno nestalo političke slobode. Javni je život bio ugušen, progonjena je sloboda riječi i misli. Posljedica toga je bila ili potpuna resignacija ili nemar za sve što se dogadjalo u državi ili ogorčenost i opozicija ili na kraju ropska podlost i udvaranje carevima i njihovim ljubimcima. Takvo je stanje javnoga života dakako moralo rđavo djelovati i na lijepu književnost.

Kao središte duševnog života u ovom periodu nicale su sve više retorske škole. Kako u javnom životu nije govorništvo bilo tako važno, ono se ograničilo na vježbe u školi za praktični život, pa je i stil i jezik udešavan prema praksi i kićenosti. Ovaj ukus prodire malo po malo kroz čitavo vrijeme i u literaturu. — Jednostavno nije dosta duhovito, zato se svim mogućim sredstvima radi i traži da se postigne samo efekat. U prozaični se jezik uvodi poetično izražavanje; na mjesto perioda dolazi kratka forma mudrih izreka (sentencija); misli se prevrću i zaokreću da se ukaže nešto novo i neobično. Ne pazi se na jezik i pravilne oblike kao ni na gramatička utvrđena pravila, nego svako, po svome nahođenju, unosi nove riječi i nove konstrukcije. Pisci se razmeću suvišnim frazama i raznovrsnim figurama. Kako je u tom pogledu u prozi, tako je i u poeziji, ali s tim dodatkom da se pjesnici slijepo ugledavaju na Grke ili na pjesnike Augustova doba. Književnike ne daje više samo Rim nego i provincija, naročito Španija i Galija. Povoljni uslovi za književnost bili su ti, što se povećao broj škola, knjižara i biblioteka, a i javna su se predavanja održavala u većoj mjeri.

Lirika je ovog doba rađena po kalupu bez vrijednosti i slabo zastupljena. Pretstavnici su epske poezije koja je samo kompilacija velikih pjesnika iz Augustova doba: Marko Anej Lukan (M. Annaeus Lucanus), Tit Kacije Silije Italik (T. Catius Silius Italicus), Gaj Valerije Flak (C. Valerius Flaccus) i Publije Papinije Stacije (P. Papinius Statius). U satiri su se istakli Aulo Persije Flak (A. Persius Flaccus) i Decim Junije Juvenal (D. Iunius Iuvenalis). Epigram je potpuno usavršio genijalni Marko Valerije Marcijal (M. Valerius Martialis). Nanovo su uvedeni u literaturu fabula i roman. Pretstavnik fabule je njen osnivač Fedro (Phaedrus), a romana Petronije Arbiter (Petronius Arbiter). Tragedije je pisao filosof Lucije Anej Seneka (L. Annaeus Seneca).

U prozi su osim historiografije koja se i pored pritiska u ona vremena sve više njegovala, osim filosofije i retorike zastupljene u literaturi ovoga vremena: geografija, prirodne nauke, medicina, poljoprivreda i filologija. — Glavni je pretstavnik historiografije

ovoga vremena P. Kornelije Tacit (P. Cornelius Tacitus), a ostali su historici Marko Velej Paterkul (M. Velleius Paterculus), Valerije Maksim (Valerius Maximus) i Kvint Kurcije Ruf (Q. Curtius Rufus). Marko Fabije Kvintilijan (M. Fabius Quintilianus) je govornik, Plinije Mlađi (C. Plinius Caecilius Secundus) pisac je epistula (pisama), a Lucije Anej Seneka (L. Annaeus Seneca), sin retora Seneka, pretstavnik filosofije.

PETI PERIOD (DOBA PROPADANJA — FERREA AETAS)

(Od Hadrijana do propasti zapadnog rimskog carstva, 117—476)

Rimska književnost ovoga perioda gubi sve više svoju originalnost. Car Hadrijan koji je za literaturu pokazivao ozbiljnije interesovanje podiže u Rimu Athenaeum, učeni zavod, u kome su latinski i grčki retori poučavali, pjesnici čitali svoje pjesme, a sofisti držali govore. Taj zavod postao je kasnije stjecište čitava obrazovanog društva. Očekivalo se da će se na taj način udahnuti novi život rimskoj književnosti, ali nije bilo uspjeha. Pod utjecajem Hadrijanovim pojavila se naročita ljubav da se ponovo oživi stari rimski duh, upotrebljavajući starinske izraze i konstrukcije i uzimajući najstarije pjesnike i književnike za uzore. Od toga doba gubi latinska knjiga svaku originalnost. Zbog toga Rim prestaje biti glavni faktor u nacionalnoj književnosti, naročito poslije diobe države (395 g.) na istočnu i zapadnu polovinu. U provincijama koje više ne privlači neko zajedničko središte stvaraju se naročiti literarni pravci, tako u Africi i Galiji koja je od sredine IV vijeka izišla na glas sa svojih škola i retorike. Rimske provincije, naročito Španija, Galija, sjeveroistočna Afrika, nijesu postale samo rimske nego i latinske. Od kraja II vijeka svaka ova zemlja ima svoj posebni kulturni život. Latinski je jezik u pojedinim provincijama bio mješavina klasičnog latinskog jezika i jezika odnosne provincije. Tako je Rim izgubio ne samo svoj duševni primat, nego ga bivše varvarske zemlje i prestižu.

Teški udarac zadaje rimskoj književnosti i sve moćniji utjecaj hrišćanstva koje nosi sa sobom potpuno novo mišljenje o svijetu i životu ljudskom; njemu se više ne može oduprijeti paganizam koji je hrišćanstvo dosta zadržavao. Hrišćanska literatura bila je pisana u oba svjetska jezika, grčkom i latinskom, i stoga se mogla raširiti po čitavom rimskom carstvu. Ona se pored profane rimske književnosti naglo razvija, i u IV vijeku postigla je svoju kulminaciju.

Za prvih 100 godina ovoga perioda naročito se usavršava pravna nauka, pa je tako postalo rimsko pravo osnov prava u modernih naroda. Pored prava razvijaju se i druge stručne nauke.

Poezija je u ovom periodu sasvim zaostala za prozom. Pjesnički je jezik još sačuvao neku čistoću, ali samo zato, što se pisci ropski povode za starim pjesnicima; od samih se Vergilijevih stihova i riječi krpe pjesme »centoni« (cento, onis = haljina od svakojakih krpa).

U poeziji se ističu: Decim Magno Ausonije (D. Magnus Ausonius) kao lirski, Klaudije Klaudijan (Claudius Claudianus) kao epski i Prudencije (Prudentius) kao najvažniji rimsko-hrišćanski pjesnik.

Od pisaca u prozi treba spomenuti historike Gaja Svetonija Trankvila, (C. Suetonius Tranquillus), Eutropija (Eutropius) i Amijana Marcelina (Ammianus Marcellinus), od filologa Aula-Gelija (A. Gellius) i Makrobija (Macrobius), a od pravnika Gaja (Gaius), Emilija Papinijana (Aemilius Papinianus) i Domicija Ulpijana (Domitius Ulpianus). Posljednji rimski filosof bio je Boecije (Boethius, 470—254).

ANIMIS VESTRIS MENTIBUSQUE MANDATE!

1 Sine studio et ardore quodam amoris in vita quidquam egregium nemo unquam assequetur. (Cicero).

2 Diligentia omnibus in rebus plurimum valet; haec praecipue colenda est nobis; haec semper adhibenda; nihil est, quod haec non assequatur. Qua una virtute omnes virtutes reliquae continentur. (Cicero).

3 Laboriosior est neglegentia quam diligentia. (Columella).

STARI VIJEK

PROZA

RIM, NJEGOV POSTANAK I PRIRODNI POLOŽAJ

1 Priča o postanku grada Rima

(M. Iunianus Iustinus, Epitomae 43, 1—2)

1 Italiae cultores primi Aborigines fuerunt, quorum rex Saturnus tantae iustitiae fuisse dicitur, ut neque servierit quisquam sub illo neque quicquam privatae rei habuerit, sed omnia communia et indivisa omnibus fuerint, velut unum cunctis patrimonium esset. Ob cuius temporis memoriam imperatum est, ut Saturnalibus exaequato omnium iure passim in conviviis servi cum dominis recumbant. Itaque Italia a regis nomine Saturnia appellata est et mons, in quo habitabat, Saturnius, in quo nunc, ab Iove expulso sedibus suis Saturno, Capitolium est. Post hunc Picum, tertio loco regnasse Faunum ferunt, sub quo Euander ab Arcadiae urbe Pallanteo in Italiam cum mediocri turba popularium venit, cui Faunus et agros et montem, quem ille postea Palatium appellavit, benigne assignavit. In huius radicibus templum Lycaeo, quem Graeci Pana, Romani Lupercum appellant, constituit; ipsum dei simulacrum caprina pelle amictum est, quo habitu nunc Romae Lupercalibus decurritur. Ex filia Fauni et Hercule, qui eodem tempore, interfecto Geryone, armenta, victoriae praemia, per Italiam ducebat, Latinus natus est. Quo tenente regnum Aeneas ab Ilio Troiā a Graecis expugnatā in Italiam venit statimque bello exceptus, cum in aciem exercitum eduxisset, ad colloquium vocatus tantam admirationem sui Latino praebuit, ut et in societatem regni reciperetur et Laviniā in matrimonium ei datā gener asciscerētur. Postea commune utrisque bellum adversus Turnum, regem Rutulorum, propter fraudatas Laviniae nuptias fuit, in quo et Turnus et Latinus interierunt. Cum igitur Aeneas iure victoriae utroque populo potiretur, urbem ex nomine uxoris Lavinium condidit. Bellum deinde adversus Mezentium, Etruscorum regem, gessit, in quo cum ipse occīdisset, in locum eius Ascanius filius successit, qui Lavinio relicto Longam Albam condidit, quae CCC annos caput regni fuit.

2 Post multos deinde huius urbis reges ad postremum Numitor et Amulius regno potiti sunt. Sed Amulius cum vi natu maiorem Numitorem oppressisset, filiam eius Rheam in perpe-

tuam virginitatem, ne quis vindex regni virilis sexus ex gente Numitoris oreretur, demersit, additā iniuriae specie honoris, ut non damnata, sed sacerdos electa videretur. Sed clausa in luco Martis sacro duos pueros peperit. Quo cognito Amulius pueros exponi iubet et puellam vinculis onerat. Sed Fortuna origini Romanae prospiciens pueros lupae alendos obtulit. Cum saepius ad parvulos velut ad catulos reverteretur, rem Faustulus pastor animadvertit subtractosque ferae inter greges pecorum agresti vita nutrivit. Nomina pueris alteri Remo, alteri Romulo fuerunt. Adultis inter pastores de virtute cotidiana certamina et vires et pernicitatem auxerunt. Cum igitur latrones rapina pecorum industrie frequenterque impedirent, Remus ab isdem latronibus captus, velut ipse fecisset, quod in aliis prohibebat, regi offertur; accusatur, quod greges Numitoris infestare solitus esset. Tunc a rege Numitori in ultionem traditur. Sed Numitor adulescentiā iuvenis permotus et in suspicionem expositi nepotis adductus est; cum eum modo liniamentorum filiae similitudo, modo aetas expositionis cum temporibus congruens anxium tenerent, repente Faustulus cum Romulo supervenit; a quo origine cognitā puerorum facta conspiratione et adulescentes ad ultionem maternae necis et Numitor ad recuperandum regnum armantur.

Occiso Amulio regnum Numitori restituitur et urbs Romana ab adulescentibus conditur. Tunc et senatus centum seniorum, qui patres dicti sunt, constituitur; tunc et vicinis conubia pastorum dedignantibus virgines Sabinae rapiuntur, finitimisque populis armis subactis primo Italiae, brevi orbis imperium quaesitum est.

2 Zgodan položaj Rima, osnov njegove kasnije moći u svijetu

(M. T. Cicero, De re publica II, 5—10)

Urbi Romae locum — quod est ei, qui diuturnam rem publicam serere conatur, diligentissime providendum — incredibili opportunitate Romulus delegit. Neque enim ad mare admovit, quod ei fuit facillimum, aut in ostio Tiberino, quem in locum multis post annis rex Ancus coloniam deduxit, urbem ipse condidit, sed hoc vir excellenti providentia sensit ac vidit: non esse opportunissimos situs maritimos urbibus eis, quae ad spem diuturnitatis conderentur atque imperii; primum quod essent urbes maritimae non solum multis periculis oppositae, sed etiam caecis. Nam terra continens adventus hostium non modo exspectatos, sed etiam repentinos multis indiciis et quasi fragore quodam et sonitu ipso ante denuntiat: neque vero quisquam potest hostis advolare terra, quin eum non modo esse, sed etiam, quis et unde sit, scire possimus. Maritimus vero ille et navalis hostis ante adesse potest, quam quisquam venturum esse suspicari queat; nec vero, cum venit, prae se fert, aut qui sit aut unde veniat aut etiam quid velit. Denique ne nota quidem ulla, pacatus an hostis sit, discerni ac iudicari potest.

Est autem maritimis urbibus etiam quaedam corruptela ac demutatio morum. Admiscentur enim novis sermonibus ac disciplinis, et importantur non merces solum adventiciae, sed etiam mores, ut nihil possit in patriis institutis manere integrum. Iam qui incolunt eas urbes, non haerent in suis sedibus, sed volucri semper spe et cogitatione rapiuntur a domo longius; atque etiam cum manent corpore, animo tamen exulant et vagantur. Nec vero ulla res magis labefactatam diu et Carthaginem et Corinthum pervertit aliquando, quam hic error ac dissipatio civium, quod mercandi cupiditate et navigandi et agrorum et armorum cultum reliquerant. Multa etiam ad luxuriam invitamenta perniciosa civitatibus suppeditantur mari, quae vel capiuntur vel importantur; atque habet etiam amoenitas ipsa vel sumptuosas vel desidiosas illecebras multas cupiditatum. Quod de Corintho dixi, id haud scio an liceat de cuncta Graecia verissime dicere; nam et ipsa Peloponnesus fere tota in mari est.

Sed tamen in his vitiis inest illa magna commoditas: et, quod ubique genitum est, ut ad eam urbem, quam incolas, possit adnare, et rursus ut id, quod agri efferant sui, quascumque velint in terras, portare possint ac mittere.

Qui potuit igitur divinius et utilitates complecti maritimas Romulus et vitia vitare, quam quod urbem perennis amnis et aequabilis et in mare late influentis posuit in ripa, quo posset urbs et accipere a mari, quo egeret, et reddere, quo redundaret? Mihi iam tum divinasse ille videtur hanc urbem sedem aliquando et domum summo esse imperio praebituram. Nam hanc rerum tantam potentiam non ferme facilius ulla in parte Italiae posita urbs tenere potuisset.

C. IULII CAESARIS

COMMENTARII DE BELLO GALLICO

A) SJEVERNI EVROPSKI NARODI PREMA OPISU CEZAROVU

1 Galija i njezini stanovnici; opis Gala

(I, 1; VI, 11—20; IV, 5; VI, 24)

I, 1 Gallia est omnis divisa in partes tres, quarum unam incolunt Belgae, aliam Aquitani, tertiam, qui ipsorum lingua Celtae, nostra Galli appellantur. Hi omnes lingua, institutis, legibus inter se differunt. Gallos ab Aquitanis Garumna flumen, a Belgis Matrona et Sequana dividit. Horum omnium fortissimi sunt Belgae, propterea quod a cultu atque humanitate provinciae longissime absunt minimeque ad eos mercatores saepe commeant atque ea, quae ad effeminandos animos pertinent, important proximique sunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt, quibuscum continenter bellum gerunt. Qua de causa Helvetii quoque reliquos Gallos virtute praecedunt, quod fere cotidianis proeliis cum Germanis contendunt, cum aut suis finibus eos prohibent aut ipsi in eorum finibus bellum gerunt.

Eorum una pars, quam Gallos obtinere dictum est, initium capit a flumine Rhodano; continetur Garumna flumine, Oceano, finibus Belgarum; attingit etiam ab Sequanis et Helvetiis flumen Rhenum; vergit ad septentriones. Belgae ab extremis Galliae finibus oriuntur; pertinent ad inferiorem partem fluminis Rheni; spectant in septentriones et orientem solem. Aquitania a Garumna flumine ad Pyrenaeos montes et eam partem Oceani, quae est ad Hispaniam, pertinet; spectat inter occasum solis et septentriones.

VI, 11 In Gallia non solum in omnibus civitatibus atque in omnibus pagis partibusque, sed paene etiam in singulis domibus factiones sunt, earumque factionum principes sunt, qui summam auctoritatem eorum iudicio habere existimantur, quorum ad arbitrium iudiciumque summa omnium rerum consiliorumque redeat. Itaque eius rei causa antiquitus institutum videtur, ne quis ex plebe contra potentiorem auxilii egeret: suos enim quisque opprimi et circumveniri non patitur, neque, aliter si faciat, ullam inter suos habet auctoritatem. Haec eadem ratio est in summa totius Galliae; namque omnes civitates in partes divisae sunt duas.

12 Cum Caesar in Galliam venit, alterius factionis principes erant Haedui, alterius Sequani. Hi cum per se minus valerent, quod summa auctoritas antiquitus erat in Haeduis magnaeque eorum erant clientelae, Germanos atque Ariovistum sibi adiunxerant eosque ad se magnis iacturis pollicitationibusque perduxerant. Proeliis vero compluribus factis secundis atque omni nobilitate Haeduorum interfecta tantum potentia antecesserant, ut magnam partem clientium ab Haeduis ad se traducerent obsidesque ab iis principum filios acciperent et publice iurare cogerent nihil se contra Sequanos consilii inituros, et partem finitimi agri per vim occupatam possiderent Galliaeque totius principatum obtinerent. Qua necessitate adductus Diviciacus auxilii petendi causa Romam ad senatum profectus imperfecta re redierat. Adventu Caesaris facta commutatione rerum, obsidibus Haeduis redditis, veteribus clientelis restitutis, novis per Caesarem comparatis, quod ii, qui se ad eorum amicitiam aggregaverant, meliore condicione atque aequiore imperio se uti videbant, reliquis rebus eorum gratia dignitateque amplificata, Sequani principatum dimiserant. In eorum locum Remi successerant; quos quod adaequare apud Caesarem gratia intellegebatur, ii, qui propter veteres inimicitias nullo modo cum Haeduis coniungi poterant, se Remis in clientelam dicabant. Hos illi diligenter tuebantur; ita et novam et repente collectam auctoritatem tenebant. Eo tum statu res erat, ut longe principes haberentur Haedui, secundum locum dignitatis Remi obtinerent.

13 In omni Gallia eorum hominum, qui aliquo sunt numero atque honore, genera sunt duo. Nam plebes paene servorum habetur loco, quae nihil audet per se, nullo adhibetur consilio. Plerique, cum aut aere alieno aut magnitudine tributorum aut iniuria potentiorum premuntur, sese in servitutem dicant nobilibus, quibus in hos eadem omnia sunt iura, quae dominis in servos. Sed de his duobus generibus alterum est druidum, alterum equitum. Illi rebus divinis intersunt, sacrificia publica ac privata procūrant, religiones interpretantur; ad eos magnus adulescentium numerus disciplinae causa concurrit, magnoque hi sunt apud eos honore. Nam fere de omnibus contrōversiis publicis privatisque constituunt, et, si quod est admissum facinus, si caedes facta, si de hereditate, de finibus controversia est, iidem decernunt, praemia poenasque constituunt; si qui aut privatus aut populus eorum decreto non stetit, sacrificiis interdicunt. Haec poena apud eos est gravissima. Quibus ita est interdictum, hi numero impiorum ac sceleratorum habentur, his omnes decedunt, aditum eorum sermonemque defugiunt, ne quid ex contagione incommodi accipiant, neque his petentibus ius redditur neque honos ullus communicatur. His autem omnibus druidibus praeest unus, qui summam inter eos habet auctoritatem. Hoc mortuo aut, si qui ex reliquis excellit dignitate, succedit, aut, si sunt plures pares, suffragio druidum, nonnumquam etiam armis de principatu contendunt. Hi certo anni

tempore in finibus Carnūtum, quae regio totius Galliae media habetur, considunt in loco consecrato. Huc omnes undique, qui controversias habent, conveniunt eorumque decretis iudiciisque parent. Disciplina in Britannia reperta atque inde in Galliam translata esse existimatur, et nunc, qui diligentius eam rem cognoscere volunt, plerumque illo discendi causa proficiscuntur.

14 Druides a bello abesse consuerunt neque tributa una cum reliquis pendunt, (militiae vacationem omniumque rerum habent immunitatem). Tantis excitati praemiis et sua sponte multi in disciplinam conveniunt et a parentibus propinquisque mittuntur. Magnum ibi numerum versuum ediscere dicuntur. Itaque annos nonnulli vicenos in disciplina permănent. Neque fas esse existimant ea litteris mandare, cum in reliquis fere rebus, publicis privatisque rationibus Graecis litteris utantur. Id mihi duabus de causis instituisse videntur, quod neque in vulgus disciplinam efferri velint neque eos, qui discunt, litteris confisos minus memoriae studere; quod fere plerisque accidit, ut praesidio litterarum diligentiam in perdiscendo ac memoriam remittant. Imprimis hoc volunt persuadere, non interire animas, sed ab aliis post mortem trasire ad alios, atque hoc maxime ad virtutem excitari putant metu mortis neglecto. Multa praeterea de sideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum natura, de deorum immortalium vi ac potestate dispūtant et iuventuti tradunt.

15 Alterum genus est equitum. Hi, cum est usus atque aliquod bellum incidit (quod fere ante Caesaris adventum quotannis accidere solebat, uti aut ipsi iniurias inferrent aut illatas propulsarent), omnes in bello versantur, atque eorum ut quisque est genere copiisque amplissimus, ita plurimos circum se ambactos clientesque habet. Hanc unam gratiam potentiamque noverunt.

16 Natio est omnis Gallorum admodum dedita religionibus, atque ob eam causam, qui sunt affecti gravioribus morbis quique in proeliis periculisque versantur, aut pro victimis homines immŏlant aut se immolaturos vovent, administrisque ad ea sacrificia druidibus utuntur, quod, pro vita hominis nisi hominis vita reddatur, non posse deorum immortalium numen placari arbitrantur, publiceque eiusdem generis habent instituta sacrificia. Alii immani magnitudine simulacra habent, quorum contexta viminibus membra vivis hominibus complent; quibus succensis circumventi flamma exanimantur homines. Supplicia eorum, qui in furto aut in latrocinio aut aliqua noxia sint comprehensi, gratiora dis immortalibus esse arbitrantur; sed, cum eius generis copia deficit, etiam ad innocentium supplicia descendunt.

17 Deorum maxime Mercurium colunt: huius sunt plurima simulacra; hunc omnium inventorem artium ferunt, hunc viarum atque itinerum ducem, hunc ad quaestus pecuniae mercaturasque habere vim maximam arbitrantur. Post hunc Apollinem et Martem et Iovem et Minervam. De his eandem fere,

quam reliquae gentes, habent opinionem: Apollinem morbos depellere, Minervam operum atque artificiorum initia tradere, Iovem imperium caelestium tenere, Martem bella regere. Huic, cum proelio dimicare constituerunt, ea, quae bello ceperint, plerumque devŏvent: cum superaverunt, animalia capta immolant reliquasque res in unum locum conferunt. Multis in civitatibus harum rerum exstructos tumulos locis consecratis conspicari licet; neque saepe accidit, ut neglecta quispiam religione aut capta apud se occultare aut positia tollere auderet, gravissimumque ei rei supplicium cum cruciatu constitutum est.

18 Galli se omnes ab Dite patre prognatos praedĭcant idque ab druidibus proditum dicunt. Ob eam causam spatia omnis temporis non numero dierum, sed noctium finiunt; dies natales et mensium et annorum initia sic observant, ut noctem dies subsequatur. In reliquis vitae institutis hoc fere ab reliquis differunt, quod suos liberos, nisi cum adoleverunt, ut munus militiae sustinere possint, palam ad se adire non patiuntur filiumque puerili aetate in publico in conspectu patris assistere turpe ducunt.

19 Viri, quantas pecunias ab uxoribus dotis nomine acceperunt, tantas ex suis bonis aestimatione facta cum dotibus communicant. Huius omnis pecuniae coniunctim ratio habetur fructusque servantur; uter eorum vita superavit, ad eum pars utriusque cum fructibus superiorum temporum pervĕnit. Viri in uxores, sicuti in liberos, vitae necisque habent potestatem; et cum pater familiae illustriore loco natus decessit, eius propinqui conveniunt et, de morte si res in suspicionem venit, de uxoribus in servilem modum quaestionem habent et, si compertum est, igni atque omnibus tormentis excruciatas interficiunt. Funera sunt pro cultu Gallorum magnifica et sumptuosa; omniaque, quae vivis cordi fuisse arbitrantur, in ignem inferunt, etim animalia, ac paulo supra hanc memoriam servi et clientes, quos ab iis dilectos esse constabat, iustis funeribus confectis una cremabantur.

20 Quae civitates commodius suam rem publicam administrare existimantur, habent legibus sanctum, si quis quid de re publica a finitimis rumore aut fama acceperit, uti ad magistratum deferat neve cum quo alio communicet, quod saepe homines temerarios atque imperitos falsis rumoribus terreri et ad facinus impelli et de summis rebus consilium capere cognitum est. Magistratus, quae visa sunt, occultant, quaeque esse ex usu iudicaverunt, multitudini produnt. De re publica nisi per concilium loqui non conceditur.

IV, 5 Est enim hoc Gallicae consuetudinis, uti et viatores etiam invitos consistere cogant et, quid quisque eorum de quaque re audierit aut cognoverit, quaerant et mercatores in oppidis vulgus circumsistat, quibusque ex regionibus veniant quasque ibi res cognoverint, pronuntiare cogat. His rebus atque auditionibus permoti de summis saepe rebus consilia ineunt,

quorum eos in vestigio paenitere necesse est, cum incertis rumoribus serviant et plerique ad voluntatem eorum ficta respondeant.

VI 24 Fuit antea tempus, cum Germanos Galli virtute superarent, ultro bella inferrent, propter hominum multitudinem agrique inopiam trans Rhenum colonias mitterent. Itaque ea, quae fertilissima Germaniae sunt, loca circum Hercyniam silvam, — quam Eratostheni et quibusdam Graecis fama notam esse video, quam illi Orcyniam appellant, — Volcae Tectosages occupaverunt atque ibi consederunt. Quae gens ad hoc tempus his sedibus sese continet summamque habet iustitiae et bellicae laudis opinionem. Nunc, quod in eadem inopia, egestate, patientia, qua ante, Germani permanent, Gallis autem provinciarum propinquitas et transmarinarum rerum notitia multa ad copiam atque usus largitur, paulatim adsuefacti superari multisque victi proeliis ne se quidem ipsi cum illis virtute comparant.

2 Germani

(IV, 21—23; IV, 1, 3—3; VI, 25—28)

VI, 21 Germani multum ab hac consuetudine differunt. Nam neque druides habent, qui rebus divinis praesint, neque sacrificiis student. Deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt et quorum aperte opibus iuvantur: Solem et Vulcanum et Lunam. Reliquos ne fama quidem acceperunt. Vita omnis in venationibus atque in studiis rei militaris consistit. A parvis labori ac duritiae student. Qui diutissime impubĕres permanserunt, maximam inter suos ferunt laudem: hoc ali staturam, ali vires nervosque confirmari putant.

22. Agriculturae non student, mairque pars eorum victus in lacte, caseo, carne consistit. Neque quisquam agri modum certum aut fines habet proprios; sed magistratus ac principes in annos singulos gentibus cognationibusque hominum, quique una coierunt, quantum et quo loco visum est agri, attribuunt atque anno post alio transire cogunt. Eius rei multas afferunt causas: ne assidua consuetudine capti studium belli gerendi agricultura commutent; ne latos fines parare studeant, potentiores atque humiliores possessionibus expellant; ne accuratius ad frigora atque aestus vitandos aedificent; ne qua oriatur pecuniae cupiditas, qua ex re factiones dissensionesque nascantur; ut animi aequitate plebem contineant, cum suas quisque opes cum potentissimis aequari videat.

23 Civitatibus maxima laus est quam latissime circum se vastatis finibus solitudines habere. Hoc proprium virtutis existimant, expulsos agris finitimos cedere, neque quemquam prope se audere consistere; simul hoc se fore tutiores arbitrantur repentinae incursionis timore sublato. Cum bellum civitas aut illatum defendit aut infert, magistratus, qui ei bello praesint et vitae necisque habeant potestatem, deliguntur. In pace nullus est communis magistratus, sed principes regionum

atque pagorum inter suos ius dicunt controversiasque minuunt. Latrocinia nullam habent infamiam, quae extra fines cuiusque civitatis fiunt, atque ea iuventutis exercendae ac desidiae minuendae causa fieri praedĭcant. Atque ubi quis ex principibus in concilio dixit se ducem fore, qui sequi velint, profiteantur, consurgunt ii, qui et causam et hominem probant suumque auxilium pollicentur atque a multitudine collaudantur; qui ex his secuti non sunt, in desertorum ac proditorum numero ducuntur, omniumque his rerum postea fides derogatur. Hospitem violare fas non putant; qui quacumque de causa ad eos venerunt, ab iniuria prohibent sanctosque habent, hisque omnium domus patent victusque communicatur.

IV, 1, 3 Sueborum gens est longe maxima et bellicossima Germanorum omnium. Hi centum pagos habere dicuntur; ex quibus quotannis singula milia armatorum bellandi causa ex finibus educunt. Reliqui, qui domi manserunt, se atque illos alunt; hi rursus in vicem anno post in armis sunt, illi domi remanent. Sic neque agricultura nec ratio atque usus belli intermittitur. Sed privati ac separati agri apud eos nihil est, neque longius anno remanere uno in loco colendi causa licet. Neque multum frumento, sed maximam partem lacte atque pecore vivunt, multumque sunt in venationibus; quae res et cibi genere et cotidiana exercitatione et libertate vitae, quod a pueris nullo officio aut disciplina assuefacti nihil omnino contra voluntatem faciunt, et vires alit et immani corporum magnitudine homines efficit. Atque in eam se consuetudinem adduxerunt, ut locis frigidissimis neque vestitus praeter pelles haberent quicquam, quarum propter exiguitatem magna est corporis pars aperta, et lavarentur in fluminibus.

2 Mercatoribus est aditus magis eo, ut, quae bello ceperint, quibus vendant, habeant, quam quo ullam rem ad se importari disidĕrent. Quin etiam iumentis, quibus maxime Galli delectantur quaeque impenso parant pretio, importatis non utuntur, sed quae sunt apud eos nata, parva atque deformia, haec cotidiana exercitatione, summi ut sint laboris, efficiunt. Equestribus proeliis saepe ex equis desiliunt ac pedibus proeliantur, equosque eodem remanere vestigio assuefecerunt, ad quos se celeriter, cum usus est, recipiunt; neque eorum moribus turpius quicquam aut inertius habetur quam ephippiis uti. Itaque ad quemvis numerum ephippiatorum equitum quamvis pauci adire audent. Vinum ad se omnino importari non sinunt, quod ea re ad laborem ferendum remollescere homines atque effeminari arbitrantur.

3 Publice maximam putant esse laudem quam latissime a suis finibus vacare agros; hac re significari magnum numerum civitatum suam vim sustinere non posse. Itaque una ex parte a Suebis circiter milia passuum sescenta agri vacare dicuntur. Ad alteram partem succedunt Ubii, quorum fuit civitas ampla atque florens, ut est captus Germanorum. Ii paulo, quamquam sunt eiusdem generis, sunt ceteris humaniores, propterea quod

Rhenum attingunt multumque ad eos mercatores ventītant, et ipsi propter propinquitatem Gallicis sunt moribus assuefacti. Hos cum Suebi multis saepe bellis experti propter amplitudinem gravitatemque civitatis finibus expellere non potuissent, tamen vectigāles sibi fecerunt ac multo humiliores infirmioresque redegerunt.

De Germaniae silvis generibusque ferarum ibi nascentium haec prodenda videntur memoriae.

VI, 25 Hercyniae silvae, quae supra demonstrata est, latitudo novem dierum iter expedito patet; non enim aliter finiri potest, neque mensuras itinerum noverunt. Oritur ab Helvetiorum et Nemetum et Rauracorum finibus rectaque fluminis Danubii regione pertinet ad fines Dacorum et Anartium; hinc se flectit sinistrorsus diversis ab flumine regionibus multarumque gentium fines propter magnitudinem attingit. Neque quisquam est huius Germaniae, qui se aut adisse ad initium eius silvae dicat, cum dierum iter LX processerit, aut, quo ex loco oriatur, acceperit. Multa in ea genera ferarum nasci constat, quae reliquis in locis visa non sint; ex quibus, quae maxime differant a ceteris et memoriae prodenda videantur, haec sunt.

26 Est bos cervi figura, cuius a media fronte inter aures unum cornu exsistit excelsius magisque derectum his, quae nobis nota sunt, cornibus; ab eius summo sicut palmae ramique late diffunduntur. Eadem est feminae marisque natura, eadem forma magnitudoque cornuum.

27 Sunt item, quae appellantur alces. Harum est consimilis capris figura et varietas pellium, sed magnitudine paulo antecedunt mutilaeque sunt cornibus et crura sine nodis articulisque habent. Neque quietis causa procumbunt neque, si quo afflictae casu conciderunt, erigere sese aut sublevare possunt. His sunt arbores pro cubilibus; ad eas se applĭcant atque ita paulum modo reclinatae quietem capiunt. Quarum ex vestigiis cum est animadversum a venatoribus, quo se recipere consuerint, omnes eo loco aut ab radicibus subruunt aut accīdunt arbores, tantum ut summa species earum stantium relinquatur. Huc cum se consuetudine reclinaverunt, infirmas arbores pondere affligunt atque una ipsae concidunt.

28 Tertium est genus eorum, qui uri appellantur. Hi sunt magnitudine paulo infra elephantos, specie et colore et figura tauri. Magna vis eorum est et magna velocitas, neque homini neque ferae, quam conspexerunt, parcunt. Hos studiose foveis captos interficiunt. Hoc se labore durant adulescentes atque hoc genere venationis exercent et qui plurimos ex his interfecerunt, relatis in publicum cornibus, quae sint testimonio, magnam ferunt laudem. Sed assuescere ad homines et mansuefieri ne parvuli quidem excepti possunt. Amplitudo cornuum et figura et species multum a nostrorum boum cornibus differt. Haec studiose conquisita ab labris argento circumcludunt atque in amplissimis epulis pro poculis utuntur.

3 Britanci

(V, 12—14; IV, 33)

12 Britanniae pars interior ab iis incolitur, quos natos in insula ipsa memoria proditum dicunt, maritima pars ab iis, qui praedae ac belli inferendi causa ex Belgio transierunt — qui omnes fere iis nominibus civitatum appellantur, quibus orti ex civitatibus eo pervenerunt — et bello illato ibi permanserunt atque agros colere coeperunt. Hominum est infinita multitudo creberrimaque aedificia fere Gallicis consimilia, pecoris magnus numerus. Utuntur aut aere aut nummo aureo aut taleis ferreis ad certum pondus examinatis pro nummo. Nascitur ibi plumbum album in mediterraneis regionibus, in maritimis ferrum, sed eius exigua est copia; aere utuntur importato. Materia cuiusque generis ut in Gallia est praeter fagum atque abietem. Lepŏrem et gallinam et anserem gustare fas non putant; haec tamen alunt animi voluptatisque causa. Loca sunt temperatiora quam in Gallia, remissioribus frigoribus.

13 Insula naturā triquĕtra, cuius unum latus est contra Galliam. Huius lateris alter angulus, qui est ad Cantium, quo fere omnes ex Gallia naves appelluntur, ad orientem solem, inferior ad meridiem spectat. Hoc latus pertinet circiter milia passuum quingenta. Alterum vergit ad Hispaniam atque occidentem solem; qua ex parte est Hibernia insula, dimidio minor, ut existimatur, quam Britannia, sed pari spatio transmissus atque ex Gallia est in Britanniam. In hoc medio cursu est insula, quae appellatur Mona; complures praeterea minores obiectae insulae existimantur; de quibus insulis nonnulli scripserunt dies continuos triginta sub brumam esse noctem. Nos nihil de eo percontationibus reperiebamus, nisi certis ex aqua mensuris breviores esse quam in continenti noctes videbamus. Huius est longitudo lateris, ut fert illorum opinio, septingentorum milium. Tertium est contra septentriones; cui parti nulla est obiecta terra, sed eius angulus lateris maxime ad Germaniam spectat. Hoc milia passuum octingenta in longitudinem esse existimatur. Ita omnis insula est in circuitu vicies centum milium passuum.

14 Ex his omnibus longe sunt humanissimi, qui Cantium incolunt, quae regio est maritima omnis, neque multum a Gallica differunt consuetudine. Interiores plerique frumenta non serunt, sed lacte et carne vivunt pellibusque sunt vestiti. Omnes vero se Britanni vitro inficiunt, quod caeruleum efficit colorem, atque hoc horridiores sunt in pugna aspectu; capilloque sunt promisso atque omni parte corporis rasa praeter caput et labrum superius.

IV, 33 Proprium est Britannuorum essedariis uti in proelio. Genus hoc est ex essedis pugnae. Primo per omnes partes perequitant et tela coniciunt atque ipso terrore equorum et strepitu rotarum ordines plerumque perturbant, et cum se inter equitum turmas insinuaverunt, ex essedis desiliunt et pedibus

proeliantur. Aurigae interim paulatin ex proelio excedunt atque ita currus collocant, ut, si illi a multitudine hostium premantur, expeditum ad suos receptum habeant. Ita mobilitatem equitum, stabilitatem peditum in proeliis praestant, ac tantum usu cotidiano et exercitatione efficiunt, ut in declivi ac praecipiti loco incitatos equos sustinere et brevi moderari ac flectere et per temonem percurrere et in iugo insistere et se inde in currus citissime recipere consuerint.

B) CEZAROVI RATOVI U GALIJI I BRITANIJI

1 Helvećani; zavjera i smrt Orgetorigova; pripreme za odlazak iz zemlje; Cezar čuva interese rimske države; početak rata

(I, 2—7, 9—13)

I, 2 Apud Helvetios longe nobilissimus fuit et ditissimus Orgetorix. Is M. Messala M. Pisone consulibus regni cupiditate inductus coniurationem nobilitatis fecit et civitati persuasit, ut de finibus suis cum omnibus copiis exirent: perfacile esse, cum virtute omnibus praestarent, totius Galliae imperio potiri. Id hoc facilius iis persuasit, quod undique loci natura Helvetii continentur: una ex parte flumine Rheno, latissimo atque altissimo, qui agrum Helvetium a Germanis dividit; altera ex parte monte Iura altissimo, qui est inter Sequanos et Helvetios; tertia lacu Lemanno et flumine Rhodano, qui provinciam nostram ab Helvetiis dividit. His rebus fiebat, ut et minus late vagarentur et minus facile finitimis bellum inferre possent, qua ex parte homines bellandi cupidi magno dolore afficiebantur; pro multitudine autem hominum et pro gloria belli atque fortitudinis angustos se fines habere arbitrabantur, qui in longitudinem milia passum CCXL, in latitudinem CLXXX patebant.

3 His rebus adducti et auctoritate Orgetorigis permoti constituerunt ea, quae ad proficiscendum pertinerent, comparare, iumentorum et carrorum quam maximum numerum coëmere, sementes quam maximas facere, ut in itinere copia frumenti suppeteret, cum proximis civitatibus pacem et amicitiam confirmare. Ad eas res conficiendas biennium sibi satis esse duxerunt: in tertium annum profectionem lege confirmant. Orgetorix dux deligitur. Is sibi legationem ad civitates suscepit. In eo itinere persuadet Castĭco, Catamantaloēdis filio, Sequano, cuius pater regnum in Sequanis multos annos obtinuerat et a senatu populi Romani amicus appellatus erat, ut regnum in civitate sua occuparet, quod pater ante habuerat; itemque Dumnorigi Haeduo, fratri Diviciāci, qui eo tempore principatum in civitate obtinebat ac maxime plebi acceptus erat, ut idem conaretur, persuadet eique filiam in matrimonium dat. Perfacile factu esse illis probat conata perficere, propterea quod ipse suae civitatis imperium obtenturus esset: non esse dubium,

quin totius Galliae plurimum Helvetii possent; se suis copiis suoque exercitu illis regna conciliaturum confirmat. Hac oratione adducti inter se fidem et ius iurandum dant et regno occupato per tres potentissimos ac firmissimos populos totius Galliae esse potiri posse sperant.

4 Ea res est Helvetiis per indicium enuntiata. Moribus suis Orgetorigem ex vinculis causam dicere coëgerunt. Damnatum poenam sequi oportebat, ut igni cremaretur. Die constituta causae dictionis Orgetorix ad iudicium omnem suam familiam, ad hominum milia decem, undique coëgit et omnes clientes obaeratosque suos, quorum magnum numerum habebat, eodem conduxit: per eos, ne causam diceret, se eripuit. Cum civitas ob eam rem incitata armis ius suum exsequi conaretur multitudinemque hominum ex agris magistratus cogerent, Orgetorix mortuus est; neque abest suspicio, ut Helvetii arbitrantur, quin ipse sibi mortem consciverit.

5 Post eius mortem nihilo minus Helvetii id, quod constituerant, facere conantur, ut e finibus suis exeant. Ubi iam se ad eam rem paratos esse arbitrati sunt, oppida sua omnia, numero ad duodecim, vicos ad quadringentos, reliqua privata aedificia incendunt, frumentum omne, praeter quod secum portaturi erant, combūrunt, ut domum reditionis spe sublata paratiores ad omnia pericula subeunda essent, trium mensum molita cibaria sibi quemque domo efferre iubent.

6 Erant omnino itinera duo, quibus itineribus domo exire possent; unum per Sequanos, angustum et difficile, inter montem Iuram et flumen Rhodanum, vix qua singuli carri ducerentur; mons autem altissimus impendebat, ut facile perpauci prohibere possent: alterum per provinciam nostram, multo facilius atque expeditius, propterea quod inter fines Helvetiorum et Allobrŏgum, qui nuper pacati erant, Rhodanus fluit isque nonnullis locis vado transitur. Extremum oppidum Allobrogum est, proximumque Helvetiorum finibus Genăva. Ex eo oppido pons ad Helvetios pertinet. Allobrogibus sese vel persuasuros, quod nondum bono animo in populum Romanum viderentur, existimabant, vel vi coacturos, ut per suos fines eos ire paterentur. Omnibus rebus ad profectionem comparatis diem dicunt, qua die ad ripam Rhodani omnes conveniant. Is dies erat a. d. V. Kal. Apr. L. Pisone A. Gabinio consulibus.

7 Caesari cum id nuntiatum esset, eos per provinciam nostram iter facere conari, matūrat ab urbe proficisci et quam maximis potest itineribus in Galliam ulteriorem contendit et ad Genavam pervĕnit. Provinciae toti quam maximum potest militum numerum imperat (erat omnino in Gallia ulteriore legio una), pontem, qui erat ad Genavam, iubet rescindi. Ubi de eius adventu Helvetii certiores facti sunt, legatos ad eum mittunt nobilissimos civitatis, cuius legationis Nammeius et Verucloetius principem locum obtinebant, qui dicerent, sibi esse in animo sine ullo maleficio iter per provinciam facere,

propterea quod aliud iter haberent nullum: rogare, ut eius voluntate id sibi facere liceat. Caesar, quod memoria tenebat L. Cassium consulem occisum exercitumque eius ab Helvetiis pulsum et sub iugum missum, concedendum non putabat; neque homines inimico animo data facultate per provinciam itineris faciendi temperaturos ab iniuria et maleficio existimabat. Tamen, ut spatium intercedere posset, dum milites, quos imperaverat, convenirent, legatis respondit, diem se ad deliberandum sumpturum: si quid vellent, ad Id. April. reverterentur.

9 Relinquebatur una per Sequanos via, qua Sequanis invitis propter angustias ire non poterant. His cum sua sponte persuadere non possent, legatos ad Dumnorīgem Haeduum mittunt, ut eo deprecatore a Sequanis impetrarent. Dumnorix gratia et largitione apud Sequanos plurimum poterat et Helvetiis erat amicus, quod ex ea civitate Orgetorigis filiam in matrimonium duxerat, et cupiditate regni adductus novis rebus studebat et quam plurimas civitates suo beneficio habere obstrictas volebat. Itaque rem suscipit et a Sequanis impĕtrat, ut per fines suos Helvetios ire patiantur, obsidesque uti inter sese dent, perficit: Sequani, ne itinere Helvetios prohibeant; Helvetii, ut sine maleficio et iniuria transeant.

10 Caesari nuntiatur Helvetiis esse in animo per agrum Sequanorum et Haeduorum iter in Santŏnum fines facere, qui non longe a Tolosatium finibus absunt, quae civitas est in provincia. Id si fieret, intellegebat magno cum periculo provinciae futurum, ut homines bellicosos, populi Romani inimicos, locis patentibus maximeque frumentariis finitimos haberet. Ob eas causas ei munitioni, quam fecerat, T. Labienum legatum praeficit; ipse in Italiam magnis itineribus contendit duasque ibi legiones conscribit et tres, quae circum Aquileiam hiemabant, ex hibernis educit et, qua proximum iter in ulteriorem Galliam per Alpes erat, cum his quinque legionibus ire contendit.

11 Helvetii iam per angustias et fines Sequanorum suas copias traduxerant et in Haeduorum fines pervenerant eorumque agros populabantur. Hąedui, cum se suaque ab iis defendere non possent, legatos ad Caesarem mittunt rogatum auxilium: ita se omni tempore de populo Romano meritos esse, et paene in conspectu exercitus nostri agri vastari, liberi eorum in servitutem abduci, oppida expugnari non debuerint. Eodem tempore Ambarri, necessarii et consanguinei Haeduorum, Caesarem certiorem faciunt, sese depopulatis agris non facile ab oppidis vim hostium prohibere. Item Allobroges, qui trans Rhodanum vicos possessionesque habebant, fuga se ad Caesarem recipiunt et demonstrant sibi praeter agri sŏlum nihil esse reliqui. Quibus rebus adductus Caesar non exspectandum sibi statuit, dum omnibus fortunis sociorum consumptis in Santonos Helvetii pervenirent.

12 Flumen est Arar, quod per fines Haeduorum et Sequanorum in Rhodanum influit, incredibili lenitate, ita ut oculis, in utram partem fluat, iudicari non possit. Id Helvetii ratibus ac lintribus iunctis transibant. Ubi per exploratores Caesar certior factus est tres iam partes copiarum Helvetios id flumen traduxisse, quartam fere partem citra flumen Arărim reliquam esse, de tertia vigilia cum legionibus tribus e castris profectus ad eam partem pervēnit, quae nondum flumen transierat. Eos impeditos et inopinantes aggressus magnam partem eorum concīdit; reliqui se fugae mandarunt atque in proximas silvas abdiderunt. Is pagus appellabatur Tigurinus: nam omnis civitas Helvetia in quattuor pagos divisa est. Hic pagus unus, cum domo exisset, patrum nostrorum memoria L. Cassium consulem interfecerat et eius exercitum sub iugum miserat. Ita sive casu sive consilio deorum immortalium, quae pars civitatis Helvetiae insignem calamitatem populo Romano intulerat, ea princeps poenas persolvit. Qua in re Caesar non solum publicas, sed etiam privatas iniurias ultus est, quod eius soceri L. Pisonis avum, L. Pisonem legatum, Tigurini eodem proelio, quo Cassium, interfecerant.

13 Hoc proelio facto reliquas copias Helvetiorum ut consequi posset, pontem in Arari faciendum curat atque ita exercitum traducit. Helvetii repentino eius adventu commoti, cum id, quod ipsi diebus XX aegerrime confecerant, ut flumen transirent, illum uno dio fecisse intellegerent, legatos ad eum mittunt; cuius legationis Divĭco princeps fuit, qui bello Cassiano dux Helvetiorum fuerat.

2 Potpun poraz Helvećana kod Bibrakte i njegove posljedice (I, 26—30)

I, 26 Helvetii cum diutius sustinere nostrorum impetus non possent, alteri se, ut coeperant, in montem receperunt, alteri ad impedimenta et carros suos se contulerunt. Nam hoc toto proelio, cum ab hora septima ad vesperum pugnatum sit, aversum hostem videre nemo potuit. Ad multam noctem etiam ad impedimenta pugnatum est, propterea quod pro vallo carros obiecerant et e loco superiore in nostros venientes tela coniciebant, et nonnulli inter carros rotasque matăras ac tragulas subiciebant nostrosque vulnerabant. Diu cum esset pugnatum, impedimentis castrisque nostri potiti sunt. Ibi Orgetorigis filia atque unus e filiis captus est. Ex eo proelio circiter hominum milia CXXX superfuerunt eaque tota nocte continenter ierunt (nullam partem noctis itinere intermisso); in fines Lingŏnum die quarto pervenerunt, cum et propter vulnera militum et propter sepulturam occisorum nostri triduum morati eos sequi non potuissent. Caesar ad Lingŏnas litteras nuntiosque misit, ne eos frumento neve alia re iuvārent: qui si iuvissent, se eodem loco, quo Helvetios, habiturum. Ipse triduo intermisso cum omnibus copiis eos sequi coepit.

27 Helvetii omnium rerum inopia adducti legatos de deditione ad eum miserunt. Qui cum eum in itinere convenissent seque ad pedes proiecissent suppliciterque locuti flentes pacem petissent, atque eos in eo loco, quo tum essent, suum adventum exspectare iussisset, paruerunt. Eo postquam Caesar pervēnit, obsides, arma, servos, qui ad eos perfugissent, poposcit. Dum ea conquiruntur et conferuntur, nocte intermissa circiter hominum milia VI eius pagi, qui Verbigĕnus appellatur, sive timore perterriti, ne armis traditis supplicio afficerentur, sive spe salutis inducti, quod in tanta multitudine dediticiorum suam fugam aut occultari aut omnino ignorari posse existimarent, prima nocte e castris Helvetiorum egressi ad Rhenum finesque Germanorum contenderunt.

28 Quod ubi Caesar resciit, quorum per fines ierant, his, uti conquirerent et reducerent, si sibi purgati esse vellent, imperavit: reductos in hostium numero habuit; reliquos omnes obsidibus, armis, perfugis traditis in deditionem accepit. Helvetios, Tulingos, Latobrigos in fines suos, unde erant profecti, reverti iussit, et quod omnibus frugibus amissis domi nihil erat, quo famem tolerarent, Allobrogibus imperavit, ut iis frumenti copiam facerent: ipsos oppida vicosque, quos incenderant, restituere iussit. Id ea maxime ratione fecit, quod noluit eum locum, unde Helvetii discesserant, vacare, ne propter bonitatem agrorum Germani, qui trans Rhenum incolunt, e suis finibus in Helvetiorum fines transirent et finitimi Galliae provinciae Allobrogibusque essent. Boios petentibus Haeduis, quod egregia virtute erant cogniti, ut in finibus suis collocarent, concessit; quibus illi agros dederunt quosque postea in parem iuris libertatisque condicionem, atque ipsi erant, receperunt.

29 In castris Helvetiorum tabulae repertae sunt litteris Graecis confectae et ad Caesarem relatae, quibus in tabulis nominatim ratio confecta erat, qui numerus domo exisset eorum, qui arma ferre possent, et item separatim pueri, senes mulieresque. Quorum omnium summa erat capitum Helvetiorum milia CCLXIII, finitimorum sociorumque milia C et V; ex his, qui arma ferre possent, ad milia nonaginta duo. Summa omnium fuerunt ad milia CCCLXVIII. Eorum, qui domum redierunt, censu habito, ut Caesar imperaverat, repertus est numerus milium C et X.

30 Bello Helvetiorum confecto totius fere Galliae legati, principes civitatum, ad Caesarem gratulatum convenerunt. Petierunt, ut sibi concilium totius Galliae in diem certam indicere idque Caesaris voluntate facere liceret: sese habere quasdam res, quas ex communi consensu ab eo petere vellent. Ea re permissa diem concilio constituerunt et iureiurando, ne quis enuntiaret, nisi quibus communi consilio mandatum esset, inter se sanxerunt.

3 Lađe Veneta
(III 13)

13 Namque Venetorum naves ad hunc modum factae armataeque erant: carinae aliquanto planiores quam nostrarum navium, quo facilius vada ac decessum aestus excipere possent; prorae admodum erectae atque item puppes, ad magnitudinem fluctuum tempestatumque accommodatae; naves totae factae ex robore ad quamvis vim et contumeliam perferendam; transtra ex pedalibus in altitudinem trabibus, confixa clavis ferreis digiti pollicis crassitudine; ancorae pro funibus ferreis catenis revinctae; pelles pro velis alutaeque tenuiter confectae, sive propter lini inopiam atque eius usus inscientiam, sive eo (quod est magis veri simile), quod tantas tempestates Oceani tantosque impetus ventorum sustineri ac tanta onera navium rĕgi velis non satis commode posse arbitrabantur.

Cum his navibus nostrae classi eius modi congressus erat, ut una celeritate et pulsu remorum praestaret, reliqua pro loci natura, pro vi tempestatum illis essent aptiora et accommodatiora. Neque enim his nostrae rostro nocere poterant (tanta in iis erat firmitudo), neque propter altitudinem facile telum adigebatur et eadem de causa minus commode copulis continebantur. Accedebat, ut, cum se vento dedissent, tempestatem ferrent facilius et in vadis consisterent tutius et ab aestu relictae nihil saxa et cautes timerent; quarum rerum omnium nostris navibus casus erant extimenscendi.

4 Rimska prva pomorska bitka na Atlanskom Okeanu
(III 14—15)

14 Compluribus expugnatis oppidis Caesar, ut intellexit frustra tantum laborem consumi neque hostium fugam captis oppidis reprimi neque iis noceri posse, statuit exspectandam classem. Quae ubi convēnit ac primum ab hostibus visa est, circiter CCXX naves eorum paratissimae atque omni genere armorum ornatissimae profectae ex portu nostris adversae constiterunt; neque satis Bruto, qui classi praeerat, vel tribunis militum centurionibusque, quibus singulae naves erant attributae, constabat, quid agerent aut quam rationem pugnae insisterent. Rostro enim noceri non posse cognoverant; turribus autem excitatis tamen has altitudo puppium ex barbaris navibus superabat, ut neque ex inferiore loco satis commode tela adĭgi possent et missa a Gallis gravius acciderent.

Una erat magno usui res praeparata a nostris, falces praeacutae, insertae affixaeque longuriis, non absimili forma muralium falcium. His cum funes, qui antemnas ad malos destinabant, comprehensi adductique erant, navigio remis incitato praerumpebantur. Quibus abscisis antemnae necessario concidebant, ut, cum omnis Gallicis navibus spes in velis armamentisque consisteret, his ereptis omnis usus navium uno tempore eriperetur.

Reliquum erat certamen positum in virtute, qua nostri milites facile superabant, atque eo magis, quod in conspectu Caesaris atque omnis exercitus res gerebatur, ut nullum paulo fortius factum latēre posset; omnes enim colles ac loca superiora, unde erat propinquus despectus in mare, ab exercitu tenebantur.

15 Deiectis, ut diximus, antemnis, cum singulas binae ac ternae naves circumsteterant, milites summa vi transcendere in hostium naves contendebant. Quod postquam barbari fieri animadverterunt, expugnatis compluribus navibus, cum ei rei nullum reperiretur auxilium, fuga salutem petere contenderunt. Ac iam conversis in eam partem navibus, quo ventus ferebat, tanta subito malacia ac tranquillitas exstitit, ut se ex loco movere non possent. Quae quidem res ad negotium conficiendum maxime fuit opportuna; nam singulas nostri consectati expugnaverunt, ut perpaucae ex omni numero noctis interventu ad terram pervenerint, cum ab hora fere IV usque ad solis occasum pugnaretur. — Quo proelio bellum Venetorum totiusque orae maritimae confectum est.

5 Prvi prijelaz Cezarov u Britaniju
(IV, 20—30)

IV, 20 Exigua parte aestatis reliqua Caesar, etsi in his locis, quod omnis Gallia ad septentriones vergit, maturae sunt hiemes, tamen in Britanniam proficisci contendit, quod omnibus fere Gallicis bellis hostibus nostris inde subministrata auxilia intellegebat et, si tempus anni ad bellum gerendum deficeret, tamen magno sibi usui fore arbitrabatur, si modo insulam adisset et genus hominum perspexisset, loca, portus, aditus cognovisset; quae omnia fere Gallis erant incognita. Neque enim temere praeter mercatores illo adit quisquam, neque his ipsis quicquam praeter oram maritimam atque eas regiones, quae sunt contra Gallias, notum est. Itaque evocatis ad se undique mercatoribus neque quanta esset insulae magnitudo, neque quae aut quantae nationes incolerent, neque quem usum belli haberent aut quibus institutis uterentur, neque qui essent ad maiorem navium multitudinem idonei portus, reperire poterat.

21 Ad haec cognoscenda, priusquam periculum faceret, idoneum esse arbitratus Gaium Volusēnum cum navi longa praemittit. Huic mandat, ut exploratis omnibus rebus ad se quam primum revertatur. Ipse cum omnibus copiis in Morinos proficiscitur, quod inde erat brevissimus in Britanniam traiectus. Huc naves undique ex finitimis regionibus et, quam superiore aestate ad Venēticum bellum effecerat, classem iubet convenire. Interim consilio eius cognito et per mercatores perlato ad Britannos a compluribus insulae civitatibus ad eum legati veniunt, qui polliceantur obsides dare atque imperio populi Romani obtemperare. Quibus auditis liberaliter pollicitus

hortatusque, ut in ea sententia permanerent, eos domum remittit et cum iis una Commium, quem ipse Atrebatibus superatis regem ibi constituerat, cuius et virtutem et consilium probabat et quem sibi fidelem esse arbitrabatur, cuiusque auctoritas in his regionibus magni habebatur, mittit. Huic imperat, quas possit, adeat civitates horteturque, ut populi Romani fidem sequantur, seque celeriter eo venturum nuntiet. Volusenus perspectis regionibus omnibus, quantum ei facultatis dari potuit, qui navi egrĕdi ac se barbaris committere non auderet, quinto die ad Caesarem revertitur quaeque ibi perspexisset, renuntiat.

22 Dum in his locis Caesar navium parandarum causa moratur, ex magna parte Morinorum ad eum legati venerunt, qui se de superioris temporis consilio excusarent, quod homines barbari et nostrae consuetudinis imperiti bellum populo Romano fecissent, seque ea, quae imperasset, facturos pollicerentur. Hoc sibi Caesar satis opportune accidisse arbitratus, quod neque post tergum hostem relinquere volebat neque belli gerendi propter anni tempus facultatem habebat neque has tantularum rerum occupationes Britanniae anteponendas iudicabat, magnum iis numerum obsidum imperat. Quibus adductis eos in fidem recepit. Navibus circiter LXXX onerariis coactis contractisque, quot satis esse ad duas transportandas legiones existimabat, quod praeterea navium longarum habebat, quaestori, legatis praefectisque distribuit. Huc accedebant XVIII onerariae naves, quae ex eo loco a milibus passuum octo vento tenebantur, quo minus in eundem portum venire possent: has equitibus distribuit. Reliquum exercitum Q. Titurio Sabino et L. Aurunculeio Cottae legatis in Menapios atque in eos pagos Morinorum, a quibus ad eum legati non venerant, ducendum dedit; P. Sulpicium Rufum legatum cum eo praesidio, quod satis esse arbitrabatur, portum tenere iussit.

23 His constitutis rebus nactus idoneam ad navigandum tempestatem tertia fere vigilia solvit equitesque in ulteriorem portum progredi et naves conscendere et se sequi iussit. A quibus cum paulo tardius esset administratum, ipse hora circiter diei quarta cum primis navibus Britanniam attigit atque ibi in omnibus collibus expositas hostium copias armatas conspexit. Cuius loci haec erat natura, atque ita montibus anguste mare continebatur, uti ex locis superioribus in litus telum adigi posset. Hunc ad egrediendum nequaquam idoneum locum arbitratus, dum reliquae naves eo convenirent, ad horam nonam in ancoris exspectavit. Interim legatis tribunisque militum convocatis et quae ex Voluseno cognovisset, et quae fieri vellet, ostendit monuitque, ut rei militaris ratio, maxime ut maritimae res postularent, ut quae celerem atque instabilem motum haberent, ad nutum et ad tempus omnes res ab iis administrarentur. His dimissis et ventum et aestum uno tempore nactus secundum dato signo et sublatis ancoris circiter milia passuum septem ab eo loco progressus aperto ac plano litore naves constituit.

24 At barbari, consilio Romanorum cognito, praemisso equitatu et essedariis, quo plerumque genere in proeliis uti consuerunt, reliquis copiis subsecuti nostros navibus egredi prohibebant. Erat ob has causas summa difficultas, quod naves propter magnitudinem nisi in alto constitui non poterant, militibus autem ignotis locis, impeditis manibus, magno et gravi onere armorum oppressis simul et de navibus desiliendum et in fluctibus consistendum et cum hostibus erat pugnandum, cum illi aut ex arido aut paulum in aquam progressi omnibus membris expeditis, notissimis locis audacter tela conicerent et equos insuefactos incitarent. Quibus rebus nostri perterriti atque huius omnino generis pugnae imperiti non eadem alacritate ac studio, quo in pedestribus uti proeliis consuerant, utebantur.

25 Quod ubi Caesar animadvertit, naves longas, quarum et species erat barbaris inusitatior et motus ad usum expeditior, paulum removeri ab onerariis navibus et remis incitari et ad latus apertum hostium constitui atque inde fundis, sagittis, tormentis hostes propelli ac submoveri iussit; quae res magno usui nostris fuit. Nam et navium figura et remorum motu et inusitato genere tormentorum permoti barbari constiterunt ac paulum modo pedem rettulerunt. Atque nostris militibus cunctantibus, maxime propter altitudinem maris, qui decimae legionis aquilam ferebat, obtestatus deos, ut ea res legioni feliciter eveniret, »desilite«, inquit, »commilitones, nisi vultis aquilam hostibus prodere: ego certe meum rei publicae atque imperatori officium praestitero«. Hoc cum voce magna dixisset, se ex navi proiecit atque in hostes aquilam ferre coepit. Tum nostri cohortati inter se, ne tantum dedecus admitteretur, universi ex navi desiluerunt. Hos item ex proximis navibus cum conspexissent, subsecuti hostibus appropinquarunt.

26 Pugnatum est ab utrisque acriter. Nostri tamen, quod neque ordines servare neque firmiter insistere neque signa subsequi poterant, atque alius alia ex navi, quibuscumque signis occurrerat, se aggregabat, magnopere perturbabantur; hostes vero notis omnibus vadis, ubi ex litore aliquos singulares ex navi egredientes conspexerant, incitatis equis impeditos adoriebantur, plures paucos circumsistebant, alii ab latere aperto in universos tela coniciebant. Quod cum animadvertisset Caesar, scaphas longarum navium, item speculatoria navigia militibus compleri iussit et, quos laborantes conspexerat, his subsidia submittebat. Nostri, simul in arido constiterunt, suis omnibus consecutis in hostes impetum fecerunt atque eos in fugam dederunt, neque longius prosequi potuerunt, quod equites cursum tenere atque insulam capere non potuerant. Hoc unum ad pristinam fortunam Caesari defuit.

27 Hostes proelio superati, simul atque se ex fuga receperunt, statim ad Caesarem legatos de pace miserunt; obsides sese daturos quaeque imperasset facturos esse polliciti sunt. Una

cum his legatis Commius Atrebas venit, quem supra demonstraveramus a Caesare in Britanniam praemissum. Hunc illi e navi egressum, cum ad eos oratoris modo Caesaris mandata deferret, comprehenderant atque in vincula coniecerant; tum proelio facto remiserunt et in petenda pace eius rei culpam in multitudinem coniecerunt et propter imprudentiam ut ignosceretur, petiverunt. Caesar questus, quod, cum ultro in continentem legatis missis pacem ab se petissent, bellum sine causa intulissent, ignoscere se imprudentiae dixit obsidesque imperavit; quorum illi partem statim dederunt, partem ex longinquioribus locis arcessitam paucis diebus sese daturos dixerunt. Interea suos remigrare in agros iusserunt, principesque undique convenire et se civitatesque suas Caesari commendare coeperunt.

28 His rebus pace confirmata post diem quartum, quam est in Britanniam ventum, naves XVIII, de quibus supra demonstratum est, quae equites sustulerant, ex superiore portu leni vento solverunt. Quae cum appropinquarent Britanniae et ex castris viderentur, tanta tempestas subito coorta est, ut nulla earum cursum tenere posset, sed aliae eodem, unde erant profectae, referrentur, aliae ad inferiorem partem insulae, quae est propius solis occasum, magno suo cum periculo deicerentur; quae tamen ancoris iactis cum fluctibus complerentur, necessario adversa nocte in altum provectae continentem petierunt.

29 Eadem nocte accidit, ut esset luna plena, qui dies maritimos aestus maximos in Oceano efficere consuevit, nostrisque id erat incognitum. Ita uno tempore et longas naves, quibus Caesar exercitum transportandum curaverat quasque in aridum subduxerat, aestus complebat, et onerarias, quae ad ancoras erant deligatae, tempestas afflictabat, neque ulla nostris facultas aut administrandi aut auxiliandi dabatur. Compluribus navibus fractis reliquae cum essent funibus, ancoris reliquisque armamentis amissis ad navigandum inutiles, magna, id quod necesse erat accidere, totius exercitus perturbatio facta est. Neque enim naves erant aliae, quibus reportari possent, et omnia deerant, quae ad reficiendas naves erant usui, et, quod omnibus constabat hiemari in Gallia oportere, frumentum his in locis in hiemem provisum non erat.

30 Quibus rebus cognitis principes Britanniae, qui post proelium ad Caesarem convenerant, inter se collocuti, cum equites et naves et frumentum Romanis deesse intellegerent et paucitatem militum ex castrorum exiguitate cognoscerent, quae hoc erant etiam angustiora, quod sine impedimentis Caesar legiones transportaverat, optimum factu esse duxerunt, rebellione facta frumento commeatuque nostros prohibere et rem in hiemem producere, quod his superatis aut reditu interclusis neminem postea belli inferendi causa in Britanniam transiturum confidebant. Itaque rursus coniuratione facta paulatim ex castris discedere ac suos clam ex agris deducere coeperunt.

6 Opći ustanak Gala — Vercingetorig
(VII, 1—4 G. 53 pr. Hr.)

[Gali se spremaju na ustanak da stresu rimski jaram. Arvernjanin Vercingetorig, još danas nacionalni junak francuski, duša je pokreta koji se širi među galskim plemenima. Cezar dojuri iz Italije, osigura Rimsku Provinciju i upade u zemlju Arvernjana, dok se Vercingetorig nalazio u zemlji Biturižana koji su prišli pobunjenicima. U teškim borbama zauzeše Rimljani mnoge utvrde galske. Vercingetorig, koji nema potpuno pouzdanja u svoje zemljake, poziva ih još jedanput na otpor, navaljuje na rimsku vojsku koja opsijeda Gergoviju. Osvojenje Gergovije ne polazi Rimljanima za rukom, nego šta više Cezar dolazi u vrlo težak položaj, jer galska plemena i dalje otpadaju od njega, pa i Heduanci. Poslije opasnih marševa i teških borbi Cezar uspije da Vercingetoriga zatvori u Alesiji.]

1 Quieta Gallia Caesar, ut constituerat, in Italiam ad conventus agendos proficiscitur. Ibi cognoscit de P. Clodii caede; de senatusque consulto certior factus, ut omnes iuniores Italiae coniurarent, dilectum tota provincia habere instituit. — Eae res in Galliam Transalpinam celeriter perferuntur. Addunt ipsi et affingunt rumoribus Galli, quod res poscere videbatur, retineri urbano motu Caesarem neque in tantis dissensionibus ad exercitum venire posse. Hac impulsi occasione, qui iam ante se populi Romani imperio subiectos dolerent, liberius atque audacius de bello consilia inire incipiunt. — Indictis inter se principes Galliae conciliis silvestribus ac remotis locis queruntur de Acconis morte; posse hunc casum ad ipsos recidere demonstrant; miserantur communem Galliae fortunam; omnibus pollicitationibus ac praemiis deposcunt, qui belli initium faciant et sui capitis periculo Galliam in libertatem vindicent. Imprimis rationem esse habendam dicunt, priusquam eorum clandestina consilia efferantur, ut Caesar ab exercitu intercludatur. Id esse facile, quod neque legiones audeant absente imperatore ex hibernis egredi, neque imperator sine praesidio ad legiones pervenire possit. Postremo in acie praestare interfici, quam non veterem belli gloriam libertatemque, quam a maioribus acceperint, recuperare.

2 His rebus agitatis profetentur Carnŭtes se nullum periculum communis salutis causa recusare, princepesque ex omnibus bellum facturos pollicentur et, quoniam in praesentia obsidibus cavere inter se non possint, ne res efferatur, at iure iurando ac fide sanciatur, petunt, collatis militaribus signis, quo more eorum gravissima caerimonia continetur, ne facto initio belli ab reliquis deserantur. Tum collaudatis Carnutibus dato iure iurando ab omnibus, qui aderant, tempore eius rei constituto a concilio discēditur.

3 Ubi ea dies venit, Carnŭtes Cotuato et Conconnetodumno ducibus, desperatis hominibus, Cenăbum signo dato concurrunt civesque Romanos, qui negotiandi causa ibi constiterant, in his

G. Fufium Citam, honestum equitem Romanum, qui rei frumentariae iussu Caesaris praeerat, interficiunt bonaque eorum diripiunt. Celeriter ad omnes Galliae civitates fama perfertur. Nam ubi quae maior atque illustrior incidit res, clamore per agros regionesque significant; hunc alii deinceps excipiunt et proximis tradunt, ut tum accidit. Nam quae Cenabi oriente sole gesta essent, ante primam confectam vigiliam in finibus Arvernorum audita sunt, quod spatium est milium passuum circiter centum sexaginta.

4 Simili ratione ibi Vercingetŏrix, Celtilli filius, Arvernus, summae potentiae adulescens, cuius pater principatum Galliae totius obtinuerat et ob eam causam, quod regnum appetebat, a civitate erat interfectus, convocatis suis clientibus facile incendit. Cognito eius consilio ad arma concurritur. Prohibetur a Gobannitione, patruo suo, reliquisque principibus, qui hanc temptandam fortunam non existimabant; expellitur ex oppido Gergovia; non desistit tamen atque in agris habet dilectum egentium ac perditorum. — Hac coacta manu, quoscumque adit ex civitate, ad suam sententiam perducit; hortatur, ut communis libertatis causa arma capiant, magnisque coactis copiis adversarios suos, a quibus paulo ante erat eiectus, expellit ex civitate. Rex ab suis appellatur. Dimittit quoque versus legationes; obtestatur, ut in fide maneant. Celeriter sibi Senŏnes, Parisios, Pictŏnes, Cadurcos, Turŏnos, Aulercos, Lemovīces, Andes reliquosque omnes, qui Oceanum attingunt, adiungit: omnium consensu ad eum defertur imperium. Qua oblata potestate omnibus his civitatibus obsides imperat, certum numerum militum ad se celeriter adduci iubet; armorum quantum quaeque civitas domi quodque ante tempus efficiat, constituit; imprimis equitatui studet. Summae diligentiae summam imperii severitatem addit; magnitudine supplicii dubitantes cogit. Nam maiore commisso delicto igni atque omnibus tormentis necat, leviore de causa auribus desectis aut singulis effossis oculis domum remittit, ut sint reliquis documento et magnitudine poenae perterreant alios.

7 Vercingetorig u Alesiji — Dolazak galske vojske u pomoć Alesiji
(VII, 68—72; 79)

VII, 68 Fugato omni equitatu Vercingetorix copias suas, ut pro castris collocaverat, reduxit protinusque Alesiam, quod est oppidum Mandubiorum, iter facere coepit celeriterque impedimenta ex castris educi et se subsequi iussit. Caesar impedimentis in proximum collem ductis, duabus legionibus prassidio relictis, secutus hostes, quantum diei tempus est passum, circiter tribus milibus ex novissimo agmine interfectis altero die ad Alesiam castra fecit. Perspecto urbis situ perterritisque hostibus, quod equitatu, qua maxime parte exercitus confidebant, erant pulsi, adhortatus ad laborem milites Alesiam circumvallare instituit.

69 Ipsum erat oppidum in colle summo admodum edito loco, ut nisi obsidione expugnari non posse videretur; cuius collis radices duo duabus ex partibus flumina subluebant. Ante oppidum planities circiter milia passuum tria in longitudinem patebat; reliquis ex omnibus partibus colles mediocri interiecto spatio pari altitudinis fastigio oppidum cingebant. Sub muro, quae pars collis ad orientem solem spectabat, hunc omnem locum copiae Gallorum compleverant fossamque et maceriam in altitudinem sex pedum praeduxerant. Eius munitionis, quae ab Romanis instituebatur, circuitus XI milia passuum tenebat. Castra opportunis locis erant posita ibique castella viginti tria facta; quibus in castellis interdiu stationes ponebantur, ne qua subito eruptio fieret; haec eadem noctu excubitoribus ac firmis praesidiis tenebantur.

70 Opere instituto fit equestre proelium in ea planitie, quam intermissam collibus tria milia passuum in longitudinem patere supra demonstravimus. Summa vi ab utrisque contenditur. Laborantibus nostris Caesar Germanos submittit legionesque pro castris constituit, ne qua subito irruptio ab hostium peditatu fiat. Praesidio legionum addito nostris animus augetur; hostes in fugam coniecti se ipsi multitudine impediunt atque angustioribus portis relictis coartantur. Germani acrius usque ad munitiones persequuntur. Fit magna caedes; nonnulli relictis equis fossam transire et maceriam transcendere conantur. Paulum legiones Caesar, quas pro vallo constituerat, promoveri iubet. Non minus, qui intra munitiones erant Galli, perturbantur; veniri ad se confestim existimantes ad arma conclamant; nonnulli perterriti in oppidum irrumpunt. Vercingetorix iubet portas claudi, ne castra nudentur. Multis interfectis, compluribus equis captis Germani sese recipiunt.

71 Vercingetorix, prisquam munitiones ab Romanis perficiantur, consilium capit omnem ab se equitatum noctu dimittere. Discedentibus mandat, ut suam quisque eorum civitatem adeat omnesque, qui per aetatem arma ferre possint, ad bellum cogant. Sua in illos merita proponit obtestaturque, ut suae salutis rationem habeant, neu se optime de communi libertate meritum hostibus in cruciatum dedant. Quod si indiligentiores fuerint, milia hominum delecta octoginta una secum interitura demonstrat. Ratione inita frumentum se exigue dierum XXX habere, sed paulo etiam longius tolerari posse parcendo. His datis mandatis, qua nostrum opus erat intermissum, secunda vigilia silentio equitatum dimittit. Frumentum omne ad se referri iubet; capitis poenam iis, qui non paruerint, constituit; pecus, cuius magna erat copia ab Mandubiis compulsa, viritim distribuit; frumentum parce et paulatim metiri instituit. Copias omnes, quas pro oppido collocaverat, in oppidum recipit. His rationibus auxilia Galliae exspectare et bellum parat administrare.

72 Quibus rebus cognitis ex perfugis et captivis Caesar haec genera munitionis instituit. Fossam pedum XX derectis lateribus duxit, ut eius fossae sōlum tantundem pateret, quantum summa fossae labra distarent. Reliquas omnes munitiones ab ea fossa passus quadringentos reduxit hoc consilio, quoniam tantum spatium esset necessario complexus, nec facile totum opus corona militum cingeretur, ne de improviso aut noctu ad munitiones hostium multitudo advolaret, aut interdiu tela in nostros operi destinatos conicere posset. Hoc intermisso spatio duas fossas quindecim pedes latas, eadem altitudine perduxit; quarum interiorem campestribus ac demissis locis aqua ex flumine derivata complevit. Post eas aggerem ac vallum XII pedum exstruxit. Huic loricam pinnasque adiecit grandibus cervis eminentibus ad commissuras pluteorum atque aggeris, qui ascensum hostium tardarent, et turres toto opere circumdĕdit, quae passus LXXX inter se distarent.

[Dok se Cezar spremao za opsadu grada Alesije, galski prvaci zaključiše da opsjednutoj tvrđavi pošalju u pomoć vojsku, sakupljenu iz svih galskih država.]

79 Interea Commius reliquique duces, quibus summa imperii permissa erat, cum omnibus copiis ad Alesiam perveniunt et colle exteriore occupato non longius mille passibus a nostris munitionibus considunt. Postero die equitatu ex castris educto omnem eam planitiem, quam in longitudinem tria milia passuum patere demonstravimus, complent pedestresque copias paulum ab eo loco abductas in locis superioribus constituunt. Erat ex oppido Alesia despectus in campum. Concurrunt his auxiliis visis; fit gratulatio inter eos, atque omnium animi ad laetitiam excitantur. Itaque productis copiis ante oppidum consistunt et proximam fossam cratibus intĕgunt atque aggere explent seque ad eruptionem atque omnes casus comparant.

8 Odlučna bitka pred Alesijom

(VII, 86—90)

86 His rebus cognitis Caesar Labienum cum cohortibus sex subsidio laborantibus mittit; imperat, si sustinere non possit, deductis cohortibus eruptione pugnet; id nisi necessario ne faciat. Ipse adit reliquos, cohortatur, ne labori succumbant; omnium superiorum dimicationum fructum in eo die atque hora docet consistere. Interiores desperatis campestribus locis propter magnitudinem munitionum loca praerupta ascensu temptant; huc ea, quae paraverant, conferunt. Multitudine telorum ex turribus propugnantes deturbant, aggere et cratibus fossas explent, falcibus vallum ac lorĭcam rescindunt.

87 Mittit primo Brutum adulescentem cum cohortibus Caesar, post cum aliis C. Fabium legatum; postremo ipse, cum vehementius pugnaretur, integros subsidio adducit. Restituto proelio ac repulsis hostibus eo, quo Labienum miserat, contendit; cohortes quattuor ex proximo castello deducit, equitum partem se sequi, partem circumire exteriores munitiones et a tergo hostes adoriri iubet. Labienus, postquam neque aggeres

neque fossae vim hostium sustinere poterant, coactis XI cohortibus, quas ex proximis praesidiis deductas fors obtulit, Caesarem per nuntios facit certiorem, quid faciendum existimet. Accelerat Caesar, ut proelio intersit.

88 Eius adventu ex colore vestitus cognito, (quo insigni in proeliis uti consuerat), turmisque equitum et cohortibus visis, quas se sequi iusserat, ut de locis superioribus haec declivia et devexa cernebantur, hostes proelium committunt. Utrimque clamore sublato excipit rursus ex vallo atque omnibus munitionibus clamor. Nostri omissis pilis gladiis rem gerunt. Repente post tergum equitatus cernitur; cohortes aliae appropinquant. Hostes terga vertunt; fugientibus equites occurrunt. Fit magna caedes. Sedulius, dux et princeps Lemovicum, occiditur; Vercassivellaunus Arvernus vivus in fuga comprehenditur; signa militaria septuaginta quattuor ad Caesarem referuntur; pauci ex tanto numero se incolumes in castra recipiunt. Conspicati ex oppido caedem et fugam suorum desperata salute copias a munitionibus reducunt. Fit protinus hac re audita ex castris Gallorum fuga. Quod nisi crebris subsidiis ac totius diei labore milites essent defessi, omnes hostium copiae deleri potuissent. De media nocte missus equitatus novissimum agmen consequitur: magnus numerus capitur atque interficitur; reliqui ex fuga in civitates discedunt.

89 Postero die Vercingetorix concilio convocato id bellum se suscepisse non suarum necessitatum, sed communis libertatis causa demonstrat, et quoniam sit fortunae cedendum, ad utramque rem se illis offerre, seu morte sua Romanis satisfacere seu vivum tradere velint. Mittuntur de his rebus ad Caesarem legati. Iubet arma tradi, principes produci. Ipse in munitione pro castris considit; eo duces producuntur; Vercingetorix deditur, arma proiciuntur. Reservatis Haeduis atque Arvernis, si per eos civitates recuperare posset, ex reliquis captivis toto exercitui capita singula praedae nomine distribuit.

90 His rebus confectis in Haeduos proficiscitur; civitatem recipit. Eo legati ab Arvernis missi, quae imperaret, se facturos pollicentur. Imperat magnum numerum obsidum. Legiones in hiberna mittit. Captivorum circiter viginti milia Haeduis Arvernisque reddit. T. Labienum duabus cum legionibus et equitatu in Sequanos proficisci iubet; huic M. Sempronium Rutilum attribuit.

Ipse Bibracte hiemare constituit. Huius anni rebus ex litteris cognitis Romae dierum viginti supplicatio redditur.

[Svi kasniji pokušaji naroda galskih, da stresu jaram rimski, ostali su bez uspjeha. Galija, velika i bogata zemlja, počela se romanizovati. Gali su se malo po malo počeli navikavati na gospodstvo Rima, na primanje latinskog jezika, običaja i ustanova rimskih. — Napoleon III, car francuski (1851—1870), ovjekovječio je slavnog galskog junaka Vercingetoriga, podignuvši mu kolosalan kip na jednom brdu blizu Alesije (danas francusko selo Alise Sainte-Reine).]

C. SALLUSTII CRISPI

I BELLUM CATILINAE

1 Uvod u djelo — Tijelo i duh
(c. 1—3)

1 Omnis homines, qui sese student praestare ceteris animalibus, summa ope niti decet, ne vitam silentio traseant veluti pecora, quae natura prona atque ventri oboedientia finxit. Sed nostra omnis vis in animo et corpore sita est: animi imperio, corporis servitio magis utimur; alterum nobis cum dis, alterum cum beluis commune est. Quo mihi rectius videtur ingeni quam virium opibus gloriam quaerere et, quoniam vita ipsa, qua fruimur, brevis est, memoriam nostri quam maxume longam efficere. Nam divitiarum et formae gloria fluxa atque fragilis est, virtus clara aeternaque habetur.

Sed diu magnum inter mortalis certamen fuit, vine corporis an virtute animi res militaris magis procederet. Nam et, priusquam incipias, consulto et, ubi consulueris, mature facto opus est. Ita utrumque per se indigens alterum alterius auxilio eget.

2 Igitur initio reges — nam in terris nomen imperi id primum fuit — divorsi pars ingenium, alii corpus exercebant: etiam tum vita hominum sine cupiditate agitabatur, sua cuique satis placebant.

Postea vero quam in Asia Cyrus, in Graecia Lacedaemonii et Athenienses coepere urbis atque nationes subigere, lubidinem dominandi causam belli habere, maxumam gloriam in maxumo imperio putare, tum demum periculo atque negotiis compertum est in bello plurumum ingenium posse. Quod si regum atque imperatorum animi virtus in pace ita ut in bello valeret, aequabilius atque constantius sese res humanae haberent, neque aliud alio ferri neque mutari ac misceri omnia cerneres. Nam imperium facile eis artibus retinetur, quibus initio partum est. Verum ubi pro labore desidia, pro continentia et aequitate lubido atque superbia invasere, fortuna simul cum moribus inmutatur. Ita imperium semper ad optumum quemque a minus bono transfertur.

Quae homines arant navigant aedificant, virtuti omnia parent. Sed multi mortales, dediti ventri atque somno, indocti incultique vitam sicuti peregrinantes transiere; quibus profecto contra naturam corpus voluptati, anima oneri fuit. Eorum ego

vitam mortemque iuxta aestumo, quoniam de utraque siletur. Verum enimvero is demum mihi vivere atque frui anima videtur, qui aliquo negotio intentus praeclari facinoris aut artis bonae famam quaerit.

3 Sed in magna copia rerum aliud alii natura iter ostendit. Pulchrum est bene facere rei publicae, etiam bene dicere haud absurdum est; vel pace vel bello clarum fieri licet; et qui fecere et qui facta aliorum scripsere, multi laudantur. Ac mihi quidem, tametsi haudquaquam par gloria sequitur scriptorem et actorem rerum, tamen in primis arduum videtur res gestas scribere: primum quod facta dictis exaequanda sunt; dehinc quia plerique, quae delicta reprehenderis, malivolentia et invidia dicta putant, ubi de magna virtute atque gloria bonorum memores, quae sibi quisque facilia factu putat, aequo animo accipit, supra ea, veluti ficta pro falsis ducit.

2 Karakteristika L. Sergija Katiline

(c. 4,3—5,8)

4,3 Igitur de Catilinae coniuratione quam verissume potero paucis absolvam; nam id facinus in primis ego memorabile existumo sceleris atque periculi novitate. De cuius moribus pauca prius explananda sunt, quam initium narrandi faciam.

5,8 L. Catilina, nobili genere natus, suit magna vi et animi et corporis, sed ingenio malo pravoque. Huic ab adulescentia bella intestina, caedes, rapinae, discordia civilis grata fuere, ibique iuventutem suam exercuit. Corpus patiens inediae, algoris, vigiliae supra quam cuiquam credibile est. Animus audax, subdolus, varius, cuius rei lubet simulator ac dissimulator, alieni adpetens, sui profusus, ardens in cupiditatibus. Satis eloquentiae, sapientiae parum. Vastus animus inmoderata, incredibilia, nimis alta semper cupiebat. Hunc post dominationem L. Sullae lubido maxuma invaserat rei publicae capiundae, neque id quibus modis adsequeretur, dum sibi regnum pararet, quicquam pensi habebat. Agitabatur magis magisque in dies animus ferox inopia rei familiaris et conscientia scelerum, quae utraque eis artibus auxerat, quas supra memoravi. Incitabant praeterea conrupti civitatis mores, quos pessuma ac divorsa inter se mala, luxuria atque avaritia, vexabant.

3 Razvoj rimske države; život i moral staroga naroda rimskoga i u doba Katilinino

(c. 5,9—13)

5,9 Res ipsa hortari videtur, quoniam de moribus civitatis tempus admonuit, supra repetere ac paucis instituta maiorum domi militiaeque, quo modo rem publicam habuerint quantamque reliquerint, ut paulatim inmutata ex pulcherruma atque optuma pessuma ac flagitiosissuma facta sit, disserere.

6 Urbem Romam, sicuti ego accepi, condidere atque habuere initio Troiani, qui Aenea duce profugi sedibus incertis vagabantur, cumque eis Aborigines, genus hominum agreste, sine legibus, sine imperio, liberum atque solutum. Hi postquam in una moenia convenere, dispari genere, dissimili lingua, alii alio more viventes, incredibile memoratu est, quam facile coaluerint: ita brevi multitudo dispersa atque vaga concordia civitas facta erat. Sed postquam res eorum, civibus, moribus, agris aucta, satis prospera satisque pollens videbatur, sicuti pleraque mortalium habentur, invidia ex opulentia orta est. Igitur reges populique finitumi bello temptare, pauci ex amicis auxilio esse; nam ceteri metu perculsi a periculis aberant. At Romani domi militiaeque intenti festinare, parare, alius alium hortari, hostibus obviam ire, libertatem, patriam parentisque armis tegere. Post, ubi pericula virtute propulerant, sociis atque amicis auxilia portabant magisque dandis quam accipiundis beneficiis amicitias parabant. Imperium legitumum, nomen imperi regium habebant. Delecti, quibus corpus annis infirmum, ingenium sapientia validum erat, rei publicae consultabant: ei vel aetate vel curae similitudine patres appellabantur. Post, ubi regium imperium, quod initio conservandae libertatis atque augendae rei publicae fuerat, in superbiam dominationemque se convortit, inmutato more annua imperia binosque imperatores sibi fecere: eo modo minume posse putabant per licentiam insolescere animum humanum.

7 Sed ea tempestate coepere se quisque magis extollere magisque ingenium in promptu habere. Nam regibus boni quam mali suspectiores sunt, semperque eis aliena virtus formidulosa est. Sed civitas incredibile memoratu est adepta libertate quantum brevi creverit: tanta cupido gloriae inceserat. Iam primum iuventus, simul ac belli patiens erat, in castris per laborem usum militiae discebat, magisque in decoris armis et militaribus equis quam in conviviis lubidinem habebant. Igitur talibus viris non labor insolitus, non locus ullus asper aut arduus erat, non armatus hostis formidulosus: virtus omnia domuerat. Sed gloriae maxumum certamen inter ipsos erat: se quisque hostem ferire, murum adscendere, conspici, dum tale facinus faceret, properabat: eas divitias, eam bonam famam magnamque nobilitatem putabant. Laudis avidi, pecuniae liberales erant; gloriam ingentem, divitias honestas volebant. Memorare possem, quibus in locis maxumas hostium copias populus Romanus parva manu fuderit, quas urbis natura munitas pugnando ceperit, ni ea res longius nos ab incepto traheret.

8 Sed profecto fortuna in omni re dominatur: ea res cunctas ex lubidine magis quam ex vero celebrat obscuratque Atheniensium res gestae, sicuti ego aestumo, satis amplae magnificaeque fuere, verum aliquanto minores tamen quam fama feruntur. Sed quia provenere ibi scriptorum magna ingenia, per terrarum orbem Atheniensium facta pro maxumis celebrantur. Ita eorum, qui fecere, virtus tanta habetur, quan-

tum eam verbis potuere extollere praeclara ingenia. At populo Romano numquam ea copia fuit, quia prudentissumus quisque maxume negotiosus erat; ingenium nemo sine corpore exercebat; optumus quisque facere quam dicere, sua ab aliis bene facta laudari quam ipse aliorum narrare malebat.

9 Igitur domi militiaeque boni mores colebantur; concordia maxuma, minuma avaritia erat; ius bonumque apud eos non legibus magis quam natura valebat. Iurgia, discordias, simultates cum hostibus exercebant, cives cum civibus de virtute certabant; in suppliciis deorum magnifici, domi parci, in amicos fideles erant. Duabus his artibus, audacia in bello, ubi pax evenerat, aequitate, seque remque publicam curabant. Quarum rerum ego maxuma documenta haec habeo, quod in bello saepius vindicatum est in eos, qui contra imperium in hostem pugnaverant quique tardius revocati proelio excesserant, quam qui signa relinquere aut pulsi loco cedere ausi erant; in pace vero quod beneficiis magis quam metu imperium agitabant et accepta iniuria ignoscere quam persequi malebant.

10 Sed ubi labore atque iustitia res publica crevit, reges magni bello domiti, nationes ferae et populi ingentes vi subacti, Carthago, aemula imperi Romani, ab stirpe interiit, cuncta maria terraeque patebant, saevire fortuna ac miscere omnia coepit. Qui labores pericula, dubias atque asperas res facile toleraverant, eis otium, divitiae, optanda alias, oneri miseriaeque fuere. Igitur primo imperi, deinde pecuniae cupido crevit; ea quasi materies omnium malorum fuere. Namque avaritia fidem probitatem ceterasque artis bonas subvortit; pro his superbiam, crudelitatem, deos neglegere, omnia venalia habere edocuit. Ambitio multos mortalis falsos fieri subegit, aliud clausum in pectore, aliud in lingua promptum habere, amicitias inimicitiasque non ex re, sed ex commodo aestumare magisque voltum quam ingenium bonum habere. Haec primo paulatim crescere, interdum vindicari; post, ubi contagio quasi pestilentia invasit, civitas inmutata, imperium ex iustissumo atque optumo crudele intolerandumque factum.

11 Sed primo magis ambitio quam avaritia animos hominum exercebat, quod tamen vitium propius virtutem erat. Nam gloriam, honorem, imperium bonus et ignavus aeque sibi exoptant; sed ille vera via nititur, huic quia bonae artes desunt, dolis atque fallaciis contendit. Avaritia pecuniae studium habet, quam nemo sapiens concupivit; ea quasi venenis malis inbuta corpus animumque virilem effeminat, semper infinita insatiabilis est, neque copia neque inopia minuitur. Sed postquem L. Sulla armis recepta re publica bonis initiis malos eventus habuit, rapere omnes, trahere, domum alius alius agros cupere, neque modum neque modestiam victores habere, foeda crudeliaque in civis facinora facere. Huc adcedebat, quod L. Sulla exercitum, quem in Asia ductaverat, quo sibi fidum faceret, contra morem maiorum luxuriose nimisque liberaliter habuerat. Loca amoena, voluptaria facile in otio ferocis militum animos

molliverant. Ibi primum insuevit exercitus populi Romani potare, signa, tabulas pictas, vasa caelata mirari, ea privatim et publice rapere, delubra spoliare, sacra profanaque omnia polluere. Igitur ei milites, postquam victoriam adepti sunt, nihil reliqui victis fecere. Quippe secundae res sapientium animos fatigant, ne illi conruptis moribus victoriae temperarent.

12 Postquam divitiae honori esse coepere et eas gloria, imperium, potentia sequebatur, hebescere virtus, paupertas probro haberi, innocentia pro malivolentia duci coepit, Igitur ex divitiis iuventutem luxuria atque avaritia cum superbia invasere: rapere, consumere, sua parvi pendere, aliena cupere, pudorem, pudicitiam, divina atque humana promiscua, nihil pensi neque moderati habere. Operae pretium est, cum domos atque villas cognoveris in urbium modum exaedificatas, visere templa deorum, quae nostri maiores, religiosissumi mortales, fecere. Verum illi delubra deorum pietate, domos suas gloria decorabant neque victis quicquam praeter iniuriae licentiam eripiebant. At hi contra, ignavissumi homines, per summum scelus omnia ea sociis adimere, quae fortissumi viri victores reliquerant: proinde quasi iniuriam facere id demum esset imperio uti.

13 Nam quid ea memorem, quae nisi eis, qui videre, nemini credibilia sunt, a privatis conpluribus subvorsos montis, maria constrata esse? Quibus mihi videntur ludibrio fuisse divitiae; quippe, quas honeste habere licebat, abuti per turpitudinem properabant. Vescendi causa terra marique omnia exquirere; dormire, priusquam sommi cupido esset, non famem aut sitim neque frigus neque lassitudinem opperiri, sed ea omnia luxu antecapere. Haec iuventutem, ubi familiares opes defecerant, ad facinora incendebant: animus inbutus malis artibus haud facile lubidinibus carebat; eo profusius omnibus modis quaestui atque sumptui deditus erat.

4 Prijatelji i drugovi Katilinini i njihovi planovi
(c. 14, 16—18, 20—21)

14 In tanta tamque conrupta civitate Catilina, id quod factu facillumum erat, omnium flagitiorum atque facinorum circum se tamquam stipatorum catervas habebat. Nam quicumque bona patria laceraverat quique alienum aes grande conflaverat, quo flagitium aut facinus rediméret, praeterea omnes undique parricidae sacrilegi convicti iudiciis aut pro factis iudicium timentes, ad hoc quos manus atque lingua periurio aut sanguine civili alebat, postremo omnes, quos flagitium egestas conscius animus exagitabat, ei Catilinae proxumi familiaresque erant. Quod si quis etiam a culpa vacuus in amicitiam eius inciderat, cotidiano usu atque inlecebris facile par similisque ceteris efficiebatur. Sed maxume adulescentium familiaritates adpetebat: eorum animi molles etiam et fluxi dolis haud difficulter capiebantur. Nam ut cuiusque studium

ex aetate flagrabat, aliis alia praebere neque sumptui neque modestiae suae parcere, dum illos obnoxios fidosque sibi faceret.

16 Iuventutem, quam, ut supra diximus, inlexerat, multis modis mala facinora edocebat. Ex illis testis signatoresque falsos commodare; fidem, fortunas, pericula vilia habere, post, ubi eorum famam atque pudorem adtriverat, maiora alia imperabat; si causa peccandi in praesens minus subpetebat, nihilo minus insontis sicuti sontis circumvenire iugulare: scilicet, ne per otium torpescerent manus aut animus, gratuito potius malus atque crudelis erat.

His amicis sociisque confisus Catilina, simul quod aes alienum per omnis terras ingens erat, et quod plerique Sullani milites, largius suo usi, rapinarum et victoriae veteris memores civile bellum exoptabant, obprimundae rei publicae consilium cepit. In Italia nullus exercitus, Cn. Pompeius in extremis terris bellum gerebat; ipsi consulatum petenti magna spes, senatus nihil sane intentus: tutae tranquillaeque res omnes, sed ea prorsus opportuna Catilinae.

17 Igitar circiter Kalendas Iunias L. Caesare et C. Figulo consulibus primo singulos appellare; hortari alios, alios temptare; opes suas inparatam rem publicam, esse magna praemia coniurationis docere. Ubi satis explorata sunt, quae voluit, in unum omnis convocat, quibus maxuma necessitudo et plurumum audaciae inerat. Eo convenere senatorii ordinis P. Lentulus Sura, P. Autronius, L. Cassius Longinus, C. Cethegus, P. et Ser. Sullae Ser. filii, L. Vargunteius, Q. Annius, M. Porcius Laeca, L. Bestia, Q. Curius; praeterea ex eqestri ordine M. Fulvius Nobilior, L. Statilius, P. Gabinius Capito, C. Cornelius; ad hoc multi ex coloniis et municipiis, domi nobiles. Erant praeterea conplures paulo occultius consili huiusce participes nobiles, quos magis dominationis spes hortabatur quam inopia aut alia necessitudo. Ceterum iuventus pleraque, sed maxume nobilium Catilinae inceptis favebat: quibus in otio vel magnifice vel molliter vivere copia erat, incerta pro certis, bellum quam pacem malebant. Fuere item ea tempestate, qui crederent M. Licinium Crassum non ignarum eius consili fuisse: quia Cn. Pompeius, invisus ipsi, magnum exercitum ductabat, cuiusvis opes voluisse contra illius potentiam crescere, simul confisum, si coniuratio valuisset, facile apud illos principem se fore.

18 Sed antea item coniuravere pauci contra rem publicam, in quibus Catilina fuit; de qua quam verissume potero dicam. L. Tullo et M'. Lepido consulibus P. Autronius et P. Sulla designati consules legibus ambitus interrogati poenas dederant. Post paulo Catilina pecuniarum repetundarum reus prohibitus erat consulatum petere, quod intra legitumos dies profiteri nequiverat. Erat eodem tempore Cn. Piso, adulescens nobilis, summae audaciae, egens factiosus, quem ad perturbandam rem publicam inopia atque mali mores stimulabant. Cum hoc Catilina et Autronius circiter Nonas Decembris consilio communicato parabant in Capitolio Kalendis Ianuariis L. Cottam et L. Torquatum consules interficere, ipsi fascibus correptis Pisonem cum exercitu ad optinendas duas Hispanias mittere. Ea re cognita rursus in Nonas Februarias consilium caedis transtulerant. Iam tum non consulibus modo, sed plerisque senatoribus perniciem machinabantur. Quod ni Catilina maturasset pro curia signum sociis dare, eo die post conditam urbem Romam pessumum facinus patratum foret: quia nondum frequentes armati convenerant, ea res consilium diremit.

20 Catilina ubi eos, quos paulo ante memoravi, convenisse videt, tamessi cum singulis multa saepe egerat, tamen in rem fore credens univorsos appellare et cohortari, in abditam partem aedium secedit atque ibi omnibus arbitris procul amotis orationem huiusco modi habuit:

»Ni virtus fidesque vostra spectata mihi forent, nequiquam opportuna res cecidisset: spes magna, dominatio in manibus frustra fuissent, neque ego per ignaviam aut vana ingenia incerta pro certis captarem. Sed quia multis et magnis tempestatibus vos cognovi fortis fidosque mihi, eo animus ausus est maxumum atque pulcherrumum facinus incipere, simul quia vobis eadem, quae mihi, bona malaque esse intellexi: nam idem velle atque idem nolle, ea demum firma amicitia est.

Sed ego quae mente agitavi, omnes iam antea divorsi audistis. Ceterum mihi in dies magis animus adcenditur, cum considero, quae condicio vitae futura sit, nisi nosmet ipsi vindicamus in libertatem. Nam postquam res publica in paucorum potentium ius atque dicionem concessit, semper illis reges tetrarchae vectigales esse, populi nationes stipendia pendere; ceteri omnes, strenui, boni, nobiles atque ignobiles, volgus fuimus sine gratia, sine auctoritate, eis obnoxii, quibus, si res publica valeret, formidini essemus. Itaque omnis gratia potentia honos divitiae apud illos sunt aut ubi illi volunt; nobis reliquere pericula, repulsas, iudicia egestatem. Quae quousque tandem patiemini, o fortissumi viri? Nonne emori per virtutem praestat quam vitam miseram atque inhonestam, ubi alienae superbiae ludibrio fueris, per dedecus amittere? Verum enimvero, pro deum atque hominum fidem, victoria in manu nobis est: viget aetas, animus valet; contra illis annis atque divitiis omnia consenuerunt. Tantummodo incepto opus est, cetera res expediet. Etenim quis mortalium, cui virile ingenium est, tolerare potest illis divitias superare, quas profundant in exstruendo mari et montibus coaequandis, nobis rem familiarem etiam ad necessaria deesse? Illos binas aut amplius domos continuare, nobis larem familiarem nusquam ullum esse? Cum tabulas signa toreumata emunt, nova diruunt, alia aedificant, postremo omnibus modis pecuniam trahunt vexant, tamen summa lubidine divitias suas vincere nequeunt. At nobis est domi inopia, foris aes alienum, mala res, spes multo asperior; denique quid reliqui habemus praeter miseram animam?

Quid igitur expergiscimini? en illa, illa, quam saepe optastis, libertas, praeterea divitiae, decus, gloria in oculis sita sunt; fortuna omnia ea victoribus praemia posuit. Res, tempus, pericula, egestas, belli spolia magnifica magis quam oratio mea vos hortantur. Vel imperatore vel milite me utimini; neque animus neque corpus a vobis aberit. Haec ipsa, ut spero, vobiscum una consul agam, nisi forte me animus fallit, et vos servire magis quam imperare parati estis.«

21 Postquam accepere ea homines, quibus mala abunde omnia erant, sed neque res neque spes bona ulla, tametsi illis quieta movere magna merces videbatur, tamen postulavere plerique, ut proponeret, quae condicio belli foret, quae praemia armis peterent, quid ubique opis aut spei haberent. Tum Catilina polliceri tabulas novas, proscriptionem locupletium, magistratus, sacerdotia, rapinas, alia omnia, quae bellum atque lubido victorum fert; praeterea esse in Hispania citoriore Pisonem, in Mauretania cum exercitu P. Sittium Nucerinum, consili sui participes; petere consulatum C. Antonium, quem sibi conlegam fore speraret, hominem et familiarem et omnibus necessitudinibus circumventum; cum eo se consulem initium agundi facturum. Ad hoc maledictis increpabat omnis bonos, suorum unum quemque nominans laudare: admonebat alium egestatis, alium cupiditatis suae, conpluris periculi aut ignominiae, multos victoriae Sullanae, quibus ea praedae fuerat. Postquam omnium animos alacris videt, cohortatus, ut petitionem suam curae haberent, conventum dimisit.

5 Ondašnje društvene i političke prilike u Rimu
(c. 36,4—39)

36,4 Ea tempestate mihi imperium populi Romani multo maxume miserabile visum est. Cui cum ad occasum ab ortu solis omnia domita armis parerent, domi otium atque divitiae, quae prima mortales putant, adfluerent, fuere tamen cives, qui seque remque publicam opstinatis animis perditum irent. Namque duobus senati decretis ex tanta multitudine neque praemio inductus coniurationem patefecerat neque ex castris Catilinae quisquam omnium discesserat: tanta vis morbi ac veluti tabes plerosque civium animos invaserat.

37 Neque solum illis aliena mens erat, qui conscii coniurationis fuerant, sed omnino cuncta plebes novarum rerum studio Catilinae incepta probabat. Id adeo more suo videbatur facere. Nam semper in civitate, quibus opes nullae sunt, bonis invident, malos extollunt, vetera odere, nova exoptant, odio suarum rerum mutari omnia student: turba atque seditionibus sine cura aluntur, quoniam egestas facile habetur sine damno. Sed urbana plebes, ea vero praeceps erat de multis causis. Primum omnium, qui ubique probro atque petulantia maxume praestabant, item alii per dedecora patrimoniis

amissis, postremo omnes, quos flagitium aut facinus domo expulerat, ei Romam sicut in sentinam confluxerant. Deinde multi memores Sullanae victoriae, quod ex gregariis militibus alios senatores videbant, alios ita divites, ut regio victu atque cultu aetatem agerent, sibi quisque, si in armis foret, ex victoria talia sperabat. Praeterea iuventus, quae in agris manuum mercede inopiam toleraverat, privatis atque publicis largitionibus excita urbanum otium ingrato labori praetulerat. Eos atque alios omnis malum publicum alebat. Quo minus mirandum est homines egentis, malis moribus, maxuma spe rei publicae iuxta ac sibi consuluisse. Praeterea quorum victoria Sullae parentes proscripti, bona erepta, ius libertatis inminutum erat, haud sane alio animo belli eventum exspectabant. Ad hoc, quicumque aliarum atque senatus partium erant, conturbari rem publicam quam minus valere ipsi malebant. Id adeo malum multos post annos in civitatem revorterat.

38 Nam postquam Cn. Pompeio et M. Crasso consulibus tribunicia potestas restituta est, homines adulescentes summam potestatem nacti, quibus aetas animusque ferox erat, coepere senatum criminando plebem exagitare, dein largiundo atque pollicitando magis incendere: ita ipsi clari potentesque fieri. Contra eos summa ope nitebatur pleraque nobilitas senatus specie pro sua magnitudine. Namque, uti paucis verum absolvam, post illa tempora quicumque rem publicam agitavere, honestis nominibus, alii, sicuti populi iura defenderent, pars quo senatus auctoritas maxuma foret, bonum publicum simulantes pro sua quisque potentia certabant. Neque illis modestia neque modus contentionis erat: utrique victoriam crudeliter exercebant.

39 Sed postquam Cn. Pompeius ad bellum maritumum atque Mithridaticum missus est, plebis opes inminutae, paucorum potentia crevit. Ei magistratus provincias aliaque omnia tenere; ipsi innoxii florentes sine metu aetatem agere ceterosque iudiciis terrere, quo plebem in magistratu placidius tractarent. Sed ubi primum dubiis rebus novandi spes oblata est, vetus certamen animos eorum adrexit. Quod si primo proelio Catilina superior aut aequa manu discessisset, profecto magna clades atque calamitas rem publicam obpressisset; neque illis, qui victoriam adepti forent, diutius ea uti licuisset, quin defessis et exsanguibus, qui plus posset, imperium atque libertatem extorqueret.

Fuere tamen extra coniurationem conplures, qui ad Catilinam initio profecti sunt; in eis erat Fulvius, senatoris filius, quem retractum ex itinere parens necari iussit.

Isdem temporbus Romae Lentulus, sicuti Catilina praeceperat, quoscumque moribus aut fortuna novis, rebus idoneos credebat, aut per se aut per alios sollicitabat neque solum civis, sed cuiusque modi genus hominum, quod modo bello usui foret.

6 Značajna sjednica senatska — Govor Cezarov i Katonov

(c. 50,3—53,1)

50,3 Consul, dispositis praesidiis, ut res atque tempus monebat, convocato senatu refert, quid de eis fieri placeat, qui in custodiam traditi erant. — Sed eos paulo ante frequens senatus iudicaverat contra rem publicam fecisse. — Tum D. Iunius Silanus primus sententiam rogatus, quod eo tempore consul designatus erat, de eis, qui in custodiis tenebantur, et praeterea de L. Cassio, P. Furio, P. Umbreno, Q. Annio, si deprehensi forent, supplicium sumundum decreverat; isque postea permotus oratione C. Caesaris pedibus in sententiam Ti. Neronis iturum se dixerat, qui de ea re praesidiis additis referundum censuerat. Sed Caesar, ubi ad eum ventum est, rogatus sententiam a consule huiusce modi verba locutus est:

51 »Omnis homines, patres conscripti, qui de rebus dubiis consultant, ab odio, amicitia, ira atque misericordia vacuos esse decet. Haud facile animus verum providet, ubi illa officiunt, neque quisquam omnium lubidini simul et usui paruit. Ubi intenderis ingenium, valet: si lubido possidet, ea dominatur, animus nihil valet. Magna mihi copia est memorandi, patres conscripti, quae reges atque populi ira aut misericordia inpulsi male consuluerint; sed ea malo dicere, quae maiores nostri contra lubidinem animi sui recte atque ordine fecere. Bello Macedonico, quod cum rege Perse gessimus, Rhodiorum civitas magna atque magnifica, quae populi Romani opibus creverat, infida et advorsa nobis fuit; sed postquam bello confecto de Rhodiis consultum est, maiores nostri, ne quis divitiarum magis quam iniuriae causa bellum inceptum(esse) diceret, inpunitos eos dimisere. Item bellis Punicis omnibus, cum saepe Carthaginienses et in pace et per indutias multa nefaria facinora fecissent, numquam ipsi per occasionem talia fecere: magis, quid se dignum foret, quam quid in illos iure fieri posset, quaerebant. Hoc item vobis providendum est, patres conscripti, ne plus apud vos valeat P. Lentuli et ceterorum scelus quam vostra dignitas, neu magis irae vostrae quam famae consulatis. Nam si digna poena pro factis eorum reperitur, novom consilium adprobo; sin magnitudo sceleris omnium ingenia exsuperat, eis utundum censeo, quae legibus conparata sunt.

Plerique eorum, qui ante me sententias dixerunt, conposite atque magnifice casum rei publicae miserati sunt; quae belli saevitia esset, quae victis acciderent, enumeravere; rapi virgines, pueros, divelli liberos a parentum conplexu, matres familiarum pati, quae victoribus conlubuissent, fana atque domos spoliari, caedem incendia fieri, postremo armis cadaveribus, cruore atque luctu omnia conpleri. Sed, per deos inmortalis, quo illa oratio pertinuit? an uti vos infestos coniurationi faceret? Scilicet, quem res tanta et tam atrox non permovit, eum oratio accendet. Non ita est, neque cuiquam mortalium iniuriae suae parvae videntur: multi eas gravius aequo habuere. Sed

alia aliis licentia est, patres conscripti: qui demissi in obscuro vitam habent, si quid iracundia deliquere, pauci sciunt — fama atque fortuna eorum pares sunt — : qui magno imperio praediti in excelso aetatem agunt, eorum facta cuncti mortales novere. Ita in maxuma fortuna minuma licentia est; neque studere neque odisse, sed minume irasci decet. Quae apud alios iracundia dicitur, ea in imperio superbia atque crudelitas appellatur. Equidem ego sic existumo, patres conscripti, omnis cruciatus minores quam facinora illorum esse; sed plerique mortales postrema meminere et in hominibus inpiis sceleris eorum obliti de poena disserunt, si ea paulo severior fuit.

D. Silanum, virum fortem atque strenuum, certo scio, quae dixerit, studio rei publicae dixisse neque illum in tanta re gratiam aut inimicitias exercere: eos mores eamque modestiam viri cognovi. Verum sententia eius mihi non crudelis — quid enim in talis homines crudele fieri potest? — sed aliena a re publca nostra videtur. Nam profecto aut metus aut iniuria te subegit, Silane, consulem designatum, genus poenae novom decernere. De timore supervacaneum est disserere, cum praesertim diligentiā clarissumi viri consulis tanta praesidia sint in armis. De poena possum equidem dicere, id quod res habet, in luctu atque miseriis mortem aerumnarum requiem, non cruciatum esse; eam cuncta mortalium mala dissolvere; ultra neque curae neque gaudio locum esse. Sed, per deos inmortalis, quam ob rem in sententiam non addidisti, uti prius verberibus in eos animadvorteretur? An quia lex Porcia vetat? At aliae leges item condemnatis civibus non animam eripi, sed exilium permitti iubent. An quia gravius est verberari quam necari? Quid autem acerbum aut nimis grave est in homines tanti facinoris convictos? Sin quia levius est: qui convenit in minore negotio legem timere, cum eam in maiore neglegeris?

At enim quis reprehendet, quod in parricidas rei publicae decretum erit? Tempus, dies, fortuna, cuius lubido gentibus moderatur. Illis merito accidet, quidquid evenerit; ceterum vos, patres conscripti, quid in alios statuatis, considerate. Omnia mala exempla ex bonis rebus orta sunt; sed ubi imperium ad ignaros eius aut minus bonos pervenit, novom illud exemplum ab dignis et idoneis ad indignos et non idoneos transfertur. Lacedaemonii devictis Atheniensibus triginta viros inposuere, qui rem publicam eorum tractarent. Ei primo coepere pessumum quemque et omnibus invisum indemnatum necare: ea populus laetari et merito dicere fieri. Post, ubi paulatim licentia crevit, iuxta bonos et malos lubidinose interficere, ceteros metu terrere: ita civitas servitute obpressa stultae laetitiae gravis poenas dedit. Nostra memoria victor Sulla cum Damasippum et alios eius modi, qui malo rei publicae creverant, iugulari iussit, quis non factum eius laudabat? Homines scelestos et factiosos, qui seditionibus rem publicam exagitaverant, merito necatos aiebant. Sed ea res magnae initium cladis fuit. Nam uti quisque domum aut villam, postremo vas aut vestimentum alicuius

concupiverat, dabat operam, ut is in proscriptorum numero esset. Ita illi, quibus Damasippi mors laetitiae fuerat, paulo post ipsi trahebantur, neque prius finis iugulandi fuit, quam Sulla omnis suos divitiis explevit. Atque ego haec non in M. Tullio neque his temporibus vereor, sed in magna civitate multa et varia ingenia sunt. Potest alio tempore, alio consule, cui item exercitus in manu sit, falsum aliquid pro vero credi: ubi hoc exemplo per senatus decretum consul gladium eduxerit, quis illi finem statuet aut quis moderabitur?

Maiores nostri, patres conscripti, neque consili neque audaciae umquam eguere, neque illis superbia obstabat, quominus aliena instituta, si modo proba erant, imitarentur. Arma atque tela militaria ab Samnitibus, insignia magistratuum ab Tuscis pleraque sumpserunt; postremo quod ubique apud socios aut hostis idoneum videbatur, cum summo studio domi exsequebantur: imitari quam invidere bonis malebant. Sed eodem illo tempore Graeciae morem imitati verberibus animadvortebant in civis, de condemnatis summum supplicium sumebant. Postquam res publica adolevit et multitudine civium factiones valuere, circumveniri innocentes, alia huiusce modi fieri coepere, tum lex Porcia aliaeque leges paratae sunt, quibus legibus exilium damnatis permissum est. Hanc ego causam, patres conscripti, quominus novom consilium capiamus, in primis magnam puto. Profecto virtus atque sapientia maior illis fuit, qui ex parvis opibus tantum imperium fecere, quam in nobis, qui ea bene parta vix retinemus.

Placet igitur eos dimitti et augeri exercitum Catilinae? Minume; sed ita censeo: publicandas eorum pecunias, ipsos in vinculis habendos per municipia, quae maxume opibus valent; neu quis de eis postea ad senatum referat neve cum populo agat; qui aliter fecerit, senatum existumare eum contra rem publicam et salutem omnium facturum.«

52 Postquam Caesar dicundi finem fecit, ceteri verbo alius alii varie adsentiebantur; at M. Porcius Cato rogatus sententiam huiusce modi orationem habuit:

»Longe mihi alia mens est, patres conscripti, cum res atque pericula nostra considero et cum sententias nonnullorum ipse mecum reputo. Illi mihi disseruisse videntur de poena eorum, qui patriae parentibus, aris atque focis suis bellum paravere; res autem monet cavere ab illis magis quam, quid in illos statuamus, consultare. Nam cetera malificia tum persequare, ubi facta sunt; hoc nisi provideris, ne accidat, ubi evenit, frustra iudicia inplores; capta urbe nihil fit reliqui victis. Sed, per deos inmortalis, vos ego appello, qui semper domos, villas, signa, tabulas vostras pluris quam rem publicam fecistis: si ista, cuiuscumque modi sunt, quae amplexamini, retinere, si voluptatibus vostris otium praebere voltis, expergiscimini aliquando et capessite rem publicam. Non agitur de vectigalibus neque de sociorum iniuriis: libertas et anima nostra in dubio est. Saepe-

numero, patres conscripti, multa verba in hoc ordine feci, saepe de luxuria atque avaritia nostrorum civium questus sum multosque mortalis ea causa advorsos habeo. Qui mihi atque animo meo nullius umquam delicti gratiam fecissem, haud facile alterius lubidini male facta condonabam. Sed ea tametsi vos parvi pendebatis, tamen res publica firma erat: opulentia neglegentiam tolerabat. Nunc vero non id agitur, bonisne an malis moribus vivamus, neque quantum aut quam magnificum imperium populi Romani sit, sed haec, cuiuscumque modi videntur, nostra an nobiscum una hostium futura sint.

Hic mihi quisquam mansuetudinem et misericordiam nominat! Iam pridem equidem nos vera vocabula rerum amisimus: quia bona aliena largiri libertalitas, malarum rerum audacia fortitudo vocatur, eo res publica in extremo sita est. Sint sane, quoniam ita se mores habent, liberales ex sociorum fortunis, sint misericordes in furibus aerari: ne illi sanguinem nostrum largiantur et, dum paucis sceleratis parcunt, bonos omnis perditum eant. Bene et conposite C. Caesar paulo ante in hoc ordine de vita et morte disseruit, credo falsa existumans ea, quae de inferis memorantur: divorso itinere malos a bonis loca taetra inculta, foeda atque formidulosa habere. Itaque censuit pecunias eorum publicandas, ipsos per municipia in custodiis habendos, videlicet timens, ne, si Romae sint, aut a popularibus coniurationis aut a multitudine conducta per vim eripiantur: quasi vero mali atque scelesti tantummodo in urbe et non per totam Italiam sint, aut non ibi plus possit audacia, ubi ad defendundum opes minores sunt. Qua re vanum equidem hoc consilium est, si periculum ex illis metuit; si in tanto omnium metu solus non timet, eo magis refert me mihi atque vobis timere. Qua re, cum de P. Lentulo ceterisque statuetis, pro certo habetote vos simul de exercitu Catilinae et de omnibus coniuratis decernere. Quanto vos attentius ea agetis, tanto illis animus infirmior erit: si paulum modo vos languere viderint, iam omnes feroces aderunt.

Nolite existumare maiores nostros armis rem publicam ex parva magnam fecisse. Si ita res esset, multo pulcherrumam eam nos haberemus; quippe sociorum atque civium, praeterea armorum atque equorum maior copia nobis quam illis est. Sed alia fuere, quae illos magnos fecere, quae nobis nulla sunt: domi industria, foris iustum imperium, animus in consulundo liber, neque delicto neque lubidini obnoxius. Pro his nos habemus luxuriam atque avaritiam, publice egestatem, privatim opulentiam. Laudamus divitias, sequimur inertiam. Inter bonos et malos discrimen nullum, omnia virtutis praemia ambitio possidet. Neque mirum: ubi vos separatim sibi quisque consilium capitis, ubi domi voluptatibus, hic pecuniae aut gratiae servitis, eo fit, ut impetus fiat in vacuam rem publicam.

Sed ego haec omitto. Coniuravere nobilissumi cives patriam incendere, Gallorum gentem infestissumam nomini Romano ad

bellum arcessunt, dux hostium cum exercitu supra caput est: vos cunctamini etiam nunc et dubitatis, quid intra moenia deprensis hostibus faciatis? Misereamini censeo — deliquere homines adulescentuli per ambitionem — atque etiam armatos dimittatis: ne ista vobis mansuetudo et misericordia, si illi arma ceperint, in miseriam convortat. Scilicet res ipsa aspera est, sed vos non timetis eam. Immo vero maxume. Sed inertia et mollitia animi alius alium exspectantes cunctamini, videlicet dis inmortilibus confisi, qui hanc rem publcam saepe in maxumis periculis servavere. Non votis neque suppliciis muliebribus auxilia deorum parantur: vigilando, agundo, bene consulundo prospera omnia cedunt. Ubi socordiae te atque ignaviae tradideris, nequiquam deos inplores: irati infestique sunt. Apud maiores nostros A. Manlius Torquatus bello Gallico filium suum, quod is contra imperium in hostem pugnaverat, necari iussit, atque ille egregius adulescens inmoderatae fortitudinis morte poenas dedit. Vos de crudelissumis parricidis quid statuatis, cunctamini? Videlicet cetera vita eorum huic sceleri obstat. Verum parcite dignitati Lentuli, si ipse pudicitiae, si famae suae, si dis aut hominibus umquam ullis pepercit. Ignoscite Cethegi adulescentiae, nisi iterum patriae bellum fecit. Nam quid ego de Statilio Gabinio Caepario loquar? Quibus si quicquam umquam pensi fuisset, non ea consilia de re publica habuissent. Postremo, patres conscripti, si mehercule peccato locus esset, facile paterer vos ipsa re corrigi, quoniam verba contemnitis. Sed undique circumventi sumus: Catilina cum exercitu faucibus urget; alii intra moenia atque in sinu urbis sunt hostes; neque parari neque consuli quicquam potest occulte: quo magis properandum est.

Qua re ego ita censeo: cum nefario consilio sceleratorum civium res publica in maxuma pericula venerit, eique indicio T. Volturci et legatorum Allobrogum convicti confessique sint caedem incendia aliaque se foeda atque crudelia facinora in civis patriamque paravisse, de confessis sicuti de manufestis rerum capitalium more maiorum supplicium sumundum.«

53 Postquam Cato adsedit, consulares omnes itemque senatus magna pars sententiam eius laudant, virtutem animi ad caelum ferunt; alii alios increpantes timidos vocant, Cato clarus atque magnus habetur. Senati decretum fit, sicuti ille censuerat.

7 Katon i Cezar (upoređenje)

(c. 53,6—54)

53,6 Memoria mea ingenti virtute, divorsis moribus, fuere viri duo: M. Cato et C. Caesar, quos, quoniam res obtulerat, silentio praeterire non fuit consilium, quin utriusque naturam et mores, quantum ingenio possem, aperirem.

54 Igitur eis genus, aetas, eloquentia prope aequalia fuere, magnitudo animi par, item gloria, sed alia alii. Caesar beneficiis ac munificentia magnus habebatur, integritate vitae Cato; ille mansuetudine et misericordia clarus factus, huic severitas dignitatem addiderat. Caesar dando, sublevando ignoscundo, Cato nihil largiundo gloriam adeptus est. In altero miseris perfugium erat, in altero malis pernicies; illius facilitas, huius constantia laudabatur. Postremo Caesar in animum induxerat laborare vigilare, negotiis amicorum intentus sua neglegere, nihil denegare, quod dono dignum esset; sibi magnum imperium exercitum bellum novom exoptabat, ubi virtus enitescere posset. At Catoni studium modestiae, decoris, sed maxume severitatis erat; non divitiis cum divite neque factione cum factioso, sed cum strenuo virtute, cum modesto pudore, cum innocente abstinentia certabat; esse quam videri bonus malebat: ita, quo minus petebat gloriam, eo magis illum sequebatur.

8 Katilinini doglavnici gube živote u tamnici, a Katilina na bojnom polju

(c. 55, 60,7—61)

55 Postquam, ut dixi, senatus in Catonis sententiam discessit, consul optumum factu ratus noctem, quae instabat, antecapere, ne quid eo spatio novaretur, triumviros, quae supplicium postulabat, parare iubet. Ipse praesidiis dispisitis Lentulum in carcerem deducit; idem fit ceteris per praetores. Est in carcere locus, quod Tullianum appellatur, ubi paulum adscenderis ad laevam, circiter duodecim pedes humi depressus. Eum muniunt undique parietes atque insuper camera lapideis fornicibus iuncta, sed incultu, tenebris, odore foeda atque terribilis eius facies est. In eum locum postquam demissus est Lentulus, vindices rerum capitalium, quibus praeceptum erat, laqueo gulam fregere. Ita ille patricius ex gente clarissuma Corneliorum, qui consulare imperium Romae habuerat, dignum moribus factisque suis exitum vitae invenit. De Cethego, Statilio, Gabinio, Caepario eodem modo supplicium sumptum est.

60,7 Catilina, postquam fusas copias seque cum paucis relictum videt, memor generis atque pristinae suae dignitatis in confertissumos hostis incurrit ibique pugnans confoditur.

61 Sed confecto proelio tum vero cerneres, quanta audacia quantaque animi vis fuisset in exercitu Catilinae. Nam fere quem quisque vivos pugnando locum ceperat, eum amissa anima corpore tegebat.

Pauci autem, quos medios cohors praetoria disiecerat, paulo divorsius, sed omnes tamen advorsis volneribus conciderant. Catilina vero longe a suis inter hostium cadavera repertus est, paulum etiam spirans ferociamque animi, quam habuerat vivos, in voltu retinens. Postremo ex omni copia neque in proelio neque in fuga quisquam civis ingenuus captus est: ita cuncti suae hostiumque vitae iuxta pepercerant. Neque tamen exercitus populi Romani laetam aut incruentam victoriam adeptus

erat: nam strenuissumus quisque aut occiderat in proelio aut graviter volneratus discesserat. Multi autem, qui e castris visundi aut spoliandi gratia processerant, volventes hostilia cadavera amicum alii, pars hospitem aut cognatum reperiebant; fuere item, qui inimicos suos cognoscerent. Ita varie per omnem exercitum laetitia maeror, luctus atquee gaudia agitabantur.

II BELLUM IUGURTHINUM (111—105 pr. Hr.)

1 Numidija, njena kraljevska porodica i njen odnos prema Rimu (c. 5—9,3)

5 Bellum scripturus sum, quod populus Romanus cum Iugurtha, rege Numidarum, gessit, primum quia magnum et atrox variaque victoria fuit, dehinc quia tunc primum superbiae nobilitatis obviam itum est; quae contentio divina et humana cuncta permiscuit eoque vecordiae processit, ut studiis civilibus bellum atque vastitas Italiae finem faceret. Sed priusquam huiusce modi rei initium expedio, pauca supra repetam, quo ad cognoscundum omnia inlustria magis magisque in aperto sint.

Bello Punico secundo, quo dux Carthaginiensium Hannibal post magnitudinem nominis Romani Italiae opes maxume adtriverat, Masinissa rex Numidarum in amicitiam receptus a P. Scipione, cui postea Africano cogomen ex virtute fuit, multa et praeclara rei militaris facinora fecerat; ob quae victis Carthaginiensibus et capto Syphace, cuius in Africa magnum atque late imperium valuit, populus Romanus, quascumque urbis et agros manu ceperat, regi dono dedit. Igitur amicitia Masinissae bona atque honesta nobis permansit. Sed imperi vitaeque eius finis idem fuit.

Dein Micipsa filius regnum solus optinuit Mastanabale et Gulussa fratribus morbo absumptis. Is Adherbalem et Hiempsalem ex sese genuit Iugurthamque filium Mastanabalis fratris, quem Masinissa, quod ortus ex concubina erat, privatum dereliquerat, eodem cultu, quo liberos suos, domi habuit.

6 Qui ubi primum adolevit, pollens viribus, decora facie, sed multo maxume ingenio validus, non se luxui neque inertiae conrumpendum dedit, sed, uti mos gentis illius est, equitare iaculari; cursu cum aequalibus certare et, cum omnis gloria anteiret, omnibus tamen carus esse; ad hoc pleraque tempora in venando agere, leonem atque alias feras primus aut in primis ferire: plurumum facere et minumum ipse de se loqui. Quibus rebus Micipsa tametsi initio laetus fuerat, existumans virtutem Iugurthae regno suo gloriae fore, tamen, postquam hominem adulescentem exacta sua aetate et parvis liberis magis magisque crescere intellegit, vehementer eo negotio permotus multa cum animo suo volvebat. Terrebat eum natura mortalium avida

imperi et praeceps ad explendam animi cupidinem, praeterea opportunitas suae liberorumque aetatis, quae etiam mediocris viros spe praedae transvorsos agit, ad hoc studia Numidarum in Iugurtham accensa, ex quibus, si talem virum dolis interfecisset, ne qua seditio aut bellum oriretur, anxius erat.

7 His difficultatibus circumventus ubi videt neque per vim neque insidiis obprimi posse hominem tam acceptum popularibus, quod erat Iugurtha manu promptus et adpetens gloriae militaris, statuit eum obiectare periculis et eo modo fortunam temptare.

Igitur bello Numantino Micipsa cum populo Romano equitum atque peditum auxilia mitteret, sperans vel ostentando virtutem vel hostium saevitia facile eum occasurum, praefecit Numidis, quos in Hispaniam mittebat. Sed ea res longe aliter, ac ratus erat, evenit. Nam Iugurtha, ut erat inpigro atque acri ingenio, ubi naturam P. Scipionis, qui tum Romanis imperator erat, et morem hostium cognovit, multo labore multaque cura, praeterea modestissume parendo et saepe obviam eundo periculis in tantam claritudinem brevi pervenerat, ut nostris vehementer carus, Numantinis maxumo terrori esset. Ac sane, quod difficillumum in primis est, et proelio strenuus erat et bonus consilio, quorum alterum ex providentia timorem, alterum ex audacia temeritatem adferre plerumque solet. Igitur imperator omnis fere res asperas per Iugurtham agere, in amicis habere, magis magisque eum in dies amplecti, quippe cuius neque consilium neque inceptum ullum frustra erat. Huc accedebat munificentia animi et ingeni sollertia, quis rebus sibi multos ex Romanis familiari amicitia coniunxerat.

8 Ea tempestate in exercitu nostro fuere conplures novi atque nobiles, quibus divitiae bono honestoque potiores erant, factiosi domi, potentes apud socios, clari magis quam honesti, qui Iugurthae non mediocrem animum pollicitando accendebant, si Micipsa rex occidisset, fore uti solus imperi Numidiae potiretur: in ipso maxumam virtutem, Romae omnia venalia esse. Sed postquam Numantia deleta P. Scipio dimittere auxilia et ipse revorti domum decrevit, donatum atque laudatum magnifice pro contione Iugurtham in praetorium abduxit ibique secreto monuit, ut potius publice quam privatim amicitiam populi Romani coleret neu quibus largiri insuesceret: periculose a paucis emi, quod multorum esset. Si permanere vellet in suis artibus, ultro illi et gloriam et regnum venturum: sin properantius pergeret, suamet ipsum pecunia praecipitem casurum.

9 Sic locutus cum litteris eum, quas Micipsae redderet, dimisit. Earum sententia haec erat:

»Iugurthae tui bello Numantino longe maxuma virtus fuit, quam rem tibi certo scio gaudio esse. Nobis ob merita sua carus est: ut idem senatui et populo Romano sit, summa ope nitemur. Tibi quidem pro nostra amicitia gratulor. En habes virum dignum te atque avo suo Masinissa.«

Igitur rex, ubi ea, quae fama acceperat, et litteris imperatoris ita esse cognovit, cum virtute tum gratia viri permotus flexit animum suum et Iugurtham beneficiis vincere aggressus est statimque eum adoptavit et testamento pariter cum filiis heredem instituit.

2 Kralj Micipsa drži Iugurti značajan govor pred svoju smrt

(c. $9,_4$—$11,_1$)

$9,_4$ Micipsa paucos post annos morbo atque aetate confectus cum sibi finem vitae adesse intellegeret, coram amicis et cognatis itemque Adherbale et Hiempsale filiis dicitur huiusce modi verba cum Iugurtha habuisse:

10 »Parvom ego, Iugurtha, te amisso patre, sine spe, sine opibus in regnum meum accepi, existumans non minus me tibi, quam liberis, si genuissem, ob beneficia carum fore. Neque ea res falsum me habuit. Nam, ut alia magna et egregia tua omittam, novissume rediens Numantia meque regnumque meum gloria honoravisti tuaque virtute nobis Romanos ex amicis amicissumos fecisti. In Hispania nomen familiae renovatum est. Postremo, quod difficillumum inter mortalis est, gloria invidiam vicisti.

Nunc, quoniam mihi natura finem vitae facit, per hanc dexteram, per regni fidem moneo obtestorque te, uti hos, qui tibi genere propinqui, beneficio meo fratres sunt, caros habeas neu malis alienos adiungere, quam sanguine coniunctos retinere. Non exercitus neque thesauri praesidia regni sunt, verum amici, quos neque armis cogere neque auro parare queas: officio et fide pariuntur. Quis autem amicior quam frater fratri? Aut quem alienum fidum invenies, si tuis hostis fueris? Equidem ego vobis regnum trado firmum, si boni eritis, sin mali, inbecillum. Nam concordia parvae res crescunt, discordia maxumae dilabantur.

Ceterum ante hos te, Iugurtha, qui aetate et sapientia prior es, ne aliter quid eveniat, providere decet. Nam in omni certamine qui opulentior est, etiam si accipit iniuriam, tamen, quia plus potest, facere videtur. Vos autem, Adherbal et Hiempsal, colite observate talem hunc virum, imitamini virtutem et enitimini, ne ego meliores liberos sumpsisse videar quam genuisse.«

11 Ad ea Iugutha, tametsi regem ficta locutum intellegebat et ipse longe aliter animo agitabat, tamen pro tempore benique respondit.

3 Iugurta i Hiempsal

(c. $11,_2$—$13,_8$)

$11,_2$ Micipsa paucis post diebus moritur. Postquam illi more regio iusta magnifice fecerant, reguli in unum convenerunt, ut inter se de cunctis negotiis disceptarent. Sed Hiempsal, qui minumus ex illis erat, natura ferox et iam antea ignobilitatem Iugurthae, quia materno genere inpar erat, despiciens, dextra

Adherbalem adsedit, ne medius ex tribus, quod apud Numidas honori ducitur, Iugurtha foret. Dein tamen, ut aetati concederet, fatigatus a fratre, vix in partem alteram transductus est. Ibi cum multa de administrando imperio dissererent, Iugurtha inter alias res iacit oportere quinquenni consulta et decreta omnia rescindi, nam per ea tempora confectum annis Micipsam parum animo valuisse. Tum idem Hiempsal placere sibi respondit, nam ipsum illum tribus proxumis annis adoptatione in regnum pervenisse. Quod verbum in pectus Iugurthae altius, quam quisquam ratus erat, descendit. Itaque ex eo tempore ira et metu anxius moliri parare atque ea modo cum animo habere, quibus Hiempsal per dolum caperetur. Quae ubi tardius procedunt neque lenitur animus ferox, statuit quovis modo inceptum perficere.

12 Primo conventu, quem ab regulis factum supra memoravi, propter dissensionem placuerat dividi thesauros finisque imperi singulis constitui. Itaque tempus ad utramque rem decernitur, sed maturius ad pecuniam distribuendam. Reguli interea in loca propinqua thesauris alius alio concessere. Sed Hiempsal in oppido Thirmida forte eius domo utebatur, qui proxumus lictor Iugurthae carus acceptusque ei semper fuerat. Quem ille casu ministrum oblatum promissis onerat inpellitque, uti, tamquam suam visens domum eat, portarum clavis adulterinas paret — nam verae ad Hiempsalem referebantur —: ceterum, ubi res postularet, se ipsum cum magna manu venturum. Numida mandata brevi conficit atque, uti doctus erat, noctu Iugurthae milites introducit. Qui postquam in aedis inrupere, divorsi regem quaerere, dormientis alios alios occursantis interficere, scrutari loca abdita, clausa effringere, strepitu et tumultu omnia miscere, cum interim Hiempsal reperitur occultans se tugurio mulieris ancillae, quo initio pavidus et ignarus loci perfugerat. Numidae caput eius, uti iussi erant, ad Iugurtham referunt.

13 Ceterum fama tanti facinoris per omnem Africam brevi divolgatur. Adherbalem omnisque, qui sub imperio Micipsae fuerant, metus invadit. In duas partis discedunt Numidae: plures Adherbalem secuntur, sed illum alterum bello meliores. Igitur Iugurtha quam maximas potest copias armat, urbis partim vi alias voluntate imperio suo adiungit, omni Numidiae imperare parat. Adherbal tametsi Romam legatos miserat, qui senatum docerent de caede fratris et fortunis suis, tamen fretus multitudine militum parabat armis contendere. Sed ubi res ad certamen venit, victus ex proelio profugit in provinciam ac deinde Romam contendit. Tum Iugurtha patratis consiliis, postquam omni Numidia potiebatur, in otio facinus suum cum animo reputans timere populum Romanum neque advorsus iram eius usquam nisi in avaritia nobilitatis et pecunia sua spem habere. Itaque paucis diebus cum auro et argento multo Romam legatos mittit, quis praecepit, primum uti veteres amicos muneribus expleant, deinde novos adquirant, postremo, quaecum-

que possint, largiundo parare ne cunctentur. Sed ubi Romam legati venere et ex praecepto regis hospitibus aliisque, quorum ea tempestate in senatu auctoritas pollebat, magna munera misere, tanta conmutatio incessit, ut ex maxuma invidia in gratiam et favorem nobilitatis Iugurtha veniret. Quorum pars spe alii praemio inducti singulos ex senatu ambiundo nitebantur, ne gravius in eum consuleretur.

4 Sjeverna Afrika: opis zemlje i naroda
(c. 17—19,7)

17 Res postulare videtur Africae situm paucis exponere et eas gentis, quibuscum nobis bellum aut amicitia fuit, attingere. Sed quae loca et nationes ob calorem aut asperitatem, item solitudines minus frequentata sunt, de eis haud facile conpertum narraverim. Cetera quam paucissimis absolvam.

In divisione orbis terrae plerique in parte tertia Africam posuere, pauci tantum modo Asiam et Europam esse, sed Africam in Europa. Ea finis habet ab occidente fretum nostri maris et Oceani, ab ortu solis declivem latitudinem, quem locum Catabathmon incolae appellant. Mare saevom inportuosum; ager frugum fertilis, bonus pecori, arbore infecundus; caelo terraque penuria aquarum.

Genus hominum salubri corpore, velox, patiens laborum. Plerosque senectus dissolvit, nisi qui ferro aut bestiis interiere, nam morbus haud saepe quemquam superat. Ad hoc malefici generis plurima animalia.

Sed qui mortales initio Africam habuerint quique postea adcesserint aut quo modo inter se permixti sint, quamquam ab ea fama, quae plerosque optinet, divorsum est, tamen, uti ex libris Punicis, qui regis Hiempsalis dicebantur, interpretatum nobis est utique rem sese habere cultores eius terrae putant, quam paucissumis dicam. Ceterum fides eius rei penes auctores erit.

18 Africam initio habuere Gaetuli et Libyes, asperi incultique, quis cibus erat caro ferina atque humi pabulum uti pecoribus. Ei neque moribus neque lege aut imperio cuiusquam regebantur: vagi palantes, quas nox coegeret, sedes habebant. Sed postquam in Hispania Hercules, sicuti Afri putant, interiit, exercitus eius, conpositus ex variis gentibus, amisso duce ac passim multis sibi quisque imperium petentibus brevi dilabitur. Ex eo numero Medi, Persae et Armenii navibus in Africam transvecti proxumos nostro mari locos occupavere, sed Persae intra Oceanum magis, eique alveos navium invorsos pro tuguriis habuere, quia neque materia in agris neque ab Hispanis emundi aut mutandi copia erat: mare magnum et ignara lingua commercio prohibebant. Ei paulatim per conubia Gaetulos secum miscuere et, quia saepe temptantes agros alia, deinde alia loca petiverant, semet ipsi Nomadas appellavere. Medis autem et Armeniis adcessere Libyes — nam ei propius mare Africum

agitabant, Gaetuli sub sole magis, haud procul ab ardoribus — eique mature oppida habuere, nam freto divisi ab Hispania mutare res inter se instituerant. Nomen eorum paulatim Libyes conrupere, barbara lingua Mauros pro Medis appellantes. Sed res Persarum brevi adolevit, ac postea nomine Numidae propter multitudinem a parentibus digressi possedere ea loca, quae proxuma Carthagine Numidia appellatur. Denique Africae pars inferior pleraque ab Numidis possessa est, victi omnes in gentem nomenque imperantium concessere. Postea Phoenices, sollicitata plebe et aliis novarum rerum avidis Hipponem, Hadrumentum, Leptim aliasque urbis in ora marituma condidere.

19,7 Bello Iugurthino pleraque ex Punicis oppida et finis Carthaginiensium, quos novissume habuerant, populus Romanus per magistratus administrabat; Gaetulorum magna pars et Numidae usque ad flumen Muluccham sub Iugurtha erant. Mauris omnibus rex Bocchus imperitabat, praeter nomen cetera ignarus populi Romani itemque nobis neque bello neque pace antea cognitus.

5 G. Memije govori narodu protiv Iugurte i njegovih pristalica
(c. 30,3,4—32,1)

30 C. Memmius, cuius de libertate ingeni et odio potentiae nobilitatis supra diximus, inter dubitationem et moras senatus contionibus populum ad vindicandum hortari, monere, ne rem publicam, ne libertatem suam desererent, multa superba et crudelia facinora nobilitatis ostendere: prorsus intentus omni modo plebis animum incendebat.

Sed quoniam ea tempestate Romae Memmi facundia clara pollensque fuit, decere existumavi unam ex tam multis orationem eius perscribere ac potissumum ea dicam, quae in contione post reditum Bestiae huiusce modi verbis disseruit:

31 »Multa me dehortantur a vobis, Quirites, ni studium rei publicae omnia superet: opes factionis, vostra patientia, ius nullum ac maxume quod innocentiae plus periculi quam honoris est. Nam illa quidem piget dicere, his annis quindecim quam ludibrio fueritis superbiae paucorum, quam foede quamque inulti perierint vostri defensores, ut vobis animus ab ignavia atque socordia conruptus sit, qui ne nunc quidem, obnoxiis inimicis, exurgitis atque etiam nunc timetis eos, quibus decet terrori esse. Sed quamquam haec talia sunt, tamen obviam ire factionis potentiae animus subigit. Certe ego libertatem, quae mihi a parente meo tradita est, experiar. Verum id frustra an ob rem faciam, in vostra manu situm est, Quirites.

Neque ego vos hortor, quod saepe maiores vostri fecere, uti contra iniurias armati eatis. Nihil vi, nihil secessione opus est: necesse est, suomet ipsi more praecipites eant. Occiso Ti. Graccho, quem regnum parare aiebant, in plebem Romanam quaestiones habitae sunt; post C. Cracchi et M. Fulvi caedem item

vostri ordinis multi mortales in carcere necati sunt: utriusque cladis non lex, verum lubido eorum finem fecit. Sed sane fuerit regni paratio plebi sua restituere; quicquid sine sanguine civium ulcisci nequitur, iure factum sit. Superioribus annis taciti indignabamini aerarium expilari, reges et populos liberos paucis nobilibus vectigal pendere, penes eosdem et summam gloriam et maxumas divitias esse. Tamen haec talia facinora inpune suscepisse parum habuere, itaque postremo leges, maiestas vostra, divina et humana omnia hostibus tradita sunt. Neque eos, qui ea fecere, pudet aut paenitet, sed incedunt per ora vostra magnifici, sacerdotia et consulatus, pars triumphos suos ostentantes: proinde quasi ea honori, non praedae habeant. Servi aere parati iniusta imperia dominorum non perferunt: vos, Quirites, in imperio nati aequo animo servitutem toleratis? At qui sunt ei, qui rem publicam occupavere? Homines sceleratissumi, cruentis manibus, immani avaritia, nocentissumi et idem superbissumi, quibus fides decus pietas, postremo honesta atque inhonesta omnia quaestui sunt. Pars eorum occidisse tribunos plebis, alii quaestiones iniustas, plerique caedem in vos fecisse pro munimento habent. Ita quam quisque pessume fecit, tam maxume tutus est. Metum ab scelere suo ad ignaviam vostram transtulere, quos omnis eadem cupere, eadem odisse, eadem metuere in unum coegit. Sed haec inter bonos amicitia, inter malos factio est. Quod si tam vos libertatis curam haberetis, quam illi ad dominationem accensi sunt, profecto neque res publica, sicuti nunc, vastaretur et beneficia vostra penes optumos, non audacissumos forent. Maiores vostri parandi iuris et maiestatis constituendae gratia bis per secessionem armati Aventinum occupavere: vos pro libertate, quam ab illis accepistis, nonne summa ope nitemini? Atque eo vehementius, quo maius dedecus est parta amittere, quam omnino non paravisse.

Dicet aliquis: »quid igitur censes?« vindicandum in eos, qui hosti prodidere rem publicam — non manu neque vi, quod magis vos fecisse, quam illis accidisse, indignum est, verum quaestionibus et indicio ipsius Iugurthae. Qui si dediticius est, profecto iussis vostris oboediens erit; sin ea contemnit, scilicet existumabitis, qualis illa pax aut deditio sit, ex qua ad Iugurtham scelerum inpunitas, ad paucos potentis maxumae divitiae, ad rem publicam damna atque dedecora pervenerint. Nisi forte nondum etiam vos dominationis eorum satietas tenet et illa quam haec tempora magis placent, cum regna provinciae, leges iura iudicia, bella atque paces, postremo divina et humana omnia penes paucos erant, vos autem, hoc est populus Romanus, invicti ab hostibus, imperatores omnium gentium, satis habebatis animam retinere. Nam servitutem quidem quis vostrum recusare audebat?

Atque ego tametsi viro flagitiosissumum existumo inpune iniuriam accepisse, tamen vos hominibus sceleratissumis ignoscere, quoniam cives sunt, aequo animo paterer, ni misericordia in perniciem casura esset. Nam et illis, quantum inportunitatis

habent, parum est inpune male fecisse, nisi deinde faciundi licentia eripitur, et vobis aeterna sollicitudo remanebit, cum intellegetis aut serviundum esse aut per manus libertatem retinendam. Nam fidei quidem aut concordiae quae spes est? Dominari illi volunt, vos liberi esse; facere illi iniurias, vos prohibere; postremo sociis nostris veluti hostibus, hostibus pro sociis utuntur. Potestne in tam divorsis mentibus pax aut amicitia esse?

Qua re moneo hortorque vos, ne tantum scelus inpunitum omittatis. Non peculatus aerari factus est neque per vim sociis ereptae pecuniae, quae quamquam gravia sunt, tamen consuetudine iam pro nihilo habetur: hosti acerrumo prodita senatus auctoritas, proditum imperium vostrum est: domi militiaeque res publica venalis fuit. Quae nisi quaesita erunt, nisi vindicatum in noxios, quid erit relicum, nisi ut illis, qui ea fecere, oboedientes vivamus? Nam inpune quae lubet facere, id est regem esse.

Neque ego vos, Quirites, hortor, ut malitis civis vostros perpĕram quam recte fecisse, sed ne ignoscundo malis bonos perditum eatis. Ad hoc in re publica multo praestat benefici quam malefici inmemorem esse: bonus tantum modo segnior fit, ubi neglegas, at malus inprobior. Ad hoc si iniuriae non sint, haud saepe auxili egeas.«

32 Haec atque alia huiusce modi saepe (in) dicundo Memmius populo persuadet, uti L. Cassius, qui tum praetor erat, ad Iugurtham mitteretur eumque interposita fide publica Romam duceret, quo facilius indicio regis, Scauri et reliquorum, quos pecuniae captae arcessebat, delicta patefierent .

6 Historijat odnosa između plemstva i naroda u Rimu — Stranke
(c. 41—42)

41 Ceterum mos partium et factionum ac deinde omnium malarum artium paucis ante annis Romae ortus est otio atque abundantia earum rerum, quae prima mortales ducunt. Nam ante Carthaginem deletam populus et senatus Romanus placide modesteque inter se rem publicam tractabant, neque gloriae neque dominationis certamen inter civis erat: metus hostilis in bonis artibus civitatem retinebat. Sed ubi illa formido mentibus decessit, scilicet ea, quae res secundae amant, lascivia atque superbia incessere. Ita, quod in advorsis rebus optaverant otium, postquam adepti sunt, asperius acerbiusque fuit. Namque coepere nobilitas dignitatem, populus libertatem in lubidinem vortere, sibi quisque ducere trahere rapere. Ita omnia in duas partis abstracta sunt, res publica, quae media fuerat, dilacerata. Ceterum nobilitas factione magis pollebat, plebis vis soluta atque dispersa in multitudine minus poterat. Paucorum arbitrio belli domique agitabatur, penes eosdem aerarium provinciae magi-

stratus gloriae triumphique erant: populus militia atque inopia urgebatur. Praedas bellicas imperatores cum paucis diripiebant: interea parentes aut parvi liberi militum, uti quisque potentiori confinis erat, sedibus pellebantur. Ita cum potentia avaritia sine modo modestiaque invadere, polluere et vastare omnia, nihil pensi neque sancti habere, quoad semet ipsa praecipitavit. Nam ubi primum ex nobilitate reperti sunt, qui veram gloriam iniustae potentiae anteponerent, moveri civitas et dissensio civilis quasi permixtio terrae oriri coepit.

42 Nam postquam Ti. et C. Gracchus, quorum maiores Punico atque aliis bellis multum rei publicae addiderant, vindicare plebem in libertatem et paucorum scelera patefacere coepere, nobilitas noxia atque eo perculsa modo per socios ac nomen Latinum, interdum per equites Romanos, quos spes societatis a plebe dimoverat, Gracchorum actionibus obviam ierat et primo Tiberium, dein paucos post annos eadem ingredientem Gaium, tribunum alterum alterum triumvirum coloniis deducundis, cum M. Fulvio Flacco ferro necaverat. Et sane Gracchis cupidine victoriae haud satis moderatus animus fuit. Sed bono vinci satius est quam malo more iniuriam vincere. Igitur ea victoriā nobilitas ex lubidine sua usa multos mortalis ferro aut fuga extinxit plusque in relicum sibi timoris quam potentiae addidit. Quae res plerumque magnas civitatis pessum dedit, dum alteri alteros vincere quovis modo et victos acerbius ulcisci volunt. Sed de studiis partium et omnis civitatis moribus si singillatim aut pro magnitudine parem disserere, tempus quam res maturius me deseret.

7 Kv. Metel preuzima vođstvo rata s Jugurtom i obnavlja palu disciplinu vojničku

(c. 43—45)

43 Post Auli foedus exercitusque nostri foedam fugam Metellus et Silanus consules designati provincias inter se partiverant, Metelloque Numidia obvenerat, acri viro et, quamquam advorso populi partium, fama tamen aequabili et inviolata. Is ubi primum magistratum ingressus est, alia omnia sibi cum conlega ratus, ad bellum, quod gesturus erat, animum intendit. Igitur diffidens veteri exercitui milites scribere, praesidia undique arcessere, arma tela equos et cetera instrumenta militiae parare, ad hoc conmeatum affātim, denique omnia, quae in bello vario et multarum rerum egenti usui esse solent. Ceterum ad ea patranda senatus auctoritate, socii nomenque Latinum et reges ultro auxilia mittundo, postremo omnis civitas summo studio adnitebatur. Itaque ex sententia omnibus rebus paratis conpositisque in Numidiam proficiscitur, magna spe civium cum propter artis bonas tum maxume, quod advorsum divitias invictum animum gerebat et avaritia magistratuum ante id tempus in Numidia nostrae opes contusae hostiumque auctae erant.

44 Sed ubi in Africam venit, exercitus ei traditur a Sp. Albino proconsule iners inbellis neque periculi neque laboris patiens, lingua quam manu promptior, praedator ex sociis et ipse praeda hostium, sine imperio et modestia habitus. Ita imperatori novo plus ex malis moribus sollicitudinis quam ex copia militum auxili aut spei bonae adcedebat. Statuit tamen Metellus, quamquam et aestivorum tempus comitiorum mora inminuerat et expectatione eventus civium animos intentos putabat, non prius bellum attingere, quam maiorum disciplina milites laborare coegisset. Nam Albinus, Auli fratris exercitusque clade perculsus, postquam decreverat non egredi provincia, quantum temporis aestivorum in imperio fuit, plerumque milites stativis castris habebat, nisi cum odos aut pabuli egestas locum mutare subegerat. Sed neque muniebantur, neque more militari vigiliae deducebantur. Uti cuique lubebat, ab signis aberat. Lixae permixti cum militibus diu noctuque vagabantur et palantes agros vastare, villas expugnare, pecoris et mancipiorum praedas certantes agere eaque mutare cum mercatoribus vino advecticio et aliis talibus, praeterea frumentum publice datum vendere, panem in dies mercari: postremo quaecumque dici aut fingi queunt ignaviae luxuriaeque probra, in illo exercitu cuncta fuere et alia amplius.

45 Sed in ea difficultate Metellum non minus quam in rebus hostilibus magnum et sapientem virum fuisse conperior: tanta temperantia inter ambitionem saevitiamque moderatum. Namque edicto primum adiumenta ignaviae sustulisse: ne quisquam in castris panem aut quem alium coctum cibum venderet, ne lixae exercitum sequerentur, ne miles gregarius in castris neve in agmine servom aut iumentum haberet; ceteris arte modum statuisse. Praeterea transvorsis itineribus cotidie castra movere, iuxta ac si hostes adessent, vallo atque fossa munire, vigilias crebras ponere et eas ipse cum legatis circumire, item in agmine in primis modo, modo in postremis, saepe in medio adesse, ne quispiam ordine egrederetur, ut cum signis frequentes incederent, miles cibum et arma portaret. Ita prohibendo a delictis magis quam vindicando exercitum brevi confirmavit.

8 G. Marije i njegov govor

(c. 63—64; c. 84—87, partes selectae)

63 Per idem tempus Uticae forte C. Mario per hostias dis supplicanti magna atque mirabilia portendi haruspex dixerat: proinde, quae animo agitabat, fretus dis ageret, fortunam quam saepissume experiretur, cuncta prospere eventura. At illum iam antea consulatus ingens cupido exagitabat, ad quem capiundum praeter vetustatem familiae alia omnia abunde erant: industria probitas, militiae magna scientia, animus belli ingens, domi modicus, lubidinis et divitiarum victor, tantummodo gloriae avidus.

Sed is natus et omnem pueritiam Arpini altus, ubi primum aetas militiae patiens fuit, stipendiis faciundis, non Graeca

facudia neque urbanis munditiis sese exercuit: ita inter artis bonas integrum ingenium brevi adolevit. Ergo, ubi primum tribunatum militarem a populo petit, plerisque faciem eius ignorantibus, factis notus per omnis tribus declaratur. Deinde ab eo magistratu alium, post alium sibi peperit semperque in potestatibus eo modo agitabat, ut ampliore, quam gerebat, dignus haberetur. Tamen is ad id locorum talis vir — nam postea ambitione praeceps datus est — consulatum adpetere non audebat: etiam tum alios magistratus plebs, consulatum nobilitas inter se per manus tradebat; novos nemo tam clarus neque tam egregiis factis erat, quin is indignus illo honore et quasi pollutus haberetur.

64 Igitur ubi Marius haruspicis dicta eodem intendere videt, quo cupido animi hortabatur, ab Metello petundi gratia missionem rogat. Cui quamquam virtus gloria atque alia optanda bonis superabant, tamen inerat contemptor animus et superbia, commune nobilitatis malum. Itaque primum conmotus insolita re mirari eius consilium et quasi per amicitiam monere, ne tam prava inciperet neu super fortunam animum gereret: non omnia omnibus cupiunda esse, debere illi res suas satis placere; postremo caveret id petere a populo Romano, quod illi iure negaretur. Postquam haec atque alia talia dixit neque animus Mari flectitur, respondit, ubi primum potuisset per negotia publica, facturum esse, quae peteret. Ac postea saepius eadem postulanti fertur dixisse, ne festinaret abire: satis mature illum cum filio suo consulatum petiturum. Is eo tempore contubernio patris ibidem militabat, annos natus circiter viginti. Quae res Marium cum pro honore, quem adfectabat, tum contra Metellum vehementer accenderat. Ita cupidine atque ira, pessumis consultoribus, grassari; neque facto ullo neque dicto abstinere, quod modo ambitiosum foret; milites, quibus in hibernis praeerat, laxiore imperio quam antea habere; apud negotiatores, quorum magna multitudo Uticae erat, criminose simul et magnifice de bello loqui: dimidia pars exercitus si sibi permitteretur, paucis diebus Iugurtham in catenis habiturum; ab imperatore consulto trahi, quod homo inanis et regiae superbiae imperio nimis gauderet. Quae omnia illis eo firmiora videbantur, quia diuturnitate belli res familiaris conruperant et animo cupienti nihil satis festinatur.

84 At Marius, ut supra diximus, cupientissuma plebe consul factus, postquam ei provinciam Numidiam populus iussit, antea iam infestus nobilitati, tum vero multus atque ferox instare, singulos modo, modo universos laedere: dictitare sese consulatum ex victis illis spolia cepisse, alia praeterea magnifica pro se et illis dolentia. Interim, quae bello opus erant, prima habere: postulare legionibus supplementum, auxilia a populis et regibus sociisque arcessere, praeterea ex Latio fortissumum quemque, plerosque militiae, paucos fama cognitos, accire et ambiundo

cogere homines emeritis stipendiis secum proficisci. Neque illi senatus, quamquam advorsus erat, de ullo negotio abnuere audebat; ceterum supplementum etiam laetus decreverat, quia neque plebi militia volenti putabatur et Marius aut belli usum aut studia volgi amissurus. Sed ea res frustra sperata: tanta lubido cum Mario eundi plerosque invaserat. Sese quisque praeda locupletem fore, victorem domum rediturum, alia huiusce modi animis trahebant, et eos non paulum oratione sua Marius adrexerat. Nam postquam omnibus, quae postulaverat, decretis milites scribere volt, hortandi causa, simul et nobilitatem, uti consueverat, exagitandi contionem populi advocavit. Deinde hoc modo disseruit:

85 »Scio ego, Quirites, plerosque non isdem artibus imperium a vobis petere et, postquam adepti sunt, gerere: primo industrios supplices modicos esse, dein per ignaviam et superbiam aetatem agere. Sed mihi contra ea videtur: nam, quo pluris est univorsa res publica quam consulatus aut praetura, eo maiore cura illam administrari quam haec peti debere. Neque me fallit, quantum cum maxumo beneficio vostro negoti sustineam. Bellum parare simul et aerario parcere, cogere ad militiam eos, quos nolis offendere, domi forisque omnia curare et ea agere inter invidos occursantis factiosos opinione, Quirites, asperius est. Ad hoc, alii si deliquere, vetus nobilitas, maiorum fortia facta, cognatorum et adfinium opes, multae clientelae, omnia haec praesidio adsunt: mihi spes omnes in memet sitae, quas necesse est virtute et innocentia tutari; nam alia infirma sunt. Et illud intellego, Quirites, omnium ora in me convorsa esse, aequos bonosque favere — quippe mea bene facta rei publicae procedunt — nobilitatem locum invadundi quaerere. Illis difficile est in potestatibus temperare, qui per ambitionem sese probos simulavere; mihi, qui omnem aetatem in optumis artibus egi, bene facere iam ex consuetudine in naturam vortit.

Bellum me gerere cum Iugurtha iussistis, quam rem nobilitas aegerrume tulit. Quaeso, reputate cum animis vostris, num id mutare melius sit, si quem ex illo globo nobilitatis ad hoc aut aliud tale negotium mittatis, hominem veteris prosapiae ac multarum imaginum et nullius stipendi: scilicet ut in tanta re ignarus omnium trepidet, festinet, sumat aliquem ex populo monitorem offici sui. Ita plerumque evenit, ut, quem vos imperare iussistis, is sibi imperatorem alium quaerat. Atque ego scio, Quirites, qui, postquam consules facti sunt, et acta maiorum et Graecorum militaria praecepta legere coeperint; praeposteri homines, nam gerere quam fieri tempore posterius, re atque usu prius est. Conparate nunc, Quirites, cum illorum superbia me hominem novum. Quae illi audire aut legere solent, eorum partem vidi, alia egomet gessi; quae illi litteris, ea ego militando didici. Nunc vos existumate, facta an dicta pluris sint. Contemnunt novitatem meam, ego illorum ignaviam; mihi fortuna, illis probra obiectantur.

Equidem ego non ignoro, si iam mihi respondere velint, abunde illis facundam et conpositam orationem fore. Sed in vostro maxumo beneficio cum omnibus locis me vosque maledictis lacerent, non placuit reticere, ne quis modestiam in conscientiam duceret. Nam me quidem ex animi mei sententia nulla oratio laedere potest. Quippe vera nocesse est bene praedicent, falsa vita moresque mei superant —; sed quoniam vostra consilia accusantur, qui mihi summum honorem et maxumum negotium inposuistis, etiam atque etiam reputate, num eorum negotium inposuistis, etiam atque etiam reputate, num eorum paenitendum sit. Non possum fidei causa imagines neque triumphos aut consulatus maiorum meorum ostentare, at, si res postulet, hastas vexillum phaleras alia militaria dona, praeterea cicatrices advorso corpore. Hae sunt meae imagines, haec nobilitas, non hereditate relicta, ut illa illis, sed quae ego meis plurumis laboribus et periculis quaesivi. Non sunt conposita verba mea — parvi id facio: ipsa se virtus satis ostendit — illis artificio opus est, ut turpia facta oratione tegant. Neque litteras Graecas didici — parum placebat eas discere, quippe quae ad virtutem doctoribus nihil profuerant — at illa multo optuma rei publicae doctus sum, hostem ferire, praesidia agitare, nihil metuere nisi turpem famam, hiemem et aestatem iuxta pati, humi requiescere, eodem tempore inopiam et laborem tolerare. His ego praeceptis milites hortabor neque illos arte colam, me opulenter, neque gloriam meam, laborem illorum faciam. Hoc est utile, hoc civile imperium. Namque, cum tute per mollitiem agas, exercitum supplicio cogere, id est dominum, non imperatorem esse. Haec atque talia maiores vostri faciundo seque remque publicam celebravere. Quis nobilitas freta, ipsa dissimilis moribus, nos illorum aemulos contemnit et omnis honores non ex merito, sed quasi debitos a vobis repetit. Ceterum homines superbissumi procul errant. Maiores eorum omnia, quae licebat, illis reliquere: divitias imagines memoriam sui praeclaram; virtutem non reliquere neque poterant: ea sola neque datur dono neque accipitur.

Nunc quoniam illis, quantum mei mores, non illorum flagitia poscebant, respondi, pauca de re publica loquar. Primum omnium de Numidia bonum habete animum, Quirites. Nam quae ad hoc tempus Iugurtham tutata sunt, omnia removistis: avaritiam inperitiam atque superbiam; deinde exercitus ibi est locorum sciens, sed mehercule magis strenuus quam felix; nam magna pars eius avaritia aut temeritate ducum adtrita est. Quam ob rem vos, quibus militaris aetas est, adnitimini mecum et capessite rem publicam, neque quemquem ex calamitate aliorum aut imperatorum superbia metus ceperit.«

86 Huiusce modi oratione habita Marius, postquam plebis animos adrectos videt, propere conmeatu stipendio armis aliisque utilibus navis onerat, cum his A. Manlium legatum proficisci iubet. Ipse interea milites scribere, non more maiorum neque ex classibus, sed, uti cuiusque lubido erat, capite censos plerosque. Id factum, alii inopia bonorum, alii per ambitionem consulis memorabant, quod ab eo genere celebratus auctusque erat et homini potentiam quaerenti egentissumus quisque opportunissumus, cui neque sua cara, quippe quae nulla sunt, et omnia cum pretio honesta videntur.

Igitur Marius cum aliquanto maiore numero, quam decretum erat, in Africam profectus paucis diebus Uticam advehitur. Exercitus ei traditur a P. Rutilio legato: nam Metellus conspectum Mari fugerat, ne videret ea, quae audita animus tolerare nequiverat.

87 Sed consul expletis legionibus cohortibusque auxiliariis in agrum fertilem et praeda onustum proficiscitur, omnia ibi capta militibus donat; dein castella et oppida natura et viris parum munita aggreditur, proelia multa, ceterum levia, alia aliis locis facere. Interim novi milites sine metu pugnae adesse, videre fugientis capi aut occidi, fortissumum quemque tutissumum, armis libertatem patriam parentisque et alia omnia tegi, gloriam atque divitias quaeri. Sic brevi spatio novi veteresque coaluere, et virtus omnium aequalis facta.

9 L. Sula
(c. 95—96)

95 L. Sula quaestor cum magno equitatu in castra venit, quos uti ex Latio et a sociis cogeret, Romae relictus erat.

Sed quoniam nos tanti viri res admonuit, idoneum visum est de natura cultuque eius paucis dicere; neque enim alio loco de Sullae rebus dicturi sumus, et L. Sisenna optume et diligentissume omnium, qui eas res dixere, persecutus, parum mihi libero ore locutus videtur.

Igitur Sulla gentis patriciae nobilis fuit, familia prope iam exstincta maiorum ignavia, litteris Graecis atque Latinis iuxta atque doctissume eruditus, animo ingenti, cupudus voluptatum, sed gloriae cupidior; otio luxurioso esse, tamen ab negotiis numquam voluptas remorata, nisi quod de uxore potuit honestius consuli; facundus callidus et amicitia facilis, ad simulanda negotia altitudo ingeni incredibilis; multarum rerum ac maxume pecuniae largitor. Atque illi, felicissumo omnium, ante civilem victoriam numquam super industriam fortuna fuit, multique dubitavere, fortior an felicior esset; nam postea quae fecerit; incertum habeo, pudeat an pigeat magis disserere.

96 Igitur Sulla, uti supra dictum est, postquam in Africam atque in castra Mari cum equitatu venit, rudis antea et ignarus belli, sollertissumus omnium in paucis tempestatibus factus est. Ad hoc milites benigne appellare, multis rogantibus, aliis per se ipse dare beneficia, invitus accipere, sed ea properantius quam aes mutuum reddere, ipse ab nullo repetere, magis id laborare, ut illi quam plurimi deberent; ioca atque seria cum

humilllumis agere; in operibus, in agmine atque ad vigilias multus adesse neque interim, quod prava ambitio solet, consulis aut cuiusquam boni famam laedere, tantummodo neque consilio neque manu priorem alium pati, plerosque antevenire. Quibus rebus et artibus brevi Mario militibusque carissumus factus.

10 Svršetak rata
(c. 97₁-₃, 112—114)

97 At Iugurtha, postquam oppidum Capsam aliosque locos munitos et sibi utilis simul et magnam pecuniam amiserat, ad Bocchum nuntios misit: quam primum in Numidiam copias adduceret; proeli faciundi tempus adesse. Quem ubi cunctari accepit et dubium belli atque pacis rationes trahere, rursus, uti antea, proxumos eius donis conrupit ipsique Mauro pollicetur Numidiae partem tertiam, si aut Romani Africa expulsi aut integris suis finibus bellum conpositum foret. Eo praemio inlectus Bocchus cum magna multitudine Iugurtham adcedit.

[Marija prati sreća u borbi s Jugurtom koji se udružio s mauretanskim kraljem Bokom. Neuspjeh u borbi nagoni Jugurtu i njegova saveznika Boka da stupe u pregovore s Marijem. Sa strane Rimljana pregovore vodi Sula koji lično odlazi ka Boku kod koga se u isto vrijeme nalazi Jugurtin pregovarač Aspar.]

112 At rex postero die Asparem, Iugurthae legatum, appellat dicitque sibi per Dabarem ex Sulla cognitum posse condicionibus bellum poni: quam ob rem regis sui sententiam exquireret. Ille laetus in castra Iugurthae proficiscitur; deinde ab illo cuncta edoctus properato itinere post diem octavum redit ad Bocchum et ei nuntiat: Iugurtham cupere omnia, quae imperarentur, facere, sed Mario parum confidere; saepe antea cum imperatoribus Romanis pacem conventam frustra fuisse; ceterum Bocchus, si ambobus consultum et ratam pacem vellet, daret operam, ut una ab omnibus quasi de pace in conloquium veniretur, ibique sibi Sullam traderet; cum talem virum in potestatem habuisset, tum fore uti iussu senatus aut populi foedus fieret, neque hominem nobilem, non sua ignavia, sed ob rem publicam in hostium potestate, relictum iri.

113 Haec Maurus secum ipse diu volvens tandem promisit; ceterum, dolo an vere cunctatus, parum conperimus: sed plerumque regiae voluntates, ut vehementes, sic mobiles, saepe ipsae sibi advorsae. Postea tempore et loco constituto, in conloquium uti de pace veniretur, Bocchus Sullam modo, modo Iugurthae legatum appellare, benigne habere, idem ambobus polliceri. Illi pariter laeti ac spei bonae pleni esse. Sed nocte ea, quae proxuma fuit ante diem conloquio decretum, Maurus adhibitis amicis ac statim inmutata voluntate remotis ceteris dicitur secum ipse multum agitavisse, voltu et oculis pariter atque animo varius: quae scilicet tacente ipso occulta pectoris patefecisse. Tamen postremo Sullam arcessi iubet et ex illius sententia Numidae insidias tendit. Deinde, ubi dies advenit et ei nuntiatum est Iugurtham haud procul abesse, cum paucis amicis et quaestore nostro quasi obvius honoris causa procedit in tumulum facillumum visu insidiantibus. Eodem Numida cum plerisque necessariis suis inermis, uti dictum erat, adcedit ac statim signo dato undique simul ex insidiis invaditur. Ceteri obtruncati, Iugurtha Sullae vinctus traditur et ab eo ad Marium deductus est.

114 Per idem tempus advorsum Gallos ab ducibus nostris Q. Caepione et Cn. Manlio male pugnatum; quo metu Italia omnis contremuit. Illique usque ad nostram memoriam Romani sic habuere: alia omnia virtuti suae prona esse, cum Gallis pro salute, non pro gloria certari. Sed postquam bellum in Numidia confectum et Iugurtham Romam vinctum adduci nuntiatum est, Marius consul absens factus est et ei decreta provincia Gallia; isque Kalendis Ianuariis magna gloria consul triumphavit. Et ea tempestate spes atque opes civitatis in illo sitae.

III HISTORIAE

Epistula Cn. Pompei ad senatum (Lib. II)

Si advorsus vos patriamque et deos penatis tot labores et pericula suscepissem, quotiens a prima adulescentia ductu meo scelestissumi hostes fusi et vobis salus quaesita est, nihil amplius in absentem me statuissetis, quam adhuc agitis, patres conscripti, quem contra aetatem proiectum ad bellum saevissumum cum exercitu optume merito, quantum est in vobis, fame, miserruma omnium morte, confecistis. Hacine spe populus Romanus liberos suos ad bellum misit? Haec sunt praemia pro volneribus et totiens ob rem publicam fuso sanguine? Fessus scribundo mittundoque legatos omnis opes et spes privatas meas consumpsi, cum interim a vobis per triennium vix annuus sumtus datus est. Per deos inmortalis, utrum censetis me vicem aerari praestare an exercitum sine frumento et stipendio habere posse? Equidem fateor me ad hoc bellum maiore studio quam consilio profectum, quippe qui nomine modo imperi a vobis accepto diebus quadraginta exercitum paravi hostisque in cervicibus iam Italiae agentis ab Alpibus in Hispaniam submovi. Per eas iter aliud atque Hannibal, nobis oportunius, patefeci. Recepi Galliam, Pyrenaeum, Lacetaniam, Indigetis et primum impetum Sertori victoris novis militibus et multo paucioribus sustinui hiememque castris inter saevissumos hostis, non per oppida neque ex ambitione mea egi. Quid deinde proelia aut expeditiones hibernas, oppida excisa aut recepta enumerem? Quando res plus valet quam verba. Castra hostium apud Sucronem capta et proelium apud flumen Durium et dux

hostium C. Herennius cum urbe Valentia et exercitu deleti satis clara vobis sunt: pro quis, o grati patres, egestatem et famem redditis. Itaque meo et hostium exercitui par condicio est; namque stipendium neutri datur; victor uterque in Italiam venire potest.

Quod ego vos moneo quaesoque, ut animadvortatis neu cogatis necessitatibus privatim mihi consulere. Hispaniam citeriorem, quae non ab hostibus tenetur, nos aut Sertorius ad internecionem vastavimus praeter maritumas civitates: quae ultro nobis sumptui onerique sunt. Gallia superiore anno Metelli exercitum stipendio frumentoque aluit et nunc malis fructibus ipsa vix agitat. Ego non rem familiarem modo, verum etiam fidem consumpsi. Reliqui vos estis; qui nisi subvenitis, invito et praedicente me exercitus hinc et cum eo omne bellum Hispaniae in Italiam transgredientur.

RIMLJANI U JUGOSLAVENSKIM KRAJEVIMA

1 Rimljani u Iliriku

(Eutropius, Breviarium ab urbe condita, l. III 4, 6—8)

L. Postumius Albinus Cn. Fulvius Centumalus consules bellum contra Illyrios gesserunt et multis civitatibus captis etiam reges in deditionem acceperunt. Ac tum primum ex Illyriis triumphatum est.

Philippo, rege Macedonum, mortuo, qui et adversum Romanos bellum gesserat et postea Romanis contra Antiochum auxilium tulerat, filius eius Perseus in Macedonia rebellavit ingentibus copiis ad bellum paratis. Nam adiutores habebat Cotyn, Thraciae regem, et regem Illyrici, Gentium nomine. Dux Romanorum P. Licinius consul contra Perseum missus est et a rege gravi proelio victus. Neque tamen Romani, quamquam superati, regi petenti pacem praestare voluerunt, nisi his condicionibus: ut se et suos senatui et populo Romano dederet. Mox missus contra eum L. Aemilius Paulus consul et in Illyricum C. Anicius praetor contra Gentium. Sed Gentius facile uno proelio victus mox se dedidit. Mater eius et uxor et duo filii, frater quoque simul in potestatem Romanorum venerunt. Ita bello intra XXX dies perfecto ante cognitum est Gentium victum, quam coeptum bellum nuntiaretur.

Perseum autem Aemilius Paulus consul vicit. Urbes Macedoniae, quas rex tenuerat, Romanis se dederunt; ipse rex, cum desereretur ab amicis, venit in Pauli potestatem. Sed honorem ei consul non quasi victo habuit. Nam et volentem ad pedes sibi cadere non permisit et iuxta se in sella conlocavit. Macedonibus et Illyriis hae leges a Romanis datae: ut liberi essent et dimidium eorum tributorum praestarent, quae regibus praestitissent, ut appareret, populum Romanum pro aequitate magis quam avaritia dimicare. Consul Romam ingenti pompa rediit in navi Persei, quae inusitatae magnitudinis fuisse traditur, adeo ut sedecim ordines dicatur habuisse remorum. Triumphavit autem magnificentissime in curru aureo cum duobus filiis utroque latere adstantibus. Ducti sunt ante currum duo regis filli et ipse Perseus, XLV annos natus. Post eum etiam Anicius de Illyriis triumphavit. Gentius cum fratre et filiis ante currum ductus est. Ad hoc spectaculum reges multarum gentium Romam venerunt, inter alios etiam Attalus atque Eumenes, Asiae reges, et Prusias Bithyniae, qui filium suum Nicomeden senatui commendavit.

2 Rimljani u Dalmaciji, Dardaniji i Panoniji

(Eutropius, Breviar. l. IV 23; l. VI 1, 2, 4; l. VII 8, 9)

M. Porcio Catone et Q. Marcio Rege consulibus sescentesimo tricesimo et tertio anno ab urbe condita Narbone in Gallia colonia deducta est annoque post a L. Caecilio Metello et Q. Mucio Scaevola consulibus de Dalmatia triumphatum est. (119 pr. Hr.).

M. Aemilio Lepido Q. Catulo consulibus, cum Sulla rem publicam composuisset, bella nova exarserunt, unum in Hispania, aliud in Pamphylia et Cicilia, tertium in Macedonia, quartum in Dalmatia (78 pr. Hr.). Nam Sertorius, qui partium Marianarum fuerat, timens fortunam ceterorum, qui interempli erant, ad bellum commovit Hispanias. Missi sunt contra eum duces Q. Caecilius Metellus, filius eius, qui Iugurtham regem vicit, et L. Domitius praetor. A. Sertori duce Hirtuleio Domitius occisus est. Metellus vario successu contra Sertorium dimicavit.

Ad Macedoniam missus est Ap. Claudius post consulatum. Levia proelia habuit contra varias gentes, quae Rhodopam provinciam incolebant, atque ibi morbo mortuus est. Missus ei successor C. Scribonius Curio post consulatum. Is Dardanos vicit et usque ad Danuvium penetravit triumphumque meruit et intra triennium bello finem dedit. (75—73 pr. Hr.).

Ad Illyricum missus est C. Cosconius pro consule. Multam partem Dalmatiae subegit, Salonas cepit et composito bello Romam post biennium rediit. (78 pr. Hr.).

Bellis toto orbe confectis Octavianus Augustus Romam rediit, duodecimo anno, quam consul fuerat. Quadraginta et quattuor annis, quibus solus gessit imperium, civilissime vixit, in cunctos liberalissimus, in amicos fidissimus, quos tantis evexit honoribus, ut paene aequaret fastigio suo. — Nullo tempore ante eum magis res Romana floruit. Nam exceptis civilibus bellis, in quibus invictus fuit, Romano adiecit imperio Aegyptum, Cantabriam, Dalmatiam saepe ante victam, sed penitus tunc subactam (35—33 pr. Hr.), Pannoniam, (12—9 pr. Hr.), Aquitaniam, Illyricum (12—9 pr. Hr.), Raetiam, omnes Ponti maritimas civitates, in his nobilissimas Bosphorum et Panticapaeum.

3 Gaj Julije Cezar u Iliriku

(Eutropius, Breviar. l. VI 17. — C. I. Caesar. Comm. de bell. Gall. l. II 35; l. III 7,1; l. V 1,5—2,1

VI, 17 Anno urbis conditae sescentesimo nonagesimo tertio C. Iulius Caesar, qui postea imperavit, cum L. Bibulo consul est factus. Decreta est ei Gallia et Illyricum cum legionibus decem. (59 g. pr. Hr.).

II, 35 Omni Gallia pacata tanta huius belli ad barbaros opinio perlata est, uti ab iis nationibus, quae trans Rhenum incolerent, legati ad Caesarem mitterentur, qui se obsides daturas imperata facturas pollicerentur. Quas legationes Caesar, quod in Italiam Illyricumque properabat, inita proxima aestate ad se reverti iussit.

III, 7,1 His rebus gestis cum omnibus de causis Caesar pacatam Galliam existimaret superatis Belgis, expulsis Germanis, victis in Alpibus Sedunis atque ita inita hieme in Illyricum profectus esset, quod eas quoque nationes adire et regiones cognoscere volebat, subitum bellum in Gallia coortum est.

V, 1,5 Caesar conventibus Galliae citerioris peractis in Illyricum proficiscitur, quod a Pirustis finitimam partem provinciae incursionibus vastari audiebat. Eo cum venisset civitatibus milites imperat certumque in locum convenire iubet. Qua re nuntiata Pirustae legatos ad eum mittunt, qui doceant nihil earum rerum publico factum consilio seseque paratos esse demonstrent omnibus rationibus de iniuriis satisfacere. Percepta oratione eorum Caesar obsides imperat eosque ad certam diem adduci iubet; nisi ita fecerint, sese bello civitatem persecuturum demonstrat. Iis ad diem adductis, ut imperaverat, arbitros inter civitates dat, qui litem aestiment poenamque constituant.

V, 2,1 His confectis rebus conventibusque peractis in citeriorem Galliam revertitur atque inde ad exercitum proficiscitur.

4 Rat između G. Julija Cezara i Gneja Pompeja u jugoslav. krajevima

a) Pompejeve pripreme za rat s Cezarom

(C. I. Caesar, Comm. de bell. civ. III, 3—5)

III, 3 Pompeius annuum spatium ad comparandas copias nactus, quod vacuum a bello atque ab hoste otiosum fuerat, magnum ex Asia Cycladibusque insulis, Corcyra, Athenis, Ponto, Bithynia, Syria, Cilicia, Phoenice, Aegypto classem coegerat, magnam omnibus locis aedificandam curaverat; magnam imperatam Asiae, Syriae regibusque omnibus et dynastis et tetrarchis et liberis Achaiae populis pecuniam exegerat, magnam societates earum provinciarum, quas ipse obtinebat, sibi numerare coegerat.

4 Legiones effecerat civium Romanorum VIIII: V ex Italia, quas transduxerat; unam ex Cilicia veteranam, quam factam ex duabus gemellam appellabat; unam ex Creta et Macedonia ex veteranis militibus, qui dimissi a superioribus imperatoribus in his provinciis consederant; duas ex Asia, quas Lentulus consul conscribendas curaverat. Praeterea magnum numerum ex Thessalia, Boeotia, Achaia Epiroque supplementi nomine in legiones distribuerat; his Antonianos milites admiscuerat. Praeter has exspectabat cum Scipione ex Syria legiones duas. Sagittarios Creta, Lacedaemone, et Ponto atque Syria reliquisque civitatibus III milium numero habebat, funditorum cohortes sescenarias II, equitum VII milia. Ex quibus DC Gallos Deiotarus adduxerat, D. Ariobarzanes ex Cappadocia ad eundem

numerum Cotys ex Thracia dederat et Sadalam filium miserat; ex Macedonia CC erant, quibus Rhascypolis praeerat, excellenti virtute; D ex Gabinianis Alexandria, Gallos Germanosque, quos ibi A. Gabinius praesidii causa apud regem Ptolomaeum reliquerat, Pompeius filius cum classe adduxerat; DCCC ex servis suis pastorumque suorum numero coegerat; CCC Tarcondarius Castor et Domnilaus ex Gallograecia dederant (horum alter una venerat, alter filium miserat); CC ex Syria a Commageno Antiocho, cui magna Pompeius praemia tribuit, missi erant, in his plerique hippotoxotae. Huc Dardanos, Bessos partim mercennarios, partim imperio aut gratia comparatos, item Macedones, Thessalos ac reliquarum gentium et civitatum adiecerat atque eum, quem supra demonstravimus, numerum expleverat.

5 Frumenti vim maximam ex Thessalia, Asia, Aegypto, Creta, Cyrenis reliquisque regionibus comparaverat. Hiemare Dyrrachii, Apolloniae omnibusque oppidis maritimis constituerat, ut mare transire Caesarem prohiberet, eiusque rei causa omni ora maritima classem disposuerat. Praeerat Aegyptiis navibus Pompeius filius, Asiaticis D. Laelius et C. Triarius, Syriacis C. Cassius, Rhodiis C. Marcellus cum C. Coponio, Liburnicae atque Achaicae classi Scribonius Libo et M. Octavius. Toti tamen officio maritimo M. Bibulus praepositus cuncta administrabat; ad hunc summa imperii respiciebat.

b) Cezar prevozi čete iz Brundisija u Grčku; boj Cezarovaca i Pompejevaca na ostrvu Krku

(C. I. Caesar, Comm. de bell. civ. III 2; 6—8; L. Annaeus Florus, Epitomae, 1. II, 13, 30—33)

III 2 His rebus et feriis Latinis comitiisque omnibus perficiendis Caesar XI dies tribuit dictaturaque se abdicat et ab urbe proficiscitur Brundisiumque pervenit. Eo legiones XII, equitatum omnem venire iusserat. Sed tantum navium repperit, ut anguste XV milia legionariorum militum, DC equites transportari possent. Hoc unum Caesari ad celeritatem conficiendi belli defuit. Atque eae ipsae copiae hoc infrequentiores imponuntur, quod multi Gallicis tot bellis defecerant, longumque iter ex Hispania magnum numerum deminuerat, et gravis autumnus in Apulia circumque Brundisium ex saluberrimis Galliae et Hispaniae regionibus omnem exercitum valetudine temptaverat.

6 Caesar ut Brundisium venit, contionatus apud milites, quoniam prope ad finem laborum ac periculorum esset perventum, aequo animo mancipia atque impedimenta in Italia relinquerent, ipsi expediti naves conscenderent, quo maior numerus militum posset imponi, omniaque ex victoria et ex sua liberalitate sperarent, conclamantibus omnibus, imperaret, quod vellet, quodcumque imperavisset, se aequo animo esse facturos, II. Non. Ian. naves solvit. Impositae, ut supra demonstratum est,

legiones VII. Postridie terram attigit Cerauniorum saxa inter et alia loca periculosa quietam nactus stationem. Sed portus omnes timens, quod teneri ab adversariis arbitrabantur, ad eum locum, qui appellabatur Palaeste, omnibus navibus ad unam incolumibus milites exposuit.

7 Erant Orici Lucretius Vespillo et Minucius Rufus cum Asiaticis navibus XVIII, quibus iussu D. Laelii praeerant, M. Bibulus cum navibus CX Corcyrae. Sed neque illi sibi confisi ex portu prodire sunt ausi, cum Caesar omnino XII naves longas praesidio duxisset, in quibus erant constratae IV, neque Bibulus impeditis navibus dispersisque remigibus satis mature occurrit, quod prius ad continentem visus est Caesar, quam de eius adventu fama omnino in eas regiones perferretur.

8 Expositis militibus naves eadem nocte Brundisium a Caesare remittuntur, ut reliquae legiones equitatusque transportari possent. Huic officio praepositus erat Fufius Calenus legatus, qui celeritatem in transportandis legionibus adhiberet. Sed serius a terra provectae naves neque usae nocturna aura in redeundo offenderunt. Bibulus enim Corcyrae certior factus de adventu Caesaris sperans alicui se parti onustarum navium occurrere posse inanibus occurrit et nactus circiter XXX in eas indiligentiae suae atque erroris iracundiam erupit omnesque incendit eodemque igne nautas dominosque navium interfecit magnitudine poenae reliquos deterreri sperans. Hoc confecto negotio a Sasonis ad Curici portum stationes litoraque omnia longe lateque classibus occupavit custodiisque diligentius dispositis ipse gravissima hieme in navibus excubans neque ullum laborem aut munus despiciens, ne quod subsidium exspectanti Caesari in conspectum venire posset.

[Glava 8 nije nam potpuna sačuvana u rukopisima djela Cezarova. Izgubio se jedan čitav odlomak u kome je bio opisan poraz brodovlja P. Kornelija Dolabele i vojske G. Antonija koji se morao s vojskom predati Pompejevcu Marku Oktaviju na ostrvu Krku (Curicta) kuda ih je Cezar poslao da brane od Pompejevaca Sjevernu Italiju i susjedne primorske obale. Međutim je opis toga događaja sačuvan u historijskom djelu L. Aneja Flora, pa ga navodimo na ovome mjestu, jer se radi o važnom događaju rimskom na našem ostrvu Krku.]

[L. Annaeus Florus, Epitomae, 1. II 13, 30—33.] Aliquid tamen adversus absentem ducem ausa Fortuna est circa Illyricum et Africam, quasi de industria prospera eius adversis radiaret. Quippe cum fauces Adriani maris iussi occupare Dolabella et Antonius, ille Illyrico, hic Curictico litore castra posuissent iam maria late tenente Pompeio, repente legati eius Octavius et Libo ingentibus copiis classicorum utrumque circumvenerunt. Deditionem fames extorsit Antonio. Missae quoque a Basilo in auxilium eius rates, quales inopia navium fecerat, nova Pompeianorum arte Cilicum actis sub mari funibus captae quasi per indaginem. Duas tamen aestus explicuit. Una, quae Opiterginos

ferebat, in vadis haesit memorandumque posteris exemplum dedit. Quippe vix mille iuvenum manus circumfusi undique exercitus per totum diem tela sustinuit, et cum exitum virtus non haberet, tamen ne in deditionem veniret, hortante tribuno Vulteio mutuis ictibus inter se concucurrit.

c) Opsada Salone

(C. I. Caesar, Comm. de bell. civ. III, 9)

III, 9 Discessu Libonis ex Illyrico M. Octavius cum iis, quas habebat, navibus Salonas pervenit. Ibi concitatis Dalmatis reliquisque barbaris Issam a Caesaris amicitia avertit; conventum Salonis cum neque pollicitationibus neque denuntiatione periculi permovere posset, oppidum oppugnare instituit. Est autem oppidum et loci natura et vallo munitum. Sed celeriter cives Romani ligneis effectis turribus his sese munierunt et, cum essent infirmi ad resistendum propter paucitatem hominum, crebris confecti vulneribus, ad extremum auxilium descenderunt servosque omnes puberes liberaverunt et praesectis omnium mulierum crinibus tormenta effecerunt. Quorum cognita sententia Octavius quinis castris oppidum circumdedit atque uno tempore obsidione et oppugnationibus eos premere coepit. Illi omnia perpeti parati maxime a re frumentaria laborabant. Quare missis ad Caesarem legatis auxilium ab eo petebant; reliqua, ut poterant, incommoda per se sustinebant. Et longo interposito spatio cum diuturnitas oppugnationis neglegentiores Octavianos effecisset, nacti occasionem meridiani temporis discessu eorum, pueris mulieribusque in muro dispositis, ne quid cotidianae consuetudinis desideraretur, ipsi manu facta cum iis, quos nuper liberaverant, in proxima Octavii castra irruperunt. His expugnatis eodem impetu altera sunt adorti, inde tertia et quarta et deinceps reliqua omnibusque eos castris expulerunt et magno numero interfecto reliquos atque ipsum Octavium in naves confugere coegerunt. Hic fuit oppugnationis exitus. Iamque hiems appropinquabat, et tantis detrimentis acceptis Octavius desperata expugnatione oppidi Dyrrachium sese ad Pompeium recipit.

5 Svršetak rata između G. Julija Cezara i Gneja Pompeja

a) Bitka kod Farsala

(C. I. Caesar, Comm. de bell. civ. III, 88—99)

III, 88 Caesar cum Pompei castris appropinquasset, ad hunc modum aciem eius instructam animum advertit. Erant in sinistro cornu legiones duae traditae a Caesare initio dissensionis ex senatus consulto; quarum una prima, altera tertia appellabatur. In eo loco ipse erat Pompeius. Mediam aciem Scipio cum legionibus Syriacis tenebat. Ciliciensis legio coniuncta cum cohortibus Hispanis, quas traductas ab Afranio docuimus, in dextro cornu erant collocatae. Has firmissimas se habere Pompeius existimabat. Reliquas inter aciem mediam cornuaque interiecerat numerumque cohortium CX expleverat. Haec erant numero milia XLV, evocatorum circiter duo, quae ex beneficiariis superiorum exercituum ad eum convenerant; quae tota acie dispertierat. Reliquas cohortes VII castris propinquisque castellis praesidio disposuerat. Dextrum cornu eius rivus quidam impeditis ripis muniebat; quam ob causam cunctum equitatum, sagittarios funditoresque omnes sinistro cornu obiecerat.

89 Caesar superius institutum servans X. legionem in dextro cornu, nonam in sinistro collocaverat, tametsi erat Dyrrachinis proeliis vehementer attenuata, et huic sic adiunxerat octavam, ut paene unam ex duabus efficeret, atque alteram alteri praesidio esse iusserat. Cohortes in acie LXXX constitutas habebat, quae summa erat milium XXII; cohortes II castris praesidio reliquerat. Sinistro cornu Antonium, dextro P. Sullam, mediae aciei Cn. Domitium praeposuerat; ipse contra Pompeium constitit. Simul iis rebus animadversis, quas demonstravimus, timens, ne a multitudine equitum dextrum cornu circumveniretur, celeriter ex tertia acie singulas cohortes detraxit atque ex his quartam instituit equitatuique opposuit et quid fieri vellet ostendit monuitque eius diei victoriam in earum cohortium virtute constare. Simul tertiae aciei totique exercitui imperavit, ne iniussu suo concurrerent: se, cum id fieri vellet, vexillo signum daturum.

90 Exercitum cum militari more ad pugnam cohortaretur suaque in eum perpetui temporis officia praedicaret, imprimis commemoravit testibus se militibus uti posse, quanto studio pacem petisset: quae per Vatinium in colloquiis, quae per Aulum Clodium cum Scipione egisset, quibus modis ad Oricum cum Libone de mittendis legatis contendisset. Neque se umquam abuti militum sanguine neque rem publicam alterutro exercitu privare voluisse. Hac habita oratione exposcentibus militibus et studio pugnae ardentibus tuba signum dedit.

91 Erat Crastinus evocatus in exercitu Caesaris, qui superiore anno apud eum primum pilum in legione X. duxerat, vir singulari virtute. Hic signo dato »Sequimini me«, inquit, »manipulares mei qui fuistis, et vestro imperatori quam instituistis operam date. Unum hoc proelium superest; quo confecto et ille suam dignitatem et nos nostram libertatem recuperabimus.« Simul respiciens Caesarem »Faciam«, inquit, »hodie, imperator, ut aut vivo mihi aut mortuo gratias agas.« Haec cum dixisset, primus ex dextro cornu procucurrit, atque eum laeti milites circiter CXX voluntarii eiusdem centuriae sunt prosecuti.

92 Inter duas acies tantum erat relictum spatii, ut satis esset ad concursum utriusque exercitus. Sed Pompeius suis praedixerat, ut Caesaris impetum exciperent neque se loco moverent aciemque eius distrahi paterentur; idque admonitu C. Triarii fecisse videbatur, ut primus excursus visque militum infringeretur aciesque distenderetur, atque in suis ordinibus

dispositi dispersos adorirentur; leviusque casura pila sperabat in loco retentis militibus, quam si ipsi immissis telis occurrissent; simul fore, ut duplicato cursu Caesaris milites exanimarentur et lassitudine conficerentur. Quod nobis quidem nulla ratione factum a Pompeio videtur propterea, quod est quaedam animi inicitatio atque alacritas naturaliter innata omnibus, quae studio pugnandi incenditur. Hanc non reprimere, sed augere imperatores debent; neque frustra antiquitus institutum est, ut signa undique concinerent clamoremque universi tollerent; quibus rebus et hostes terreri et suos incitari existimaverunt.

93 Sed nostri milites dato signo cum infestis pilis procucurrissent atque animum advertissent non concurri a Pompeianis, usu periti ac superioribus pugnis exercitati sua sponte cursum represserunt et ad medium fere spatium constiterunt, ne consumptis viribus appropinquarent, parvoque intermisso temporis spatio ac rursus renovato cursu pila miserunt celeriterque, ut erat praeceptum a Caesare, gladios strinxerunt. Neque vero Pompeiani huic rei defuerunt. Nam et tela missa exceperunt et impetum legionum tulerunt et ordines suos conservarunt pilisque missis ad gladios redierunt. Eodem tempore equites ab sinistro Pompei cornu, ut erat imperatum, universi procucurrerunt, omnisque multitudo sagittariorum se profudit; quorum impetum noster equitatus non tulit, sed paulatim loco motus cessit: equitesque Pompei hoc acrius instare et se turmatim explicare aciemque nostram a latere aperto circumire coeperunt. Quod ubi Caesar animum advertit, quartae aciei, quam instituerat octo cohortium numero, dedit signum. Illae celeriter procucurrerunt infestisque signis tanta vi in Pompei equites impetum fecerunt, ut eorum nemo consisteret omnesque conversi non solum loco excederent, sed protinus incitati fuga montes altissimos peterent. Quibus submotis omnes sagittarii funditoresque destituti inermes sine suo praesidio interfecti sunt. Eodem impetu cohorte sinistrum cornu pugnantibus etiam tum ac resistentibus in acie Pompeianis circumierunt eosque a tergo sunt adortae.

94 Eodem tempore tertiam aciem Caesar, quae quieta fuerat et se ad id tempus loco tenuerat, procurrere iussit. Ita cum recentes atque integri defessis successissent, alii autem a tergo adorirentur, sustinere Pompeiani non potuerunt atque universi terga verterunt. Neque vero Caesarem fefelit, quin ab iis cohortibus, quae contra equitatum in quarta acie collocatae essent, initium victoriae oreretur, ut ipse in cohortandis militibus pronuntiaverat. Ab his enim primum equitatus est pulsus, ab isdem factae caedes sagittariorum ac funditorum, ab isdem acies Pompeiana a sinistra parte (erat) circumita atque initium fugae factum. Sed Pompeius ut equitatum suum pulsum vidit atque eam partem, cui maxime confidebat, perterritam animum advertit, aliis quoque diffisus acie excessit protinusque se in castra equo contulit et iis centurionibus, quos in statione ad praetoriam portam posuerat, clare, ut milites exaudirent, »Tuemini«, inquit,

»castra et defendite diligenter, si quid durius acciderit. Ego reliquas portas circumeo et castrorum praesidia confirmo«. Haec cum dixisset, se in praetorium contulit summae rei diffidens et tamen eventum exspectans.

95 Caesar Pompeianis ex fuga intra vallum compulsis, nullum spatium perterritis dari oportere existimans milites cohortatus est, ut beneficio fortunae uterentur castraque oppugnarent. Qui, etsi magno aestu (nam ad meridiem res erat perducta), tamen ad omnem laborem animo parati imperio paruerunt. Castra a cohortibus, quae ibi praesidio erant relictae, industrie defendebantur, multo etiam acrius a Thracibus barbarisque auxiliis. Nam qui ex acie refugerant milites et animo perterriti et lassitudine confecti, missis plerique armis signisque militaribus magis de reliqua fuga quam de castrorum defensione cogitabant. Neque vero diutius, qui in vallo constiterant, multitudinem telorum sustinere potuerunt, sed confecti vulneribus locum reliquerunt, protinusque omnes ducibus usi centurionibus tribunisque militum in altissimos montes, qui ad castra pertinebant, confugerunt.

96 In castris Pompei videre licuit trichilas structas, magnum argenti pondus expositum, recentibus caespitibus tabernacula constrata, Lucii etiam Lentuli et nonnullorum tabernacula protecta hedera multaque praeterea, quae nimiam luxuriam et victoriae fiduciam designarent: ut facile existimari posset nihil eos de eventu eius diei timuisse, qui non necessarias conquirerent voluptates. At hi miserrimo ac patientissimo exercitui Caesaris luxuriem obiciebant, cui semper omnia ad necessarium usum defuissent. Pompeius, iam cum intra vallum nostri versarentur, equum nactus detractis insignibus imperatoriis decumana porta se ex castris eiecit protinusque equo citato Larisam contendit. Neque ibi constitit, sed eadem celeritate paucos suos ex fuga nactus nocturno itinere non intermisso comitatu equitum XXX ad mare pervenit navemque frumentariam conscendit saepe, ut dicebatur, querens tantum se opinionem fefellisse, ut, a quo genere hominum victoriam sperasset, ab eo initio fugae facto paene proditus videretur.

97 Caesar castris potitus a militibus contendit, ne in praeda occupati reliqui negotii gerendi facultatem dimitterent. Qua re impetrata montem opere circummunire instituit. Pompeiani, quod is mons erat sine aqua, diffisi ei loco relicto monte universi locis aequis Larisam versus se recipere coeperunt. Qua re animadversa Caesar copias suas divisit partemque legionum in castris Pompei remanere iussit, partem in sua castra remisit, IV secum legiones duxit commodioreque itinere Pompeianis occurrere coepit et progressus milia passuum VI aciem instruxit. Qua re animadversa Pompeiani in quodam monte constiterunt. Hunc montem flumen subluebat. Caesar milites cohortatus, etsi totius diei continenti labore erant confecti noxque iam suberat, tamen munitione flumen a monte seclusit, ne noctu aquari Pompeiani possent. Quo perfecto opere illi de deditione missis legatis agere

coeperunt. Pauci ordinis senatorii, qui se cum iis coniunxerant, nocte fuga salutem petiverunt.

98 Caesar prima luce omnes eos, qui in monte consederant, ex superioribus locis in planitiem descendere atque arma proicere iussit. Quod ubi sine recusatione fecerunt passisque palmis proiecti ad terram flentes ab eo salutem petiverunt, consolatus consurgere iussit et pauca apud eos de lenitate sua locutus, quo minore essent timore, omnes conservavit militibusque suis commendavit, ne qui eorum violaretur, neu quid sui desiderarent. Hac adhibita diligentia ex castris sibi legiones alias occurrere et eas, quas secum duxerat, in vicem requiescere in castra reverti iussit eodemque die Larisam pervenit.

99 In eo proelio non amplius CC milites desideravit, sed centuriones, fortes viros, circiter XXX amisit.

Interfectus est etiam fortissime pugnans Crastinus, cuius mentionem supra fecimus, gladio in os advrsum coniecto. Neque id fuit falsum, quod ille in pugnam proficiscens dixerat. Sic enim Caesar existimabat, eo proelio excellentissimam virtutem Crastini fuisse, optimeque eum de se meritum iudicabat. Ex Pompeiano exercitu circiter milia XV cecidisse videbantur, sed in deditionem venerunt amplius milia XXIV (namque etiam cohortes, quae praesidio in castellis fuerant, sese Sullae dediderunt, multi praeterea in finitimas civitates refugerunt); signaque militaria ex proelio ad Caesarem sunt relata CLXXX et aquilae IX. L. Domitius ex castris in montem refugiens, cum vires eum lassitudine defecissent, ab equitibus est interfectus.

b) Posljednji dani Pompejevi

(C. I. Caesar, Comm. de bel. civ. III 96, 3—4; 102—104)

III, 96 Pompeius victus apud Pharsalum, cum iam intra vallum Caesaris milites versarentur, equum nactus detractis insignibus imperatoriis decumana porta se ex castris eiecit protinusque equo citato Larisam contendit. Neque ibi constitit, sed eadem celeritate paucos suos ex fuga nactus nocturno itinere non intermisso comitatu equitum XXX ad mare pervenit navemque frumentariam conscendit saepe, ut dicebatur, querens tantum se opinionem fefellisse, ut, a quo genere hominum victoriam sperasset, ab eo initio fugae facto paene proditus videretur.

102 Caesar omnibus rebus relictis persequendum sibi Pompeium existimavit, quascumque in partes ex fuga se recepisset, ne rursus copias comparare alias et bellum renovare posset. Ita quantumcumque itineris equitatu efficere poterat, cotidie progrediebatur legionemque unam minoribus itineribus subsequi iussit. Erat edictum Pompei nomine Amphipoli propositum, uti omnes eius provinciae iuniores, Graeci civesque Romani, iurandi causa convenirent. Sed utrum avertendae suspicionis causa Pompeius proposuisset, ut quam diutissime longioris fugae consilium occultaret, an novis dilectibus, si nemo premeret, Macedoniam tenere conaretur, existimari non poterat. Ipse ad anco-

ram una nocte constitit et vocatis ad se Amphipoli hospitibus et pecunia ad necessarios sumptus corrogata cognito Caesaris adventu ex eo loco discessit et Mytilenas paucis diebus venit. Biduum tempestate retentus navibusque aliis additis actuariis in Ciliciam atque inde Cyprum pervenit. Ibi cognoscit consensu omnium Antiochensium civiumque Romanorum, qui illic negotiarentur, arcem captam esse excludendi sui causa nuntiosque dimissos ad eos, qui se ex fuga in finitimas civitates recepisse dicerentur, ne Antiochiam adirent: id si fecissent, magno corum capitis periculo futurum. Idem hoc L. Lentulo, qui superiore anno consul fuerat, et P. Lentulo consulari ac nonullis aliis acciderat Rhodi: qui cum ex fuga Pompeium sequerentur atque in insulam venissent, oppido ac portu recepti non erant missisque ad eos nuntiis, ex his locis discederent, contra voluntatem suam naves solverunt. Iamque de Caesaris adventu fama ad civitates perferebatur.

103 Quibus cognitis rebus Pompeius deposito adeundae Syriae consilio pecunia societatis sublata et a quibusdam privatis sumpta et aeris magno pondere ad militarem usum in naves imposito duobusque milibus hominum armatis, partim quos ex familiis societatum delegerat, partim a negotiatoribus coegerat, quos ex suis quisque ad hanc rem idoneos existimabat, Pelusium pervenit. Ibi casu rex erat Ptolomaeus, puer aetate, magnis copiis cum sorore Cleopatra bellum gerens, quam paucis ante mensibus per suos propinquos atque amicos regno expulerat; castraque Cleopatrae non longo spatio ab eius castris distabant. Ad eum Pompeius misit, ut pro hospitio atque amicitia patris Alexandriam reciperetur atque illius opibus in calamitate tegeretur. Sed qui ab eo missi erant, confecto legationis officio liberius cum militibus regis colloqui coeperunt eosque hortari, ut suum officium Pompeio praestarent neve eius fortunam despicerent. In hoc erant numero complures Pompei milites, quos ex eius exercitu acceptos in Syria Gabinius Alexandriam transduxerat belloque confecto apud Ptolomaeum, patrem pueri, reliquerat.

104 His tum cognitis rebus amici regis, qui propter aetatem eius in procuratione erant regni, sive timore adducti, ut postea praedicabant, sollicitato exercitu regio ne Pompeius Alexandriam Aegyptumque occuparet, sive despecta eius fortuna, ut plerumque in calamitate ex amicis inimici exsistunt, iis, qui erant ab eo missi, palam liberaliter responderunt eumque ad regem venire iusserunt; ipsi clam consilio inito Achillam praefectum regium, singulari hominem audacia, et L. Septimium tribunum militum ad interficiendum Pompeium miserunt. Ab his liberaliter ipse appellatus et quadam notitia Septimii productus, quod bello praedonum apud eum ordinem duxerat, naviculam parvulam conscendit cum paucis suis; ibi ab Achilla et Septimio interficitur. Item L. Lentulus comprehenditur ab rege et in custodia necatur.

6 Ustanak u Panoniji i Dalmaciji — August šalje Tiberija koji s Germanikom uguši ustanak

(C. Velleius Paterculus, Hist. Romana 1. II, 110, 111, 113—116, 1)

110 Praeparaverat iam hiberna Caesar ad Danubium admotoque exercitu non plus quam quinque dierum iter a primis hostium aberat, legionesque quas Saturninum admovere placuerat, paene aequali divisae intervallo ab hoste intra paucos dies in praedicto loco cum Caesare se iuncturae erant, cum universa Pannonia, insolens longae pacis bonis, adulta viribus, Delmatia omnibusque tractus eius gentibus in societatem adductis consilii, arma corripuit. Tum necessaria gloriosis praeposita neque tutum visum abdito in interiora exercitu vacuam tam vicino hosti relinquere Italiam. Gentium nationumque, quae rebellaverant, omnis numerus amplius octingentis milibus explebat; ducenta fere peditum colligebantur armis habilia, equitum novem. Cuius immensae multitudinis, parentis acerrimis ec peritissimis ducibus, pars petere Italiam decreverat iunctam sibi Nauporti ac Tergestis confinio, pars in Macedoniam se effuderat, pars suis sedibus praesidium esse destinaverat. Maxima duobus Batonibus ac Pinneti ducibus auctoritas erat. In omnibus autem Pannoniis non disciplinae tantummodo, sed linguae quoque notitia Romanae, plerisque etiam litterarum usus et familiaris animorum erat exercitatio: itaque hercules nulla umquam natio tam mature consilio belli bellum iunxit ac decreta patravit! Oppressi cives Romani, trucidati negotiatores, magnus vexillariorum numerus ad internecionem ea in regione, quae plurimum ab imperatore aberat, caesus, occupata armis Macedonia, omnia et in omnibus locis igni ferroque vastata. Quin etiam tantus huius belli metus fuit, ut stabilem illum et firmatum tantorum bellorum experientia Caesaris Augusti animum quateret atque terreret.

111 Habiti itaque delectus, revocati undique et omnes veterani, viri feminaeque ex censu libertinum coactae dare militem. Audita in senatu vox principis, decimo die, ni caveretur, posse hostem in urbis Romae venire conspectum. Senatorum equitumque Romanorum exactae ad id bellum operae: pollicitati. Omnia haec frustra praeparassemus, nisi, qui illa regeret, fuisset. Itaque ut praesidium limitum res publica ab Augusto ducem in bellum poposcit Tiberium. Habuit in hoc quoque bello mediocritas nostra speciosi ministerii locum. Finita equestrii miiltia designatus quaestor necdum senator aequatus senatoribus, etiam designatis tribunis plebei, partem exercitus ab urbe traditi ab Augusto perduxi ad filium eius. In quaestura deinde remissa sorte provinciae legatus eiusdem ad eundem missus sum. Quas nos primo anno acies hostium vidimus!

113 Accipe nunc, M. Vinici, tantum in bello ducem, quantum in pace vides principem. Iunctis exercitibus, quique sub Caesare fuerant quique ad eum venerant, contractisque in una castra decem legionibus, LXX amplius cohortibus, quattuordecim aliis et pluribus quam decem veteranorum milibus, ad hoc magno voluntariorum numero frequentique equite regio, tanto denique exercitu, quantus nullo umquam loco post bella fuerat civilia, omnes eo ipso laeti erant maximamque fiduciam victoriae in numero reponebant. At imperator, optimus eorum quae agebat iudex et utilia speciosis praeferens quodque semper eum facientem vidi in omnibus bellis, quas probanda essent, non quae utique probarentur sequens, paucis diebus exercitum, qui venerat, ad refovendas ex itinere eius vires moratus, cum eum maiorem, quam ut temperari posset, neque habilem gubernaculo cerneret, dimittere statuit; prosecutusque longo et perquam laborioso itinere, cuius difficultas narrari vix potest, ut neque universos quisquam auderet adgredi et partem digredientium, suorum quisque metu finium, universi temptare non possent, remisit eo, unde venerant, et ipse asperrimae hiemis initio regressus Sisciam legatos, inter quos ipsi fuimus, partitis praefecit hibernis.

114 Sed insequenti aestate omnis Pannonia reliquiis totius belli in Delmatia manentibus pacem petiit. Ferocem illam tot milium iuventutem, paulo ante servitutem minatam Italiae, conferentem arma, quibus usa erat, apud flumen nomine Bathinum prosternentemque se universam genibus imperatoris, Batonemque et Pinnetem excelsissimos duces, captum alterum, alterum a se deditum iustis voluminibus ordine narrabimus, ut spero. Autumno victor in hiberna reducitur exercitus, cuius omnibus copiis a Caesare M. Lepidus praefectus est, vir nominis ac fortunae deorum proximus, quem in quantum quisque aut cognoscere aut intellegere potuit, in tantum miratur ac diligit tantorumque nominum, quibus ortus est, ornamentum iudicat.

115 Caesar ad alteram belli Delmatici molem animum atque arma contulit. In qua regione quali adiutore legatoque fratre meo Magio Celere Velleiano usus sit, ipsius patrisque eius praedicatione testatum est et amplissimorum honorum, quibus triumphans eum Caesar donavit, signat memoria. Initio aestatis Lepidus educto hibernis exercitu per gentes integras immunesque adhuc clade belli et eo feroces ac truces tendens ad Tiberium imperatorem et cum difficultate locorum et cum vi hostium luctatus, magna cum clade obsistentium excisis agris, exustis aedificiis, caesis viris, laetus victoria praedaque onustus pervenit ad Caesarem, et ob ea, quae si propriis gessisset auspiciis, triumphare debuerat, ornamentis triumphalibus consentiente cum iudicio principum voluntate senatus donatus est. Illa aestas maximi belli consummavit effectus: quippe Perustae ac Desidiatés Delmatae, situ locorum ac montium, ingeniorum ferocia, mira etiam pugnandi scientia et praecipue angustiis saltuum paene inexpugnabiles, non iam ductu, sed manibus atque armis ipsius Caesaris tum demum pacati sunt, cum paene funditus eversi forent. Nihil in hoc tanto bello, nihil in Germania aut videre

maius aut mirari magis potui, quam quod imperatori numquam adeo ulla opportuna visa est victoriae occasio, quam damno amissi pensaret militis semperque visum est gloriosum, quod esset tutissimum, et ante conscientiae quam famae consultum, nec umquam consilia ducis iudicio exercitus, sed exercitus providentia ducis rectus est.

116 Magna in bello Delmatico experimenta virtutis in multos ac difficilis locos praemissus Germanicus dedit; celebri etiam opera diligentique Vibius Postumus vir consularis, praepositus Delmatiae ornamenta meruit triumphalia.

7 Kratki opisi naroda koji su živjeli u jugoslavenskim krajevima i ratova što su ih Rimljani vodili s tim narodima

a) Bellum Thracium

L. Annaeus Florus, Epitomae, 1. I, 39 (III, 4)

Post Macedonas, si dis placet, Thraces rebellant, illi quondam tributarii Macedonum (erant), nec in proximas modo provincias contenti incurrere, Thessaliam atque Dalmatiam, in Hadriaticum mare usque venerunt; eoque fine contenti quasi interveniente natura contorta in ipsas aquas tela miserunt. Nihil interim per id omne tempus residuum crudelitatis fuit in captivos saevientibus: litare diis sanguine humano, bibere in ossibus capitum, cuiusquemodi ludibriis foedare mortem tam igni quam fumo, partus quoque gravidarum mulierum extorquere tormentis. Saevissimi omnium Thracum Scordisci fuere, sed calliditas quoque ad robur accesserat: silvarum et montium situs cum ingenio consentiebant. Itaque non fusus modo ab his aut fugatus, sed — simile prodigio — omnino totus interceptus exercitus, quem duxerat Cato. Didius vagos et libera populatione diffusos intra suam Thraciam reppulit. Drusus ulterius egit et vetuit transire Danuvium. Minucius toto vastavit Hebro, multis quidem amissis, dum per perfidum glacie flumen equitatur. Curio Dacia tenus venit, sed tenebras saltuum expavit. Appius in Sarmatas usque pervenit, Lucullus ad terminum gentium Tanain lacumque Maeotin. Nec aliter cruentissimi hostium quam suis moribus domiti. Quippe in captivos igni ferroque saevitum est; sed nihil barbaris atrocius visum est quam quod abscisis manibus relicti vivere superstites poenae suae iubebantur.

b) Bella Illyrica

Bellum Illyricum primum

L. Annaeus Florus, Epitomae, 1. I, 21 (II, 5)

Illyri seu Liburni sub extremis Alpium radicibus agunt inter Arsiam Titiumque flumen longissime per totum Hadriani maris litus effusi. Hi regnante Teuta muliere populationibus non contenti licentiae scelus addiderunt. Legatos quippe nostros ob ea quae deliquerant iure agentes ne gladio quidem, sed ut victimas securi percutiunt, praefectos navium igne comburunt; idque quo

indignius foret, mulier imperavit. Itaque Gnaeo Fulvio Centimalo duce late domantur. Strictae in principum colla secures legatorum Manibus litavere.

Bellum Illyricum secundum

L. Annaeus Florus, Epitomae, 1. I, 29 (II, 13)

Macedonici belli contagio traxit Illyrios; si quidem ut Romanum a tergo distringerent, a Perse rege conducti pecunia militaverunt. Sine mora ab Anicio praetore subiguntur. Scodram caput gentis delesse (delevisse) suffecit; statim secuta deditio est. Denique hoc bellum ante finitum est quam geri Romae nuntiaretur.

Bellum Illyricum tertium

L. Annaeus Florus, Epitomae 1. II, 23 (IV, 12)

Illyri quoque sub Alpibus agunt imasque valles earum et quaedam quasi claustra custodiunt abruptis torrentibus inplicata. In hos expeditionem ipse (Octavianus) sumpsit fierique pontes imperavit. Hic et aquis et hoste turbantibus cunctanti ad ascensum militi scutum de manu rapuit et viam primus ingressus est. Tum agmine secuto cum subrutus multitudine pons succidisset, saucius manibus et cruribus, speciosior sanguine et ipso periculo augustior terga hostium percecidit. (35—33 pr. Hr.).

c) Bellum Noricum

L. Annaeus Florus, Epit. 1. II, 22 (1V, 12)

Noricis animos Alpes dabant, quasi in rupes et nives bellum non posset ascendere; sed omnes illius cardinis populos, Breunos, Vcennos atque Vindelicos, per privignum suum Claudium Drusum perpacavit. Quae fuerit Alpinarum gentium feritas, facile est vel per mulieres ostendere, quae, deficientibus telis, infantes suos adfiictos humi in ora militum adversa miserunt.

d) Bellum Pannonicum

L. Annaeus Florus, Epit. 1. II, 24 (IV, 12)

Pannonii duobus acribus fluviis, Dravo Savoque vallantur. Populati proximos intra ripas se recipiebant. In hos domandos Vinnium (Vinicium) misit. Caesi sunt in utrisque fluminibus. Arma victorum non ex more belli cremata, sed rupta sunt et in profluentem data, ut Caesaris nomen iis, qui resistebant, sic nuntiaretur.

e) Bellum Delmaticum

L. Annaeus Florus, Epit. 1. II, 25 (IV, 12)

Delmatae plerumque sub silvis agebant; unde in latrocinia promptissimi (erant). Hos iam pridem Marcius consul incensa urbe Delminio quasi detruncaverat, postea Asinius Pollio gregibus, armis, agris multaverat — hic secundus orator — sed Augustus perdomandos Vibio mandat, qui efferum genus fodere terras coegit aurumque venis repurgare. Quod alioquin gens omnium cupidissima eo studio, ea diligentia anquirit, ut illud in usus suos eruere videatur.

f) Bellum Moesicum

L. Annaeus Florus, Epit. 1. II, 26 (IV, 12)

Moesi quam feri, quam truces fuerint, quam ipsorum etiam barbari barbarorum horribile dictu est. Unus ducum ante aciem postulato silentio »Qui vos«, inquit, »estis?« Responsum invicem »Romani gentium domini«. Et ille »Ita«, inquit, »fiet, si nos viceritis.« Accepit omen Marcus Crassus. Illi statim ante aciem immolato equo concepere votum, ut caesorum extis ducum et litarent et vescerentur. Deos audisse crediderim: nec tubas sustinere potuerunt. Non minimum terroris incussit barbaris Cornidius centurio satis barbarae, efficacis tamen apud tales homines stoliditatis, qui foculum gerens super cassidem agitatum motu corporis flammam velut ardenti capite funditabat.

8 Nekoliko rimskih careva rođenih na jugoslavenskom zemljištu

(Eutropius, Brev. IX, 4; 13, 15; 17; 19—20, 22—28; X, 1, 2, 4—8)

a) Decius

Post Philippos duos (fillium ac patrem) Decius e Pannonia inferiore Budaliae natus imperium sumpsit. Bellum civile, quod in Gallia motum fuerat, oppressit. Filium suum Caesarem fecit. Romae lavacrum aedificavit. Cum imperassent biennio ipse et filius, uterque in Barbarico interfecti sunt. Senior meruit inter Divos referri.

b) Aurelianus

Aurelianus suscepit imperium, Dacia Ripensi oriundus, vir in bello potens, animi tamen immodici et ad crudelitatem propensioris. Is quoque Gothos Illyricum Macedoniamque vastantes strenuissime vicit. — Urbem Romam muris firmioribus cinxit. Templum Soli aedificavit, in quo infinitum auri gemmarumque constituit. Provinciam Daciam, quam Traianus ultra Danubium fecerat, intermisit, vastato omni Illyrico et Moesia desperans eam posse retineri, abductosque Romanos ex urbibus et agris Daciae in media Moesia collocavit appellavitque eam Daciam, quae nunc duas Moesias dividit.

c) Probus

Post Florianum, qui duobus mensibus et diebus XX in imperio fuit neque quicquam dignum memoria egit, Probus, vir illustris gloria militari, ad administrationem rei publicae accessit. Gallias a barbaris occupatas ingenti proeliorum felicitate restituit. Vineas Gallos et Pannonios habere permisit, opere militari Almam montem apud Sirmium et Aureum apud Moesiam superiorem vineis conseruit et provincialibus colendos dedit. Hic cum bella innumera gessisset, pace parata — dixit brevi milites necessarios non futuros. Vir acer, strenuus, iustus et qui Aurelianum aequaret gloria militari, morum autem civilitate superaret. Interfectus tamen est Sirmi tumultu militari in turri ferrata.

d) Diocletianus

Nam de Perside victor exercitus rediens, cum Carum Augustum fulmine, Numerianum Caesarem insidiis perdidisset, Diocletianum imperatorem creavit, Dalmatia oriundum, virum obscurissime natum, adeo ut a plerisque scribae filius, a nonnullis Anullini senatoris libertinus fuisse credatur. — Is prima militum contione iuravit Numerianum nullo suo dolo interfectum, et cum iuxta eum Aper, qui Numeriano insidias fecerat, constitisset, in conspectu exercitus manu Diocletiani percussus est. Postea Cari Augusti filium Carinum, qui omnibus se sceleribus inquinavit, omnium odio et detestatione viventem apud Margum ingenti proelio vicit, proditum ab exercitu suo aut certe desertum, inter Viminacium atque Aureum montem. — Cum per omnem orbem terrarum res turbatae essent, Carausius in Brittaniis rebellaret, Achilleus in Aegypto, Africam Quinquegentiani infestarent, Narseus Orienti bellum inferret, Diocletianus Maximianum Herculium ex Caesare fecit Augustum, Constantium et Maximianum Caesares, quorum Constantius per filiam nepos Claudi traditur, Maximianus Galerius in Dacia haud longe a Serdica natus. Atque ut eos etiam adfinitate coniungeret, Constantius privignam Herculi Theodoram accepit, ex qua postea sex liberos, Constantini fratres, habuit, Galerius filiam Diocletiani Valeriam, ambo uxores, quas habuerant, repudiare conpulsi.

Per idem tempus a Constantio Caesare in Gallia bene pugnatum est. Maximianus quoque Augustus bellum in Africa profligavit domitis Quinquegentianis et ad pacem redactis. Diocletianus obsessum Alexandriae Achilleum octavo fere mense superavit eumque interfecit.

Galerius Maximianus primum advrsus Narseum proelium insecundum habuit, cum inconsulte magis quam ignave dimicasset; admodum enim parva manu cum copiosissimo hoste commisit. Pulsus igitur et ad Diocletianum profectus cum ei in itinere occurrisset, tanta insolentia a Diocletiano fertur exceptus, ut per aliquot passuum milia purpuratus tradatur ad vehiculum cucurrisse; mox tamen per Illyricum Moesiamque contractis copiis rursus cum Narseo in Armenia maiore pugnavit successu ingenti nec minore consilio, simul fortitudine. Pulso Narseo castra eius diripuit; uxores sorores, liberos cepit, infinitam extrinsecus Persarum nobilitatem, gazam Persicam copiosissimam. Ipsum in ultimas regni solitudines egit.

Diocletianus moratus callide fuit, sagax praeterea et admodum subtilis ingenii, et qui severitatem suam aliena invidia explere vellet. Diligentissimus tamen et sollertissimus princeps et qui imperio Romano primus regiae consuetudinis formam magis quam Romanae libertatis invexerit adorarique se iusserit, cum ante eum cuncti salutarentur. Ornamenta gemmarum vestibus calciamentisque indidit. Nam prius imperii insigne in chlamyde

purpurea tantum erat, reliqua communia. Herculius autem propalam ferus et incivilis ingenii, asperitatem suam etiam vultus horrore significans. Hic naturae suae indulgens Diocletiano in omnibus severioribus consiliis obsecutus est. Cum tamen ingravescente aevo parum se idoneum Diocletianus moderando imperio esse sentiret, auctor Herculio fuit, ut in vitam privatam concederent et stationem tuendae rei publicae viridioribus iunioribusque mandarent. Cui aegre collega obtemperavit. Tamen uterque uno die privato habitu imperii insigne mutavit, Nicomediae Diocletianus, Herculius Mediolani, post triumphum inclitum, quem Romae ex numerosis gentibus egerant, pompa ferculorum illustri, qua Narsei coniuges sororesque et liberi ante currum ducti sunt. Concesserunt tamen Salonas unus, alter in Lucaniam.

Diocletianus privatus in villa, quae haud procul a Salonis est, praeclaro otio consenuit, inusitata virtute usus, ut solus omnium post conditum Romanum imperium ex tanto fastigio sponte ad privatae vitae statum civilitatemque remearet. Contigit igitur ei, quod nulli post natos homines, ut cum privatus obisset, inter Divos tamen referretur.

e) Constantinus (Magnus)

Diocletiano igitur eiusque collega Maximiano Herculio abeuntibus administratione rei publicae Constantius et Galerius Augusti creati sunt divisusque inter eos ita Romanus orbis, ut Galliam, Italiam, Africam Constantius, Illyricum, Asiam, Orientem Galerius obtineret, sumptis duobus Caesaribus. Constantius tamen contentus dignitate Augusti Italiae atque Africae administrandae sollicitudinem recusavit. — Galerius, vir egregius re militari, cum Italiam quoque sinente Constantio administrationi suae accessisse sentiret, Caesares duos creavit, Maximinum, quem Orienti praefecit, et Severum, cui Italiam dedit. Ipse in Illyrico moratus est. Verum Constantio mortuo Constantinus, ex obscuriore matrimonio eius filius, in Britannia creatus est imperator et in locum patris exoptatissimus moderator accessit. Romae interea praetoriani excito tumultu Maxentium, Herculi filium, qui haud procul ab urbe in villa publica morabatur, Augustum nuncupaverunt. Sed adversum motum praetorianorum atque Maxenti Severus Caesar Romam missus a Galerio cum exercitu venit obsidensque urbem militum suorum scelere desertus est. Auctae Maxenti opes confirmatumque imperium. Severus fugiens Ravennae interfectus est.

Per hoc tempus a Galerio Licinius imperator est factus, Dacia oriundus, notus ei antiqua consuetudine et in bello. Mors Galeri confestim secuta est. Ita res publica tum a novis quattuor imperatoribus tenebatur, Constantino et Maxentio, filiis Augustorum, Licinio et Maximo, novis hominibus. Quinto tamen Constantinus imperii sui anno bellum adversum Maxentium

civile movit, copias eius multis proeliis fudit, ipsum postremo Romae apud pontem Mulvium vicit Italiaque est potitus. Non multo deinceps in Oriente quoque adversum Licinium Maximinus res novas molitus vicinum exitium fortuita apud Tarsum morte praevenit.

Constantinus tamen, vir ingens et omnia efficere nitens, quae animo praeparasset, simul principatum totius orbis adfecans, Licinio bellum intulit, quamquam necessitudo et adfinitas cum eo esset; nam soror Constantia nupta Licinio erat. Ac primo eum in Pannonia secunda ingenti apparatu bellum apud Cibalas instruentem repentinus oppressit omnique Dardania, Moesia, Macedonia potitus numerosas provincias occupavit. Postremo Licinius navali et terrestri proelio victus apud Nicomediam se dedidit et contra religionem sacramenti Thessalonicae privatus occisus est. Eo tempore res Romana sub uno Augusto et tribus Caesaribus, quod numquam alias, fuit, cum liberi Constantini Galliae, Orienti Italiaeque praeessent. Verum insolentia rerum secundarum aliquamtum Constantinus ex illa favorabili animi docilitate mutavit. Primum necessitudines persecutus egregium virum filium et sororis filium, commodae indolis iuvenem, interfecit, mox uxorem, post numerosos amicos.

Vir primo imperii tempore optimis principibus, ultimo mediis comparandus. Innumerae in eo animi corporisque virtutes claruerunt. Militaris gloriae adpetentissimus. fortuna in bellis prospera fuit, verum ita, ut non superaret industriam. Nam etiam Gothos post civile bellum varie profligavit pace his ad postremum data, ingentemque apud barbaras gentes memoriae gratiam conlocavit. Civilibus artibus et studiis liberalibus deditus, adfectator iusti amoris, quem ab omnibus sibi et liberalitate et docilitate quaesivit, sicut in nonnullos amicos dubius, ita in reliquos egregius, nihil occasionum praetermittens, quo opulentiores eos clarioresque praestaret.

Multas leges rogavit, quasdam ex bono et aequo, plerasque superfluas, nonnullas severas, primusque urbem nominis sui ad tantum fastigium evehere molitus est, ut Romae aemulam faceret. Bellum adversus Parthos moliens, qui iam Mesopotamiam fatigabant, uno et tricesimo anno imperii, aetatis sexto et sexagesimo, Nicomediae in villa publica obiit. Denuntiata mors eius est etiam per crinitam stellam, quae inusitatae magnitudinis aliquamdiu fulsit; eam Craeci cometen vocant. Atque inter divos meruit referri.

NEKOLIKO ODLOMAKA O RIMSKOJ ŽENI

KAO MAJCI I SUPRUZI, O NJENOM VASPITANJU I RADU U JAVNOM ŽIVOTU

1 Vaspitna načela cara Augusta

(C. Suetonius Tranquillus, Augustus 64)

Filiam et neptes Augustus ita instituit, ut etiam lanificio assuefaceret vetaretque loqui aut agere quicquam nisi propalam et quod in diurnos commentarios referretur. Extraneorum quidem coetu adeo prohibuit, ut L. Vicinio, claro decoroque iuveni, scripserit quondam parum modeste fecisse eum, quod filiam suam Baias salutatum venisset. Nepotes et litteras et notare aliaque rudimenta per se plerumque docuit ac nihil aeque elaboravit quam ut imitarentur chirographum suum. Neque cenavit una, nisi ut in imo lecto assiderent, neque iter fecit, nisi ut vehiculo anteirent aut circa adequitarent.

2 Položaj žene u Rimu i u Grčkoj

(Corn. Nepos, Vitae, Praefatio 6)

Pleraque nostris moribus sunt decora, quae apud Graecos turpia putantur. Quem enim Romanorum pudet uxorem ducere in convivium? Aut cuius non mater familias primum locum tenet aedium atque in celebritate versatur? Quod multo fit aliter in Graecia. Nam neque in convivium adhibetur nisi propinquorum neque sedet nisi in interiore parte aedium, quae gynaeconitis appellatur, quo nemo accedit nisi propinqua cognatione coniunctus.

3. KORNELIJA, MAJKA GRAKHA

a) Ponos majke Kornelije

α) L. Annaeus Seneca, Ad Marciam 16, 3

Duodecim Cornelia partus totidem funeribus recognovit; et de ceteris facile est, quos nec editos nec amissos civitas sensit: Tiberium Gaiumque, quos etiam, qui bonos viros negaverit, magnos fatebitur, et occisos vidit et insepultos. Consolantibus tamen miseramque dicentibus »Numquam« inquit »non felicem me dicam, quae Gracchos peperi.«

β) Varius Maximus, Facta et dicta memor. IV, 4

Cornelia, Gracchorum mater, cum Campana matrona apud illam hospita ornamenta sua pulcherrima ostenderet, traxit eam sermone, donec e schola redirent liberi, et »Haec« inquit »ornamenta sunt mea.«

b) Kornelijin utjecaj na sinove

α) M. Fabius Quintilianus, De institutione oratoria I, 1, 6

In parentibus vero quam plurimum esse eruditionis optaverim. Nec de patribus tantum loquor: nam Gracchorum eloquentiae multum contulisse accepimus Corneliam matrem, cuius doctissimus sermo in posteros quoque est epistulis traditus.

β) M. Fullius Cicero, Brutus 58, 210

Magni interest, quos quisque audiat quotidie domi, quibuscum loquatur a puero, quemadmodum patres, paedagogi, matres etiam loquantur. Legimus epistulas Corneliae, matris Gracchorum; apparet filios non tam in gremio educatos quam in sermone matris.

4 Porcia

a) Valerius Maximus F. et. d. memor. III, 2, 15

Catonis filia minime muliebris animi. Quae, cum Bruti viri sui consilium, quod de interficiendo ceperat Caesare, ea nocte, quam dies taeterrimi facti secutus est, cognosset, egresso cubiculum Bruto cultellum tonsorium quasi unguium resecandorum causa poposcit eoque velut forte elapso se vulneravit. Clamore deinde ancillarum in cubiculum revocatus Brutus obiurgare eam coepit, quod tonsoris praeripuisset officium. Cui secreto Porcia »Non est hoc« inquit »temerarium factum meum, sed in tali statu nostro amoris mei erga te certissimum indicium: experiri enim volui, si tibi propositum parum ex sententia cessisset, quam aequo animo me ferro essem interemptura.«

b) Valerius Maximus, F. et d. memor. IV, 6, 5

Tuos quoque castissimos ignes, Porcia, M. Catonis filia, cuncta saecula debita admiratione prosequentur. Quae cum apud Philippos victum et interemptum virum tuum Brutum cognosses, quia ferrum non dabatur, ardentes ore carbones haurire non dubitasti muliebri spiritu virilem patris exitum imitata. Sed nescio an hoc fortius, quod ille usitato, tu novo genere mortis absumpta es.

5 Neizmjerna ljubav supružnika

(Valerius Maximus, F. et d. memor. IV, 6, 3)

M. Plautius cum imperio senatus classem sociorum sexaginta navium in Asiam reduceret Tarentumque appulisset atque ibi uxor eius Orestilla, quae illuc eum prosecuta fuerat, morbo

oppressa decessisset, funerata ea et in rogum imposita inter officium unguendi et osculandi stricto ferro incubuit. Quem amici, sicut erat, togatum et calceatum corpori coniugis iunxerunt ac deinde subiectis facibus utrumque una cremaverunt. Quorum ibi factum sepulcrum est — Tarenti etiam nunc conspicitur. Nec dubito, quin, si quis modo exstinctis sensus inest, Plautius et Orestilla fati consortione gestientes vultus tenebris intulerint. Saneque, ubi idem et maximus et honestissimus amor est, aliquanto praestat morte iungi quam distrahi vita.

6 O obrazovanoj, ali pokvarenoj Semproniji

(C. Sallustius Crispus, Bellum Catilinae, 24_3—25)

Catilina plurumos cuiusque generis homines adscivisse sibi dicitur, mulieres etiam aliquot, quae luxuria aes alienum grande conflaverant. Per eas se Catilina credebat posse servitia urbana sollicitare, urbem incendere, viros earum vel adiungere sibi vel interficere. Sed in eis erat Sempronia, quae multa saepe virilis audaciae facinora commiserat. Haec mulier genere atque forma, praeterea viro atque liberis satis fortunata fuit; litteris Graecis et Latinis docta, psallere et saltare elegantius, quam necesse est probae, multa alia, quae instrumenta luxuriae sunt. Sed ei cariora semper omnia quam decus atque pudicitia fuit; pecuniae an famae minus parceret, haud facile discerneres. Sed ea saepe antehac fidem prodiderat, creditum abiuraverat, caedis conscia fuerat, luxuriā atque inopiā praeceps abierat. Verum ingenium eius haud absurdum: Posse versus facere, iocum movere, sermone uti vel modesto vel molli vel procaci; prorsus multae facetiae multusque lepos inerat.

7 Pomama za plesom (igranjem)

(Macrobius, Saturnalia III, 14, 5)

Taceo, quod matronae etiam saltationem non inhonestam putabant, sed inter probas quoque earum erat saltandi cura, dum modo non curiosa usque ad artis perfectionem. Quid enim ait Sallustius »psallare, saltare elegantius quam necesse est probae?« Adeo et ipse Semproniam reprehendit, non quod saltare, sed quod optime scierit. Nobilium vero filios et, quod dictu nefas est, filias quoque virgines inter studiosa numerasse saltandi meditationem testis est Scipio Africanus Aemilianus, qui in oratione contra legem iudiciariam Tib. Gracchi sic ait: docentur praestigias inhonestas, cum cinaedulis et sambuca psalterioque eunt in ludum histrionum, discunt cantare, quae maiores nostri ingenuis probro ducier voluerunt; eunt, inquam, in ludum saltatorium inter cinaedos virgines puerique ingenui. Haec cum mihi quisquam narrabat, non poteram animum inducere, ea liberos suos homines nobiles docere, sed cum ductus sum in ludum saltatorium, plus medius fidius in eo ludo vidi

pueris virginibusque quinquaginta, in his unum — quod me rei publicae maxime miseritum est — puerum bullatum, petitoris filium, non minorem annis duodecim, cum crotalis saltare, quam saltationem impudicus servulus honeste saltare non posset. Vides, quemadmodum ingemuerit Africanus, quod vidisset cum crotalis saltantem filium petitoris, id est candidati, quem ne tum quidem spes et ratio adipiscendi magistratus, quo tempore se suosque ab omni probro debuit vindicare, potuerit coercere, quominus faceret, quod scilicet turpe non habebatur.

8 Žene kao parničari i branioci — advokati

(Val. Maximus, F. et d. memor. VIII, 3)

Ne de iis quidem feminis tacendum est, quas condicio naturae, ut in foro et iudiciis tacerent, cohibere non valuit.

1 Maesia Sentinas rea causam suam, L. Titio praetore iudicium cogente, maximo populi concursu egit. Omnes modos ac numeros defensionis non solum diligenter, sed etiam fortiter exsecuta et prima actione et paene cunctis sententiis liberata est. Quam, quia sub specie feminae virilem animum gerebat, Androgynen appellabant.

2 C. Afrania vero, Licinii Bucconis senatoris uxor, prompta ad lites contrahendas pro se semper apud praetorem verba fecit, non quod advocatis deficiebatur, sed quod impudentia abundabat. Itaque inusitatis foro latratibus adsidue tribunalia exercendo calumniae notissimum exemplum evasit, adeo ut improbis feminarum moribus C. Afraniae nomen obiciatur. Prorogavit autem spiritum suum ad C. Caesarem iterum P. Servilium consules. Tale enim monstrum magis quo tempore exstinctum, quam quo sit ortum, memoriae tradendum est.

3 Hortensia vero, Q. Hortensi filia, cum ordo matronarum gravi tributo a triumviris esset oneratus nec quisquam virorum patrocinium eis accommodare auderet, causam feminarum apud triumviros constanter et feliciter egit. Repraesentata enim patris facundia impetravit, ut maior pars imperatae pecuniae iis remitteretur. Revixit tum muliebri stirpe Q. Hortensius verbisque filiae aspiravit, cuius si virilis sexus posteri vim sequi voluissent, Hortensianae eloquentiae tanta hereditas una feminae actione abscissa non esset.

9 Miraz odlične Rimljanke

(Val. Maximus, F. et d. memor. IV, 9—10)

Olim patriae rem unusquisque, non suam augere properabat, pauperque in divite quam dives in paupere imperio versari malebat. Atque huic tam praeclaro proposito illa merces reddebatur, quod nihil earum rerum, quae virtuti debentur, emere pecunia licebat, inopiaeque illustrium virorum publice succurrebatur.

Itaque cum, secundo Punico bello, Cn. Scipio ex Hispania senatui scripsisset, petens ut sibi successor mitteretur, quia filiam virginem adultae iam aetatis haberet, neque ei sine se dos expediri posset. senatus, ne res publica bono duce careret, patris sibi partes desumpsit, constitutaque dote, summam eius ex aerario erogavit ac puellam nuptum dedit. Dotis modus XL milia aeris fuit. In quo non solum humanitas patrum conscriptorum, sed etiam habitus veterum patrimoniorum cognosci potest. Namque adeo fuerunt arta, ut Tatia, Caesonis filia, maximam dotem ad virum X milia aeris attulisse visa sit; et Megullia, quia cum quinquaginta milibus aeris mariti domum intravit, »Dotatae« cognomen invenerit. Ideo senatus Fabricii Luscini Scipionisque filias ab indotatis nuptiis liberalitate sua vindicavit, quoniam praeter opimam gloriam nihil erat, quod a paterna hereditate acciperent.

NATPISI

Iz staroga vijeka sačuvala nam se sva sila latinskih natpisa u prozi, naročito u stihovima. Oni su nam stoga tako važni, jer u njima ne dolaze do riječi samo obrazovani ljudi, književnici glavnoga grada, nego svi slojevi naroda iz svih dijelova države, pišući svoje uspomene, želje ili šale na nadgrobnim spomenicima, na pločama podignutim u čiju čast i slavu ili na običnim zidovima. Stoga ne smijemo zamjeriti što u tim natpisima uvijek ne nalazimo korektan ni jezik ni stih. Svako ko je htio da napiše kakav natpis, napisao ga je kako je sam znao. Od građanina iz male provincijske varoši ili sela nije se ni moglo očekivati da će pisati stihove po svim metričkim pravilima.

Sačuvani natpisi su najvećim dijelom nadgrobni. Kao što i naši današnji, tako su i u ono staro vrijeme svi nadgrobni natpisi manje više jednaki, slični. Događalo se da su mnogi građani još za života podigli sebi spomenik, što nije rijedak slučaj ni u današnje doba. — Pored nadgrobnih bilo je i drugih raznovrsnih natpisa: bilo za uspomenu na kakav veliki događaj ili na kakvu zaslužnu ličnost, bilo na predmetima, posvećenim bogovima, bilo na starim kućama, bilo na gostionicama, bilo iz svakodnevnog života itd. Među njima je dakako bilo i šaljivih natpisa, i to s dosta prostom šalom. — Kako nas ti natpisi uvode u poznavanje života rimskog i ostalih naroda nekadašnje velike rimske imperije, to su nam oni od neprocjenjive vrijednosti. Svakodnevnim iskopavanjem rimskih starina koje se obavlja na raznim stranama bivše države rimske dolazimo uvijek do novih dokaza o velikoj rimskoj kulturi.

Metar je u pjesničkim natpisima raznovrstan: jampski senar, heksametar, eleg. distih.

Natpisi u prozi

a) Različiti natpisi

I Imp. (= Imperator) Caesar, divi f. (= filius), Augustus, pontifex maximus, imp. XII (= imperator duodecimum), cos. XI (= consul undecimum), trib. pot. XIV (= tribunicia potestate quartum decimum), Aegypto in potestatem populi Romani redacta Soli donum dedit.

II Imperator Caesar Marcus Aurellius Antoninus pius felix Augustus, Parthicus maximus, Britannicus maximus, pontifex maximus aquam Marciam variis kasibus impeditam, purgato fonte, excisis et perforatis montibus, restituta forma, adquisitó

etiam fonte novo Antoniniano, in sacram urbem suam perducendam curavit.

III M. Plautius M. f. A. n.[1]) Silvanus, cos., VII vir epulon.[2]) Huic senatus triumphalia ornamenta decrevit ob res in Illyrico bene gestas.

Lartia Cn. f.[3]) uxor.

A. Plautius M. f. Urgulanius vixit annorum IX.

([1]) Marci filius Auli nepos. [2]) septemvir epulonum. [3]) Gnaei filia).

IV SENATVS - POPVLVSQVE - ROMANVS
IMP - CAESARI - DIVI - NERVAE - F - NERVAE
TRAIANO - AVG - GERM - DACICO - PONTIF
MAXIMO - TRIB - POT - XVII - IMP - VI - COS - VI - P - P
AD - DECLARANDVM - QVANTAE - ALTITVDINIS
MONS - ET - LOCVS - TANTIS - OPERIBVS - SIT -
EGESTUS

Senatus populusque Romanus imperatori Caesari Divi Nervae filio Nervae Traiano Augusto, Germanico, Dacico, pontifici maximo, tribunicia potestate XVII, imperatori VI, consuli VI, p. p. (= patri patriae). Ad declarandum, quantae altitudinis mons et locus tantis operibus sit egestus.

V IMP - CAES - FL - CONSTANTINO - MAXIMO
P - F - AVGVSTO - S - P - Q - R
QVOD INSTINCTV DIVINITATIS MENTIS
MAGNITVDINE CVM EXERCITV SVO
TAM DE TYRANNO QVAM DE OMNI EIVS
FACTIONE VNO TEMPORE IVSTIS
REMPVBLICAM VLTVS EST ARMIS
ARCVM TRIVMPHIS INSIGNEM DICAVIT
LIBERATORI VRBIS FVNDATORI QVIETIS

Imperatori Caesari Flavio Constantino Maximo pio, felici Augusto senatus populusque Romanus, quod instinctu divinitatis, mentis magnitudine, cum exercitu suo tam de tyranno quam de omni eius factione uno tempore iustis rempublicam ultus est armis, arcum triumphis insignem dicavit.
Liberatori urbis Fundatori quietis

VI Rex Theodoricus favente Deo et bello gloriosus et otio fabricis suis amoena coniungens sterili palude siccata hos hortos suavi pomorum fecunditate ditavit.

VII + IMPERANTE - D - N - PIISSIMO - AC - TRIVMPHALI -
SEMPER - IVSTINIANO - PP - AVG - ANN - XXXVIIII
NARSES - VIR - GLORIOSISSIMVS - EX - PRAEPOSITO -
SACRI - PALATII - EX - CONS
ATQVE - PATRICIVS - POST - VICTORIAM - GOTHICAM -
IPSIS - EORVM - REGIBVS
CELERITATE - MIRABILI - CONFLICTV - PVBLICO -
SVPERATIS - ATQVE - PROSTRATIS

5 LIBERTATE - VRBIS - ROMAE - AC - TOTIVS - ITALIAE -
RESTITVTA - PONTEM VIAE SALARIAE - VS
QVE - AD - AQVAM - A - NEFANDISSIMO - TOTILA -
TYRANNO - DISTRVCTVM - PVRGATO - FLVMINIS -
ALVEO
IN - MELIOREM - STATVM - QVAM - QVONDAM -
FVERAT - RENOVAVIT

+ Imperante domino nostro piissimo ac triumphali semper Iustiniano, perpetuo Augusto, anno XXXVIIII, Narses vir gloriosissimus ex praeposito Sacri palatii, ex consularibus atque patricius post victoriam Gothicam, ipsis eorum regibus celeritate mirabili, conflictu publico superatis atque prostratis, libertate urbis Romae ac totius Italiae restituta, pontem viae Salariae usque ad aquam a nefandissimo Totila tyranno distructum, purgato fluminis alveo, in meliorem statum, quam quondam fuerat, renovavit.

Izborna propaganda

VIII C. Iulium Polybium aedilem oro vos faciatis, panem bonum fert.

Objavljivanje gladijatorske borbe

IX Auli Suettii Certi aedilis familia gladiatoria pugnabit Pompeis pridie Kalendas Iunias. Venatio et vela erunt.

b) Natpisi iz Bosne i Hercegovine

X IMP CAESARI DIVI F
SICILIA RECEPTA C PAPIVS CELSV/
M PAPIVS KANVS FRATRES

Imperatori Caesari, Divi filio, Siciliā receptā, C. Papius Celsus M. Papius Kanus fratres

XI L - ARVNTIVS
CAMI//VS - SCRI
B/NIA/VS - LE/PRO
PR C/AE/ARIS AV/
5 GERMANICI - IVDICEM
DEDIT - M' COELIVM ↄ
LEG - VII INTER - SAPVATES
E///MATINOS - VT FINES
///ERET - ET - TERMIN/S PO/

L. Aruntius Camillus Scribonianus, legatus pro praetore Gai Caesaris Augusti Germanici, iudicem dedit Manium Coelium, centurionem legionis VII, inter Sapuates et Lamatinos, ut fines regeret et terminos poneret.

XII ////////////
/AESAR AVGVSTVS
GERMANICVS
///TMAX - TR - POT VII
///P XIIII COS IIII P P
CENSOR
XXXXVI

Ti. Claudius Caesar Augustus Germanicus, pontifex maximus, tribunicia potestate VII, imperator XIIII, consul IIII, pater patriae, censor. XXXXVI

XIII C - MINICIO
L - FILIO - PAP
FVNDANO VII
VIR - EPVLONVM - TRIB
LEG VII FVLMINATAE
QVAESTORI - TRIBVNO
//EBIS - PRAETORI - LEG
//////POLLINARIS
//////////PIAE
//////////VR////

Gaio Minicio Lucii filio, Papiria, Fundano, VII viro epulonum, tribuno legionis XII Fulminatae, quaestori, tribuno plebis, praetori, legato legionis XV Apollinaris, legionis . . . . . piae . . . . . curatori . . . .

XIV VLPIAE - T - F
/ROCVL//AN - XX
T - F - VALENS - VARRON
F - PRINCEPS - DESITIATI
ET - AELIA - IVSTA
SCENOBAR//
— — — — — — —
— — — — — — —

Ulpiae Titi filiae Proculae annorum XX titulum fecit Valens Varronis filius princeps Desitiatium et Aelia Iusta Scenobarbi — —
— — — — — — — —

XV D ⊙ M
TATTARIS - VENETI
FILIVS - ET - TEMVS - AN
NAEI - FILIA - BATONI
FILIO - ANNORVM
XX - ET ANNAIAE ⊙
FILIAE ANNORVM - XXV
FILIS PIENTISSIMIS ⊙
VIVI - FECERVNT - SIBI
ET - SVIS - ⊙

Dis Manibus
Tattaris Veneti filius et Temus Annaei filia Batoni filio annorum XX et Annaiae filiae annorum XXV, filiis pientissimis vivi fecerunt, sibi et suis.

XVI — — — — —
ET GEN - LO
AEL ⊙ ANTERD
BF - COS - L XIIII
G - V - L - S
IMP - D - N - ///
/////////- ET
VOLVSIANO
COS - KAL - APRILIB

Iovi Optimo Maximo et Genio loci Aelius Anterides beneficiarius consulis legionis XIIII Geminae votum libens solvit imperatore domino nostro Gallieno IIII et Volusiano consulibus Kalendis Aprilibus

XVII L - DOMITIO
IEROTI - VI
RO - EX - EQVES
TRIBVS - TVR
MIS - EGREGIO
PROCVRATORI
METALLORVM
/ANN/N
//DELM/T - MI
/AE - INTEGRITATIS
/T - BONITATIS
L - AVR - RV/TICVS
V - E - DVC//AMICO
PRAESTA//////

Lucio Domitio Eroti viro ex equestribus turmis, egregio procuratori metallorum Pannoniorum et Delmatiorum, mirae integritatis et bonitatis Lucius Aurelius Rusticus, vir egregius, ducenarius amico praestantissimo.

Mudre izreke i krilatice

a) Caesar

1 Alea iacta est.
2 Veni, vidi, vici! (Pobjeda kod Zele 47 pr. Hr.).
3 Ista quidem vis est! (15 - III - 44 pr. Hr.).
4 Tu quoque, mi fili! (15 - III - 44 pr. Hr.).
5 Quae volumus, et credimus libenter et quae sentimus ipsi, reliquos sentire speramus.
6 De suis homines laudibus libenter praedicant.
7 Parvis momentis fortuna magnas rerum commutationes efficit.
8 Libenter homines id, quod volunt, credunt.

b) Sallustius

1 Animo cupienti nihil satis festinatur.
2 Concordia parvae res crescunt, discordia maximae dilabuntur.
3 Per gloriam invidia sequitur.
4 Ingenii egregia facinora sicuti anima immortalia sunt.
5 Idem velle atque idem nolle, ea demum firma amicitia est.
6 Maria montisque polliceri.
7 Urbem venalem! (Urbem venalem et mature perituram, si emptorem invenerit).
8 Quis amicior quam frater fratri?

9 Vigilando, agendo, bene consulundo prospere omnia cedunt.

10 Virtus sola neque datur dono neque accipitur.

11 In maxuma fortuna minuma licentia.

12 Fortissimus quisque tutissimus est.

c) Curtius Rufus

1 Invidi homines nihil aliud sunt quam ipsorum tormenta.

2 Necessitas ante rationem.

3 Ii optime miserias ferunt, qui abscondunt.

d) Iustinus

1 Quo se fortuna, eodem etiam favor hominum inclinat.

2 Homines quo plura habent, eo cupiunt ampliora.

e) Razne mudre izreke iz poklasičnog vremena

1 Obliti privatorum publica curate.

2 Non bene pro toto libertas venditur auro.

3 Si vis pacem, para bellum! (Flavius Vegetius Renatus, oko 450 po Hr. »Ars bellica«).

4 Resistendo passionibus invenitur pax vera cordis, non autem serviendo eis. (Thomas a Kempis, oko 1410 g., »De imitatione Christi«).

5 Pax armis acquiritur. — Arma pacis fulcra. (Lozinke engleske artiljerije).

6 Amicum proba, probatum ama! (Srednjovijekovna).

7 Roma locuta, causa finita (Augustinus, 354—430, »Orationes«).

8 Scholae sunt humanitatis officinae: efficiendo nimirum, ut homines vere homines fiant. (Amos Komenski 1592—1671, »Paedagogica«).

9 Nemo secure loquitur, nisi qui libenter tacet. (Thomas a Kempis, »De imitat. Chr.«).

10 Qui nescit dissimulare, nesquit imperare. (Car Fridrih I, 1152—1190).

11 Mediocritas in omni re est optima. (Lozinka njemačkog grada Lübeck-a).

12 Qui proficit in litteris et deficit in moribus, plus deficit quam proficit. (Srednjovijekovna izreka prema grčkom filosofu Aristotelu).

13 An nescis, mi fili, quantilla prudentia mundus regatur. (Axel Oxenstjerna, švedski diplomata (1583—1654), kancelar Gustava Adolfa).

14 Cui finis est licitus, etiam media sunt licita. (Hermann Busenbaum (1600—1668), »Medulla theologiae moralis«).

15 Amor vincet omnia. (Natpis na jednom kućnom sudu).

16 Homo pacificus plus prodest quam bene doctus (Thomas a Kempis, »De imit. Chr.«).

17 Libertas liberis curae. (Lozinka švicarskog grada Berna).

POEZIJA

IZ METRIKE

Metrika je grčka riječ, a znači nauku o mjerama, i to u užem smislu nauku o onim mjerama koje upotrebljavaju pjesnici.

Pravilno izmjenjivanje dugih i kratkih slogova u izvjesnom redu (nizu) daje u latinskom jeziku stih (versus). Međutim u srpskohrvatskom jeziku nastaje stih pravilnim izmjenjivanjem naglašenih i nenaglašenih slogova.

Kada po zakonima metrike, tj. na osnovu gibanja glasa (dizanja i spuštanja glasa pri čitanju) po nekom stalnom redu načinimo cjelinu — stih (versus), koji bilo da se ponavlja bilo da se izmjenjuje s drugim ili s više drugih stihova opet po nekom stalnom redu, te sačinjava kiticu (strofu) koja se tečajem pjesme ponavlja, to se cijeli ovaj sklad u poeziji naziva ritam (ῥυθμός).

Podloga ritma u metrici jesu slogovi (syllabae). Kako su stari Grci i Rimljani mjerili slogove po trajanju vremena, to je trajanje jednog kratkog sloga bilo jedinica koju su Rimljani zvali mora = čas, vrijeme (⏑) Syllaba brevis (kratak slog) je jedna jedinica (mora), a syllaba longa su dvije jedinice, jer da se izgovori dug slog, treba dva puta toliko vremena, koliko za kratak (– = ⏑ ⏑). Istraživanjem količine ili kvantiteta slogova bavi se nauka prosodia (gr. riječ προσῳδία). Rimljani su riječ prosodia preveli sa accentus (od: ad i canere). Oni su u potonje doba riječju accentus označavali samo naglašavanje pojedinih riječi, uvidjevši da se ne slaže uvijek dužina riječi ili sloga sa naglaskom.

Kada se čita red (niz) slogova koji su i logički i gramatički dobro poredani, opažamo da se neki slogovi izgovaraju većom silom nego drugi. Ta se sila ili intenzivnost glasa zove udarac ili ictus (’). Ictus mora biti na dugom slogu, a stoji i na kratkom, ako kratki stoji mjesto dugoga. U klasičnim jezicima zavisi ictus od količine sloga, a ne od naglaska. Moderni se jezici ne osvrću na količinu sloga nego samo na naglasak, pa se tako ictus mora podudarati sa naglaskom. U latinskom jeziku vrijedi to samo za zadnja dva sloga u heksametru.

KVANTITET SLOGOVA

Slog (syllaba) je ili dug (longa) ili kratak (brevis). Slog je dug: po prirodi (naturā) i po položaju (positione).

Po prirodi dug je svaki diftong (caedo) i svaki vokal koji je nastao slijevanjem (cōgo od co-ago; nīl od nihil).

Slog je po položaju svoga vokala (positione) dug, ako iza vokala dolaze dva ili više konsonanata ili jedno: **j** (i), **x** ili **z**, kao: ēst, mēns, īlle, īn nova, maior, ex, gaza.

Ako je od dva konsonanta drugi konsonant **l** ili **r** (muta cum liquida), onda se u prozi kratki vokal čita uvijek kratko, a u poeziji se upotrebljava i kao dug; u prozi samo: lúgūbris, mediōcris, a kod pjesnika: lugūbris mediōcris.

Kratak je slog, ako je u njemu vokal po prirodi kratak, kao: bŏnus, bŏvis, pĕdis. Kratak je slog i onda, ako iza njegova vokala dolazi opet vokal ili konsonant **h**, kao: monĕo, dĕambulo, dĕhisco. Odatle pravilo na lat. jeziku: Vocalis ante vocalem brevis (est).

STOPA (PES)

Da se u stihu proizvede ritam, treba da se načini jedinica od dugih i kratkih slogova, a od više ovakih pravilnih jedinica tek može postati ritmička cjelina, tj. stih. Ovakove su se jedinice u stihu zvale u metrici metrum (gr. μέτρον), na pr. hexametron, pentametron, jer su njima mjerili cjelinu — stih. Kasnije je za jedinicu uzet izraz pes (gr. πούς) = stopa, jer se takt udarao nogom. Naglašen ili dug slog u stopi zvao se kod Rimljana arsa (arsis), a nenaglašen ili kratak tesa (thesis). Ukratko da rečemo: stopa je spoj od 2, 3 ili 4 kratka i duga sloga u jednu cjelinu.

Glavne su i najobičnije ove stope:

1 ⏑ ⏓ iambus, kao: grăvī.
2 ⏓ ⏑ trochaeus, kao: mātrĕ.
3 – – spondeus, kao: mātrēs.
4 ⏓ ⏑ ⏑ dactylus, kao: ōmnĭă.
5 ⏑ ⏑ ⏓ anapaestus, kao: dŏmĭnō.
6 ⏑ ⏑ ⏑ tribrachys, kao: dŏmĭnĕ.
7 – ⏑ – creticus, kao: fēcērānt.
8 – ⏑ ⏑ – choriambus, kao: cūrrĭcŭlō.

Prve tri stope su od dva sloga, druge četiri su od tri sloga, a osma je od četiri sloga.

Stopa ima dva dijela, jači i slabiji. Onaj se jači dio u kojem se nalazi ictus zove arsa (arsis), a onaj slabiji (bez ikta) tesa (thesis).

Arsa pada uvijek na dugi slog, dakle:

⏑ ⏓, ⏓ ⏑, ⏓ ⏑ ⏑, ⏑ ⏑ ⏓.

Trohej i daktil mogu imati i ovaj oblik ⏓ –, a jamb i anapest: – ⏓.

Ako se arsa razriješi u dva kratka sloga, ictus stoji uvijek na prvom od njih: ⏑ ⏓ ⏑ ili ⏓ ⏑ ⏑.

U jampskom, trohejskom i anapesnom ritmu uzimaju se po dvije stope (jedna dipodija) kao jedan metar, te se stih od dva anapesta zove anapesni monometar, a stih od šest jamba jamski trimetar. Inače se svaka stopa uzima kao jedan metar, te se stoga na pr. stih koji se sastoji od šest daktila naziva daktilski heksametar.

Stih (versus)

Stih je ritmički red (niz) od jednakih i nejednakih stopa koji se svršava pauzom. Stih se mora svršavati s potpunom riječi. Elizije nema na kraju stiha, nego samo može biti hiatus.

Zadnja je stopa u mnogim stihovima nepotpuna; to se zove catalexis (καταλῆξις, prestajanje).

Prema tome ima:

akatalektičnih stihova u kojih je zadnja stopa potpuna, i

katalektičnih u kojih je zadnja stopa nepotpuna, i to: catalectici in syllabam, kad se od zadnje stope samo još jedan slog nalazi; catalectici in duas syllabas (in dissyllabam), kad se još dva sloga nalaze.

Posljednji je slog koga stiha svagda anceps, tj. svaka se kratkoća može upotrijebiti i kao dužina zbog toga, što se na kraju svakog stiha mora stati (pauza).

Čitanje koga stiha s isticanjem njegova metričkog stroja zove se skandovanje (skansija). Da bi se pri skandovanju tačno odmjerile stope u stihu, valja imati na umu ove prosodijske osobine:

1 Hijat (zijev) i elisija. Kad se u istom stihu koja riječ svršava sa vokalom ili sa konsonantom **m**, a druga počinje sa vokalom ili konsonantom **h**, nastaje hijat koji se ukida elisijom (elisio), tj. odbacuje se krajnji vokal ili **m** sa vokalom pred njim u prvoj riječi; na pr. ante obitum = ant' obitum; hostem inimicaque castra = host' inimicaque castra; sive hunc = siv' unc.

Ispred est i es ne odbacuje se završni vokal niti slog na — **m**, već e od est i es; dakle: multa (e)st, multum (e)st, ubi (e)s.

Hijat se dopušta: 1 Ako je dug vokal u arsi. 2 Poslije jednosložnih interjekcija koje se nikada ne elidiraju: O ēt / dē Lătĭ / ā, ō / ēt dĕ / gēntĕ Să / bīnă. 3 Na svršetku rečenice.

2 Sinicesa. I u sredini se riječi može izbjeći hijat sinicesom (synicesis), tj. da se dva samoglasnika stegnu u jedan slog: deinde, deest, cui, antehac; ariete = arjete, genua = genva, gdje postaje slog ispred **j** i **v** dug po položaju.

3 Sinkopa (syncopē) je izostavljanje vokala u sredini koje riječi, na pr.: saeclum mj. saeculum. Apokopa (apokopē) je odbacivanje kojeg glasa ili sloga na kraju riječi: videsn', aisn' mjesto: videsne, aisne.

4 Tmesa (tmesis) je rastavljanje složenih riječi na njihove sastavne dijelove, na pr. quam rem cumque, super unus eram.

Ne samo na kraju stiha da treba stati, nego i u sredini stihova, naročito dužih. Takvi se odmori usred stihova zovu caesurae (cesure, urezi) i diaeresis (dijerese, dijeljenje).

Cesura (od caedo sijećem) sijeće (dijeli) stopu, pa nastaje, ako se jedna riječ svršava, a druga riječ počinje u istoj stopi, kao:

Incidit / in Scy / llam // qui / vult vi / tare Cha / rybdim.

Cesura se zove muška, ako nastaje iza arse:

⏓ ⏑ ⏑ | ⏓ ‖ ⏑ ⏑ | ⏓ ⏑ ⏑;

ženska, ako nastaje poslije tese:

– ⏑ ⏑ – ⏑ ‖ ⏑ | – ⏑ ⏑ ⏑.

Dijeresa nastaje, ako se riječ i stopa zajedno svršavaju.

Jamski senar, heksametar, pentametar

Najobičniji latinski stihovi jesu: jamski senar, heksametar i pentametar.

I Jamski senar (senos iambos continens, versus senarius) sastoji se od šest jamba. Zove se i jamski trimetar (trimeter iambicus), jer se sastoji iz tri dipodije ili tri metra. Cesuru ima većinom poslije prve tese u drugoj dipodiji (penthemimeres, semiquinaria, tj. poslije pete polovine stope). Oblik je čistog jampskog senara:

⏑ ⏓ ⏑ ⏓ | ⏑ ‖ ⏓ ⏑ ⏓ | ⏑ ⏓ ⏑ ⏓

Beatus ille / qui procul negotiis.

Osim caesura semiquinaria dolazi i caesura semiseptenaria (hephthemimeres) poslije sedme polovine stope.

⏑ ⏓ ⏑ ⏓ ⏑ ⏓ ‖ ⏓ ⏑ ⏓ ⏑ ⏓,

Credo hércle te gandére, // si quid míhi mali (e)st.

Čisti se senar rijetko nalazi. U njemu često nastaju slijedeće promjene:

1 Mjesto dužine u zadnjoj stopi može (kao u svima stihovima) stajati uvijek kratkoća (syllaba anceps ⏑).

2 Mjesto dužine u prve četiri stope mogu stajati dvije kratkoće: ⏑ ⏑ = ⏑ ⏑ ⏑ (tribrachys).

3 Mjesto kratkoće u prvih 5 stopa može stajati dužina: ⏑ ⏑ = – ⏑ (spondeus).

Iz spondeja se razvijaju dalje tri forme:

a) razrješenjem druge dužine: – ⏑ = – ⏑ ⏑ (dactylus)

b) razrješenjem prve dužine: – ⏑ = ⏑ ⏑ ⏑ (anapaestus)

c) razrješenjem obiju dužina: – ⏑ = ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ (proceleusmaticus)

Pregled: osnovni oblik: ⏑ ⏑.

Promjene: 1. ⏑ ⏑ ⏑, 2. – ⏑: a) – ⏑ ⏑, b) ⏑ ⏑ ⏑, c) ⏑ ⏑ ⏑ ⏑.

U posljednjoj stopi mjesto jamba može doći samo pirihij (⏑ ⏑). Jampski senar najčešće ima cesuru pred arsom u trećoj stopi, a rjeđe pred arsom u četvrtoj stopi.

Fedro je napisao svoje basne u jampskim senarima.

II Heksametar (hexămĕter, versus heroicus) sastoji se od šest daktila od kojih je posljednji nepotpun. Ovdje se svaki pojedini daktil računa kao jedan metar.

Mjesto dva kratka sloga može stajati uvijek jedan dug (— — spondeus), ali to se rijetko događa u petoj stopi. Zadnji je slog uvijek anceps, tj. može biti i dug i kratak.

Glavne su cesure u heksametru:

1 Poslije arse u trećoj stopi (poslije pete polustope), caesura semiquinaria (penthemimeres):

Rĕgĭă, / crĕdĕ mĭ / hī, // rēs / ĕst sūc / cŭrrĕrĕ / lăpsīs.

2 Poslije troheja u trećoj stopi, trohejska cesura:

Quĭdqŭid ă / gīs, prū / dĕntĕr // ă / gās ēt / rĕspĭcĕ / fĭnĕm.

3 Poslije arse u četvrtoj stopi c. semiseptenaria (hephthemimeres); katkada spojena sa sporednom cesurom poslije arse u drugoj stopi:

ŏdē / rŭnt // pēc / cărĕ bŏ / nī // vīr / tūtiš ă / mŏrĕ.

Zbog mnogih daktila postaje stih brz i živahan, zbog mnogih spondeja mjesto daktila postaje ozbiljan i težak, a naročito, ako u petoj stopi stoji spondej (versus spondiacus). U tom slučaju daktil mora biti u četvrtoj stopi.

Quadrupe / dante pu / trem soni / tu quatit / ungula / campum.
Illi in / ter se / se ma / gna vi / brachia / tollunt.
Constitit / atque ocu / lis Phrygi / a agmina / circum / spexit.

U heksametru je ispjevao Ovidije svoje Metamorfoze.

III Pentametar. Ime mu je odatle, što broj njegovih slogova čini pet metara. On se zapravo sastoji od šest daktila, ali treći i šesti daktil nema tese. Zbog toga nastaje poslije arse u trećoj stopi jak odmor (dijereza), i stih se tako dijeli u dvije jednake pole. U prvoj poli mjesto daktila može uvijek stajati spondej, a u drugoj poli nikada. Oblik mu je:

– ⏑ ⏑ | – ⏑ ⏑ | – || – ⏑ ⏑ | – ⏑ ⏑ |

Iam tetigit summos // vertice Roma deos.

Pentametar ne stoji sam, već se svagda nalazi samo uz heksametar. Oba ova stiha tako sastavljena čine distihon (dvostruki stih) koji se upotrebljava naročito u elegijskim pjesama (Tibul, Propercije, Ovidije) i u epigramima (Marcijal), te se stoga zove i versus elegiacus. (Osim Metamorfoza ispjevao je Ovidije sva svoja djela u elegijskom distihu). Primjer za el. distih:

Dōnēc ĕrīs fēlīx, mūltōs, nŭmĕrābĭs ămīcōs;
Tēmpŏră sī fŭĕrĭnt núbĭlă, sōlŭs ĕrīs.

Metri Katulovih pjesama

1 Versus hendecasyllabi, jedanaesterci, nazvani i versus Phalaecei po pjesniku Faleciju:

– – | ⏑ ⏑ – | ⏑ – | ⏑ – | ⏑ –
⏑ –
⏑ ⏑ |

Pjesme: 1, 2, 3, 4, 8 Lezbiji: 1.

2 Hiponaktejski trimetar (po pjesniku Hiponaktu) ili holijamb (versus choliambi, šepavi jambi):

⏑ – ⏑ – ⏑ || – ⏑ – ⏑ – ⏑ – ⏑

Pjesma: 6.

Cesura dolazi obično poslije tese u trećoj stopi (c. semiquinaria), a s njome i dijeresa poslije tese u petoj stopi:

Miser Catulle // desinas ineptire.

Ako u stihu ne dolazi c. semiquinaria, onda mjesto nje dolazi c. semiseptenaria (poslije tese u četvrtoj stopi) obično s dijeresom poslije druge stope:

Et quod vides / perisse, / perditum ducas.

3 Ostale su pjesme u elegijskom distihu.

Primjeri za vježbu u skandovanju stihova

a) Heksametri

1 Áspiciúnt oculís superí mortália iústis.

2 Órandúm est, ut sit mens sána in córpore sáno.
3 Vílius árgentúm est auró, virtútibus aúrum.

4 Témpora lábuntur, tacitísque senescimus ánnis.
5 Ne pereánt, lege mane rosás; cito labitur aétas.
6 Vivere náturae te cónvenienter opórtet.
7 O formose puér, nimius ne crede colori!
8 Nitimur in vetitúm semper cupimusque negata.
9 Sperne voluptatés; nocet empta dolore voluptas.
10 Tum tua res agitúr, paries cum proximus ardet.
11 Est modus in rebús, sunt certi denique fines.
12 Heu, quam difficile ést crimen non prodere vultu!
13 Non timet is mortem, qui scit contemnere vitam.
14 O curas hominum! o quantum est in rebus inane!
15 Si potes, ignotis etiam prodesse memento!
16 At tuba ferribili sonitu »taratantara« dixit.
17. Iuno, Vesta, Minerva, Ceres, Diana, Venus, Mars, Mercurius, Iovi', Neptunus, Vulcanus, Apollo.
18 Septem urbes certant de stirpe insignis Homeri Smyrna, Rhodos, Colophon, Salamin, Chios, Argos, Athenae.
19 Sunt hypotenusa et catheta-e tria nembra trigoni.

b) Disticha

1 Si tibi difficilis formam natura negavit,
fngenió formaé dámna repénde tuaé!
2 Vidi iam iuvenem, premeret cum serior aetas,
Maérentém stultós praéteriísse diés.
3 Dum vires annique sinunt, tolerate labores!
Iám veniét tacitó cúrva senécta pedé.
4 Venturae memores iam nunc estote senectae:
Sic nullum vobis témpus abibit iners.
5 Nec, quae praeteriit, iterum revocabitur unda,
Nec, quae praeteriít, hóra redire potest.
6 Utendum est aetate; cito pede labitur aetas.
Nec bona tam sequitúr, quám bona prima fuit.
7 Rebus in angustis facile est contemnere vitam;
Fortiter ille facit, qui miser esse potest.
8 Haud ullas portabis opes Acherontis ad undas:
Nudus ad infernas, stulte, vehēre rates.
9 Navita de ventis, de tauris narrat arator,
Enumerat miles vulnera, pastor oves.
10 Fertilior seges est alienis semper in agris
Vicinumque pecus grandius uber habet.
11. Poma dat autumnus, formosa est messibus aestas,
Ver praebet flores, igne levatur hiems.
12 Iam violas puerique legunt hilaresque puellae,
Rustica quas nullo terra serente vehit.
13 Carcere dicuntur clausi sperare salutem,
Atque aliquis pendens in cruce vota facit.
14 Cumque Solone Thales Cleobulusque et Periander,
Chilon Spartanus, Pittacus atque Bias.

Jampski senari

1 Ignóscitó saepe álterí, numquám tibí!
2 Non ést ad ástra móllis é terís viá.
3 Non ést tuúm, fortúna quód facít tuúm.
4 Bis vincit, qui se vincit in victoria.
5 Contra potentes nemo est munitus satis.
6 Eget minus mortalis, quo minus cupit.
7 Puras deus, non plenas aspicit manus.
8 Est víta mĭsĕro lónga, félicí brevís.
9 Fortúna opés auférre, nón animúm potést.
10 Ingrátus únus ómnibús miserís nocét.
11 Iníqua, númquam régna, pérpetuó manént.
12 Quemcúmque míserum víderís, hominém sciás.
13 Ab álio exspectes, álteri quod féceris.
14 Aliénum nobis, nóstrum plus aliís placet.
15 Bene dórmit, qui non séntit, quam male dórmiat.
16 Habént insidias hóminis blanditiaé mali.

P. OVIDIUS NASO

Sponte sua carmen numeros veniebat ad aptos
Et quod temptabam dicere, versus erat.
Ovid. Trist. IV, 10, 25 squ.

METAMORPHOSEON LIBRI

ODABRANI ODLOMCI

1 Uvod

(I, 1—4)

In nova fert animus mutatas dicere formas
Corpora. Di, coeptis — nam vos mutastis et illas —
Adspirate meis, primaque ab origine mundi
Ad mea perpetuum deducite tempora carmen.

2 Četiri doba svijeta

(I, 89—150)

Aurea prima sata est aetas, quae vindice nullo,
Sponte sua, sine lege fidem rectumque colebat.
Poena metusque aberant, nec verba minacia fixo
Aere legebantur, nec supplex turba timebat
Iudicis ora sui, sed erant sine vindice tuti.
Nondum caesa suis, peregrinum ut viseret orbem,
Montibus in liquidas pinus descenderat undas,
Nullaque mortales praeter sua litora norant.
Nondum praecipites cingebant oppida fossae;
Non tuba directi, non aeris cornua flexi,
Non galeae, non ensis erant: sine militis usu
Mollia securae peragebant otia gentes.
Ipsa quoque immunis rastroque intacta nec ullis
Saucia vomeribus per se dabat omnia tellus:
Contentique cibis nullo cogente creatis
Arbuteos fetus montanaque fraga legebant
Cornaque et in duris haerentia mora rubetis,
Et quae deciderant patula Iovis arbore glandes.
Ver erat aeternum, placidique tepentibus auris
Mulcebant zephyri natos sine semine flores.
Mox etiam fruges tellus inarata ferebat,
Nec renovatus ager gravidis canebat aristis;

Flumina iam lactis, iam flumina nectaris ibant,
Flavaque de viridi stillabant ilice mella.
Postquam Saturno tenebrosa in Tartara misso
Sub Iove mundus erat, subiit argentea proles,
Auro deterior, fulvo pretiosior aere.
Iuppiter antiqui contraxit tempora veris,
Perque hiemes aestusque et inaequales autumnos
Et breve ver spatiis exegit quattuor annum.
Tum primum siccis aër fervoribus ustus.
Canduit et ventis glacies adstricta pependit.
Tum primum subiere domos. Domus antra fuerunt
Et densi frutices et vinctae cortice virgae.
Semina tum primum longis Cerealia sulcis
Obruta sunt, pressique iugo gemuere iuvenci.
Tertia post illam successit aënea proles,
Saevior ingeniis et ad horrida promptior arma,
Non scelerata tamen. De duro est ultima ferro.
Protinus irrupit venae penoris in aevum
Omne nefas: fugere pudor verumque fidesque,
In quorum subiere locum fraudesque dolique
Insidiaeque et vis et amor sceleratus habendi.
Vela dabant ventis, nec adhuc bene noverat illos
Navita; quasque diu steterant in montibus altis,
Fluctibus ignotis insultavere carinae.
Communemque prius, ceu lumina solis et auras,
Cautus humum longo signavit limite mensor.
Nec tantum segetes alimentaque debita dives
Poscebatur humus, sed itum est in viscera terrae:
Quasque recondiderat Stygiisque admoverat umbris,
Effodiuntur opes, irritamenta malorum.
Iamque nocens ferrum ferroque nocentius aurum
Prodierat; prodit bellum, quod pugnat utroque,
Sanguineaque manu crepitantia concutit arma.
Vivitur ex rapto: non hospes ab hospite tutus,
Non socer a genero, fratrum quoque gratia rara est.
Imminet exitio vir coniugis, illa mariti;
Lurida terribiles miscent aconita novercae;
Filius ante diem patrios inquirit in annos.
Victa iacet pietas, et virgo caede madentes
Ultima caelestum, terras Astraea reliquit.

3 Potop
(I, 244—312)

Dicta Iovis pars voce probant stimulosque frementi
Adiciunt, alii partes adsensibus implent.
Est tamen humani generis iactura dolori
Omnibus, et, quae sit terrae mortalibus orbae
Forma futura, rogant. Quis sit laturus in aras

Tura? Ferisne paret populandas tradere terras?
Talia quaerentes (sibi enim fore cetera curae)
Rex superem trepidare vetat, subolemque priori
Dissimilem populo promittit origine mira.
Iamque erat in totas sparsurus fulmina terras,
Sed timuit, ne forte sacer tot ab ignibus aether
Conciperet flammas, longusque ardesceret axis.
Esse quoque in fatis reminiscitur, adfore tempus,
Quo mare, quo tellus correptaque regia caeli
Ardeat, et mundi moles operosa laboret.
Tela reponuntur manibus fabricata Cyclopum.
Poena placet diversa, genus mortale sub undis
Perdere et ex omni nimbos demittere caelo.
Protinus Aeoliis Aquilonem claudit in antris,
Et quaecumque fugant inductas flamina nubes,
Emittitque Notum. Madidis Notus evolat alis,
Terribilem picea tectus caligine vultum.
Barba gravis nimbis, canis fluit unda capillis,
Fronte sedent nebulae, rorant pennaeque sinusque.
Utque manu late pendentia nubila pressit,
Fit fragor; hinc densi funduntur ab aethere nimbi.
Nuntia lunonis varios induta colores
Concipit Iris aquas alimentaque nubibus adfert.
Sternuntur segetes et deplorata colonis
Vota iacent, longique perit labor irritus anni.
Nec caelo contenta suo est Iovis ira, sed illum
Caeruleus frater iuvat auxiliaribus undis.
Convocat hic amnes; qui postquam tecta tyranni
Intravere sui, »non est hortamine longo
Nunc«, ait, »utendum. Vires effundite vestras —
Sic opus est — aperite domos, ac mole remota
Fluminibus vestris totas immittite habenas«.
Iusserat. Hi redeunt ac fontibus ora relaxant,
Et defrenato volvuntur in aequora cursu.
Ipse tridente suo terram percussit; at illa
Intremuit motuque vias patefecit aquarum.
Exspatiata ruunt per apertos flumina campos,
Cumque satis arbusta simul pecudesque virosque
Tectaque cumque suis rapiunt penetralia sacris.
Si qua domus mansit potuitque resistere tanto
Indeiecta malo, culmen tamen altior huius
Unda tegit, pressaeque latent sub gurgite turres.
Iamque mare et tellus nullum discrimen habebant,
Omnia pontus erant. Deerant quoque litora ponto.
Occupat hic collem; cumba sedet alter adunca,
Et ducit remos illic, ubi nuper ararat.
Ille supra segetes aut mersae culmina villae
Navigat; hic summa piscem deprendit in ulmo.

Figitur in viridi, si fors tulit, ancora prato,
Aut subiecta terunt curvae vineta carinae.
Et, modo qua graciles gramen carpsere capellae,
Nunc ibi deformes ponunt sua corpora phocae.
Mirantur sub aqua lucos urbesque domosque
Nereïdes, silvasque tenent delphines et altis
Incursant ramis agitataque robora pulsant.
Nat lupus inter oves, fulvos vehit unda leones,
Unda vehit tigres; nec vires fulminis apro,
Crura nec ablato prosunt velocia cervo.
Ouaesitisque diu terris, ubi sistere posset,
In mare lassatis volucris vaga decidit alis.
Obruerat tumulos immensa licentia ponti,
Pulsabantque novi montana cacumina fluctus.
Maxima pars unda rapitur; quibus unda pepercit,
Illos longa domant inopi ieiunia victu.

4 Nioba

(VI, 146—312)

a) Obijest Tantalove kćeri

Lydia tota fremit, Phrygiaeque per oppida facti
Rumor it et magnum sermonibus occupat orbem.
Ante suos Niobe thalamos cognoverat illam,
Tum, cum Maeniam virgo Sipylumque colebat.
Nec tamen admonita est poena popularis Arachnes
Cedere caelitibus verbisque minoribus uti.
Multa dabant animos: sed enim nec coniugis artes,
Nec genus amborum magnique potentia regni
Sic placuere illi, quamvis ea cuncta placerent,
Ut sua progenies. Et felicissima matrum
Dicta foret Niobe, si non sibi visa fuisset.
Nam sata Tiresia, venturi praescia Manto,
Per medias fuerat, divino concita motu,
Vaticinata vias: »Ismenides, ite frequentes
Et date Latonae Latonigenisque duobus
Cum prece tura pia, lauroque innectite crinem!
Ore meo Latona iubet.« Paretur, et omnes
Thebaides iussis sua tempora frondibus ornant
Turaque dant sanctis et verba precantia flammis.
Ecce venit comitum Niobe celeberrima turba,
Vestibus intexto Phrygiis spectabilis auro,
Et, quantum ira sinit, formosa, Movensque decoro
Cum capite immissos umerum per utrumque capillos
Constitit. Utque oculos circumtulit alta superbos,
»Quis furor, auditos« inquit »praeponere visis
Caelestes? Aut cur colitur Latona per aras,
Numen adhuc sine ture meum est? Mihi Tantalus auctor,
Cui licuit soli superorum tangere mensas,

Pleïadum soror est genetrix mea, maximus Atlas
Est avus, aetherium qui fert cervicibus axem,
Iuppiter alter avus; socero quoque glorior illo.
Me gentes metuunt Phrygiae, me regia Cadmi
Sub domina est, fidibusque mei commissa mariti
Moenia cum populis a meque viroque reguntur.
In quamcumque domus adverti lumina partem,
Immensae spectantur opes. Accedit eodem
Digna dea facies. Huc natas adice septem
Et totidem iuvenes, et mox generosque nurusque.
Quaerite nunc, habeat quam nostra superbia causam,
Nescio quoque audete satam Titanida Coeo
Latonam praeferre mihi, cui maxima quondam
Exiguam sedem pariturae terra negavit!
Nec caelo nec humo nec aquis dea vestra recepta est:
Exul erat mundi, donec miserata vagantem,
»Hospita tu terris erras, ego« dixit »in undis«,
Instabilemque locum Delos dedit. Illa duorum
Facta parens: nostrae pars haec est septima prolis.
Sum felix. Quis enim neget hoc? Felixque manebo.
Hoc quoque quis dubitet? Tutam me copia fecit.
Maior sum, quam cui possit Fortuna nocere.
Multaque ut eripiat, multo mihi plura relinquet.
Excessere metum mea iam bona. Fingite demi
Huic aliquid populo natorum posse meorum,
Non tamen ad numerum redigar spoliata duorum,
Latonae turbam, quae quantum distat ab orba?
Ite, satis, properate, sacri est laurumque capillis
Ponite! »Deponunt et sacra infecta relinquunt,
Quodque licet, tacito venerantur murmure numen.

b) Osveta Latonina

Indignata dea est summoque in vertice Cynthi
Talibus est dictis gemina cum prole locuta:
»En ego vestra parens, vobis animosa creatis,
Et, nisi Iunoni, nulli cessura dearum,
An dea sim, dubitor, perque omnia saecula cultis
Arceor, o nati, nisi vos succurritis, aris.
Nec dolor hic solus: diro convicia facto
Tantalis adiecit, vosque est postponere natis
Ausa suis et me, quod in ipsam recidat, orbam
Dixit et exhibuit linguam scelerata paternam.«
Adiectura preces erat his Latona relatis:
»Desine!« Phoebus ait, »poenae mora longa querella est.«
Dixit idem Phoebe, celerique per aera lapsu
Contigerant tecti Cadmeïda nubibus arcem.
Planus erat lateque patens prope moenia campus,
Adsiduis pulsatus equis, ubi turba rotarum
Duraque mollierat subiectas ungula glaebas.

Pars ibi de septem genitis Amphione fortes
Conscendunt in equos Tyrioque rubentia suco
Terga premunt auroque graves moderantur habenas.
E guibus Ismenus, dum certum flectit in orbem
Quadrupedis cursus spumantiaque ora coercet,
»Ei mihi!« conclamat medioque in pectore fixa
Tela gerit frenisque manu moriente remissis
In latus a dextro paulatim defluit armo.
Proximus, audito sonitu per inane pharetrae,
Frena dabat Sipylus: veluti cum praescius imbris
Nube fugit visa pendentiaque undique rector
Carbasa deducit, ne qua levis effluat aura.
Frena dabat: dantem non evitabile telum
Consequitur, summaque tremens cervice sagitta
Haesit et exstabat nudum de gutture ferrum.
Ille, ut erat pronus, per colla admissa iubasque
Volvitur et calido tellurem sanguine foedat.
Phaedimus infelix et aviti nominis heres,
Tantalus, ut solito finem imposuere labori,
Transierant ad opus nitidae iuvenale palaestrae:
Et iam contulerant arto luctantia nexu
Pectora pectoribus, cum tento concita nervo,
Sicut erant iuncti, traiecit utrumque sagitta.
Ingemuere simul, simul incurvata dolore
Membra solo posuere, simul suprema iacentes
Lumina versarunt, animam simul exhalarunt.
Adspicit Alphenor laniataque pectora plangens
Advolat, ut gelidos complexibus adlevet artus,
Inque pio cadit officio: nam Delius illi
Intima fatifero rupit praecordia ferro.
Quod simul eductum est, pars est pulmonis in hamis
Eruta, cumque anima cruor est effusus in auras.
At non intonsum simplex Damasiehthona vulnus
Adficit. Ictus erat, qua crus esse incipit et qua
Mollia nervosus facit internodia poples.
Dumque manu temptat trahere exitiabile telum,
Altera per iugulum pennis tenus acta sagitta est.
Expulit hanc sanguis seque eiaculatus in altum
Emicat et longe terebrata prosilit aura.
Ultimus Ilioneus non profectura precando
Bracchia sustulerat, »Di« que, »o communiter omnes,«
Dixerat, ignarus non omnes esse rogandos,
»Parcite!« Motus erat, cum iam revocabile telum
Non fuit, Arcitenens. Minimo tamen occidit ille
Vulnere, non alte percusso corde sagitta.
Fama mali populique dolor lacrimaeque suorum
Tam subitae matrem certam fecere ruinae,
Mirantem potuisse irascentemque, quod ausi
Hoc essent superi, quod tantum iuris haberent.
Nam pater Amphion ferro per pectus adacto

Finierat moriens pariter cum luce dolorem.
Heu, quantum haec Niobe Niobe distabat ab illa,
Quae modo Latois populum summoverat aris
Et mediam tulerat gressus resupina per urbem,
Invidiosa suis, at nunc miseranda vel hosti!
Corporibus gelidis incumbit et ordine nullo
Oscula dispensat natos suprema per omnes.
A quibus ad caelum liventia bracchia tollens,
»Pascere, crudelis, nostro, Latona, dolore,
Corque ferum satia« dixit, »per funera septem,
Efferor. Exulta victrixque inimica triumpha!
Cur autem victrix? Miserae mihi plura supersunt,
Quam tibi felici: post tot quoque funera vinco.«
Dixerat, et sonuit contento nervus ab arcu,
Qui praeter Nioben unam conterruit omnes.
Illa malo est audax. Stabant cum vestibus atris
Ante toros fratrum demisso crine sorores.
E quibus una trahens haerentia viscere tela
Imposito fratri moribunda relanguit ore.
Altera solari miseram conata parentem
Conticuit subito duplicataque vulnere caeco est.
Haec frustra fugiens collabitur, illa sorori
Immoritur; latet haec, illam trepidare videres.
Sexque datis leto diversaque vulnera passis
Ultima restabat; quam toto corpore mater,
Tota veste tegens »Unam minimamque relinque!
De multis minimam posco« clamavit »et unam!«
Dumque rogat, pro qua rogat, occidit. Orba resedit
Exanimes inter natos natasque virumque
Deriguitque malis. Nullos movet aura capillos,
In vultu color est sine sanguine, lumina maestis
Stant immota genis: nihil est in imagine vivum.
Ipsa quoque interius cum duro lingua palato
Congelat et venae desistunt posse moveri.
Nec flecti cervix, nec bracchia reddere motus,
Nec pes ire potest: intra quoque viscera saxum est.
Flet tamen et validi circumdata turbine venti
In patriam rapta est. Ibi fixa cacumine montis
Liquitur et lacrimas etiam nunc marmora manant.

5 Dedal i Ikar — Prvi svjetski avijatičari

(VIII, 183—235, 236—259)

Daedalus interea, Creten longumque perosus
Exsilium, tactusque loci natalis amore,
Clausus erat pelago. »Terras licet« inquit »et undas
Obstruat, at caelum certe patet: ibimus illac.
Omnia possideat, non possidet aëra Minos.«

Dixit et ignotas animum dimittit in artes,
Naturamque novat. Nam ponit in ordine p e n n a s,
A minima coeptas, longam breviore sequente,
Ut clivo crevisse putes. Sic rustica quondam
Fistula disparibus paulatim surgit avenis.
Tum lino medias et ceris adligat imas,
Atque ita compositas parvo curvamine flectit,
Ut veras imitetur aves. Puer I c a r u s una
Stabat et, ignarus sua se tractare pericla,
Ore renidenti modo, quas vaga moverat aura,
Cactabat plumas, flavam modo pollice ceram
Mollibat lusuque suo mirabile patris
Impediebat opus. Postquam manus ultima coeptis
Imposita est, geminas opifex libravit in alas.
Ipse suum corpus motaque pependit in aura.
Instruit et natum »Medio« que »ut limite curras,
Icare«, ait »moneo, ne, si demissior ibis,
Unda gravet pennas, si celsior, ignis adurat.
Inter utrumque vola! Nec te spectare Booten
Aut Helicen iubeo strictumque Orionis ensem:
Me duce carpe viam!« Pariter praecepta volandi
Tradit et ignotas umeris accommodat alas.
Inter opus monitusque genae maduere seniles
Et patriae tremuere manus. Dedit oscula nato
Non iterum repetenda suo. Pennisque levatus
Ante volat comitique timet, velut ales, ab alto
Quae teneram prolem produxit in aera nido,
Hortaturque sequi damnosasque erudit artes
Et movet ipse suas et nati respicit alas.
Hos aliquis, tremula dum captat harundine pisces,
Aut pastor baculo stivave innixus arator
Vidit et obstipuit, quique aethera carpere possent,
Credidit esse d e o s. Et iam Iunonia laeva
Parte Samos, fuerant Delosque Parosque relictae,
Dextra Lebinthus erat fecundaque melle Calymne:
Cum puer audaci coepit gaudere volatu
Deseruitque ducem caelique cupidine tractus,
Altius egit iter. Rapidi vicinia solis
Mollit odoratas, pennarum vincula, ceras.
Tabuerant cerae. Nudos quatit ille lacertos
Remigioque carens non ullas percipit auras,
Oraque caerulea patrium clamantia nomen
Excipiuntur aqua, quae nomen traxit ab illo.
At pater infelix, nec iam pater, »Icare«, dixit,
»Icare«, dixit, »ubi es? qua te regione requiram?«
»Icare!« dicebat; pennas adspexit in undis,
Devovitque suas artes corpusque sepulcro
Condidit, et t e l l u s a n o m i n e d i c t a s e p u l t i.

6 Filemon i Baukida
(VIII, 601—710)

a) U v o d

Amnis ab his tacuit. Factum mirabile cunctos
Moverat: irridet credentes, utque deorum
Spretor erat mentisque ferox Ixione natus,
»Ficta refers nimiumque putas, Acheloe, potentes
Esse deos«, dixit »si dant adimuntque figuras.«
Obstipuere omnes nec talia dicta probarunt;
Ante omnesque Lelex, animo maturus et aevo,
Sic ait: »Immensa est finemque potentia caeli
Non habet et, quidquid superi voluere, peractum est,
Quoque minus dubites, tiliae contermina quercus
Collibus est P h r y g i i s, modico circumdata muro.
Ipse locum vidi; nam me Pelopeia Pittheus
Misit in arva suo quondam regnata parenti.
Haud procul hinc stagnum est: tellus habitabilis olim,
Nunc celebres mergis fulicisque palustribus undae.

b) F i l e m o n o v o i B a u k i d i n o g o s t o p r i m s t v o

I u p p i t e r huc specie mortali cumque parente
Venit A t l a n t i a d e s positis caducifer alis.
Mille domos adiere, locum requiemque petentes:
Mille domos clausere serae. Tamen u n a recepit,
Parva quidem, stipulis et canna tecta palustri;
Sed pia B a u c i s anus parilique aetate P h i l e m o n
Illa sunt annis iuncti iuvenalibus, illa
Consenuere casa paupertatemque fatendo
Effecere levem nec iniqua mente ferendo.
Nec refert, dominos illic famulosne requiras:
Tota domus duo sunt, idem parentque iubentque.
Ergo ubi caelicolae parvos tetigere penates,
Summissoque humiles intrarunt vertice postes,
Membra senex posito iussit relevare sedili,
Quod super iniecit textum rude sedula Baucis.
Inde foco tepidum cinerem dimovit et ignes
Suscitat hesternos foliisque et cortice sicco
Nutrit et ad flammas anima producit anili
Multifidasque faces ramaliaque arida tecto
Detulit et minuit parvoque admovit aëno.
Quodque suus coniunx riguo collegerat horto,
Truncat holus foliis. Furca levat ille bicorni
Sordida terga suis nigro pendentia tigno
Servatoque diu resecat de tergore partem
Exiguam sectamque domat ferventibus undis.
Interea medias fallunt sermonibus horas
Concutiuntque torum de molli fluminis ulva,
Impositum lecto, sponda pedibusque salignis.
Vestibus hunc velant, quas non nisi tempore festo
Sternere consuerant. Sed et haec vilisque vetusque

Vestis erat, lecto non indignanda saligno.
Accubuere dei. Mensam succincta tremensque
Ponit anus, mensae sed erat pes tertius impar:
Testa parem fecit. Quae postquam subdita clivum
Sustulit, aequatam mentae tersere virentes.
Ponitur hic bicolor sincerae baca Minevae
Conditaque in liquida corna autumnalia faece
Intibaque et radix et lactis massa coacti
Ovaque non acri leviter versata favilla,
Omnia fictilibus. Post haec caelatus eodem
Sistitur argento crater fabricataque fago
Pocula, qua cava sunt, flaventibus illita ceris.
Parva mora est, epulasque foci misere calentes.
Nec longae rursus referuntur vina senectae
Dantque locum mensis paulum seducta secundis.
Hic nux, hic mixta est rugosis carica palmis
Prunaque et in patulis redolentia mala canistris
Et de purpureis collectae vitibus uvae.
Candidus in medio favus est; super omnia vultus
Accessere boni nec iners pauperque voluntas.
Interea totiens haustum cratera repleri
Sponte sua, per seque vident succrescere vina.
Attoniti novitate pavent manibusque supinis
Concipiunt Baucisque preces timidusque Philemon
Et veniam dapibus nullisque paratibus orant.
Unicus anser erat, minimae custodia villae,
Quem dis hospitibus domini mactare parabant.
Ille celer penna tardos aetate fatigat
Eluditque diu, tandemque est visus ad ipsos
Confugisse deos. Superi vetuere necari:
»Di« que »sumus, meritasque luet vicinia poenas
Impia« dixerunt. »Vobis immunibus huius
Esse mali dabitur. Modo vestra relinquite tecta
Ac nostros comitate gradus et in ardua montis
Ite simul.« Parent ambo baculisque levati
Nituntur longo vestigia ponere clivo.

c) Nagrada

Tantum aberant summo, quantum semel ire sagitta
Missa potest: flexere oculos et mersa palude
Cetera prospiciunt, tantum sua tecta manere.
Dumque ea mirantur, dum deflent fata suorum,
Illa vetus, dominis etiam casa parva duobus,
Vertitur in templum: furcas subiere columnae,
Stramina flavescunt aurataque tecta videntur
Caelataeque fores adopertaque marmore tellus.
Talia tum placido Saturnius edidit ore:
»Dicite, iuste senex et femina coniuge iusto
Digna, quid optetis.« Cum Baucide pauca locutus
Iudicium superis aperit commune Philemon:

»Esse sacerdotes delubraque vestra tueri
Poscimus, et quoniam concordes egimus annos,
Auferat hora duos eadem: nec coniugis unquam
Busta meae videam, neu sim tumulandus ab illa.«
Vota fides sequitur: templi tutela fuere,
Donec vita data est. Annis aevoque soluti
Ante gradus sacros cum starent forte locique
Narrarent casus, frondere Philemona Baucis,
Baucida conspexit senior frondere Philemon.
Iamque super geminos crescente cacumine vultus
Mutua, dum licuit, reddebant dicta »Vale« que
»O coniunx« dixere simul, simul abdita texit
Ora frutex. Ostendit adhuc Thymbreius illic
Incola de gemino vicinos corpore truncos.

7 Orfej i Euridika
(X, 1—67, 72—77)

Inde per immensum croceo velatus amictu
Aethera digreditur Ciconumque Hymenaeus ad oras
Tendit et Orphēa nequiquam voce vocatur.
Adfuit ille quidem, sed nec sollemnia verba
Nec laetos vultus nec felix attulit omen.
Fax quoque, quam tenuit, lacrimoso stridula fumo
Usque fuit nullosque invenit motibus ignes.
Exitus auspicio gravior; nam nupta per herbas
Dum nova Naïadum turba comitata vagatur,
Occidit in talum serpentis dente recepto.
Quam satis ad superas postquam Rhodopeïus auras
Deflevit vates, ne non temptaret et umbras,
Ad Styga Taenaria est ausus descendere porta,
Perque leves populos simulacraque functa sepulcro
Persephonen adiit inamoenaque regna tenentem
Umbrarum dominum, pulsisque ad carmina nervis
Sic ait: »O positi sub terra numina mundi,
In quem recidimus, quidquid mortale creamur:
Si licet, et falsi positis ambagibus oris
Vera loqui sinitis: non huc, ut opaca viderem
Tartara, descendi, nec uti villosa colubris
Terna Medusaei vincirem guttura monstri.
Causa viae est coniunx, in quam calcata venenum
Vipera diffudit crescentesque abstulit annos.
Posse pati volui, nec me temptasse negabo.
Vicit Amor. Supera deus hic bene notus in ora est;
An sit et hic, dubito, sed et hic tamen auguror esse,
Famaque si veteris non est mentita rapinae,
Vos quoque iunxit amor. Per ego haec loca plena timoris,
Per Chaos hoc ingens vastique silentia regni,
Eurydices, oro, properata retexite fata!
Omnia debentur vobis, paulumque morati

Serius aut citius sedem properamus ad unam.
Tendimus huc omnes, haec est domus ultima vosque
Humani generis longissima regna tenetis.
Haec quoque, cum iustos matura peregerit annos,
Iuris erit vestri: pro munere poscimus usum.
Quod si fata negant veniam pro coniuge, certum est
Nolle redire mihi: leto gaudete duorum!«
Talia dicentem nervosque ad verba moventem
Exsangues flebant animae: nec T a n t a l u s undam
Captavit refugam, stupuitque I x i o n i s orbis.
Nec carpsere iecur v o l u c r e s, urnisque vacarunt
B e l i d e s, inque tuo sedisti, S i s y p h e, saxo.
Tunc primum lacrimis victarum carmine fama est
E u m e n i d u m maduisse genas. N e c r e g i a c o n i u n x
Sustinet oranti, nec qui regit ima, negare,
Eurydicenque vocant. Umbras erat illa recentes
Inter, et incessit passu de vulnere tardo.
Hanc simul et legem Rhodopeïus accipit Orpheus,
N e f l e c t a t r e t r o sua lumina, donec Avernas
Exierit valles: aut i r r i t a dona futura.
C a r p i t u r acclivis per muta silentia trames,
Arduus, obscurus, caligine densus opaca.
Nec procul afuĕrunt telluris margine summae:
Hic, ne deficeret, metuens avidusque videndi
Flexit amans oculos; et protinus illa relapsa est,
Bracchiaque intendens prendique et prendere certans
Nil nisi cedentes infelix arripit auras.
Iamque iterum moriens non est de coniuge quidquam
Questa suo: quid enim nisi se quereretur amatam?
Supremumque »Vale«, quod iam vix auribus ille
Acciperet, dixit, revolutaque rursus eodem est.
Non aliter stupuit gemina nece coniugis Orpheus,
Quam tria qui timidus, medio portante catenas,
Colla canis vidit; quem non pavor ante reliquit,
Quam natura prior, s a x o per corpus oborto.
Orantem frustraque iterum transire volentem
Portitor arcuerat. Septem tamen ille diebus
Squalidus in ripa Cereris sine munere sedit.
Cura dolorque animi lacrimaeque alimenta fuere.
Esse deos Erebi crudeles questus, in altam
Se recipit Rhodopen pulsumque aquilonibus Haemum.

8 Fama
(XII, 39—63)

Orbe locus medio est inter terrasque fretumque
Caelestesque plagas, triplicis confinia mundi,
Unde, quod est usquam, quamvis regionibus absit,
Inspicitur, penetratque cavas vox omnis ad aures.
Fama tenet, summaque domum sibi legit in arce,

Innumerosque aditus ac mille foramina tectis
Addidit, et nullis inclusit limina portis:
Nocte dieque patet. Tota est ex aere sonanti,
Tota fremit vocesque refert, iteratque, quod audit.
Nulla quies intus nullaque silentia parte.
Nec tamen est clamor, sed parvae murmura vocis,
Qualia de pelagi, si quis procui audiat, undis
Esse solent, qualemve sonum, cum Iuppiter atras
Increpuit nubes, extrema tonitrua reddunt.
Atria turba tenet: veniunt, leve vulgus, euntque;
Mixtaque cum veris passim commenta vagantur
Milia R u m o r u m confusaque verba volutant.
E quibus hi vacuas implent sermonibus aures,
Hi narrata ferunt alio. Mensuraque ficti
Crescit, et auditis aliquid novus adicit auctor.
Illic C r e d u l i t a s, illic temerarius E r r o r
Vanaque L a e t i t i a est consternatique T i m o r e s
S e d i t i o q u e repens dubioque auctore S u s u r r i.
Ipsa, quid in caelo rerum pelagoque geratur
Et tellure, videt totumque inquirit in orbem.

9 Ovidijev epilog Metamorfozama
(XV, 871—879)

Iamque o p u s e x e g i, quod nec Iovis ira, nec ignis
Nec poterit ferrum, nec edax abolere vetustas.
Cum volet, illa dies, quae nil nisi corporis huius
Ius habet, incerti spatium mihi finiat aevi;
Parte tamen meliore mei super alta perennis
Astra ferar, nomenque erit i n d e l e b i l e nostrum.
Quaque patet domitis Romana potentia terris,
Ore legar populi, perque omnia saecula fama,
Si quid habent veri vatum praesagia, vivam.

EX LIBRIS FASTORUM

1 O Romulovoj godini i njenoj diobi
(I, 27—30, 39—62)

Tempora digereret cum conditor urbis, in anno
Constituit menses quinque bis esse suo.
Scilicet arma magis quam sidera, Romule, noras,
Curaque finitimos vincere maior erat.
Martis erat primus mensis Venerisque secundus:
Haec generis princeps, ipsius ille pater.
Tertius a senibus, iuvenum de nomine quartus,
Quae sequitur, numero turba notata fuit.
At Numa nec Ianum nec avitas praeterit umbras
Mensibus antiquis praeposuitque duos.

Ne tamen ignores variorum iura dierum:
Non habet officii Lucifer omnis idem.
Ille nefastus erit, per quem tria verba silentur:
Fastus erit, per quem lege licebit agi.
Nec toti perstare die sua iura putaris:
Qui iam fastus erit, mane nefastus erat.
Nam simul exta deo data sunt, licet omnia fari
Verbaque honoratus libera praetor habet.
Est quoque, quo populum ius est includere saeptis;
Est quoque, qui nono semper ab orbe redit.
Vindicat Ausonias Iunonis cura Kalendas,
Idibus alba Iovi grandior agna cadit;
Nonarum tutela deo caret. Omnibus istis
(Ne fallare cave) proximus ater erit.
Omen ab eventu est: illis nam Roma diebus
Damna sub averso tristia Marte tulit.
Haec mihi dicta semel, totis haerentia fastis,
Ne seriem rerum scindere cogar, erunt.

2 Prvi dan januara
(I, 63—88)

Ecce tihi faustum, Germanice, nuntiat annum
Inque meo primus carmine Ianus adest.
Iane biceps, anni tacite labentis origo,
Solus de superis qui tua terga vides,
Dexter ades ducibus, quorum secura labore
Otia terra ferax, otia pontus habet;
Dexter ades patribusque tuis populoque Quirini
Et resera nutu candida templa tuo.
Prospera lux oritur: linguis animisque favete!
Nunc dicenda bona sunt bona verba die.
Lite vacent aures insanaque protinus absint
Iurgia: differ opus, livida turba, tuum!
Cernis, odoratis ut luceat ignibus aether
Et sonet accensis spica Cilissa focis?
Flamma nitore suo templorum verberat aurum
Et tremulum summa spargit in aede iubar.
Vestibus intactis Tarpeias itur in arces,
Et populus festo concolor ipse suo est.
Iamque novi praesunt fasces, nova purpura fulget,
Et nova conspicuum pondera sentit ebur.
Colla rudes operum praebent ferienda iuvenci,
Quos aluit campis herba Falisca suis.
Iuppiter arce sua totum cum spectet in orbem,
Nil nisi Romanum, quod tueatur, habet.
Salve, laeta dies, meliorque revertere semper,
A populo rerum digna potente coli!

3 Proljeće
(I, 149—160)

Dic, age: frigoribus quare novus incipit annus,
Qui melius per ver incipiendus erat?
Omnia tunc florent, tunc est nova temporis aetas,
Et nova de gravido palmite gemma tumet;
Et modo formatis operitur frondibus arbor,
Prodit et in summum seminis herba solum;
Et tepidum volucres concentibus aëra mulcent.
Ludit et in pratis luxuriatque pecus.
Tum blandi soles, ignotaque prodit hirundo
Et luteum celsa sub trabe figit opus;
Tum patitur cultūs ager et renovatur aratro:
Haec anni novitas iure vocanda fuit.

4 Ara Pacis
(I, 709—722)

Ipsum nos carmen deduxit Pacis ad aram.
Haec erit a mensis fine secunda dies.
Frondibus Actiacis comptos redimita capillos
Pax ades, et toto mitis in orbe mane.
Dum desint hostes, desit quoque causa triumphi:
Tu ducibus bello gloria maior eris.
Sola gerat miles, quibus arma coërceat, arma,
Canteturque fera nil nisi pompa tuba.
Horreat Aeneadas et primus et ultimus orbis:
Si qua parum Romam terra timebat, amet.
Tura, sacerdotes, Pacalibus addite flammis,
Albaque percussa victima fronte cadat.
Utque domus, quae praestat eam, cum pace perennet,
Ad pia propensos vota rogate deos.

5 Arion
(II, 83—118)

Quod mare non novit, quae nescit Ariona tellus?
Carmine currentes ille tenebat aquas;
Saepe sequens agnam lupus est a voce retentus;
Saepe avidum fugiens restitit agna lupum;
Saepe canes leporesque umbra iacuere sub una,
Et stetit in saxo proxima cerva leae;
Et sine lite loquax cum Palladis alite cornix
Sedit, et accipitri iuncta columba fuit.
Cynthia saepe tuis fertur, vocalis Arion,
Tamquam fraternis obstipuisse modis.
Nomen Arionium Siculas impleverat urbes
Captaque erat lyricis Ausonis ora sonis.
Inde domum repetens puppem conscendit Arion,
Atque ita quaesitas arte ferebat opes.
Forsitan, infelix, ventos undasque timebas:

At tibi nave tua tutius aequor erat.
Namque gubernator destricto constitit ense
Ceteraque armata conscia turba manu.
Quid tibi cum gladio? Dubiam rege, navita, puppim!
Non haec sunt digitis arma tenenda tuis.
Ille metu vacuus »Mortem non deprecor« inquit,
»Sed liceat sumpta pauca referre lyra.«
Dant veniam ridentque moram. Capit ille coronam,
Quae possit crines, Phoebe, decere tuos.
Induerat Tyrio bis tinctam murice pallam;
Reddidit icta suos pollice chorda sonos,
Flebilibus numeris veluti canentia dura
Traiectus penna pectora cantat olor.
Protinus in medias ornatus desilit undas.
Spargitur impulsa caerula puppis aqua.
Inde — fide maius — tergo delphina recurvo
Se memorant oneri supposuisse novo.
Ille sedens citharamque tenet pretiumque vehendi
Cantat et aequoreas carmine mulcet aquas.
Di pia facta vident Astris delphina recepit
Iuppiter et stellas iussit habere novem.

6 Dobit (korist) iznad svega
(I, 193—218)

Vix ego Saturno quemquam regnante videbam,
Cuius non animo dulcia lucra forent.
Tempore crevit amor, qui nunc est summus, habendi:
Vix ultra, quo iam progrediatur, habet.
Pluris opes nunc sunt quam prisci temporis annis,
Dum populus pauper, dum nova Roma fuit;
Dum casa Martigenam capiebat parva Quirinum
Et dabat exiguum fluminis ulva torum;
Iuppiter angusta vix totus stabat in aede,
Inque Iovis dextra fictile fulmen erat.
Frondibus ornabant, quae nunc Capitolia gemmis,
Pascebatque suas ipse senator oves;
Nec pudor in stipula placidam cepisse quietem
Et faenum capiti supposuisse fuit.
Iura dabat populis posito modo praetor aratro,
Et levis argenti lamina crimen erat.
At postquam fortuna loci caput extulit huius
Et tetigit summo vertice Roma deos,
Creverunt et opes et opum furiosa cupido,
Et, cum possideant plurima, plura petunt.
Quaerere, ut absumant, absumpta requirere certant,
Atque ipsae vitiis sunt alimenta vices.
Sic, quibus intumuit suffusa venter ab unda,
Quo plus sunt potae, plus sitiuntur aquae.
In pretio pretium nunc est; dat census honores,
Census amicitias: pauper ubique iacet.

7 Pater patriae (5 februar)
(II, 127—144)

Sancte pater patriae, tibi plebs, tibi curia nomen
Hoc dedit, hoc dedimus nos tibi nomen, eques.
Res tamen ante dedit. Sero quoque vera tulisti
Nomina: iam pridem tu pater orbis eras.
Hoc tu per terras, quod in aethere Iuppiter alto,
Nomen habes: hominum tu pater, ille deum.
Romule, concedes. Facit hic tua magna tuendo
Moenia, tu dederas transilienda Remo.
Te Tatius parvique Cures Caeninaque sensit:
Hoc duce Romanum est solis utrumque latus.
Tu breve nescio quid victae telluris habebas:
Quodcumque est alto sub Iove, Caesar habet.
Tu rapis, hic castas duce se iubet esse maritas.
Tu recipis luco, summovet ille nefas.
Vis tibi grata fuit, florent sub Caesare leges.
Tu domini nomen, principis ille tenet.
Te Remus incusat, veniam dedit hostibus ille.
Caelestem fecit te pater, ille patrem.

8 Apoteoza Romulova
(II, 491—512)

Est locus, antiqui Capreae dixere paludem,
Forte tuis illic, Romule, iura dabas.
Sol fugit, et removent subeuntia nubila caelum,
Et gravis effusis decidit imber aquis.
Hinc tonat, hinc missis abrumpitur ignibus aether.
Fit fuga. Rex patriis astra petebat equis.
Luctus erat, falsaeque patres in crimine caedis,
Haesissetque animis forsitan illa fides.
Sed Proculus Longa veniebat Iulius Alba,
Lunaque fulgebat, nec facis usus erat.
Cum subito motu saepes tremuere sinistrae,
— Rettulit ille gradus horruĕruntque comae —
Pulcher et humano maior trabeaque decorus
Romulus in media visus adesse via
Et dixisse simul: »Prohibe lugere Quirites,
Nec violent lacrimis numina nostra suis.
Tura ferant plācentque novum, pia turba, Quirinum
Et patrias artes militiamque colant.«
Iussit et in tenues oculis evanuit auras.
Convocat hic populos iussaque verba refert.
Templa deo fiunt. Collis quoque dictus ab illo est.
Et referunt certi sacra paterna dies.

9 Feralia
(II, 533—566)

Est honor et tumulis animas placare paternas
Parvaque in exstructas munera ferre pyras.
Parva petunt Manes; pietas pro divite grata est
Munere: non avidos Styx habet ima deos.
Tegula porrectis satis est velata coronis
Et sparsae fruges parvaque mica salis
Inque mero mollita Ceres violaeque solutae:
Haec habeat media testa relicta via.
Nec maiora veta, sed et his placabilis umbra est;
Adde preces positis et sua verba focis.
Hunc morem Aeneas, pietatis idoneus auctor,
Attulit in terras, iuste Latine, tuas.
Ille patris Genio sollemnia dona ferebat:
Hinc populi ritus edidicere pios.
At quondam, dum longa gerunt pugnacibus armis
Bella, parentales deseruere dies.
Non impune fuit. Nam dicitur omine ab isto
Roma suburbanis incaluisse rogis.
Vix equidem credo: bustis exisse feruntur
Et tacitae questi tempore noctis avi,
Perque vias urbis Latiosque ululasse per agros
Deformes animas, vulgus inane, ferunt.
Post ea praeteriti tumulis redduntur honores,
Prodigiisque venit funeribusque modus.
Dum tamen haec fiunt, viduae cessate puellae:
Exspectet puros pinea taeda dies.
Conde tuas, Hymenaee, faces et ab ignibus atris
Aufer! Habent alias maesta sepulcra faces.
Di quoque templorum foribus celentur opertis,
Ture vacent arae, stentque sine igne foci.
Nunc animae tenues et corpora functa sepulcris
Errant, nunc posito pascitur umbra cibo.

10 Svetkovina Ane Perene
(III, 523—656)

Idibus est Annae festum geniale Perennae,
Haud procul a ripis, advena Thybri, tuis.
Plebs venit ac virides passim disiecta per herbas
Potat et accumbit cum pare quisque sua.
Sub Iove pars durat, pauci tentoria ponunt;
Sunt, quibus e ramis frondea facta casa est;
Pars ubi pro rigidis calamos statuēre columnis,
Desuper extentas imposuere togas.
Sub Iove pars durat, pauci tentoria ponunt;
Quot sumant cyathos, ad numerumque bibunt.
Invenies illic, qui Nestoris ebibat annos,
Quae sit per calices facta Sibylla suos.

Illic et cantant, quicquid didicere theatris,
Et iactant faciles ad sua verba manus
Et ducunt posito duras cratere chorēas,
Cultaque diffusis saltat amica comis.
Cum redeunt, titubant et sunt spectacula vulgi,
Et »fortunatos« obvia turba vocat.

11 Osnivanje Rima i Remova pogibija
(IV, 809—862)

Iam luerat poenas frater Numitoris, et omne
Pastorum gemino sub duce vulgus erat.
Contrahere agrestes et m o e n i a p o n e r e utrique
Convenit: ambigitur, moenia ponat uter.
»Nil opus est«, dixit, »certamine« Romulus, »ullo:
Magna fides avium est; experiamur aves!«
Res placet. Alter adit nemorosi saxa P a l a t i,
Alter A v e n t i n u m mane cacumen init.
Sex Remus, hic volucres bis sex videt ordine; pacto
Statur et arbitrium R o m u l u s urbis habet.
Apta dies legitur, qua moenia signet aratro.
S a c r a P a l i s suberant: inde movetur opus.
Fossa fit ad solidum, fruges iaciuntur in ima
Et de vicino terra petita solo.
Fossa repletur humo, plenaeque imponitur ara,
Et novus accenso fungitur igne focus.
Inde premens stivam designat moenia sulco:
Alba iugum niveo cum bove vacca tulit.
Vox fuit haec regis: »Condenti, Iuppiter, urbem
Et genitor Mavors Vestaque mater, ades!
Quosque pium est adhibere deos, advertite cuncti!
Auspicibus vobis hoc mihi surgat opus.
Longa sit huic aetas dominaeque potentia terrae,
Sitque sub hac oriens occiduusque dies.«
Ille precabatur: tonitru dedit omina laevo
Iuppiter et laevo fulmina missa polo.
Augurio laeti iaciunt fundamina cives
Et novus exiguo tempore murus erat.
Hoc C e l e r urget opus, quem Romulus ipse vocarat,
»Sint« que, »Celer, curae« dixerat »ista tuae.
Neve quis aut muros aut factam vomere fossam
Transeat, audentem talia dede neci!«
Quod Remus ignorans humiles contemnere muros
Coepit et »His populus« dicere »tutus erit?«
Nec mora, t r a n s i l u i t. Rutro Celer occupat ausum:
Ille premit duram sanguinolentus humum.
Haec ubi rex didicit, lacrimas introrsus obortas
Devorat et clausum pectore vulnus habet.
Flere palam non vult exemplaque fortia servat,
»Sic« que »meos muros transeat hostis« ait.

Dat tamen exsequias nec iam suspendere fletum
Sustinet, et pietas dissimulata patet.
Osculaque applicuit posito suprema feretro
Atque ait: »Invito frater adempte, vale!«
Arsurosque artus unxit; fecere, quod ille,
Faustulus et maestas Acca soluta comas.
Tum iuvenem nondum facti flevere Quirites:
Ultima plorato subdita flama rogo est.
Urbs oritur — quis tunc hoc ulli credere posset? —
Victorem terris impositura pedem.
Cuncta regas et sis magno sub Caesare semper:
Saepe etiam plures nominis huius habe;
Et quotiens steteris domito sublimis in orbe,
Omnia sint umeris inferiora tuis.

12 Poštovanje starosti

(V, 57—72)

Magna fuit quondam capitis reverentia cani,
Inque suo pretio ruga senilis erat.
Martis opus iuvenes animosaque bella gerebant
Et pro dis aderant in statione suis.
Viribus illa minor nec habendis utilis armis
Consilio patriae saepe ferebat opem.
Nec nisi post annos patuit tunc curia seros,
Nomen et aetatis mite senatus erat.
Iura dabat populo senior, finitaque certis
Legibus est aetas, unde petatur honor.
Et medius invenum, non indignantibus ipsis,
Ibat et interior, si comes unus erat.
Verba quis auderet coram sine digna rubore
Dicere? Censuram longa senecta dabat.
Romulus hoc vidit selectaque pectora patres
Dixit; ad hos urbis summa relata novae.

EX LIBRIS TRISTIUM

1 Ovidijeva autobiografija

(IV, 10, 1—64; 69—132)

Ille ego qui fuerim, tenerorum lusor amorum,
Quem legis, ut noris, accipe posteritas.
Sulmo mihi patria est, gelidis uberrimus undis,
Milia qui novies distat ab urbe decem.
Editus hinc ego sum; nec non ut tempora noris:
Cum cedidit fato consul uterque pari.
Si quid id est, usque a proavis vetus ordinis heres.
Non modo fortunae munere factus eques.

Nec stirps prima fui: genito sum fratre creatus,
Qui tribus ante quater mensibus ortus erat.
Lucifer amborum natailbus adfuit idem;
Una celebrata est per duo liba dies.
Haec est armiferae festis de quinque Minervae,
Quae fieri pugna prima cruenta solet.
Protinus excolimur teneri, curaque parentis
Imus ad insignes Urbis ab arte viros.
Frater ad eloquium viridi tendebat ab aevo,
Fortia verbosi natus ad arma fori.
At mihi iam puero caelestia sacra placebant,
Inque suum furtim Musa trahebat opus.
Saepe pater dixit; »Studium quid inutile temptas?
Maeonides nullas ipse reliquit opes.«
Motus eram dictis totoque Helicone relicto
Scribere temptabam verba soluta modis:
Sponte sua carmen numeros veniebat ad aptos;
Quicquid temptabam scribere, versus erat.
Interea tacito passu labentibus annis
Liberior fratri sumpta mihique toga est;
Induiturque umeris cum lato purpura clavo,
Et studium nobis, quod fuit ante, manet.
Iamque decem vitae frater geminaverat annos,
Cum perit, et coepi parte carere mei.
Cepimus et tenerae primos aetatis honores,
Deque viris quondam pars tribus una fui.
Curia restabat; clavi mensura coacta est;
Maius erat nostris viribus illud onus.
Nec patiens corpus, nec mens fuit apta labori,
Sollicitaeque fugax ambitionis eram.
Et petere Aoniae suadebant tuta sorores
Otia, iudicio semper amata meo.
Temporis illius colui fovique poëtas,
Quotque aderant vates, rebar adesse deos.
Saepe suas volucres legit mihi grandior aevo,
Quaeque nocet serpens, quae iuvat herba, Macer.
Saepe suos solitus recitare Propertius ignes,
Iure sodalitii qui mihi iunctus erat.
Ponticus heroo, Bassus quoque clarus iambis
Dulcia convictus membra fuere mei.
Et tenuit nostras numerosus Horatius aures,
Dum ferit Ausonia carmina culta lyra.
Vergilium vidi tantum, nec amara Tibullo
Tempus amicitiae fata dedere meae.
Successor fuit hic tibi, Galle, Propertius illi;
Quartus ab his serie temporis ipse fui.
Utque ego maiores, sic me coluere minores,

Notaque non tarde facta Thalia mea est.
Carmina cum primum populo iuvenalia legi,
Barba resecta mihi bisve semelve fuit.
Moverat ingenium totam cantata per urbem
Nomine non vero dicta C o r i n n a mihi.
Multa quidem scripsi; sed, quae vitiosa putavi,
Emendaturis ignibus ipse dedi.
Tunc quoque, cum fugerem, quaedam placitura cremavi,
Iratus studio carminibusque meis.
Molle Cupidineis nec inexpugnabile telis
Cor mihi, quodque levis causa moveret, erat.
Cum tamen hic essem minimoque accenderer igni,
Nomine sub nostro fabula nulla fuit.
Paene mihi puero nec digna nec utilis uxor
Est data, quae tempus per breve nupta fuit.
Illi successit, quamvis sine crimine, coniunx,
Non tamen in nostro firma futura toro.
Ultima, quae mecum seros permansit in annos,
Sustinuit coniunx exsulis esse viri.
Filia me mea bis prima fecunda iuventa,
Sed non ex uno coniuge, fecit avum.
Et iam complerat genitor sua fata novemque
Addiderat lustris altera lustra novem:
Non aliter flevi, quam me fleturus ademptum
Ille fuit. Matri proxima iusta tuli.
Felices ambo tempestiveque sepulti,
Ante diem poenae quod periere meae!
Me quoque felicem, quod non viventibus illis
Sum miser et de me quod doluere nihil!
Si tamen exstinctis aliquid nisi nomina restat
Et gracilis structos effugit umbra rogos,
Fama, parentales, si vos mea contigit, umbrae,
Et sunt in Stygio crimina nostra foro,
Scite, precor, causam — nec vos mihi fallere fas est —
Errorem iussae, non scelus, esse fugae.
Manibus hoc satis est. Ad vos, studiosa, revertor,
Pectora, qui vitae quaeritis acta meae.
Iam mihi canities pulsis melioribus annis
Venerat, antiquas miscueratque comas,
Postque meos ortus Pisaea vinctus oliva
Abstulerat decies praemia victor equus,
Cum maris Euxini positos ad laeva T o m i t a s
Quaerere me laesi principis ira iubet.
Causa meae cunctis nimium quoque nota ruinae
Indicio non est testificanda meo.
Quid referam comitumque nefas famulosque nocentes?
Ipsa multa tuli non leviora fuga.
Indignata malis mens est succumbere seque

Praestitit invictam viribus usa suis.
Oblitusque mei ductaeque per otia vitae
Insolita cepi temporis arma manu.
Totque tuli terra casus pelagoque, quot inter
Occultum stellae conspicuumque polum.
Tacta mihi tandem, longis erroribus acto,
Iuncta pharetratis Sarmatis ora Getis.
Hic ego, finitimis quamvis circumsoner armis,
Tristia, quo possum, carmine fata levo.
Quod, quamvis nemo est, cuius referatur ad aures,
Sic tamen absumo decipioque diem.
Ergo quod vivo durisque laboribus obsto,
Nec me sollicitae taedia lucis habent,
Gratia, Musa, tibi! Nam tu solacia praebes,
Tu curae requies, tu medicina venis.
Tu dux et comes es, tu nos abducis ab Histro
In medioque mihi das Helicone locum.
Tu mihi, quod rarum est, vivo sublime dedisti
Nomen, ab exsequiis quod dare fama solet.
Nec, qui detrectat praesentia, Livor iniquo
Ullum de nostris dente momordit opus.
Nam, tulerint magnos cum saecula nostra poëtas,
Non fuit ingenio fama maligna meo.
Cumque ego praeponam multos mihi, non minor illis
Dicor et in toto plurimus orbe legor.
Si quid habent igitur vatum praesagia veri,
Protinus ut moriar, non ero, terra, tuus.
Sive favore tuli, sive hanc ego carmine famam,
Iure tibi grates, candide lector, ago. —

2 Oproštaj s Rimom
(I, 3)

Cum subit illius tristissima n o c t i s imago,
Qua mihi s u p r e m u m tempus in Urbe fuit,
Cum repeto noctem, qua tot mihi cara reliqui,
Labitur ex oculis nunc quoque gutta meis.
Iam prope lux aderat, qua me discedere Caesar
Finibus extremae iusserat Ausoniae.
Nec spatium fuerat, nec mens satis apta parandi:
Torpuerant longa pectora nostra mora.
Non mihi servorum, comites non cura legendi,
Non aptae profugo vestis opisve fuit.
Non aliter stupui, quam qui Iovis ignibus ictus
Vivit et est vitae nescius ipse suae.
Ut tamen hanc animi nubem dobor ipse removit
Et tandem sensus convaluere mei,
Adloquor extremum maestos abiturus a m i c o s,
Qui modo de multis unus et alter erant.
U x o r amans flentem flens acrius ipsa tenebat,
Imbre per indignas usque cadente genas.

Nata procul Libycis aberat diversa sub oris
Nec poterat fati certior esse mei.
Quocumque adspiceres, luctus gemitusque sonabant,
Formaque non taciti funeris intus erat.
Femina virque meo, pueri quoque funere maerent,
Inque domo lacrimas angulus omnis habet.
Si licet exemplis in parvo grandibus uti:
Haec facies Troiae, cum caperetur, erat.
Iamque quiescebant voces hominumque canumque
Lunaque nocturnos alta regebat equos.
Hanc ego suspiciens et ab hac Capitolia cernens,
Quae nostro frustra iuncta fuere lari,
»Numina vicinis habitantia sedibus«, inquam,
»Iamque oculis numquam templa videnda meis,
Dique relinquendi, quos urbs habet alta Quirini,
Este salutati tempus in omne mihi!
Et quamquam sero clipeum post vulnera sumo,
Attamen hanc odiis exonerate fugam
Caelestique viro, quis me deceperit error,
Dicite, pro culpa ne scelus esse putet.
Ut, quod vos scitis, poenae quoque sentiat auctor:
Placato possum non miser esse deo.«
Hac prece adoravi superos ego, pluribus uxor,
Singultu medios impediente sonos.
Illa etiam, ante Lares passis adstrata capillis,
Contigit exstinctos ore tremente focos
Multaque in adversos effudit verba Penates
Pro deplorato non valitura viro,
Iamque morae spatium nox praecipitata negabat,
Versaque ab axe suo Parrhasis arctos erat.
Quid facerem? Blando patriae retinebar amore;
Ultima sed iussae nox erat illa fugae.
A! Quotiens aliquo dixi properante: »Quid urges?
Vel quo festines ire, vel unde, vide!«
A! Quotiens certam me sum mentitus habere
Horam, propositae quae foret apta viae.
Ter limen tetigi, ter sum revocatus, et ipse
Indulgens animo pes mihi tardus erat.
Saepe »Vale!« dicto rursus sum multa locutus
Et quasi discedens oscula summa dedi.
Saepe eadem mandata dedi, meque ipse fefelli,
Respiciens oculis pignora cara meis.
Denique »Quid propero? Scythia est, quo mittimur« inquam,
»Roma relinquenda est: utraque iusta mora est.
Uxor in aeternum vivo mihi viva negatur,
Et domus et fidae dulcia membra domus.
Quosque ego dilexi fraterno more sodales,
O mihi Thesea pectora iuncta fide!
Dum licet, amplectar: nunquam fortasse licebit

Amplius; in lucro est, quae datur, hora mihi.«
Nec mora, sermonis verba imperfecta relinquo,
Complectens animo proxima quaeque meo.
Dum loquor et flemus, caelo nitidissimus alto,
Stella gravis nobis, Lucifer ortus erat.
Dividor haud aliter, quam si mea membra relinquam,
Et pars abrumpi corpore visa suo est.
Sic doluit Mettus tunc, cum in contraria versos
Ultores habuit proditionis equos.
Tum vero exoritur clamor gemitusque meorum
Et feriunt maestae pectora nuda manus.
Tum vero coniunx, umeris abeuntis inhaerens,
Miscuit haec lacrimis tristia verba suis:
»Non potes avelli; simul, a! simul ibimus« inquit:
»Te sequar et coniunx exsulis exsul ero.
Et mihi facta via est, et me capit ultima tellus:
Accedam profugae sarcina parva rati.
Te iubet a patria discedere Caesaris ira,
Me pietas: pietas haec mihi Caesar erit.«
Talia temptabat, sicut temptaverat ante,
Vixque dedit victas utilitate manus.
Egredior, sive illud erat sine funere ferri,
Squalidus immissis hirta per ora comis.
Illa dolore amens tenebris narratur obortis
Semianimis media procubuisse domo.
Utque resurrexit foedatis pulvere turpi
Crinibus et gelida membra levavit humo,
Se modo, desertos modo complorasse Penates,
Nomen et erepti saepe vocasse viri;
Nec gemuisse minus, quam si nataeve meumve
Vidisset structos corpus habere rogos;
Et voluisse mori, moriendo ponere sensus,
Respectuque tamen non periisse mei.
Vivat! et absentem, quoniam sic fata tulerunt,
Vivat et auxilio sublevet usque suo!

3 Ljuta zima
(III, 10, 1—72, 75—78)

Si quis adhuc istic meminit Nasonis adempti
Et superest sine me nomen in Urbe neum,
Suppositum stellis numquam tangentibus aequor
Me sciat in media vivere barbaria!
Sauromatae cingunt, fera gens, Bessique Getaeque,
Quae non ingenio nomina digna meo!
Dum tamen aura tepet, medio defendimur Histro:
Ille suis liquidus bella repellit aquis.
At cum tristis hiems squalentia protulit ora
Terraque marmoreo est candida facta gelu,
Dum vetat et boreas et nix habitare sub arcto,
Tum liquet has gentes axe tremente premi.

Nix iacet et iactam nec sol pluviaeve resolvunt,
Indurat boreas perpetuamque facit.
Ergo ubi delicuit nondum prior, altera venit
Et solet in multis bima manere locis.
Tantaque commoti vis est aquilonis, ut altas
Aequet homo turres tectaque rapta ferat.
Pellibus et sutis arcent mala frigora bracis
Oraque de toto corpore sola patent.
Saepe sonant moti glacie pendente capilli
Et nitet inducto candida barba gelu.
Nudaque consistunt, formam servantia testae,
Vina, nec hausta meri, sed data frusta bibunt.
Quid loquar, ut vincti concrescant frigore rivi
Deque lacu fragiles effodiantur aquae?
Ipse, papyrifero qui non angustior amne
Miscetur vasto multa per ora freto,
Caeruleos ventis latices durantibus, Hister
Congelat et tectis in mare serpit aquis.
Quaque rates ierant, pedibus nunc itur, et undas
Frigore concretas ungula pulsat equi:
Perque novos pontes, subter labentibus undis,
Ducunt Sarmatici barbara plaustra boves.
Vix equidem credar, sed cum sint praemia falsi
Nulla, ratam debet testis habere fidem:
Vidimus ingentem glacie consistere pontum,
Lubricaque immotas testa premebat aquas.
Nec vidisse sat est: durum calcavimus aequor,
Undaque non udo sub pede summa fuit.
Si tibi tale fretum quondam, Leandre, fuisset,
Non foret angustae mors tua crimen aquae.
Tum neque se pandi possunt delphines in auras
Tollere: conantes dura coercet hiems.
Et, quamvis boreas iactatis insonet alis,
Fluctus in obsesso gurgite nullus erit,
Inclusaeque gelu stabunt ut marmora puppes,
Nec poterit rigidas findere remus aquas.
Vidimus in glacie pisces haerere ligatos,
Sed pars ex illis tunc quoque viva fuit.
Sive igitur nimii boreae vis saeva marinas
Sive redundatas flumine cogit aquas:
Protinus aequato siccis aquilonibus Histro
Invehitur celeri barbarus hostis equo.
Hostis equo pollens longeque volante sagitta
Vicinam late depopulatur humum.
Diffugiunt alii, nullisque tuentibus agros
Incustoditae diripiuntur opes,
Ruris opes parvae, pecus et stridentia plaustra,
Et quas divitias incola pauper habet.
Pars agitur vinctis post tergum capta lacertis,
Respiciens frustra rura laremque suum:

Pars cadit hamatis misere confixa sagittis;
Nam volucri ferro tinctile virus inest.
Quae nequeunt secum ferre aut abducere, perdunt,
Et cremat insontes hostica flamma casas.
Tunc quoque, cum pax est, trepidant formidine belli.
Nec quisquam presso vomere sulcat humum.
Aut videt aut metuit locus hic, quem non videt, hostem:
Cessat iners rigido terra relicta situ.
Non hic pampinea dulcis latet uva sub umbra,
Nec cumulant altos fervida musta lacus.
Adspiceres nudos sine fronde, sine arbore campos:
Heu loca felici non adeunda viro!
Ergo tam late pateat cum maximus orbis,
Haec est in poenam terra reperta meam.

4 Utjeha u pjesmi
(IV, 1, 1—22)

Si qua meis fuerint, ut erunt, vitiosa libellis,
Excusata suo tempore, lector, habe.
Exul eram, requiesque mihi, non fama petita est,
Mens intenta suis ne foret usque malis.
Hoc est, cur cantet vinctus quoque compede fossor,
Indocili numero cum grave mollit opus.
Cantat et innitens limosae pronus harenae,
Adverso tardam qui trahit amne ratem;
Quique refert pariter lentos ad pectora remos,
In numerum pulsa brachia iactat aqua.
Fessus ut incubuit baculo, saxove resedit
Pastor, arundineo carmine mulcet oves.
Cantantis pariter, pariter data pensa trahentis
Fallitur ancillae decipiturque labor.
Fertur et abducta Lyrneside tristis Achilles
Haemonia curas attenuasse lyra.
Cum traheret silvas Orpheus et dura canendo
Saxa, bis amissa coniuge maestus erat.
Me quoque Musa levat Ponti loca iussa petentem:
Sola comes nostrae perstitit illa fugae;
Sola nec insidias, Sinti nec militis ensem,
Nec mare, nec ventos barbariamque timet.

5 Moć vremena
(IV, 6, 1—18)

Tempore ruricolae patiens fit taurus aratri
Praebet et incurvo colla premenda iugo.
Tempore paret equus lentis animosus habenis
Et placido duros accipit ore lupos.
Tempore Poenorum compescitur ira leonum,
Nec feritas animo, quae fuit ante, manet.
Quaeque sui monitis obtemperat Inda magistri
Belua, servitium tempore victa subit.

Tempus, ut extensis tumeat, facit, uva racemis
Vixque merum capiant grana, quod intus habent.
Tempus et in canas semen producit aristas
Et, ne sint tristi poma sapore, cavet.
Hoc tenuat dentem terram renovantis aratri,
Hoc rigidas silices, hoc adamanta terit.
Hoc etiam saevas paulatim mitigat iras,
Hoc minuit luctus maestaque corda levat.
Cuncta potest igitur tacito pede lapsa vetustas,
Cur non et curas attenuare tuas?

EPISTULAE EX PONTO

1 Svojoj supruzi

(I, 4, partes selectae)

Iam mihi deterior canis aspergitur aetas,
Iamque meos vultus ruga senilis arat:
Iam vigor et quasso languent in corpore vires:
Nec, iuveni lusus qui placuere, iuvant.
Nec, si me subito videas, agnoscere possis:
Aetatis facta est tanta ruina meae.
Confiteor facere hoc annos: sed et altera causa est
Anxietas animi continuusque labor...
Te quoque, quam iuvenem discedens Urbe reliqui,
Credibile est nostris insenuisse malis.
O! ego, di faciant, talem te cernere possim,
Caraque mutatis oscula ferre comis
Amplectique meis corpus non pingue lacertis,
Et »gracile hoc fecit« dicere »cura mei«:
Et narrare meos flenti flens ipse labores,
Sperato numquam conloquioque frui.

2 Vulgus amicitiam utilitate probat

(II, 3, 7—18; 23—30)

Turpe quidem dictu, sed, si modo vera fatemur:
Vulgus amicitiam utilitate probat.
Cura, quid expediat, prius est, quam quid sit honestum,
Et cum fortuna statque caditque fides;
Nec facile invenias multis in milibus unum,
Virtutem pretium qui putet esse sui.
Ipse decor recte facti, si praemia desint,
Non movet, et gratis paenitet esse probum;
Nec, nisi quod prodest, carum est, et, detrahe menti
Spem fructus avidae, nemo petendus erit.
At reditus iam quisque suos amat et, sibi quid sit
Utile, sollicitis supputat articulis.
Diligitur nemo, nisi cui fortuna secunda est;
Quae simul intonuit, proxima quaepue fugat.
En ego, non paucis quondam munitus amicis,

Dum flavit vēlis aura secunda meis:
Ut fera nimboso tumuerunt aequora vento,
In mediis lacera nave relinquor aquis;
Cumque alii nolint etiam me nosse videri,
Vix duo proiecto tresve tulistis opem.

3 Život u zemlji Geta

(III, 1, 1—30)

Aequor Iasonio pulsatum remige primum,
Quaque nec hoste fero nec nive, terra, cares,
Ecquod erit tempus, quo vos ego Naso relinquam,
In minus hostili iussus abesse loco?
An mihi barbaria vivendum semper in ista,
Inque Tomitana condar oportet humo?
Pace tua, si pax ulla est tua, Pontica tellus,
Finitimus rapido quam terit hostis equo,
Pace tua dixisse velim: tu pessima duro
Pars es in exilio, tu mala nostra gravas.
Tu neque ver sentis cinctum florente corona,
Tu neque messorum corpora nuda vides,
Nec tibi pampineas autumnus porrigit uvas:
Cuncta sed inmodicum tempora frigus habent.
Tu glacie freta vincta tenes, et in aequore piscis
Inclusus tecta saepe natavit aqua.
Nec tibi sunt fontes, laticis nisi paene marini,
Qui potus dubium sistat alatne sitim.
Rara, neque haec felix, in apertis eminet arvis
Arbor, et in terra est altera forma maris.
Non avis obloquitur, nisi silvis si qua remotis
Aequoreas rauco gutture potat aquas.
Tristia per vacuos horrent absinthia campos,
Conveniensque suo messis amara loco.
Adde metus, et quod murus pulsatur ab hoste
Tinctaque mortifera tabe sagitta madet,
Quod procul haec regio est et ab omni devia cursu,
Nec pede quo quisquam nec rate tutus eat.
Non igitur mirum, finem quaerentibus horum
Altera si nobis usque rogatur humus.

ELEGIAE

IZ MLADENAČKIH LJUBAVNIH PJESAMA

1 Pjesnik hvali svoje doba

(Ars amat. III, 113—128)

Simplicitas rudis ante fuit. Nunc aurea Roma est,
Et domiti magnas possidet orbis opes.
Adspice, quae nunc sunt Capitolia, quaeque fuerunt:
Alterius dices illa fuisse Iovis;
Curia consilio nunc est dignissima tanto;

De stipula Tatio regna tenente fuit;
Quae nunc sub Phoebo ducibusque Palatia fulgent,
Quid nisi araturis pascua bubus erant?
Prisca iuvent alios, ego me nunc denique natum
Gratulor: haec aetas moribus apta meis,
Non quia nunc terrae lentum subducitur aurum,
Lectaque diverso litore concha venit,
Nec quia decrescunt effosso marmore montes,
Nec quia caeruleae mole fugantur aquae,
Sed quia cultus adest nec nostros mansit in annos
Rusticitas priscis illa supertes avis.

2 Čitaocima

(Amores II, 1, 5—10)

Me legat in sponsi facie non frigida virgo
Et rudis ignoto tactus amore puer;
Atque aliquis iuvenum, quo nunc ego, saucius arcu
Agnoscat flammae conscia signa suae
Miratusque diu »quo« dicat »ab indice doctus
Conposuit casus iste poeta meos?«

3 Cijenjenje pjesnika nekad i sad

(Ars amat. II, 273—280; III, 405—412)

Quid tibi praecipiam teneros quoque mittere versus?
Ei mihi! non multum carmen honoris habet!
Carmina laudantur, sed munera magna petuntur;
Dummodo sit dives, barbarus ipse placet.
Aurea sunt vere nunc saecula: plurimus auro
Venit honos, auro conciliatur amor;
Ipse licet venias Musis comitatus, Homere,
Si nihil attuleris, ibis, Homere, foras.
Cura deum fuerunt olim regumque poetae
Praemiaque antiqui magna tulere chori,
Sanctaque maiestas et erat venerabile nomen
Vatibus et largae saepe dabantur opes:
Ennius emeruit Calabris in montibus ortus
Contignus poni, Scipio magne, tibi;
Nunc hederae sine honore iacent operataque doctis
Cura vigil Musis nomen inertis habet.

4 Ostani, Korino

(Amores II, 11, 5—26; 33/34; 43—46; 55/56)

O utinam, ne quis remo freta longa moveret,
Argo funestas pressa bibisset aquas!
Ecce, fugit notumque torum sociosque Penates
Fallacisque vias ire Corinna parat.
Quid tibi, me miserum, Zephyros Eurosque timebo
Et gelidum Borean egelidumque Notum?
Non illic urbes, non tu mirabere silvas:

Una est iniusti caerula forma maris;
Nec medius tenuis conchas pictosque lapillos
Pontus habet: bibuli litoris illa mora est.
Litora marmoreis pedibus signate, puellae:
Hactenus est tutum; cetera caeca via est.
Et vobis alii ventorum proelia narrent,
Quas Scylla infestet, quasve Charybdis aquas,
Et quibus emineant violenta Ceraunia saxis,
Quo lateant Syrtes magna minorque sinu!
Haec alii referant ad vos; quod quisque loquentur,
Credite! quaerenti nulla procella nocet.
Sero respicitur tellus, ubi fune soluto
Currit in inmensum panda carina salum,
Navita sollicitus cum ventos horret iniquos
Et prope tam letum, quam prope cernit aquam.
At, si vana ferunt volucres mea dicta procellae,
Aequa tamen puppi sit Galatea tuae!
Primus ego adspiciam notam de litore puppim
Et dicam »nostros advehit illa deos«
Excipiamque umeris et multa sine ordine carpam
Oscula: pro reditu victima vota cadet.
Haec mihi quam primum caelo nitidissimus alto
Lucifer admisso tempora portet equo!

5 Kako se stiče ljubav

(Ars amat. II, 17—20; 97—108; 111—124; 223—242)

Magna paro, quas possit Amor remanere per artes,
Dicere, tam vasto pervagus orbe puer.
Et levis est et habet geminas, quibus avolet, alas:
Difficile est illis inposuisse modum.
Non potuit Minos hominis conpescere pinnas:
Ipse deum volucrem detinuisse paro!
Fallitur, Haemonias siquis decurrit ad artes
Datque, quod a teneri fronte revellit equi;
Non facient, ut vivat amor, Medeïdes herbae
Mixtaque cum magicis naenia Marsa sonis:
Phasias Aesoniden, Circe tenuisset Ulixem,
Si modo servari carmine posset amor;
Nec data profuerint pallentia philtra puellis:
Philtra nocent animis vimque furoris habent;
Sit procul omne nefas! ut ameris, amabilis esto,
Quod tibi non facies solave forma dabit!
Ut dominam teneas nec te mirere relictum,
Ingenii dotes corporis adde bonis!
Forma bonum fragile est, quantumque accedit ad annos,
Fit minor et spatio carpitur ipsa suo:
Nec violae semper nec ianthina lilia florent,
Et riget amissa spina relicta rosa;
Et tibi iam venient cani, formose, capilli,

Iam venient rugae, quae tibi corpus arent:
Iam molire animum, qui duret, et adstrue formae:
Solus ad extremos permanet ille rogos.
Nec levis ingenuas pectus coluisse per artes
Cura sit et linguas edidicisse duas;
Non formosus erat, sed erat facundus Ulixes
Et tamen aequoreas torsit amore deas.
Iussus adesse foro iussa maturius hora
Fac semper venias nec nisi serus abi!
Occuras aliquo, tibi dixerit: omnia differ!
Curre nec inceptum turba moretur iter!
Nocte domum repetens epulis perfuncta redibit:
Tunc quoque pro servo, si vocat illa, veni!
Rure erit et dicet »venias« (Amor odit inertes):
Si rota defuerit, tu pede carpe viam,
Nec grave te tempus sitiensque Canicula tardet
Nec via per iactas candida facta nives.
Militiae species amor est: discedite, segnes!
Non sunt haec timidis signa tuenda viris;
Nox et hiems longaeque viae saevique dolores
Mollibus his castris et labor omnis inest;
Saepe feres imbrem caelesti nube solutum
Frigidus et nuda saepe iacebis humo.
Cynthius Admeti vaccas pavisse Pheraei
Fertur et in parva delituisse casa:
Quod Phoebum decuit, quem non decet? exue fastus,
Curam mansuri quisquis amoris habe!

6 Vještina u učtivosti

(Ars amat. II, 295—304; 309—314; 657—666)

Sed te, cuicumque est retinendae cura puellae,
Attonitum forma fac putet esse sua!
Sive erit in Tyriis, Tyrios laudabis amictus;
Sive erit in Cois, Coa decere puta!
Aurata est: ipso tibi sit pretiosior auro;
Gausapa si sumit, gausapa sumpta proba;
Conpositum discrimen erit: discrimina lauda;
Torserit igne comam: torte capille, place!
Bracchia saltantis, voce mirare canentis,
Et, quod desierit, verba querentis habe;
Ut fuerit torva violentior illa Medusa,
Fiet amatori lenis et aequa suo.
Tantum, ne pateas verbis simulator in illis,
Effice nec vultu destrue dicta tuo:
Si latet ars, prodest; adfert deprensa pudorem
Atque adimit merito tempus in omne fidem.

Nominibus mollire licet mala: fusca vocetur,
Nigrior Illyrica cui pice sanguis erit;

Si paeta est, Veneri similis, si rava, Minervae;
Sit gracilis, macie quae male viva sua est;
Dic habilem, quaecumque brevis, quae turgida, plenam.
Et lateat vitium proximitate boni.
Nec quotus annus eat, nec quo sit nata, require,
Consule, quae rigidus munera censor habet,
Praecipue si forma caret, meliusque peractum
Tempus et albentes iam legit illa comas!

7 Razgovor s damom za stolom; igre

(Ars amat. II, 197—206)

Cede repugnanti: cedendo victor abibis.
Fac modo, quas partes illa iubebit, agas!
Arguet, arguito; quidquid probat illa, probato;
Quod dicet, dicas; quod negat illa, neges;
Riserit, arride; si flebit, flere memento!
Imponat leges vultibus illa tuis!
Seu ludet numerosque manu iactabit eburnos,
Tu male iactato, tu male iacta dato;
Seu iacies talos, victam ne poena sequatur,
Damnosi facito stent tibi saepe canes.

8 U društvu

(Ars amat. I, 589—592; 595—596; II, 505—508)

Certa tibi a nobis dabitur mensura bibendi:
Officium praestent mensque pedesque suum.
Iurgia praecipue vino stimulata caveto
Et nimium faciles ad fera bella manus.
Si vox est, canta; si mollia bracchia, salta
Et, quacumque potes dote placere, place. —
Qui sermone placet, taciturna silentia vitet (rumpat);
Qui canit arte, canat, qui bibit arte, bibat!
Sed neque declament medio sermone diserti,
Nec sua non sanus scripta poeta legat.

9 Perike i bojenje kose

(Amor. I, 14, 35—56)

Quid male dispositos quereris periisse capillos?
Quid speculum maesta ponis, inepta, manu?
Non bene consuetis a te spectaris ocellis:
Ut placeas, debes inmemor esse tui.
Non te cantatae laeserunt paelicis herbae,
Non anus Haemonia perfida lavit aqua;
Nec tibi vis morbi nocuit, (procul omen abesto!)
Nec minuit densas invida lingua comas:
Facta manu culpaque tua dispendia sentis;
Ipsa dabas capiti mixta venena tuo.
Nunc tibi captivos mittet Germania crines:
Culta triumphatae munere gentis eris.

O quam saepe comas aliquo mirante rubebis,
Et dices »empta nunc ego merce probor;
Nescio quam pro me laudat nunc iste Sygambram:
Fama, tamen memini, cum fuit ista mea«.
Me miserum! lacrimas male continet oraque dextra
Protegit ingenuas picta rubore genas;
Sustinet antiquos gremio spectatque capillos,
Ei mihi! non illo munera digna loco.
Collige cum vultu mentem! reparabile damnum est:
Postmodo nativā conspiciere comā.

10 Kozmetička sredstva

(Ars amat. III, 199—210)

Scivis et inducta candorem quaerere creta;
Sanguine quae vero non rubet, arte rubet.
Arte supercilii confinia nuda repletis,
Parvaque sinceras velat aluta genas.
Nec pudor est oculos tenui signare favilla
Vel prope te nato, lucide Cydne, croco.
Est mihi, quo dixi vestrae medicamina formae,
Parvus, sed cura grande libellus opus:
Hinc quoque praesidium laesae petitote figurae!
Non est pro vestris ars mea rebus iners.
Non tamen expositas mensā deprendat amator
Pyxidas: ars faciem dissimulata iuvat.

11 Ženske frizure

(Ars amat. III, 135—154; 159—168)

Nec genus ornatus unum est: quod quamque decebit,
Elegat et speculum consulat ante suum!
Longa probat facies capitis discrimina puri:
Sic erat ornatis Laodamia comis;
Exiguum summa nodum sibi fronte relinqui,
Ut pateant aures, ora rotunda volunt;
Alterius crines umero iactentur utroque:
Talis es adsumpta, Phoebe canore, lyra;
Altera succinctae religetur more Dianae,
Ut solet, attonitas cum petit illa feras.
Huic decet inflatos laxe iacuisse capillos,
Illa sit adstrictis inpedienda comis;
Hanc placet ornari testudine Cyllenea,
Sustineat similes fluctibus illa sinus.
Sed neque ramosa numerabis in ilice glandes,
Nec quot apes Hyblae, nec quot in Alpe ferae,
Nec mihi tot positus numero conprendere fas est:
Adicit ornatus proxima quaeque dies.
Et neglecta decet multas coma: saepe, iacere
Hesternam credas, illa repexa modo est.

O quantum indulget vestro natura decori,
Quarum sunt multis damna pianda modis!
Nos male detegimur, raptique aetate capilli,
Ut Borea frondes excutiente, cadunt;
Femina canitiem Germanis inficit herbis,
Et melior vero quaeritur arte color;
Femina procedit densissima crinibus emptis
Proque suis alios efficit aere suos.
Nec pudor est emisse: palam venire videmus
Herculis ante oculos virgineumque chorum.

12 Uvodna i završna riječ Ovidijeva u djelu Ars amatoria

I

Si quis in hoc artem populo non novit amandi,
Hoc legat et lecto carmine doctus amet!
Arte citae veloque rates remoque moventur,
Arte leves currus: arte regendus amor.
(Ars am. I, 1—4)

II

Arma dedi vobis, dederat vulcanus Achilli:
Vincite muneribus, vicit ut ille, datis!
Sed quicumque meo superarit Amazona ferro,
Inscribat spoliis: »Naso magister erat.«
(Ars am. II, 741—744)

III

Ecce, rogant tenerae, sibi dem praecepta, puellae.
Vos eritis chartae proxima cura meae!
(Ars am. II 745/46)

IV

Ut quondam iuvenes, ita nunc, mea turba, puellae
Inscribant spoliis: »Naso magister erat.«
(Ars am. III, 811/12)

13 Slasti života na selu

(Remedia amoris 169—198)

Rura quoque oblectant animos studiumque colendi;
Quaelibet huic curae cedere cura potest.
Colla iube domitos oneri supponere tauros,
Sauciet ut duram vomer aduncus humum.
Obrue versatā Cerealia semina terrā,
Quae tibi cum multo faenore reddat ager.
Aspice curvatos pomorum pondere ramos,
Ut sua, quod peperit, vix ferat arbor onus;
Aspice labentes iucundo murmure rivos,
Aspice tondentes fertile gramen oves!

Ecce, petunt rupes praeruptaque saxa capellae;
Iam referent haedis ubera plena suis.
Pastor inaequali modulatur harundine carmen,
Nec desunt comites, sedula turba, canes.
Parte sonant alia silvae mugitibus altae,
Et queritur vitulum mater abesse suum.
Quid, cum supposítos fugiunt examina fumos,
Ut relevent dempti vimina curva favi?
Poma dat autumnus; formosa est messibus aestas;
Ver praebet flores; igne levatur hiems.
Temporibus certis maturam rusticus uvam
Deligit, et nudo sub pede musta fluunt;
Temporibus certis desectas alligat herbas
Et tonsum raro pectine verrit humum.
Ipse potes riguis plantam deponere in hortis,
Ipse potes rivos ducere lenis aquae.
Venerit insitio: fac ramum ramus adoptet
Stetque peregrinis arbor operta comis.
Cum semel haec animum coepit mulcere voluptas,
Debilibus pennis irritus exit amor.

14 Arijadna Teseju
(Heroides, X)

Quae legis, ex illo, Theseu, tibi litore mitto,
Unde tuam sine me vela tulere ratem,
In quo me somnusque meus male prodidit et tu
Per facinus somnis insidiate meis.
Tempus erat, vitreā quo primum terra pruinā
Spargitur et tectae fronde querunutr aves;
Incertum vigilans a somno languida movi
Thesea prensuras semisupina manus:
Nullus erat! referoque manus iterumque retempto
Perque torum moveo bracchia: nullus erat!
Excussere metus somnum; conterrita surgo,
Membraque sunt viduo praecipitata toro:
Protinus adductis sonuerunt pectora palmis,
Utque erat e somno turbida, rapta coma est.
Luna fuit: specto, si quid nisi litora cernam;
Quod videant oculi, nil nisi litus habent.
Nunc, huc, nunc illuc, et utroque sine ordine, curro;
Alta puellares tardat harena pedes.
Interea toto clamavi in litore »Theseu«:
Reddebant nomen concava saxa tuum,
Et quotiens ego te, totiens locus ipse vocabat:
Ipse locus miserae ferre volebat opem.
Mons fuit: apparent frutices in vertice rari;
Nunc scopulus raucis pendet adesus aquis:
Adscendo (vires animus dabat) atque ita late

Aequora prospectu metior alta meo.
Inde ego (nam ventis quoque sum crudelibus usa)
Vidi praecipiti carbasa tenta Noto:
Aut vidi aut tamquam quae me vidisse putarem —
Frigidior glacie semianimisque fui.
Nec languore diu patitur dolor; excitor illo,
Excitor et summa Thesea voce voco.
»Quo fugis?« exclamo »scelerate revertere Theseu,
Flecte ratem! numerum non habet illa suum.«
Haec ego; quod voci deerat, plangore replebam:
Verbera cum verbis mixta fuere meis.
Si non audires, ut saltem cernere posses,
Iactatae late signa dedere manus,
Candidaque inposui longae velamina virgae,
Scilicet oblitos admonitura mei.
Iamque oculis ereptus eras: tum denique flevi;
Torpuerant molles ante dolore genae.
Quid potius facerent, quam me mea lumina flerent,
Postquam desierant vela videre tua?
Ibis Cecropios portus patriaque receptus,
Cum steteris turbae celsus in ore tuae
Et bene narraris letum taurique virique
Sectaque per dubias saxea tecta vias,
Me quoque narrato solam tellure relictam!
Non ego sum titulis subripienda tuis.

C. VALERIUS CATULLUS

CARMINA

Odi et amo. Quare id faciam, fortasse requiris.
Nescio, sed fieri sentio et excrucior.

PRIJATELJIMA I POZNANICIMA

1 (1) Posveta

Cui dono lepidum novum libellum,
Aridā mŏdŏ pumice expolitum?
Corneli, tibi: namque tu solebas
Meas esse aliquid putare nugas,
Iam tum, cum ausus es unus Italorum
Omne aevum tribus explicare chartis,
Doctis, Iuppiter, et laboriosis.
Quare habe tibi quidquid hoc libelli,
Qualecumque: quod, o patrona virgo,
Plus uno maneat perenne saeclo!

2 (9) Veraniju

Verani, omnibus e meis amicis
Antistans mihi milibus trecentis,
Venistine domum ad tuos penates
Fratresque unanimos anumque matrem?
Venisti. O mihi nuntii beati!
Visam te incolumem audiamque Hiberum
Narrantem loca, facta, nationes,
Ut mos est tuus, applicansque collum
Iucundum os oculosque saviabor,
O quantum est hominum beatiorum,
Quid me laetius est beatiusque ?

3 (13) Primamljivi poziv

Cenabis bene, mi Fabulle, apud me
Paucis, si tibi di favent, diebus,
Si tecum attuleris bonam atque magnam
Cenam non sine candida puella
Et vino et sale et omnibus cachinnis.
Haec si, inquam, attuleris, venuste noster,
Cenabis bene: nam tui Catulli
Plenus sacculus est aranearum.

Sed contra accipies meros Amores
Seu quid suavius elegantiusve est:
Nam unguentum dabo, quod meae puellae
Donarunt Veneras Cupidinesque,
Quod tu cum olfacies, deos rogabis,
Totum ut te faciant, Fabulle, nasum.

4 (46) Proljeće se budi

Iam ver egelidos refert tepores,
Iam caeli furor aequinoctialis
Iucundis Zephyri silescit auris.
Linquantur Phrygii, Catulle, campi
Nicaeaeque ager uber aestuosae:
Ad claras Asiae volemus urbes!
Iam mens praetrepidans avet vagari,
Iam laeti studio pedes vigescunt.
O dulces comitum valete coetus,
Longe quos simul a domo profectos
Diversae variae viae reportant.

5 (101) Na bratovu grobu

Multas per gentes et multa per aequora vectus
Advenio has miseras, frater, ad inferias,
Ut te postremo donarem munere mortis
Et mutam nequiquam alloquerer cinerem,
Quandoquidem fortuna mihi tete absulit ipsum,
Heu miser indigne frater adempte mihi!
Nunc tamen interea haec, prisco quae more parentum
Tradita sunt tristi munere ad inferias,
Accipe fraterno multum manantia fletu,
Atque in perpetuum, frater, ave atque vale!

6 (31) Opet kod kuće

Paene insularum, Sirmio, insularumque
Ocelle, quascumque in liquentibus stagnis
Marique vasto fert uterque Neptunus,
Quam te libenter quamque laetus inviso,
Vix mi ipse credens Thyniam atque Bithynos
Liquisse campos et videre te in tuto!
O quid solutis est beatius curis,
Cum mens onus reponit, ac peregrino
Labore fessi venimus larem ad nostrum
Desideratoque acquiescimus lecto,
Hoc est, quod unum est pro laboribus tantis.
Salve, o venusta Sirmio, atque ero gaude!
Gaudete vosque, o Lydiae lacus undae!
Ridete, quidquid est domi cachinnorum!

7 (84) Arije

»Chommoda« dicebat, si quando commoda vellet
Dicere, et insidias Arrius »hinsidias«,
Et tum mirifice sperabat se esse locutum,
Cum quantum poterat dixerat »hinsidias«.
Credo, sic mater, sic liber avunculus eius,
Sic maternus avus dixerat atque avia.
Hoc misso in Syriam requierant omnibus aures:
Audibant eadem haec leniter et leviter,
Nec sibi postilla metuebant talia verba,
Cum subito affertur nuntius horribilis,
Ionios fluctus, postquam illuc Arrius isset,
Iam non Ionios esse, sed — »Hionios!«

8 (49) M. Tuliju Ciceronu

Disertissime Romuli nepotum,
Quot sunt quotque fuere, Marce Tulli,
Quotque post aliis erunt in annis,
Gratias tibi maximas Catullus
Agit, pessimus omnium poeta,
Tanto pessimus omnium poeta,
Quanto tu optimus omnium patronus.

9 (93) G. Juliju Cezaru

Nil nimium studeo, Caesar, tibi velle placere
Nec scire, utrum sis albus an ater homo.

10 (73) Svijet je nezahvalan

Desine de quoquam quicquam bene velle mereri
Aut aliquem fieri posse putare pium.
Omnia sunt ingrata, nihil fecisse benigne
Prodest, immo etiam taedet obestque magis
Ut mihi, quem nemo gravius nec acerbius urget.
Quam modo qui me unum atque unicum amicum habuit.

LEZBIJI

1 (5) Vivamus atque amemus

Vivamus, mea Lesbia, atque amemus,
Rumoresque senum severiorum
Omnes unius aestimemus assis.
Soles occidere et redire possunt.
Nobis, cum semel occidit brevis lux,
Nox est perpetua ună dormienda.
Da mi bassia mille, deinde centum,

Dein mille altera, dein secunda centum,
Deinde usque altera mille, deinde centum.
Dein, cum milia multa fecerimus,
Conturbabimus illa, ne sciamus,
Aut ne quis malus invidere possit,
Cum tantum sciat esse basiorum.

2 (70) Lezbijino kolebanje

Nulli se dicit mulier mea nubere malle
Quam mihi, non si se Iuppiter ipse petat.
Dicit: sed mulier cupido quod dicit amanti,
In vento et rapida scribere oportet aqua.

3 (86) Lezbijina ljepota

Quintia formosa est multis, mihi candida, longa,
Recta est. Haec ego sic singula confiteor,
Totum illud »formosa« nego: nam nulla venustas,
Nulla in tam magno est corpore mica salis.
Lesbia formosa est, quae cum pulcherrima tota est,
Tum omnibus una omnes surripuit Veneres.

4 (92) Uspoređenje

Lesbia mi dicit semper male nec tacet umquam
De me: Lesbia me dispeream nisi amat.
Quo signo? quia sunt totidem mea: deprecor illam
Adsidue, verum dispeream nisi amo.

5 (107) Pomirenje s Lezbijom

Si quicquam cupidoque optantique obtigit umquam
Insperanti, hoc est gratum animo proprie.
Quare hoc est gratum nobis quoque, carius auro,
Quod te restituis, Lesbia, mi cupido,
Restituis cupido atque insperanti, ipsa refers te
Nobis. O lucem candidiore nota!
Quis me uno vivit felicior, aut magis hac rem
Optandam in vita dicere quis poterit?

6 (109) Vječna ljubav

Iocundum, mea vita, mihi proponis amorem
Hunc nostrum inter nos perpetuumque fore.
Di magni, facite ut vere promittere possit,
Atque id sincere dicat et ex animo,
Ut liceat nobis tota perducere vita
Alternum hoc sanctae foedus amicitiae.

7 (72) Tužba na Lezbiju

Dicebas quondam solum te nosse Catullum,
Lesbia, nec prae me velle tenere Iovem.
Dilexi tum te non tantum ut vulgus amicam,
Sed pater ut gnatos diligit et generos.
Nunc te cognovi: quare etsi impensius uror,
Multo mi tamen es vilior et levior.
Qui potis est? inquis. Quod amantem iniuria talis
Cogit amare magis, sed bene velle minus.

8 (87) Upoređenje

Nulla potest mulier tantum se dicere amatam,
Vere quantum a me Lesbia amata mea est.
Nulla fides ullo fuit umquam in foedere tanta,
Quanta in amore tuo ex parte reperta mea est.

9 (75) Ponovna tužba

Huc est mens deducta tua, mea Lesbia, culpa,
Atque ita se officio perdidit ipsa suo,
Ut iam nec bene velle queat tibi, si optima fias,
Nec desistere amare, omnia si facias.

10 (85) Mrzim i ljubim

Odi et amo. Quare id faciam, fortasse requiris.
Nescio, sed fieri sentio et exerrucior.

ALBIUS TIBULLUS

ELEGIAE

Donec erunt ignes arcusque Cupidinis arma,
Discentur numeri, culte Tibulle, tui.
Ovid. Am. I, 15, 27 squ.

1 (I, 1) Moj ideal

Divitias alius fulvo sibi congerat auro
Et teneat culti iugera multa soli,
Quem labor assiduus vicino terreat hoste,
Martia cui somnos classica pulsa fugent:
Me mea paupertas vita traducat inerti,
Dum meus assiduo luceat igne focus,
Ipse seram teneras maturo tempore vites
Rusticus et facili grandia poma manu;
Nec Spes destituat, sed frugum semper acervos
Praebeat et pleno pinguia musta lacu.
Nam veneror, seu stipes habet desertus in agris
Seu vetus in trivio florida serta lapis;
Et quodcumque mihi pomum novus educat annus,
Libatum agricolae ponitur ante deo.
Flava Ceres, tibi sit nostro de rure corona
Spicea, quae templi pendeat ante fores,
Pomosisque ruber custos ponatur in hortis,
Terreat ut saeva falce Priapus aves:
Vos quoque, felicis quondam, nunc pauperis agri
Custodes, fertis munera vestra, Lares:
Tunc vitula innumeros lustrabat caesa iuvencos.
Nunc agna exigui est hostia parva soli.
Agna cadet vobis, quam circum rustica pubes
Clamet: »Io messes et bona vina date!«
Iam modo iam possim contentus vivere parvo
Nec semper longae deditus esse viae,
Sed Canis aestivos ortus vitare sub umbra
Arboris ad rivos praetereuntis aquae!
Nec tamen interdum pudeat tenuisse bidentes
Aut stimulo tardos increpuisse boves,
Non agnamve sinu pigeat fetumve capellae
Desertum oblita matre referre domum.
At vos exiguo pecori, furesque lupique,

Parcite: de magno est praeda petenda grege.
Hic ego pastoremque meum lustrare quotannis
Et placidam soleo spargere lacte Palem.
Adsitis, divi, nec vos e paupere mensa
Dona nec e puris spernite fictilibus.
Fictilia antiquus primum sibi fecit agrestis
Pocula, de facili composuitque luto.
Non ego divitias patrum fructusque requiro,
Quos tulit antiquo condita messis avo:
Parva seges satis est, satis est requiescere lecto,
Si licet, et solito membra levare toro.
Quam iuvat immites ventos audire cubantem
Et dominam tenero continuisse sinu
Aut, gelidas hibernus aquas cum fuderit auster,
Securum somnos imbre iuvante sequi!
Hoc mihi contingat: sit dives iure, furorem
Qui maris et tristes ferre potest pluvias.
O quantum est auri pereat potiusque smaragdi,
Quam fleat ob nostras ulla puella vias!
Te bellare decet terra, Messalla, marique,
Ut domus hostiles praeferat exuvias:
Me retinent vinctum formosae vincla puellae,
Et sedeo duras ianitor ante fores.
Non ego laudari curo, mea Delia: tecum
Dum modo sim, quaeso segnis inersque vocer.
Te spectem, suprema mihi cum venerit hora,
Te teneam moriens deficiente manu.
Flebis et arsuro positum me, Delia, lecto,
Tristibus et lacrimis oscula mixta dabis.
Flebis: non tua sunt duro praecordia ferro
Vincta, neque in tenero stat tibi corde silex.
Illo non iuvenis poterit de funere quisquam
Lumina, non virgo, sicca referre domum.
Tu manes ne laede meos, sed parce solutis
Crinibus et teneris, Delia, parce genis!
Interea, dum fata sinunt, iungamus amores:
Iam veniet tenebris Mors adoperta caput,
Iam subrepet iners aetas nec amare decebit,
Dicere nec cano blanditias capite.
Nunc levis est tractanda Venus, dum frangere postes
Non pudet et rixas inseruisse iuvat.
Hic ego dux milesque bonus: vos, signa tubaeque,
Ite procul, cupidis vulnera ferte viris;
Ferte et opes: ego composito securus acervo
Dites despiciam despiciamque famem.

2 (1, 10) Rat i mir

Quis fuit, horrendos primus qui protulit enses?
Quam ferus et vere ferreus ille fuit!

Tum caedes hominum generi, tum proelia nata,
Tum brevior dirae mortis aperta via est.
An nihil ille miser meruit, nos ad mala nostra
Vertimus, in saevas quod dedit ille feras?
Divitis hoc vitium est auri, nec bella fuerunt,
Faginus adstabat cum scyphus ante dapes.
Non arces, non vallus erat, somnumque petebat
Securus varias dux gregis inter oves.
Tunc mihi vita foret vulgi, nec tristia nossem
Arma nec audissem corde micante tubam:
Nunc ad bella trahor, et iam quis forsitan hostis
Haesura in nostro tela gerit latere,
Sed patrii servate lares: aluistis et idem,
Cursarem vestros cum tener ante pedes.
Neu pudeat prisco vos esse e stipite factos:
Sic veteris sedes incoluistis avi.
Tum melius tenuere fidem, cum paupere cultu
Stabat in exigua ligneus aede deus.
Hic placatus erat, seu quis libaverat uvam,
Seu dederat sanctae spicea serta comae:
Atque aliquis voti compos liba ipse ferebat
Postque comes purum filia parva favum.
At nobis aerata, lares, depellite tela,
Hostiaque e plena rustica porcus hara.
Hanc pura cum veste sequar myrtoque canistra
Vincta geram, myrto vinctus et ipse caput.
Sic placeam vobis: alius sit fortis in armis,
Sternat et adversos Marte favente duces,
Ut mihi potanti possit sua dicere facta
Miles et in mensa pingere castra mero.
Quis furor est atram bellis arcessere mortem?
Imminet et tacito clam venit illa pede.
Non seges est infra, non vinea culta, sed audax
Cerberus et Stygiae navita turpis aquae:
Illic perscissisque genis ustoque capillo
Errat ad obscuros pallida turba lacus.
Quin potius landandus hic est, quem prole parata
Occupat in parva pigra senecta casa!
Ipse suas sectatur oves, at filius agnos,
Et calidam fesso comparat uxor aquam.
Sic ego sim, liceatque caput candescere canis,
Temporis et prisci facta referre senem.
Interea Pax arva colat. Pax candida primum
Duxit araturos sub iuga curva boves,
Pax aluit vites et succos condidit uvae,
Funderet ut nato testa paterna merum:
Pace bidens vomerque nitent, at tristia duri
Militis in tenebris occupat arma situs.

3 (IV, 13) Izjavljivanje ljubavi

Jeste, dušo, reći smijem,
Da si život žića moga,
Da si prva mi do Boga,
Anđel njeg've ljubavi.
P Preradović

Tu mihi sola places, nec iam te praeter in urbe
Formosa est oculis ulla puella meis.
Atque utinam posses uni mihi bella videri!
Discipliceas aliis: sic ego tutus ero.
Nil opus invidia est, procul absit gloria vulgi:
Qui sapit, in tacito gaudeat ille sinu.
Sic ego secretis possum bene vivere silvis,
Qua nulla humano sit via trita pede.
Tu mihi curarum requies, tu nocte vel atra
Lumen, et in solis tu mihi turba locis.
Nunc licet e caelo mittatur amica Tibullo,
Mittetur frustra deficietque Venus.
Haec tibi sancta tuae Iunonis numina iuro,
Quae sola ante alios est tibi magna deos.
Quid facio demens? Heu heu mea pignora cedo.
Iuravi stulte: proderat iste timor.
Nunc tu fortis eris, nunc tu me audacius ures:
Hoc peperit misero garrula lingua malum.
Iam, facias quodcumque voles, tuus usque manebo,
Nec fugiam notae servitium dominae,
Sed Veneris sanctae considam vinctus ad aras.
Haec notat iniustos supplicibusque favet.

4 (IV, 2) Sulpicijina ljepota

Sulpicia est tibi culta tuis, Mars magne, Kalendis:
Spectatum e caelo, si sapis, ipse veni.
Illam, quidquid agit, quoquo vestigia movit,
Componit furtim subsequiturque Decor.
Seu solvit crines, fusis decet esse capillis:
Seu compsit, comptis est veneranda comis.
Urit, seu Tyria voluit procedere palla:
Urit, seu nivea candida veste venit.
Talis in aeterno felix Vertumnus Olympo
Mille habet ornatus, mille decenter habet.
Sola puellarum digna est, cui mollia caris
Vellera det sucis bis madefacta Tyros,
Possideatque, metit quidquid bene olentibus arvis
Cultor odoratae dives Arabs segetis
Et quascumque niger rubro de litore gemmas

Proximus Eois colligit Indus aquis.
Hanc vos, Pierides, festis cantate Kalendis,
Et testudinea Phoebe superbe lyra.
Hoc solemne sacrum multos haec sumat in annos:
Dignitor est vestro nulla puella choro.

5 (IV, 6) Na rođendan Sulpicijin

Natalis Iuno, sanctos cape turis acervos,
Quos tibi dat tenera docta puella manu.
Tota tibi est hodie, tibi se laetissima compsit,
Staret ut ante tuos conspicienda focos.
Illa quidem ornandi causas tibi, diva, relegat:
Est tamen, occulte cui placuisse velit.
At tu, sancta, fave, neu quis divellat amantes,
Sed iuveni quaeso mutua vincla para.
Sic bene compones: ullae non ille puellae
Servire aut cuiquam dignior illa viro.
Adnue purpureaque veni perlucida palla:
Ter tibi fit libo, ter, dea casta, mero.
Praecipit et natae mater studiosa, quod optat;
Illa aliud tacita, iam sua, mente rogat.
Uritur, ut celeres urunt altaria flammae,
Nec, liceat quamvis, sana fuisse velit.
Sit iuveni grata, et veniet cum proximus annus,
Hic idem votis iam vetus adsit amor.

SULPICIAE EPISTOLIA

1 (Tib. IV, 8) Bez njega nema veselja

Invisus natalis adest, qui rure molesto
Et sine Cerintho tristis agendus erit.
Dulcius urbe quid est? an villa sit apta puellae
Atque Arretino frigidus amnis agro?
Iam, nimium Messalla mei studiose, quiescas,
Neu tempestivae saepe propinque viae.
Hic animum sensusque meos abducta relinquo,
Arbitrio quoniam non sinis esse meo.

2 (Tib. IV, 9) Bićemo zajedno

Scis iter animo sublatum triste puellae?
Natali Romae iam licet esse suo.
Omnibus ille dies nobis genialis agatur,
Qui nec opinanti nunc tibi forte venit.

3 (Tib. IV, 11) U neizvjesnosti i na velikoj muci

Estne tibi, Cerinthe, tuae pia cura puellae,
Quod mea nunc vexat corpora fessa calor?
Ah, ego non aliter tristes evincere morbos
Optarim, quam te si quoque velle putem.
At mihi quid prosit morbos evincere, cum tu
Nostra potes lento pectore ferre mala?

4 (Tib. IV, 12) Kajanje

Ne tibi sim, mea lux, aeque iam fervida cura,
Ac videor paucos ante fuisse dies,
Si quicquam tota commisi stulta iuventa,
Cuius me fatear paenituisse magis,
Hesterna quam te solum quod nocte reliqui,
Ardorem cupiens dissimulare meum.

SEXTUS PROPERTIUS

ELEGIAE

Tu mihi sola domus, tu, Cynthia, sola parentes,
Omni tu nostrae tempore laetitiae.
Propert. I, 11, 23/24

1 (I, 1) Prva ljubav

Cynthia prima suis miserum me cepit ocellis,
Contactum nullis ante Cupidinibus.
Tum mihi constantis deiecit lumina fastus
Et caput impositis pressit Amor pedibus,
Donec me docuit castas odisse puellas
Improbus et nullo vivere consilio;
Et mihi iam toto furor hic non deficit anno,
Cum tamen adversos cogor habere deos.
Milanion nullos fugiendo, Tulle, labores
Saevitiam durae contudit Iasidos.
Nam modo Patrheniis amens errabat in antris,
Ibat et hirsutas ille videre feras:
Ille etiam Hylaei percussus vulnere rami
Saucius Arcadiis rupibus ingemuit.
Ergo velocem potuit domuisse puellam:
Tantum in amore preces et benefacta valent.
In me tardus Amor non ullas cogitat artes
Nec meminit notas, ut prius, ire vias.
At vos, deductae quibus est fallacia lunae
Et labor in magicis sacra piare focis,
En agedum: dominae mentem convertite nostrae
Et facite illa meo palleat ore magis.
— Tunc ego crediderim vobis et sidera et amnes
Posse Cytaeines ducere carminibus —
Et vos, qui sero lapsum revocatis, amici,
Quaerite non sani pectoris auxilia.
Fortiter et ferrum, saevos partiemur et ignes,
Sit modo libertas, quae velit ira, loqui.
Ferte per extremas gentes et ferte per undas,
Qua non ulla meum femina norit iter.
Vos remanete, quibus facili deus annuit aure,
Sitis et in tuto semper amore pares.
In me nostra Venus noctes exercet amaras,
Et nullo vacuus tempore defit amor.
Hoc, moneo, vitate malum: sua quemque moretur

Cura, neque assueto mutet amore locum.
Quod si quis monitis tardas adverterit aures,
Heu referet quanto verba dolore mea!

2 (II, 27) Moć ljubavi

Rani bi svakoj lik ner samoj ljubavi.
Đ. Držić 25, 9

At vos incertam, mortales, funeris horam
Quaeritis, et qua sit mors aditura via,
Quaeritis et — caelo, Phoenicum inventa, sereno —
Quae sit stella homini commoda quaeque mala,
Seu pedibus Parthos sequimur seu classe Britannos,
Et maris et terrae caeca pericla viae;
Rursus et obiectum fletus caput esse tumultum,
Cum Mavors dubias miscet utrimque manus;
Praeterea domibus flammam domibusque ruinas,
Neu subeant labris pocula nigra tuis.
Solus amans novit, quando periturus et a qua
Morte, neque hic Boreae flabra neque arma timet.
Iam licet et Stygia sedeat sub arundine remex,
Cernat et infernae tristia vela ratis:
Si modo clamantis revocaverit aura puellae,
Concessum nulla lege redibit iter.

3 (III, 1) Moć poezije

Al' što pevah neće propanuti
Nakon mene hoće ostanuti.
Br. Radičević

Orphea delenisse feras et concita dicunt
Flumina Threicia sustinuisse lyra:
Saxa Cithaeronis Thebas agitata per artem
Sponte sua in muri membra coisse ferunt:
Quin etiam, Polypheme, fera Galatea sub Aetna
Ad tua rorantes carmina flexit equos:
Miremur, nobis et Baccho et Apolline dextro,
Turba puellarum si mea verba colit?
Quod non Taenariis domus est mihi fulta columnis,
Nec camera auratas inter eburna trabes,
Nec mea Phaeacas aequant pomaria silvas,
Non operosa rigat Marcius antra liquor;
At Musae comites et carmina cara legenti,
Et defessa choris Calliopea meis.
Fortunata, meo si qua es celebrata libello!
Carmina erunt formae tot monumenta tuae.
Nam neque pyramidum sumptus ad sidera ducti,
Nec Iovis Elei caelum imitata domus,
Nec Mausolei dives fortuna sepulcri
Mortis ab extrema condicione vacant.

Aut illis flamma aut imber subducet honores,
Annorum aut ictu pondera victa ruent.
At non ingenio quaesitum nomen ab aevo
Excidet: ingenio stat sine morte decus.

4 (III, 23) Oproštaj

Naša je ljubav bila kratkog veka,
Trenutak jedan — tek godinu dana,
I rastavi nas naglo sudba preka.
M. Rakić.

Falsa est ista tuae, mulier, fiducia formae,
Olim oculis nimium facta superba meis.
Noster amor, tales tribuit tibi, Cynthia, laudes;
Versibus insignem te pudet esse meis.
Mixtam te varia laudavi saepe figura,
Ut, quod non esses, esse putaret amor,
Et color est totiens roseo collatus Eoo,
Cum tibi quaesitus candor in ore foret:
Quod mihi non patrii poterant avertere amici,
Eluere aut vasto Thessala saga mari.
Haec ego, non ferro, non igne coactus, et ipsa
Naufragus Aegaea vera fatebar aqua.
Correptus saevo Veneris torrebar aheno:
Vinctus eram versas in mea terga manus.
Ecce coronatae portum tetigere carinae,
Traiectae Syrtes, ancora iacta mihi est
Nunc demum vasto fessi resipiscimus aestu,
Vulneraque ad sanum nunc coiere mea.
Mens bona, si qua dea es, tua me in sacraria dono.
Exciderant surdo tot mea vota Iovi.

5 (IV, 11 v. 73—96) Kornelija

Nunc tibi commendo, communia pignora, natos:
Haec cura et cineri spirat inusta meo.
Fungere maternis vicibus, pater: illa meorum
Omnis erit collo turba ferenda tuo.
Oscula cum dederis tua flentibus, adice matris:
Tota domus coepit nunc onus esse tuum.
Et si quid doliturus eris, sine testibus illis!
Cum venient, siccis oscula falle genis!
Sat tibi sint noctes, quas de me, Paulle, fatiges,
Somniaque in faciem reddita saepe meam:
Atque ubi secreto nostra ad simulacra loqueris,
Ut responsurae singula verba iace!
Seu tamen adversum mutarit ianua lectum,
Sederit et nostro cauta noverca toro,
Coniugium, pueri, laudate et ferte paternum:

Capta dabit vestris moribus illa manus.
Nec matrem laudate nimis: collata priori
Vertet in offensas libera verba suas.
Seu memor ille mea contentus manserit umbra
Et tanti cineres duxerit esse meos,
Discite venturam iam nunc lenire senectam,
Caelibis ad curas nec vacet ulla via.
Quod mihi detractum est, vestros accedat ad annos:
Prole mea Paullum sic iuvet esse senem.

SYMPHOSII

Aenigmata

(6, 19, 45, 60, 63, 65, 77, 98, 99)

1 Glaeba mihi corpus, vires mihi praestitit ignis.
De terra nascor, sedes est semper in alto;
Rore ego perfundor, sed me cito deserit umor.

2 Rauca sonans ego sum media vocalis in unda,
Sed vox laude vacat, quasi se quoque laudet et ipsa;
Cumque canam semper, nullus mea carmina laudat.

3 Purpura sum terrae pulchro perfusa colore,
Saeptaque, ne violer, telis defendor acutis;
O felix, longo si possim vivere fato!

4 Dentibus innumeris sum toto corpore plena,
Frondicomas suboles morsu depascor acuto.
Mando tamen frustra, quod respuo praemia dentis.

5 Ipsa gravis non sum, sed aqua mihi pondus inhaeret;
Viscera tota tument patulis diffusa cavernis;
Intus lympha latet, sed non se sponte profundit.

6 Saepta gravi ferro, levibus circumdata pinnis
Aëra per medium volucri contendo meatu,
Missaque descendes nullo mittente revertor.

7 Quattuor aequales currunt ex arte sorores
Sic quasi certantes, cum sit labor omnibus unus.
Cum prope sint pariter, nec se contingere possunt.

8 Virgo modesta nimis legem bene servo pudoris:
Ore procax non sum nec sum temeraria lingua;
Ultro nolo loqui, sed do responsa loquenti.

9 Sponte mea veniens varias ostendo figuras;
Fingo metus vanos nullo discrimine veri;
Sed me nemo videt, nisi qui sua lumina claudit.

Disticha Catonis

I, 1 Si deus est animus, nobis ut carmina dicunt,
Hic tibi praecipue sit pura mente colendus.
I, 3 Virtutem primam esse puto conpescere linguam:
Proximus ille deo est, qui scit ratione tacere.
I, 10 Contra verbosos noli contendere verbis;
Sermo datur cunctis, animi sapientia paucis.

I, 12 Rumores fuge neu studeas novus auctor haberi;
Nam nulli tacuisse nocet, nocet esse locutum.
I, 29 Quod vile est, carum, quod carum, vile putato:
Sic tu nec cupidus nec avarus nosceris ulli.
I, 34 Vincere cum possis, interdum cede sodali,
Obsequio quoniam dulces retinentur amici.
II, 12 Quid deus intendat, noli perquirere sorte.
Quid statuat de te, sine te deliberat ille.
II, 14 Forti animo ferto, cum sis damnatus inique.
Nemo diu gaudet, qui iudice vincit iniquo.
II, 16 Nec te conlaudes nec te culpaveris ipse;
Hoc faciunt stulti, quos gloria vexat inanis.
II, 25 Rebus in adversis animum submittere noli!
Spem retine; spes una hominem nec morte relinquit.
III, 1 Instrue praeceptis animum, ne discere cessa;
Nam sine doctrina vita est quasi mortis imago.
III, 2 Cum recte vivas, ne cures verba malorum.
Arbitrii non est nostri, quid quisque loquatur.
III, 6 Interpone tuis interdum gaudia curis,
Ut possis animo quemvis subferre laborem.
III, 19 Inter convivas fac sis sermone modestus,
Ne dicare loquax, cum vis urbanus haberi.
IV, 13 Auxilium a notis petito, si forte labores;
Nec quisquam melior medicus quam fidus amicus.
IV, 19 Disce aliquid; nam cum subito Fortuna recessit,
Ars remanet vitamque hominis non deserit umquam.
IV, 20 Non pudeat, quae nescieris, te velle doceri.
Scire aliquid laus est; culpa est nil discere velle.

NATPISI U STIHOVIMA

A) NADGROBNI NATPISI

Carmina Latina Epigraphica

1

Díc rogo, quí transís: »Sít tibi térra levís!«

2

Quisquis ades, qui morte cades, sta, perlege, plora:
Sum, quod eris; quod es, ante fui: pro me, precor, ora!

3

Nil sumus et fuimus mortales; respice, lector,
In nihil ab nihilo quam cito recidimus.

4

Quod decuit facere filiam parentibus,
Maesti parentes suae fecerunt filiae.

5

De genitore mihi domus Umbria, de genetrice
Ostia: Tybris ibi vitreus, Nar hic fluit albus.
Ille ego, qui vixi bis deno circite solis,
Flore genas tenero vernans et robore pollens
Miles eram. Sum deinde cinis de milite factus.
Nec solum hoc, quia me rapuit, Fatum male fecit;
Quod pater et mater plangunt, hoc plus male fecit.
Actumst, excessi, Spes et Fortuna, valete!
Nil iam plus in me vobis per saecla licebit.
Quod fuerat vestrum, amisi; quod erat meum, hic est,

6

Ille ego Pannoniis quondam notissimus oris,
Inter mille viros primus fortesque Batavos,
Adriano potui qui iudice vasta profundi
Aequora Danuvii cunctis transnare sub armis,
Emissumque arcu dum pendet in aëre telum
Ac redit, ex alia fixi fregique sagitta,
Quem neque Romanus potuit nec barbarus umquam
Non iaculo miles, non arcu vincere Parthus,
Hic situs hoc memori saxo mea facta sacravi.
Viderit, anne aliquis post me mea gesta sequatur.
Exemplo mihi sum, primus qui talia gessi.

7

Qui legis hunc titulum, mortalem te esse memento.

8

Vixi, quod volui, semper bene pauper honeste;
Fraudavi nullum, quod iuvat ossa mea.

9

Hic est ille situs, qui qualis amicus amicis
Quaque fide vixit, mors fuit indicium.

10

Ha, evasi, effugi! Spes et Fortuna, valete!
Nihil mihi vobiscum est, ludificate alios.

11

»Molliter ossa cubent!« dicat, rogo, quisque viator.
Sic tibi defuncto dicere di iubeant.

12

Functus honorato senio plenusque dierum
Evocor ad superos; pignora, quid gemitis?
Reddere depositum lex est: ideoque petenti
Corpus humo, manes restituoque polo.
Sumite, quod vestrum est: insignia, iura parentis
Scilicet et titulos: plus satis urna mihi haec.

B) TITULI SEPULCRALES POETARUM ROMANORUM

1 Cn. Naevi

Inmortales mortales si foret fas flere,
Flerent divae Camenae Naevium poetam.
Itaque postquam est Orcho traditus thesauro,
Obliti sunt Romae loqui lingua Latina.

2 T. Macci Plauti

Postquam est mortem aptus Plautus, Comoedia luget,
Scaena est deserta, dein Risus, Ludus, Iocusque
Et Numeri innumeri simul omnes conlacrimarunt.

3 M. Pacuvi

Adulescens, tam etsi properas, hoc te saxulum
Rogat, ut se aspicias, deinde, quod scriptum est, legas.
Hic sunt poetae Pacuvi Marci sita
Ossa. Hoc volebam, nescius ne esses, Vale.

4 Q. Enni

Aspicite, o cives, senis Enni imaginis formam:
Hic vestrum panxit maxima facta patrum.

5 P. Vergilii Maronis

Mantua me genuit, Calabri rapuere, tenet nunc
Parthenope: cecini pascua, rura, duces.

6 P. Ovidii Nasonis

Hic ego qui iaceo, tenerorum lusor amorum,
Ingenio perii Naso poeta meo.
At tibi, qui transis, ne sit grave, quisquis amasti,
Dicere: Nasonis molliter ossa cubent.

C) NATPISI RAZLIČITOG SADRŽAJA

1 Na jednom peharu

Accipe me sitiens et potus trade sodali!

2 Krčmareva reklama

Assibus hic bibitur, binis meliora dabuntur;
Quattuor si dederis, vina Falerna habebis.

3 Ustrpljivi zid

Admiror, paries, te non cecidisse ruinis,
Qui tot scriptorum taedia sustineas.

4 Prevareni pijanac

Tallia te fallant utinam mendacia, caupo!
Nam tu vendis aquam, sed bibis ipse merum.

5 Razočarani gledaoci

Venimus huc cupidi, multo magis ire cupimus,
Ut liceat nostros visere, Roma, lares.

6 U jednoj krčmi u Pompejima

Utere blanditiis odiosaque iurgia differ,
Si potes, aut gressus ad tua tecta refer!
Abluat unda pedes, puer et detergeat udos.
Mappa torum velet, lintea nostra cave!

MUDRE IZREKE I KRILATICE

a) Ovidius

1 Tempus in agrorum cultu consumere dulce est. (Epist. ex Ponto II, 7, v. 69).

2 Tranquillas etiam naufragus horret aquas. (Epist. ex Ponto II, 7, v. 8).

3 Barbarus hic ego sum, quia non intellegor ulli. (Trist. V, 10, v. 37).

4 Pax tamen interdum est, pacis fiducia numquam. (Trist. V, 2, v. 71).

5 Pax Cererem nutrit; pacis alumna Ceres. (Fasti I, v. 704).

6 Gaudia principium nostri sunt ..... doloris. (Metam. VII, v. 796).

7 Qui semel est laesus fallaci piscis ab hamo,
Omnibus unca cibis aera subesse putat. (Epist. ex P. II, 7, v. 9—10).

8 Invia virtuti nulla est via. (Metam. XIV, v. 113).

9 Omnia mutantur, nihil interit. (Metam. XV, v. 165).

10 Inde fames homini vetitorum tanta ciborum? (Metam, XV, v. 138).

11 Nitimur in vetitum semper, cupimusque negata. (Amores III, 4, v. 17).

12 Est quaedam flere voluptas. (Trist. IV, 3, v. 37).

13 Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas. (Epist. ex. P. III, 4, v. 79).

14 Denique, quid verbis opus est? Spectemur agendo! (Metam. XIII, v. 120)

15 Ipsa sua melior fama. (Epist. ex P. I, 2, v. 143).

16 Quamvis sint sub aqua, sub aqua maledicere temptant. (Metam. VI, v. 376).

17 Quis solem fallere possit? (Ars am. II, v. 573).

18 Expletur lacrimis egerіturque dolor. (Tristia, IV, 3, v. 38).

19 Interdum lacrimae pondera vocis habent. (Epist. ex P. III, 1, v. 158).

20 Tempus edax rerum. (Metam. XV, v. 234).

21 Tempora labuntur, tacitisque senescimus annis,
Et fugiunt freno non remorante dies. (Fasti VI, v. 771/2).
22 Casus ubique valet; semper tibi pendeat hamus;
Quo minime credis gurgite, piscis erit. (Ars am. III, v. 425/26).
23 Medio tutissimus ibis. (Metam. II, v. 137).
24 Cede repugnanti: cedendo victor abibis. (Ars am. II, v. 197).
25 Litore quot conchae, tot sunt in amore dolores. (Ars am. II, v. 519).
26 Me miseram, quod amor non est medicabilis herbis! (Heroides, ep. V, v. 149).
27 Ut ameris, amabilis esto! (Ars am. II, v. 107).
28 Sed scilicet ultima semper ...
Expectanda dies homini et dicique beatus
Ante obitum nemo supremaque funera debet. (Metam. III, 135/137).
29 Fama ... veris addere falsa
Gaudet et e minimo sua per mendacia crescit. (Metam. IX, v. 139/40).
30 Audentem Forsque Venusque iuvat. (Ars. am. I, v. 608).
31 In audaces non est audacia tuta. (Metam. X, v. 544).
32 Bene qui latuit, bene vixit. (Trist. III, 4, v. 25).
33 Labitur occulte fallitque volatilis aetas,
Et nihil est annis velocius. (Metam. X, v. 519/20).
34 Spectatum veniunt, veniunt spectentur ut ipsae. (Ars am. I, 99).
35 Perfer et obdura! dolor hic tibi proderit olim. (Amores III, 11, v. 7).

b) Tibullus

1 Est nobis voluisse satis! (Eleg. IV, 1, v. 7).

c) Propertius

1 Quantum oculis, animo tam procul ibit amor (El. III, 21, v. 10).
2 In magnis et voluisse sat est. (Eleg. II, 10, v. 6).

d) Phaedrus

1 Vulgare amici nomen, sed rara est fides. (III, 9).
2 Atrocitati mansuetudo est remedium. (II, 11, v. 15).
3 Amittit merito proprium qui alienum adpetit. (I, 4).

SREDNJI I NOVI VIJEK

PROZA

IZ: »LJETOPISA POPA DUKLJANINA«

(»Annales Diocleatis auctoris«)

1 Sv. Konstantin (Ćirilo) pokrštava kralja Budimira i njegov narod — Kralj Budimir i uređenje države Srba i Hrvata poslije pokrštenja (gl. IX)

IX. Inter haec mortuus est rex Svetimirus et accepit regnum (filius) eius Budimir nomine. Regnante vero rege Budimiro misit papa Stephanus litteras ad venerabilem virum Constantinum doctorem, filium cuiusdam Leonis patricii ex civitate Thessalonica, vocans eum ad se. Audierat enim de eo, quod sua praedicatione converti fecerat innumerabilem gentem et ob hanc causam desiderabat eum videre. Itaque Constantinus, vir sanctissimus, ordinavit presbyteros et litteram lingua sclavonica componens, commutavit evangelium Christi atque Psalterium et omnes divinos libros veteris et novi testamenti de graeca littera in sclavonicam, nec non et missam eis ordinans more Graecorum, confirmavit eos in fide Christi et valedicens omnibus, quos ad fidem Christi converterat, secundum apostolicum dictum Romam pergere festinabat. Dum autem pergeret transiens per regnum regis Budimir, honorifice ab eo susceptus est. Tunc vir dei Constantinus, cui nomen postea Kyrillus a papa Stephano impositum est, quando consecravit eum monachum, coepit praedicare regi evangelium Christi et fidem sanctae trinitatis. Ad cuius praedicationem rex Budimir credidit Christo et baptizatus est cum omni regno suo et effectus est orthodoxus et verus sanctae trinitatis cultor. Aliquantis post haec diebus immoratus cum rege vir beatissimus confirmavit eum in fide atque doctrina Christi et valefaciens omnibus Christicolis Romam profectus est.

Tempore isto facta est laetitia magna et Christiani descendentes de montanis et locis abditis, quo dispersi erant, coeperunt nomen domini laudare et benedicere, qui salvos facit sperantes in se. Post haec Budimir rex iussit Christianis, qui Latina utebantur lingua, ut reverterentur unusquisque in locum suum et reaedificarent civitates et loca, quae olim a paganis destructa fuerunt. Placuit etiam regi, ut temporibus suis rememorarentur ac recordarentur seu scriberentur termini ac fines

omnium provinciarum ac regionum regni sui, quatenus unaquaeque sciret atque cognosceret fines et terminos provinciarum et regionum suarum. Congregans igitur omnes sapientes regni sui, locutus est eis de verbo hoc, sed nullus eo tempore inventus est, qui certam responsionem daret regi de hac re. Tunc rex dei sapientia plenus, sano utens consilio, misit sapientes ac nobiles viros legatos ad venerabilem et apostolicum virum, papam Stephanum, et ad imperatorem Constantinopolitanae urbis Michaelem, rogans et petens: quatenus antiqua privilegia, quibus termini et fines provinciarum ac regionum seu terrarum scripti continebantur, mittere cum viris sapientissimis dignarentur. Misit itaque papa Stephanus vicarium suum, Honorium nomine, sanctae Romanae ecclesiae presbyterum cardinalem et cum eo alios duos cardinales. Episcopos quoque iussit eum secum assumere, qui populo adhuc novello in fide, episcopos sive ecclesias consecrarent et verbum vitae in eorum cordibus quotidie seminarent.

Advenientes itaque cardinales et episcopi invenerunt regem in planitie Dalmae, a quo cum magno honore et reverentia suscepti sunt. Tunc rex iussit congregari in eadem planitie Dalmae omnes populos terrae et regni sui. Inter haec, dum populi congregarentur, advenerunt legati nobiles et sapientes, missi ab imperatore Michaele (Leo et Joannes), et alii sapientes, qui a rege et cardinalibus honorifice suscepti sunt. Igitur omnes congregati, tam Latina quam et sclavonica lingua qui loquebantur, iussu Honorii apostolici vicarii et christianissimi regis B u d i m i r, per spatium dierum XII synodum fecerunt, in qua diebus octo de lege divina et sacra scriptura ac de statu ecclesiae tractatum est. Ceteris autem quattuor diebus de potestate et de statu regis sermocinatum est. Relecta sunt et in eadem synodo antiqua privilegia, tam Latina quam Graeca, missa ab apostolico et ab imperatore, audientibus cunctis populis, de divisione provinciarum ac regionum seu terrarum, sicuti ab antiquis imperatoribus scripta et ordinata fuerunt. Et placuit regi et cuncto populo.

Post haec iussit rex, ut consecrarentur archiepiscopi, unus in Salona et alius in Dioclia. Similiter et episcopi plurimi consecrati sunt et ecclesiae, quae destructae erant et violatae manebant, reaedificatae et consecratae sunt. Statuit etiam rex, ut nullus perturbaret in aliquo aliquam ecclesiam, aut haberet aliquam potestatem seu dominationem in aliqua ecclesia, nisi solus archiepiscopus vel episcopus, cuius sub iure esset eadem ecclesia, qui vero aliter faceret, regiam coronam offenderet.

Post haec secundum continentiam privilegiorum, quae lecta coram populo fuerant, scripsit privilegia, divisit provincias et regiones regni sui ac terminos et fines earum hoc modo: secundum cursum aquarum, quae a montanis fluunt et intrant in mare contra meridianam plagam, Maritima vocavit; aquas vero,

quae a montanis fluunt contra septentrionalem plagam et intrant in magnum flumen Donavi, vocavit Surbia. Deinde Maritima in duas divisit provincias: a loco Dalmae, ubi rex tunc manebat et synodus tunc facta est, usque ad Valdevino vocavit Croatiam Albam, quae et inferior Dalmatia dicitur, cui inferiori Dalmatiae instituit Salonitanam ecclesiam metropolim, sub cuius regimine has ecclesias statuit, videlicet: Spalatum, Tragurium, Scardonam, Arausonam, quod nunc est castellum Iaderae, Aenonam, Arbam, Absarum, Veglam et Epitaurum, quod nunc dicitur Ragusium. Item ab eodem loco Dalmae usque Bambalonam civitatem, quae nunc dicitur Dyrrachium, Croatiam Rubeam vocavit, quae et superior Dalmatia dicitur. Et sicuti inferiori Dalmatiae Salonitanam ecclesiam constituit metropolim, simili modo superiori Diocletanam ecclesiam pro iure antiquo statuerunt metropolim, sub cuius regimine has ecclesias declararunt, scilicet: Antibarium, Buduam, Ecatarum, Dulcignum, Suacium, Scodram, Drivastum, Poletum, Sorbium, Bosonium, Tribunium, Zachulmium. Surbiam autem, quae et Transmontana dicitur, in duas divisit provincias: unam a magno flumine Drina contra occidentalem plagam usque ad montem Pini, quam et Bosnam vocavit, alteram vero ab eodem flumine Drina contra orientalem plagam usque ad Lapiam et ad paludem Labeatidem, quam Rassam vocavit.

Unaquaque autem in provincia b a n u m ordinavit, id est ducem, ex suis consanguineis fratribus, et s u p a n o s, id est comites, et s e d n i c o s, id et centuriones, ex nobilioribus earundem provinciarum. Dedit autem unicuique bano, (id est duci), potestatem sub se habere septem sednicos, qui recte ac iuste populum iudicarent et tributa acciperent et banis praesentarent. Bani post haec medietatem regi persolverent et medietatem sibi tenerent. Comitibus vero, id est supanis, iussit sub se habere unum sednicum, qui cum eo similiter iudicaret populum cum iustitia; et duas partes tributorum supani regi ut solverent, tertiam vero suo usui retinerent; banis autem nullam rationem facerent, sed unusquisque teneret et dominaretur supanis earundem provinciarum ac regionum, sed solo regi rationem redderent.

Itaque perfectis omnibus, cardinales et episcopi ac legati imperatoris, cum honore magno et cum pluribus donis a rege datis, reversi sunt ad loca sua. Similiter bani et supani atque sednici noviter ordinati cum universo populo, laudantes deum et salutantes regem, abierunt unusquisque in provinciam et regionem suam.

Regnavit praeterea rex XL annos et menses quattuor genuitque filios et filias, et septima decima die intrante mense Martio mortuus est sepultusque est in ecclesia sanctae Mariae in civitate Dioclitana honorifice et cum magnis exsequiis.

2 Kralj Radoslav i sin mu Časlav (gl. XXII—XXIV)

XXII. Rex Radaslavus, qui patris sui (Svetozar) vestigia secutus, omni bonitate fuit ornatus. Praeterea genuit filium, quem Ciaslavum vocavit, qui iuvenis effectus coepit esse inoboediens patri suo. Eo tempore banus Croatiae Albae cum suis omnibus rebellaverunt regi. Tunc rex Radaslavus congregans exercitum, partem exercitus dedit filio suo Ciaslavo partemque secum tulit. Post haec abeuntes circumdederunt rebelles hinc inde et comprehenderunt illos ac depraedaverunt. Sed quotquot rex comprehendit, liberos abire permisit; quos vero filius Ciaslavus comprehendit, militibus in servitutem tradidit. Quam ob causam indignati sunt milites, qui cum rege erant et relicto eo abierunt post Ciaslavum filium eius. Tunc Ciaslavus, elevatus in superbiam, expulit patrem suum de regno et consilio militum coepit persequi eum. Rex denique fugiens venit in locum, qui dicitur Lasta. Cernens itaque non posse evadere manus filii sui, cum aliquantis qui eum diligebant, venit ad litus maris. Post haec, quia Ciaslavus cum suis iam prope erat, timore percussi, cum equis ut stabant natantes pervenerunt et ascenderunt quandam petram, quae non multum longe erat a terra; et sic evasit rex. Non multo post, voluntate Dei, transibat navis, quae de Apulia erat. Tunc rex et qui cum eo erant, coeperunt clamare et vocare nautas. Et nautae navigantes venerunt, ut viderent, quidnam esset. Ut autem cognoverunt causam, cum honore susceperunt regem et omnes eius et duxerunt ad civitatem Sipontinam, inde perrexit Romam ad limina apostolorum Petri et Pauli. Ab illa autem die petra illa vocata est »Radaslavi camich« sive petra. Ciaslavus, praeterea maledictus a patre, coepit regnare.

XXIII. Regnante ergo Ciaslavo rege, Kys princeps Ungarinorum, cum suo exercitu venit Bosnam et devastabat atque depraedabatur eandem provinciam. Tunc rex, congregans populum, exiit ei obviam in Drina iupania iuxta fluvium. Ubi, commisso bello, quidam adolescens nomine Tychomil, hinc inde hostes vulnerans, cucurrit et interfecit Ungarinorum principem et amputato illius capite, regi praesentavit. Ceciderunt die illa innumerabiles ex gente Ungarinorum in loco qui Civelino dicitur, quasi prorugitus pecorum. Sic enim rugiebant ibi Ungari, dum interficerentur, ut porci; et locus, ubi interfectus fuit Kys princeps, dicitur Kiskovo usque in praesentem diem. Post haec Ciaslavus, valde laetus, dedit Tychomil iupaniam Drinae; et filiam bani Rassae dedit ei uxorem, eo quod interfecisset Kys principem. Uxor autem principis, audiens mortem viri sui, perrexit ad regem Ungariae, quaesivit ei adiutorium et exercitum, quatenus vindicaret mortem viri sui. Accepta autem innumerabili gente, venit supra regem Ciaslavum invenitque eum in Seremo. Nesciente autem rege, nocte irruerunt Ungari in eius castra et captus est rex Ciaslavus et omnes parentes illius, quos

iussit uxor Kys, ligatis manibus et pedibus, proiici in flumen Savum. Sicque factum est; conversus est dolor eius in peccatum, quod exercuit circa patrem suum super caput eius et periit ipse et domus eius tota.

XXIV. Post haec remansit terra sine rege et bani coeperunt dominari terram suam unusquisque super provincias et regiones subiugaverunt sibi iupanos et ab eis tributa accipiebant, sicut rex solebat accipere. Nomen vero regis nemo audebat sibi imponere. Tychomil etiam, defuncto socero, dominabatur terram Rassam, sed nec regem nec banum ausus est se vocare, sed tantum iupanum maiorem ideo, quoniam praeerat ceteris iupanis Rassae. Sicque dominaverunt terram multis temporibus.

3 Kralj Vladimir i Kraljica Kosara (gl. XXXVI)

XXXVI. Puer autem Vladimirus, accepto regno, crescebat decoratus omni sapientia et sanctitate. Tempore itaque eodem, dum Vladimirus esset adolescens et regnaret in loco patris sui, supradictus Samuel Bulgarinorum imperator, congregato magno exercitu, advenit in partibus Dalmatiae supra terram regis Vladimiri. Rex vero qui vir sanctus erat et nolebat aliquem de suis perire in bello, secessit humiliter et ascendit in montem, qui Obliquus dicitur, cum omni gente sua. Veniens post haec imperator cum exercitu et cernens, quod regi praevalere non posset, partem sui exercitus ad montis pedem reliquit partemque secum ducens ad expugnandam civitatem Dulcinium perrexit. Erant praeterea per montem Obliquum igniti serpentes, qui statim ut aliquos percutiebant, absque ulla tarditate moriebantur coeperuntque magnum damnum facere, tam de hominibus, quam de animalibus. Tunc rex Vladimirus orationem fudit ad dominum cum lacrimis, ut deus omnipotens liberaret populum suum ab illa pestifera morte. Exaudivit deus orationem famuli sui et ab illo die nullus ex eis percussus est, sed et usque hodie, si homo aut aliqua bestia in monte illo a serpente percussus fuerit, sanus et absque ulla laesione perseverat. Fueruntque in illo monte ab illo die, quo oravit beatus Vladimirus, quasi sine veneno serpentes usque in hodiernum diem. Interea misit imperator nuntios ad Vladimirum regem, ut cum omnibus, qui cum eo erant, de monte descenderet. Sed rex non acquievit. Supanus autem eiusdem loci, Iudae traditori similis effectus, misit ad imperatorem dicens: »Domine, si tuae magnitudini placet, ego tibi regem tradam«, cui remisit imperator: »Si hoc agere praevales, ditatum te scies a me et magnificum valde«. Tunc rex congregatis omnibus, qui cum eo erant, taliter eis locutus est: »Oportet me, fratres carissimi, ut video adimplere illud evangelii versiculum, ubi dicitur: »Bonus pastor animam suam ponit pro ovibus suis.« Melius est ergo, fratres, ut ego ponam animam meam pro omnibus vobis et tradam corpus meum sponte ad trucidandum seu occidendum, quam ut vos periclitemini fame sive

gladio.« Tunc postquam haec et alia plurima eis lucutus est resalutatis omnibus, perrexit ad imperatorem. Quem imperator statim relegavit in exsilium in partibus Achridae, in loco qui Prespa dicitur, ubi et curia eiusdem imperatoris erat. Post haec congregato exercitu, debellavit Dulcinium longo tempore, sed id capere nullatenus valuit. Inde ascendit iratus, coepit destruere, incendere ac depraedare totam Dalmatiam, Decatarum atque Lausium civitates incendit nec non et vicos et totam provinciam devastavit, ita ut terra videretur esse sine habitatore. Pertransivit imperator sic devastans tam maritimas quam et montanas regiones usque Iādĕram; postea per Bosnam et Rassam reversus est in locum suum.

Interea Vladimirus tenebatur in vinculis, ieiuniis et orationibus vacans die noctuque. Apparuit ei in visione angelus domini confortans eum et nuntians ei ea, quae ventura erunt, quomodo eum deus liberaret de ipso carcere et quomodo per martyrium perveniret ad regna coelorum et acciperet immarcescibilem coronam et praemia vitae aeternae. Quadam die imperatoris Samuelis filia Cossara nomine, conpuncta et inspirata a deo, accessit ad patrem et petivit ab eo, ut descenderet cum suis ancillis et lavaret caput et pedes vinculatorum et captivorum, quod ei a patre concessum est. Descendit itaque et peregit bonum opus. Inter haec cernens Vladimirum et videns quod esset pulcher in aspectu, humilis, mansuetus atque modestus et quod esset repletus sapientia et prudentia domini, morata locuta est cum illo. Igitur non causa libidinis, sed quia condoluit inventuti et pulchritudini illius, et quoniam audiret eum esse regem et ex regali prosapia ortum, dilexit eum et salutato eo recessit. Post haec a vinculis eum liberare volens, accessit ad imperatorem et prostrata pedibus illius taliter locuta est: »Mi pater et domine, si tuae magnitudini placet, aut des mihi virum Vladimirum regem, quem tenes in vinculis, aut scias me prius morituram, quam alium accipiam virum«. Imperator haec audiens, quia filiam suam valde diligebat et quia sciebat Vladimirum ex regali progenie ortum, laetus effectus est, annuit fieri petitionem illius. Celebratis nuptiis filiae suae more regali, constituit imperator Vladimirum in regem et dedit ei terram et regnum patrum suorum totamque terram Duracenorum. Deinde misit imperator ad Dragimirum, patruum regis Vladimiri, ut descenderet et acciperet terram suam Tribuniam et congregaret populum et inhabitaret terram, quod et factum est.

Vladimirus itaque rex vivebat cum uxore sua Cossara in omni sanctitate et castitate, diligens deum et serviens illi nocte ac die; regebatque populum sibi commissum cum timore Dei et iustitia. Non multo post defunctus est imperator Samuel et filius eius Radomirus accepit imperium. Qui proelia multa cum Graecis tempore Basilii, imperatoris Graecorum, commisit et totam terram usque Constantinopolim obtinuit. Timens autem

Basilius imperator, ne forte imperium ammitteret, misit occulte legatos ad Vladislavum, consobrinum Radomiri, dicens: »Quare non vindicas sanguinem patris tui? Accipe aurum et argentum a me, quantum tibi visum fuerit estoque nobiscum pacificus et accipe regnum Samuelis, qui patrem tuum et fratem suum interfecit. Si praevales, occide filium eius Radomirum, qui regnum nunc tenet.« Quo audito Vladislavus consensit et quadam die, dum Radomirus iret venatum, ipse cum eo equitans percussit eum atque interfecit. Sic mortuus est Radomirus et regnavit in loco eius Vladislavus, qui illum occidit. Accepto itaque imperio misit nuntios ad regem Vladimirum, ut ad eum veniret. Quo audito Cossara regina tenuit eum dicens: »Mi domine, noli ire, ne — quod absit — tibi eveniat sicut fratri meo, sed dimitte me, ut eam et videam et audiam, quomodo rex se habeat. Si me vult perdere, perdat; tu tantum ne pereas.« Igitur voluntate viri sui perrexit regina ad consobrinum suum, quae honorifice ab eo suscepta est, tamen fraudulenter. Post haec misit legatos secundo regi, dans ei crucem auream et fidem, dicens: »Quare venire dubitas? Accipe fidem crucis et veni, ut videam te, quatenus honorifice cum donis revertaris in locum tuum cum uxore tua«. Cui rex remisit: »Scimus, quod dominus noster Iesus Christus, qui pro nobis passus est, non in aurea vel argentea cruce suspensus est, sed in lignea; ergo, si vera est fides tua et verba tua vera sunt, per manus religiosorum hominum crucem ligneam mitte mihi, et fide et virtute domini nostri Iesu Christi spem habendo in vivificam crucem ac pretiosum lignum, veniam.« Tunc accersitis duobus episcopis et uno erēmīta, mentiendo illis maligne fidem suam, dedit illis crucem ligneam misitque eos ad regem. Qui venientes salutaverunt regem et fidem atque crucem dederunt. Rex vero accipiens crucem pronus adoravit in terra et deosculatum recondidit in sinu suo assumptisque paucis secum perrexit ad imperatorem.

Interea iusserat imperator per viam ponere ei insidias, ut transeunte eo insurgerent ex adverso et interficerent eum. Deus autem omnipotens, qui ab infantia custodivit famulum suum, misit angelos suos, qui eum custodirent. Rex vero venit ad imperatoris curiam, in loco qui Prespa dicitur, moxque ingressus est, ut ei mos erat, orare coepit deum coeli. Ut autem cognovit imperator advenisse regem, ira magna iratus est. Proposuerat nempe in corde suo, ut in via occideretur, antequam ad eum veniret, ne videretur consors vel consentiens neci eius. Sed cum iam videret denudatum opus suum nequissimum, sedens ad prandium (Vladislavus) misit gladiatores, qui eum decollarent. Orante interea rege, milites circumdederunt eum. Deinde osculata cruce, dans pacem episcopis et flentibus omnibus egressus est ecclesia moxque a militibus ante ianuam ecclesiae percussus; decollatus est XXII die intrante Maio. Episcopi vero tollentes corpus eius in eadem ecclesia, cum hymnis et laudibus sepelierunt. Nocte videbatur ibi ab omnibus lumen divinum et

quasi plurimas ardere candelas. Videns autem imperator mirabilia, quae ibi deus operaretur, paenitentia ductus concessit consobrinae suae tollere corpus eius et sepeliere honorifice quocumque vellet; tulitque denique corpus eius et asportavit in loco, qui Craini dicitur, ubi curia eius fuit et in ecclesia sanctae Mariae recondidit. Iacet corpus eius integrum et redolet quasi pluribus conditum aromatibus et crucem illam, quam ab imperatore accepit, manu tenet; congregaturque multitudo populi in eadem ecclesia omni anno in festivitate eius, et meritis et intercessione eius praestantur ibi multa beneficia recto corde petentibus usque in hodiernum diem. Uxor vero beati Vladimiri Cossara, pie et sancte vivendo, in eadem ecclesia vitam finivit ibique sepulta est ad pedes viri sui.

Eodem tempore, quo translatum est corpus beati Vladimiri de Prespa in Craini, imperator Vladislavus, congregato exercitu, venit possessum terram beati Vladimiri et civitatem Dyrrhachium, ut promissum ei fuerat ab imperatore Basilio, propter homicidia, quae perpetraverat. Manens itaque ante Dyrrhachium, quadam die, dum cenaret et epularetur, subito apparuit ei miles armatus in effigie sancti Vladimiri. Et terrore percussus magnis vocibus clamare coepit: »Currite mei milites, currite et defendite me, quia Vladimirus occidere me vult.« Et haec dicens surrexit de solio suo, ut fugeret. Statimque percussus ab angelo corruit in terram et mortuus est corpore et anima. Sicque factum est, ut nequissimus homicida, qui sedens ad prandium beatum Vladimirum decollari iusserat et martyrem fecerat, ipse hora cenae percuteretur.

THOMAE ARCHIDIACONI SPALATENSIS HISTORIA

Salonitanorum pontificum atque Spalatensium a s. Domnio usque ad Rogerium († 1266)

I De Dalmatia

Dalmatia secundum Isidorum et prima pars Graeciae, et dicitur a Delmi civitate antiqua, quae ibi fuit; sed ubi haec civitas Delmis in Dalmatiae partibus fuerat, non satis patet. Verum tamen Dalmatia dicebatur olim largius; censebatur enim cum Croatia una provincia. Est enim regio quaedam in superioribus partibus, quae dicitur Delmina, ubi antiqua moenia ostenduntur; ibique fuisse Delmis civitas memoratur. Nunc vero Dalmatia est regio maritima, incipiens ab Epiro, ubi est Dyrrhachium et protenditur usque ad sinum Quarnarium, in cuius interioribus est oppidum Strido, quod Dalmatiae Pannoniaeque confinium fuit. Haec fuit patria tellus beati Hieronymi, egregii doctoris. Dicta est Dalmatia alio nomine Liburnia, a quodam genere navis piraticae, quae in usu erat apud illos. Exercebant praterium propter oportunitatem locorum, quia mare illud ob multitudinem insularum latebrosum et portuosum est valde.

Dicta est etiam haec provincia Illyris a quadam regina Amasonum, quae ibi regnavit, de cuius stirpe dicuntur illi populi traxisse originem. Per mare huius provinciae trasivit Antenor Troianus, qui suae urbis evadens excidium cum gente Dalmatica proelia multa commisit; ad ultimum pervenit ad partem Venetiae. Idem progrediens super oras Padi fluminis aedificavit civitatem Patavium, quae nunc Padua nuncupatur, sicut in Vergilio legitur.

In historiis vero Romanorum habetur, quod cum imperator Augustus in partibus Illyricis exercitum duceret, et ipse alio properaret, misit quendam ducem, Vinicium nomine, contra Pannonios, qui duobus acribus fluviis circumvallantur, Dravo et Savo; contra Dalmaticos ibidem misit ducem Vibium cum exercitu multo, qui Dalmatiae, commorantes in silvis, circumadiacentes provincias latrocinando vastabant; qui Vibius congressus cum eis, victoriaque potitus, gentem illam, licet esset efferum genus hominum, coëgit ab armis discedere et terram fodere aurumque de venis terrae purgare.

Secundum poëtarum fabulas Cadmus dicitur in eandem devenisse provinciam, quando in serpentem mutatus est. Fuit autem civitas eius Epidaurus, quae est iuxta Ragusium, in qua est magnum antrum; et usque hodie opinio est, ibi habitare draconem; unde poëta: »Cur in amicorum vitiis tam cernis acutum, ut serpens Epidaurius?« Ob hanc causam populi dicebantur anguigenae. Secundum historiam vero idem Cadmus rex fuit in Graecia, qui depulsus regno venit in Dalmatiam, factusque pirata saevissimus, coepit quasi lubricus anguis per mare discurrere, navigantibus insidiari, et quoscunque poterat opprimere impotentes.

Adria nihilominus haec provincia nuncupatur ab Adriane (Ariadne), filia Minois regis, quam Theseus rapuit, et per mare navigans, cum iam ipsam exosam haberet, et reliquit in quadam insula solam, et aufugit cum sorore ipsius Phaedra; sed Bacchus, qui et Liber pater dicitur, eam inveniens sibi in uxorem accepit. Quidam dicunt, quod Adria dicitur a quodam Adrio, Itali fratre, qui ibidem regnavit; vel secundum quosdam Adria dicitur ab adra, quod est lapis, quia lapidosa et montuosa est haec provincia. Unde Ovidius: »Subdita montanae brachia Dalmatiae«.

II De Laurentio archiepiscopo — Divina mysteria in lingua Slavica celebranda non sunt — De restaurando episcopatu Nonensi

Temporibus domini Laurentii archiepiscopi quaedam exsecrandi schismatis fuit contentio suborta in Dalmatiae et Croatiae regno.

Fuerat siquidem tempore domini Alexandri papae et Joannis, decessoris Laurentii supra dicti, a domino Maynardo quon-

dam Pomposiano abbate, postea episcopo cardinali, quaedam synodus omnium praelatorum Dalmatiae et Croatiae multum sollemniter celebrata, in qua multa fuerunt conscripta capitula. Inter quae siquidem hoc firmatum est et statutum, ut nullus de cetero in lingua sclavonica praesumeret divina mysteria celebrare, nisi tantum in Latina et Graeca, nec aliquis eiusdem linguae promoveretur ad sacros (ordines). Dicebant enim Gothicas litteras a quodam Methodio haeretico fuisse repertas, qui multa contra normam catholicae fidei in eadem sclavonica lingua mentiendo conscripsit; quam ob rem divino iudicio repentina morte damnatus fuisse dicitur.

Denique cum hoc statutum synodali sententia fuisset promulgatum et apostolica auctoritate firmatum, omnes sacerdotes Sclavorum magno sunt maerore confecti. Omnes quippe eorum ecclesiae clausae fuerunt; ipsi a consuetis officiis siluerunt.

His ita gestis, dominus Alexander papa de hac luce migravit. Cui substitutus est dominus Gregorius septimus. Hic ergo misit legatum ad partes Dalmatiae Girardum, archiepiscopum Sipontinum. Qui Spalatum accedens cum magno gaudio et honore a Laurentio archiepiscopo susceptus est. Misit et convocavit suffraganeos Salonitanae metropolis universos. Qui cum convenissent, provincialem cum eis synodum apud Salonam debita maturitate celebravit. Interfuerunt autem isti suffraganei ecclesiae Spalatensis: Laurentius archiepiscopus, Stephanus episcopus Iadrensis, Ioannes Traguriensis, Forminus Nonensis; Gregorius Arbensis, Theodosius Belgradensis, Gregorius Croatensis et alii quidam. In hac synodo restauratus est episcopatus Nonensis, euius episcopus Gregorius multas olim molestias Ioannem Spalatensem archiepiscopum sustinere fecit, debitam ei subtrahendo oboedientiam et sibi ius metropolicum indebite vindicando.

Laurentius archiepiscopus ordinatus est in sede Salonitanae ecclesiae anno incarnationis milesimo sexagesimo, temporibus Michaelis imperatoris, regum vero Stephani, Cresimiri et Svinimiri, qui fuit ultimus rex Croatorum. Iste Laurentius, inter multa alia opera pietatis, fecit monasterium sancti Benedicti, quod regularibus disciplinis instituit, ponens ibi religiosas feminas, quae iuste casteque viventes sancta conversatione Deo et hominibus complacere deberent. — His temporibus celebrata fuit synodus in civitate Nonensi sub Ioanne, cardinali apostolicae sedis legato. Illustris vir Demetrius, cognomento Svinimir, rex Croatorum, restituit ecclesiae sancti Domnii ecclesias sancti Stephani et sanctae Mariae in Salona cum omnibus earum bonis. Has siquidem ecclesias aedificavit et dotavit quaedam Helena regina, donans eas Spalatinae sedi iure perpetuo possidendas. Ibi namque magnificus vir Cresimirus rex in atrio videlicet basilicae sancti Stephani tumulatus est cum plurimis aliis regibus et reginis.

III Quomodo Hungari dominium Dalmatiae et Croatiae ceperint

Eo namque tempore rex Svinimirus mortis debitum solvit, nullumque suae posteritatis heredem reliquit. Sic ergo tota regalis sanguinis deficiente prosapia, non fuit ulterius, qui in regno Croatorum rite succedere debuisset.

Coepit itaque inter omnes regni proceres magna discordia suboriri. Et cum divisim modo hic, modo ille regnandi ambitione sibi terrae dominium vindicaret, innumerabiles rapinae, praedationes, caedes et omnium facinorum seminaria emerserunt. Alter enim alterum insequi, invadere, trucidare cotidie non cessabat.

Verum his temporibus exstitit quidam ex magnatibus Sclavoniae, qui, cum a suis esset contribulibus multis lacessitus iniuriis multisque damnis attritus, non sperans se posse aliter tantis malis resistere, in Hungariam profectus est. Tunc ad regem Vladislavum ingressus, eum alloqui coepit, persuadens ei, ut ad capiendum Croatiae regnum et suo dominatui subiugandum exiret; dans ei plenam fiduciam, id facile posse complere, cum regnum illud vacuum et sine tutela regalis providentiae remansisset.

His ergo Vladislavus rex inductus consiliis, absque mora coadunato exercitu copioso, venit et occupavit totam terram a Dravo fluvio usque ad Alpes, quae dicuntur ferreae, nullo obice resistente. Post haec transivit Alpes et coepit impugnare munitiones et castra, multaque proelia committere cum gentibus Croatiae. Sed cum alter alteri non ferret auxilium, essentque divisi ab invicem, facilem victoriam obtinere rex potuit. Nec tamen usque ad maritimas regiones pervenit, sed audiens, quod quaedam gens sui regni fines intraverat, in Hungariam repedavit.

Fuit autem rex iste non solum armis strenuus, sed religione et sanctitate insignis.

Huius temporibus gens Scythica, in multitudine gravi intra Hungariae fines irrumpens, magnas hominum strages fecerunt. Sed Vladislavus rex, coacto in unum sui regni exercitu, in hostiles turmas viriliter irruens, divino protectus auxilio, maiorem partem barbaricae nationis passim per campos stravit in mortem, alios vero extra regni confinia effugavit.

Denique Vladislavo rege migrante ad dominum, Colomannus sibi in regno successit. Hic, cum esset vir ferocis animi, proposuit totam terram usque ad mare Dalmaticum suo dominio subiugare. Venit ergo cum multo armorum apparatu et obtinuit ceteram partem Sclavoniae, quae Vladislavo praetermissa fuerat.

Itaque ad mare usque pervenit, ut civitates maritimas occuparet. Tunc ad Spalatensem civitatem primo accessit, petens pacifice, ut sua se sponte dominatui eius subicerent, nec ante permitterent destrui se et sua. At vero Spalatenses, obfirmatis bene portis, per murorum circuitum cum armis diffusi, non

acquiescebant regi, metuentes dominium gentis ignotae et extraneae experiri, quippe nescintes, quid rex de civitate vel de civibus cogitaret. Tunc rex et eius principes indigne ferentes et se quasi contemptos a Spalatensibus arbitrantes, multa civibus comminari coeperunt; et positis castris non longe a civitate, devastabant campos, praedasque, quas poterant, faciebant. Unde factum est, ut Spalatenses obdurato animo cuncta pericula sustinere proponerent et damna potius quam iugum Hungarorum susciperent. Cum ergo sic aliquantum temporis pertransisset, intellexerunt tandem per internuntios, esse christianos, et quod rex vellet cum eis benigne agere, si se eius ditioni adhuc pacifice subiugarent. Tunc Spalatenses, inter se facto consilio, miserunt Crescentium archiepiscopum ad regem Colomannum pacem postulantes ab eo. Quem ille benigne suscipiens, annuit omnibus petitionibus, quas Spalatenses pro pacis foedere componendo fecerant. Facta igitur conscriptione omnium, quae hinc inde fuerant ex beneplacito stabilita, iuravit rex cum suis principibus omnia firmiter observare. Postera vero die iuraverunt Spalatenses, primo quidem maiores, deinde iuniores, postea vulgus omne, ut Colomanno regi et eius posteris, ac regno Hungariae subiecti et fideles omni tempore permanerent. Tunc rex civitatem ingressus, valde honorifice a clero et populo susceptus est. Et ea die procuratione affluenter a communi suscepta confectisque ac traditis privilegiis immunitatis profectus est.

Inde autem pertransiens venit Tragurium et deinde Iaderam; a quibus civitatibus simili exemplo susceptus, fecit eis libertatis privilegium. — Et sic in Hungariam est regressus anno domini MCIII.

Regi Hungariae pontifex significat, quas poenas in haereticos constituerit, mandatque, ut haereticos ac Culinum banum Bossinum, haereticorum fautorem a regno expellat

(Anno 1200 a. d. V Idus Octobres)

(Eusebije Fermedžin, Acta Bosnae)

Innocentius episcopus servus servorum Dei. Carissimo in Christo filio Henrico, regi Hungarorum Illustri, salutem et apostolicam benedictionem.

Accepimus, quod cum nuper Venerabilis frater noster ..... Spalatensis Archiepiscopus Patarenos non paucos de Spalatensi et Traguriensi Civitatibus effugasset, nobilis vir Culinus Banus Bossinus iniquitati eorum non solum tutum latibulum, sed et praesidium contulit manifestum, et perversitati eorundem terram suam et se ipsum exponens, ipsos pro Catholicis, immo ultra Catholicos honoravit, vocans eos antonomasice Christianos. Ne igitur huiusmodi morbus, si eius non obsistatur principiis, vicina corrumpat, et in Regnum, quod absit, Hungariae defluat labes eius, serenitatem regiam rogamus, monemus et exhortamur in domino, in remissionem tibi peccaminum iniungentes, quatenus ad vindicandam tantam Christi et Christianorum iniuriam potenter et regaliter accingaris, et nisi Banus praedictus universos haereticos de terra suae potestati subiecta proscripserit, bonis eorum omnibus confiscatis, tu ipsum et haereticos ipsos non solum de terra eius, sed de toto Hungariae regno proscribas, et bona talium, ubicumque per terram tuam potuerunt inveniri, confisces, nec pareat oculus tuus Bano praedicto, quin contra eum iurisdictionem exerceas temporalem, si alias ad viam rectitudinis non poterit revocari. — Datum Laterani a. d. V Idus Octobres (Pontificatus nostri anno tertio).

MARCI MARULI SPALATENSIS:

De bene beateque vivendi institutione: »De avaritia vitandia« (l. I, c. 7)

At vero quia plerique religionis habitum induunt, non ut Christum, sed ut pecuniam lucrentur, quibus dicitur: Non potestis Deo servire et Mammonae — eorum avaritiae sanctorum continentiam opponamus. Ut qui pie in Domino vivere volent, omni cupiditate deposita iam hinc discant: Quod gratis acceperint, gratis dare.

Elisaeus propheta cum Naaman Syrum a lepra curasset, nullis precibus moveri potuit, ut dona acciperet. At Gihezi minister eius cupiditatis stimulo percitus cucurrit post Naaman quasi a magistro missus mendacique procacitate impudenter usus argentum et vestes ab eo acepit: propterea et lepra, qua Naaman fuerat liberatus, adhaesit illi et semini eius usque in sempiternum, ut saltem sic punitus discat caritatem erga proximum gratuitam esse debere, non mercenariam.

Filip Lastrić, Epitome Vetustatum provinciae Bosnensis De solo regni Bosnensis (c. III)

Valor et qualitas huius Regni minus profecto cognita sunt orbi, quam ut describere ea, sincēre licet, audeamus, quin hyperbŏlē et ingeniosum commentum Criticis videatur. Obscurata quippe a Tyranno ius dicente ab Historicis, Geographis et Cosmographis, utpote expertibus harum partium, pessumdantur et per trasennam plerumque tanguntur. Quo fit, ut valorem soli huius intestinum, tacentes, asperitatem dumtaxat montium atque inamoenitatem describere conentur. Ast qui experientia magis quam Historicorum relationibus foret instructus, iustificaret profecto sequentia.

Bosnam igitur abundare montibus concesserimus, sed falluntur, qui hos montes arbitrantur esse montes altissimos. Bosna quippe abundat non modo montibus, sed planiciebus quoque et quidem utrisque fertilissimis. Nam nulli montes exstant in Bosna (praesertim in inferiore), qui pratis nemoribusque, mira varietate sibi insertis, non ditantur et rivulis aquarum viventium irrigati visum non oblectant, animumque exhilarant. Nulla flumina, quae utrimque campis agrisque excultis, cum planis, tum culliculis non stipantur fertilissimis. Nec aestimetur

dictu incredibile, nonnullis ex montibus flumina emanare aurifera. Dicant Epirotae, qui utpote gnari eluendi ex arenis auri artis, saepe Sultani facultate instructi, veniunt hoc auro ditandi. Pisces non flumina dumtaxat maiora, sed torrentes quoque deliciosissimos procreant. Vineis equidem Bosna inferior (non item superior) parcior est, verumtamen non quia inepta, sed quia talis est dispositio, et velle Dominorum ius dicentium. Olerum, pomorum, pirorum, aliorumque id genus (pauca, quae hiemalem rigorem non tolerant, si excipias) copia frequentissima speciesquĕ innumerae. Pecudibis, non minus ac pascuis pro aestivo, et pratis, in quibus fenum colligitur pro hiemali eorum nutrimento, abundat omnigenis. Aquae non modo frequentissimae, quae haustu, utpote e vivis fontibus, ut praefertur, scaturientes, lassos recreant; sed dantur quoque pluribus in locis Acidae, quae iudicio medicorum hac traseuntium et in Aula Praesidum commorantium sunt praestantissimae. Quocirca a christianitate quidam viri nobiles suasu eorundem medicorum, adventitantes, non visu modo, sed haustu quoque sanandi gratia eas sunt dignati; iuxtaque haerentes per plures septimanas eis usi, praecipue loquendo de illa, quae mirabili bullitu scaturit iuxta fluvium Lepenicza, non longe a Taberna, quae ab eadem aqua sumpta nomenclatura vocatur Kiselihan, id est Taberna Acida, constructa in medio viae Regiae inter Saralium et Travnik (in hoc secundo loco est sedes Praesidis Passae). Dantur item pluribus in locis Thermae, non calidae dumtaxat, sed ferventes plane ac bullientes, a praelaudatis medicis tam mirae virtutis probatae, atque activitatis in morbos.

Hoc idem dicendum est de metallis; enim vero, quot montes et valles, tot ferme loca metallifera est reperire in Bosna, inculta ceteroquin, ob secretam politiam statusque rationem. Ausim dicere in Regno Bosna dari mineralia omnigena et vix crediderim dari metallum, quo soli Bosnensis viscera carent. Verumtamen ferrum cum chalybe in abundanti copia eruitur, fabricatur atque ad exteras partes educitur.

Demum in Salinis tam Superioribus, quam Inferioribus, et alibi quoque sunt putei subministrantes in abundantia aquam salsam viridi subflavo colore nitentem, quae artificiose recocta optimum salem tribuit eatenus candidum, quatenus ni gustes, a candida sacchara distingues nusquam, cuius salis nobis est in pluribus locis. Neque desunt loca a multis probata, ubi possent aperiri fodinae salis petrei; non minus ac sulphuris ac variorum metallorum, sed politia, ut praefertur, ius dicentium super his altum indicit silentium. Verbo dicendum: Bosnam privari re nulla ad commode sustentandam vitam humanam, abundare vero iis, quibus aerarium Principis gliscere posset. Verumtamen quia haec omnia, ut supra diximus, obscurata delitescunt, flocci penditur hoc Regnum a Principibus Christianis, desiderabile ceteroquin. O rem deplorabilem! Vel fortassis percelluntur umbra multitudinis Arcium, quae tamen prae praesenti arte militari nullius valoris (paucissimas si excipias) sunt.

POSVETA IZDANJU PJESAMA JUNIJA RESTIJA:

Clarissimo viro
Antonio L. F. Comiti de Sorgo
Patricio Ragusino
Maria ex baronibus de Zamagna comitissa de Restiis

Cum primum ex immani illa doloris acerbitate, quam mihi coniugis optimi mors attulit quamque non obiecta rerum quarumcumque species, non temporis diuturnitas imminuere, nedum extinguere unquam poterit, paululum me recepi, statim de poëticis eiusdem lucubrationibus in lucem emittendis cogitavi. Sic enim fore perspexi, ut a me praeter lacrimas aliquid certe praestabile diuque duraturum memoriae tanti viri daretur. Atque hoc meum consilium non modo videbatur immortalem marito famam ésse pariturum, sed futurum etiam patriae ornamento voluptatique amicis praestantissimis, a quibus carmina magna ex parte iam lecta et vehementer probata avidissime expeti cognoscebam. Cum autem opus inscriberem, diu multumque anceps non fui. Tu, Antoni optime, tu mihi protinus occurristi, quem cognatione, pietate, officiis mihi maxime devinctum amavi semper uti filium et, quod vixero, amabo impensissime, dignum profecto, cui donem ac dedicem (id), quidquid mihi pretiosius a morte carissimi illius capitis relictum est. Accedit etiam, dum tibi hoc munus offero, non solum meo animo, sed et ipsius mariti mei obsequor voluntati. Ille enim ingenio tuo tuaque amicitia egregie delectatus te iam pridem sub ficto Cilnii Maecenatis nomine suarum Satyrarum iudicem ac patronum delegerat. Quo quidem iudicio quid ex communi hominum nostrorum consensu gravius, quid te dignius, quid mihi poterat optatius contingere? Ipsa denique carmina te patronum atque auspicem sibi deposcunt tibi inscribi atque in sinum complexumque tuum convolare merito gestiunt. Non enim praeclaro illustrique dumtaxat nomine, quod, quidem libris etiam ineptissimis non raro contingit, ornatum iri se sentiunt, sed glorientur potissimum se virum iudicio acri et doctrina eximia nancisci, a quo ea in pretio atque honore, quo par est, habeantur, quam sortem opera praestantiora sibi semper gratulari non possunt. Cum praeterea apud exteras gentes tam diu sis commoratus generisque nobilitas, ingenii vis, splendor doctrinae morumque elegantia cum viris eruditissimis te ubique familiaritate coniunxerit; hoc etiam ad praeclaram coniugis mei commendationem et gloriam per te consequar, ut eius nomen patrios fines praetergressum longe lateque te auspice promulgetur eiusque carmina in multorum elegantium hominum oculis atque ore versentur. Habet igitur maritus meus, quod suo ipse ingenio sibi paraverat, monumentum ad celebritatem sui nominis aeternitati per me consecratum; habes tu, Antóni carissime, singulare amoris et observantiae erga te meae testimonium, quod non

dubito, quin tibi gratissimum sit futurum; habet denique dolor meus, qui omnem medicinam antea effugiebat, unde quodam modo relaxetur.

Probet e coelis hanc meam vir optimus voluntatem habeatque veluti aeternum pignus amoris illius, quo ille me, ego illum dulciter complectebar.

Vale!

PREPISKA IZMEĐU DOBROVSKOG I KOPITARA (1808—1828)

Vindobonae 5-VIII-1815

1 Magister!

Quod tam diu responsum debeam, primum in causa est continua quasi bibliotheca, ita ut vix respires; tum vero et ipsa desperatio videndi tui. Quamquam et hac tam diu sperata et a te pro certo promissa voluptate carere malo quam te minus bene valere. Quare fac valetudinem tuam cures aut in Caroli balneis (thermis) aut Teplicii aut ruri et nostri quandoque memor esto. Equidem nescio quid malim quam grammaticam tuam slavicam, quam Anglis promisi quamque omnes exspectamus, tandem aliquando e scriniis tuis saltem ad me transire. Crede mihi (et non dubito et te ipsum ita sentire) haec grammatica ante reliqua omnia prodeat oportet, ut possimus nos ipsi et Germani recte incipere studia slavica. Cetera adiicientur vobis possuntque, etsi minus bene, etiam per alios fieri; grammaticam qui nobis veram et optimam dare possit, praeter te plane nemo est.

— — — — — — — — — — — — —

Etiam Vlkii mei grammaticam tandem accepi mittamque simul. Hic Vlk Viennam rediturus est proxime hicque manebit, si suppetet pecunia. Praeter »pjesnaricae« continuationem non dimittam illum, quin et lexicon serbico-altslavico-germanicum confecerit.

— — — — — — — — — — — — —

Vale et favere perge tuo semper

Kopitar

— — — — — — — — — — — — —

Vindobonae, 9-VII-1817

2 Magister!

Spero me adhuc in tua gratia esse ut olim. Ideo praebui me legatum et oratorem ad te mittendum saniori parti Serborum, quorum dux Vuk noster.

Rem audi.

Vidaković, cuius nunc prodiit pars altera Любимирii (libri stultissimi à tous egards), homo, dum studeret, semper tertiae classis, nunc paedagogus sensu proprio, in praefatione gloriatur se ad te scripsisse et tui responsi verba sana in suam partem trahit et gaudet, quod tanti viri sententia accedat suae.

Novi de facie hominem ridiculum, stultum, sed suis se pro columna Serbismi iactantem, contemptum Stratimirovicsio, Mushicio etc. genuinis et prudentibus columnis.

Quare rogat te pars nostra, ut ad has Vukii quaestiones respondere digneris ita, ut stulti huius abusum tuae auctoritatis redarguere possimus te ipso tuo interprete.

Optamus autem, (ni tibi molestum est), ut ita dicas, ut imprimere possimus in recensione operis Vidakovichiani, quae paratur quaeque finem imponet, spero, inauditae liti.

— — — — — — — — — — — — —

Promisi Vukio et Davidovicsio etc. responsum tuum; ergo ne me derelinquas.

Vale et fave tuo

Kopitar

— — — — — — — — — — — — —

I SRBIJA, PORED ZAPADNIH EVROPSKIH DRŽAVA, SLUŽI KAO PRIMJER U NJEGOVANJU NARODNOG JEZIKA I KULTURE

Sunt autem optimae curae de salute patriae.
M. T. Cicero, Somnium Scipionis, cap. IX.

[Odlomak iz:

»Genius patriae super dormientibus suis filiis seu folium patrioticum pro incolis regnorum Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae in excitandum excolendae linguae patriae studium a Joanne Derkosz. Zagrebiae 1832.«]

Redeo iam ad relictum illud assertum, quod cultura linguae et nationis intime cohaereant, magis roborandum.

Retrahe hanc in rem conspectum ad Graeciam antiquam, ad Romanos, dirige oculos ad modernos Germanos, Anglos, Gallos, attrahe Russiam ad exemplum, quae, quamdiu tepido animo, vel plane cum contemptu dialectum suam conspexit, tamdiu etiam vix notabiles in cultura fecit progressus.

Dum in Gallia Nationalis fundata est Academia, elevata est statim lingua Gallorum ad magnum fastum; toti Galliae ardebat fax lucentissima; ipsi illi vehementem lucrati sunt per eam influxum in universam Europam. Imperantes enim elevarunt illam, detrusa Latina, ad dignitatem linguae diplomaticae, dignitatem, quam hodieque firma tenet manu. Eodem cum encomio ipsam etiam Angliam adducere valerem, respectu aliarum orbis partium.

De ipsa etiam Germania constat, quod et illa secundo quadrante saeculi 18-vi in cultura notabiles fecerit passus, tempore, quo etiam scriptores surrexere gregatim, qui linguam ad illud, quod hucdum tenet, provexerunt culmen.

Attrahe Serbiam, si lubet, ad exemplum, cui modo primo ante decades annorum sol ex tenebris, quae videbantur per-

petuae (esse) futurae, surrexit, quae, per tot saecula sub iugo despotismi intolerabili gemens, totum paene spiritum pro dulcissima libertate eiusque sequelis fulgentissimis, excusso etiam eo, pro perpetuo perdidisse videbatur, Serbiam, cui non tamen patulae sunt ad omnigenam culturam viae, quae a dicionibus cingitur turcicis. — Haec Serbia excussit cum initio saeculi labentis somnum illum fereum, cuius gemebunda madidis modo oculis, dum illas primo videt, deplorat sequelas; excussit somnum, et tam laetos intra adeo exile tempus fecit progressus in cultura dialecti suae, ut post tres alias sororias dialectos, Bohemicam utpote, Polonicam et Russicam vix alicui cedat priorem locum. Haec Serbia fovit iam sinu suo virum illum, cuius nomen ipsi Angli non detrectabant operibus suis, alioquin eruditis praefigere. Fordyce Guilielmus et Livie Joannes, noti Londini viri »Dositheo Obradovich Serbiano, viro linguis variis erudito, sanctissimis moribus morato, Anglis, apud quos diversatus est, perquam dilecto, fragmenta haecce (Chirurgica et Medica) amoris sincerissimi et amicitiae pignus libentissime merito obtulerunt« verba sunt horum duorum Anglorum. Hic est ille vir, qui lucentissimam Serbiae praetulit facem, cui se longo alii iam multum etiam apud exteros celebrati Eruditi associant agmire, vir, qui ab ipsis Germanis, Anacharsis Serbiae compellatur.

POEZIJA

HOMERI ILIAS LATINIS VERSIBUS EXPRESSA A RAYMUNDO CUNICHIO RAGUSINO

Ahilej i Prijam

(Ilias, XXIV, 558—644, 661—688)

Sic sit; atque altas longe secessit Olympi
Protinus in sedes. Curru descendit ab alto
Ad terram senior; mulas et iussit ibidem
Aeripedes et equos frenis retinere manentem
Idaeum. Ipse gradum celerans sese intulit intra
Tecta, ubi Pelides ad mensam forte sedebat.
Nactus ibi saevum regem videt ille, solades
Seorsum alii: soli e sociis at pocula regi
Praebebant stantes iuxta Automedonque, cruenti
Alcimus et Martis clarum genus; atque peracta
Omnis erat iam coena viro, sed mensa remota
Nondum etiam. Hos Phrygiae magnus regnator ut illuc
Ingrediens vidit, propior stetit; estque repente
Genua feri Aeacidae complexus; deinde madenti
Caede virum horrenda, qua tot mactaverat olli
Heu gnatos, sese acclinans, dedit oscula dextrae.
Ac veluti noxa implicitus cum caede parata
Extorris liquit patriam vir, fugit in urbem
Et procul externam, dominique exterritus aedes
Divitis ingreditur; circum stupet inscia turba:
Sic Priamum obstupuit cernens Peleius heros,
Obstipuere alii, conversique ora tenebant
Atque oculos inter se cuncti. Exorsus at ille
Suppliciter tales fudit de pectore voces:
»Magne vir, et superis non impar, patris, Achille,
Nunc memor esto tui, qui durae in fine senectae,
Sic ut ego, degit fessusque ac debilis aevo.
Quem fortasse premunt infenso pectore circum
Finitimi, nec adest, qui cladem ac triste repellat
Exitium. Ille tamen tete audit vivere salvum
Et gaudet speratque dies noctesque reversum
Litore ab Iliaco complecti ac cernere coram,
Quem genuit. Misero mihi sed spes nulla, malorum
Haud ullum superest solamen, quippe ego gnatos
In Troum genui praestantes gente, relictum

Horum vix ullum video patriaeque mihique.
Quinquaginta illi numero, venistis Achivi
Quando huc, florebant; vicenos edidit, uno
Dempto, Hecube mihi sola omnes; peperere uxores
At alios aliae tecta intra regia. Leto
Hi mihi paene omnes diro sub Marte perempti
Occubuere; unum, qui nosque urbemque tueri
Perstabat patriis pugnans pro moenibus, ipse
Stravisti nuper, dium Hectora. Nunc ego veni
Illius huc ergo, ut redimam, praebendaque large
Mecum dona tuli. Quae tu ne despice, Achille,
Sed magnos reverere deos! Miserare senectam
Hanc, precor, ipse tui patris non immemor. Illo
Certe ego flebilior, magis et miserandus. Adegit
Me fors ferre, hominum quae nemo pertulit unquam,
Atque viri dextram, ferro mactavit acuto
Qui mihi tot natos, admotis tangere labris.«
Sic ait, et cari monitu genitoris Achilli
Confudit maerore animum penitusque sub alto
Corde pii magnum fletus incendit amorem.
Ille senem dextra apprendit, paulumque removit
Leniter ab se arcens. Fletu indulgebat uterque.
Eximii Priamus memor Hectoris, ante volutans
Peliden sese genibus minor; ipse parentem
Carum at Pelides deplorans, atque vicissim
Patroclum lugens. Circum tecta ampla sonabant
Myrmidonum fletu spectantum et multa gementum.
Verum ubi iam tristi luctu est expletus Achilles,
Ac flendo egestus libuit praecordia maeror,
Exsurgitque, senemque manu, mentumque, verendam
Canitiem incani et capitis miseratus, amice
Sublevat, ac verbis affatur talibus ultro:
»Heu miser, heu multos animo perpesse dolores!
Ausus es ad naves te ferre huc solus Achaeas
Atque viro coram te sistere, qui tibi totque,
Tamque bonos stravi leto inter proelia gnatos?
Firma tibi ferri duro stant robore corda.
Verum age, iam conside, alto sub pectore curas,
Quae cruciant animum, tristes residere sinamus!
Quid prosit luctu et longae indulgere querelae?
Di fatum hoc miseris dederunt mortalibus, aegri
Ut curis vivant, curis vacui omnibus ipsi.
Namque Iovis duo sunt in limine dolia: rebus
Nempe malis plenum hoc, illud melioribus; haurit
Unde, hominum generi tribuit quae munera cunque.
Cui pater altitonans miscens dedit, ille vicissim
Adversisque dolet rebus gaudetque secundis;
Cui dedit ex uno genitor mala, tristibus illum
Aspera fors fatis exercet; multaque passus,
Nec dis, nec carus mortalibus, usque vagatur.

Sic Peleo dederunt divi primo incluta a ortu
Dona. Viros inter namque omnes claruit olim.
— — — — — — — — — — — —
Fer tamen, assiduo noli et tabescere luctu.
Nam nil proficies, nec gnatum fletibus Orco
Abduces, vitae revocans ad lumina, quin te
Ipse magis crucies, cumulesque dolore dolorem.«
Tum senior, vultus augusti aequandus honore
Caelitibus: »Ne vero, inquit, ne coge sedere,
Care Iovi Aeacida, indefletus dum iacet Hector,
Iustorumque expers intra tentoria. Redde
Ocius, ut carum videam caput; at tibi dona,
Quae non pauca tuli, facilis precor accipe; et illis
Di faciant longumque frui, patriasque reverti
Incolumi ad sedes contingat, vivere quando
Me pateris, coelumque sinis lucemque tueri.«
Ille sub haec, torvumque tuens, gemitumque sub alto
Corde premens: »Ne me irrita longisque lacesse
Iam precibus. Gnatum, quem poscis, reddere dudum
Est animus. Nam iussa ferens mihi venit ab ipso
Huc Iove, me genuit quae mater, filia Nerei.
Te quoque (nequidquem celas manifestus) ad altos
Huc aliquis puppes duxit deus. Ire quis hostes
Esset enim in medios ausus vir quamlibet aevo
Florens? Ipsa pedem quis ferre in castra; latere
Custodes; solus portarum ingentia claustra
Qui reserare manu, vectemque impellere quisset?
Ergo ciere animum dictis hunc parce, dolore
In medio, ne forte, senex, male percitus ira
Nec te ipsum mittam incolumem genibusque trucidem
Affusum violemque Iovis mandata supremi.«

HOMERI ODYSSEA

LATINIS VERSIBUS EXPRESSA A BERNARDO ZAMAGNA RAGUSINO

Odisej se otkriva sinu Telemahu

(Odyssea, XVI, v. 167—239)

Sic fatus iubet ire senem: qui iussa capessens
Accepitque ocreas, pedibusque aptavit, ad urbis
Moenia corripiens gressum. Non ille Minervam
E stabulo egressus latuit: namque ocius altae
Virginis os pulchraeque gerens operumque peritae
Venit, et assistens foribus se ostendit Ulyxi.
Non illam sensit coramque adspexit euntem

Telemachus; neque enim manifesto in lumine divi
Omnibus apparent, tantum Laërtius heros.
Et trepidi videre canes, nec faucibus acres
Raucisonis contra institerunt, sed murmure blando
Per stabula hac illac profugi petiere latebras.
Iamque supercilio dat signum: agnovit Ulixes
Nutantem, tectique agrestia saepta relinquens
Exsiluit, propiorque stetit, cui diva locuta
Haec prior: »O Laërtiade, certissima magni
Cura Iovis, gnatum iam nunc affare, nec ultra
Decipe dissimulans; moliri funera ut ambo
Nigra procis celeri gressu properetis in urbem.
Ipsa diu haud abero a vobis, pugnare parata.«
Dixit, et aurata subito des contigit illum
Permulcens virga: niveas tum pectora circum
Imposuit primum vestes, humerisque coruscam
Pallam demisit, lumenque et membra iuventae
Reddidit: ambrosius fusco color ardet in ore,
Depulsaeque genis rugae. Stant vertice crines
Cyanei mentumque pari sublucet honore.
Haec dea ubi fecit, sublimis fugit et heros
Tecta iterum subiit. Iuvenis miratus at illum
Obstupet, avertitque oculos praestantia coram
Numinis ora timens, dubiusque repente profatur:
»Qualis eras nuper? Quantum diversus ab illo,
Hospes, ades, vestesque alias, alia ora reportas:
Certe aliquis divum es coeli stellantis alumnus.
Sis bonus placidusque! Tibi cadet hostia ad aras,
Muneraque ex auro stabunt, miserere pecantis!«
Talia dicebat supplex; quum maximus heros:
»Non tibi numen ego, quid me caelestibus aequas?
Sum genitor quin ipse tuus, quem propter acerbo,
Nate, gemis luctu, vi dura oppressus et armis.«
Sic dicens cupidus caro dedit oscula gnato,
Effuditque genis lacrimas, complexus et haesit
Nescius a dulci longum divellier ore.
Telemachus vero (nondum namque ille parentem
Cernere credebat): »Non tu Laërtius, inquit,
Non Ithacus pater ille meus, sed numina coeli
Hac magis heu miserum vana sub imagine ludunt.
Haud etenim possit mortalis talla quisquam
Sic facile, aetheria coeli delapsus ab arce
Ni deus ipse velit iuvenis mutare figuram
Atque senis. Tu nuper eras confectus ab aevo
Indutusque artus foede; nunc corpore verso
Os humerosque geris similis coelestibus ipsis.«
Tum genitor: »Non fas ita visa in imagine patris
Attonitumque haerere diu tacitumque stupere,
Telemache. Haud veniet tibi namque huc alter Ulyxes.

Ille ego sum, passus mala dura, atque omnibus actus
Casibus in patriam bis deno redditus anno.
Palladis hoc, quod cernis, opus Tritonidis; illa
Fecit me, qualem voluit, similemque videri,
Cuncta potens, inopi iussit, rursumque iuventam
Induit et pulchro circum dea texit amictu.
Dis facile est, lati retinent qui culmen Olympi,
Et rapere et dignam mortalibus addere laudem.«
Haec fatus propior consedit. At ille parentis
Affixus collo lacrimas fundebat et ambo
Alter in alterius defixi lumina vultu
Tristius heu flebant quam curvis unguibus acres
Vulturii aut aquilae; fetus queis durus ab antro,
Aspiciens nido implumes, detraxit arator:
Pulsa sonant nemora alta et questu implentur acuto;
Haud aliter luctumque ipsi gemitusque ciebant.

MARCUS MARULUS:

Hieronymus

Dalmatiae laetis olim generatus in oris
    Hieronymus toto notus in orbe fuit.
Inter Catholicos unus facundior omnes
    Iudice me magno nec Cicerone minor.
Cecropia doctus lingua doctusque Latina
    Hebraicos didicit Chaldaicosque sonos.
Felix tam variae donis donate loquelae,
    Ingenio multum nec minus arte valens,
Te scripturarum castigatore recessit
    Omnis ab utroque menda fugata libro.
Te monstrante patent sensus et enygmata vatum;
    Iam licet obscuris nil titubare locis.
Sic sole infuso tenebras vanescere noctis
    Cernimus et nubes flantibus Etesiis.
Te bellante piis verterunt terga profani;
    Perpetuus nostris hostibus hostis eras.
Te duce prostratis erroribus alma triumphat
    Ecclesia et laudes concinit usque tuas.
Tu nobis consulta, modos monitusque dedisti,
    Per quos alta Poli scandere ad astra datur.
Nec tamen ista magis verbis calamoque docebas
    Quam vita et factis, vir memorande, tuis.

AELIUS L. CERVA — CRIJEVIĆ ILIJA:

Ode in Ragusam

Ocelle mi, Ragusa, ocelle mi, patria!
Soli marisque, quod solum omne circuit,
propago vera, verior colonia,
    bis prolesque Quiritium!

Tibi optimae quid optimum precer deos?
Perennisque et beata coelitum cohors,
te in optimo statu usque et usque sospitent
et te perpetuo augeant!

Quod interire me nec emori sinis,
Febriculosa in arce praesidem, Isthmii
Sole aërisque pestilentia obsitum,
et Stagni bimaris lue,

Tibique reddis Aelium et sibi unico
Favore debilemque alumnulum allevas
tuoque rursus educatulum in sinu
ut Bacchus gremio Iovis.

Quod ergo mortis ore et inferis miser
Reducor, hoc tibi referre gaudeo
ut Herculi pudica Thessala, ut deo
Thesides Epidaurio.

Gaudeamus igitur

I Gaudeamus igitur,
iuvenes dum sumus:
post iucundam iuventutem,
post molestam senectutem
nos habebit humus.

II Ubi sunt, qui ante nos
in mundo fuere?
Vadite ad superos,
transite ad inferos,
quos si vis videre!

III Vita nostra brevis est,
brevi finietur.
Venit mors velociter,
rapit nos atrociter;
nemini parcetur.

IV Vivat academia,
vivant professores!
Vivat membrum quodlibet,
vivant membra quaelibet
semper sint in flore.

V Vivant omnes virgines
faciles, formosae!
Vivant et mulieres
tenerae, amabiles,
bonae laboriosae!

VI Vivat et res publica
et qui illam regit!
Vivat nostra civitas,
maecenatum caritas,
quae nos hic protegit!

VII Pereat tristitia,
pereant osores!
Pereat diabolus,
quivis antiburschius
atque irrisores!

KOMENTAR

STARI VIJEK

PROZA

NEKA TI JE NA SRCU

1 ardor amoris oduševljenje. **2 adhibere** upotrijebiti. **quod (= ut id)-assequatur,** relativna rečenica s konsekutivnim značenjem. **Qua = nam ea. continere** obuhvatiti.

1 Priča o postanku Rima

Od Grka potiče bajka da su potomci Eneja koji je pobjegao iz Troje, sagradili grad Albu Longu u Laciju, a da je Alba Longa kasnije podigla grad Rim. Nema skoro nijednog većeg grada u Italiji koga postanak nijesu Grci pripisali kome svome heroju. Kako su Rimljani bili upućeni na grčku književnost, preuzeli su te grčke priče. Oni su najkasnije od 3 vijeka pr. Hr. sebe smatrali potomcima starih Trojanaca. — Od rimskog predanja u pričama o postanku njihova grada samo se malo sačuvalo, ali i to malo su kasnije izmišljotine. Najstarije svjedočanstvo da su Rimljani mislili da su njihov grad doista podigli ostavljeni blizanci koje je na čudan način othranila vučica, jest bronzani kip vučice, podignut g. 296 pr. Hr., a koji se danas nalazi na Kapitolu pred zgradom rimske gradske općine. Sve druge poznate nam priče o Romulu i Remu potiču iz kasnijeg vremena. One treba da objasne postanak rimske države. Stoga se sve ustanove iz 3 vijeka dovode u vezu s osnivačem grada i njegovim prvim nasljednicima. Svakome od njih pripisuje se neka ustanova i uređenje. Od svega toga istina je samo to, da su u Rimu nekada vladali kraljevi koji su imali svoju tvrđavu možda na brežuljku Palatinu i da je ispod te tvrđave — gradine nastalo gradsko naselje koje je obuhvatilo okolicu najbližu tome naselju.

1 cultores stanovnici. **privata res** privatan posjed. **commune et indivisum** zajedničko i nepodijeljeno. **patrimonium** imanje, posjed. **ob cuius t. m.** = ob eius t. m. **memoria** sjećanje. **Saturnalia,** svetkovina u slavu boga Saturna od 17 do 19 decembra, kada su se građani međusobno darivali i kada su robovi smjeli sjediti za stolom — sofrom sa svojim gospodarima. (Uporedi u nas božićni ručak ili krsnu slavu, kada sva kućna čeljad bez razlike (domaćin, domaćica, njihova djeca, sluge, čobani, sluškinje itd.) zajedno ručaju i sjede za istom sofrom!). **exaequato. iure** s jednakim pravom za sve. **passim** bez razlike. **recumbere** ležati. Rimljani su jeli u ležećem stavu, ali tako da im je gornji dio tijela bio u kosom položaju, jer su se laktom lijeve ruke oslanjali na jastuke ili na uzglavlje koje bi bilo načinjeno na samoj klupi za ležanje pri jelu. **habitabat** (Saturnus). **mons Saturnius,** kasnije **Capitolinus. Picus,** latinski poljski i šumski bog koji se bavio i gatanjem; sin Saturnov, otac Faunov, štovan u liku dijetla. **tertio loco** kao treći. **Euander,** sin Hermesa i Karmente. Za njega se priča da je prije Eneja došao u Italiju iz grada **Pallanteum** u Arkadiji i naselio se na Palatinskom Brežuljku. **mediocris** malen. **populares** zemljaci, sunarodnjaci. **ille,** Euander. **in h. radi-**

cibus na podnožju toga brda. **Lycaeus,** ime Pana, boga zaštitnika čobana, u jarčijem liku. **Pan,** Panos, acc. Pana. **constituere** podići, sagraditi. **habitus** odijelo. **Lupercalibus decurritur. Lupercalia,** svetkovina Luperkova (Lupercus) 15 februara, kada su sveštenici, samo umotani u kozju kožu, poslije obavljene žrtve trčali kroz gradske ulice, mašući remenjem (oputom) izrezanim od kože žrtvovane životinje, i tim remenjem udarali prolaznike. **Geryon,** gorostas sa tri tijela, koji je živio u Španiji i koga je ubio Herakle, pa mu onda otjerao volove. **armenta** rogata marva. **Ilion i Troia,** inače znače isto, ovdje: zemlju i grad. **excipere bello** dočekati s ratom. **praebere** uliti. **societas regni** učestvovanje u vladavini. **in matrimonium dari alicui** udati se za koga. **asciscere generum** uzeti, primiti za zeta. **utrisque,** tj.: Latino et Aeneae. **Rutuli,** italsko pleme u Laciju oko grada »Ardea«. Njihov je kralj Turno. Rutulce su Rimljani pokorili. **fraudatae nuptiae** raskidanje obećane udaje, svadbe. **utroque populo,** tj.: Aboriginibus et Rutulis. **potiri** zavladati. **caput** glavni grad. — 2 **ad postremum** najposlije, na kraju. **patiri** dočepati se. **opprimere** oboriti. **virginitas** djevičanstvo. **virilis sexus** muški potomak. **oriri** pojaviti se. **demergere** osuditi. **addita... specie honoris** pošto je tome nasilju dao obilježje tobožnje časti (odlikovanja). **quo cognito** = sed eo cognito (neutrum). **vinculis onerare** baciti u tamnicu. **origo Romana** praoci rimskog naroda. **offerre alicui** nanijeti na koga. **alendos,** ace. gerundiva za oznaku svrhe (finalno). **reverti** navraćati se. **subtrahere** krijući ukloniti. **pecus** (oris) sitna stoka (ovce i koze). **cot. certamina de virtute** svakodnevna takmičenja u hrabrosti, u junaštvu. **pernicitas** brzina, hitrina. **rapina** (abl. separat.) otimanje, plačkanje. **industrie et frequenter** marljivo i često. **in aliis prohibebat** na drugima je kušao da spriječi. **offertur** izveden je pred. **infestare** napadati. **in ultionem** za kaznu, radi kazne. **in suspicionem exp. nepotis adductus** sluteći da se radi o izloženom unuku. **liniamenta** crte lica. **anxium tenere** uznemirivati, mučiti. **congruens** (aetas) podudarajući se. **supervenire** priskočiti u pomoć, doći u dobar čas. **a quo,** Faustulo. **vicinis conubia p. dedignatibus** (dedignari) jer su susjedi odbijali sklapanje brakova s čobanima (abl. abs.). **imperium Italiae, orbis,** (gen objektivni) vlast nad Ital., nad svijetom. **quaerere** dobiti.

2 Zgodan položaj Rima, osnov njegove kasnije moći u svijetu

U svome djelu »De re publica« obrađuje Ciceron pitanje, koja je forma odnosno koji je ustav državni najbolji. Pošto je konstatovao da je rimski drž. ustav odnosno forma rimske države najbolja, jer je složena iz sve tri osnovne forme: monarhističke, aristokratske i demokratske vladavine (ustava), iznosi nam u II knjizi svoga djela historijski razvoj rimske države, počinjući raspravljanje s osnivanjem grada Rima i njegovim prirodnim položajem.

serere (sevi, satum) osnivati, stvarati, **diligenter** savjesno. **providere** voditi računa. **incredibili opportunitate** (locum): mjesto nevjerovatno zgodnog položaja. **fuit** bilo bi. **coloniam deducere** osnovati, podići koloniju. Četvrti kralj rimski Anko Marcije osnovao je luku »Ostia« na ušću Tibeta. **providentia** dalekovidnost. **sentio et video** (fig. »hendiadyoin«) potpuno, jasno uvidjeti (tj. duševnim okom). **opponere** izložiti. **caecus** nevidljiv, nepredviđen; misli se na napadaje pomorskih razbojnika, gusara. **terra continens** kraj okružen kopnom sa svih strana, (inače: kopno). **indicium** znak, znamenje. **fragor** tutnjava. **sonitus** jek, zveket (oružja). **denuntiare** odavati. **eum non modo esse** (hostem). **maritimus et navalis hostis** neprijatelj koji dolazi morem na lađama. **suspicari** naslućivani. **venturum esse** (eum). **prae se ferre** odavati, prepoznati se. **nota** znak. Danas nam za prepoznavanje služi zastava koju mora istaknuti svaka lađa, ako hoće da se približi obali ili pristane u koju luku. **pacatus** prijatelj. **admiscentur** uče se, priučavaju se. **ex(s)ulare** živjeti daleko, u tuđini. **pervertere** uništiti. **dissipatio** rasulo, rastrojenost. **capiuntur** na pr. ribe. **amoenitas** krasan položaj. **sumptuosae et desidiosae illecebrae** poticala skupa i koja mame, navode na nerad (bespos1ičenje). **haud scio an** bez sumnje. **incolas:** glagolski oblik. **adnare** po vodi dospjeti, doći. **efferre** proizvoditi. **qui (potuit)** kako. **perennis** nepresušan. **aequabilis** uvijek s jednakom visinom vode. **accipere — reddere** primati — davati, uvoziti — izvoziti. **divinare** slutiti. **sedes et domus** (fig. »hendiadyoin«) trajno (sigurno) mjesto. **rerum potentia** državna, politička moć, vlast. **non ferme** jedva. **tenere** imati.

C. IULII CAESARIS

COMMENTARII DE BELLO GALLICO

A) SJEVERNI EVROPSKI NARODI PREMA OPISU CEZAROVU

1 Galija i njezini stanovnici; opis Gala

I. 1 Gallia omnis: Galija čitava, Galija u svojoj cjelini; posmatrana kao cjelina. Pod **Gallia** razumijeva Cezar slobodno Galsko područje koje Rimljani nijesu bili osvojili do početka galskoga rata (58 pr. Hr.). To je zapravo **Gallia transalpina,** izuzimajući jugoistočni dio (Provincia Romana), koji su osvojili Rimljani 121 pr. Hr., i područje Alobrožana. **qui** = ii, qui. **ab Aquitanis** = ab Aquitania. Latinac upotrebljava ime naroda mjesto imena zemlje (metonimija); kod nas obratno. **Garumna,** danas **Garonne. Matrona,** danas **Marne. Sequana,** danas **Seine. a cultu atque humanitate:** od ljepšeg načina života i obrazovanosti. **cultus** je spoljašnje, **humanitas** duševno obrazovanje, figura **hendiadyoin:** »prefinjeno obrazovanje«. Stara grčka kolonija i važni pristanišni trgovački grad **Massilia** (Marseille) širio je obrazovanje i lijepo vladanje vijekovima po Rimskoj Provinciji. Isti je slučaj i u srednjem vijeku u Provansi (Provence) gdje se prije nego u ostaloj Francuskoj javlja poezija (Troubadours). **mercatores,** trgovci ne samo iz Marselja, nego i iz Italije u velikom broju. **minime saepe** = admodum raro. **pertinere ad:** moći. **Helvetii,** keltski narod između planine Jura, Ženevskog Jezera (Lacus Lemannus), Rone i Rajne do Bodenskog jezera (Lacus Brigantinus). **praecedunt** = praestant. **vergit ad** = spectat in. **Belgae:** Belgija. **ad Hispaniam:** do (uz) Španije.

VI, 11 pagi: srezovi; **partes:** općine. **factio** stranka. **quorum ad arb. iud. summa omn. rerum consiliorumque redeat:** tako da o njihovu mišljenju i sudu zavisi konačna odluka u svim raspravama i zaključcima. **egere:** biti bez. **quisque ... non** = nemo. **opprimere et circumvenire:** tlačiti i varati. **ratio** (totius Galliae): uređenje, odnošaj. **est** postoji. **in summa:** uglavnom. **partes:** stranke, partije. — **12. principes** glavari, vođe. **per se minus valere** sam po sebi biti slabiji, bez kakve moći, utjecaja. **cliens** (od clinare: naslanjati se) koji se naslanja na jačega po položaju, po građ. pravima, po imetku. **Clientes** su bili građani drugoga reda, s manje građ. prava, obično seljaci koji su živjeli na posjedima patricija, zemljeposjednika, svoga zaštitnika (patronus). I zanatlije su mogli imati svoje patrone. Kad su 400 pr. Hr. klijenti dobili potpunu ličnu i pravnu slobodu, nestalo je prvašnje patricijske klijentele. Ona se pretvorila u neki odnošaj pijeteta — poštovanja i ljubavi prema patricijima, patronima. Taj je odnošaj donosio koristi objema stranama. Aristokrati i bogataši rimski tražili su da zadobiju za sebe siromašnije građani, čineći im različna dobra djela, ukazujući im ekonomsku i pravnu pomoć. Ti su se opet siromasi okupljali oko svoga dobrotvora na trgovima, hvalili ga i slavili i na izborima glasali za njega. Isto značenje ima i **clientela** (štićeništvo, okrilje, zaštita). Čitave države i provincije tražile su zaštitu od većih i jačih država ili utjecajnih ljudi u takim

državama. **adiungere** pridobiti. **iactura** žrtva; trošak. **perducere** privući. **proeliis compl. factis sec.** poslije mnogih srećnih okršaja. **antecedere** nadvisiti. **publice iurare** javno se obvezati zakletvom. **nihil consilii inire** ne kovati nikakav plan. **possidere** zaposjesti. **principatum obtinere** imati vođstvo, hegemoniju. **13 numero atque honore esse** biti od utjecaja i ugleda. **genera** vrste, klase. **plebes**=plebs. **loco haberi** biti smatran. **adhibere** prizivati. **dicare se** dati se. **servitus** služba. **de his** mjesto gen. part. — Dakle, plemstvo i kler vladali su već tada u Galiji sa nečuvenim nasiljem. Zbog sličnog nasilnog vladanja od strane istih staleža buknula je 1789 francuska revolucija. — **res divinae** bogoslužje. **interesse** baviti se čime. **religiones interpretari** objašnjavati vjerska pitanja (i pretskazanja, različne pojave). **disciplina** nauka, **concurrit** skuplja se. **facimus admittere** učiniti zlo djelo. **decreto stare** pokoriti se odluci, odredbi. **interdicere sacrificiis** isključiti, udaljiti od javnog bogoslužja (hrama, excommunicatio maior). **quibus ita est interd.** koji su tako isključeni. **decedere** uklanjati se s puta, kloniti se. **redditur** daje se. **communicatur** dijeli se, ukazuje se. **suffragio dr. contendunt** druidi glasuju. **contendunt** spoji s **armis. Carnutes,** galsko pleme; njihov gl. grad **Cenabum,** kasnije nazvan **Civitas Aurelianorum** (današnji Orléans). **considere** držati sastanak. **consecratus** osvećen. — **14 a bello abesse consuerunt** obično ne idu u rat. **tributa pendere** plaćati porez. **militiae vac. habent** oslobođeni su vojne dužnosti. **omn. rerum immun. habent** oslobođeni su svih državnih tereta. **praemium** prednost, odlikovanje, korist. **litter. mandare** napisali. Među njih je došlo grčko pismo iz Marselja. **rationes** poslovi. **efferi** ući. **litteris confisi** oslanjajući se na pismo. **memoriae studere** vježbati pamćenje. **praesidio litterarum** = confisi litteris. **remittere** zanemariti. **de rerum natura** o suštini stvari, o prirodi. — **15 usus est** potrebno je. **amplissimus, ita plurimus** = **quo — est amplior** (odličan), **eo plures. ambacti** vazali, kmetovi, čifčije. **hanc un. grat. potentiamque nov.** to je jedini znak ugleda i moći što ih (equites) poznaju. — **16 deditus relig.** pobožan. **morbis affici** oboljeti. **pro** kao. **administer** pomoćnik (**administri** kao pomoćnici). **reddere** prinijeti. **numen placare** ublažiti, umiriti volju. **publice instituta habent** uvedene su službeno (od strane države). **simulacra contexta viminibus** kipovi opleteni od pruća. **quibus** tj. membris. **noxia** prestupak, krivica. **copia deficit** nema dovoljno. **descendere ad suppl.** pristupiti ubijanju. — **17 quaestus** stjecanje. **m. vim habere ad** pomagati u. **initia operum atque artificiorum tradere** upućivati, učiti zanatima i umjetnostima. **caelestium** = deorum (ili = caeli). **anim. capta** zarobljena marva. **tumuli exstructi h. r.** gomile (brda) podignute od toga (plijena). **neglecta religione** ne poštujući svoje vjere. **capta** plijen. **posita (in tumulum) tollere** odnositi (krasti) plijen bačen (metnut) na gomulu. **ei rei** za to.

18 ab Dite patre = Plutone. **Dis pater** bio je u Rimljana bog podzemnog svijeta. **prognatus sum** potičem od. S tom tradicijom druida, da su Gali potekli od podzemnog boga, stoji u vezi i vjerovanje u autohtonost- samoniklost Gala, ali nema nekakve veze s običajem »računanja po noćima«, jer se taj običaj nalazio i kod starih Germana. Vjerovanje da dan počinje od zalaska sunca, kako su vjerovali i Grci, u vezi je s računanjem vremena prema mjesečevu putu. Tako je računala vrijeme većina naroda u starom vijeku. **prodere (memoriae)** pripovijedati. **spatia omn. temp.** vrijeme svakoga doba. **finire** određivati. **observare** brojiti. **subsequi** dolaziti poslije. **ab reliquis** tj.: nationibus. **palam adire** javno prilaziti. **in publico** javno, izvan kuće. **in conspectu assistere** stati pred oči. — **19 aestimatione facta** po procjeni. **cum dotibus communicare** pridodati mirazu. **coniunctim rationem habere alic. rei** zajednički voditi račun o. **fructus servare** dobit, kamate čuvati. (Kod Germana je naprotiv muž donosio prćiju (opremu), a ne žena. Tacit. Germania 18). **vitā superrare** nadživjeti. **pervenire ad** pripasti. **illustr. loco natus** odličnijega roda. **decedere** umrijeti. **res in susp. venit de** sumnjati

u prirodnu smrt. **quaestionem habere de** voditi istragu protiv. **in serv. modum** = sicut de servis **comperire** dokazati. **tormentum** muka. **pro cultu** prema načinu života. **sumptuosus** skup, krasan, **cordi est** srcu je drago. **inferre in** bacati u. **paulo supra hanc memoriam** malo prije ovoga vremena. **iusta funebria conficere** obaviti sprovod kako valja. — **20 commodius** bolje. **rem p. administrare** upravljati javnim životom. **legibus sanctum** zakonom utvrđeno. **accipere quid rumore aut fama** čuti da se pronose glasovi i vijesti (rekla — kazala). **communicare cum quo alio** saopćiti kome drugom. **quae visa sunt** što su odredili. **ex usu est** korisno, zgodno je. **prodere** objavljivati. **per concilium** u skupštini. — **IV, 5 est hoc Gall. consuetudinis** u Galiji je običaj. **etiam invitos** i preko njihove volje. **pronuntiare** kazati. **his rebus — audit. permoti** na osnovu takih kazivanja i glasova. **consilia inire** donositi odluke. **summus** vrlo važan. **in vestigio** odmah. **servire** povoditi se. **plerique** tj.: viatores et mercatores. **ad voluntatem** prema želji. **ficta** izmišljotine. — **VI, 24 tempus** možda oko 500 pr. Hr. kad su se Kelti jako raširili po Zapadnoj Evropi. **ultro** šta više. **Hercynia silva** su Njemačke Osrednje Gore od Švarcvalda (Schwarzwald) do Sudeta. **Eratosthenes,** grčki geograf, astronom i bibliotekar iz 3 vijeka pr. Hr. u Aleksandriji, rodom iz Kirene u Africi. **fama** po kazivanju. **Volcae Tectosages,** keltsko pleme u Južnoj Galiji s gl. gradom **Tolosa (Toulouse),** iseliše se u Germaniju. **ad hoc. t.** = adhuc., **sese continere** zadržavati se. **summam opin. habere** biti na najboljem glasu s čega. **bellica laus** junaštvo. **inopia** bijeda. **patientia** muka. **permanere** živjeti. **transmar. r. notitia** poznavanje prekomorske robe, produkata. **ad copiam atque usus** na pretek i za život (za blagostanje i dobar život). **largitur** namiče, daje. **superari** podlijegati. **virtute** u junaštvu.

2 Germani

VI, 21 studere bavili se, mariti. **ducere numero alicuius aliquem** brojiti među, štovati kao. **opes** moć. **acceperunt** poznaju. **studia** bavljenje. **constitit** sastoji se. **studere** baviti se. **impubes** neoženjen. **laudem ferre** uživati slavu. **ali (alere)** postajati (velik, snažan i žeđeznih nerava). — **22 certus agri modus** stalno ograničena zemlja. **propril fines** vlastiti posjed. **in annos sing.** godišnje. **gens** porodica. **cognatio** svojta. **una coire** ujediniti se. **alio** na drugo mjesto. **assidua consuetudine (agri colendi) capti** zbog stalne navike na zemljoradnju. **agriculturā commutare** zamijeniti s poljoprivredom. **latus** prostran. **studere** težiti. **dissensio** svađa. **animi aequitas** zadovoljstvo. **continere** držati. **opes** imetak. **cum. potent.** = c. opibus potentissimorum. — **23 proprium** znak, dokaz. **cedere** seliti se. **prope se consistere** u blizini njihovoj se zadržavati. **timore sublato** kad uklone... **repentina incursio** iznenadan napadaj. **bello praeesse** voditi rat, upravljati ratom. **ius dicere** suditi, krojiti pravdu. **controv. minuere** izravnati, izgladiti svađe. **nullam hab. inf.** nijesu na zlu glasu. **iuventutem exercere** zaposliti omladinu. **desidiam minuere** lijenost, besposlicu odbijati. **praedicare** isticati. **profiteantur** neka se jave. **ducere** računati. **fidem derogare alicui** ne vjerovati kome. **fas** pravo. **prohibent** brane od. **sanctos habere** smatrati nepovredniv. **victum communicare** dijeliti hranu s kime. — **IV, 1,3 ex finibus** izvan zemlje, preko granice. **ratio atque usus belli** ratništvo i vježbanje s oružjem. **intermittere** prekidati. **privati agri:** Svebi su se u doba Cezarovo nalazili na putovanju. Stoga kod njih vladaju prolazne prilike, kako ih Cezar opisuje. **quae res** to. **alit** daje, održava. **in eam se consuet, adduxerunt** i tako su se navikli. **exiguitas** kratkoća. **in fluminibus lavare** — to je Rimljaninu nepojmljivo. — **2 est** slobodan je. **quin etiam** šta više. **iumentum** tegleća marva (konji). **impenso pretio parare** nabavljati za skupe novce. **importatus** stran, inozeman. **quae — nata** domaći. **summi laboris sum** za najveći sam napor, teret; izdržljiv. **usus est** potrebno je. **iners** nespretan. **ephippium**

sedlo. **ad quemvis n. ephipp. equit.** na koju bilo množinu konjanika na sedlima. **adire** udariti. **remollescere — effeminari** slabiti — raznježiti. — **3 publice** za državu. **vacare** biti pust. **significare** dokazivati. **succedere** biti blizu. **ut est captus Germ.** po mišljenju Germana. **humanus** obrazovan, uglađen. **ventitare** često dolaziti. **gravitas** moć. **alliquem vectigalem facere** nametnuti kome danak. **humilis** neznatan. **memoriae prodere** spomenuti. — **VI, 25 Hercynia silva** — Njemačke Osrednje Gore od Švarcvalda do Sudeta. Dužina Švarcvalda smatra se ovdje za širinu Hercinske Šume. **novem d. iter** put od 9 dana. **expedito** za laka (dobra) pješaka. **patet** iznosi (širina). **finire** odrediti. **recta regione** u ravnom pravcu (paralelno s r. Dunavom). **Anartes,** dačko pleme na rijeci Tisi. **sinistrorsus** na lijevu stranu. **diversis — reg.** u drugim pravcima nego rijeka. **huius Germaniae** ovdje u Germ. **procedere** prevaliti. — **26 cervi figura** kao jelen. **exsistit** izbija. **excelsius magisque dir.** viši i praviji. **summum** vršak. kruna. **sicut palmae** kao prsti. **diffundi** širiti se. — **27 alces** los, sjeverni jelen. **capra** divokoza. **varietas** različna boja. **mutilae cornibus** šušavi (bez rogova). **nodi articulique** zglavci i članci (pregibi). **procumbere** lijegati. **afflictae conciderunt** sruše se i panu. **erigere sese — sublevare** ispraviti se — dići se. **cubile** ležaj. **se applicare** nasloniti se. **reclinatus** naslonjen. **quietem capere** počivati. **quarum ex vest. cum** = cum venatores ex vest. earum animadverterunt. **se recipere consuerint** obično se zaklanjaju. **ab radic. subruunt aut accidunt** kod korijena potkopaju ili potsijeku (podrežu). **ut summa spec. — relinquatur** da vršak (kruna) samo (na oko, na izgled) pravo stoji. **consuetudine reclinaverunt (alces). pondere (corporis sui). affligere** obarati. — **28 urus tur. paulo infra** ispod; manji od. **specie** po izgledu. **fovea** jama, jarak. **captos** = capiunt et. **se durare** snažiti se, jačati. **relatis in publicum** kad donesu pred narod. **laudem ferre** brati slavu, dobivati pohvalu. **excepti** ulovljeni. **assuesc. ad h. et mansuefieri** priviknuti se na čovjeka i pripitomiti se. **conquisita circumcl.** = **conquirunt et circumcludunt** sabiraju (traže) i okivaju. **ab labris** na rubu, po kraju. **pro poculis** mjesto bukara, čaša.

3 Britanci

V, 12 pars interior unutrašnjost. **memoria proditum (esse)** po usmenoj predaji. **nati in ins.** starosjedioci na ostrvu. **maritima pars** primorje. **Belgium** Belgija. **orti — oriri** poteći. **bello illato** poslije rata. **nummus** novac. **talea** štapić. **ad certum pondus exanimatus** (odmjeren): određene težine. **pro nummo** mjesto novca. **plumbum album** kositer. **materia est** drveta ima. **fas non putant** drže za grijeh. **haec** ove životinje. **animi volupt. causa** za zabavu i razonodu (uživanje). **Loca — temperatiora** zemlja ima blažu klimu. **remissior** manji. — **13 triquetra** trouglast. **Cantium,** Kantij, kneževina Kent. **quo** = ad quem. **appelli** pristajati uz. **vergit** okrenuta je. **Hispania:** Cezar uzima da se Španija prostire daleko na sjever. **Hibernia** Irska. **pari sp. transmissus atque** prijelaz je jednako dalek kao. **in hoc med. cursu** na po puta. **Mona** ostrvo Man. **obiectae** = **ante positae** tj. pred Monom se nalaze. **bruma** zima. **mensura ex aqua** vodeni sat (clepsydra). **ut fert — opinio** kako misle. **circuitus** opseg. — **14 interiores** stanovnici u unutrašnjosti. **vitrum** sač (biljka koja daje modru boju — isatis tinctoria — Linn.), pastelplavilo. **se inficere** bojiti se. **aspectu** na izgled. **capillum promittere** pustiti kosu da raste. **labrum superius** gornja usna. — **IV, 33 essedarius** ratnik na bojnim kolima. **essedum** bojna kola na 2 točka. **hoc** ovakav. **perequitare** naokolo se voziti. **equorum** gen. obiect. se **insinuare** utisnuti se. **auriga vozač,** upravljač kola. **expeditum receptum habeant** = facile se recipere possint. **mobilitas** brzina. **praestare** pokazivati. **incitatos** u trku. **sustinere** ustaviti. **brevi** za čas. **per temonem percurrere** preko rude pretrčati.

B) CEZAROVI RATOVI U GALIJI I BRITANIJI

1 Helvećani; zavjera i smrt Orgetorigova...

I, 2 M. Messaala M. Pisone cons. — 61 pr. Hr. **inductus** zbog, iz. **regni,** kraljevsko dostojanstvo. **coniur. facere** sklopiti tajni savez. **civitati,** zemljake, sugrađane. **civitati exirent** — constructio ad sensum (konstrukcija po smislu). **praestare** nadilaziti, nadmašivati. **hoc** = eo. **loci natura** prirodni položaj. **contineri** zatvarati. **mons Iura,** gora i danas zvana Jura. **lacus Lemannus** (lac Léman), Ženevsko Jezero. **Rhodanus,** Rhone. **vagari** širiti se. **dolore affici** ljutiti se. **pro** prema. **gloria bell. atque fort.** = gloria bellicae fortitudinis. **angustus** pretijesan. **mille passus** oko 1½ km. **patere** prostirati se. — **3 his rebus adducti** s tih razloga. **pertinet ad** potrebno je za. **pertinerent,** konjunkt., jer pisac ne navodi svoje nego tuđe mišljenje (Helvećana). **sementes facere** posijati. **copia frumenti suppetit** ima žita na pretek. **confirmare** utvrditi, uglaviti. **regnum** ne znači nasljedno kraljevstvo nego neograničenu vlast silnih poglavica. **obtinere** imati, u vezi s **regnum:** neograničeno vladati. **»amicus p. Romani«** specijalno je odlikovanje (čast) što ga je davao senat rimski stranim knezovima i prvacima za osobite zasluge ili da ih pridobije za rimsku državu. **principatum obtinere** biti prvi. **acceptus** omiljen. Divicijak se oslanja na narod, a Dumnorig na plemstvo. **ei filiam in matrimonium dat** oženi ga sa svojom kćeri (ili: udade svoju kćer za njega). **factu** (II supin) ne treba prevoditi. **probat** dokaza. **plurimum posse** biti najmoćniji. **copiis** = **opibus. conciliare regna** pribaviti neograničenu vlast. **confirmare** obećati (uvjeravati). **fidem et ius iurandum dare** zadati vjeru i zakleti se. **potens** silan — prema vanjštini, **firmus** jak — prema unutrašnjosti. **sperant** ostadoše u nadi, u uvjerenju. — **4 per indicium** = **per indices** preko uhoda, žbira. **causam dicere** braniti se. **damnatum** = si damnatus esset. **eum... sequi** stići. **igni cremare** (pleonazam) spaliti. **causae dictio** rasprava. **familia** — sluge i kmetovi. **eodem** = in eundem locum (iudicium). **per eos se eripuit** s pomoću njih se oslobodio (odgovornosti). **incitatus** ogorčen. **exsequi** održati. **ex agris cogere** sabrati, sakupiti sa sela. — **5 nihilo minus** ipak, bez obzira. **vicus** selo. **domum reditionis spe sublata** kad nestane nade u povratak kući. **subire** izvrgavati se, podnositi. **molita cibaria** brašno. **trium mens.** za 3 mjeseca. — **6 duci** proći. **impendere** dizati se. **prohibere** zakrčiti. **expeditus** dobar. **vado transitur** može se pregaziti. **bono animo** dobro raspoložen prema. **ante diem quintum Kalendas Apriles** = 28 marta: **L. Pis. A. Gabin. consulibus** — 58 pr. Hr. — **7 maturat ab urbe proficisci** požuri svoj odlazak iz Rima. **quam maxim. potest itineribus contendit** s najvećom hitnjom, što je mogao, krenu. **Genava** znači što latinski **Ostia** i njemački **G**(e)münd, tj. grad na ušću (Genf); grad alobroški, gdje ističe Rodan iz Ženevskoga Jezera. **principem locum obtinere** biti glava, vođa. **maleficium** rđavo djelo. **eius,** tj.: Caesaris. **memoria tenere** sjećati se. **sub iugum mittere** pustiti ispod jarma. — **Jaram** — napravljen od tri koplja. Dva su bila pobodena u zemlju, a treći je stavljen ozgo iznad ona dva. Kroz takva vrata, nazvana jaram (iugum), morala je bez oružja proći potučena neprijateljska vojska na svoju grdnu sramotu. **inimico animo** neprijateljski raspoloženi. **temperare** uzdržati se. **spatium intercedere** dobiti vremena. **ad Idus Apriles** oko 13 aprila. — **L. Cassius Longinus** ratovao je s Tigurincima u blizini Ženevskog Jezera 107 pr. Hr. i bio potpuno potučen i na kraju sam ubijen. Legat C. Popilius, pošto je dao taoce, vratio je ostatke vojske u Rim. — **9 Sequ. invitis** bez odobrenja Sekvanaca. **eo deprecatore** njegovim posredovanjem, intervencijom. **gratia** ugled. **filiam in matrim. ducere** oženiti se. **novae res** prevrat, revolucija, nemiri. **studere** raditi na, biti sklon. **beneficio obstrictum habere** uslugom obvezati koga. — **10 per agrum Sequ.** kroz zemlju **S. Santoni,** keltsko pleme, naseljeno sjeverno od ušća Garone u more. **Tolosates,** stanovnici grada **Tolose** (Toulouse) u

galskoj rimskoj pokrajini, na desnoj obali rijeke Garone u gornjem toku. **magno c. per.** — **futurum (esse)** da će biti velika opasnost za. **magnis itin. contendit** u velikom dnevnom maršu odjuri. **ire contendit** žurno krene na put. — **11 rogatum** (supin) da mole. **O rogatum** zavisi neupravni govor. **ita meritos esse de p. Romano** da su stekli toliko zasluga za. **ut non debuerint** da ne bi smjela. **Ambarri,** maleno galsko pleme, južno od Gore Jure. **necess. et consanguinei** prijatelji i srodnici. **prohibere** odbiti. **Allobroges,** galsko pleme u Provinciji Rimskoj, u današnjoj Savoji. **praeter agri solum** osim gole zemlje. **fortunas consumere** uništiti imetak. — **12 de tertia vigilia** poslije ponoći. Noćnu stražarsku službu u taboru vršile su **vigiliae** koje bi se preko noći mijenjale. Stoga je noć bila podijeljena u 4 jednaka dijela koji se također zovu vigiliae. Duljina se noćnih straža (vigiliae) mijenjala prema godišnjem vremenu. Dvije su straže bile od zalaska sunca do ponoći, a dvije od ponoći do izlaska sunca. Ljetne su straže, prema tome, kraće nego zimske. Ovdje — u junu trajala je treća straža od 12 do 2 s. poslije ponoći. **concidere** sasjeći. **memoriā** za vremena. **consilio** voljom. **calamitatem inferre** zadati udarac. **princeps** = prima. **poenas persolvere pretrpjeti** kaznu. **privatus** svoj. — **13 commoti** uznemireni. **aegerrime** na sve jade, s teškom mukom.

2 Potpun poraz Helvećana kod Bibrakte i njegove posljedice

Bibracte je glavni grad Heduanaca. U blizini toga grada poraženi su Helvećani. — I, 26 **se conferre** otići, skloniti se. **aversum** da bježi. **matarae et tragulae** lake srijele i koplja (vrste galskog oružja). **Diu cum, cum** causale. **nullam partem noctis itin. intermisso** čitavu noć ne prekidajući put. **propter vulnera mil.** = propter vulneratos mil. **morati (essent) et** zadržali su se i. **eodem loco habere** smatrati za isto. **triduo intermisso** poslije tri dana. — **27 — omnium rerum inopia adducti** zbog nestašice u svim potrebama, **suppliciter locuti flentes** (= **cum lacrimis**) skrušeno govoreći sa suzama. **nocte intermissa** kako je međutim nastala noć. **supplicio afficere** ubiti. **deditícius** onaj koji se predao. **prima nocte** odmah s večera. — **28 rescíscere** doznati. **conquirere** potražiti. **sibi purgati esse** da su pred njim oprani, nevini u njegovim očima. **famem tolerare** utišati glad. **copiam frum. facere** pribaviti dosta žita (hrane). **ea ratione** = **propterea. is locus** onaj kraj. **bonitas** plodnost. **collocare** primiti, naseliti. **quibus** njima. **condicio** odnošaj, stanje. **atque** kao što. — **29 tabulae** popis. **litt. Graecis confectae** napisan grčkim pismom. **ratio confecta erat** bijaše izračunato. **quorum omn. summa** zbroj svih njih iznosio je. **censu habito** kad je obavljen popis. — **30 gratulatum (supin)** na čestitanje. **concilium indicere** zakazati skupštinu, sabor. **ex comm. consensu** po zajedničkom sporazumu. **iureiurando sancire** zakleti se. **enuntiare** odati. **comm. consilio** po zajedničkom zaključku.

3 Lađe Veneta

13 Veneti — u južnom dijelu Bretanje. **armatus** opremljen, uređen. **carinae** pod. **decessus aestus** osjeka. **excipere** izdržati. **erectus** visok. **accommodatus** udešen prema, prilagođen. **robur** hrastovina. **contumelia** nezgoda. **transtra** priječnice (grede na kojima leži paluba). **ex pedalibus in alt. trabibus** od greda jednu stopu debelih. **crassitudine dig. pollicis** debelih za palac. **pro funibus** mjesto konopima. **revinctus** privezan. **alutae tenuiter confectae** tanko strojene kože. **eius usus insc.** nepoznavanje njegove preradbe. **vela** platnena jedra. **tanta onera nav.** = naves tanti oneris = tam graves naves. **nostrae classi eius modi congressus erat** boj se razvijao za naše brodovlje tako. **una** jedino. **pulsus remorum** veslanje. **praestare** natkriljivati. **pro** prema. **adigebatur** = adigi poterat. **adigere** dobaciti. **minus commode** = non facile. **copulis continere** zahvatiti kukama. **se vento dedere** predati se, pustiti se vjetru. **ferre** podnositi. **aestus** struja. **cautes** hrid, greben. **quarum r. omnium casus erant extim.** svega toga morale su se bojati. —

4 Rimska prva pomorska bitka na Atlanskom Okeanu

14 laborem consumi da se ulaže trud, da se muči. **fugam reprimere** zapriječiti bijeg kome. **convenit** dođe. **ornatus** opremljen, snabdjeven. **profectae** (sunt) otplovile su. **adversae** protiv. **non satis mihi constat** ne znam pravo. **quam rat. pugnae insisterent** kako bi borbu zametnuli, otpočeli. **excitare** podignuti, sagraditi. (Premda su podigli tornjeve...). **missa tela** bačeno, zavitlano oružje. **gravius acciderent** da bi teže udaralo, (pogađalo). **res** naprava, stvar, **falx** željezna kuka, srp. **insertae affixaeque** nasađene **i pričvršćene.** Uz **falces dodaj:** to jest! **non absimilis** = consimilis. **murales falces** željezne kuke za obaranje zidova. To su bile jake željezne kuke, u obliku srpa, nasađene na duge motke. Njima su vadili kamenje iz zidova neprijateljskih gradova i utvrđenja, te tako zidove obarali. **cum** (kad god), iterativno. **antemnas ad malos destinare** vezati šipke (motke) od jedara (jedrenice) za jarbole. **comprehensi adductique** uhvaćeni i privučeni (pritegnuti). **navigio remis incitato** pošto je lađa veslima brzo tjerana. **praerumpebantur** kidali su se. **necessario** dakako. **concidere** padati. **armamenta** oprema lađe jedrima i konopima; jedra i konopi. **uno tempore** u jedan čas. **eripi** nestati. **omnis usus navium eripitur** lađa postaje potpuno neupotrebljiva, od lađe nema nikakve koristi. **reliquum certamen e. pos. in virtute** rezultat borbe zavisio je o hrabrosti. **superabant** = superiores erant. **res regebatur** borba se vodila. **propinquus despectus erat in** izbliza se mogaše baciti pogled na (more). — **15 deicere** oboriti. **circumsistere** opkoliti, okružiti. **ei rei** tome, za to. **malacia** bezvjetrina, tišina na moru. **consectari** dostići, zaustaviti. **noctis interventu** jer je nastala noć. **cum** koncesivno.

5 Prvi prijelaz Cezarov u Britaniju

IV. 20 exigua parte aest. reliqua premda je ljeto bilo pri kraju. **subministratus** pružan. **tempus deficit** nema vremena. **insulam adire** iskrcati se na ostrvo. **genus hom. perspicere** narod pobliže vidjeti. **temere** = facile. **usus belli** način ratovanja. **institutis** = **moribus uti** imati običaje. — **21 periculum facere** pokušati. **Morini,** belgijsko primorsko pleme u Pikardiji i Flandriji. **Commius,** knez koga je Cezar postavio Atrebatima. (**Atrebates** [Artois], belgijsko pleme). **consilium** razboritost. **probare** dopadati se, cijeniti. **magni habetur** mnogo vrijedi. **adire** obaći, posjetiti. **fidem alicuius sequi** staviti se pod čije okrilje. **facultas** prilika. **qui** = cum is (jer). — **22 se excusare de** opravdati se za, zbog. **consilium** postupak, vladanje. **imperiti** kao nevješti, neupućeni. **bellum facere** dići se u rat na. **accidit opportune** dešava se u dobar čas. **facultatem habere** imati kada, biti u stanju. **tantularum r. occupationes** poduzimanje tako neznatnih stvari. **fidem recipere** uzeti pod okrilje. **contrahere** (naves) smanjiti na toliko (toliki broj). **ex eo loco** = inde. **tenebantur** = **retinebantur. ventus** nepovoljan vjetar. **Menapii,** belgijsko primorsko pleme između Moze i Šelde, u gustim šumama i močvarama. **tenere** zaposjesti. — **23 his constitutis rebus** poslije tih preduzetih mjera. **nactus — tempest.** uhvativši zgodne vjetrove. **solvere** otisnuti se, zavesti se. **in ulteriorem** u dalju (drugu prema sjeveru). **conscendere** ukrcati se. Luka iz koje se Cezar zavezao bila je nešto južnije od Kalea (Calais); još južnije bila je ona u kojoj se konjica ukrcala u 18 transportnih lađa. Iskrcavanje je bilo kod Dovera na britanskom zemljištu. **cum** dok. **administratur** ide se na posao, pristupa se poslu. **attingere** pristati. **expositas (dispositas)** razmještene. **locus** kraj. **ita montibus mare anguste continebatur** brda su tako usko zatvarala (suzivala) more. **in ancoris** usidren. **fieri vellet** — fieri ne treba prevesti. **rei militaris ratio** vojnički propisi. **maxime** naročito. **marit. res** pomorski rat. **ut quae** = quippe quae (kauzalno). **ut quae cel. atque instab. motum haberent** jer je pomorski rat u vezi s brzim i nestalnim kretanjima (jer su kretanja na moru brza i nestalna). **ad nutum** na (njegov) mig. **ad tempus** u pravi čas, momenat. **omnes res administrare** sve (sva naređenja) vršiti, obavljati. **aestus** struja. **ancoras tollere** dignuti. **progredi** otploviti.

constituere zaustaviti. — **24 consilium cognoscere** opaziti, razabrati namjeru. **essedarii** momci na bojnim kolima. **in alto** na pučini. **impeditis manibus** pošto im ruke nijesu bile slobodne. **opprimere** natovariti, opteretiti. **simul** u isti mah. **cum illi** dočim, dok oni. **ex arido** sa suva, s kopna, **in aqu. progressi** zagaziti u vodu. **omn. membris expeditis** bez ikakva tereta na sebi (na tijelu). **notiss. locis** na dobro poznatom tlu. **insuefactus (aqua)** priučen (na to). **incitare** nagoniti. **studium** borbenost, spremnost. **uti** pokazivati, (imati). — **25 species** izgled. **inusitatus** neobičan. **motus ad usum expeditior** kretanje lakše za praktičnu potrebu. **incitare** naprijed potjerati. **latus** bok. **propellere** u bijeg natjerati. **submovere** potisnuti, rastjerati. **tormenta** bacala, topovi (dakako ne u današnjem smislu). **constiterunt** ostadoše zapanjeni, zabezeknuti. **pedem refferre** ustuknuti, povući se. **obtestari deos zvati** bogove u pomoć. **praestare off.** ispuniti dužnost spram. **aqu. in hostes ferre coepit** s orlom na neprijatelje. **ne t. dedec. admitteretur (akt. admitterent):** da ne bi dopustili, da ne bi bili vinovnici tolike sramote. **subsequi** poći za kim. — **26. ordines servare** držati red, ostati u redovima. **signa subsequi** ići za bojnim znacima, ostati kod svojih jedinica. **alius alia ex nave** jedan iz ove, drugi iz one lađe. **occurrere** (alicui) namjeriti se. **se aggregare (signis):** pridružiti se, priključiti se (onim znacima, zastavama). **magn. perturbare** stvarati velik nered. **incitatis equ.** u trku, u galopu. **adoriri impeditos** navaljivati na naše koji nijesu mogli napadati. **plures** u većem broju. **speculatoria navig.** uhodničke, izvidničke lađe. **laborantes** u stisci; gdje stradaju. **simul = simulatque. suis omn. consecutis** (consequor): pošto su svi naši nagrnuli, nadirali za njima. **in fugam dare** potisnuti, potjerati u bijeg. **prosequi** progoniti. **cursum tenere** držati se početog pravca (u plovidbi po moru). **insulam capere** stići na ostrvo. **ad pristinam fort.** u dosadašnjoj ratnoj sreći. — **27 oratoris modo** kao poslanik. **proelio facto** poslije boja. **in petenda pace** moleći mir. **eius rei** za to. **culpam conicere** svaliti krivnju. **cum ultro** premda sami od sebe. **continens,** kopno. **imperavit** (obsides) zatraži. **remigrare in agros** vratiti se u sela. — **28 his rebus** time. **confirmare** osigurati. **tollere** primiti, ukrcati. **leni vento** uz blagi vjetar, povjetarac. **solvere** odjedriti, zaploviti. **referre** natrag baciti, povratiti. **deicere** zanijeti. **ancoris iactis** kad su spustile sidra. **necessario** od nevolje. **adversa nocte** pod noć. **in altum provehere** izići na pučinu. **continentem petere** zaploviti prema kopnu. — **29 maritimos aestus max. efficere** donositi najjaču plimu morsku. **in aridum subducere** povući na suvo. **afflictare** oštećivati. **administrare** vršiti službu. **armamenta** oprema. **inutilis** neupotrebljiv. **usui** od potrebe. — **30 ex castr. exiguitate** = ex castris exiguis. **hoc** = eo. **cognoscere ex** razabrati po. **rem in hiemem producere** rat protegnuti do zime. **reditu intercludere** otsjeći od povratka. **confidere** biti uvjeren. **coniur. facere** zavjeriti se. **deducere** odvoditi. —

6 Opći ustanak Gala — Vercingetorig

VII, 1 quieta (= pacata) Gallia — abl. abs. **ad conventus agendos** da posvršava sudbene poslove. **De P. Clodii caede.** P. Clodius Pulcher (»Lijepi«) igrao je značajnu ulogu u političkom životu Rima pod kraj rimske republike. Kao i Katilina, bio je nemiran i zlikovački duh, čovjek sposoban i spreman na sve. On je po savjetu Cezarovu 53 pr. Hr. stavio predlog da Ciceron bude izgnan. Kao pučki tribun i edil bio je strah i trepet u Rimu. Predvodeći rulju najgorih tipova činio je najveća nasilja i stvarno vladao Rimom. Tribuna Milona (T. Annius Milo) napao je fizički i ranio, kad je Milon kao pučki tribun 57 pr. Hr. stavio predlog da Ciceron bude pozvan iz progonstva. Njihova međusobna mržnja i borba završena je ubistvom Klodijevim na javnom putu 18 I 52 pr. Hr. Vijest da je Milon ubio Klodija, izazvala je silno ogorčenje u rimskom puku. Protiv Milona je podignuta tužba. On je osuđen na progonstvo i pored sjajne obrane Ciceronove. U Rimu je nastala pometenost. Senat je bio u velikoj neprilici. Stoga nijesu ni održavani konsulski izbori, nego je senat izabrao sama Pompeja za konsula s tim, da vodi brigu o sigurnosti republike i regrutuje vojsku u čitavoj Italiji. Prema tome naređenju senatovu i Cezar je regrutovao vojsku u Gornjoj Italiji. — **coniurare** položiti vojničku zakletvu, biti regrutovan. **iuniores** za oružje sposobni momci. To su ljudi od 17 do 46 godine života. **dilectum habere** provesti regrutaciju. **eae res** te vijesti. **perferre** pronijeti. **affingere** izmisliti. **res poscunt** prilike same sobom donose. **urbanus motus** pobuna u gradu. **occasio** dobra prilika. **qui** = cum ii (jer). **consilia inire** misliti. **indictis = remotis locis** prvaci (knezovi) galski održaše između sebe sastanke po šumama i zaklonjenim (dalekim, zavučenim) mjestima. **Acco (onis),** knez senonski (Senones, veliko keltsko pleme u Galiji) pripremao je rat protiv Rimljana, ali su ga Rimljani pogubili. **hic casus ad me recidit** snalazi me ista (slična) sudbina. **miserari** žaliti, oplakivati. **omnis** svakojak. **qui b. init. faciant** ljude (ili državu) koji bi rat poveli, otpočeli. **sui capitis per.** vlastitom opasnošću. **vindicare aliquem in liber.** izvojštiti kome slobodu. **imprimis rat. habere** naročito paziti da. **efferri** biti iznijet na javu, pročuti se. **intercludere ab** rastaviti, otsjeći od. **praestare interfici** da je bolje poginuti. **non recuperare** ne povratiti, ne izvojevati. — **2 rem agitare** raspravljati. **his r. agitatis** na kraju toga raspravljanja. **nullum per. recusare** ne bježati ni od kakve pogibelji. **principes ex omnibus bell. facturos esse** da će prvi između sviju zaratiti. **in praesentia** zasada, momentano. **obsid. inter se cavere** taocima se među sobom osigurati. **at** ali, a ono. **sancire** zajamčiti. **collatis mil. signis** pred ujedinjenim ratnim (vojn.) zastavama. **quo continetur** u čemu se sastoji, u čemu je, leži. **graviss. caeremonia** najveće značenje (strahopoštovanje). **a concilio discedi** razići se sa sastanka. — **3 ducibus** pod vođstvom. **Cenabum,** glavni grad Karnućana. **concurrere** navaliti. **consistere** nastaniti se. **rei frum. praeesse** voditi brigu o prehrani. **res** događaj. **significare** objaviti. **excipere** prihvatiti. **ut tum accidit** tako se i tada dogodilo (zbilo). **oriente sole** za izlaska sunca. **quod spat. est** a to je udaljenost. — **4 principatum obtinere** biti prvi (knez). **ad arma concurritur** dići se na oružje, pograbiše oružje. **probibere** stati na put. **prohibere** prevedi aktivom! **hanc. tempt. fortunam** ogledati sreću na ovaj način. **atque** nego šta više. **habere dilectum egentium ac perdit.** sakupiti siromašne i propale ljude. **in agris** na selima. **adire aliquem** prihvatiti se koga. **ad s. sent. perducere** pridobiti za svoj plan. **dimittere** razaslati. **quoque versus** na sve strane. **in fide manere** ostati vjeran. **sibi adiungere** pridobiti. **imperium ad eum defertur** glavna je komanda prenijeta na njega. **potestatem offere** dati vlast. **quantum armorum. et ante quod tempus** do koga vremena. **equitatui studere** polagati važnost na konjicu. **diligentia imperii** tačnost u službi. **magnitudine supp.** oštrinom kazne. **dubitantes** neodlučni. **maiore commisso del.** ako je ko učinio kakav veći zločin. **leviore de causa** za manji grijeh. **auribus desectis aut sing. effossis oculis** s otsječenim ušima ili s jednim iskopanim okom. **documento** (dat.) opomena.

7 Vercingetorig u Alesiji — Dolazak galske vojske u pomoć Alesiji

VII, 68 reduxit tj.: in castra. secutus hostes produži put za neprijateljem. **novissimum agmen** zadnja četa (neprijateljska). **quod equitatu (abl. limit.) erant pulsi** jer im je konjica bila potučena. **circumvallare instituit** poče zatvarati. — **69 in summo colle** na vrh brijega. **mediocri sp. interiecto** u nevelikoj daljini. **pari altitudinis fast.** jednake visine. **quae pars coll.** = eam partem coll., quae. **praeduxerant** povukli su pred sobom. **instituere** graditi. **tenere** obuhvatati. **stationes** straže. **tenere** (excub.) čuvati. — **70 intermissam collibus** među brežuljcima. **patere** pružati se. **laborantibus** u stisci, u nevolji. **constituit** smjesti, postavi. **praesidio legionum (addito)** ta zaštita od legija. **animum augere** osokoliti. **se ipsi multitudine impediunt** sami sebi su smetali zbog svog velikog broja. **angust. portis relictis** jer su ostavili vrata (u zidu) pretijesna. **coartari** zbiti se u hrpu. **existimantes veniri ad se** misleći da idu na njih. **ad arma con-**

clamant poviknu na oružje. **nudari** ostati prazan, bez branitelja. — **71 adire** ići u. **ad bellum cogere** dići vojsku. **rationem habere** misliti na, voditi račun. **in cruciatum dedere** predati na muke. **delecta hominum** po izbor ljudi. **ratione inita** po računu. **exigue** jedva. **tolerare** izdržati. **(ea parte) qua** gdje još nije bilo opkopa, šančeva. **recipit in opp.** povuče u grad. **his rationibus** na taj način. **parare** spremiti se. **bellum administrare** voditi rat. — **72 haec genera munitionis** ukopati se, ušančiti se ovako. **derectis lat.** s okomitim stranama. **ducere** iskopati. **solum** dno. **tantundem patere** ići u širinu upravo toliko. **quantum summa labra distarent** koliko su gornji krajevi bili razdaleko. **munitiones** jarci, šančevi. **reducere** podići straga, (400 stopa daleko od prvih šančeva iskopa ostale). **tantum spat. complecti** obuhvatiti tol. prostor. **totum opus** = omnes munitiones. **corona militum cingere** zaposjesti vojnicima naokolo. **operi destinatos** određene za rad. **hoc intermisso spat.** ostavivši ovoliki prostor. **perducere** iskopati. **locis camp. ac demiss.** na mjestima ravnim i niskim. **derivare** svesti. **vallum** bedem (na nasipu — agger). **huic adicere** (aggeri) staviti na nasip. **lorica** prsobran, zaklon. **pinna** šiljak. (Na prsobrane stavljali su šiljke za obranu pri strijeljanju). **grandes cervi** veliko rašljasto kolje, (kao što su jelenji rogovi). **ad comm. pluteorum atque aggeris** na sastavcima između prsobrana i nasipa, na mjestima gdje su prsobrani utvrđeni u nasipu. **Poređaj: ad comm. plut. atque aggeris grand. cervis eminentibus** na mjestima gdje . . . pomeće rašljasto kolje. **circumdare** naokolo podići. **distarent,** konjunkt., jer je rečenica posljedična. — **79 summa imp. permissa erat** bila je data vrhovna komanda. **exterior** izvan utvrda. **concurrunt** (oni u gradu Alesiji). **fit grat. inter eos** = gratulantur inter se. **animi omnium ad laet. excitantur** svima zakuca srce od veselja. **cratibus integere** pokriti pleterom, ljesama. **aggere explere** ispuniti zemljom.

8 Odlučna bitka pred Alesijom

VII, 86 laborantes koji su bili u nevolji, u škripcu. **necessario** u velikoj nuždi. **adire** obaći. **labori succumbere** klonuti (podleći) pod naporom. **consistere in** zavisiti o. **interiores** oni u gradu. **desperatis campestr. locis** (abl. abs.) posumnjali su u osvojenje utvrda (šančeva) u nizini. **ascencu temptare** pokušati popeti se na. **propugnantes** branioci. **deturbare** protjerati. **crates** šiblje. — **87 integri** svježa odmorna momčad. **fors obtulit** slučaj je nanio. **proelio interesse** učestovati u. — **88 quo** (tj.: vestitu) **insigni uti** koje je obično nosio kao obilježje (za razliku). **ut haec declivia et devexa cernebantur** kako su se jasno vidjeli ti obronci i doline (tj. što se na obroncima i u dolini događa). **clamor excipit** odjeknu, zaori se urnebes. **rem gerere** navaliti, pobiti se. **occurrere** presresti, zakrčiti put. **desperata salute** izgubivši nadu u spas.**reducere** povući. **subsidiis** pritjecanjem u pomoć. — **89 concilium** ratno vijeće. **necessitates** potreba, korist. **fortunae cedere** pokoriti se sudbini. **offerre** prepuštati. **producere** predvesti. **proicere** položiti. **reservare** zadržati. **recuperare** pridobiti. **capita singula** po jednoga čovjeka (kao roba). **toto exercitui, tj.** svakom vojniku. — **Vercingetorig** je zadržan. On je 46 pr. Hr. bio najljepši ukras triumfa u očima rimskih masa. Poslije toga odmah je ubijen. — **90 hiemare** prezimiti. **civitatem recipere** opet dobiti u ruke. **rebus ex litteris cognitis** na osnovu (njegova) izvještaja. **dierum v. supplicatio redditur** održana, (priređena) je 20-dnevna zahvalna svečanost.

C. SALUTII CRISPI

I BELLUM CATILINAE

1 Uvod u djelo — Tijelo i duh

1 Studere s acc. c. inf. dolazi vrlo rijetko. **decet** treba. **vitam silentia transire** provoditi život u tišini. **pecora, quae nat. prona atque ventri oboed. finxit** marva koju je priroda stvorila pognutu i poslušnu (odanu, predanu) trbuhu. **vis** biće. **animi imp., corp. servitio** = animo imperatore, corpore servo. **uti** imati. **quo** = eo. **ingeni quam virium opibus** s pomoću duha nego s pomoću tjelesne snage. **memoriam quam max. efficere** učiniti da nas se što duže (ljudi) sjećaju. **forma** ljepota. **fluxus** prolazan. **virtus animi** duševna moć. **procedere** unapređivati se. **consultum** razmišljanje; promisliti. **consulere** razmisliti, promisliti. **mature facto** brzo uraditi. Consulto i facto su part. perf. pass. mjesto infinitiva. Taka upotreba dolazi uvijek kod Salustija. **utrumque per se indigens** svako samo po sebi nije dovoljno. — **2 nomen imperii** oblik (forma) vladavine. **divorsi** na različit način. **vitam agitare** (= agere): živjeti. **sine cupiditate** bez lakomosti. **causam b. habere** uzimati za uzrok (povod) ratu. **valere** ispoljavati se. **reges** državne poglavice. **aequabilius atque constant. sese res hum. hab.** svijet bi imao ravnomjerniji i stalniji tok (išao bi — putem). **aliud alio ferri** da se jedno amo, drugo tamo baca. **eis artibus** na isti način, istim sredstvima. **verum** ali. **quae arant, nav., aedif.** poljoprivreda, brodarstvo, građevinarstvo. **virtuti parent** zavisi o spremnosti, sposobnosti duha. **indocti incultique** bez obrazovanja duha i srca. **peregrinantes** kao putnici u stranoj zemlji. **iuxta aestimo** jednako cijenim, smatram. **anima frui** da uživa duševni život, da živi duš. životom. **intentus** zaposlen. **famam alicuius rei quaerere** tražiti svoju slavu u čemu. — **3 rerum** predmeta. **haud absurdum e.** nije neslavno, nije sramota. **actor rerum** tvorac. **arduus** težak. **res gestae** historija. **delicta** pogrješke, kao pogrješno. **malev. et invidia** iz pakosti i zavisti. **dicta** (esse). **sibi facilia factu** da bi i i on mogao to lako učiniti. **supra ea** = **quae supra ea** ostalo (što nadilazi njegovu snagu). **pro falsis ducit** drži za laž.

2 Karakteristika L. Sergija Katiline

4,3 paucis absolvere de aliqua ili **aliquid** ukratko ispripovjediti nešto. **novitate sceleris atque per.** zbog nečuvene pakosti (zlodjela) i opasnosti. **Scelus** — jer je upravljen protiv postojećeg drž. ustava. **de moribus** o karakteru. **pauca explanare** nekoliko riječi kazati. — **5 L. Sergius Catilina** rođen je oko 108 pr. Hr. u vrlo staroj, ali osiromašiloj patricijskoj porodici. **Gens Sergia** — porodica Sergija vodila je porijeklo od Sergesta, druga Enejina, kako čitamo u Vergilijevoj Eneidi (5, 121). **ingenio malo pravoque** ćudi (karaktera) zle i pakosne. **caedes** (ubistva): Katilina je ubio svog rođenog brata, svoga šurjaka, onda nekog M. Marija, rođaka Ciceronova i Marijeva, na kraju svoga odraslog sina. **exercuit** u takoj školi; u takom zanimanju proveo je svoju mladost. **subdolus** podmukao. **varius** nestalan. **cuius rei lubet** = cuius libet rei. **cuius rei 1. simulator ac dissimulator** u svemu licemjer i pretvaralac. **vastus animus** nezasitljivo mu srce. **nimis alta** nedostiživo. **lubido aliquem invadit** spopada ga, obuzima strastvena želja. **r. publicam capere** dočepati se drž. vlasti. **neque quicquam pensi habebat** za njega nije bila stvar savjesti. **dum** = dum modo (samo da). **regnum parare** stvoriti, osigurati neograničenu vlast (diktatorstvo). **in dies** iz dana u dan. **inopia rei famil.** oskudno materijalno stanje. **quae utraque eis art. auxerat** što je oboje potencirao (povećao) onim svojim naopakim radom. **conrupti civ. mores** pali moral, razvratnost države (naroda). **divorsus** protivan, oprečan.

3 Razvoj rimske države; život i moral staroga naroda rimskoga i u doba Katilinino

5,9 hortari nagoniti, zahtijevati. **tempus admonet de aliqua re** zgoda, prilika upozorava, potsjeća na što. **mores** moralno stanje. **supra repetere** izdaleka, izdalje početi. **paucis** ukratko. **instituta** ustanove. **habere** upravljati. **ut** kako. **disserere** raspraviti, pokazati. — **6 habere** nastavati. **profugi sedibus incertis vagabantur** potucali su se kao bjegunci bez stalnog naselja. **Aeneas,** sin Anhizov i Venerin, praotac Rima. **Aborigines,** narod od koga su potekli Latini, praotac Latina. Riječ je kasnije postala **nomen appellativum** i dobila značenje **prasjedioci, prvosjedioci. genus hom. agreste** prost seljački

narod. **solutus** raspušten, ničim nevezan. **in una moenia convenire** naći se, sastati se u jednom gradu, na jednom naselju. **coalescere** stopiti se, ujediniti se. **mult. dispersa atque vaga** masa rasturena i ničim nevezana. **concordia** abl. **civitas** kao općina. — **res** = res publica. **agri** područje. **sicuti pleraque mor. habentur** (= se habent, sunt): kao što obično među ljudima (u svijetu) biva. **temptare** i **esse infinitivi** historijski u značenju imperfekta. **temptare bello** prijetiti ratom. **a per. abesse** uklanjati se opasnostima. **intentus** budan. **tegere** zaštićavati, braniti. **rei publicae consultare** voditi brigu o državi, vijećati o. **in sup. dominationemque se convortere** preokrenuti se, provrći se u obijest i tiraniju (samovolju). **immutato more** promijeniše način vladanja, svoj dosadanji ustav. **annua imperia** jednogodišnja vlada. **bini imperatores** dva drž. glavara, najviša činovnika (konsula). **facere** birati. **licentia** neograničena sloboda. **insolescere** uzobijestiti se. — **7 tempestas** = tempus. **se magis extollere** više se isticati. **magis ingenium in promptu habere** svoje sposobnosti dovoditi do izražaja, puštati da u oči udaraju. **Poredaj: incredib. memoratu est, quantum brevi (tempore) civitas adepta libertate creverit** (porasti, podići se). **incedere** zavladati. **usum militiae discere** učiti praktičnu službu. **lubidinem habere in aliqua re** uživanje nalaziti u čem. **virtus domat** junaštvo, hrabrost svladava. **facinus facere** izvoditi djelo (figura etymologica). **pec. liberalis** darežljiv. **inceptum** predmet, zadatak. — **8 ex lubidine** po svojoj volji. **ex vero** po pravoj istini. **celebrat** rasvjetljuje. **res gestae** djela. **fama ferri** biti slavljen. **provenire** pojaviti se, istaći se. **pro max. celebrantur** slave se kao najveća. **virtus tanta habetur** zasluga se toliko visoko drži. **praeclara ingenia** odlične glave. **copia alicui est** u položaju sam. **negotiosus** zaposlen državnim (javnim) poslovima. **negotia** su drž. poslovi. **ingenium sine corpore exercere,** raditi duševno bez praktične vrijednosti (koristi). — **9 bonos mores colere** gajiti, držati do dobrih običaja, navika; do morala držati. **bonum** moral. **natura** prirodni dar za pravo, shvatanje prava od prirode. **iurgia, discord., simultates c. hostibus exercebant** svađe, razdor, neprijateljstva podržavali su, zametali su s neprij.. **certare de virtute** natjecati se za zasluge, za prvenstvo u muževnim osobinama. **supplicium** služba bogovima, žrtvovanje. **artes** osobine. **pax evenit** nastaje mir. **seque remque publ. curare** brinuti se za dobro (spas) svoje i države. **vindicare in aliquem** kazniti. **quod** da. **pugnare in hostem** boriti se s neprijateljem. **revocati** premda odazvani. **loco cedere** ostaviti mjesto. **imperium agitare** (agere) vladati. **iniuria accipitur** bivam uvrijeđen. **persequi** (o)svetiti se. — **10 nationes** narodi bez političkog ustava. **populi** uređene slobodne države. **ab stirpe** iz korijena. **alias optanda** inače, za druge poželjna dobra. **artes bonae** dobra svojstva. **subvortit** = subvertit (uništi). **omnia venalia habere** nuditi sve na prodaju. **ambitio** častohleplje, slavičnost. **falsus** varalica. **aliud claus. in p., aliud in l. promptum habere** drugo da nose zatvoreno u srcu, drugo na jeziku slobodno da drže, (jedno da misle, drugo da govore). **non ex re** ne po unutarnjoj vrijednosti. **magis voltum — bonum habere** da pokazuju više pošteno lice nego pošteno srce. **vindicare** kažnjavati. **invadere** spopasti, obuzeti oko sebe. — **11 exercere** mučiti. **vera via niti** ići pravim putem (za njom). **doliis atque fallaciis contendere** prevarama i splětkama težiti za čim, tražiti da se što postigne. **pecuniae studium habet** teži samo za novcem. **inbutus venenis m.** natopljen prokletim, ljutim otrovom. **r. publicam armis recipere** oružjem dočepati se vrhovne vlasti u državi. **bonis initiis** (abl. abs.) poslije dobra početka. **habere** držati, upravljati. **voluntarius** bogat uživanjima, raskošan. **signa** kipovi. **vasa caelata** izvajano (tj. osobito ukrašeno) posuđe. **privatim et publice** od privatnih vlasnika i od države. **sacra profanaque polluere** sveto i nesveto oskvrnjivati. **nihil reliqui facere** ništa ne ostavljati. **fatigare** slabiti. **ne** = **nedum** (a kamoli). **illi corruptis moribus** oni pokvareni ljudi. **victoriae (dat.) temperari** umjeriti se u pobjedi, pokazati umjerenost. — **12 sequi** pratiti. **hebescere**

iščezavati. **virtus** moralna snaga. **probro aliquid haberi** smatrati što za sramotu. **innocentia** nekoristoljubivost. **malivolentia** zluradost, zavist. **pudor** poštenje. **pudicitia** stid. **divina atque humana promiscua habere** ne razlikovati božije i čovječije. **nihil pensi neque moderati habere** ni u čem ne znati ni mjere ni načina, ni na što se ne obazirati. **cognoscere** upoznati, proučiti. **in modum urb.** kao gradove. **visere** pogledati. **iniuriae licentiam eripere** otimati kome slobodu, mogućnost da krivo čini. **ignavissimi homines** kukavice. **per summ. scelus** uz najveći zločin. **proinde quasi** upravo kao da. **id demum est** to istom znači. **imperio uti** vladati. — **13 montes subvertere** odnijeti brda. **privati** privatne ličnosti. **maria consternere** mora umjetno stvoriti. **luxu antecapere** nadražujućim sredstvima, na umjetan način izazivati. **famil. opes** porodični imetak. **imbutus m. artibus** puno, otrovano zlim svojstvima. **profusius** neumjerenije. **quaestui atque sumptui d. est** odano, predano dobiti i trošenju.

4 Prijatelji i drugovi Katilinini i njihove namjere

14 flagitiorum — facinorum = flagitiosorum — facinorosorum (gladnih ljudi i zlikovaca). **stipator** pratilac, tjelesni stražar. **bona patria lacerare** uputiti, spiskati, potrošiti očevinu. **alienum aes grande conflare** zapasti u velike dugove. **flagitium redimere** iskupiti se od sramote. **sacrilegus** oskvrnitelj svetinja, bezbožnik. **iudiciis convictus** osuđenik. **manus atque lingua periurio (-ium) aut sangu. civ. alebat** koje je ruka i jezik hranio zbog krive zakletve ili zbog građanske krvi (koje je hranio jezik zbog krive zakletve ili ruka zbog građanske krvi). **Chiasmus!** — Živjeli su od toga, što su se krivo zaklinjali ili ljude ubijali. — **conscius animus me exagitat** muči me rđava savjest. **proxumi familiaresque** najbliži pouzdanici. **etiam** još. **a culpa vacuus** nevin. **incidere** zapasti. **cotidiano usu** svagdanjim drugovanjem. **similisque** ili bar sličan. **effici (fieri)** postajati. **fluxus** slab, nestalan. **dolis capere** prevarama zaskočiti, uloviti, nadmudriti. **nam ut — flagrabat** jer kako je ko i za što prema dobi pokazivao strastvenu sklonost. **alii alia pr.** jednima je davao ovo, drugima ono. **modestia** skromnost, čast. **dum** = dummodo. **obnoxius** pokoran, zavisan. — **16 mala facin. edocere** poučavati zlim i nevaljalim radnjama, poslovima; odgajati za zločince. **ex illis** (= iuvenibus) odnosi se na kolektivno **iuventus. falsi signatores** krivotvorioci oporuka; koji podmeću krive oporuke. **commodare** uzimati. **vilia habere** malo cijeniti. **famam adterere** upropastiti dobar glas, **causa peccandi** povod za prestupe. **subpetere** biti. **in praesens** u onaj čas. **insontis (= insontes) sicuti sontis (= sontes) circumvenire iugulare** nevine kao krive u svoje mreže namamljivati i klati. **scilicet** naravski. **per otium** u dokolici, besposlici. **gratuito** bez izgleda na korist. **Sullani milites,** Sula je osnovao vojničke kolonije u Laciju, Etruriji i Samniju (Srednja Italija). **suo largius uti** svoje rasipati. **r. publicam opprimere** oboriti, osvojiti državu, nametnuti se za gospodara države. **in extr. terris** u najzabitnijim krajevima. (Rat protiv Mitridata 66—64 pr. Hr.). **consulatum petere** takmičiti se za konsulat. **ipsi . . . (erat) magna spes. nihil sane intentus** potpuno nepažljiv; posve bezbrižan. **omnes res** sve. — **17 L. Iulius Caesar i C. Marcius Figulus** konsuli 64 pr. Hr. **temptare** kušaše da pridobije. **magna praemia coniur.** veliki dobitak od bune, (izgledi na bunu). **docere** dokazivati. **necessitudo** nevolja, potreba. **senatorii ordinis (gens. qual.)** od senatorskoga staleža (kojih su pređi ili oni sami vršili koje kurulsko zvanje). **P. Lentulus Sura** (P. Cornelius L. S.), konsul 71 pr. Hr. **P. Autronius Paetus,** Ciceronov školski drug, prijatelj iz mladosti i kolega u kvesturi (75 pr. Hr.); izabran za konsula 65, ali je zbog podmitljivosti kažnjen i smijenjen s položaja. **L. Cassius Longinus** pretor s Ciceronom 66 pr. Hr. **C. Cethegus** — C. Cornelius C. — P. i njegov brat **Ser. Cornelius Sulla** sinovi Servijevi, a sinovci diktatora Sule. **L. Calpurnius Piso,** nar. tribun 62 pr. Hr. **P. Gabinius Capito** s nadimkom **Cimber. coloniae** općine, koje su osnovali Rimljani, s određenim

pravima (ius Quiritium ili Latinum). **municipia** općine s vlastitim statutima i vlastima i koje su uživale rimsko građansko pravo. **iuventus pleraque** najveći dio omladine. Singular **pleraque** dolazi samo kod Salustija, inače uvijek u pluralu. **inceptis favere** odobravati, pomagati planove. **alicui copia est molliter vivere** neko ima mogućnosti ugodno da živi. **M. Licinius Crassus,** kasniji triumvir. **opes — potentia** moć — sila. **coniuratio valet** zavjera ima uspjeha. **princeps** glava, vođa. — **18 L. Volcatius Tullus i M. Aemilius Lepidus** konsuli 66 pr. Hr. **designatus** određen (za neko zvanje), izabran. **legibus ambitus interrogari** biti tužen po zakonu o podmićivanju. **poenas dare** biti kažnjen. **pec. repetundarum reus** tužen zbog globljenja. **intra leg. dies** u zakonskom roku. **profiteri** (tj. nomen) javiti se. **Cn. Piso,** designirani kvestor za 65 pr. Hr. **factiosus** nemirna glava; okorjeli partizan. **r. publ. perturbare** dizati revoluciju. **consilium communicare c. aliquo** otkriti, kazati kome plan. **Kal. Ianuariis** = 1 — I — 65 pr. Hr. **fasces corripere** silom uzeti fasce, konsulsku vlast. **ipsi** logički subjekat uz abl. abs.; rijetka konstrukcija. **obtinere** posjesti. **Hispanias:** citerior i ulterior. Granica im je bila do Augusta rijeka **Hiberus** (Ebro). **pro curia** pred kurijom, na ulazu u kuriju. **consilium dirimere** osujetiti plan. — **20 in rem esse** biti korisno. **appellare** progovoriti kome. **in partem aedium secedere** povući se u dio kuće. **arbitros procul amovere** udaljiti svjedoke.

Govorništvo je u republikanskom Rimu stajalo na velikoj visini. Salustije upotrebljava govore kao sredstvo da prekine objektivno pripovijedanje i da se njegovi junaci sami okarakterišu svojim vlastitim riječima. Slijedeći govor je primjer demagogije. On prikazuje Katilinu kao simulatora (pretvaraoca) koji tobože radi samo za interese potlačenoga naroda, i kao dissimulator-a (licemjera) koji zna da prikrije svoju sebičnu namjeru. Govor se prenosi u g. 64 pr. Hr., — **virtus** odlučnost. **spectare** iskusiti, okušati. **mihi** mjesto **a me;** dativus auctoris. Prevedi: **ni foret** aktivno! **opportuna res cadit** ispada zgodna prilika. **dominatio in manibus** moć, vlast koja se već nalazi u našim rukama. **per ignaviam** (metonimija) = per ignavos homines. **per vana ingenia** = per homines vani ingenii. **ignavi et homines vani ing.** kukavice i nepouzdani ljudi. **tempestates** burna opasna vremena, opasnosti. **mente agitare** imati na umu, nositi u glavi, namjeravati. **divorsi** svaki naročito; na različnim stranama. **condicio** sudbina. **in libert. vindicare** pribaviti slobodu. **in ius atque dicionem (»hendiadyoin«) concedere** preći u pravni posjed čiji. **tetrarchae** tetrarsi. Rimljani bi osvojene kraljevine obično podijelili na četiri dijela. Svakim dijelom upravljao bi po jedan mali knez koji je nosio naslov »tetrarh« (gr. riječ, a znači: koji vlada nad četvrtinom). **vectigales esse** plaćati porez. **populi, nationes** — vidi 3, 10! **stipendia pendere** plaćati tribut, danak. **strenui, boni** iako... **vulgus** svjetina, masa; protivno od onih koji vladaju. **gratia** utjecaj. **obnoxii** zavisni o. **repulsa** propadanje kod izbora (za mjesta drž. dostojanstvenika), odbijanje. **iudicia** sudski procesi. **egestas** siromaštvo. **per virtutem** junački. **verum enimvero** ali doista. **pro... fidem** zaklinjem vas svačim, i bogovima i ljudima. **viget aetas, animus valet** naš je život svjež, naš je duh jak. **annis a. divitiis** od godina i od bogatstva. **cetera res expediet** ostalo će samo od sebe doći. **virile ingenium** muško srce. **superat (= superest) mihi aliquid** imam čega u izobilju. **mare exstruere** podizati, graditi zgrade u moru (tj. podizati palate na rubu same morske obale i na pličinama uz obalu, pošto bi te pličine nasuli, udarili pilote, stupove). **res famil. etiam ad necess. deesse** mi da nemamo novčanih sredstava ni za najpotrebnije. **domos continuare** graditi kuće jednu do (uz) druge. **lar** je kućni zaštitni bog (patron), metonimija: **lar familiaris** svoje, vlastito ognjište; krov nad glavom. **toreumata = vasa celata** umjetnički izrađeno srebrno posuđe. **nova** tj.: aedificia. **pecun. trahere vexare** novac trošiti i rasipati. **summa lubidine** uz najvišu raskošnost, rasipanje. **divitias vincere** potrošiti bogatstvo **res,** protivno od **spes,** današnje stanje, danas. **spes** budućnost, ubuduće. **asperior** gori; gore. **quid rel. habemus** što nam preostaje. **anima** život. **quin (= qui ne) expergiscimini** zašto se ne probudite, ne prenete, tj. probudite se! **decus** čast. **in oculis situm esse** biti pred očima. **praemia exponere** namijeniti kao nagradu. **res** (našc) stanje. **abesse** udaljavati se. **magis parati servire qu...** (ako nijeste) pripravniji robovati. — **21 accipere** čuti, saslušati. **abunde esse** biti, pratiti u izobilju. **merces** dobit, korist. **quieta movere** (na)rušiti mir. **videbatur** izgledalo je. **armis petere** izvojštiti. **opis** pomoćna sredstva. **spes** izgledi. **tabulas novas polliceri** stavljati u izgled otpis dugova. **Cn. Calpurnius Piso** kao quaestor 65 pr. Hr. poslan u »Hispania citerior«. **P. Sittius** iz Nucerije u Kampanji, vođa plaćeničke vojske u Mauretaniji; borio se kasnije na strani Cezarovoj. **C. Antonius Hybrida** ujak i tast Antonija triumvira; 66 pr. Hr. pretor, 63 konsul s Ciceronom. **omnibus necess. circumventus** pritiješnjen svim nevoljama. Izbačen je bio iz senata zbog pljačkanja saveznika i bankrotstva, a kao pretor unišao je opet u senat. **suae** odnosi se na objekat (alium). **cupiditas** strast. **praedae esse** donositi korist. **omnium animos** = omnes. **alacris** (= alacres) zagrijane (za taj rad) **petitio** izbor.

5 Ondašnje društvene i političke prilike u Rimu

36,4 adfluere biti u izobilju. **obstinatis animis** tvrdokorna srca. **aliquem perditum ire** ići, raditi na upropašćenju čijem. **duobus sen. decretis** pored dva zaključka sen. **praemio inductus** za nagradu. **tabes** pošast, kuga. **civ. animos invadere** spopasti, obuzeti građane. — **27 alcui aliena mens est** neko je zaluđen, zaslijepljen. **conscius coniur. sum** znam za zavjeru. **novae res** politički preokret, revolucija. **studio** iz želje za. **boni** su ispravni, a imućni ljudi. **suae res** prilike, udes. **turba atque sedit. ali** živjeti od nemira i buna. **quoniam egestas — sine damno** jer siromaštvo (sirotinja) nema što da izgubi. **praecipitem esse** slijepo srtati u propast. **de m. causis** s mnogo razloga. **probro — petulentia praestare** isticati se sramotom i razuzdanošću. **per dedecora** zbog sramotnih djela. **sicut in sentinam confluere** skupiti, se, sjatiti se kao u blato, u baru grijeha i poroka. **regio victu atque cultu** u obilju i sjaju kraljevskom. **manuum mercede inop. tolerare** bijedno se prehranjivati od rada svojih ruka. **in agris** na selu. **largitionibus incitus** namamljen darovima. **malum publicum alquem alit** hrani ga opća (javna) bijeda; u nesreći državnoj nalazili su korist. **malis moribus** rđava karaktera, **max. spe** živeći u velikoj nadi, očekivanju. **r. publicae iuxta ac sibi consulere** brinuti se isto tako malo za državu kao i za sebe. **ius libertatis imminuere** umanjiti građanska prava. **haud sane alio animo** s istim raspoloženjem. **eventus** rezultat. **partium esse** pripadati stranci. **atque** nego. **r. publicam conturbari** da se izazove buna u državi. **minus valere** imati manje upliva, ličnog ugleda. — **38 consulibus** — g. 70 pr. Hr. **tribun. potestas** — Sula je 82 pr. Hr. i nar. tribunat i nar. skupštine učinio beznačajnim. **summ. potest. nancisci** dobiti tako važno zvanje, položaj. **quibus aetas an. ferox erat** u svojoj mladenačkoj obijesti, drskosti. **summa ope** iz petnih žila. **senatus specie** na oko, tobože za senat. **pro s. magn.** dodaj: u stvari, faktično — za svoju veličinu, moć. **uti ver. absolvam** da istinu kažem. **r. publ. agitare** buniti državu. **honestis nomin.** vodili su borbu pod časnim, lijepim imenima. **alii — pars** jedni — drugi. **sicuti** = quasi. **bonum publicum simulantes** zaklanjajući se za opće dobro, blagostanje. **modestia** mjera. **utrique** obje stranke. **victoriam crud. exercere** zloupotrebljavati pobjedu na bezobziran način. — **39 pauci,** optimati. **tenere** držati u rukama. **innoxius** neprikosnoven. **florentes** u blagostanju. **iudicia** sudski progoni, tužbe. **ceteri** su aristokrati, prijateljskije raspoloženi prema narodu, kojima su prijetili s procesima, samo da bi ih odvratili od obzirnijeg postupanja s narodom. **placide alquem tractare** blago, mirno postupati s kime. **quo** u značenju **ne:** da ne bi blaže; ako bi, kad bi. Konjunktiv (tractarent) označava misao subjekta (mišljenje optimata — **paucorum**). **in magistratu** za svoga službovanja. **dubiis rebus** zbog nepo-

voljnog, tugaljivog stanja. **spes novandi obfertur** pruža se, daje se nada (izgled) u revoluciju. **eorum** odnosi se na **plebem** (po smislu). **animos adrigere** raspaliti strasti. **superior aut aequa manu discess.** da je pobijedio ili se povukao poslije neodlučna boja ili se barem uz jednaku silu održao. **oprimere** snaći, poklopiti. **victoria uti** iskoristiti pobjedu. **exanguis** iscrpljen. **qui plus posset** koji jači. **extorquere** istrgnuti iz ruka. **retractus** povraćen. **fortuna** po svom materijalnom stanju. **novae res** revolucija. **cuiusque modi genus hom.** pleonazam, mjesto: **cuiusque generis homines.**

6 Značajna sjednica senatska
Govor Cezarov i Katonov

50,3 refert upita. **quid ... placeat** šta misli, želi da se učini s onima. **in custodiam tradere** baciti u tamnicu. Senat je sazvan 5 — XII u hramu »Concordia«. **paulo ante:** 4 — **XII. frequens** u velikom broju. **iudicare** proglasiti. **contra r. p. facere** počiniti veleizdaju. **sent. rogatus** upitan za mišljenje. **supplicium sumendum decernere** predložiti izvršenje smrtne kazne. **pedibus in sententiam alicuius ire** pristati uz čije mišljenje, složiti se s kime. Izraz: **pedibus ire** dolazi odatle što je pretsjednik u senatu prije glasanja obično rekao: **qui hoc censetis, illuc transite, qui alia omnia, in hanc partem.** Tada bi se senatori digli sa svojih mjesta i razdvojili (discessio): jedni na jednu, drugi na drugu stranu. Nijesu, dakle, dizali ruke niti ustajanjem s mjesta kazivali za koji je ko prijedlog. **Praesidiis additis** istom poslije pojačanja straža. **de re referre** raspravljati o stvari. **censere** predložiti. Cezar je tada bio **praetor designatus** (izabran za pretora za narednu godinu, ali službu nije još nastupio); stoga je dolazio na red poslije bivših konsula (consulares), ali prije bivših pretora (praetorii). **h. modi verba loqui** održati ovakav govor. — **51 patres conscripti,** tj.: patricijski i njima pripisani plebejski senatori, kratko: **senatori. vacuum esse ab** ostaviti što na stranu. **animus verum providet** čovjek vidi istinu; pogađa, nalazi pravo. **Illa officiunt** smetaju, stoje na putu oni osjećaji. **parere** rukovoditi koga. **usus** korist. **valet** valja. **si lubido possidet (ingenium)** ako strast zavlada s nama. **magna ... memorandi** imao bih mnogo materijala, kad bih htio navoditi, pričati. **cum rege Perse,** rat sa kraljem Persejem 171—168 pr. Hr. (bitka kod Pidne). **quae ... creverat,** pošto su Rimljani pobijedili Antioha III, sirskog kralja, (192—190 pr. Hr.), dobili su Rođani gotovo čitavu Likiju i jedan dio Karije. **opes** pomoć, potpora. **infida — advorsa** odnosi se na to, što su Rođani, prije bitke kod Pidne, htjeli posredovati u korist Makedonaca, a osim toga na Rodu je bila jedna stranka naklonjena Makedoncima. Stoga je senat oduzeo Rođanima sve posjede u M. Aziji. **per indutias** za primirja. **per occasionem** pored povoljnih prilika, tj. iako su imali prilike za to. **in illos** protiv. **famae consulere** voditi račun o dobrom imenu, glasu. **dignus** primjeran, odgovarajući. **novum consilium** neobična mjera. **omn. ingenia** sva pojimanja (misli) ljudska. **casum miserari** oplakati, požaliti nesreću. **complexus** naručje. **matres familiarum** = matronas **pati:** da bi morale podnositi. **conlubuissent,** lična konstrukcija, iako je glagol conlubet — **collibet** (sviđa mi se, volja me je) bezličan. **quo** — **pertinet** na što smjera. **an uti** možda na to da? **infestum facere alicui** razjariti, raspaliti protiv koga. **iniuriae suae** nepravde prema njemu (koje su mu nanesene). **gravius aequo habere** (= **ferre**) podnijeti teže nego je pravo (opravdano). **alia aliis licentia est** jednome je slobodno ovo, drugome ono. **Poredaj: si (ii), qui demissi** (poniženi) **in obscuro** (u tami, mraku) **vitam habent** (provode svoj život), **quid... delinquere aliquid. pauci sciunt, fama — fortuna — pares sunt** za to sazna samo malo ljudi: ugled (glas) poklapa se s njihovim staležem (imetkom). **m imperio praediti** s velikom vlasti. **in excelso** na visokom položaju. **studere** ljubiti, pokazivati se ljubezan. **in imperio, imperium** = **imperantes** kod onih na vlasti,

kod vlastodržaca. **postrema meminisse** sjećati se onoga što se najkasnije dogodilo. **in hom. impiis** kod zločinaca. **studio** iz ljubavi prema. **gratiam — inim. exercere** rukovoditi se ličnim prijateljstvom ili neprijateljstvom. **modestia** nepristranost. **in talis** protiv. **aliena a re publica nostra** u protivnosti (opreci) s našim drž. ustavom. **iniuria** veličina nepravde, nasilja. **decernere** predložiti. **clarissimi v. cons.** svijetlog, presvijetlog našeg konsula. **praesidia** momčad, vojska. **possum** mogao bih. **id quod res habet** kako doista s time stoji. **ultra** (mortem) preko, poslije nje. **in sententiam addere** dodati prijedlogu. **verberibus animadvertere in al.** išibati. **lex Portia** iz 198 pr. Hr. propisivao je tešku kaznu za onoga ko je išibao ili ubio građanina rimskog. **in homines t. f. convictos** protiv ljudi kojima je dokazan tolik zločin. **sin** (tj.: non addisti) **quia levius est** tj.: **verberari quam necari. qui convenit** kako se slaže. **in minore negotio** u beznačajnoj stvari. **legem timere** upravljati se po zakonu. **legem neglegere** ne obazirati se na zakon. **neglegeris** (=neglexeris), starinski oblik. **at enim** ali dakako. **reprehendere** prigovarati. **parricidae r. publicae** veleizdajnici. **tempus, dies, fortuna** prilike, vrijeme, sudbina (sreća). **cuius lubido gentibus moderatur** i nečija volja (samovolja) upravlja narodima. **statuere in aliquem** odlučiti protiv koga. **exempla** mjere. **res bonae** dobre namjere. **minus bonus** nepošten. **ab dignis et idoneis ad ind. et n. id.** s ljudi koji su kaznu zaslužili i zavrijedili (prema kojima je pravo primijenjena) na ljude nevine i one na koje se ne može primijeniti kazna (koji nijesu zavrijedili kaznu). **tractare** upravljati. **indemnatum necare** bez presude ubiti. **merito fieri. licentia** samovolja. **lubidinose** po miloj volji. **civitas servitute oppressa** građanstvo (Atenska republika) potišteno i zarobljeno. **graves poenas st. laetitiae dare** skupo platiti svoje ludo radovanje. **nostra memoria** za našega vremena. **eius modi** njemu slične. **malo r. publicae crescere** visoko se dići u nevolji (u nesreći) svoje države. **Damasippus** pridjevak Lucija Junija Bruta, Marijeva pristaše, koji je kao pretor 82 pr. Hr. poubijao najuglednije senatore Suline stranke u vijećnici (Curia Hostilia) i na bijegu. On je u boju pred Kolinskim vratima uhvaćen i s mnogim drugima ubijen. **factiosi** strančari, nemirne glave, koji žive od stranačke borbe. **clades** krvoproliće. **mihi mors D. laetitiae est** veselim se smrti Damasipovoj. **trahere** (tj.: ad supplicium): vući na smrt. **in M. Tullio** od strane, što se tiče M. Tulija (Cicerona). **varia ingenia** različite ćudi, glave. **hoc exemplo** po ovome primjeru. **finem statuere — moderari** odrediti granicu — zaustaviti. **neque superbia obstabat** niti im je ponos branio. **arma — tela militaria** oružje za obranu i navalu. Od Samnićana primili su Rimljani četverougli štit (scutum) i strijelu (veru). **insignia mag.** znakovi, obilježja drž. dostojanstvenika (magistrata). Od Tuska-Etrusćana primili su Rimljani: liktore, sella corulis, toga praetexta. **domi exsequi** kod kuće, kod sebe uvoditi. **de cond. summ, suppl. sumere** osuđenike kažnjavati smrću. **factiones valuere** nastale su jake stranke. **circumvenire innocentes** nevine hvatati u mrežu. **leges parare** izdati zakone. **nov. cons. capere** donositi, stvarati novu uredbu. **ex parvis opibus** od malih početaka. Kao što **esse alicui,** tako i **esse in aliquo:** imati. **placet ergo eos dimitti** treba li, dakle, da oni budu pušteni? **pecunias publicare** imetak zaplijeniti u korist države. **municipia** slobodni gradovi. **opibus valere** imati veliku moć. **ad senatum referre de** predlagati u senatu za koga. **cum pop. agere** stavljati prijedlog narodu. — **52 verbo** jednom riječi, bez daljega obrazlaganja. **alius alii varie** jedan uz drugoga, drugi uz onoga — različito. **adsentiri** pristajati, glasati. **M. Portius Cato,** praunuk Katona Cenzorija (234—149 pr. Hr.), imao je tada istom 32 godie; kvestor 65, nar. tribun 62; ubio se sam 46 pr. Hr. **longe m. alia mens est** ja sam sasvim drugoga mišljenja. **res** stanje. **ipse mecum reputo** sam u sebi odvagnem, procijenim. **consultare** dogovarati se. **persequare** (= persequaris): možeš progoniti, kazniti. **providere** postarati se, poduzeti mjere. **iudicia implorare** tražiti utočište kod sudova. **appello**

obraćam se (vama). **tabulae** slike. **ista** te stvari. **quae amplexamini** koje vam toliko na srcu leže. **otium praebere** osigurati mir. **aliquando** već jednom. **capessere** zauzeti se. **de vectigalibus** o pronevjerenju drž. dobra (prihoda). **iniuriis sociorum, gen. obiectivus** (prema saveznicima). **anima** život. **in dubio esse** biti na kocki. **in hoc ordine** ovdje u senatu. **adversus** neprijatelj. **qui** = cum ego (jer). **animus** želja, prohtjev. **nullius del. gratiam facere** ne dopustiti nikakvu razuzdanost, nikakav prijestup. **male facta** zločini. **opulentia — tolerabat** zbog svoje moći mogla je izdržati tu ravnodušnost, nemarnost. **bonis — malis moribus vivere** živjeti čestito — naopako. **haec** ovo sve, tj. čitava država. **cuiusc. modi videntur** bilo (izgledalo) kako mu drago. **hic (tu) mihi... nominat,** riječi su uperene na Cezara. **vera vocabula** prava imena. **mal. rer. audacia** drskost u zločinima (nedjelima). **in extremo situm esse** stajati na rubu propasti. **sint sane** pa neka budu. **ita se mores habent** takav je običaj, moral, duh vremena. **ex soc. fortunis** s imetkom saveznika. **in furibus aerarii** prema kradljivcima drž. kase. **ne** samo neka ne (daruju). **perditum,** supin. **falsa ea** (držeći) bajkama ono. **divorso itinere a bonis loca hab.** da na sasvim drugom mjestu nego dobri imaju svoja naselja. **multitudo conducta** najmljena rulja. **vanum consilium** uzaludan prijedlog. **refert** treba. **pro certo habere** držati za sigurno, biti uvjeren. **intente** energično, odlučno. **iam feroces aderunt** odmah će prkosno dići glave. **iustum imperium** pravedna uprava, režim. **obnoxius** podložan, u vlasti sam. **delictum** krivda, pakost. **publice egestas** osiromašila država, u drž. kasi manjak. **privatim opulentia** u privatnim kućama obilje, presiplje se. **discrimen** razlika. **virtutis** za vrlinu. **ambitio** (metonimija) častoljublje = častoljubivci, slavoljubivci. Misli se na podmićivanje pri izborima. **possidere** prisvajati. **hic** = in hoc ordine. **gratia** ugled (dopadanje). **eo fit, ut** odatle dolazi, da. **vacuus** napušten, bez gospodara. **incendere** (inf. svrhe) = **ut incenderent. supra caput est** sjedi za vratom. **misereamini censeo** morate imati milosrđa — mislim. (Ironično). — **armatos dimittatis** pustite ih da odu s oružjem. (Ironično). — **ne ista** samo da se ta ne (preokrene u jad i nevolju). **immo vero maxume** (tj.: eam timetis): šta više, veoma. **mollitia animi** iz slabosti. **supplicia muliebria** ženski plač, kukanje. **bene consulundo** pravim, važnim mjerama. **cedere** ići za rukom. **A. Manlius** zapravo Titus M; događaj iz rata s Latinima (430 pr. Hr.). **immod. fortitudinis morte poenas d.** svoju preveliku hrabrost platio je smrću (glavom). **cetera vita obstat** njihov život inače ne odgovara, protivi se. **quibus si... pensi (pendere) fuisset** da su oni ikada išta mislili. **consilia de r. p. habere** kovati planove protiv države. **si meh. — locus esset** da se smije učiniti još jedna grješka. **vos ipsa r. corrigi** da vas samo iskustvo pouči boljemu. **faucibus urgere** hvatati za gušu. **indicio — convicti** izjavom — prokazani. **de manifestis r. capitalium** (da se kazne) oni koji su očiti krivci zločina kažnjivih smrću.

7 Katon i Cezar (uspoređenje)

53,6 memoria mea u moje vrijeme. **div. moribus** različita karaktera. **res aliquem obfert** slučaj (prilika) nanosi na koga. **consisium est** namjera mi je. **aperire** opisati. — **54 magnitudo animi par** po plemenitosti srca jednaki. **alia alii** (tj. gloria): jednoga na ovaj, drugoga na onaj način (bila je slava). **dignitatem addere** pribaviti ugled. **in animum induco** uzimam za načelo. **intentus** brinući se za. **denegare** odlučno odbijati. **neglegere i denegare inf.** historijski. **virtus enitescit** ispoljuje se ratni talenat u punom sjaju. **studium esse** težiti za, biti sklon čemu. **modestia** savladivanje sebe samog, samozataja. **decus** pristojnost, moralna čestitost. **virtus** junaštvo. **pudor** poštenje, moral. **innocens** nesebičan, nepodmitljiv. **abstinentia** nesebičnost, neporočnost.

8 Katilinini doglavnici gube živote u tamnici, a Katilina na bojnom polju

55 in sententiam alicuius discedere pristati uz čiji prijedlog. **nox, quae instat** noć koja slijedi. **noctem antecapere** ne čekati noći. **novare** podići novu bunu. **triumviri** tj. **capitales** policajna vlast koja je vršila nadzor nad tamnicama i vodila brigu o izvršenju smrtnih kazni. **supplicium** smaknuće. **Tullianum,** carcer **Mamertinus** nalazio se na foru, na području Kapitola i sastojao se iz podzemnog Tullianum-a (**tullius** izvor), jednog starog bunara, nad kojim je sagrađena tamnica. Ta je čitava građevina vrlo stara. Donji prostor je dug 6, širok 3, a visok 2 m. On je presvođen. U sredini svoda je jedna rupa. U Tulijanu su našli smrt Jugurta, Katilinarci, Vercingetorig; u njemu je sjedio zarobljen i Sv. Petar. Stoga se danas tu nalazi kapela (S. Pietro in Carcere). Odakle i otkada ime Mamertinus nije poznato. **ubi adscenderis ad laevam** (partem). **humi depressus** pod zemljom (duboko). **camera lapid. fornicibus iuncta** svod vezan kamenitim lukovima. **incultus** nečistoća. **odor** smrad. **facies** izgled. **vindices rer. capitalium** krvnici, dželati; izvršioci smrtne kazne. **frangere gulam** zadaviti. **cons. imperium** konsulat. **moribus,** karakter. — **61 disiicere** razbiti, rastaviti. **paulo divorsius** malo više sa strane, u stranu. **advorsis vuln.** od rana na prsima. **ferocia animi retinens** sa prkosom. **ingenuus slobodan. iuxta** jednako (malo). **visundi aut spol. gratia** iz radoznalosti ili želje za pljačkanjem. **luctus** plač. **varie agitari** izmjenjivati se.

II BELLUM IUGURTHINUM

1. Numidija, njena kraljevska porodica i njen odnos prema Rimu

5 varius promjenljiv. **obviam itum est** stalo se na put. **div. et hum. cuncta permiscere** svako božije i ljudsko pravo pogaziti. **eo vecordiae processit** došla je do tolike bezumnosti. **studiis civilibus** unutarnjim građanskim nemirima, političkoj stranačkoj borbi. **rei initium expedire** izložiti, iznijeti početak stvari (te historije). **supra repetere** zaći u ranija, minula vremena. **ad cognoscendum inlustria** za razumijevanje očigledno (zorno). **in aperto esse** biti jasno. **bello Pun. sec.** 218—201 pr. Hr. **post magn. nom. Romani** otkako je rimsko ime postalo veliko. **Masinissa — receptus** 204 pr. Hr. **rei mil. facinora** ratna djela, djela u ratu. **late valere** prostran, moćan biti. **manu capere** osvojiti. **bona — permansit** ostalo je neprestano časno i pošteno prema nama. **morbo absumi** = mori. **ex sese genere** roditi. **concubina** nezakonita žena. **privatum** kao obična građanina. **eodem cultu habere domi quo** vaspitao ga je na dvoru na isti način kao. — **6 pollens viribus** snažna tijela. **multo m. ingenio validus** osobito talentovan. **temp. agere in** provoditi vrijeme u. **quibus rebus** zbog toga. **exacta s. aetate et parvis liberis** dok mu se životu bio primaknuo kraj i dok su mu djeca bila nejaka. **intellēgit** = intellexit. **eo negotio** time. **cum animo suo** = secum. **volvere** razmišljati (u sebi). **praeceps** brz, nagao, lako sklon. **opportunitas alic. rei** prilika zgodna, podesna zbog. **mediocris** običan, prosječan. **transvorsum agere** zavoditi na krivi put, stranputicu. **studia accensa in** vruća ljubav, silno oduševljenje za. **ex quibus,** tj. studiis. — **7 circumventus** stiješnjen, pritisnut. **opprimere** ukloniti, maknuti. **acceptus popularibus** omiljen kod zemljaka. **manu promptus** dobar, hrabar vojnik. **obiectare** izlagati. **bell. Numantinum** 143—133 pr. Hr. **ostentare virtutem** pokazati svoje junaštvo. **impiger — acer** živ (okretan) — bistar. **P. Scipionis,** tj. P. Cornelius Scipio Aemilianus (sin Emilija Paula, pobjednika kod Pidne) Africanus minor Numantinus. **morem** način ratovanja. **modeste parere** dragovoljno, bezuslovno slušati. **sane** doista, svakako. **in primis** izvanredno (pojačavanje superlativa). **quorum** svojstva od kojih. **alterum... alterum** posljednje... prvo (Chiasmus). **providentia** opreznost. **res asperas agere** izvoditi teške pothvate (stvari). **magis magisque amplecti** sve više voljeti.

sollertia okretnost. **famil. amicitia coniungere** sklopiti prisno prijateljstvo. — **8 tempestas** = tempus. **novi nobiles** novi i stari plemići (skorojevići i kućevići). **potior** preči. **factiosi** nemirne glave. **clari** na glasu. **imperi potiri** zavladati. **pro contione** pred sakupljenom vojskom. **amicitiam colere** sticati prijateljstvo. **publice** zaslugama za državu. **privatim** zaslugama za pojedince. **quibus,** tj. **aliquibus. largiri** potkupljivati. **periculose emi** da je opasno kupovati. **in suis artibus permanere** ostati vjeran svome karakteru, ne mijenjati se u svojoj duši (suštini). **properantius pergere** prenagliti se. **praecipitem cadere** strmoglaviti se. — **9 sententia** sadržaj. **gaudio esse** radovati. **pro n. amicitia** uime našeg prijateljstva. **fama accipere** dočuti. **gratia** ljubav. **flectere animum** promijeniti mišljenje. **vincere** pridobiti. **aggredi** staviti se, (odlučiti se).

2 Kralj Micipsa drži Jugurti značajan govor pred svoju smrt

10 falsum me habuit prevario sam se. **ut omittam alia ... tua** da pređem preko drugih tvojih djela. **per h. dexteram** tako ti ove (tvoje) desnice. Micipsa je uhvatio Jugurtu za ruku. **sanguine coniunctus** rođak, (rodbina po krvi). **officium** uslužnost, ljubaznost. **prior** stariji, jači. **observare** paziti. **lib. sumere** posiniti. — **11 ficta** neistina, izmišljotina. **pro tempore** prema prilikama.

3 Jugurta i Hiempsal

11 Micipsa moritur — 118 pr. Hr. **iusta facere** obaviti pokop, sahraniti. **minimus** dodaj **natu. ignobilitas** prost rod, porijeklo. **dextra Adh. adsidere** sjesti do Adherbala s desne strane. **fatigatus** (precibus) sklonjen, zamoljen. **aetati concedere** dati prednost starosti, starijem. **iacio** (3) izbaciti (riječ), izustiti, izjaviti. **consulta et decreta** odluke i naredbe. **parum animo valere** omatuviti, duševno oslabiti. **descendit** zabode se. **anxius** mučen. **moliri (4) parare** kovati plan. **cum animo habere** misliti o tome, na to. **ubi procedunt,** praesens historicum mjesto perfekta Salustrije upotrebljava dosta često. **tardius (tarde) procedere** otegnuti se, odviše se sporo kretati. **inceptum** namjera, odluka. — **12 Reguli ... thesauris alius alio concessēre** (concedere) prinčevi se raziđoše: jedan tamo, drugi ovamo, gdje je kome riznica bila bliža. **Thirmida,** grad inače nepoznat. **eius domo utebatur** stanovao je u kući onoga. **prox. lictor** kao prvi čuvar, pratilac, perjanik. **acceptus** cijenjen. **ministrum obferri** ponuditi se za pomagača. **quem casu obl. promissis onerat** ovoga koga mu je puki slučaj nanio za pomagača, obasu obećanjima. **tamquam s. visens domum:** kao da će pogledati (obići) svoju kuću. **clavis adulterinus** kriv, lažan. **doctus** upućen. **divorsi r. quaerere** rasuše se, raziđoše se (po kući) da traže kralja. **occursare** opirati se. **clausa** brave. **tugurium** soba, koliba. — **13 secuntur** = **sequntur. fortunae** teško stanje, sudbina. **consilia patrare** postići namjere, izvesti planove. **quis (praecepit)** = quibus. **muner. explere** bogato obdariti. **invidia** mržnja. **gratia** ugled; ljubav. **graviter consulere in aliquem** strogo postupati s kim.

4 Sjeverna Afrika: opis zemlje i naroda

17 situm geografiju. **paucis exponere** ukratko opisati. **attingere** napomenuti. **calor** topla klima. **asperitas** neprohodnost. **solitudo** pustinja. **minus frequentare** slabo posjećivati, naseliti. **conpertum** što izvjesno. **cetera ... absolvam** o ostalom govoriću sasvim kratko. **orbis terrae** zemaljska kugla. **pauci** dodaj **dicunt. esse** da postoji. (**fretum,** Gibraltar). **nostrum mare** Sredozemno More. **declivem latitudinem** na široko se spušta, široki nagib. **Catabathmos** (grčka riječ): strmen (dolina između Egipta i Libije). **inportuosus** bez luka. **fertilis frugum** plodna žitom. **arbore infecundus** bez drveća. **caelo . penuria aquarum** oskudica u kiši i izvorskoj vodi. **patiens laborum** izdržljiv. **dissolvere** uništiti. **maleficus** opasan, grabežljiv. **habere (Africam)** nastavati. **ab ea fama divorsum est** razlikuje se, otstupa od one obične priče.

quae plerosque optinet koja živi, postoji kod većine naroda. **ex libris interpretatum est** prevedeno je iz knjiga. **qui regis H. (fuisse) dicebantur** za koje se pričalo da potiču od kralja Hiempsala (da ih je on pisao). Salustije je vidio te knjige za svoga prokonsulstva u provinciji Africi, nekadašnjoj Numidiji (46 pr. Hr.). Kad je Jugurta bio svladan, zavladao je Numidijom Hiempsal II. **rem sese habere** da stvar stoji. **cultores** stanovnici. **fides penes auctores erit** za istinu, vjerodostojnost jamčiće pisci (izvjestitelji, izvori). — **18 quīs** = quibus. **humi pabulum** korijenje, trava. **vagi palantes** lutali su raštrkani na sve strane. **cogere** zateći. **sedes habere** konačiti, prenoćivati. **intra** do, okolo. **alveos navium invorsos** izvrnuta korita od lađa. **ignara,** mjesto **ignota. per con. Gaetulos secum miscuere** ženidbom i udajom izmiješaše se s Getulima. **temptantes agros** tražeći polja. **alia deinde a. loca petere** ići od jednog do drugog mjesta, seliti se. **Nomas, adis** (grčki Nómades): Numiđanin (nomad, čergaš). **adcedere** primaći se, pridružiti se. **agitabant** = erant. **sub sole** u tropskom kraju. **ardores** vrući pojas (zona). **res mutare inter se instituere** početi trgovati zamjenjujući proizvode. **res Persarum** moć, država. **adolescere** ojačati, učvrstiti se. **multitudo** prenaseljenost. **a parent. digredi** iseliti se iz otadžbine, odvojiti se od rođaka. **proxuma Carthagine,** abl. mjesto dativa. **pars inferior pleraque** najveći dio primorja. **victi omnes** svi nadvladani narodi. **concedere in ... imperantium** primiti narodnost i ime zavojevača, gospodara. **plebem sollicitare** pobuniti, dići puk. **aliis nov. r. avidis** druge koji su se zanosili pustolovinama. — **19 pleraque ex. P. oppida** većina punskih gradova. **finis** krajevi, zemlja. **magistratus** namjesnici, guverneri.

5. G. Memije govori narodu protiv Jugurte i njegovih pristalica

Pošto je Jugurta mučki ubio Hiempsala, Adherbal se upusti u borbu s Jugurtom, ali ga ovaj nadvlada. Stoga Adherbal pobježe u Rim, tražeći od senata rimskoga pomoć i zaštitu. Rim je slao jednu komisiju iza druge u Afriku da zaštiti Adherbala, ali bez ikakve koristi. Jugurta je dobro znao da su pare Rimljanima neobično drage, pa je podmićujući na sve strane, uvijek bilo onako, kako je on htio. Adherbal, ne mogući se dalje držati u gradu Cirti na koju je Jugurta navaljivao, predade se Jugurti. Ovaj je Adherbala najprije stavio na muke, a onda ga ubio. Vijest o tome zaprepastila je Rimljane. Prijatelji-plaćenici Jugurtini ometali su da se u senatu poduzmu potrebni koraci protiv Jugurte. Konačno istupa pred narod izabrani nar. tribun Gaj Memije i razotkriva čitavu stvar. Rim zaključuje rat protiv Jugurte (112 pr. Hr.) i novoizabranog konsula L. Kalpurnija Bestiju šalje s vojskom u Afriku (111 g. pr. Hr.). Jugurta je potplatio i konsula L. Kalpurnija Bestiju i konsulova ortaka M. Emilija Skaura koji su zagarantovali Jugurti bespravno prisvojeni prijesto u Numidiji. Iz straha pred utjecajnim Skaurom senat je neodlučan. Međutim G. Memije, odlučni protivnik plemstva, obraća se narodu jednim buntovnim govorom, tražeći kaznu za krivce neuspjeha u ratu s Jugurtom. — **30.**$_{3,4}$ **inter dubit. et moras sen.** za kolebanja i oklijevanja senatova. **contionibus** na zborovima, javnim govorima. **ad vindicandum hortari** pozivaše na osvetu. **ostendere** navoditi, iznositi na vidjelo. **prorsus** uopće. **intentus omni modo** svom snagom. **pollens** utjecajan. **decet** nije zgorega. — **31 Multa ... a vobis** mnogo bi me štošta odvraćalo, odbijalo od vas (dodaj: da vam ne govorim). **ni studium r. publicae. superet** kad ne bi ljubav prema otadžbini sve nadvladavala. **opes factionis** moć klike, plemićke stranke. **null. ius** nezakonitost. **innocentia** čestitost, poštenje. **quindecim annis.** misli se na vrijeme koje je proteklo od ubistva starijega Grakha. **ludibrio esse** biti igračka. **ut** kako. **socordia** nemar, indolencija. **animus conr. sit** odvažnosti je nestalo. **obnoxiis inimicis** kad su vaši neprijatelji u stisci; kad ih imate u rukama (abl. abs.). **terrori esse** zadavati strah. **obviam ire** oprijeti se, stati na put. **ob rem** s uspjehom. **secessio** razdvajanje, podvojenost. **suo more** na svoj način. **praecipites ire** strmoglaviti se.

quaestiones in alquem habere povesti istrage protiv koga. **C. Gracchus** zapovjedio je svome robu Filokratu da ga ubije. **M. Fulvius,** konsul 125 pr. Hr.; ubio ga je senat kao privrženika Grakhova. **ordo** stalež. **clades** krvoproliće. **lubido** samovolja. **plebi sua restituere — sane fuerit regni paratio** povratiti narodu njegovo (pomoći narodu da opet dođe do svoga prava), uzmimo da je bila težnja za kraljevskom vlašću. **nequitur** (stari pas. oblik). **iure f. sit** neka bude (blagosloveno). **penes** u rukama. **parum habuere** malo im je bilo, što. **maiestas vestra** vaša suverena prava. **incedunt per ora v. magnifici** ponosno stupaju pred vaš. očima. **ostentare** hvaliti se. **non praedae habeant** ne služi kao plijen, pljačka. **aere parati** kupljeni za novac. **in imperio nati** rođeni da vladate, **nocens** zlotvor. **fides** vjernost. **pietas** vjera (religija). **pro munimento habere** služiti za obranu. **quaest. facere** zametnuti, povesti krivične istrage. **caedem in v. facere** prouzrokovati krvoproliće među. **ignavia** kukavičluk. **in unum coegit** niih je združila. **beneficia v.** časti koje vi dajete, tj. državna zvanja. **ius parare** pribaviti, osigurati pravo. **maiest. constituere** dostojanstvo. suverenitet utvrditi. Obje (secessiones) seobe bile su na **mons sacer** (494 i 449 pr. Hr.). **summa ope niti** boriti se svim silama za. **paravisse** steći. **indicium** izjava, priznanje. **si dediticius est** ako se predao. **existimare** uvidjeti. **pervenire** zapasti. **satietas aliquem tenet** zasititi se. **satis habere** biti zadovoljan. **vitam retinere** održavati život. **viro flagitiosissimum (esse)** da je najveća podlost za čovjeka. **impune** bez osvete. **ni miseric. in perniciem casura esset** kad se ne bi očekivalo da će se milosrđe izvrći u propast. **inportunitas** bezobzirnost. **alicui parum est** nije dovoljno. **faciundi, dodaj male. deinde** ubuduće. **licentia** prilika. **per manus** silom. **utor** postupam. **in t. divorsis mentibus** u (pri) tako oprečnim mišljenjima. **peculatus** potkradanje. **quaerere** istražiti. **in noxios vindicare** kazniti krivce. **id est** to znači. **perpĕram facere** činiti zlo. **ubi** kad, ako. — **32 L. Cassius Longinus,** pretor 111 pr. Hr. **fidem publicam interponere** osigurati slobodan prolaz. **delicta** grijesi. **pecuniae captae arcessere** tužiti sudu zbog primanja mita.

6 Historijat odnosa između plemstva i naroda u Rimu — Stranke

41 mos partium et factionum rđava navika, moda cijepanja u narodnu i senatsku — plemićku stranku (nar. stranka i klike u senatu). U Rimu su uvijek postojale te dvije stranke. **malae artes** nevaljalstva; spletke. **prima ducere** držati za najviša dobra. **modeste** razborito. **tractare** upravljati, voditi politiku. **metus hostilis** strah od neprijatelja. **in bonis artibus retinere** držati u granicama dobrih svojstava, morala. **ex mentibus** iz srdaca. **quae ... amant** što prati sreću. **lascivia** razuzdanost, luksus. **in lub. vortere** zloupotrebljavati. **ducere** uzimati. **abstrahere** razvući. **media** opće, zajedničko dobro. **dilacerare** rastrgati. **factio** stranačka sloga, disciplina. **magis pollere** biti jači. **soluta. dispersa** rastavljena i raspršena (razdijeljena). **in multitudine** i poréd brojne nadmoćnosti. **arbitrio** po volji. **agitabatur (vita)** živjelo se. **gloriae** časti. **diripere** razgrabiti. **potentiori confinis est** graniči s moćnijim susjedom. **sedibus pellere** tjerati, goniti sa dobara, naselja. **nihil pensi neque sancti habere** ništa ne držati za vrijedno i sveto. **ex (nobil.)** među. **moveri** buniti se. **dissensio civilis** nesloga, razdor među građanima. **permixtio terrae** preokret, komešanje zemlje (zemaljskih elemenata). **42 moltum rei p. addere** mnogo doprinijeti proširenju države. **vindicare plebem in libert.** pribavljati, stvarati narodu slobodu. **pauci** oligarsi. **nobilitas noxia** plemstvo svjesno svoje krivice. **societatis,** tj., **optimatium:** savezništvo, veza s plemstvom. **dimovere** otrgnuti, udaljiti. **actiones** radnje, prijedlozi. **obviam ire,** vidi **5, c. 31! eadem ingredi** poći istim putem. **coloniam deducere** podizati, osnivati kolonije. **moderatus** umjeren. **bono vinci satius est** za poštena (čestita) je čovjeka bolje da podlegne. **malo more** na krivičan način, rđavim primjerom. **ex lub. sua** samovoljno. **ferro aut fuga extinguere** uništiti ubijanjem ili izgnanstvom. **in relicum** za budućnost. **addere** zadati. **res** postupak. **alteri — alteri** jedna — druga stranka. **mores** duh. **pro magnitudine** prema važnosti. **si — parem disserere** kad bih bio voljan raspravljati. **tempus ... deseret** nestalo bi mi prije vremena nego materijala (građe).

7 Kv. Metel preuzima vođstvo rata s Jugurtom i obnavlja palu disciplinu vojničku

43 foedus sramotan. **C. Caecilius Metellus i M. Iunius Silanus,** konsuli 109 pr. Hr., **designati** kao konsuli izabrani za slijedeću godinu. Consul, tribunus designatus — nazivan je tako dok nije nastupio službu.**partire,** stariji oblik; običniji je **partiri. acer** radin. **quamquam,** bez određenoga glagola dolazi rijetko. **partes** nar. stranka, **fama aequabilis** kod svih jednako na dobru glasu. **inviolatus** neporočan. **cum conlega** dodaj **esse.** (Mislio je da su mu svi drugi poslovi zajednički s drugom i ... **animum intendere** svratiti pažnju. **scribere** regrutovati. **praesidia arcessere** posade sakupljati. **arma tela** oružje za navalu i za obranu. **instrumenta militiae** predmeti za ratno naoružanje. **varius** promjenljiv. **multarum rerum egens** koji treba mnogo. **patrare** izvesti. **ex sententia** po volji. **conponere** prirediti. **advorsum divitias ... gerebat** nije se mogao kupiti ni za kakvo blago. **contundere** oslabiti, pasti. — **44 lingua promptior** brža na jeziku (nego na djelu). **sine imperio et mod.** bez reda i stege. **mali mores** raspuštenost, podivljalost. **plus sollicit. adcedere** zadavati više brige. **ex copia** zbog mnogobrojnosti. **comitiorum morā aestivorum tempus imminuere** zbog odgađanja izbora (kasnog termina za izbore) skratiti vrijeme za ljetnu vojnu (ratovanja preko ljeta). Da su konsulski izbori bili provedeni u obično vrijeme, Metel bi se kao designirani konsul već bio pripremio za rat. **eventus** uspjeh, rezultat. **intentus** uznemiren, brižan. **laborare cogere** naviknuti na rad. **quamtum temp. aestiv. in imperio fuit** za čitava ljeta dok je imao komandu. **Aestiva** (tj. castra) je ljetni logor (tabor), a onda vojna, ratovanje preko ljeta. **stativis castris habere** držati u stalnom logoru (taboru). **odos = odor** smrad, kužan zrak. **vigilias deducere** razmještati, mijenjati straže. **uti** kada (je ko htio). **ab signis abesse** ostaviti zastavu (svoje određeno mjesto). **lixa** komordžija, margetan, živežar. **palantes** (od palari) četujući. **villas expugnare** provaljivati u seoske kuće, dobra. **pecoris et manc. (mancipium rob) praedas certantes agere** odgoniti stoku i robove kao plijen, ko više može, za opkladu. **advecticius** uvežen, inostran. **publice datum** koje je država davala. Rimski vojnik — legionar dobivao je oko 40 kg žita mjesečno. **in dies mercari** od dana do dana, svakog dana kupovati. **probra** (quaeque ... queunt): sramote, nemoral. — **45 in rebus hostilibus** kao i pred neprijateljem. **conperior = comperio. tanta temperantiā moderari** pogoditi pravu mjeru između. **ambitio** prevelika blagost. **moderatum,** tj. **eum esse. edicto adiumenta ignaviae tollere** naredbom ukloniti sve što podupire, podržava lijenost. **sustulisse** dodaj **eum. ne quisquam,** jači izraz od **ne quis. arte modum alicui rei statuere** odrediti čemu tačne granice, tačno ograničiti što. **transvorsis itineribus** marševima uzduž i poprijeko. **iuxta ac si** upravo kao da. **cum legatis** sa svojim štabom. **in agmine** na maršu. **cum signis frequentes incedere** marširati okupljeni oko zastava, uvijek sa zastavama. **prohibendo a delictis** čuvajući od prestupaka, ne davajući prilike za prestupke. **vindicando** kaznom. **exercitum confirmare** stvoriti pouzdanu vojsku.

8 G. Marije i njegov govor

U bitci na rijeci Mutulu Metel je pobijedio Jugurtu. Numiđani su raspršeni. U Rimu je veliko veselje, Metel je okivan u zvijezde.

Metel nastoji da čitavu stvar jednom privede kraju, stalo mu je do konačne odluke. Stoga počne da opsijeda grad Zamu, ali bez uspjeha. — Metel uviđa da tim načinom ne može rat privesti kraju, i počinje da, osvajajući gradove i pustošeći zemlju, oduzima nepri-

jatelju pomoćna sredstva. Jugurta je bio doveden dotle, da položi oružje, da preda svoju zemlju i pristane na najteže uslove; ali iznenada nastaje kod njega preokret i on ponovo ulazi u rat. Tada izbija na površinu Marije, legat Metelov, koji će dovršiti što Metel nije uspio.

63 Utica, najstarija feničanska kolonija u Africi, oko 30 km sjeverozapadno od stare Kartage. Poslije razorenja Kartage (146 pr. Hr). bila je **Utica** glavni grad rimske provincije »Afrike« i sjedište rimskog prokonsula. **per hostias dis supplicare** iz zahvalnosti prinositi bogovima žrtvu. **proinde** stoga. **animo agitare** namjeravati. **agere** izvršiti. **cupido** dodaj **consulatus. exagitare** mučiti. **consulatum capere** postići konsulsku čast. **vetustas familiae** stari soj, staro porodično plemstvo. **belli** = in bello. **domi** u miru. **victor** stojeći visoko nad. **natus** 155 pr. Hr. **altus** odrastao. **Arpinum,** grad u zemlji Volsćana, jugoistočno od Rima; rodno mjesto govornika i filosofa Cicerona. **aetas militiae patiens** dorastao za vojsku. **stipendia faciunda** vojna, ratna služba. **urbanae munditiae** velegradska elegancija, uglađenost. **se exercere** vaspitati se u. **bonae artes** plemenit posao, korisno zanimanje. **integrum adolescere** ostati (sazreti) nepokvaren. **tribunatum mil. a populo petere** kandidova se u narodu za vojnog tribuna. **faciem** lično. **factis,** po svojim djelima. **declaratur** izabran je. Od 362 pr. Hr. birale su tributne skupštine (comitia tributa) po 6, a kasnije još više vojnih tribuna. **magistratus** čast, položaj. **sibi parere** popeti se, postići. Nar. tribun bio je 119, a pretor 116 pr. Hr. **potestates** položaji. **agitare** vladati se. **ampliore,** tj. potestate. **gerere** zauzimati. **ad id locorum** dotada, do toga vremena. **alios** = ceteros. **inter se per manus tradere** između sebe iz ruke u ruku predavati. **novos** (= novus), **tj. homo** novajlija, skorojević (novi plemić). **pollutus** okaljan, nečastan. — **64 eodem intendere** smjerati, ciljati na isto. **hortari** goniti. **missionem rogare** zamoliti otsustvo, oslobođenje od službe. **petere** kandidovati se. **superat (superest) mihi aliquid** imam čega izobila; isticati se čime. **alia optanda bonis** obdaren drugim odlikama koje bi mogao da zaželi svaki pošten čovjek. **inerat contemptor an. et superbia** sve je prezirao i držao se visoko (oholo). **comm. malum** opća grješka, mana. **conmotus insolita re** zbog neobične njegove molbe, želje. **per amicitiam** iz prijateljstva. **prava incipere** upuštati se u opasan posao. **super fortunam animum gerere** dizati se iznad svoga stanja, staleža, prilika. **satis placere** biti potpuno zadovoljan. **res** položaj. **animus Mari** = Marius. **flectere** preokrenuti, natjerati na popuštanje. **possum per negotia publica** državni interesi dopuštaju mi. **contubernio patris militare** služiti u očevoj pratnji. Mladići iz uglednih i plemićkih kuća, da bi izbjegli služenju kadra kao obični vojnici, služili su u elitnoj četi glavnog komandanta, zvanoj **delecta manus imperatoris,** a od doba Scipiona Mlađega **praetoria cohors. res** izjava, riječi. **adcendere pro** raspaliti za. **grassari ići,** preći na djelo. **neque facto ullo neque dicto abstinere** svašta je činio i govorio. **quod modo** = **dum modo** (samo da). **ambitiosum esse** omiliti. **milites laxiore imperio habere** ne gledati kod vojnika toliko na red, disciplinu. **apud** pred. **criminose et magnifice** klevećući (opadajući) i hvalisavo. **inanis** tašt. **regiae superbiae** sa kraljevskim ponosom. **imperio nimis gaudere** nalaziti odviše veliko zadovoljstvo u vrhovnoj komandi. **firmiora** istinitije. **res familiares conrumpunt** imetak propada.

Rat se ne prekida. Jugurta gubi grad za gradom. Jedan od njegovih najpovjerljivijih ljudi radi mu o glavi. Marije je na konsulskim izborima u kojima izvanredno učestvuju zanatlije i seljaci, izabran za konsula za godinu 107, i dobija vrhovnu komandu u Numidiji.

Duševno skrhan, bez sigurnosti i pouzdanja, Jugurta nastoji da svoga zeta Boka (Bocchus), kralja mauretanskog, skloni da uđe u rat, dok Metel nastoji da to omete, ali se uostalom drži pasivno.

84 cupientiss. plebe po izričitoj želji naroda, (abl. abs.). **tum vero** istom sada zapravo. **multus atque ferox instare** neumorno i strasno napadati. **dictitare** često govoriti. **sese consulatum spolia cepisse** da je konsulat dobio kao plijen. **ex victis illis** u pobjedi izvojevanoj nad njima (nad plemstvom). **magnifica pro se** (= **sibi**) **et illis dolentia** što je za njega bilo slavno, a za one bolno (uvredljivo). **primum aliquid habere** držati što za vrlo važno. **supplementum** popunjenje, regrutovanje. **fortiss. quemque accire** dići, pozvati sve najhrabrije vojnike. **militiae** (lokativ) u ratu. **famā cognitus** poznat po glasu, po čuvenju. **ambiundo cogere** lično vrbujući pridobijati. **emeritis emerēre**) **stipendiis** islužen, veteran, (abl. qual.). **abnuere de** odbiti, uskratiti. **laetus** rado. **decernere** odobriti. **plebi militia volenti (non esse)** da narod nije raspoložen za rat. **belli usus** sredstva za rat. **studia volgi** naklonost, privrženost naroda. **animis trahere** utuviti u glavu. **adrigere** ohrabriti. **omnibus decretis, quae postulaverat** poslije odobrenja svih njegovih zahtjeva. **scribere** regrutovati. **nobil. exagitare** žestoko udariti na plemstvo. **disseruit** progovori. — **85 non isdem artibus** ne pokazivati (nemati) ista svojstva. kad ... **imperium petere** tražiti vrhovnu komandu. **gerere (imperium):** voditi, vršiti. **supplices modici** ponizni (pokorni) i skromni. **quantum negoti sustineam** kako tešku zadaću preuzimam. **beneficium maximum** najviše odlikovanje (= konsulat). **nolis** (coniunct. praes. od nolle) ne bi htio, želio, nečeš da. **occursantes** protivnici, takmaci. **opinione asperius** teže je nego čovjek misli. **cognatus** je krvni srodnik, a **adfinis** (bliži) srodnik po rodbinskim vezama — ženidbom i udajom. **clientelae** pratnja, štićenici. **praesidio adesse** služiti za obranu, braniti. zaštićivati. **aequi bonique** pravedni i dobronamjerni. **quippe** = nam. **procedere** dobro doći, koristiti. **locum invadundi** priliku za napadaj (da me napadne). **temperare** svladati se, umjeriti se. **per ambitionem** pri natjecanju, kandidovanju. **optimae artes** najplemenitiji rad. **globus nobilitatis** kolo, klika plemića. **mult. imaginum** s mnogim kipovima predaka. **nullis stipendi** bez učešća u ijednom ratu, (koji nije učestvovao ni u jednom ratu). **tantus** tako važan. **ignarus omnium** potpuni neznalica. **monitor** koji upozoruje, upućuje na; učitelj. **imperare iubere** prenijeti vrhovnu komandu. **acta** djela. **milit. praecepta** knjige o ratu. **praeposterus** naopak. **gerere quam fieri tempore posterius** vršenje kakva zvanja dolazi vremenski poslije izbora za to zvanje (poslije postavljenja). **re atque usu prius est** ali stvarno i praktički dolazi prije, tj. čovjek se mora najprije pripremiti, uputiti u neko zvanje, pa se onda kandidovati — natjecati za to zvanje. Prvo teoretsko znanje i praktički rad, pa onda položaj! **gessi** izveo sam. u djelo priveo. **litteris** iz knjiga. **militando** na bojnom polju. **existimare** prosuđivati. **meam novitatem** mene skorojevića. **fortunam obiectare** predbaciti porijeklo, običan stalež. — **ab. facundus, compositus** vrlo tečan, dobro složen. **in ... beneficio** i pored vaše neobične milosti (odlikovanja). **omn. locis** u svim prilikama. **maledictis alquem lacerare** obasipati koga grdnjama. **mihi placuit** htio sam. **modestiam in consc. ducere** smatrati skromnost za rđavu savjest. **svjesnost krivice.** ex **animi m. sententia** po mome najdubljem uvjerenju. **quippe vera ... praedicent** jer o istini treba da govore s pohvalom; o onome što je istina, moraju da dobro govore. **falsa ... superant** moj život i moje vladanje pobija laž. **consilia accusare** napadati naredbe. **inponere** povjeriti se. **etiam atque etiam** opet i opet. **fidei causa** za dokaz. Za ratne zasluge davana su kao odlikovanja **hastae (koplja),** obično **hastae purae** (tj. bez oštrice), **vexilla** (zastavice), **phalerae** (medalje, ordeni iz plemenite kovine); **armillae** (grivne, narukvice, (belenzuci); **torques** (zlatni ili srebrni lanci oko vrata); **catellae i fibulae** (lančići s kopčama, da se mogu prikopčati). **adverso corpore** na prsima. **quaerere** steći. **verba composita** kitnjaste i vještački složene riječi (puke fraze). **virtus ostendit** zasluge se dovoljno pokazuju. **doctores** njihovi (grčki) učitelji. **ad virtutem** za hrabrost, da budu hrabriji. **doctus sum** naučio sam. **praesidia agitare** stajati na straži. držati stražu.

arte colere strogo držati. **se opulenter colere** sebi ugađati. **gloriam meam, laborem ill. facere** sebi slavu, a njima napore stvarati, osiguravati, (kupovati sebi slavu čijim trudom). **civile imperium** demokratsko vođenje vrhovne komande. **tute,** pojačano **tu. per mollitiam agere** živjeti u obilju. **exercitum supplicio cogere** kaznama nagoniti vojsku na vršenje dužnosti (službe). **dominus** tiranin. **quis** = quibus, tj.: quae maiores fecerant. **ipsa diss. moribus** premda baš nije njima slično u svome vladanju. **quasi debitos** (honores) kao kakav dug. **procul errare** ljuto se varati. **licet** moguće je. **bonum animum habere** nemati brige. **locorum sciens** koji poznaje krajeve. **avaritiam, imperitiam (neznanje), superbiam,** odnose se na dotadašnju trojicu rimskih namjesnika u Numidiji (Calpurnius, Albinus, Metellus). **mehercule** doista. **eius** tj. exercitus. **quibus milit. aetas est** koji ste u godinama za vojnu službu. **capessere** zauzeti se za što. **motus ceperit** neka spopadne strah. — **86 adrectus** osokoljen, ohrabren. **utilibus,** tj. rebus. **stipendium** ratna blagajna. **non more maiorum neque ex classibus** ne na način predaka (ne na dotadašnji način) niti po razredima (klasama) rimskih građana. — Marije je izmijenio organizaciju rimske vojske. Dok je do toga vremena procjena imetka (census) bio osnov po kome se provodila regrutacija, i to na taj način, da su građani, uvršteni prema svome imetku u pet razreda (klasa), morali ići u rat, Marije je uvukao u ratnu službu i proletarijat (**capite censi**), ljude koji su bili bez ikakva imetka. Posljedica je toga bila ta, da su se bolje stojeće klase stanovništva sve više izvlačile iz vojne službe, a siromašnije klase nalazile su u vojnoj službi izvor zarade koji im je osiguravao održavanje života. **Capite censi** cijenjeni po glavama; koji su se samo brojili; (proleteri). **factum (esse). inopiā bonorum** zbog pomanjkanja bogatih. **per ambitionem consulis** zbog težnje konsulove za popularnošću. **memorare** pripovijedati. **genus** klasa. **celebratus auctusque erat** bio je slavljen i uzdizan. **egentissimus — opportunissimus** najpotrebniji (najsiromašniji) je najpovoljniji. **cara,** tj. **sunt. quippe ... sunt** jer ništa nema. **omnia cum pretio** sve što donosi dobit. **conspectus** lični susret. — **87 levis** neznatan. **tegere** braniti, štititi. **coalescere** združiti se. ne razlikovati se.

9 L. Sula

Marije srećno izvodi nekolike teške ekspedicije. Odlučan preokret nastaje istom tada, kada P. Sula dolazi s konjicom u logor.

95 L. Cornelius Sulla, rođ. 138, diktator (82—80). **quos uti = uti eos. tanti viri res admonuit** nanijela nas je prilika na tako velikog čovjeka. **natura cultusque** karakter i način života. **Sullae res** Sulini odnošaji. **L. Sisenna,** L. Cornelius Sisenna, rimski historik, stariji savremenik Ciceronov, napisao je historiju rata s Marsima i prvog građanskog rata. Na to izgubljeno historisko djelo nastavlja Salustije svoju historiju (Historiae) u 5 knjiga. **eas res** ono doba. **persequi** opisati. **parum lib. ore locutus (esse)** da je premalo otvoreno, iskreno govorio. **nobilis** plemić. **familia exstincta** (abl. qual. uz fuit, mjesto: ex familia) iz izumrle porodice. **iuxta. . doctissume eruditus** jednako i usto vrlo temeljito obrazovan. **otio luxurioso esse** volio je miran, besposlen i raskošan život. **ab neg. remorari** odvraćati od poslova. **de uxore honestius consuli** poštenije se brinuti za ženu. Suli se predbacuje da se ženio pet puta. **amicitia facilis** lako pristupačan u pogledu prijateljstva. **ad simulanda negotia** u licemjerstvu, u prikrivanju poslova. **altitudo. . incredibilis: neizmjeran, nedostižan čovjek. largitor** (erat) bio je darežljiv. **felicissimo,** Sula je sam sebe nazivao »Sulla Felix«. **victoria civilis** pobjeda u građ. ratu. **super industriam fuit** nadvisila je radinost. **incertum habeo** ne znam. **pudeat, pigeat** dodaj: **me. — disserere** = dicere. — **96 rudis** neiskusan. **sollers** vješt. **benigne appellare** prijateljski razgovarati sa. **rogantibus** na njihovu molbu. **dare beneficia** činiti usluge. **aes mutuum reddere** vraćati pozajmljen novac. **id laborare, ut** radio je na tome da. **ioca atque seria agere** zbijati šalu i ozbiljan biti. **in operibus** pri kopanju šančeva. **multus (adesse)** često. **prava ambitio** naopako, nesrećno častohlepje. **famam laedere** povrijediti, škoditi dobru glasu čijem. **consilio — manu** u pameti — u junaštvu. **priorem alium pati** puštati koga drugog preda se. **res et artes** postupci i osobine.

10 Svršetak rata

27 dubius neodlučan. **belli.. pacis rationes trahere** stavljati na vagu razloge za rat i za mir, razmišljati o razlozima za. **proximi** pouzdanici, dvorjani. **integris. finibus** bez gubitka svoje zemlje. **bellum (con)ponere** dovršiti rat. — **112 legatus poslanik,** pregovarač. **Dabar** sin Masagradov, iz kuće Masinisine. **ex Sulla cognitum (esse)** da je od Sule saznao. **cuncta edoctus** o svemu tačno obaviješten. **pax conventa** već ugovoreni mir. **si amb. consultum et ratam pacem vellet** ako bi želio da obojici pomogne i osigura mir. (**consulere alicui** pomoći kome). **ab omnibus veniretur** = omnes venirent (akt.). **quasi de pace** kao da se radi o zaključenju mira. **ignavia** plašljivost. — **113 dolo an vere** od prevare ili od zbilje. **voluntates** odluke. **ut — sic** doduše — ali. **mobilis** nestalan. **appellare** voditi razgovor sa. **benigne habere** držati se prijateljski. **proxima ante diem** uoči dana. **adhibere** pozvati. **voluntatem immutare** promijeniti namjeru. **removere** otpustiti. **voltu et oculis animo varius** mijenjajući se u licu i očima jednako kao i u duši svojoj. **quae occulta pect. patefecisse** da je to (tj. voltus et oculi) izdavalo tajne njegova srca. **insidias tendere** pripremati zasjedu. **in tum. . facillimum visu insidiantibus** na brežuljak koji su ljudi iz busije (zasjede) mogli vrlo lako vidjeti. — **114 Gallos,** misli se na **Cimbre** koje je Marije pobijedio kod Vercela (Vercellae) 101 pr. Hr. **illique** i oni, tj. ondašnji Rimljani. **sic habuere** bili su toga mišljenja. **virtuti suae prona esse** da je sklono, lako njihovom junaštvu.

III HISTORIAE

Pompejevo pismo senatu

G. 75 pr. Hr. iznosi Pompej senatu, u obliku pisma, svoj teški položaj u borbi s Kvintom Sertorijem u Španiji i traži novaca i pojačanje vojske. Jer su njegove ranije molbe za pomoć ostale bez uspjeha, Pompej prijeti da će ostaviti provinciju i u Italiju prenijeti ratište, ako njegovoj molbi ne bude ni sada udovoljeno. Konačno je ta molba Pompejeva imala uspjeha.

dei penates kućni, porodični bogovi; kuća, ognjište. **suscipere (labores et pericula)** pretrpjeti, podnijeti. **a prima adulescentia:** Pompej se rodio 106 pr. Hr. Već kao 23-godišnji mladić (g. 85 pr. Hr.) sakupio je o svome trošku vojsku protiv Marijevaca i priveo je Suli; g. 82 protjerao je Marijevca Karbona (Carbo) iz Etrurije, g. 81 pobijedio je Marijevca Domicija i numidskog kralja Hijarba (Hiarbas) u Africi. **salutem quaerere** pribaviti spas, izbavljenje. **nihil amplius** ništa grđe. **statuere in** zaključiti protiv. **contra aetatem** bez obzira na moju mladost. **optume meritus** osobito zaslužan. **fame conficere** umoriti glađu. **opes** imanje, bogatstvo. **spes privatas meas** svoj vlastiti kredit. **consumere** žrtvovati. **triennium:** 77 — 75 pr. Hr. **annuus sumptus** jednogodišnji trošak. **vicem aerari praestare** da sam ja mjesto državne kase, da sam drž. kasa. **habere** držati. **nomen imperi** titulu komandanta. **in cervicibus Italiae agere** sjediti Italiji za vratom. **atque Hannibal** nego Han... Ne znamo preko koga je klanca u Alpama prešao Hanibal (Mali Sv. Bernard ili Ženevsko Brdo), kao što ne znamo ni put Pompejev preko Alpi. **recipere** povratiti. **Pyraenaeus** (m.) Pireneji. **Lacetania,** pokrajina na istočnoj obali Španije, između Pireneja i rijeke Ebra. **Indigetes,** pleme na južnom obronku Istočnih Pireneja. **hiemem** 76/75 g. **ex ambitione mea** iz želje za popularnosti. **agere** provesti. **excidere** uništiti, porušiti. **res... verba** uspjeh... puke riječi. **Sucro,** rijeka u Španiji

(danas Jucar). **Durius** sada rijeka Duero. **C. Herennius,** podzapovjednik Sertorijev; njega je potukao Pompej kod Valencije (76 pr. Hr.). **satis clara vobis sunt** za vas su sasvim jasni uspjesi. **pro quis** = quibus: za što. **reddere** nagraditi čime. **stipendium dare** plaćati platu. **quod ut animadvortatis** da to imate u vidu. **privatim mihi consulere** da se sam pobrinem za sebe. **ad internecionem vastare** sasvim, do temelja opustošiti. **ultro** još povrh toga. **superiore anno** prošle godine (76 pr. Hr.). **Q Caecilius Metellus Pius,** (sin glavn. komandanta u ratu s Jugurtom), konsul 80 pr. Hr., vođi s Pompejem rat protiv Sertorija. **malis fructibus** zbog slabe žetve. **agitare** životariti. **fidem consumere** izgubiti, iscrpsti kredit. **invito et praedicante me** preko moje volje kažem to unaprijed.

RIMLJANI U JUGOSLAVENSKIM KRAJEVIMA

1 Rimljani u Iliriku

Illyricum (sc. regnum) nazivali su Rimljani, a Grci »Illyrís« ili »Illyría« sve istočne primorske zemlje na Jadranskom Moru i njihovo brdsko zaleđe (Dalmacija, Bosna, Hercegovina, Crna Gora i Albanija). **Sjeverni dio** sačinjavao je od oko 380 pr. Hr. samostalnu državu koja je oko 250 pr. Hr. pod kraljem Agronom bila najprostranija, ali su je 168 pr. Hr. Rimljani uništili. Otada je bila rimska provincija **Illyría** (Illyría Barbara ili Illyría Romana) između rijeke Save i Drima. Stanovnici su bili surov, hrabar i mnogobrojan narod, srodan s Tračanima, ali izvikan kao nevjeran. Narod se dijelio na tri plemena: Iapŏdes, Liburni i Dalmatae ili Delmatae. Iapodi su živjeli u najsjevernijem dijelu unutrašnjosti zemlje. Liburni su primorci, i na glasu kao odlični pomorci. Njihove brze jedrenjače (naves Liburnae) najviše su doprinijele pobjedi Oktavijanovoj kod Akcija. Rimljani su pokorili Liburne 176 g. pr. Hr. — Dalmati su bili u najjužnijem dijelu zemlje do rijeke Drima. — Najvažniji su gradovi u sjevernom dijelu Ilirika bili: **Métullon** (lat. Metullum), naša današnja Metlika na Kupi (između Novog Mesta i Karlovca), nekadašnji glavni grad Japoda; **Senia** (Senj), **Iader** (Zadar), **Salonae** (Solin) kod Splita,, **Scodra** (Skadar), utvrđen i teško pristupačan grad u području Labeata. Duž čitave obale prostirala su se mnoga ostrva: **Curicta** (Krk), **Issa** (Vis), **Pharos** (Hvar), **Corcyra Nigra** (Korčula), **Melita** (Mljet). Njih su još vrlo rano kolonizirali Grci s ostrva, a oko 380 pr. Hr. Diosije Sirakuški. Od 250 pr. Hr. potpadali su pod vlast ilirske države, dok nijesu od 150 pr. Hr. malo po malo prešli u vlast Rimljana.

Južni dio Ilirika prostirao se od rijeke Drima do Epira, graničeći na istoku s Makedonijom. On je obuhvatao najveći dio današnje Albanije. Šar Planina (gr. Skárdon óros) bila je granica između Sjeverne (Dalmacije) i Južne Ilirije. Ta Južna Ilirija protezala se na istoku sve do našeg Tetova, pa od Tetova pravo k jugu do blizu Resna. U unutrašnjosti te Ilirije, a na našem zemljištu, bio je glavni grad Lýchnidos (Ohrid).

Prvi put pojavljuju se Rimljani u Jadranskom Moru poslije I rata s Kartažanima (264—241), i to kao zaštitnici Grka i njihovih kolonija. U toku 5 i 4 vijeka pr. Hr. naselili su Grci s ostrva Krfa dalmatinska ostrva sve do iznad Visa. Te grčke kolonije bile su u neprestanoj borbi s Ilirima na dalmatinskom kopnu. Za njih se zauzeo Stariji Dionisije Sirakuški na ostrvu Hvaru 384 g. pr. Hr. To je najstariji historijski zajamčeni događaj koji se odigrao na zemljištu naše Kraljevine. — Stanje grčkih kolonista bilo je vrlo teško za vlade ilirskog kralja Agrona, koji je pokorio sva dalmatinska ostrva osim Visa. Višani, bojeći se zla, obratiše se Rimljanima za pomoć. Međutim su se tužili i italski trgovci da ih uznemiruju

ilirski gusari. Rimljani poslaše s vojskom svoje konsule L. Postumija Albina i Gneja Fulvija koji 229 pr. Hr. osvojiše gotovo čitavu Iliriju. — Docnije kad se Grk Demetrije, koji je vladao na Hvaru kao klijent rimski, odmetnuo od Rima i prišao Makedoncima, Rimljani zauzeše i Hvar 220 pr. Hr.

Gaj Anicije je kao pretor 168 g. pr. Hr. pobijedio Gencija koji je bio ispred njega pobjegao u svoju prijestonicu Skadar, ali se morao predati Aniciju na milost i nemilost poslije potpunog poraza svoje vojske. Gencije je svojim gusarenjem i savezom s Persejem svratio na sebe pažnju Rimljana već 180 i 172 pr. Hr. kada su poslanici s ostrva Visa saopćili Rimljanima njegove namjere. — Anicije je triumfovao 167 g. pr. Hr. — Ilirija je odlukom senatovom proglašena za slobodnu zemlju, ali je postala rimska provincija, tj. unutrašnje uređenje zemlje i zemaljski ustav ostao je ilirski, a vrhovnu upravu — vojničku i političku vršio je rimski senat preko svojih namjesnika.

Triumphare ex, de, triumfovati nad. **Cotyn,** grčki acc. od **Cotys, yis. P. Licnius Crassus,** konsul 171 pr. Hr., glavni komandant u ratu protiv Perseja koji ga pobijedi kod Larise. **pacem praestare** držati mir, mirovati. **L. Aemilius Paullus Macedonicus,** kao konsul po drugi put, digao se u rat na Perseja, koga je pobijedio u krvavoj bitci kod Pidne 22 juna 168 pr. Hr. **hae leges** ovi uslovi. **praestare (tributum)** davati.

2 Rimljani u Dalmaciji, Dardaniji i Panoniji

Dalmatia, Delmatia (gr. Dalmatía, Delmatía) prostirala se od rijeke Raše (u Istri) do ušća Drima. Ona je obuhvatala današnju Dalmaciju, veći dio Bosne, Hercegovinu, Crnu Goru, Zapadnu Srbiju i jedan dio Hrvatske. Njezin glavni grad bio je **Delmium** (gr. Delmínion ili Dálmion, po svoj prilici: Duvno, Županjac — Tomislavgrad. Od ostalih gradova (imali su ih 10) isticali su se: Salona i Scodra. **Dalmati** su spomenuti prvi put 156 pr. Hr., kad ih je pobijedio konsul M. Figul. U ponovnoj borbi s Rimljanima pod konsulom Cecilijem Metelom 119 pr. Hr. prošli su Dalmati vrlo rđavo. Konsul Cecilije Metel osvojio je tada Sisciju (Sisak), a onda opustošio Dalmaciju i zauzeo Salonu. Svoju pobjedu proslavio je triumfom. Poslije toga Dalmati su mirovali oko 40 godina. Ali 78 pr. Hr. dignu se opet na ustanak. Taj ustanak uguši prokonsul Gaj Koskonije (78 pr. Hr.). — Dalmati su se bunili i u doba G. J. Cezara, ali su srećno odolijevali čestim navalama rimske vojske, zahvaljujući svome brdskom zemljištu koje ih je štitilo. Na kraju su se ipak pokorili Cezaru. Poslije smrti Cezarove opet se pobune Dalmati, ali ih svlada August (35—33 pr. Hr.). Oni su učestvovali i u ustanku Panonaca (6 posl. Hr.) pod Batonom. Taj je ustanak ugušen, i Dalmacija je otada sačinjavala jedan dio Ilirika.

Dardani, Dardanija (gr. Dárdanoi, Dardanía). Dardanija je obuhvatala veliki dio Srbije, i to: od Šar-Planine na jugu do Morave na sjeveru, i do bugarske granice na istoku. Ona je pripadala provinciji Mesiji. Dardanci su ilirskog porijekla. Narod nečist, pr. ljav, ali vrlo muzikalan i ratoboran. Stoga su prvo Makedonci, a onda Rimljani muke mučili odbijajući njihove upade. Rimski prokonsul G. Skribonije vodio je s njima rat od 75—73 pr. Hr. Pod kraj I vijeka pr. Hr. Rimljani su definitivno svladali Dardance i pripojili ih svojoj državi. — Dardanija je bila bogata rudama. Narod se većinom bavio stočarstvom. Na glasu je bio dardanski sir. Glavni grad Dardanije bio je **Scupi** (Skoplje).

Pannonia (gr. Pannonía) je rimska provincija na donjem Dunavu. Granice su joj bile: na sjeveru i istoku Dunav, na jugu Sava, a na zapadu išla je granica nekad iza Celja i Ptuja, nekad ispred njih. Pored istočnog dijela bivše Austrije i jednog dijela Madžarske,

Panonija je obuhvatala Sloveniju, Hrvatsku sa Slavonijom i Srijemom i jedan dio sjeverozapadne Bosne. — U Panoniji su živjeli Iliri izmiješani s Keltima. Prvi put ratovali su Rimljani s njima 35—34 g. pr. Hr. Docnije je Tiberije vodio s njima rat 12—9 pr. Hr. Kad se 6 g. posl. Hr. pobunila čitava Panonija, a s njom i Dalmacija, došlo je do rata između Rimljana i Panonaca. Buna je ugušena 9 po Hr., a Panonija je postala rimska provincija. Tada su na Dunavu podignute mnogobrojne utvrde, a čitava provincija bila je izukrštena mnogim cestama. Od 100 g. po Hr. Panonija je podijeljena na: **Superior** (Gornju), na zapadu, i na **Inferior** (Donju) na istoku. U Donjoj su bili gradovi **Sirmium** (Sr. Mitrovica) i **Mursa** (Osijek), a u Gornjoj: **Emona** (Ljubljana), **Poetovio** (Ptuj), **Siscia** (Segestica, Sisak).

Narbone coloniam deducere osnovati, utemeljiti naseobinu (koloniju) u Narboni. Jugoistočni se dio Francuske, od Alpa do Pireneja, koji su Rimljani zaposjeli 125—121 pr. Hr., zvao **Gallia Narbonensis** po glavnom gradu Narbo (Narbonne) ili kratko **Provincia** = Provence. — **componere** dovesti u red. **Q. Sertorius** iz Sabinije, pristalica Marijev, govornik i odličan ratnik, borio se sa silom Sulinom dok nije ubijen na prijevaru. **commovere** dići. **Hispanias,** bile su dvije: **Hispania citerior i Hispania ulterior. Rhodopa prov.** u zapadnom dijelu Trakije, oko Rodopskih Gora. **bellum componere** svršiti rat. **fastigio suo aequare** izjednačiti, sravniti sa svojom časti, dostojanstvom, položajem. **Panticapaeum,** grad na današnjem Krimu.

3 Gaj Julije Cezar u Iliriku

God. 59 pr. Hr. ušao je, na prijedlog tribuna Vatinija, i Ilirik, pored Cisalpinske Galije (Gornje Italije), u prokonsulsko područje Cezarovo. Cezar, zauzet ratovanjem u Galiji, nije svraćao pažnju na Ilirik, ali ga je ipak, iz Gornje Italije, dva puta pohodio i prešao tom prilikom preko zapadnih krajeva (slovensko-hrvatskih) Kraljevine Jugoslavije. Prvi put zimi g. 57—56 pr. Hr. uputio se u Ilirik ne zbog kakva posla, već iz želje da i te narode posjeti i njihove zemlje upozna (II, 35; III, 7, 1); a drugi put g. 54 pr. Hr. Tada se Cezar uputio u Ilirik zbog **Piruštana** (Pirustae), ilirskog još nepokorenog plemena, koji su provaljivali u Ilirik i pustošili ga. To ilirsko pleme nastavalo je otprilike srednji dio Zetske banovine i pružalo se sve do u sjevernu Albaniju. Čim su Peruštani čuli za dolazak Cezarov, javili su mu po svojim poslanicima da njihovo pleme nije ništa krivo, nego da su svemu zlu krivi pojedinci, ali da će oni ipak štetu nadoknaditi. Cezar je zatražio taoce od Peruštana i izabrao komisiju od ljudi s obje strane da utvrde i procijene štetu. Pošto je tu obavio i svoje **sudbene poslove,** vratio se u Cisalpinsku Galiju. — **decernere (provinciam)** odrediti, opredijeliti, — **II, 35 opinio perlata est (perferre)** dopro je glas, razglasilo se. **inire** početi, nastupiti. — **III, 7,1 — His rebus gestis** poslije toga. **omnibus de causis** po svemu. **pacatam,** dodaj **esse. ita** u takim prilikama. **subitum** iznenada. — V, 1,5 — **conventus agere** držati sud, obavljati sudbene poslove. Dužnost je prokonsula bila da obavljaju i sudbene poslove u provincijama. Te su obavljali, naročito zimi, na određenim mjestima. Unaprijed bi objavili mjesto i vrijeme (conventus indicere). **incursio** provala, upad. **imperare** izdati naređenje. Uz **imperare** dolazi inače samo infinitiv u pasivu. **qui (= ut) doceant** da izvijeste. **nihil earum rerum** = nullam incursionem. **publico consilio** po narodnom zaključku. **demonstrare** izjaviti. **omnibus rationibus** = omni modo. **satisfacere de aliqua re** dati zadovoljštinu za što, platiti. **percipere** saslušati, razumjeti. **bello persequi** zavojevati. **arbitros dare** (constituere) odrediti izborne sudije. **Arbitri** su sudili po svome nahođenju i subjektivnom uvjerenju (iudicium ex bona fide). **lis, litis** kvar, šteta. **poena constituere** odrediti, ustanoviti oštetu, naknadu. — 2,1 — **his confectis rebus** (abl. absol.) poslije toga.

4 Rat G. Julija Cezara i Gneja Pompeja u jugoslav. krajevima

a) Pompejeve pripreme za rat s Cezarom

Početak drugoga građanskog rata. Cezar prelazi preko rijeke Rubikona, i za kratko vrijeme osvaja čitavu Italiju. Pompej i senatska stranka, nespremni za rat, bježe u Brundisij, a odatle preko Jadranskoga Mora i Dirahija u Makedoniju i Grčku da se spreme za borbu i ogledaju s Cezarom. Za to su imali dovoljno vremena, jer Cezar nije iz Brundisija pošao za Pompejem, nego je želeći da osigura zaleđe, gotovo godinu dana ratovao s Pompejevcima u Hispaniji i, vraćajući se odatle, u Onostranoj Galiji osvajao grad Masiliju (Marselj, Marseille). — U našem odlomku opisuje Cezar Pompejevu mobilizaciju koja je obuhvatala gotovo sve istočne narode i države, naročito ističe ogromnu mornaricu pod vođstvom Marka Bibula, koja je bila razmještena duž epirskoga i čitavog ilirskog primorja, kako bi Cezaru omela prijelaz preko mora u ilirska i gornjoepirska pristaništa. — Iz naših krajeva su bili mobilizirani: **Liburni** na brzim svojim lađama, **Dardani** kao konjanici i **Antoniani milites** koje je Skribonije Libon odveo na liburnjanskim lađama s ostrva Krka ka Pompeju. — **III, 3 — annuum spatium nactus ad** imao je godinu dana vremena da. Za to vrijeme zadržavao se Cezar u Italiji i Španiji. **vacuum a bello** bez rata. **ab hoste otiosum** miran od neprijatelja. **quod (spatium)** za koje vrijeme. **Pontus, Bithynia, Cilicia,** rimske maloazijske provincije. **imperatam — pecuniam exigere** određenu, nametnutu svotu utjerati. **dynastae, tetrachae,** mali knezovi u Aziji s nekom izvjesnom samostalnosti, ali bez kraljevske titule. **Tetrarchae** zovu se knezovi jedne zemlje, podijeljene na 4 dijela — na 4 taka kneza. **Achaia** označava kod Cezara: 1) rimsku provinciju — **Achaia,** osnovanu 146 pr. Hr., a koja je obuhvatala staru Grčku osim Tesalije, Epira, Akarnanije i Etolije; 2) Peloponez. **liberi populi.** Premda je Grčka izgubila svoju samostalnost (146 pr. Hr.) i bila potčinjena rimskom namjesniku u Makedoniji, ipak su mnogi gradovi imali pravo da samostalno upravljaju svojim poslovima. Taki su se gradovi zvali **civitates liberae** (slobodne općine), a ako su bili oslobođeni od plaćanja danka, **civitates liberae et immunes. magnam** dodaj **pecuniam — numerare,** platiti. **societates** zakupna društva (kompanije) koja bi od cenzora uzimala u zakup državne prihode u provincijama (vectigalia, poreze). Zakupnici su bili vitezovi (equites). Taki državni zakupnici zvali su se **publicani. obtinere** zaposjesti. — **4 efficere** osnovati. **factam** sastavljenu. **gemella** (—us, 3) dvoguba, bliznica. **superiores imperatores** prvašnji vojskovođe. **considere** nastaniti se. **P. Cornelius Lentulus Spinther,** konsul 57 pr. Hr. **conscribendas curaverat** bijaše unovačio, skupio. **supplementi nomine** pod imenom trupa za popunjavanje (rezerva). **Antoniani milites:** vojnici Gaja Antonija, mlađeg brata triumvira M. Antonija. Njega su kao legata Cezarova, poslije uništenja flote P. Dolabele, sa 15 kohorata zatvorili M. Octavius i Scribonius Libo na ostrvu Krku (Curicta) i prisilili na predaju. G. 44 bio je pretor, a g. 43, na putu u provinciju Makedoniju, uhvatio ga je M. Brutus u Apoloniji (primorski grad u staroj Iliriji, u današnjoj Albaniji) i kasnije ubio. **sagittarii** strijelci. **funditores** praćkari; vojnici s lakim oružjem — s praćkama kakve upotrebljuju u svome kraju. Iz praćaka su bacali obično kamenje. **sescenarias** po 600 ljudi, inače su koborte imale obično po 400 ljudi. **Deiotarus,** tetrarh u Galatiji (maloazijska pokrajina), saveznik rimski, od senata je dobio kraljevsku titulu. U građanskom ratu bio je na strani Pompeja, a poslije njegove smrti prišao je Cezaru. Njegov unuk **Castor** optužio ga je 45 g. da je spremao atentat na Cezara. Obranio ga je Ciceron u sačuvanom govoru **»pro rege Deiotaro.«** Dejotar je umro 40 pr. Hr. **Ariobarzanes III,** kralj Kapadokije, zemlje u istočnom unutrašnjem dijelu Male Azije. **ad eundem numerum** isto toliko. **Cotys** kralj tračanskih Odrisa. **Rhascypolis** bio je ili Makedonac ili Tračanin. Ispred **excel-**

lenti virtute dodaj **vir! ex Gabinianis** od trupa koje je imao A. Gabinius (konsul 58 g.) 55 g. u Egiptu, kad je Ptolomeja Auleta povratio u Egipat na prijesto. Jedan dio tih trupa, **Gabiniani,** ostao je u Egiptu da čuva i štiti Ptolomeja. G. 48 Cezar je poslao A. Gabinija u Ilirik, ali su ga Dalmati potukli; pobjegao je u Salonu (Solin) gdje je umro 48 ili 47 pr. Hr. **Alexandria,** glavni grad Egipta; utemeljio ga 331 g. pr. Hr. Aleksandar Veliki. **Ptolomaeus** (XI Auletes, frulaš), egipatski kralj, pobjegao je 57 g. u Rim zbog ustanka svojih podanika, ali ga je A. Gabinije 55 g. doveo natrag u Egipat. Ptolomej je iza sebe ostavio dvije kćeri, Kleopatru i Arsinoju, i dva sina. **cogere** skupiti. **Tarcondarius Castor,** zet Dejotarov, tetrarch u Galatiji. **Domnilaus,** tetrarh u Galatiji. **Gallograecia** =Galatia, pokrajina u sjeverozapadnom dijelu Male Azije. Stanovnici su keltska plemena, naseljena u 3 vijeku pr. Hr. iz Galije. Rimljani su ih nazvali **Gallograeci** ili **Galli,** pošto su se izmiješali s Grcima (Galatae). **Commagenus,** stanovici **Commagene,** najsjevernijeg kraja Sirije, na južnom obronku Taura. **Antiochus,** kralj **Commagene,** kome je 64 g. Pompej sačuvao državu; inače bi bila pripojena rimskoj državi. **hippotoxotae** (gr. strijelci na konjima). **Dardani** između docnije provincije **Moesia superior, Illyria, Macedonia i Thracia. Bessi,** hrabro tračansko pleme između Balkana, Rodopskih Planina i rijeke Marice (Hebrus). **mercennarius** najmljen za plaću. **imperio aut gratia comparatos** koji su mu se na njegovu zapovijed ili njemu za ljubav stavili na raspolaganje. Ispred **reliquarum g. et c.** dodaj homines (viros). — **5 Cyrenae** glavni grad na sjevernoj obali Afrike; 67 g. spojen s ostrvom Kretom u jednu provinciju. **Apollonia,** grad u jugozapadnoj Iliriji, 90 km južno od Drača, prevozno mjesto za Italiju. **Liburnia (Liburnicus),** primorje Sjeverne Ilirije, između Istre i Dalmacije. Liburnjani su bili odlični pomorci; njihove lađe sa dva reda vesala i trouglatim jedrima bile su na glasu zbog brzine. **toti officio maritimo praepositus** šef čitava pomorstva. **cuncta admiinistrare** imati vrhovnu komandu. **ad hunc summa imperii respiciebat** u njegovoj ruci bijaše vrhovna komanda; on je snosio svu odgovornost.

b) Cezar prevozi čete iz Brindisija u Grčku; boj Cezarovaca i Pompejevaca na ostrvu Krku

Pošto je Cezar osvojio čitavu Hispaniju, imenovao ga je pretor Marko Lepid za diktatora. Ali on se nije koristio tim položajem da progoni svoje protivnike, čega su se oni bojali, nego samo zato da donese neke nužne uredbe i da bude izabran za konsula za slijedeću godinu ,tj. da postigne ono što su mu protivnici uskraćivali i što je bio prvi povod tome ratu. — Cezar se odrekao diktature i pošao iz Rima u Brundisij k svojoj vojsci. Premda je znao da neprijateljska mornarica čuva **Jadransko More i sva istočna pristaništa njegova,** ipak je odlučio da preveze vojsku na Balkansko Poluostrvo. Jedan dio vojske ukrca u lađe i zaveze se morem 4 januara 48 pr. Hr. Srećno umaknu neprijateljskim stražama i iskrca vojsku na obalu kod grada **Paleste,** južno od današnjeg Valonskog Zaliva. Komandant Pompejeve mornarice Marko Bibul, usidren na Krfu, ljut zbog uspjeha Cezarova, izvede mornaricu i naleti na prazne lađe koje su se vraćale u Brundisj radi prevoza ostale vojske Cezarove. Tom prilikom uhvati oko 30 lađa Cezarovih koje spali zajedno s mornarima. Poslije toga pažljivije razmjesti straže i lađama zaposjedne **pristaništa i obale ilirske od današnjeg Valonskog Zaliva do luke grada Krka. — III, 2 — his rebus** za ove poslove. **et** to jest. **feriis Latinis:** svetkovinu **Feriae Latinae** ustanovio je kralj Tarquinius Superbus, poslije ujedinjenja Rimljana s Latinskim savezom, u čast boga **Iuppiter Latiaris.** Svetkovina je držana svake godine ili na Albanskom Brdu (Mons Albanus) ili u Rimu u prisustvu izaslanika svih latinskih gradova i trajala je 4 dana. Svetkovinu su priređivali novi konsuli čim bi stupili na dužnost. Još za svoje diktature, krajem 49 g., Cezar je odredio održavanje svetkovine za 48 g. **comitiis omnibus perficiendis** za održavanje skupština za izbor svih magistrata (viših drž. dostojanstvenika, službenih lica). **tribuere** odrediti. **dictatura se abdicare (terminus technicus),** odreći se diktature, položiti diktaturu. **anguste** tačno, jedva. **deesse** smetati kome u čemu. **hoc infrequentiores** utoliko nepotpunije, u manjem broju. — **imponere** ukrcati. **deficere** otpasti. **gravis autumnus** nezdrava klima pod jesen. **valetudine temptare** uzdrmati, djelovati na zdravstveno stanje (vojske). **ex — regionibus** poslije boravljenja u krajevima. — **6 — apud milites contionari** govoriti vojnicima. **mancipium** vlasništvo. **impedimentum** prtljag. **expeditus** bez prtljaga, neopterećen prtljagom. **conclamantibus omnibus** kad su svi u jedan glas povikali. **II Non. Ian.** (ante diem secundum Nonas Ianuarias — pridie Nonas Ianuarias): 4 januara 48 g. ili po Julijanskom kalendaru 28 novembra 49 g. **attingere terram** stići na kopno. **Ceraunia (orum) saxa** Keraunske klisure. **Cerauni montes** na obali Sjevernog Epira, brda visoka do 2000 m. **quietam stationem** mirno pristanište. **nanciscor** (3) naći. **arbitrabantur,** passivum od glagola **arbitro (1). omn. navibus ad unam incolumibus** pošto su mu lađe sve do jedne ostale neoštećene. — 7 — **Oricum,** primorski grad u Valenskom Zalivu, iznad Epira. Uz **Dyrrachium** i **Apollonia** najpodesnije prevozno mjesto iz Grčke u Italiju. **Corcyra** Krf. **cum** concessiv. **constratae** = **tectae** pokrivene. **impeditis nav. dispersisque remigibus** (remex) jer mu lađe nijesu bile spremne za plovidbu, a veslači su mu bili razasuti, raštrkani (po kopnu). **satis mature occurrit** nije dosta rano došao. **ad continentem visus est** pojavio se na kopnu. **perferre** pronijeti. — **8 — exponere** iskrcati. **remittere** povratiti. **h. officio praepositus erat** ovaj posao bio je povjeren. **qui** = ut is. **celeritatem adhibere** ubrzati. **provehi** odjedriti. **nocturna aura uti** koristiti se noćnim vjetrom (istočnjak). **in redeundo offenderunt** na povratku zapadoše u nesreću, srećno se ne povratiše. **occurere** namjeriti se. **in eas indiligentiae suae atque erroris iracundiam erupit** na njih izli svoj gnjev zbog svoje nepažnje i zablude. **dominos** vlasnike. Uz **sperare** inf. prezenta, jer se ovdje sumnja hoće li požar preneraziti i zastrašiti protivnika. **a Sasonis portu ad Curici portum** od luke na ostrvu Sasonu do luke grada Krka. **Sason** malo ostrvo pred Valonskim Zalivom (danas **Saseno,** talijansko ostrvo), prva važna pozicija na obali sjeverno od Krfa. **Curicum** (Krk) glavni grad na ostrvu Krku, na Malom Kvarneru (sinus Flanaticus). **stationes** mjesta za pristajanje, usidravanje. **gravissima hieme** pored ljute zime. **excubare** držati stražu. **despiciens** ne odbijajući. **in conspectum venire** pomoliti se, ukazati se. — **II, 13, 30—33 — audere adversus aliquem** osmjeliti se kome za volju. **de industria** namjerno, hotimice. **prospera radiare** srećno obasjavati. **fauces** ždrijelo, gornji dio Jadranskoga Mora, **iussi occupare** pozvani, upućeni da zaposjednu. **Illyrico, Curictico litore** na ilirskoj obali, na obali ostrva Krka. **classici** pomorska vojska. **deditionem extorquere alicui** natjerati koga na predaju. **Basilus** vojskovođa Cezarov koji je Antoniju poslao splavove da prijeđe s vojskom s ostrva na obalu, ali nije uspio, jer su ga Pompejevci omeli »nekom novom kiličkom vještinom«. **inopiā navium** zbog pomanjkanja lađa. **Pompeiani Cilices** Pompejevci iz Kilikije (Kiličani). **Funes sub mari agere** baciti uža (mreže) u vodu. **captae (rates) per indaginem** uhvaćeni su (splavovi) u mrežu (kao što se zvijeri hvataju u gvožđa). **aestus** struja morska. **explicare** izbaciti na kopno. **Opitergini** stanovnici grada **Opitergium,** rimske kolonije u pokrajini Veneciji, na putu od Akvileje do Verone. **in vadis haerere** nasukati se na pličini. **hortante tribuno Vulteio** na prijedlog, po savjetu tribuna Vulteja. **mutuis ictibus inter se (manus) concurrit** uzajamnim udarcima međusobno se sasiječe, jedni druge sasjekoše.

c) Opsada Salone

U početku građanskoga rata sav je gotovo Ilirik odmah stao na stranu Pompejevu, samo su se **Dalmati, Salona,** (Solin), **Issa** (Vis) i **Epidaurus** (Cavtat) pridružili Cezaru. Da bi i njih pridobio za Pompeja, otplovi Marko Oktavije s mornaricom put **Salone.** — M. Oktavije pridobije Dalmate i Vis za Pompeja, ali Salone nije mogao. Stoga stane jurišati na grad. Solinski se građani hrabro držahu, iako je neprijatelj bio daleko nadmoćniji. Videći da neće moći do kraja odolijevati neprijatelju, pustiše na slobodu sve robove, a ženama odrezaše kose da opletu uža za praćke. Tako pojačani iskoristiše jednoga dana odmor Oktavijeve vojske i navališe na neprijatelja koga prisiliše da se s vojskom povuče na lađe. Oktavije pretrpi težak poraz, izgubi nadu u osvojenje Salone, pa zbog zime koja je bila na pragu otplovi u Dirahij k Pompeju.

Discessu poslije odlaska. **quas habebat** kojima je zapovijedao, koje je imao pod sobom. **Salonae** (Solin) od 118 pr. Hr. rimska kolonija, 5 km udaljena od današnjeg Splita. **concitare** pobuniti. **Dalmatae** ilirska plemena u Primorju između Krke (Titius) i Drima (Drilon). **Issa** (Lissa) Vis. **conventus** društva rimskih građana u kolonijama i provincijama; naseljenici. **denuntiatio periculi** pretskazivanje opasnosti. **permovere** utjecati na koga. **efficere** podići. **infirmi** preslabi. **confecti** iscrpljeni. **ad extremum auxilium descendere** latiti se krajnjeg sredstva. **que** to jest. **tormenta effecerunt** napraviše uža (konope) za praćke. **circumdedit** zatvori (sa 5 tabora). **obsidione** blokadom. **premere** pritješnjavati. **omnia perpeti parati** spremni na sve nevolje. **maxime a re frumentaria laborabant** najteže su podnosili oskudicu u žitu (hrani). **incommoda** nevolje, neprilike. **1. interposito spatio** poslije prilično dugog vremena. **Octavianos** (kao Antoniani milites): Oktavijance. **nacti occas. merid. temporis** iskoristiše priliku u podne. **discessu eorum** kad su se napadači udaljili. **ne quid cot. consuet. desideratur** da se ne bi propustilo što od svakodevnog uobičajenog rada. **manu facta** obrazovaše četu. **his expugnatis** taj (tabor) osvojiše. **eodem impetu** u istom jurišu. **deinceps** redom. **confugere** na bijeg. **tantis detrimentis acceptis** poslije tolikih gubitaka. **desperata expugnatione** napusti osvajanje; izgubi nadu u osvojenje.

5 Svršatek rata između G. Julija Cezara i Gneja Pompeja

a) Bitka kod Farsala

Cezar je doduše, poslije iskrcavanja kod Paleste (u Epiru), osvojio nekoliko primorskih gradova, ali je na moru Pompej bio gospodar. On je Cezaru zadao težak udarac kod Drača, uništivši mu najbolju vojsku, pa ipak taj svoj uspjeh nije iskoristio. Cezar ga je izazvao na bitku kod Farsala (u Tesaliji), premda je Pompej bio brojno daleko jači od njega. Tu se 9 avgusta 48 g. pr. Hr. u korist Cezarovu odigrala krvava bitka koja je bila odlučna po dalju sudbinu Pompejevu. — **III. 88.** dissensio nesloga, svađa, građanski rat. **firmissimus** najpouzdaniji. **acies media** = centrum. **intericere** postaviti između. **evocati** dobrovoljci. (Ljudi koji su otslužili zakonom propisani vojni rok, a onda se opet javili u vojsku za nagradu i izvesne prednosti u službi. Po položaju i plaći bili su izjednačeni sa centurionima (**centurio** kapetan, stotnik, satnik). **beneficiarii** povlašćeni vojnici. (Vojnici koji su na zahtjev koga višeg oficira bili oslobođeni od službe običnih vojnika i bili dodijeljeni tome oficiru za neku naročitu službu). **convenire ad** okupiti se oko. **quae** tj.: duo milia. **impeditus** strm. **obicere** postaviti. — **89 superius institutum servans** držeći se svoga ranijeg običaja. **attenuatus** umanjen, oslabljen. **praeponere** dati komandu. **detrahere** oduzeti. **opponere** postaviti prema komu. **quid fieri vellet ostendit** obznani im svoju volju

(želju). **cum id fieri vellet,** vrijeme, početak. **vexillum** crvena zastava koja se izvješavala na šator vojskovođin i time davao znak za početak borbe. — **90 perpetui temporis officia** trajne, od vajkada dužnosti. **praedicare** istaći. **contendere** raditi, nastojati. — **91 primum pilum ducere** voditi prvu centuriju. **quam instituistis operam date** pokažite obećanu hrabrost (službu) o čijoj ste vrijednosti dali dokaza. **recuperare** povratiti, zadobiti, **milites voluntarii** dobrovoljci. — **92 excipere** mirno sačekati. **distrahere** rastaviti. **aciem distendere** raširiti, rastrgati bojni red. **in s. ordinibus dispositi** njegovi ljudi stojeći u zatvorenim redovima. **levius cadunt pila** koplja ne padaju tako teško. **in loco retentis militibus (Pompei)** ako vojnici ostanu na svome mjestu. **quam si** kao kad. **immissis pilis occurrere** trčati ususret bačenim neprijateljskim kopljima. **duplicato cursu** kad bi morali pretrčati dvostruki put. (Oni bi morali da pretrče čitav prostor između obje linije, jer bi Pompejevci ostali na svome mjestu, ne trčeći njima ususret do pola puta, iako je uobičajeno trčanje s obje protivničke strane). **lassitudine confici** iscrpiti se od napora. **nulla ratione** bez svakog opravdanog razloga. **animi incitatio atque alacritas** unutrašnji nagon (izvjesno raspoloženje) i veselost. **innaliter, innatus** prirođen, od prirode svojstven. **incendere** raspaliti. **signa concinere** zatrubiti. — **93 infestis pilis procurrere** s uzdignutim kopljima naprijed potrčati. **concurrere** trčati naprama, ususret kome. **usu periti ac superioribus pugnis exercitati** zbog svoga ratnog iskustva i izvježbanosti u ranijim bojevima. **reprimere** usporiti. **consumptis viribus** potpuno iscrpljeni. **neque-huic rei defuerunt** nijesu pri tome propustili svoju dužnost. **excipere** sačekati. **impetum ferre** odoljeti. **ad gladios redire** prihvatiti za mačeve. **procurrere** navaliti, istrčati. **loco motus** potisnut s mjesta. **se turmatim explicare** razviti se u eskadrone, u konjaničke odjele. **instituere** obrazovati iz. **infestis signis** u zatvorenim bojnim redovima. **consistere** oprijeti se. **conversi** okrenuvši leđa. **incitati fuga** u hitnom bježanju, trku. **submovere** potisnuti. **resistere** držati se u bojnoj liniji. — **94 quae quieta f.** koja nije učestvovala u boju. **se loco tenere** ne micati se s mjesta. **recens-integer** svjež, odmoren (neizmoren). **neque fefellit** nije izmaklo iz vida. **initium victoriae oritur (pleonasmus)** izbija, pomalja se početak pobjede. **pronuntiare** pretskazati. **caedes facere** sasjeći. **circumire** zaobići. **pellere** razbiti. **aliis difisus** ne računajući na ostale. **se equo contulit** odjaha. **clare** glasno. **quid durius** što još gore. **praesidia confirmo** sokolim posade. **se in praetorium contulit** povuče se (uđe) u vojvodski šator. **summae rei diffidens** ne računajući na povoljan uspjeh (rezultat). **eventus** konačna odluka. — **95 intra vallum compellere** satjerati u logor (tabor). **aestus** žega, vrućina. **res ad meridiem perducta e.** boj se bio otegao do podne. **mittere** baciti. **signa mil.** zastave. **reliqua fuga** dalji bijeg, produženje bijega. — **96 trichila** sjenica, hladnjak. **qui** (= **cum**) **non necess. conquirerent voluptates** jer su mislili na sasvim suvišna uživanja. **miserrimus et patientissimus** naviknut na oskudijevanje i besprimjernu ustrpljivost. **obicere** predbacivati. **cui** = cum ei (premda). **omnia ad necess, usum desunt** oskudijeva u onom što mu je najnužnije za život. **intra vallum** u taboru (logoru). **decumana porta** glavna vrata na taboru. **equo citato** na konju trkom. **nactus** namjerivši se na. **nocturno itinere non intermisso** ne prekidajući putni noću. **se opinionem fefelisse** prevariti se u svome očekivanju, mišljenju. **genus hominum** trupe, čete. **initium fugae facere** prvi udariti u bijeg. — **97 contendere a** hitno zahtijevati od. **in praeda occupati** zauzeti pljačkanjem. **subluere** teći mimo, ispod. **suberat** primicaše se. — **98 proicere** baciti, odložiti. **proiecti ad terram** panuvši na koljena. **conservare** pomilovati. **hac adhibita diligentia** pošto se za njih tako pobrinuo. **occurrere** izići pred koga. — **99 desiderare** izgubiti, nestati. **gladio in os adv. coniecto** jer ga je pogodio mač sprijeda, u lice. **falsum** neispunjeno. **vires me deficiunt** ostavlja me snaga, malaksavam.

b) Posljednji dani Pompejevi

Poslije poraza kod Farsala, toga antičkog Sedana, Pompej bježi u Egipat gdje ga snalazi smrt. Međutim G. Kasije, njegov komandant sirske i feničanske flote, spaljuje Cezarovu flotu kod Sicilije odakle je sam jedva iznio živu glavu.

III, 96, 3—4. Vidi komentar pod: 5 a) Bitka kod Farsala c. 96! — **102 omnibus rebus relictis** bacivši sve (ostalo) na stranu. **quascumque in p. ex fuga se rec.** gdje bio da bio na bijegu. **progredi** prevaljivati put. **minoribus itin.** u manjim marševima. **subsequi** ići za kim. **edictum-propositum** obznanjena, oglašena zapovijed. **Amphipolis,** glavni grad Makedonije na Strumi, blizu njena ušća, koji su 436 pr. Hr. osnovali Atenjani. **novi dilectus** novi vojnici. **premere** progoniti. **excludendi sui causa** da mu se uskrati ulaz. **magno eorum cap. periculo** od velike opasnosti po njihov život (glavu). **naves solvere** otploviti. **perferebatur** pronosaše se, širaše se. — **103 consilium deponere** napustiti plan. **tollere** podići, uzeti. **societas** zakupno društvo. **aeris magnum pondus** velika suma novca. **ad militarem usum** za podmirenje ratnih troškova. **familia** robovi, koji su bili vlasništvo zakupnih društava. **puer aetate,** imao je 12, a sestra mu Kleopatra 16 godina. **in calamitate tegere** pomoći u nesreći. **officium praestare** ispuniti dužnost prema kome. — **104 qui in procuratione erant regni** koji su bili kraljevski namjesnici. **liberaliter** prijazno. **appellatus** oslovljen. **notitia Septimii** poznanstvo sa S. **ordinem ducere** biti centurijon. **custodia** tamnica.

6 Ustanak u Panoniji i Dalmaciji — August šalje Tiberija koji s Germanikom uguši ustanak

Dva Batona (vjerovatno rođena braća ili rođaci) iz Vareša (u Bosni, Drinska banovina) pobunili su Panonce (Bosance) i Dalmatince 6 g. po Hr. protiv Rima. Tiberije, posinak cara Augusta, pobijedio je Dalmatince, a njihov vođa Baton pobjegao je u Panoniju, odnosno u Bosnu, panonskom Batonu koji je Panonce digao na ustanak. Oba Batona uspijevala su u borbi protiv Rima (7 g. po Hr.), pa šta više provalili su i u Makedoniju. Car August poslao je Germanika, adoptiranog unuka svoga, protiv Batonâ. Germanik je doduše potukao vojsku jednog od pobunjenih naroda, ali ih nije mogao potpuno svladati. Istom 8 g. pokoreni su Dalmatinci. Njihov vođa Baton došao je u Rim pred Tiberija, i stavio mu se na raspolaganje. Ubrzo je uhvaćen i Bosanac Baton i pogubljen. Stoga se pobuniše Panonci, a njima se pridruži i Dalmatinac Baton (9 g.). Tiberije ponovo dođe u Dalmaciju. Baton pobježe u jednu utvrdu kod Salone (Solin). Tu ga je Tiberije dugo opsijedao. Baton videći da će pasti Rimljanima u ruke, pobježe iz utvrde i napusti dalju borbu s Rimljanima, a to učiniše i njegovi sunarodnici. Docnije je Baton otišao u Rim, opravdao se pred Tiberijem koji mu je poklonio život i odredio mu Ravenu (u Gornjoj Italiji) za stalno boravište. Tako je Tiberije 9 g. po Hr. ugušio panonski ustanak i osvojio zapadnu Bosnu. Od istočnog dijela Dravske banovine i Njemačke Austrije, od zapadne Madžarske i čitave današnje Savske banovine (Hrvatska sa Slavonijom) i Srijema obrazovana je posebna provincija Panonija (Pannonia), 9 g. po Hr. — **110 hiberna praeparare** pripremiti zimovište, zimski logor. **primi hostium** neprijateljske pretstraže, izvidnice. **divisae** odvojene, udaljene. **iuncturae erant** htjele su da se spoje. **insolens bonis l. p.** obijesna zbog blagodati dugotrajnog mira. **adulta viribus** snažna s obzirom na ratne sile. **tractus** kraj. **adducti in soc. consilii** ujedinjeni za zajednički rad. **necessaria gloriosis praeposita** nevolja je potisla slavu, pretpostavljena slavi. **abdere exercitum in interiora** povući vojsku u unutrašnjost (Germanije). **vacuus** nezaštićen. **ducenta** dodaj: milia. **armis habilis** sposoban za vojsku (oružje). **novem** dodaj: **milia. parentis** part. praes. act. od parēre. **iunctam sibi N. ac T. confinio** koja (Italija) im je

bila sasvim blizu u susjedstvu (confinium) Nauporta i Tergeste. **Nauportus,** grad u Gornjoj Panoniji, današnja Vrhnika na izvoru Ljubljanice. **Tergeste** Trst. **suis sedibus praesidium esse** da brane, da čuvaju otadžbinu. **linguae** tj. Latinae. **notitia disciplinae, sed linguae,** bijaše poznata (poznat). **plerisque litterarum usus et fam. anim. exere. erat** većina ih je imala literarno obrazovanje i poznavala duševna uživanja. **consilio belli** s namjerom da vodi rat. **decreta patrare** izvesti zaključke (odluke). **vexillarius** stari vojnik koji je svoj rok otslužio, veteran. **ad internecionem** do istrijebljenja, potpuno. **ut** subjekat je u rečenici: **bellum. animum firmatum experientia tant. bellorum** dušu očvrsnulu iskustvom u tolikim ratovima. — **111 delectus habiti sunt** održane su regrutacije, kupljenje novih vojnika. **ex censu** prema procjeni imetka. **coactae sunt** primorane su. **libertinum militem dare** da oslobođenike dadu u vojsku. **ni caveretur, dec. die** ako se država ne pobrine, da kroz 10 dana ... **operae exactae sunt** angažovana je pomoć (pripomoć). **ut praesidium** kao zaštitu. **mediocritas nostra** moja malenkost. (Odavle govori o sebi sam historik V. Paterkul koji je učestvovao u tome ratu). **habere locum speciosi ministerii** zauzimati položaj naročite, vanredne službe. **militia equestri** služba u konjici. **designatus sum** postavljen sam. **necdum senator** premda još nijesam bio senator. **etiam design. tribunis pl.** šta više izjednačen s imenovanim p. tribunima. **remissa sorte provinciae** iako nijesam kockom bio dodijeljen kojoj provinciji.**eiusdem** tj. Tiberii. **nos vidimus** vidio sam. — **113 M. Vinicius,** 30 g. po Hr. konsul, od 33 g. muž Julije Livile (Iulia Livilla), kćeri Germanikove, i stoga je šurjak cara Kaligule. Poslije Kaliguline smrti smjerao je da sjedne na carski prijesto. G. 45 bio je konsul po drugi put. Otrovala ga je Mesalina, jer je u njega bila zaljubljena, a on nije odgovarao na tu njenu ljubav. Njemu je Velej Paterkul posvetio svoje historijsko djelo. **contrahere** sabrati, skupiti. **eo ipso** upravo stoga. **Poredaj: optimus iudex eorum, quae agebat. speciosus, speciosa** sjaj, ljepota. **probare** odobravati. **utique** svakako, na svaki način. **Poredaj: non sequens (ea), quae** (što bi svi odobravali). **ad refovendas ex itinere eius v.** da se izmorena (iscrpljena od putovanja okrijepi, oporavi. **morari** zadržati. **Poredaj: statuit dimittere** (raspustiti), **cum** (jer). **quam ut temperari p.** nego bi se mogla ravnomjerno kretati. **neque (exercitum) habilem gubernaculo** i da nije lako njome komandovati. **prosequi** pratiti na. **perquam** veoma, silno. **difficultas** teškoća. **universos** čitavu vojsku, u cjelini. **digredi** razići se, odijeliti se. **metu suorum finium** od straha za svoje granice. **remittere eo** povratiti onamo. **hibernis partitis** zimskim logorima na različitim stranama. **Siscia** (Segesta, Segestica, gr. Siskía), Sisak, koji su po svoj prilici osnovali Scordisci (keltski narod) u 4 vijeku pr. Hr., na rijeci Kupi (Colapis) i Savi (Savus). Oktavijan je 35 pr. Hr. osvojio Sisak nakon dugih borbi što su ih Rimljani vodili oko njega. **Siscia** je bila tvrđava, a **Segestica** je bio grad (varoš). Sisak je bio glavni grad Panonije Savije (Pannonia Savia); važan trgovački grad i centar putova iz Akvileje, Ljubljane, Ptuja, Senja, Sr. Mitrovice. U njemu se kovao i novac, u njemu se nalazila flota na rijeci Savi. — **114 Poredaj: iustis voluminibus ordine narrabimus, ut spero, ferocem** u jednom iscrpnom djelu pripovjediću kako se nadam, kako —. **conferre** snositi. **se prosternere genibus** baciti se pred noge. **Bathinus,** rijeka Bednja u Hrvatskom Zagorju, a ne Bosna, kako neki misle. **vir nom. ac fortunae** čovjek od imena i bogat. **quibus ortus est** od kojih je potekao; pradjedovi. — **115 animum atque arma conferre** držati sebe i vojsku u pripravnosti, pripremiti. **moles** breme, **dio. uti** imati. **praedicatio** pohvala. **memoria ampliss. honorum signat** (bilježi, kazuje). **integrae immunesque adhuc c. belli** koji još nijesu osjetili ratne nesreće. **luctari c. diff. locorum et c.** boriti se s teškoćama terenskim i sa. **obsistentes** protivnici. **agros excidere** uništiti usjeve. **ob. ea, quae** radi djela, za koja (triumphare debuerat). **gerere** izvesti, izvršiti.

consentiente principum voluntate cum iudicio senatus jer se volja kneževa potpuno podudarala s mišljenjem senatovim. **effectus consummare** dovesti do kraja, dokrajčiti. **Pirustae,** ilirsko razbojničko pleme. **Desidiates Dalmatae** desidijatski Dalmatinci (ilirsko pleme). **ductus** voćstvo. **funditus eversus** potpuno uništen. **quam damno amissi militis pensaret** da bi njome mogao izravnati (nadomjestiti) štetu u izgubljenim vojnicima (gubitak vojnika). **et quod semper... ante consc. quam f. consultum** da se više brinuo za svoju savjest nego za svoju slavu. **nec umquam consilia d. iudicio exerc.** i nikada nijesu planovi vojskovođe izvođeni prema sudu (mišljenju) vojske. **sed excerc. providentia d. rectus est** nego je vojsku vodila providnost (briga) vojskovođina. — **116 experimenta virtutis** dokazi hrabrosti. **praemissus in** stavljan na. **celebri opera** zbog poznatog rada. **Vibius Postumus** mnogo je doprinio pokorenju pobunjenika u Dalmaciji (9 po Hr.). **praepositus Dalmatiae** namjesnik dalmatinski. **ornamenta triumphalia** počasni znaci triumfalni.

7 Kratki opisi naroda koji su živjeli u jugoslavenskim krajevima i ratova što su ih Rimljani vodili s tim narodima

a) Bellum Thracium

Trakija (gr. Thrakía, lat. Thracia) je u najstarije doba obuhvatala čitav sjeverni dio Balkanskoga Poluostrva iznad Grčke, od Crnoga Mora do Strume na zapadu, pa i Makedoniju, i na sjeveru do Save; docnije je obuhvatala krajeve do Dunava (Bugarsku); u rimsko doba samo jugoistočni dio Balkanskoga Poluostrva do Planine Balkana, a iznad nje se do Dunava prostirala **Mesija.** Tračani su bili indoevropskog porijekla. Oni su imali velikog utjecaja na grčku religiju, a docnije su sami bili pod grčkim utjecajem. — Trakiju, u užem smislu, tj. južni dio njezin osvojili su Rimljani 80 g. pr. Hr., a 46 g. po Hr. postala je **provincia Thracia. — Scordisci** su bili narod keltskog porijekla, divlji, surovi i vrlo lukavi. Oni su živjeli oko rijeka: Mure, Drave, donjeg toka Save pa sve do Morave. Kako su bili nemirni i ratoborni, mnogo su dodijavali svima susjednim narodima. Naročito su Rimljani imali da izdrže mnoge borbe s Skordiscima s kojima su počeli da ratuju sredinom drugoga vijeka pr. Hr. G. 135 pr. Hr. provalili su u Trakiju, ali su bili potučeni. — G. 114 pr. Hr. pobijedili su Skordisci rimskog konsula G. Porcija Katona. — Tit Didije, rimski namjesnik u Makedoniji, potukao je Skordisce 100 g. pr. Hr. — M. Livije Druzo, konsul 112 g. pr. Hr. potukao je Skordisce u Makedoniji, a 110 i 109 pr. Hr. konsul M. Minucije Ruf u Trakiji. G. 85 pr. Hr. prebačeni su Skordisci preko Save i Dunava — na lijevu obalu. — G. Skriboniju Kuriju kao prokonsulu u Makedoniji (75—73) bio je odobren triumf nad Makedoncima i Dardancima. — M. Licinije Lukul, konsul 73 pr. Hr., namjesnik u Makedoniji, pobijedio je (72 pr. Hr.) narode koji su živjeli iznad Makedonije sve do Dunava. — **si dis placet,** podrugljivo, da se izreče veliko čuđenje i ljutnja na nešto nenadano — »ko bi rekao«. **tributarii erant** koji su plaćali danak. **eo fine contenti,** zadržani. **intervenire** priječiti. **contortus** zavitlan. **nihil residuum crudelitatis fuit** nije ostala nikakva vrsta okrutnosti, nikakav način mučenja. **litare** žrtvovati, umiriti; umirivanje. **ossa capitum** lubanje. **mortem foedare** mrtvaca, leš unakaziti, nagrditi. **partus gravidarum mul. extorquere** porode (djecu) iz trudnih žena izgoniti. **interceptus** ulovljen, poubijan. **perfidus glacie** nesiguran zbog leda. **Tanais** Don. **lacus Maeotis** Azovsko More. **abscisis manibus relicti vivere superstites poenae suae:** da, ostavljeni s otsječenim rukama, još i dalje žive za kaznu.

b) Bella Illyrica

Bellum Illyricum primum

Iliri su nastavali naše primorske krajeve od rijeke Raše (Arsia), u Istri, do rijeke Krke (Titius, gr. Títos), u Primorskoj banovini, a onda duž Jadranskog Mora sve do Drima odnosno do Epira. —

Rimski konsul Gnej Fulvije Centumal pobijedio je 229 g. pr. Hr. ilirsku kraljicu Teutu. — **Radices** podnožje. **agere** (vitam) živjeti. **Arsia** Raša, rijeka u Istočnoj Istri. **Titius** Krka, rijeka u Primorskoj banovini. **licentia** bezakonje. **iure agere** po pravu, na osnovu prava tužiti. **Manibus legati litavere** umirile su duše poslanika.

Bellum Illyricum secundum

Treći rat s Makedoncima vodili su Rimljani 171—168 pr. Hr. Filipa V, makedonskog kralja, prekinu smrt u pripremanju za rat s omraženim Rimljanima. Pripreme nastavi i borbu otpoče njegov sin Persije (Perseus, Perses) koji je pored ostalih pridobio za svoju stranu i ilirskog kralja Gencija. U toj borbi oba kralja izgubiše svoje prijestonice. L. Emilije Paul potuče Makedonce kod Pidne, u Tesaliji, 168 pr. Hr., a pretor L. Anicije Gal Ilire, osvoji Skadar i zarobi kralja Gencija iste godine. Tako je L. Emilije Paul u svome triumfu doveo u Rim dva zarobljena kralja (168 pr. Hr.). — **Contagio** dodir, neposredna blizina. **trahere** uvući u rat. **si quidem** dakako. **distringere** pozabaviti, zaustaviti. **sufficit** dovoljno je. **quam Romae nuntiaretur** (prije) nego bi se u Rimu moglo objaviti.

Bellum Illyricum tertium

Iliri su se neprestano bunili i bili nemirni, pa su Rimljanima zadavali mnogo muke. U ratu između Pompeja i Cezara Iliri su bili na Pompejevoj strani. G. 46 pr. Hr. oni su se predali Cezaru. Ali i poslije toga Rimljani su morali uvijek biti na oprezu i u brizi za sjeverne granice svoje države. — G. 35 pr. Hr. pobuniše se opet Iliri, Panonci i Dalmatinci, i uskratiše plaćanje danka. Oktavijan, docniji car August, krenu s vojskom na njih i u borbama od 35—33 pr. Hr. svlada ih. U borbi oko Salone (33 g.) bio je i sam Oktavijan ranjen. — G. 35 pr. Hr. Oktavijan podignu na Savi, Kupi i Odri grad **Siscia** (Segesta, Segestica) kao mjesto za stovarište rimskog oružja koje će služiti Augustu i Tiberiju u svim pothvatima protiv Panonaca i Ilira. Tada su i kolonije: **Tergeste** (Trst), **Pola** (Pulj), **Iader** (Zadar), **Salonae** (Solin) i **Emona** (Ljubljana) dobili ista gradska prava kakva su imale italske općine.
Claustra (orum) vrata, tvrđava, zaklon. **abruptae torrentes** bujice sa strmim, vrletnim obalama; bujice u provalijama. **implicare aliqua re** spojiti s čime. **turbare** pometati, stvoriti zabunu. **viam ingredi** nastupiti, poći. **succidere** srušiti se. **percidere** razbiti.

c) Bellum Noricum

Noricum se prostirao zapadno od Panonije s kojom je graničio. On je od naših krajeva obuhvatao po prilici čitavu istočnu polovinu Dravske banovine. U Noriku su prvobitno živjeli Iliri. U 4 vijeku pr. Hr. tu su se javili **Taurisci,** keltsko pleme. Norik je bio dugo vremena samostalna kraljevina. Pošto su braća Tiberije i Druzo, pastorci cara Augusta, pokorili Reciju (Raetia, najzapadniji dio južnih podunavskih zemalja), došao je 15 g. pr. Hr. red i na Norik kojim je dulje od 100 godina upravljao carski namjesnik kao krunskim dobrom carevim, a da nije pretvaran u posebnu provinciju. On je istom pod carem Markom Aurelijem (161—180) postao posebna provincija. Poznati su norički gradovi na jugoslavenskoj strani: **Virunum** (blizu Cjelovca) i **Celeia** (Celje) koja je u carsko doba bila u Panoniji.
Animos dare davati hrabrost, pouzdanje u samoga sebe. **cardo** kraj. **Breuni, Vcenni, Vindelici,** norički narodi. **adflictus** razmrskan. **ora adversa** lica.

d) Bellum Pannonicum

Rimljani su po drugi put ratovali s Panoncima od 12—9 g. pr. Hr. Car August poslao je Marka Vinicija (Vinija) da svlada Panonce. Taj rat završio je Tiberije, docniji car rimski. — **Profluens** tekuća voda; rijeka.

e) Bellum Delmaticum

Konsul Marcije Figul potukao je 155 pr. Hr. Dalmate, uništio grad Delminij i opustošio njihovu zemlju. G. 39 pr. Hr. srećno se borio s njima i Asinije Polion i osvojio je Salonu (Solin). — Vibija Postuma poslao je August u Dalmaciju, kad je buknuo panonski ustanak. Vibije je 9 posl. Hr. dosta doprinio da je taj ustanak među Dalmatima ugušen i Dalmacija potpuno svladana.

Detruncare osakatiti, posjeći. **fodere — repurgare,** Rimljani su u našim krajevima kopali mnogo zlata. **alioquin** uopće. **is, ea** tolik, taki. **eruere** kopati.

f) Bellum Moesicum

Moesia (Mesija) prostirala se od Beograda do Šar-planine, Skoplja i Ćustendila (Bugarska) na jugu, a odatle je išla granica pravo prema Sofiji i od Sofije planinom Balkanom sve do Crnoga Mora na istoku i do Dunava na sjeveru. Od 69 g. po Hr. dijelila se Mesija u dvije pokrajine: **Moesia superior** (Sjeverna Srbija) i **Moesia inferior** (Sjeverna Bugarska). Njih je dijelila rijeka **Cibra** (Cibrus). Od vremena cara Dioklecijana (284—305) dijelila se Mesija na 4 manje pokrajine od kojih je **Moesia prima** obuhvatala Šumadiju do Ćuprije, a odatle je išla njena granica do Donjeg Milanovca na Dunavu. Glavni su joj gradovi bili **Singidunum (Beograd)** i **Viminacium** na utoku Mlave u Dunav, gdje je danas Kostolac, a rijeke **Drinus** i **Margus** (Morava). Druga je pokrajina bila **Dacia Ripensis,** između D. Milanovca i rijeke Vida u Bugarskoj; treća **Dacia interior** s gradovima **Serdica** (Sofija) i Naissus (Niš), a četvrta **Dardania** sa Skopljem (Scupi). — Marko Kras, legat Augustov, osvojio je Mesiju od Dunava do Balkana koja je 11 g. pr. Hr. postala rimska provincija. Rimska je politika bila da se obale Save i Dunava nipošto ne ispuštaju iz ruke. Stoga je **Moesia superior** bila uvijek puna rimske vojske. Znamo da je legija IV bila u Beogradu, a VII u Viminaciju. One su tu ostale do propasti rimske države. — U Mesiji su živjeli Mesi i Tribali, tračanska plemena, i keltski Skordisci — na sjeveru, a na jugu Dardanci, narod ilirskog porijekla.

Trux grozan, strašan. **votum concipere** zakleti se, zavjetovati se. **exta** (-orum) utroba, drob. **terrorem incutere** zadati strah. **efficax** djelujući, uspješan. **stoliditas** blesavost, nespretnost. **foculus** kadionica sa žarom. **cassis** kaciga. **agitatum** (foculum) rasplamtjelu. **funditare** sipati, puštati.

8 Nekoliko rimskih careva rođenih na jugoslavenskom zemljištu

a) Decius

C. Messius Quintus Traianus Decius rodio se u blizini Sirmija (Sr. Mitrovice) u Panoniji, a potiče iz rimske ili romanizovane porodice. Vladao je 249—251 g. Mnogo je ratovao s Gotima koji su u velikim masama provalili u rimsku državu, ali ih nije mogao odbiti od provale na Balkansko Poluostrvo. Decije je poznat kao progonitelj hrišćanstva. — **Budalia,** grad u Donjoj Panoniji blizu Sirmija. **moveri** buknuti. **lavacrum** kupatilo. **Barbaricum** (-i) barbarska zemlja; inostranstvo. **referri** biti uvršten.

b) Aurelianus

Car **L. Domitius Aurelianus,** rođen u Panoniji blizu Sr. Mitrovice (Sirmium) kao sin oslobođenika i zakupnika zemljišta, vladao je 270—275 g.; ubijen je na putu između Bizanta i našega Bitolja. — **Dacia Ripensis** Dacija na obali Dunava, zapravo dio Panonije u području Sirmija. **oriundus (orior)** vodeći porijeklo, rođen. **propensus** sklon. **Gothi** (Bastarnae), germanski narod koji u 3 vijeku po Hr. nalazimo na obalama Crnoga mora. Odatle su provaljivali u rimske provincije. Za rimskog cara Filipa (244) prešli su preko Dunava u Mesiju. U močvarama današnje Dobruče potukli su cara Decija 251

g. koji je tada tu i zaglavio. Oni su doprli do maloazijskih obala, pa i do ostrva Kipra (269). Te ih je godine potukao car Klaudije. Međutim su ponovo upali u rimsku državu. Car Aurelijan im je prepustio Daciju. — **infinitum** neizmjerno mnogo.

c) Probus

M. Anninus Florianus vladao je od početka aprila do početka jula 276 g. **M. Aurelius Probus,** rođen kod Sr. Mitrovice, u starom Sirmiju, kao sin siromašnih roditelja, vladao je 276—282 g. Probus je bio poznat kao strog vojnik, disciplinovan i napredan čovjek; dolazi u red najvaljanijih i najpravednijih vladara rimske carevine. — **vinea** vinograd. Car Prob zasadio je vinovu lozu u Fruškoj Gori i u Sjevernoj Srbiji (Moesia superior). Fruškogorska, naročito karlovačka vina bila su na glasu u 15 i 16 vijeku, pa su dolazila skoro na sva evropska tržišta — sve do Engleske. **Alma Mons** može biti samo Fruška Gora. **Almus** znači: vrlo hranljiv, blagodatan, blagosloven, a **frux, fruges** zemaljski, poljski plod. Prema tome možemo zaključiti da je kraj bio vrlo plodan ne samo u ravnici, nego i u brdima — brdeljcima kakva nalazimo u Fruškoj Gori. Na brdeljcima, visokim 200 do 539 m (Crveni Čot je najviši vrh) uspijevala je naročito vinova loza, koja je prehranjivala ondašnji narod, jer je živio od trgovine grožđem i vinom. Grožđe i vino održavali su mu život, oni su bili njegovo **žito,** tj. bilo je grožđa i vina toliko, da su, trgujući njima, mogli podmirivati sve životne potrebe. To je bila zapravo plodna, Bogom blagoslovena gora. — **opere militari,** rimski su vojnici zasađivali lozu. **provinciales** stanovnici u provinciji, provincijalci. **colere** obrađivati. **et qui** = et talis, ut. **civilitas** učtivost, blagost, prijaznost.

d) Diocletianus

Caius Valerius Aurelius Diocletianus je seljački sin, Dalmatinac, rođen u Saloni (Solinu) pokraj Splita, a ne u Diokleji, današnjoj Podgorici koja se također nalazila na području provincije Dalmacije. Rimskom državom vladao je Dioklecijan 284—305 g. On je bio najjači organizator rimske carevine, podijelio je državu u istočnu i zapadnu polu, proveo trajnu diobu državnih poslova, odvojio vojne vlasti od građanskih, stvorio plaćeni činovnički stalež, a da privredno podigne narod, silom je osnivao obrtne zadruge. —

Persis, idis Persija. **perdere** izgubiti. **Dalmatiā oriundum** rodom iz Dalmacije. **virum obscurssime natum** čovjeka vrlo prosta (neznatna) roda. Poslije smrti cara Proba otišao je Dioklecijan s carem Karom u rat na Persijance. Za toga rata izgubio je Kar život od ruke vojničkih zavjerenika. Njegovi slabi sinovi nijesu mogli izdržati borbu s Aperom, zapovjednikom carske tjelesne straže, pa je vijeće oficira 17 XI 284 izabralo Dioklecijana za cara koji se otada zvao Dioklecijan, dok je prije, po majci, nosio ime **Diokles. percutere** ubiti. **se inquinare** obružiti se. **Margus,** rijeka Morava. — **Viminacium,** rimska tvrđava i grad na Dunavu, na ušću Mlave, blizu današnjeg sela Kostoca, sjeverno od Požarevca. **Aureus mons** bio je bez sumnje negdje oko Morave. **Carausius,** po porijeklu Gal, komandant pomorske flote, težeći za samostalnošću znao je da udesi da ga je pomorska vojska u Britaniji izvikala za cara (287). **Quinquegentiani,** narod u Kirenaiki, u Africi. **infestare** napadati. **M. Aurelius Valerius Maximianus Herculius** rođen u Sirmiju, istakao se u ratovima, tako da ga je Dioklecijan postavio za cesara (285). On je srećno ratovao u Galiji, svladao je Burgunde i Alemane. G. 286 postao je Augustus, suvladar Dioklecijanov. Maksimijan se tada naselio u Italiji. — 1 maja 305 g. prisilio ga je Dioklecijan da s njime zajedno položi carsko dostojanstvo. — **Serdica,** Sredec, u blizini današnje Sofije, bugarske prijestonice. **ambo compulsi repudiare uxores** obadvojica prisiljeni da otjeraju, napuste žene. **profligare (bellum)** gotovo svršiti. Galerije je slabo prošao u prvoj vojni u Persiji sa Narsejem, ali je u drugoj pobijedio Persijance i sklopio mir koristan za Rimljane. **ad vehiculum**

uz kola. **purpuratus** u grimiznom odijelu. **infinitus** bezbrojan, **extrinsecus** osim toga. **morari** živjeti. **sagax** oštrouman, osjetljiv. **regia consuetudo** kraljevska uprava. **invehere** uvesti. **adorari** klanjati se (kao bogovima po istočnom običaju). **ornamenta gemm. v. calciamentisque** dragim kamenjem ukrašavati odjeću i obuću. **insigne** obilježje. **chlamys, ydis** vojnički plašt (kabanica); grčka gornja haljina. **incivilis** okrutan, nemio. **ingravescere** bivati težak, dosadan, mučan. **tibi auctore sum, ut** savjetujem ti da. **concedere in** povući se u. **stationem mandare** prepustiti stražu, budno čuvanje. **habitus** nošnja. **ferculum** nosila (na kojima bi nosili kipove božje u svečanim povorkama). **inusita virtute usus** neobična morala, neobično moralan čovjek. **fastigium** dostojanstvo. **civilitas** građanski stalež. **remeare** vratiti se..

e) Constantinus (Magnus)

Flavius Valerius Constantinus, sin Konstancija Hlora i majke Jelene, negdašnje krčmarice, rodio se oko 280 g. u Nišu (Naissus). G. 306 izabrala ga je vojska za cesara. G. 312 pobijedio je Maksencija kod »Saxa Rubra« (Crvene stijene) sjeverno od Rima (»in hoc signo vinces«), a 323 ili 324 g. Licinija, otkada je sam vladao do svoje smrti 337 g. On je nastavio novu organizaciju države, koju je započeo Dioklecijan. Uviđajući važnost staroga Bizanta, na granici dvaju dijelova svijeta, udario je temelj gradu Konstantinopolju 26 novembra 326 g. Milanskim ediktom od 313 g. priznao je hrišćanstvo, a na crkvenom saboru u Nikeji 325 g. okončao je borbu između Atanasija i Arija, i pomogao ojačanju organizacije hrišćanske crkve. — **Italiae atque Af. adm. sollicitudinem recusare** odbio je upravljanje Italijom i Afr. koje zadaje veliku brigu. **ex obscuriore matr.** iz braka sa ženom dosta prosta roda. **exoptatus** poželjen, zaželjen. **praetoriani** vojnici carske tjelesne straže (garde), pretorijanci. **desertus est** odbjegao je, dezertirao je. **consuetudo** poznanstvo, drugovanje. **Mulvius pons** most preko Tibera povrh Rima na **»Via Flaminia«. res novas moliri** spremati, snovati prevrat. **necessitudo et adfinitas** rodbinstvo i tazbina. **esse cum aliquo** vezati s kime. **Cibalae** današnji Vinkovci. Tu su se rodili rimski carevi **Valentinijan** (364—375) i njegov brat **Valens** (364—378). Od vremena cara Galerija (300) Panonija se dijelila na 4 provincije: **Pannonia prima, P. secunda, Valeria** i **Savia. religio sacramenti** svetost vojničke zakletve, vojn. zakletva. **animi docilitas** blagost, dobrota. **favorabilis** prijatan, mio. **necessitudines** rođaci, rodbina. **post** = postea. **varie** s promjenljivom srećom. **artes civiles** isto što i **artes urbanae:** pravna nauka i govorništvo. **studia liberalia** različne vrste nauka. **adfectator** gorljivi ljubitelj, prijatelj. **liberalitas** dobroćudnost, uslužnost, darežljivost, **praestare** učiniti. **rogare** donijeti, **superfluus** suvišan. **moliri** truditi se. **bellum moliens** spremajući r. **Nicomedia,** glavni grad u Bitiniji (Mala Azija). **villa publica** javna, državna zgrada na Martovu polju u Rimu, a onda uopće državna uredovna zgrada. **stella crinita** zvijezda repatica.

NEKOLIKO ODLOMAKA O RIMSKOJ ŽENI

KAO MAJCI I SUPRUZI, O NJENOM VASPITANJU I RADU U JAVNOM ŽIVOTU

1 Vaspitna načela cara Augusta

diurni commentarii dnevne novine, dnevnici. **extraneorum coetu prohibēre** zabraniti sastajanje sa strancima. **salutatum,** supin. **chirographum** rukopis. **adequitare** jahati uz (kola).

2 Položaj žene u Rimu i u Grčkoj

decorus častan, pristojan. **celebritas** svečanost, slava. **gynaeconitis** (-idis) ženska soba (haremluk).

3 Kornelija, majka Grakha

a) Ponos majke Kornelije

α) **recognoscere** sjetiti se (porodâ zbog pogrebâ). **bonos viros** (esse). — β) —.

b) Utjecaj Kornelijin na sinove

α) **eruditio** znanje, obrazovanost, smisao za odgoj. **conferre** doprinijeti. **sermo in posteros est epistulis traditus** govor (Kornelijin) sačuvan je potomstvu u pismima. Sačuvani su nam odlomci Kornelijinih pisama upućenih sinu G. Semproniju Grakhu. — β) —.

4 Porcia

Porcija, kći M. Porcija Katona Utičkog (95—46), bila je, po drugi put, udata za M. Junija Bruta, duhovnog vođa zavjere protiv Cezarova života, odvažnog prvoborca za staru republiku. Ona je, kao i njezin otac, bila strastvena privrženica republikanske vladavine; i tako je sokolila svoga muža u njegovoj odluci protiv Cezara. Kad joj je bilo javljeno da su zavjerenici poginuli u boju kod Filipâ (42), sama se ubila, navodno na taj način, da je progutala žar (žeravicu, vruće ugljene), slično kao i njezin otac koji je u svoje grudi zabo mač, samo da ne pane živ u ruke tiranina Cezara. — a) **taeter** gadan, odvratan. **cubiculum egredi** izaći iz, ostaviti spavaću sobu. **cultellus tonsorius** britvica za brijanje. **elabi** ispasti. **obiurgare** grditi, ružiti. **praeripĕre** preuzeti. **propositum parum ex sententia cedit** namjera, plan ne uspijeva po želji. — b)**castissimos ignes** (ljubav) ... Porcija je važila kao neobično čestita i u svakom pogledu vrlo ispravna žena. **persequi** zabilježiti. **haurire** progutati. **absumi** umrijeti.

5 Neizmjerna ljubav supružnika

appellere pristati (uz obalu)u. **funerare** sahraniti. **unguĕre** mazati. Stari su svoje mrtvace mazali raznim uljima. **ferro incumbere** baciti se na mač, probosti se mačem. **calceare** obuti. **exstinctus** (**exstinguĕre**): pokojnik. **gestire** veseliti se. **aliquanto praestat** nešto, unekoliko je bolje.

6 O obrazovanoj, ali pokvarenoj Semproniji

Sempronija je znala za zavjeru Katilininu, za onaj komplot, koji bi upropastio državu i grad Rim, da nije Ciceron onako svjesno i odvažno istupio protiv planova Katilininih. Ona je vođama toga pokreta stavila na raspolaganje kuću svoga muža D. Junija Bruta za održavanje tajnih sastanaka. Sempronija je bila tipična pretstavnica ondašnjeg odličnog ženskog društva u Rimu. U njojzi Salustije ne vidi samo njemu nesimpatični ženski pokret nego i nesimpatičnog mu njenog sina D. Bruta Albina, najmrskijeg ubicu Cezarova, koji je ratovao pod Cezarom u Galiji, koga je Cezar obasuo raznim častima i na kraju postavio ga za namjesnika u Cisalpinskoj Galiji. — **aes alienum conflare** zadužiti se. **servitia sollicitare** pobuniti robove. **litteris docta** upućena u književnost. **psallere** pjevala je uz citaru. **decus** poštenje. **fidem prodere** vjerom prevrnuti. **creditum** zajam, dug. **praeceps abierat** bijaše se strmoglavila. **ingenium eius haud absurdum** (erat): nije bila prazne glave. **iocum movere** zbijati šale. **sermone uti** ..... razgovarati pristojno, nježno i razuzdano. **prorsus** ukratko. **lepŏs** (ris) milina, ljupkost.

7 Pomama za plesom (igranjem)

dum modo non dodaj: esset. **curiosus** znatiželjan, revan. **psallere** udarati u citaru, pjevati uz citaru. **studiosum** težnja za naukom, znanjem, sklonost prema nauci, znanju. **meditatio** vježbanje. Govor Sc. Afrikanskog Emilijeva (Sc. Africanus Almilianus) protiv »lex iudiciaria« (ut triumviri iudicarent, qua publicus ager, qua privatus esset) starijega Grakha pada, po svoj prilici, u g. 130 pr. Hr. **praestigiae** (-arum) opsjena, zabluda. **cinaedulus** (deminutiv od **cinae-**

dus): razvratnik, razuzdan čovjek. **sambuca** sambuka (vrst citare), harfa. **psalterium** instrumenat sa žicama, sličan citari. **ludus histrionum** glumačka škola. **ingenuus** plemenit, pristojan. **ducier** (stari inf.) = duci. **animum inducere** odlučiti se, pregorjeti. **medius fidius** = me dius fidius (iuvet): tako mi Bog pomogao, tako mi Boga! **bullatus** s amajlijom oko vrata (bulla). Tu amajliju od zlata nosila su djeca iz odličnih i plemićkih kuća i skidala je u godini svoga punoljetstva. **petitor** (= candidatus): natjecatelj, molitelj za kakvu drž. službu. **crotălum** čegrtaljka, daire (upotrebljavane za pratnju strastvenih plesova). **vindicare ab** osloboditi.

8 Žene kao parničari i branioci-advokati

condicio naturae zahtjev prirode. **cohibere** zadržati. **valere** biti u stanju, moći.

1 Maesia Sentinas (atis) Mesija Sentinjanka (iz grada Sentīnum u Umbriji). **rea** optužena. **iudicium cogere** suditi, voditi parnicu. **causam agere** voditi proces, zastupati svoju stvar. **numeri defensionis** dijelovi obranbenog govora. **exsequi** izvesti, izcrpsti. **actio** rasprava, pretres. **sententia** mišljenje, presuda. **sub specie** u liku, pod likom. **Androgynes** (acc.: — en; gr. riječ): muškobanja. — **2 C. Afrania,** žena Licinija Buka, rimskog senatora, došla je u poslovicu kao primjer naprasite žene i spletkašice. Ona je bila poznata u čitavom Rimu kao žena kojoj je parničenje i obijanje pretorskog (sudskog) praga prešlo u krv i koja je sama pred pretorom vodila sve svoje sudske sporove. **prompta** sposobna. **lites contrahere** izazivati, zametati parnice. **verba facere** govoriti, sam se braniti (pred sudom). **advocatus** pomoćnik, advokat. U republikansko doba **advocati** su se zvali rođaci, prijatelji, poznanici ili uopće ugledni ljudi koji su tužitelju ili optuženom pomagali bilo savjetom bilo svjedočenjem. U doba careva **advocatus** je bio onaj koji je upravljao čijom parnicom na sudu pred strankom = **patronus causae. impudentiă abundare** biti neobično bezobrazan, bestidan. **inusitatus** neobičan, nečuven. **latratus** (us) lajanje, svađa. **tribunalia exercere** kinjiti, mučiti magistrate. **calumnia** prijevara, lukavstvo, spletkarenje, izvrtanje. **notus** ozloglašen. **evasit** postala je. **improbis** (nevaljao, drzak) **femin. moribus** (vladanje, karakter), misli se na javno stupanje žena pred sud. **obicere** davati. **spiritum s. prorogare** pokazati svoju drskost prema kome, svojim poganim jezikom ispirati koga. **C. I. Caesar** (iterum = po drugi put) i **C. Serv. Isauricus,** konsuli 48 pr. Hr., kad se Cezar iz Galije vratio u Rim. **monstrum** strašilo. **exstingui** zaglaviti, poginuti. — **3. Q. Hortensius,** glasoviti govornik, rođ. 114 pr. Hr. **ordo matronarum** stalež gospođa, dama. **triumviri:** Octavianus, Antonius, Lepidus (42 pr. Hr.). **onerare** opteretiti. **patrocinium accommodare** ukazati, preuzeti za koga pravnu zaštitu. **repraesentare** pokazati, iznijeti na vidjelo, istaknuti. **imperatus** određen. **remittere** oprostiti. **aspirare** pomoći.

9 Miraz odlične Rimljanke

patriae res drž. dobro, imetak. **imperium** država. **praecl. propositum** krasan, plemenit ideal. **Cn. Cornelius Scipio:** dva brata Scipiona (Gnaeus i Publius) junački su se borili u Španiji, ali su obojica zaglavili u borbi 212 g. pr. Hr. Publijev sin bio je P. Corn. Scipio Africanus maior, koji je pobjedonosno završio II punski rat 202 pr. Hr. (Zama). **expedire** smoći, namaknuti. **partes patris** uloga, dužnost očeva. **erogare** izdati. **XL milia aeris** = 40.000 asa, oko 24.000 naših dinara. **habitus** = modus, summa. **patrimonium** nasljedstvo. **Caesonis,** Caeso Fabius Ambustus, više puta ratni tribun u IV vijeku pr. Hr. **X milia aeris** = 10.000 asa (oko 6.000 naših dinara). **»dotata«** velika mirazača. **C. Fabricius Luscinus** (s jednim okom), tri puta konsul u III vijeku pr. Hr., istakao se u ratu s Tarentom i s Pirom, na glasu zbog svoga poštenja i nepodmitljivosti (»iustus«); umro je kao puki siromah, ali veoma poštovan. **vindicare ab** osloboditi.

NATPISI U PROZI

a) Različiti natpisi

I Natpis se nalazi na bazama (podnožju) dvaju obeliska u Rimu. — **Pontifex maximus** etc., August je uzeo u svoje ruke najviša drž. zvanja, kao vrhovnu komandu nad vojskom, tribunicijsku vlast (tribunicia potestate) protiv koje se nije moglo protestovati, cenzorsku vlast u čitavoj državi, i tako je udario temelj monarhiji. — **Imperator XII (duodecimum):** imperator dvanaesti put **Aegypto redacta,** 30 g. pr. Hr. — Navodi u natpisu vode do 10 g. po Hr. August je dobio »tribunicia potestas« prvi put 23 g. pr. Hr.

II Natpis se nalazi na akveduktu (vodovodu) »Aqua Marcia« iznad Tiburtinske kapije. Vodovod »A. M.« sagrađen je 144 g. pr. Hr., a dug je 62 milje = 93 km; dovodio je vodu čak na vrh Kapitola. Natpis je postavljen 212 ili 213 g. po Hr. — Prva tri retka su oficijelno ime imperatora Karakale, sina Septimija Severa. — **Kasibus** (= casibus), u početku dok se nije pravila razlika u izgovoru **c** i **k,** upotrebljavaná su oba slova (**c** i **k**). Ali kad je kasnije svako **c** izgovarano kao **k,** postao je glas **k** suvišan u pismu i upotrebljavao se u riječima koje su pisane samo slovom **k,** kao **Kalendae.** — **impeditus** zatvoren, začepljen. **excidere** usjeći, napraviti usjek u čemu. **forma** gradnja. **adquirere** pribaviti, dobiti.

III septemviri epulonum, svešteničkí kolegij najprije od tri, a onda od 7 članova u Rimu koji bi se brinuli za čast ili gozbu bogova, kad bi se davale javne igre. — **triumphalia ornamenta** počasni znaci triumfatora. **res bene gestae** srećne, uspjele borbe. —

IV Natpis na Trojanovom stupu koji je sagrađen 113 g. na Trojanovom forumu u Rimu. Visina je stupa 43 m. — **egerere** dići, izvesti, podignuti. —

V Natpis na slavoluku Konstantina Velikog koji je u njegovu čast podigao senat u Rimu blizu Koloseuma, vjerovatno 315 g. — **instinctus** nadahnuće. **tyranno,** misli se na Maksencija, koji je kao protucar protiv Konstantina priznat za cara u Italiji, Španiji i Africi i koga je pobijedio Konstantin 312 g. kod »Saxa Rubra«, sjeverno od Rima, (»In hoc signo vinces«). **ulcisci de aliquo aliquid** osvetiti se kome za što, zbog čega, kazniti koga.

VI Natpis je nađen u Raveni u kojoj je bio dvor kralja Teodorika (493—526) i njegova rezidencija. — **gloriosus bello** slavan u ratu. **otio** (u miru) **coniung. amoena** (ugodno, prijatno) **fabricis suis** (sa svojim praktičnim radovima, građevinama). **ster. pal. siccata,** abl. absol.

VII Natpis se nalazio sve do 1798 g. na mostu, zvanom **Salarius** na rijeci Anijenu kod Rima. **Salarius** (od sal.): sôni (slani). **Salaria via** sôna cesta, tako nazvana, jer su tom cestom Sabinci s mora donosili sô. — **anno XXXVIIII,** godine vladanja Justinijanova (527—565), Justinijan je umro u 39 godini svoje vladavine. Natpis je postavljen 565 g. prije 11 novembra koga dana je umro Justinijan, odnosno prije nego je vijest o njegovoj smrti stigla u Rim. — **Narses,** vojskovođa Justinijanov koji je 552—554 oborio državu Istočnih Gota u Italiji i zavladao njome. **Totila,** kralj Ist. Gota, osvojio je Rim 546 g. —

VIII Izborna propaganda — Natpis iz Pompeja. — **Edili** — policajni nadzorni organi (komesari) nijesu, pored ostalog, kao tržna policija vodili samo nadzor nad tačnim mjerenjem robe pri kome su razni prodavači varali i gulili narod na trgovima, nego su se kasnije brinuli i o opskrbljenju grada životnim namirnicama, naročito žitom i uljem. Stoga na našem letku i stoji: **panem bonum fert.** —

IX Natpis iz Pompeja. — **familia gladiatoria** gladijatorska družina **Pompeis** u Pompejima. **pridie Kal. Iun.:** 31 maja. **venatio** borba gladijatora sa zvjeradi. **vela** (velum): platna (koja će se, za zaštitu od sunčane žege, razapeti nad gledalištem). —

b) Natpisi iz Bosne i Hercegovine

X Odlomak jedne baze na obali Neretve u selu Tasovčićima, Stolački srez (Hercegovina, danas Primorska banov.). — Krajem 36 g. pr. Hr. pobijedio je Oktavijan Seksta Pompeja i zauzeo Siciliju. Veseleći se tome braća podigoše spomenik Oktavijanu koji tada još nije nosio nadimak »Augustus«. — To je najstariji natpis s područja Bosne i Hercegovine.

XI Natpis — međaš, uklesan u živac kamen na obali blizu Jajca (Bosna, d. Vrbaska banov.). Crte u tekstu označuju slova koja su propala. — **Skribonijan** je bio ogranak jedne stare aristokratske familije. G. 32 po Hr. bio je konsul, kasnije namjesnik (legatus pro praetore) rimske provincije Dalmacije. U tome svojstvu g. 42, na početku vlade cara Klaudija, podigao je bunu, ali je pri tome poginuo. — **C. Caesar** — Caligula, vladao je 37—42 g. **Sapua, Lamatis** (ili **Aematis**), gradovi koji su nam poznati samo po imenu. **legionis VII,** sedma legija stajala je tada u logoru kod Ljubuškog (Hercegovina, d. Primorska banov.).

XII Miljokaz (**marmor miliarium**) koji još i danas stoji kraj rimskog (= modernog) puta (= ceste) na Pasjaku, između Drvara i Oštrelja (Bos. Krajina, srez Bos. Petrovac, Vrbaska banov.). Cesta je podignuta 47 g. po Hr. za vlade cara Klaudija. Milje se broje, kako izgleda, od logora **Burnum** (između Šibenika i Knina, d. Primorska banov.). — **trib. potestate VII** (= septimum: po sedmi put). **imperator XIV** (= quartum decimum: po četrnaesti put). **consul IV** (= quartum: po četvrti put). — **XXXXVI** = quadraginta sex milia passuum: 46 milja. —

XIII Gornji dio baze nađen u Šipovu kod Jajca. Dosta slova je propalo (označeno sa III). — **Municipium** nepoznatog nam imena postavio je tu počasnu bazu G. Miniciju Fundanu, svome patronu, koji je bio poznata ličnost. God 107 bio je konsul, zatim prokonsul u Aziji g. 124—125; prijatelj Plinija Mlađeg, glasovitog epistolografa, pisca pisama s najraznovrsnijim sadržajem. Sačuvano nam je nekoliko pisama koje je Plinije (živio 62—113) pisao Fundanu, i jedno pismo cara Hadrijana. — **2. redak: Papiria,** misli se: tribus. **3/4 red: VII viro epul.,** vidi: komentar natpisa III! — **5 red: VII** pogrješka klesara, mjesto: XII. — **XII legio Fulminata** stajala je u Kapadokiji. 15 legija bila je premještena također tamo s Dunava, vjerovatno pod kraj vlade cara Trajana.

XIV Nadgrobni spomenik iz Breze, u okolici Sarajeva (Bosna, d. Drinska banov.). Donji je dio natpisa odbijen. Sudeći po imenima i obliku slova spomenik potiče iz sredine II vij. po Hr. Vidi se da je ilirsko pleme Desidiatā još sačuvalo neku vrstu autonomije, drugim riječima Desidiati nijesu još tada imali rimskog građanskog prava. Njima je na čelu stajao (princeps, knez), sunarodnik im Valens, sin Varonov: **annorum XX:** od dvadeset godina). — **Varro i Scenobarbus** su ilirska imena.

XV Nadgrobni spomenik, nađen u Fatnici, Bilećki srez (Hercegovina, d. Zetska banov.). Sva su imena ilirska. **Temus** je žensko ime. **Di Manes,** rimski bogovi podzemn. svijeta. U doba rimskih careva **Manes** su označavale duše pokojnika, uvrštene među bogove. Bezbrojni grobni natpisi počinju kraticama: **D. M.** (= Dis Manibus): Manima-bogovima, (božanstvenim dušama pokojnika) posvećeno. — **5/6 red: filio annorum XX** (gen. qual.): sinu od 20 godina. **filiae annorum XXV:** kćeri od 25 god.

XVI Žrtvenik nađen u Halapiću, na Glamočkom Polju (Glamočki srez, Bosna, d. Vrbaska banov.). — U prvom retku koji je propao moralo je da stoje tri slova (kratice): I. O. M. (Iovi Optimo Maximo). **2 r.: Genio loci,** Genius je duh — čuvar čovjeka, mjesta itd.; genij. **3 r.: Anterides,** grčko ime. **4 r.: beneficiarius, beneficiarii milites:** bili su vojnici koje je njihov komandant oslobodio vršenja kojekakvih grubih poslova u službi (nosenje vode, građenje i kopanje nasipa itd.); dakle: povlašteni (privilegovani), oslobođeni; **podoficir.**

Na prometnim cestama nalazile su se policijske stanice, a na njihovom čelu stajao bi po jedan beneficiarius. — **legio XIIII,** u III vijeku je XIIII legija **»Gemana«** stajala na Dunavu, blizu današnjeg Beča, ali pojedini vojnici i oficiri, čak i pojedina odjeljenja bila bi dodjeljena drugim garnizonima. — **5 r.: votum solvere** izvršiti, iskupiti zavjet. **6 r.:** Namjerno je ispušteno ime Galijenovo (Gallienus). To je takozv. **»damnatio memoriae«. — Gallieno IIII** (= quartum), konsul po četvrti put. **8 r.: T. Petronius T. filius Taurus Volusianus** bio je zajedno s carem Galijenom konsul 261 g. po Hr.

XVII Počasna baza, nađena u »municipium Domavia« (= Gradina kod Srebrenice, Bosna, d. Drinska banov.) — **6 r.: procuratori metallorum Pannon. et Delm.:** upravitelj (prokurator) metalnih rudnika u Panon. i Dalm. **12 r.: L. Aurelius Rusticus** bio je bez sumnje prokurator olovnog rudnika u Domaviji (Srebrenici). **13 r.: ducenarius** (procurator), ovdje: **Rusticus,** imao je 200.000 sesteraca godišnje plate (dohotka). (Ako sesterac računamo oko 3 dinara, onda mu je plata iznosila oko 600.000 dinara godišnje).

Mudre izreke i krilatice

a) Caesar

1 Ove tri riječi izgovorio je Cezar kad je prešao Rubikon, malu rijeku između Italije i Cisalpinske Galije, počinjući na taj način drugi građanski rat (10 jan. 49 pr. Hr.).

b) Sallustius

1 cupienti lakomu. **3 per** iza. **sequitur** dolazi. **6** Isporedi: »Obećavati brda i doline.« **7** Jugurtine riječi na odlasku iz Rima. **9 prospere cedunt** napreduje.

c) Curtius Rufus

2 Značenje je: »Nevolja ne poznaje razloga«.

d) Razne mudre izreke iz poklasičnog vremena

1 Natpis iznad ulaznih vrata u knežev dvor u Dubrovniku. — Uporedi Ciceronovu: »Salus patriae suprema lex esto«! —

2 Na sv. Lovrijencu, tvrđavi koja je s mora branila grad Dubrovnik, stavio je dubrovački senat te riječi poviše ulaza.

4 passiones želje, strasti. **5 acquiritur** postizava se. **arma** dodaj: sunt! **fulcra** poduporanj (mira). **6 probare** prokušati, iskusiti. **8 humanit. officinae** radionice humanosti. **efficiendo nimirum** djelujući bez sumnje. **12 deficere in** slabiti što, nanositi štetu čemu. **14 finis lic. est** svrha je dopuštena. **media** sredstva. **16 pacificus** koji radi za mir (prijatelj mira).

POEZIJA

Primjeri za vježbu u skandovanju stihova

A) Heksametri

1 superi = di. **3 aurum** (vilius est) **virtutibus. 4 tacitis annis,** abl. absol. **5 pereant,** rosae. **lege mane** zorom (ujutro) beri! **7 nimium ne crede** = ne nimis crederis. **colori,** svojih obraza. **10 agitur** radi se o. **14 in rebus** u životu. **17 Jovi'** zastupa ime Jupiterovo, Iovispater). U ta dva heksametra uvrštena su imena 12 olimpijskih bogova.

b) Disticha

1 difficilis svojeglava. **forma** ljepota. **rependere damna,** nakaditi štetu, gubitak, **2 iuvenem** čovjeka. **3 iam** uskoro, **6 aetas** vrijeme. **7 in reb. augustis** u teškom položaju, u velikoj nevolji. **contemnere vitam,** to su učinili mnogi Rimljani, dragovoljno se rastajući sa životom. **8 Acherontis undae** rijeka Acheront (u podzemn. svijetu). **vehĕre** = vehēris. **infernae rates,** čamac na kome je Haron

prevozio duše preko rijeke Aheronta. **10 fertilior:** est. **12 legunt** = = **colligunt. vehit** = gignit. **nullo serente** bez ičijeg sijanja, a da ih niko nije posijao. **13 carcere clausi** = in carcerem inclusi. **vota facere** zavjetovati se (za svoj spas). **14** imena 7 grčkih mudraca.

c) Jampski senari

12 miserum, tj. u nevolji. **16 habent** krije u sebi.

P. OVIDII NASONIS

METAMORPHOSEON LIBRI

ODABRANI ODLOMCI

1 Uvod

Pjesnik počinje svoje djelo kao i veliki pjesnici Homer i Vergilije svoje epe, kazujući odmah u prvim stihovima o čemu će pjevati.

1 animus fert = an. me impellit. **dicere** = **canere. mutatas formas** preobražaji, promjene. **2 coeptis, coeptum** pothvat, rad. **3 adspirare** nadahnuti, biti naklonjen. **4 perpetuum carm.** neprekidna, bez prekida pjesma (ep). Ostala pjesnička djela Ovidijeva sastoje se iz pojedinih otsjeka, a Metamorfose su vezan, neprekidan ep.

2 Četiri doba svijeta

Heziod, grčki epski pjesnik iz 7 vijeka pr. Hr., navodi nam 5 doba svijeta. Međutim su u rimskoj mitologiji poznata samo 4 doba. Ovidije, opisujući ta 4 doba svijeta, hoće da naročito istakne svagdanju težnju ljudsku za starim, minulim vremenima koja su tobože bila bolja od kasnijih. Tu težnju za starim nalazimo kod svih naroda. — Četiri vijeka roda ljudskoga znače postepeno degenerisanje čovjeka od stanja rajske nevinosti do najgore moralne pokvarenosti.

1 sata est (serere: sijati) =**orta est:** nastade, dođe, **vindice nullo** bez kaznene vlasti. **3 verba min.** prijetnje (kaznama). **fixo aere** na prikovanoj mjedenoj ploči. Misli se na zakone i različite naredbe urezane u mjedene tablice koje su bile izložene na javnim mjestima. **4 supplex turba** ponizna rulja, gomila. To su rođaci i prijatelji tuženoga koji, po običaju starih, dolaze na sud s tuženim da plačem i kukanjem umilostive tvrdo srce sudijino. **5 erant tuti** tj.: tadanji ljudi. **6—7 Poredaj: nondum pinus caesa** (usječena omorika) **montibus suis in liqu. undas descenderat, ut. 9 praeceps** strm. **11 sine milit. usu** bez vojske. **12 molia otia peragere** provoditi prijatan, ugodan mir. **13 ipsa tellus. immunis** slobodan (od službe), jer je zemlja bez ikakva ljudskog truda i rada ljudima sve davala. Stoga je zemlja bila slobodna, neuznemirivana ni od koga. **15 cibis** (hranom) **nullo cogente** (bez ikakva primoravanja, sile) **creatis** (koja je rasla). **16 arbutei fetus** trnjine. **mont. fraga** jagode. **legere** brati. **17 corna** drenjine, drijenci, **morum** kupina. **rubeta** (-orum) kupina-grm. Kupine koje su visjele na bodljikavom (durus) kupininu grmu. **18 patulus** širok. **Iovis arbor** = = quercus. **19 tepens aura** topao povjetarac. **22 nec renov. ager** njiva i nepreorana. **canēre** bijeliti se. **ibant,** teći. **25 Saturnus** (gr. Krónos), njega je sin Jupiter zbacio s prijestola i prognao u podzemni svijet (Tartara, -orum). **28 contrahere** skratiti. **29 inaequalis** promjenljiv. **30 exigere** dotjerati do kraja, svršiti, podijeliti (godinu) na. **spatium** doba. **32 candēre** zažariti se. **venti** su sjeverni vjetrovi. **glacies adstricta** ukočen led. **34 cortex (-icis)** liko. **35 semina cerealia** poljski usjevi, žito. **Ceres** (Cerera) je boginja poljskih plodova, žita. **36 iuvenci iugo pressi gemuere** junci u jaram upregnuti zastenjaše. **38 ingeniis** po karakteru. **40 Poredaj: protinus omne nefas irrupit in aevum peioris venae** odmah svako zlo navali na doba gore (lošije)

kovine. **44 vela ventis dare** voziti se na lađi. **46 carina** kljun u lađe; lađa. **insultavere** zaigraše na. **47—48 Poredaj: humum, prius communem ceu lumina** (kao što zrake) **solis et auras** (zrak) **mensor caut. lim. signavit. 49 alimenta debita** dužna hrana, koju čovjek ima prava da traži za obradu zemlje. **50 poscebatur div. humus** tražena je od bogate (darežljive) zemlje. **viscera (viscus)** utroba, unutrašnjost zemlje. **51 Stygiis umbris** do podzemnog mraka. **Styx** je rijeka u podzemnom. svijetu. **54 prodire** izići na svjetlo. **56 ex rapto** od otimačine. **58 imminere exitio** prijetiti smrću. **59 lurida acon. miscere** pripremati smrtonosne otrove. **61—62 Poredaj: virgo Astraea terras, caede mad., ult. caelestium rel. Astraea** je boginja zvijezda, identificirana s Dikom, boginjom pravde. **caelestum** mjesto caelestium, zbog metra. **caelestas** nebesnici, bogovi.

3 Potop

Već s pojavom željeznog doba počelo se kvariti čovječanstvo. Jupiter je to dobro znao. Ali da bi se bolje uvjerio, sišao je na zemlju i u ljudskom liku obilazio pojedine krajeve. Došao je u Arkadiju gdje mu je Likaon, arkadski kralj, iznio na sto ljudsko meso kuvano i pečeno. Za kaznu Jupiter je Likaona pretvorio u vuka. Vrativši se na Olimp, Jupiter je sazvao skupštinu bogova, izvijestio ih o svome putu i doživljaju. U isto vrijeme obavijestio je bogove o svojoj tvrdoj odluci da grješni ljudski rod treba kazniti, i to potopom.

1 pars — alii jedni — drugi. **voce probare** glasno odobravati. **stimulo frementi adiciunt** još ga više, ljutita, podbadaju. **2 partes adsensibus implent** ispunjuju svoju ulogu, zadaću (kao članovi vijeća bogova) pristajanjem, potvrđivanjem. **3 Poredaj: iactura gen. humani omnibus dol.** (svima zadaje bol). **6 paret** (parare), subj.: Jupiter. **7 sibi. fore c. curae,** dodaj: **dicit. 8 suboles** pleme rod, naraštaj. **9 origine mira** vanredna roda, koljena. **11 sacer** je sve što bogovima pripada ili im je posvećeno. **ignibus** = fulminibus. **12 concipere flammas** prihvati vatru od. **13 esse in fatis** da je od sudbine određeno. Po mišljenju starih i bogovi su potčinjeni sudbini. **14 correpta (ignibus, flammis) regia caeli** nebeski dvori zahvaćeni vatrom. **15 mundi moles operosa** teškom mukom izgrađeni (stvoreni) svijet. **laborare** biti u stisci, kolebati se. **16 tela** munje (koje su izradili Kiklopi, drugovi Vulkana, boga ognja). **17 placet (Iovi). diversa** sasvm druga. **18 nimbi** pljusak (oblaci). **19 Aeolia antra** pećine Eola, boga vjetrova. **20 flamina, quaecumque ind. nubes fugant** duvanje (vjetrova) koje god razgoni oblake nadvučene (nad zemljom). **22 terrib. vultum** (grčki akuzativ obzira) **tectus picea cal.:** zastrt po licu tamom (maglom) crnom kao katran. **24 sinus** (pl.) nabrane haljine, nabrano odijelo. **25 pressit** (Notus.) **26 fit fragor** grmi. **hinc** nato, zatim. **27 induta var. col.** (grčki akuz.) obučena u. **28 concipit aquas** upija vlagu sa zemlje. **alimenta** nova hrana. Stari su vjerovali da se voda penje u visinu (na nebo) preko duge, stvara vodene oblake iz kojih onda pada kiša. **29—30 deplorata (a) colonis — vota iacent** želje (nade) seljaka leže oplakane. **irritus perit** uzaludan (rad) propada; (fig. prolepsa). **32 Caelureus fr.** plavi (sinji) brat; morski bog Neptun. **36 molem removere** ukloniti, oboriti nasipe (ograde). **38 ora relaxare** ušće raširiti. **39 defrenato cursu** bukom. **in aequora** u more. **43 sata (-orum)** poljski usjevi. **44 penetralia cum suis sacris** (penatibus): oltare s njihovim penatima. **Penetrale,** soba u unutrašnjosti kuće gdje su bili oltari i kućni bogovi (sacra). **46 indeiecta** neoborena. **culmen huius** šljeme njezino. **altior unda** voda visoko se penjući. **47 turres pressae latent** visoke zgrade (palate) potopljene su, iščezle su. **49 deerant,** čitaj: dêrant (synicesis). **50 occupat** pope se na. **51 ducit remos** tjera veslom. ararat = araverat. **54 ancoram figere** baciti sidro. **55 subiectum terere** satirati što pod sobom. **56 modo qua** gdje se ovaj čas. **57 corpus ponere** ležati. **59 tenent** nastavaju. **60 agitata robora pulsant** hrastove uda-

rane talasima potresaju. **62 fulminis,** u nas pridjev. **63 ablato** (undis). **64 terrae** mjesta čvrstog tla. **sistere** spustiti se. **65 volucris lassata** umorna ptica. **66 obruere** pokriti. **immensa licentia ponti** neizmjerno more. **67 novi** nepoznati. **69 inopi victu** = inopia victus. **ieiunia domant** ubija glad.

4 Nioba

a) Obijest Tantalove kćeri

Minerva je pretvorila u pauka Liđanku Arahnu, što se usudila da se s njome takmiči u tkanju. Na tu priču nadovezuje Ovidije drugi primjer ljudske drskosti, opisujući Niobu i njenu zlu sudbinu. Nioba, kći frigijskog kralja Tantala, a žena tebanskoga kralja Amfiona, nanijela je tešku uvredu boginji Latoni koja je imala samo dvoje djece, a Nioba je imala 7 kćeri i 7 sinova. Stoga Apolon, sin Latonin, poubija 7 sinova, a sestra mu Dijana 7 kćeri Niobinih, pa Niobu preobrazi u stijenu na liđanskom brdu Sipilu iz koje teče voda u vidu suza. — To je priča koja je i starim pjesnicima i starim vajarima davala uvijek dovoljno građe za obradu i u jednoj i u drugoj umjetnosti. — **1 fremit** ječi, odjekuje. **2 rumor facti it** kola glas o događaju. **3 thalamus** udaja. **illam** = **Arachnen. 4 Maeonia** = Lydia. **colebat** = incolebat. **5 popularis Arachnēs** (gr. gen.) zemljakinje Arahne. **6 caelites,** mjesto: **dei (dii). minora verba** čednije riječi. **7 multa dabant animos** mnogo je štošta u njoj pobuđivalo oholost, ponos. **coniugis,** njezin je muž bio Amfion, sin Zeusa i Antiope, slavan pjevač i svirač i kralj tebanski; uz zvuke njegove citare samo se kamenje slagalo u zidove kad je zidao Tebu. **8 genus amb.,** Nioba je kći Tantalova, a unuka Jupiterova. **Amphion** je sin Jupiterov. **11 dicta foret** = dicta esset. **visa fuisset** = visa esset **12 sata Tiresiā** = filia Tiresiae. **Tiresias** je bio prorok, vrač, a taj dar dao mu je Jupiter kao otštetu, što ga je Junona u svojoj ljutini oslijepila. **venturi** = venturi temporis. **praescia** znajući. **Mantó** (ús), ime (grčko) znači »proročica«. **13 divino conc. motu** bogom nadahnuta. **vaticinata fuerat (vaticinari)** bijaše objavila. **13 Ismenides,** tako ona zove Tebanke po rijeci **Ismenós** na kojoj je ležao grad Teba. **15 Latona** je kći Titanā Keja i Febe. **Latonigenae:** Latonina djeca Apolon i Artemida (Dijana). **16 date cum prece ture** (tus) **piā** s pobožnom molitvom žrtvujte tamjan. **lauro innectite crinem** = laurum innectite crini. Lovor je drvo posvećeno Apolonu.**19 verba precantia** (dant): čitaju (govore) molitve (koje su bile uobičajene uz žrtvovanje). **20 celeberrima turba comit.** okružena mnogobrojnom pratnjom. **21 spectabilis** krasna (zbog frigijskih haljina s utkanim zlatom). **23 immissi capilli** raspletene, raspuštene kose. **24 alta** visoka, uzdignute glave. **25 furor** ludost. **27 auctor** otac. **28 tangere** približiti se. **29 Pleiades** Plejade, 7 kćeri Atlantovih koje se kao zvijezde **Vlašići** na nebu nalaze. **30 aether axis** nebeska osovina, **nebo. 33 sub me domina** pod mojom vlašću. **fides** žice; citara. **commissa moenia** sagrađene, podignute. **35 lumina** = oculos. **36 eodem** još uz to. **37 facies digna deā. natus, nata** sin, kći. **40 quoque Coeo** nekakvog Keja. Titanida Latona je kći Titanova, a Nioba i njen muž su djeca bogova. **42 pariturae** (pario, 3) koja će roditi. Latonu je pred porođaj Junona iz mržnje toliko progonila, da je nijedna zemlja, nijedan kralj nije smio primiti. Na kraju je primi ostrvo Del koji je dotada lutao — plovio po moru. Tu je Latona rodila blizance: Apolona i Dijanu. Otada se i ostrvo Del smirilo. **44 donec miserata** — Delos. **46 instabilis loc.** nestalno mjesto (utočište). **49 copia** (liberorum). **52 metum excedere** nadilaziti strah. **fingite** (demi posse) zamislite. **53 populo** od naroda; hiperbolisano, značajno za njezin ponos i sigurnost. **54 redigi** spasti na (broj). **55 turbam** na četicu. **distare** razlikovati se. **orbā** od nerotkinje, žene bez djece. **57 deponere** uzeti, skinuti. **infecta sacra** = non perfecta sacra (nesvršena žrtva) **58 tacito murm. venerantur** tiho se moleći iskazuju (odaju) poštovanje.

b) Osveta Latonina

59 Cynthus Kint, brdo na ostrvu Delu. Na tom su se brdu rodili Apolon i Dijana. **60 gem. proles** dvoje djece. **61 animosa vobis cr.** ponosna što sam vas rodila. **63 dubitor** = dubitatur de me. **64 arceor aris cultis per** odbijaju me od žrtvenika na kojima su me kroz... **65 convicium** pogrda. **66. Tantalis** Tantalka. Ljutita Latona tako zove Niobu, kćer poznatog grješnika Tantala koji u podzemnom svijetu podnosi strašne muke (»Tantalove muke«). **67 recidere in** pasti na koga, snaći koga. **68 exhibuit 1. p. scelerata** naopaka žena pokazala je (pustila je) jezik svoga oca. Tantal je ljudima odavao tajne bogova što ih je saznavao na njihovim gozbama. **69 his relatis** ovome izvještaju, ovim riječima. **70 Phoebus** je Apolon, a Phoebe je Dijana. **longa querella est mora poenae** duga tužba odugovlači kaznu. **71 cel. lapsu** u brzom letu. **72 contigerant** stigoše na. **Cadmeida** (gr. akuz.) **arcem** na kadmejsku tvrđavu. **74 adsiduis pulsatus (campus) equis** neprestano (neumorno) gaženo od konja. **75 mollire** smrviti, u prašinu stvoriti. **glaebas subiectas** grumenje zemlje pod sobom. **76 genitis** = filiis. **77 Tyrius sucus** tirska crvena boja (purpura), grimiz. **Tyrus,** glasoviti glavni grad Fenikije. **78 terga premunt** sjede na hrptima. **hab. moderari** držati **uzde** (zlatom ukrašene). **79 certum in orb. flectere** skretati u određeni krug. **80 cursus quadr.** trk konja. **spumantia ora** zapjenušene žvale (čeljusti). **coërcere** ustezati. **82 remitti** ispasti (iz malaksale r.). **83 a dextro armo** s desnog ramena. **in latus paul. defluit** polako spade na stranu. **84 per inane** kroz zrak. **85—87 frena dare** pustiti uzde. **Sipylus,** nazvan po brdu Sipilu u Frigiji. **Poređaj: veluti cum rector (navis) nube visa** (videći oblak) **praescius imbris** (sluteći kišu, oluju) **fugit et carbasa** (jedra) **pendentia** (viseća) **undique deducit** (spušta). **qua** odakle. **effluere** izletjeti, umaknuti. **88 non evitabile telum** neizbježiva strijela. **89 consequitur** stiže ga. **summa cervice tremens** navrh vrata drščući (tresući se). **90 exstare** viriti iz. **91 pronus** nagnut. **per colla admissa** = per colla admissi equi: niz vrat konju u trku. **92 volvitur** skotrlja se. **94 finem imponere** dovršiti. **solitus** uobičajen. **95 nitida palaestra** svijetlo, sjajno rvanje. Sjajno zbog toga što su rvači mazali tijelo uljem prije rvanja. **opus iuvedale** momačka igra. **96 contulerant arto nexu pect. pectoribus luctantia** (luctor, 1): bijahu se čvrsto uhvatili i prinijeli prsa prsima da se porvu. **concita** (sagitta) **tento nervo** odapeta s nategnute tetive. **99—100 membra incurvata dolore** tijela skvrčena od bola. **suprema lumina versārunt** posljednji put prevrnuše oči. **102 laniata pectora plangens** gruvajući se u ranjave grudi. **103 gelidos artus complex. adlevare** ledena tijela pridići u naručje. **104 Delius** = Apollo. **105 intima praecordia** srce. **106 simul** = simulatque. **hamus** kuka (na vrhu strijele). **107 eruĕre** izvući. **108 intonsus,** nešišan. Grčki dječaci, izuzimajući spartanske, šišali su kosu istom onda kad su dorasli za ženidbu. **non simplex vulnus, adficit** ne dopade (snađe) ga jedna nego dvije rane. **109 crus** golijen. **110 qua nervosus poples facit mollia internodia** gdje žilavi pregib od koljena čini mekanu udubinu. **111—120 pennis tenus** sve do perā (na donjem kraju strijele). **acta est** prodrije. **eiaculari** izbaciti; provaliti (sanguis). **emicat in altum** šiknu u visinu. **terebrare (aurâm)** probiti (zrak). **brachia non profectura** (proficio, 3) ruke koje neće pomoći; uzalud. **precando** = ad precandum (na molitvu). **motus erat** bio je dirnut. **revocabile tel.** opovrativa strijela. **Arcitenens** (arcus teneo); koji nosi luk, strijelu, (Apolon). **alte percutere** duboko (u srce) prodrijeti. **121 suorum** njihove pratnje. **122—124 certum (certiorem) facere** obavijestiti. **ruina** gubitak, nesreća. **matrem, mirantem (superos hoc) potuisse et irascentem. tantum iuris** toliko vlasti. **125 adigere ferrum per pectus** zabosti nož u srce. **126 cum luce** = cum vita. **128 Latoïs aris** = ab aris Latonae. **modo** prije malo vremena. **129 gressus ferre** koracati, hodati. **resupinus** s ponosno uzdignutom glavom. **130 invidiosa suis** njezini su joj građani zavidjeli. **nunc miseranda vel hosti** sada je mora šta

više i neprijatelj žaliti. **131 incumbere alicui** baciti se na. **132 oscula dispensare** davati poljupce. **133 liventia bracchia** modre, plave ruke (jer je svoje ruke od prevelikog bola izubijala, kršeći ih i lomeći i udarajući se njima u grudi). **134 pascere** najedi se, nazadovolji se. **136 efferor** mene u grob nosi (7 gubitaka). **139 nervus** tetiva. **141 audax** hrabar. **cum** u. **142 torus** odar. **143 viscere** = **in viscere** (u utrobi). **144 imposito fratri ore** poljubivši brata. **moribunda relanguit** mrtva se sruši. **145 solari** = consolari. **146 duplicata est** (duplicare) savi se, previ se. **caecus** nevidljiv. **148 latet** traži da se sakrije. **trepidare** preplašeno trčati amo tamo. **149 leto dare** u smrt poslati, ubiti. **153 orba** sirota, samohrana, sama. **155 derigescere malis** s nesreće, od muke se ukočiti, okameniti. **156 lumina immota** nepokretne oči. **157 genae (-arum)** lice. **in imagine** na liku. **158 interius** u ustima. **durum palatum** okamenjeno, otvrdnuto nepce. **159 congelare** skameniti se. **moveri (venae)** kucati. **160 reddere motus** micati se. **162—163 circumdata turb. venti in patr. rapta est** spopade je vihor silnog vjetra i baci (odnese) u zavičaj. **fixa** prikovana (na vrh brij.). **164 liquere** topiti se, otapati se. **marmora manant lacrimas** mramor (stijena) lije suze.

5 Dedal i Ikar — Prvi svjetski avijatičari

Slavni atenski graditelj i umjetnik Dedal morao je bježati iz Atene, jer je ubio svoga sestrića Perdika. Tako je došao na Kretu kralju Minosu kome je sagradio labirint da u njemu stanuje kraljević Minotaur. Minos je želio da Dedala silom zadrži na Kreti. Međutim Dedal nije htio da živi ni u čijem ropstvu, pa je s pomoću vještačkih krila, napravljenih od voska i perja, zajedno sa svojim sinom Ikarom pobjegao s Krete i na tom bjegstvu izgubio sina. — **1 perosus** silno mrzeći. **2 locus natalis** = patrii: zavičaj. **factus amore** obuzet željom. **3 licet** pa neka, iako. **5 omnia possideat** (dopusno) = licet omnia possideat. **6 animum dimittere** upraviti misli, misliti na. **7 naturam novat** pokušava da prirodu mijenja, preobražava. **8 coeptus** počevši. **longam breviore sequente** pošto je iza svakog dugog (pera) dolazilo kraće. **9 ut (in) clivo crevisse putes** da bi mislio kao da su narasli na brežuljku, (kao što stoji drveće na obronku kakva brda). **rustica fistula** čobanska svirala. **10 avena** (slamka), cijev. **11 linum** (lan), pređa. **12 parvo curv. flectit** malko ih savi. **14 tractare** igrati se s... **15—16 ore renidenti** vesela lica. **plumas, quas... vaga aura** (laki povjetarac). **17 mollibat** stari oblik mjesto: **molliebat. 19 libravit** diže (sam svoje tijelo na obadva krila). **20 in mota aura pependit** uzvinu se (osta viseći) u zatalasalom zraku. **22 demissior** prenisko. **23 unda** voda. **ignis** sunce. **24—26** Dedal opominje sina da ne gleda na zvjezdane znakove koji obično mornarima služe za raspoznavanje smjera, nego neka ide samo za njim. **Helice** (Helika), grupa zvijezda Velikog Medvjeda. **Bootes** (Boot) nalazi se blizu Vel. Medvjeda. **Orion** grupa zvijezda na sjevernom nebu. **Orion** je pretstavljen kao junak s trgnutim mačem. **me duce** (abl. abs.) **carpe viam** leti držeći se mene (moga vođstva). **27 accomodat alas umeris ign.** namjesti krila na leđa, nenaviknuta na njih. **28 genae seniles** (= senis) **maduere** (lacrimis): starčevo se lice orosilo. **29 manus patriae** = manus patris. **30 non iterum repetenda** koje mu ne bijaše suđeno da opet ponovi. **pennis levatus** dignuvši se na krilima. **33 hortatur sequi** = hortatur, ut sequatur. **35 hos aliquis** njih poneki, pogdjekoji. **tremula harundo** drhtava, vitka trska. **36 baculo** (abl.) na štap. **stiva** ručica (na plugu). **37 aethera carpere** letjeti po zraku. **38 credidit (eos) esse deos. Iunonia Samos** Junonin Sam. Junona je bila naročito poštovana na ostrvu Samu, pa se još i danas nalaze ostaci njezina velikog i glasovitog hrama. **39—40 Delos i Paros** su Kikladska, **a Lebint i Kalimna** Sporadska Ostrva. **43 altius egit** udario je višim (visočijim) putem. **45 quatit** maše. **46 remigio carens** bez vesla (krila). **percipit** zahvata. **52 devovit** prokle. — More sjeveroistočno od Krete, između ostrva Hija i Kosa, nazvano je Ikarsko More (Mare Icarium), a ostrvo je Ikarija zapadno od Sama.

6 Filemon i Baukida

Poslije jednog lova u Eoliji vraćao se Tesej sa svojim pratiocima u Atenu. Na granici između Etolije i Akarnanije zaustavi ga na putu Aheloj, bog istoimene rijeke, i pozove u svoju kuću. Za ručka pripovijeda sam bog o preobražaju pet nimfa u ostrva, takozv. Ehinade, koja se nalaze u Jonskom Moru pred ušćem Ahelojevim. Piritoj, sin Iksionov i vjerni drug junaka Teseja, ne vjeruje u mogućnost kakvog preobražaja. Tada stari Leleg koji se naziva trezenskim junakom, jer je živio u Trezenu, u Argolidi, kod Tesejeva djeda po majci, priča sličnu priču o Filemonu i Baukidi. (Glasoviti nizozemski slikar **Petar Pavle Rubens,** 1577—1640, pored mnogih staroklasičnih kompozicija izradio je i sliku »Jupiter i Merkurije kod Filemona i Baukide«).

a) Uvod

1 Amnis, tj. riječni bog Aheloj. **ab his** zatim. **factum** događaj. **2—5 Poređaj: Ixione natus** (= Pirithous) **irridet credentes, ut... dixit. mentis ferox** prkosne naravi. **ficta refers** priče (bajke) pričaš. **11 modicus** osrednji, malen. **12 Pittheus** je sin Pelopov, kralj u Trezenu, u Argolidi. Pelop je vladao u Frigiji prije nego je došao u **Južnu Grčku,** po njemu nazvanu »Peloponnēsos«. **13 suo parenti** = **a suo parente. 15 undae celebres** (naseljen).

b) Filemonovo i Baukidino gostoprimstvo

17 Atlantides (-ae) Atlantović, tj. Merkurije, tako nazvan po djedu Atlantu; inače je bio sin Jupitera i Maje. Merkurije kao glasnik bogova nosi glasnički štap **(caduceus)** i na nogama cipele s krilima. Kasnije je prikazivan i s krilima na šeširu, **positis** (= depositis) **aliis** bez cipela s krilima. **caducifer** noseći glasnički štap. **19 sera** prijevornica. **21 Baucis** znači: »ljupka«, »mila«, a **Philemon** »koji ljubi«. **22 illa casa** = in illa casa. **23 fatendo** (fateor, 2) ne stideći se. **24 effecēre** = effecerunt. **nec iniqua mente** = **aequo** animo. **25 nec refert** nema razlike, svejedno je. **26 idem** = iidem = eidem. **27 tetigere penates** stigoše do kuće. **28 vertice summittere** sagnuti, pognuti glavu. **29 sedile apponere** primaknuti stolicu. **membra relevare** otpočinuti. **30 rude textum** grubo sukno, ćebe. **31 dimovere** razgrnuti (vrući pepeo). **32 suscitat ignes** staknu vatru. **33 nutrire** raspirivati. **anima senili ad fl. producit** raspali staračkim (slabim) dahom (puhanjem). **34 fax** cjepanica, bilja. **tecto detulit** snese s tavana. **35 minuit** krši. **37 holus** (eris, n) zelje, kupus. **foliis truncare** kidati lišće (s glavica kupusa). **levare** skidati. **38 terga suis** (suve) butine, bedrice svinjske. **40 domat undis** kuva u vodi. **41 medias horas fallunt** prekraćuju vrijeme. **42 concutere** protresti. **torus** minder, dušek (madrac). **de molli flum. alva** od mekog riječnog rogoza. **43 impositus lecto** prostrt po klupi, sećiji, divanu za jelo, (na kome su ležali kad su jeli). **sponda pedib. salignis (salignus):** a divan (klupa) i noge bile su mu vrbove. **44 vestibus hunc** (= lectum) **velant** nju (klupu) prekriju pokrivačima. **47 succinta** opasana pregačom, keceljom. **50 aequatus** uravnan, izravnan, **51 baca sincerae Min.** maslina djevičanske Minerve. Nezrela je maslina zelena, a kasnije crna. **52 condita corna autumnalia** ukuhane drenjine jesenje (zrele). **in liquida faece** u svome soku. **53 intubum** andivija (salata). **radix** rotkva. **massa lactis coacti** sir. **54 leviter (in) non acri favilla versata** samo malo prevrtana u vrućem pepelu. **55 fictilia** (-ium) zemljano suđe. **57 inlinere** oblijepiti. **58 Prevedi:** Malo se popričekalo, ali eto ti vruća jela s vatre. **60 Poredaj: (vina) paulum seducta dant locum mensis secundis (mensae secundae:** drugi dio ručka: slatkiši): malo uklonjeno na stranu ustupa mjesto slatkišima. **61 rugosus** smežuran. **carica** smokva. **62 redolentia mala** mirišljave jabuke. **63 uvae collectae** (ubrano) **de vitibus purpureis** grožđe ubrano s purpurno blistavih loza. **64—65 vultus boni** prijatno lice. **nec iners p. voluntas** neumorna volja i dobrota (dobro srce). **66 per se succrescere** samo od sebe rasti, dizati se. **68 manibus supinis concipere** moliti se uvis dignuvši ruke s otvorenim dlanovima prema ne-

bu. **70 dapibus null. paratibus** (paratus, -us): za slab, sirotinjski ručak i za slab doček, (dat. commodi). **73 celer pennā tardos aet. fatigat** brza na krilima (u letenju) i zamara njih spore zbog starosti. **74 eludit** vara. **76 poenas mer. luere** iskusiti zasluženu kaznu. **vicinia impia** = vicini impii. **77—78 vobis immunibus huius mali esse dabitur** vama će se dopustiti da budete pošteđeni od toga zla. Uz **dabitur** konstrukcija kao uz **licet** (uz infinitiv predikat u dativu). **79 in ardua montis** na strmo brdo. **80 baculis levati** poštapajući se. **81 vestigia ponere** popeti se, uspeti se. **longus clivus,** visoki brijeg.

c) N a g r a d a

82 summo tj.: clivo: od vrha brda. **ire** preletjeti. **83 cetera merga (esse) palude** da je okolina pokrivena (pod) vodom. **87 subire** zamijeniti. **furcae** račvaste sohe. **89 caelatae fores** krasno izrađena vrata, metalna vrata s reljefnim slikama. **97 busta** mjesto **bustum:** grob. **tumulare** sahraniti. **98 vota fid. sequitur** želja se ispunjuje. **99 solutus** iznemogao. **100 loci casus** sudbina kraja. **101 frondēre** listati, **103 super vultus gem. cr. cacumine** dok je kruna (vrh stabla) izbijala nad licem jednog i drugog. **104 mutua dicta reddere** izmjenjivati riječi. **105 abdita texit frutex** granje sakri i pokri. **106 Thymbreius incola** Timbrejac; naziv po rijeci **Thymbris** u sjevernoj Frigiji. **107 vicini trunci de g. corpore** dva debla jedno do drugoga iz dva tijela.

7 Orfej i Euridika

Orfej, glasoviti pjevač iz Trakije, sin je Apolonov ili tračkoga kralja Eagra i Muse Kaliope. On silazi u podzemni svijet da zamoli boga **Dita** da mu povrati ženu Euridiku koja je umrla ubrzo poslije udaje. **Dit** mu vraća Euridiku, ali pod uslovom da se pri povratku na gornji svijet nipošto ne obazire na ženu koja će ići za njim. Orfej, gonjen neodoljivom željom da vidi svoju Euridiku, obazre se, ali Euridike nestane i po drugi put. Iznenađen i žalostan vrati se Orfej sam na gornji svijet. —

1 Inde, Himenej, svadbeni bog, dolazi s Krete gdje je prisustvovao svadbi. **2 croceus** boje šafranove, žut. Mlada je na svadbi nosila plašt šafranove boje. Stoga pjesnik daje tu svečanu odjeću i svadbenom bogu. **Cicones** Kikonci. Ti su živjeli u Trakiji zapadno od rijeke Hebra (Marice), na morskoj obali. **ad oras tendit** ode u zemlju. **3 Orphēa** je pridjev; **Orphēus, 3** Orfejev. **Orphēa voce vocatur** = Orpheus (Hymenaeum) voce vocat. **4 sollemnia verba** svečane pjesme koje su pjevane pri odvođenju mlade iz roditeljske u muževljevu kuću. **6 fax lacrimoso fumo stridula fuit** baklja je tinjala i dimila, nagoneći suze na oči. **7 motibus nullos ignes invenit** iako se mahalo njome, nije davala plamena, nije htjela da gori. **8 exitus auspicio gravior** svršetak svadbe je bio tužniji od predznaka (znamenja). **nupta** mlada, nevjesta. **9 Naiades** Najade, riječne i izvorne nimfe, svadbeni gosti nimfe Euridike. **vagari** trkati. **11—12 Poredaj:: postquam eam (quam) Rhodopeïus vates satis ad sup. auras deflevit. Rhodopïus vates** rodopski trački pjevač je Orfej, tako nazvan po brdu **Rodopu** u Trakiji. **ad superas auras defl.** oplakati na gornjem svijetu. **temptare umbras** pokušati kod sjena, države mrtvih. **13 Taenaria porta** (abl. instr.); silazak u podzemni svijet, zamišljali su stari, kod rta Tenara u Lakoniji. **14 per leves populos** kroz bestjelesne gomile narodâ. **simulacra functa sepulcro** = simulacra sepultorum: sjene sahranjenih pokojnika. 15 **Persephonen,** grčki akuz. **Persephone** = Proserpina (u lat. jeziku).. **16 nervos pellere** udariti u žice. **17 numina mundi positi sub terra** bogovi podzem. svijeta. **18 quidquid m. creamur** svi koji se smrtni rađamo. **19 positis** (= depositis) **ambagibus falsi oris** bez okolišanja i lažnih slatkih riječi. **21 villosus colubris** pokrit zmijama kao čupama. **22 Poredaj terna** (= **tria**) **guttura Medusaei monstri. Medusaeum monstrum** Meduzina nakaza, tj. pas Kerber. **24 crescentes annos abstulit** mladoj prekrati (oduze) život. **27 auguror** = suspicor. **28 vetus rapina** nekadašnja otmica. Pluto, bog podzemnog svijeta, u svoje je vrijeme oteo Proserpinu,

kćer Cererinu. **29 per** tako ti; uz molbe i zaklinjanja. **31 Eurydices,** grčki gen. **properata fata retexere** opozvati preranu smrt. **32 paulum morati** poslije kratkog boravka. **35 regna** vlast nad. **36 cum matura iustos ann. peregerit** (peragere) kad ostari i proživi određenje (suđene) godine. **37 iuris vestri erit** biće u vašoj vlasti. **pro munere posc. usum** kao dar molim življenje s njome; ne tražim da stalno bude moja nego da je date samo za kratko vrijeme. **38 quod si fata negant veniam (redeundi) pro coniuge** ali ako mi sudbina ne da milosti ženi da se povrati. **certum est mihi** odlučio sam. **40 dicere** pjevati. **nervos movere ad verba** udarati u žice uz riječi. **41 Tantalus** sin Zeusov, kralj u Lidiji i Frigiji i prijatelj bogova. Bogovi su ga pozivali na svoje gozbe, ali on je, po jednoj vijesti, odao ljudima tajne bogova, a po drugoj stavio bogove na kušanje, davši im tijelo svoga sina Pelopa za jelo. Stoga za kaznu trpi u podzemn. svijetu glad i žeđ, premda mu voda dopire do usta, a nad glavom visi najbiranije voće. Kad se nagne da pije ili pruži ruku za voćem, i voda i voće brzo izmaknu. **42 orbis** kotač (točak). Iksion, kralj Lapita u Tesaliji, uvrijedio je Junonu. Stoga je u podz. svijetu privezan na kotač koji se brzo okreće. **43 carpere** kljuvati, žderati. **volucres** jastrebovi. **Titije,** sin Gejin, trpi muke u podz. svijetu, jer se ogriješio o Latonu. Dva jastrijeba kljuju njegova pluća koja uvijek nanovo izrastu. **urnis** (urna) **vacare** ostaviti, pustiti suđe, vrčeve. **44 Belides,** unuke Belove, kćeri Danajeve, Danaide, u podz. svijetu trpe taku kaznu, da bez prestanka lijevaju vodu u kacu bez dna, jer su poubijale svoje muževe. **Sisiphus,** sin Eolov, zamjerio se bogovima, jer je bio opak i nepošten. Zato u podz. svijetu valja uzbrdo kamen, ali kad stigne do vrha brda, kamen mu se skotrlja nizbrdo. Tako on mora neprestano uzbrdo valjati taj kamen. **45 victus** potresen, u srce dirnut. **46 Eumēnides** = Erinyes (Furiae). **regia coniunx** kraljica. **47 qui regit ima** kralj podz. svijeta. **sustinet oranti negare** nema snage da molbu odbije. **50 legem** uslov. **Rhodopeius Orphēus** Orfej s Rodopa. **51—52 Avernae valles** Avernski Dô, i tako se zvao podz. svijet po Avernskom jezeru u Kampaniji za koje se mislilo da je zbog svoje puste okoline (gr. áornos = bez ptica), ulaz u podz. svijet. Za Orfeja dolazi u obzir izlaz na grčkom zemljištu (kod rta Tenara). **53 carpitur trames acclivis** penju se stazom uzbrdo. **54 caligine densus (trames) opaca** stazom pokrivenom gustom pomrčinom. **55 margo summae tell.** granica zemaljske površine. **56 deficere** malaksati. **57 amans** mili muž. **relapsa est** nesta. **58 certans** = studens. **59 auras cedentes** zrak koji je izmicao. **62—63 quod vix acciperet** = ut id vix acciperet (da je jedva mogao čuti, razabrati). **64 gemina nece** = secunda nece. **65 medio portante** = quorum medium (collum) portabat. **67 natura prior** prva, tj. ljudska priroda; život. **saxo per c. oborto** kad se pretvorio u kamen. **69 portitor** vozač Haron. **squalidus** u bijednom, tužnom odijelu. **70 sine munere Cereris** bez hrane. **73 Haemus,** Hem, planina u Trakiji, današnji Balkan.

8 Fama

Fama je boginja glasa, glasina, kći Zemljina (Terra); brzonoga, svevidna i koja u trku raste.

1 orbe medio = in orbe (svemir) medio. **fretum more. 2 cael. plagae** nebeski prostor. **confinia tripl. mundi** na granici (međi) tri svijeta (triju svjetova). **3 regionibus abesse** biti u dalekoj daljini. **4 cavus** otvoren. **5 tenet** ima. **legit** izabra. **6—7 foramina addere** ostaviti otvore. **11 murmura p. vocis** tiho šaputanje. **12 esse de** poticati, dolaziti od. **14 increpare** zatutnjiti, oglasiti se čim. **extrema tonitrua** prestanak groma. **15 tenet** = implet. **16—17 commenta Rumorum** izmišljeni glasovi. **confusus** smeten. **18 vacuus** besposlen, nezabavljen. **19 narrata ferunt allo** što su čuli, pripovijedaju dalje. **fictum** izmišljotina. **20 auctor** pripovjedač. **23 dūbio auctore** = quorum auctor (izvor) dubius est. **24 quid rerum** = quaecumque res. **25 inquirere in aliquem** uhoditi koga.

9 Ovidijev epilog Metamorfozama

Svoje Metamorfoze završuje Ovidije stihovima u kojima proriče i sebi i svojim pjesmama trajnu slavu — neumrlost. (Tako izražavanje samosvijesti nije kod antičkih pjesnika bila neobična stvar). **1 exigere** završiti, svršiti. **2 edax vetustas** zub vremena. **3—4 ius huius corporis** pravo, vlast nad ovim tijelom. **4 spatium incerti aevi** rok, vrijeme nestalnog života. **5—6 super alta astra perennis ferar** vinuću se visoko iznad zvijezda i biću vječan. **7 quaque patet** i doklegod se prostire. **8 ore legar populi** narod će čitati moje pjesme. **fama** (abl.) **vivam** živjeću u slavi, slavljen. **9 praesagia vatum** proricanja, slutnje pjesničke.

EX LIBRIS FASTORUM

1 O Romulovoj godini i njenoj diobi

Fasti, pjesnički kalendar rimski, opisuju postanak i svetkovanje rimskih praznika i pripovijedaju priče i historijske uspomene, koje su vezane za određene dane. To djelo Ovidijevo može se ubrojiti u didaktičku poeziju, ukoliko su svetkovine i praznici objašnjavani domaćim pričama rimskim.

1—2 tempora digerere urediti vrijeme. **Poredaj: constituit in suo anno bis quinque menses esse. 3 noras** = noveras. **6 haec gen. princeps** ova je prababa (osnivačica) naroda (rimskog). **ipsius ille pater** onaj je otac njegov (naroda). **7 tertius (Maius) a senibus** = maioribus. **quartus** (Iunius) **a iuvenibus.** Za **Quintilis** (5 mjesec) uveden je 44 g. pr. Hr. ime **Iulius** u čast G. Julija Cezara, za **Sextilis** (6 mjesec) 8 g. po Hr. ime **Augustus** u čast cara Augusta. **8 Poredaj: turba** (mensium), **quae sequitur, numero notata fuit** ostali koji dolaze nazvani su rednim brojem. **9—10** Numa je dodao još dva mjeseca: **Ianuarius,** po bogu **Ianu** i **Februarius** od **februa, orum** praznik čišćenja i pomirenja (piamina, piacula) na grobovima pokojnika. Praznik je slavljen svake godine u drugoj polovini mjeseca. Prvobitno su oba mjeseca stajala na kraju godine. **11 iura** pravno značenje. **12 Lucifer** = dan (u pjesnika). **idem officii** isti posao. **13 ille nef. erit** u onaj se dan neće suditi. **14 lege agi, lege agere** na osnovu zakona držati rasprave, suditi. — Svaki put otvarao je **pretor** raspravu riječima: **do, dico, addico.** U tim je riječima ležala njegova vlast. On je odobravao tužbu **(dabat),** donosio presudu **(dicebat)** i presuđivao krivcu (vjerovniku) što mu pripada **(addicebat).** To su **dies fasti** ili sudbeni dani, a **dies nefasti** ili nesudbeni dani su oni u koje pretor nije smio voditi rasprave **(fari).** Šta više, na **dies nefasti** nijesu se smjele održavati ni svečanosti ni narodne skupštine **(comitia). 15 toti die** (= diei): kroz čitav dan. **sua iura perstare** da ostaje njegovo pravo. **nec putaris** = nec putaveris; coniunc. iussivus. **17 exta** (od exsecta): utroba; žrtva. **simul** = simulac. **18 honoratus** poštovani, časni pretor (može slobodno da sudi). **19 est quoque (dies)** ima dana. **ius est** treba. **saeptis (locis) includere** zatvoriti u ograđenom prostoru. Nar. skupštine (comitia) održavane su na Martovom Polju u ograđenom prostoru. **20 qui nono (die) semper ab orbe (octo dierum) redit** koji se vraćaju uvijek devetoga dana sa svog kružnog puta (od osam dana). Mjesec je bio podijeljen prema mjesečevim fazama na 4 dijela po 8 dana; posljednji dan zove se **nundinae.** Toga dana nije se na selu radilo, nego su seljaci dolazili u grad da prodaju svoje proizvode i podmiruju različite potrebe. S tim osmim danom bio je kružni put završen. Svaki pazarni dan bio je **dies fastus** i na taj su dan vođene rasprave između seljaka i građana. **21 Prevedi:** Brižljiva Junona prisvaja auzonske (rimske) Kalende, tj. prvi dan u mjesecu. **Ausonius** italski; rimski. **Kalendae** su bile posvećene Junoni, a **Idus** Jupiteru. **23 Nonarum tutela deo caret** mjesto: Nonae tutela dei carent (None nemaju boga zaštitnika). **Idus:** 13 ili 15, a **Nonae:** 5 ili 7 dan u mjesecu. **24 ne fallare** = ne fallaris. **25 omen ab eventu est** značenje dolazi od posljedice. **26 damna tristia tul.** pretrpio je teške gubitke. **aversus** nemilostiv. **27 haec mihi dicta** = haec a me dicta. **haerentia totis fastis** što vrijedi za čitav kalendar. **28 series rerum** izlaganje, prikazivanje.

2 Prvi dan januara

Ianus je bio staroitalski bog Sunca kome su bili posvećeni svi prvi dani u mjesecima (Kalendae), a naročito prvi dan mjeseca januara koji je po njemu bio nazvan. On je bio bog zaštitnik svih kućnih vrata, svedenih kapija (ianua), prolaza (iani); izlaza i ulaza, a u prenesenom smislu početka i kraja. Hram boga Jana u Rimu s dvoja vrata na Rimskom trgu (Forum Romanum) bio je otvoren u vrijeme rata, a zatvoren u vrijeme mira.

1 Prvog januara čestitala se nova godina zaštitnicima (patronima), rodbini i prijateljima i davali manji pokloni. **Germanice,** Ovidije čestita G. Klaudiju Cezaru Germaniku, Augustovu pastorku, novu godinu. **2 primum adest** prvi se javlja. **3 biceps** (bis + caput): dvoglavi. Ianus je prikazan s dvije glave, s dva lica, jer kao čuvar vrata gleda i unutra, i napolje i dalje u prošlost i budućnost. **5—6 dexter ades** budi milostiv. **ducibus:** Germanicus, Tiberius, Drusus I (sin Tiberijev), pobjednici nad Germanima. **Poredaj: quorum labore (et) terra ferax (et) pontus otia secura habet. 7 patribusque** = senatuique. **Quirini** = Romuli. **8 reserare** otvoriti. **candida templa,** boja svečanosti i veselja bila je bijela. Narod obučen u bijelu odjeću davao je hramu naročiti sjaj. **nutus** zapovijed, volja. **9 lux** = dies (osviće dan). **linguis animisque favete** budite pobožni srcem i jezikom, šutite, ne govorite i ne mislite ništa rđavo. **10 bona verba — bona die. 12 iurgium** zađevica, kavga. **opus tuum** = litem et iurgia. **lividus** pakostan. **13 i dalje:** Pjesnik nas sada odvodi na Kapitolij gdje su, od 153 g. pr. Hr., 1 januara stupali na dužnost novi konsuli. **14 spica Cilissa** klas iz Kilikije, tj.: šafran koji je u Kilikiji osobito uspijevao. **sonet** puckara. **15 verberare** udarati, pogađati. **16 in summa aede** po hramovskom krovu. **iubar** sjaj, svjetlost. **17 vest. intactis** u bijelu, čistu odijelu. **18 festum** svečanost, praznik. **concolor** jednake boje (odijelo bijele boje). **19 purpura** = toga praetexta. **20 conspicuus** upadljiv, vidljiv. **ebur** = sella eburnea, službena stolica konsulska, ukrašena slonovom kosti. **21 rudis operum** nevješt radu, još neupotrebljen za poljski rad. **ferienda** da ih prekolju. **22 herba Falisca** paša oko Falerija (grada u Etruriji). **24 Poredaj: nil habet, quod tueatur** (= **intueatur**), **nisi Romanum** (sve što vidi, rimsko je). Omiljena hiperbola u carsko doba. **26 Poredaj: digna coli** (= quae colaris) **a populo rerum** (= orbis terrarum) **potente. rerum potens** koji vlada svijetom.

3 Proljeće

4 de gravido palmite na čokotu, mladici koja izbija. **gemma** pupoljak. **5 formatus** izrastao. **6 in summum solum** na površinu tla (zemlje). **9 sōlēs** sunčane zrake. **ignota,** jer je ona poslije zime posve nova pojava. **10 lŭteum opus** lastino gnijezdo. **12 haec** (to) **novitas anni** (početak godine) **voc. fuit.**

4 Ara Pacis

Svake godine 30 januara održavala se svečanost za uspomenu na osvećenje žrtvenika boginje Mira (Ara Pacis) na Martovom Polju. Poslije srećnog povratka Augustova iz Španije i Galije 13 g. pr. Hr., zaključio je senat da se podigne taj žrtvenik. Svoj zaključak izveo je senat 9 god. pr. Hr.

2 haec dies tj. dan svečanosti boginje Mira. **dies sec. a fine mensis** tj. 30 januara. **3 frondibus Actiacis** s lišćem, s lovorom iz Akcija. Careva pobjeda kod Akcija dokrajčila je građanski rat i državi donijela dugo željeni unutrašnji mir. Zbog toga je Rimlja-

nima lovor bio simbol pobjede i mira. **comptos capillos** uređena kosa znak je mira i dobra morala u državi. **orbis** svijet. **5 dum** ukoliko. **6 ducibus** »carskoj kući«. **gloria maior bello** (= quam bellum). **7 sola** samo take (samo ratove za obranu). **quibus arma coërceat** = ut iis (armis) arma (hostium) coërceat. **8 Prevedi:** i ako se održava kakva svečana povorka (procesija), neka se ori (odjekuje) bučna truba. **fera** zbog toga što se njome u ratu davao znak za napadaj. Trubom su se Rimljani služili i kod žrtava i svečanih povorki. **9 Aeneadae** Enejevići zovu se August i njegova kuća koja vuče svoju lozu od Jula, Enejina sina. **prim. et ult. orbis** zemlja blizu i daleko, tj. najbliže i najudaljenije zemlje na svijetu. **10 amet** (Romam). **11 pacales** (riječ koju je Ovidije skovao) **flammae** vatra na žrtveniku boginje Mira. **12 alba,** nebeskim bogovima žrtvuju se bijele životinje. **13 Poredaj: et rogate deos, ad pia vota propensos** (sklon), **ut cum pace domus** (Iulia), **quae eam** (= pacem) **praestat** (pribavlja, osigurava), **perennet.** Pazi na, s obzirom na **Pax,** namjerno nagomilanu aliteraciju!

5 Arion

Arion (oko 600 g. pr. Hr.) iz Metimne na ostrvu Lezbu, živio je obično u Korintu na dvoru tiranina Perijandera. Bio je na glasu i kao lirski pjesnik i kao muzičar. Kao što je Orfej u grčkoj priči, tako je Arijon u grčkoj umjetnosti simbol moći vokalne muzike koja sve nadvladava (pobjeđuje). Stoga i Ovidije hoće pričom o Arijonu da istakne moć muzičke umjetnosti ne samo na ljude nego i na sva živa bića. Arijon je važna ličnost u historiji poezije, jer je svojim ditirambima udario temelje postanka grčke tragedije.

1 Ariona, grč. akuz-. **2 tenebat** = retinebat. **4 restitit** stalo kao ukopano. **7 Palladis ales** sova (koja je bila posvećena Ateni). Vrana ne trpi sove. Stoga udari u gakanje čim ugleda sovu. **9—10 Cynthia** Dijana, nazvana tako po brdu Kintu na ostrvu Delu gdje se rodila. Njezin je brat Apolon (fraternis!). **vocalis** milozvučan. **modis obstipescere** zapanjiti se, zanijeti se od melodija, napjeva. **11 Arionium n.** = Arionis n. **Siculas** adjektiv od **Sicilia. 12 Ausonis** (-idis) **ora** ausonska (= italska) obala. **Ausones,** staro pleme u Srednjoj Italiji. Pod **o r a** treba razumjeti čitavo italsko područje zajedno sa Sicilijom, odakle se Arijon vraćao svojoj kući. **capta erat** bila je očarana, zanesena. **lyricis sonis** = lyrae sonis: zvucima lire. **13 repetens** = rediens. **navem conscendere** ukrcati se u lađu. **14 ita** = puppi (nave). **quasitus** stečen. **15 forsitan** = fortasse. **17 constitit** stupi pred njega. **18 cetera** (inače se ne upotrebljava u sing.). **conscia** (gubernatori). **turba** ostala zavjerena rulja. **19 quid tibi** (est) **cum gladio** što ćeš ti s mačem? **dubius** nestalan, kolebav. **21 mortem non deprecor** ne molim da otklonim smrt, ne molim za život. **22 sumpta lyra pauca referre** da uzmem liru i malo zapjevam. **23 rident moram** smiju se njegovu otezanju. **coronam,** pjevači i pjesnici stavljali su na glavu vijenac i oblačili dugačku haljinu (palla) za vrijeme pjevanja. **24 Phoebus** (pjesničko ime) = Apollo. **25 bis tinctam murice pallam** dvaputa bojenu u tirskom grimizu. **murex** je puž koji pušta crven sok. **26 chorda pollice icta reddidit suos sonos** žica udarena palcem zazvuča (dade) svojim (krasnim) zvukom. **27—28 Poredaj: veluti olor cantat flebilibus numeris, pectora canentia dura penna traiectus** kao što labud pjeva tužnu melodiju, udaren groznom strijelom u bijele grudi. **numerus** = modus: melodija, napjev. Da labud propjeva pred smrt, kazuju nam pjesnici svih vremena i naroda. **30 impulsa aqua sparg. caer. puppis** uzburkana voda poprska mrku lađu. **31 fide maius** prelazi svako vjerovanje; jedva vjerovatno. **32 oneri novo se supposuisse** da se (delfin sa svinutim leđima, pogrbivši se), podmetnuo novom teretu, uzeo na se novi teret. **memorant** = hominnes narrant. **33—34 pretium vehendi c.** pjeva za nagradu (na ime plate) vozaču (za vožnju). **35 astra** = inter astra (uvrstiti među zvijezde). Jato zvijezda delfinovih nalazi se na sjevernom nebu blizu »Kumove slame«. **36 novem stellas,** jer i lira ima devet žica.

6 Dobit (korist) iznad svega

Pjesnik nam upoređuje stari, mali Rim iz vremena njegova stvaranja s kasnijim velikim Rimom koji je vladao čitavim onda poznatim svijetom i u vezi s time strast za blagom, za zlatom koja se razvijala uporedo s razvojem rimske države, dok konačno bogatstvo i zlato nije postalo glavni faktor u rimskoj državi, kako to naročito ističe Ovidije.

1 Saturnus, otac Jupiterov, vladao je u zlatno doba kao najstariji kraj Italije. **4 vix ultra habet** nema dalje granice, (tačke). **iam** još. **7 Quirinus Martigena** Romul, sin Martov. Ime Quirinus dobio je kad je uvršten među bogove. **casa** mala kućica (kolibica) Romulova nalazila se na brdu Palatinu. **8 exiguus torus** siromašna postelja. **9 Jupiter** je tada imao tako nizak hram, da se njegov kip jedva mogao uspravno postaviti. **11 Poredaj: frond. ornabant Capitolia, quae nunc gemmis** (ornant). **13 nec pudor fuit** i nije bila sramota. **stipula** slama. **quietem capere** uživati mir, spavati. **14 faenum** sijeno. **15 posito** = deposito, relicto. **modo** prvo; istom. **16 lamina** pločica. **17 fortuna huius loci** (Romae). **18 tangere deos** označava najveću mjeru moći i veličine do koje je došao Rim. **20 cum** concesivno. **21 quaerere** (stjecati, teći) **i requirere** zavise o **certant** (nadmeću se). **22 ipsae vices** upravo ta izmjena (tečenja i trošenja). **23—24 Poredaj: sic** (ab iis), **quibus venter intumuit ab** (zbog) **unda suffusa** (vodena bolest), **aquae** (eo) **plus sitiuntur** (tim su žedniji), **quo plus potae sunt** (što više piju vodu). **25 in pretio pretium n. est** sada je na cijeni što vrijedi, tj. zlato. **census** procjena; imetak. **26 iacet** ugnjetavan, tlačen je.

7 Pater patriae

5 februara 2 g. pr. Hr. August je dobio atribut »pater patriae«.

3 res tvoja djela. **quoque** uopće. **ferre** dobiti. **4 nomina** pijesn. plural. **6 deum** = deorum. **7 consedes** moraćeš se natrag povući. **tuendo, tueri** štititi. **9 Titus Tatius,** kralj sabinskog gradića »Cures«. **Caenina,** sabinski gradić koji je od strane Rima bio pobijeđen. **10 solis utr. l.** što je s obadvije strane sunca. **11 breve n. quid.** komadić. **12 Iuppiter** = caelum. **13 rapis,** Sabinjanke. **castas** odnosi se na »lex Iulia de maritandis ordinibus« iz g. 18 pr. Hr., tj. na »zakon o ženidbi pojedinih staleža« koji je tražio da se svaki ugledni Rimljanin oženi ili bar zaruči između 25 i 60 godine života. Oženjeni ljudi s djecom imali su prednost pri traženju drž. službe. Neoženjeni su bili isključeni sa svih javnih (državnih) svečanosti. **14 luco,** u blizini jednog gaja otvorio je Romul azil za odbjegle robove i zločince. **16 »domine«,** car August je zabranio da ga ko oslovljava tom riječi. **17 Romul** je ubio brata Rema. **veniam dedit** poslije bitke kod Akcija poštedio je August sve građane koji su od njega zatražili oproštenje. Stoga je August dobio hrastov vijenac **»ob cives servatos«. 18 pater:** Mars. **patrem:** Caesarem.

8 Apoteoza Romulova

Romul se uznosi na nebo i postaje rimski bog Quirinus.

1 Capreae palus Kozja Bara (na Martovom Polju) gdje su i kasnije održavane nar. skupštine. **2 tuis** podanicima. **3 subire** podilaziti, penjati se. **removere** odnositi; pokrivati, potamniti. **5 ignes mitttere** bacati munje. **abrumpitur** prolama se (zrak). **6 patriis equis,** njegov otac Mart vozio ga je na svojim kolima na nebo. **astra petere** ići, voziti se na zvijezde. **7 patres** = senatores. **in crimine (erant) falsae caedis,** tj.: falso caedis incusabantur. **8 animis haerere** uvriježiti se, uhvatiti korijen, ostati u duši. **fides** vjera. **9 Iulius Proculus,** jedan rimski senator. **11 saepes sinistrae tremuere** zatrese se ograda (živica) s lijeve strane (koja je donosila sreću). **12 rettulit gradūs** skoči natrag. **horruĕrunt c.** kosa mu se nakostriješi. **13 humano** = quam humanum est (veći od normalna čovjeka). **trabea** kraljevsko odijelo. **17 placent** od placāre. **novum Quirinum,** istom kad se uznio

među bogove, dobio je Romul to novo ime. **turba** narod. **18 patrias** = patris mei. **19 oculis ev.** iščeznu ispred očiju. **20 populos,** s Rimljanima su se bili već tada združili Sabinjani. **21 collis,** Qurinalis. **22 paterna sacra referunt c. dies** stalni dani donose (obnavljaju) pradjedovsku svetkovinu. **paterna** misli se na Romula koji je važio kao **pater urbis.**

9 Feralia

Feralia su isto što naše Zadušnice ili Dušni dan. I u starom Rimu odavalo se dužno poštovanje dušama umrlih u protekloj godini, i na njihove grobove nosili najrazličitiji darovi. To štovanje mrtvih bila je na prvom mjestu dužnost najbliže rodbine, a onda i same države da bi, iskazujući poštovanje pokojnicima i njihovim grobovima, svaku eventualnu nesreću i napast odbila od sebe i naroda. **Parentalia** (od parentare = prinositi žrtvu umrlim roditeljima i rodbini) koja su se svetkovala od 13 do 20 februara, a završavana su s **Feralia.** Ovidije je opjevao taj prastari nar. običaj koga se i danas drže svi narodi, odajući na svoj način poštovanje svojim pokojnicima.

1—2 placare — ferre apozicija uz **honor. placare an. paternas** umirenje duše milih pokojnika (predaka). **ferre p. munera in exstr. pyras** prinošenje malih dar. na podignute grobove, nadgrobne spomenike. **est honor et tum.** čini čast (čast je) i grobovima. **3 Manes** ili **Di Manes** zvale su se duše pokojnika. **pietas** pobožna ljubav; pobožnost. **pro** mjesto. **4 ima Styx** duboki Stiks (rijeka u podzem. svijetu). **deos,** misli se na **Di Manes. 5 tegula** crijep, ploča; zemljan lonac. **porrectus** (od porricio, 3): darivan, žrtvovan. **6 sparsae fruges** prosuti plodovi (poljski). **mica salis** zrnce soli. **7 in mero mollita Ceres** u vinu raskvašeni hljeb (kruh). **solutae v.** nesvezane ljubičice. **8 habeat** neka sadržava. **testa relicta media via** zemljani lonac ostavljen nasred puta. Rimski grobovi nalazili su se obično pred gradskim vratima, i to najviše s obje strane ceste kao što se to i danas vidi oko **via Appia** i **via Latina. 9 placabilis est** može se ublažiti. **10 positi foci** (= pyrae) podignuta ognjišta (spomenici). **sua verba** uobičajene riječi, kao što su: **ave, vale, placide requiescas, sit tibi terra levis** itd. **11 idoneus auctor** dobar, vrijedan primjer. Enej je svoga slijepog oca iznio na svojim leđima iz zapaljene Troje. Vergilije ga zove: **»pius Aeneas«. 12 Latinus** je bio kralj Lacija kad se Enej tamo iskrcao. **13 Genius, Genii** su ljudski zaštitni duhovi koji prate i štite ljude od rođenja do kraja života. Mislilo se da Genii žive i poslije ljudske smrti. Stoga su Rimljani poštovali Genije i na grobovima pokojnika. **sollemnis** svečan; što se proslavlja svake godine u određeno vrijeme. **14 ritus** običaj. **16 parentales dies** zadušnice. **deserere** zanemarivati. **17 ab isto omine** od toga nesretnog znaka za početak. **18 R. incaluisse suburb. rogis** da se zažario Rim od lomača u neposrednoj blizini grada. **19 bustum** mjesto gdje su mrtvaci spaljivani, odatle: **grob. 20 questi** (esse). **tempore tac. noctis** u mirno doba noći. **23 praeteriti honores** propušteno poštovanje. **24 prodigia** čudesa. **funera** mrtvaci, sprovodi. **modus venit** došao je kraj. **25 viduae cessate puellae** ostajte (strpite se) djevojke bez udaje. **26 taeda pinea** omoričina baklja; svadbena baklja koja bi se palila uveče kad bi se mlada odvodila iz roditeljske kuće u svoj novi dom. **27 condĕre** sakriti. **Hymenaeus** svatovska pjesma (svatovac), a onda bog svadbe (Himenej). Baklje su nosili i na sprovodima obdan kao što su ih nosili u staro doba obnoć kad su sahranjivali mrtvace. **29 foribus templ. opertis celentur** neka se sakriju iza zatvorenih hramovskih vrata (da se ne bi onečistili, videći mrtve). **31 corpora functa sepulcris** sahranjena tijela. **32 positus cibus: priređeno,** prineseno jelo.

10 Svetkovina Ane Perene

Anna Perenna je staroitalska boginja Mjeseca (Luna) u tekućoj godini. Praznik u njenu čast praznovao se 15 marta, **Idibus Martiis,** u vrijeme puna mjeseca na početku proljeća, u gaju same

boginje na Tiberu, jednu milju (oko 1½km) daleko od Rima, idući **Via Flaminia,** jednom od najstarijih cesta rimskih koja je preko Etrurije iz Sjeverne Italije vodila prema Ljubljani i dalje kroz našu kraljevinu. Na taj praznik odlazio je narod u gomilama u gaj. Tu se jelo, pilo, veselilo i zabavljalo kako je ko htio i mogao. To je bio pravi građanski izlet u prirodu. — Jednu malu sliku te svetkovine donose nam slijedeći stihovi Ovidijevi.

1 festum geniale vesela svetkovina. **2 advena Thybri** došljače Tibere (jer Tiber teče iz Etrurije u Lacij). **4 accumbit** jede, blaguje. **cum pare sua** sa svojim drugom (drugaricom), najmilijim. **5 sub Iove durat** boravi pod vedrim nebom. **tentoria ponere** podizati šatore. **6 quibus** = a nonnulis. **7 pro rig. columnis calamos stat.** mjesto čvrstih stupova postaviše motke (stabljike). **8 extendere** raskriliti, raširiti. **9 (tot) annos precantur** žele (jedan drugom) toliko godina života. **10 ad numerum bibunt** ispijaju prema broju. **11 Nestoris ann.,** Nestor, kralj u Pilu u Meseniji, junak u trojanskom ratu, živio je 100 g. »tri ljudska vijeka« kako kaže Homer. **12 Sibylla** proročica Apolonova u pećini kod Kume u Kampaniji, doživjela je duboku (poslovičnu) starost. Ljudi su ispijali čaše prema broju godina Nestorovih, a žene opet prema broju godina stare Sibile. **13 (in) theatris,** naročito iz mima, nacionalne drame rimske. **14 faciles m. ad sua v. iactant** uz pjesmu živo razmahuju rukama, pjevajući živo gestikuliraju. **15 Prevedi:** tromo (nevješto) igraju kolo oko velikog krčaga. **16 culta** nagizdana, dotjerana. **comam diffundere** rasplesti kosu. **17 titubare** teturati, posrtati. **spectacula vulgi s.** zgodan su prizor (scene) običnom narodu. **18 turba obvia** svjetina koja ih susreće. —

11 Osnivanje Rima i Remova pogibija

21 aprila 753 g. pr. Hr. udareni su temelji grada Rima kako su nam zabilježili stari Rimljani u raznim narodnim bajkama i pričama. Toga dana priređivana je u Rimu narodna svečanost u čast staroitalske pastirske boginje **»Pales«** kojoj su se Rimljani molili za zdravlje i napredak svoje zemlje i naroda.

1 poenas luere = poenas solvere: izdržati, podnijeti kaznu. **frater Numitoris** = Amulius koji je svoga brata otjerao s vlasti u Albi Longi i koji je izdao zapovijed da se izlože unuci Numitrovi, blizanci Romul i Rem. **2 sub gemino duce** pod vođstvom blizanaca, tj. Romula i Rema koji su ubili Amulija i svoga djeda Numitora ponovo postavili na vlast. **3 agrestes contrahere** ujediniti seljake. **moenia ponere** = urbem condere. **4 ambigitur** samo se još oklijeva, ne zna se. **6 magna fides av. est** veliko je pouzdanje u ptice. Božja se volja može najpouzdanije doznati promatranjem lijetanja različitih ptica. **experiri** upitati. **7 res** prijedlog. **alter (=Romulus) Palati(i)** (= **montis Palatii**) gdje se nalazio najstariji Rim (»Roma quadrata«). Palacij inače jedan od 7 brežuljaka na kojima se prostirao grad Rim. **8 Aventinum cacumen** = cacumen (glavica) montis Aventini. Aventin je također jedan od 7 brežuljaka. **9 ordine** u jednom redu. **pacto statur** pogodba, sporazum se drži; vrijedi. **10 arbitrium** = imperium (vlast). **11 legitur** = eligitur. **signet,** dodaj kao subj.: Romulus. Prije podizanja grada, morala se, po starom običaju latinskom, najprije plugom povući brazda kuda će ići gradski zidovi (bedemi). **12 Pales** Pala, italska pastirska boginja. Njena svetkovina padala je na isti dan — 21 — IV kad je i Rim osnovan. **subesse** biti blizu. **inde** (= a sacris) **opus movetur** od toga dana počinje se posao, rad. **13 fossa fit ad stol.** jama (temelj) se kopa sve do tvrde zemlje, do kamena. U tu jamu (jarak), koja se zove i **mundus,** nabacaju poljskih plodova i nekoliko šaka zemlje sa susjednog zemljišta s koga su potekli novi stanovnici. **in ima** u dubini. **14 terra petita** uzeta zemlja. **16 accenso igne fungitur n. f.** na novom ognjištu održava se zapaljena vatra (ima uvijek vatre). **17 premens stivam** pritiskujući plužnu ručicu. **18 iugum ferre** vući plug. **19 vox** = preces. **20 Ma-**

vors = Mars, staroitalski bog poljoprivrede, a kasnije bog rata. **Vesta** (boginja kućnog ognjišta) **mater,** oznaka **mater** dodaje se boginji kao što **pater** bogu. **adesse** biti na pomoći **21 pium est adhibere** slobodno je pozvati. **advertere** milostivo pogledati na. **22 auspicibus** (auspex) **vobis** pod vašim voćstvom, zaštitom. **23 Poredaj: longa sit aetas et potentia huic dominae terrae. 25 sub hac** = sub huius imperio. **dies** = sol, dakle: istok i zapad. **25 omina** sretne predznake, dobro znamenje. **(a) laevo** s lijeve strane. Grmljavina s lijeve strane, stojeći prema jugu, značila je u Rimljana dobar znak. **26 polo** = caelo. **27 fundamina iaciunt** polažu temelje (grada). **28 erat** stajao je. **29 Celer,** kasniji zapovjednik po njemu nazvanih 300 starorimskih vitezova (Celeres), kraljeve tjelesne garde. **urget** požuruje, ubrzava. **32 neci dedĕre** ubiti. **35 nec mora** bez otezanja, skanjivanja. **rutro** (rutrum) **occupat ausum** lopatom navali na bezobraznika. **36 premit humum** leži na zemlji (krvav). **37 didicit** = comperit. **introrsus devorat** savladava, ugušuje. **38 clausum habet** krije. **39 exempla fortia servat** = exemplum edit (daje) fortitudinis. **41 exsequias dare** priređuje pogrebnu svečanost. **suspendere fletum nec sustinet** i ne može ustaviti plač (suze). **42 dissimulata pietas** pritajena, sakrivena bratska ljubav. **43 oscula suprema applicuit** (fratri) **posito (in) feretro** posljednji put je poljubio brata na nosilima. **45 artus ungĕre arsuros** namazati tijelo određeno za spaljenje.**46 Faustulus et Acca Larentia** bili su odgojitelji blizanaca. **maestas soluta c.** raspletenih kosa od žalosti. **47 nondum facti Quirites** koji još nijesu bili postali Kvirićani. **Quirites** su se nazvali istom poslije ujedinjenja sa Sabinjanima. **48 Prevedi:** poslije pogrebne tužaljke konačno je zapaljena lomača. **51 nominis huius** (= Caesares). **53 umeris inferiora tuis** (Rim se zamišlja kao ličnost): niže od tvojih ramena, (poslušno, podložno); (inferiora non solum capite, sed etiam umeris).

12 Poštovanje starosti

Izvođenje imena mjeseca maja (Maius) od **maiores** (stariji). **1 caput canum** sijeda glava, sijede kose. **4 pro dis** (= **Penatibus**) **suis in statione esse** biti na straži za svoje bogove (za svoju kuću i ognjište). **5 illa** odnosi se na **ruga senilis** (= senectus). **minor** slabija. **nec utilis** i nesposobna. **8 Poredaj: et »senatus« erat mite nomen aetatis. mite n. aet.** = nomen mitis aetatis (blage dobi) = n. m. senectutis. **9 finita** = **definita. certus** stanovit. **10 unde** = a qua aetate. (**Quaestor** je morao imati najmanje 28, **aedilis** 37, **praetor** 40, a **consul** 43 godine života). **11 et medius** u sredini između. **non idign. illis** razriješi s: a da... **12 interior** s unutarnje, s desne strane. Ako je sa starim čovjekom išao samo jedan mladi čovjek, onda je stariji išao s desne strane mlađega, zapravo sa strane na kojoj su bile kuće (stoga **interior**), da bi bio što manje uznemirivan od ljudi koji idu ulicom. **13 v. rubore digna** riječi koje izazivaju stid, od kojih čovjeka obuzima rumen, vatra u licu. **14 censura** pravo ukoravanja. **15 selecta pectora** = selecti homines. **16 summa** najviša vlast (prenesena).

EX LIBRIS TRISTIUM

1 Ovidijeva autobiografija

Pjesnik nam daje kratak, ali poučan pregled svoje biografije u kojoj naročito ističe svoju naklonost prema poeziji i svoj uspjeh u poeziji. Pjesma potiče po prilici iz treće godine boravka Ovidijeva u Tomima.

1—2 Poredaj: ut noris (= noveris), **qui fuerim ego, ille lusor tenerorum amorum, quem legis, accipe posteritas. qui** = qualis. **lusor ille tener. amorum** poznati šaljivi i zanimljivi pjesnik nježnih ljubavnih pjesama. **amores** (metonimija): ljubavne pjesme. **accipe** (auribus haec) **posteritas** (= posteri): čujte potomci. Ljubavna poezija

donijela je Ovidiju daleko veće uspjehe negoli Metamorfoze i Fasti. **3 Sulmo** (danas: Solmona), u zemlji Peligna, sjeveroistočno od Rima, bogata brdskim potocima i vrlo studenom vodom. **4 milia nov. decem (passuum),** tj. 90.000 koraka (90 milja) ili oko naših 130½ km. **5 editus** = natus. **nec non** = atque. **6 uterque consul:** A. Hirtius i C. Vibius Pansa koji su pali 43 g. pr. Hr. u ratu protiv Antonija koji je opsjedao Bruta kod Mutine (dan. Modena). **7 si quid id est** ako to što znači. **vetus her. ordinis (equestris);** protivno od novo imenovanih vitezova kojima je August dao tu čast. **8 modo** otskoro. **fortunae munere** darom sreće. Pod kraj rimske republike mogao je svako doći u red vitezova, ako mu je **»census equester«** iznosio najmanje **400.000** sestercija (oko 80.000 zlatnih dinara). August je postavio za **equites illustres** (vitezove višega reda) građane koji su imali **»census senatorius«,** tj. 1,000.000 sestercija i koji su bili potomci starog plemena. **9 stirps prima** prvijenac. **11 Lucifer, Stella Veneris:** Danica, zvijezda koja izlazi ujutro pred zoru. **Lucifer idem** = idem dies. **adfuit** zasjao je. **12 libum** kolač. Rimljanin je na svoj rođendan prinosio za žrtvu duhu čuvaru (genius) medeni kolač. **13 haec (dies)** — de quinque festis (diebus). — Svetkovina boginje Minerve **(Quinquatrus maiores)** održavana je od 19—23 marta. Prvoga dana prinošene su svečane žrtve, a drugog i ostalih priređivane su gladijatorske i životinjske borbe. Prema tome i Ovidije i njegov brat rođeni su 20 marta. **14 pugna** zbog borbe. **15 excolere** obrazovati. **teneri** u nježnoj mladosti. **cura** zahvaljujući brizi. **16 ad insignes ab arte v.** vještaci (majstori) u svojoj umjetnosti. **17 eloquium** = eloquentiam. **ab aevo vir.** od rane mladosti. **tendere** naginjati. **18 natus** kao stvoren. **verbosus** rječit. U dvoranama na foru držane su sudske rasprave na kojima bi pala po koja oštra i smjela riječ. **19 sacra cael.** služba nebesnicima, služba Musama. **21 temptare** baviti se čim. **22 Maeonides,** sin, Meonov, tj. Homer. **23 Helicone,** abl. od **Helicon,** brdo u Beotiji, posvećeno Apolonu i Musama. Na njemu su živjele Muse. Ovdje je Helicon upotrebljen mjesto riječi »pōēsis« (poezija). **24 verba soluta modis** (riječi bez metra) = **oratione soluta:** u nevezanom govoru (prozi). **26 numerus** = rhytmus: ritam, mjera, sklad, ton, melodija. **28 fratri mihique** = a fratre et a me. **liberior toga,** tj. **toga virilis** koju je mladi Rimljanin oblačio poslije navršene 16 godine života. Tada je Rimljanin postajao punoljetan. **29 purpura cum lato clavo:** tunika s utkanom širokom grimiznom strijekom (prugom) koja se pružala uz rub sprijeda od vrata pa do nogu. Taku tuniku (tunica laticlavia) nosili su senatori, a u doba Augustovo i sinovi senatora i vitezova koji su se htjeli posvetiti višim drž. zvanjima. **Tunica** bi donekle odgovarala našoj košulji. Košulju u pravom smislu riječi počeli su Rimljani nositi istom u IV vijeku po Hr., i to od lanena platna. **30 studium** sklonost, zanimaje. **31 geminare** podvostručiti. **perit** = moritur. **32 pars mei** dio moga »ja«, moje drugo »ja«. **33 cepimus** = accepimus. **34 e viris tr.** on je po svoj prilici bio jedan od **tres viri capitales** koji su kao niži činovnici vodili nadzor nad tamnicama i sudili robovima. **pars una** = unus. **curia** = senatus (koji se sakupljao u kuriji). Ulaz u drž. vijeće (senat) otvarala je kvestura. **clavi mensura coacta est** (= angusta facta est): širina (mjera) strijeke (trake, pruge) sužena je. Ovidije se odrekao drž. službe, pa je opet obukao tuniku s uskom strijekom kakvu su nosili vitezovi. **36 illud onus,** tj. drž. služba (curia). **38 soll. ambitionis fugax eram** stalno sam izbjegavao kortešovanje (pri izborima), koje donosi samo glavobolju (nemirno, koje uzrujava). **39 Aoniae** (Boeotiae) **sorores** = Muse. **40 iudicio meo s. am.** (otia): koji sam po svojoj sklonosti uvijek volio. **41 colui fovique** poštovao sam i volio. **42 vates** vidovit čovjek (vrač), pjevač, pjesnik. **43—44 Aemilius Macer** (umro 16 g. pr. Hr.), pisao je didaktične pjesme o pticama (»volucres«), zmijama (»serpens«) i ljekovitim travama **(»herba«). legit** = recitavit. **45 Sextus Propertius** (50—16 pr. Hr.), elegičar, napisao je vruće »ljubavne elegije« (»ignes amoris«) u 5 knjiga u kojima opjevava svoju dragu Cintiju. **recitare,** po ondašnjem običaju čitati svoje pjesme i druga

djela pred prijateljima i užim krugom poznanika. Pod carem Augustom čitalo se i pred širom javnošću. **46 iure sodalicii** (-ium): vezom drugarstva, propisima našega društva. **47 Ponticus heroo** (versu, hexāmēter), pisac epa »Thebais«, slavan zbog **versus herous. Bassus,** pjesnik satira koje nijesu sačuvane. **48 convictus** prijateljsko društvo, krug. **49 n. aures tenere** zanositi, očaravati. **numerosus** ritmičan, milozvučan. **Q. Horatius Flaccus** (55—8 po Hr.) jedan od najvećih pjesnika rimskih, zanosio je i čitaoca i slušaoca u svim vremenima skladnošću svojih pjesama. **50 Poredaj: dum Ausoniā** (= Romana) **lyra ferit** (dok je udarao na aus. liri) **carmina culta** (krasne, umjetne pjesme). **51 P. Vergilius Maro** (70—19 pr. Hr.), pjesnik Eneide, posljednje godine svoga života proveo je u povučenosti u Napulju; stoga: **vidi tantum. Tibullus** (54—19 pr. Hr.), elegijski pjesnik. **52 fata amara** (subj.): gorka sudbina. tempus **amic. m.** prilika za prijateljevanje sa mnom. **53 C. Cornelius Gallus** (69—27 pr. Hr.), osnivač rimske elegije prema aleksandrijskom uzoru. Pjesme mu nijesu sačuvane. **54 serie temporis** po vremenskom redu, po vremenu. Prema tome elegičari su: Gallus, Tibullus, Propertius, Ovidius. **56 non tarde** rano. **Thalia,** Musa vesele poezije, ovdje uopće za poeziju. **59 moverat ing.** oduševila me je za pjesmu. **60 nomine non vero** (izmišljenim imenom, pseudonimom) **dicta mihi** (= a me). **Corinna,** pseudonim pjesnikove drage. **62 emendaturis (šaljivo)** = ut emendarent. **63 fugere** biti prognan, izgnan. **placitura** = quae placuissent. **65—66 Poredaj: cor mihi erat molle** (lako, brzo plane) **nec inexpugnabile** (što se lako osvaja, osjetljivo). **Cupidineis telis** = Amori. **quodque** = et tale, ut id. **movēre** uzbuditi. **67 cum,** koncesivno. **hic** = talis. **ignis** žar (ljubavni). **68 fabula** ogovaranje u gradu. **71 sine crimine** bez prigovora. **72 Prevedi:** ona ipak ne bi trebalo da mi bude dugo (trajno) drug u braku (u životu). **75 (in) prima iuventa bis fecunda** u prvoj (ranoj) mladosti rodila je dvaputa (dvaputa bila je majka). **77 genitor** = pater. **sua fata** doživjeti suđene godine. **78 lustrum** vrijeme od pet godina. **79—80 quam fleturus fuit me ademptum** = quam ille flevisset, si ego ademptus essem. **adimi** biti oduzet; umrijeti. **proxima** ubrzo. **iuste ferre** zadnje počasti iskazati. **81 tempestive** u pravo vrijeme. **85 exstinctis** = mortuis. **nisi** = praeter. **86 gracilis** tanak, bestjelesan. **effugit,** Rimljani su vjerovali da se duša istom na lomači odvojila od tijela. **87 si vos, umbrae parentales** (= parentum), **fama mea** (glas o meni) **contigit** (doprijeti do koga). **88 in Stygio foro** na trgu u podzemnom svijetu (**Styx**, rijeka u podz. svijetu). **crimina nostra** moj se prijestup pretresa, govori se o mome prijestupu. Pjesnik prenosi običaj s gornjeg u donji svijet. Kao što se u Rimu na trgu doznavalo za sve dnevne novosti, tako pitaju sjene na trgu u donjem svijetu sve nove putnike za najnovije događaje na gornjem svijetu. **89 scite,** u prozi **scitote. 90 error** zabluda, nesporazum. **iussae fugae** (= exsilii): presuđenog, određenog progonstva. **91 manec** duše pokojnika. **studiosa pectora** naklonjena srca. **93 pulsis mel. annis** pošto su iščezle (pošto je nestalo) godine muževne snage. **94 ant. comas miscēre** prorijediti pređašnju (crnu) kosu. **95—96 Poredaj: post meos ortus** (od moga rođenja) **eques victor** (pobjednički), **vinctus olivā Pisaeā decies praemia abstulerat. Pisaea** od **Pisa,** grada u Elidi, u zap. Peloponesu, a u neposrednoj blizini Pise nalazi se **Olympia** gdje su se održavale olimp. igre svake četvrte, a ne pete godine, kako Ovidije krivo računa. **97—98 Poredaj: cum ira laesi** (uvrijeđen) **principis iubet me quaerere Tomitas** (stanovnici grada **Tomi**), **positos** (naseljen) **ad laeva** (na lijevoj obali) **maris Euxini. 100 meo iudicio testificari** svojom izjavom posvjedočiti. **101 nefas comitum** nevjernost pratilaca (tj. mnogih prijatelja). **famulos nocentes** = famulorum noxas (štete, krađe od strane sluga). **102 Poredaj: tuli multa non leviora ipsā fugā** (= exsilio). **103 indignari** držati za nedostojno. **104 viribus suis usa** napregnuvši sve svoje sile. **105 mei,** tj. svoju narav. **per otia ducta v.** život proveden u miru. **106 insolita manu. arma temporis** oružje svoga položaja, svoje sudbine, tj. predanost i ustrpljivost. **108 occultus et consp. polus** južni i sjeverni pol. **109 tacta mihi acto** = tacta (tangere: stići) a me acto (longis err.). **110 iuncta** = finitima (Getis pharetratis: u blizini Geta koji nose tobolce, tj. strijelu i luk). **Sarmatis** (-idis): sarmatski. **Sarmatae** su nastavali današnju južnu Rusiju. **111 hic** u Tomima. **quamvis ego finit. armis circumsoner** premda se oko mene, u najbližoj blizini, vodi borba. **112 levo** tražim da oblakšam. **113 quod,** tj. carmen. **referre** kazati, podnijeti pod uši. **114 diem absumo et decipio** ubijam i prekraćujem vrijeme. **115 duri labores** teška nedaća. **116 taedia** (od taedium) **me habent** dosadan mi je. **lucis** = vitae. Genitiv **lucis** zavisi o **taedia. 122 ab exsequiis** = post funus. **123 detrectat praesentia** ponizuje sadašnjost, savremenike, sve živo. **Livor** zavist (blijeda). **iniquus** pakostan. **124 mordēre** nagristi. **125 cum,** koncesivno. **fama maligna** rđav glas. **127 cum,** koncesivno. **128 dicor** smatran sam. **plurimus** najviše. **129 Poredaj: si quid veri praesagia** (slutnja) **v. habent. 130 ut** (konces.): uzmimo da, recimo da. **131 favor** naklonost. **ferre** steći. **132 grates** (= gratias) **ago. —**

2 Oproštaj s Rimom

Za vožnje po Sredozemnom Moru pjesnik oživljava uspomenu na posljednju noć koju je proveo u Rimu, prije svoga odlaska u progonstvo. Opisuje bol i malodušnost koji su snašli njega i njegove, i tužan rastanak s njima. To je jedna od najdirljivijih elegija Ovidijevih. Ona je učinila silan utisak na velikog njemačkog pjesnika Getea (Goethe). Kad se Gete 21 IV 1788 opraštao s Rimom s osjećanjem najvećeg bola, pali su mu na pamet početni stihovi ove elegije. I kad bi se god kasnije sjetio tih stihova, udarile bi mu suze na oči. Gete je svoj Vajmar (Weimar) uspoređivao s Ovidijevim Tomima. **1 subit** (animo ili animum): dođe, pane na pamet. **2 mihi tempus supr.** (ultimum) **fuit** udario mi je posljednji sat (čas rastanka). **Urbs** = Roma. **3 repeto (memoriā):** sjetim se. **5 Caesar** = Augustus. Imenom Caesar nazivali su se svi rimski carevi. (Uporedi današnje riječi: car, ćesar). **6 finibus extremae Ausoniae** = finibus extremis Italiae (pjesnik nije smio ostati nigdje u Italiji). **Ausonia** je nazivana najprije Donja, a kasnije i čitava Italija. **7 spatium** = tempus. **mens** raspoloženje. **apta parandi,** dodaj: za put. **8 torpēre** ukočiti se. **longā morā** od dugoga vremena, otezanja, zadržavanja (između careve zapovijedi i odlaska u progonstvo). **9 non mihi cura fuit servorum** nijesam se brinuo za. **legendi comites** (akuz.) = eligendi comites (biranje pratnje, pratilaca). **10 non (mihi cura leg. com., serv.) vestis opisve** (za putničko odijelo ni za novac i brašenicu-hranu na putu) **profugo aptae.** Rimljani nijesu na putu rado nosili togu, nego ogrtač (kabanicu) bez rukava, naročito u krajevima s oštrom klimom. **Paenula** (ogrtač bez rukava) odgovara našoj današnjoj pelerini. **11 stupere** izgubiti se od straha. **Iovis ignibus** = Iovis fulmine. **12 vitar suae nescius est** ne zna da živi, nesvjestan je svoga života. **13 ut** čim. **nubem animi** pomračenje uma. **removere** dignuti, ukloniti. **14 convalescere** pribrati se, oporaviti se. **15 abiturus** opraštajući se, na odlasku. **16 qui modo de multis** od kojih donedavno mnogih. **erant** = aderant. **17 acrius** još žešće (nego muž, tj. Ovidije). **tenere** držati u zagrljaju. **18 imbre (lacrimarum) cadente usque ad ind. genas** dok je kišu suza bez prestanka lila (prosipala) niz nevino lice. **19 nata** = filia, Perilla, njegovo jedino dijete, bila je udata u Africi. **sub. Lib. oris** na afričkim obalama. **diversa** odvojena od mene. **20 certior esse** = certiorem fieri (biti obaviješten o ... (s gen.). **21 adspiceres** (potencijal.): kamogod bi pogledao; inače bi uz **cumque** stajao indikativ. **sonare** čuti se. **22 forma intus erat n. tac. fun.** u kući je izgledalo kao da se nariče nad mrtvom glavom **(non tac. funeris). 23 femina virque pueri:** žena i muž i njihovi dječaci (to je kućna posluga — robovi pjesnikovi) tuguju »zbog moga ukopa« **(meo funere maerent). 29 Capitolia,** plural mjesto sing.; obično zbog metra. **30 nostro lari** = nostrae domui. Kuća Ovidijeva nalazila se u blizini Jupiterova hrama na Kapitolu, ali ga to susjedstvo nije izbavilo iz nesreće. **31 (in) vicinis sedibus**

u blizini. **numina, templa, di,** vokativi. **32 iam nunquam** nikada više. **33 urbs Quirini** = urbs Romuli. **34 este salutati in omne tempus** ostajte mi zdravo zauvijek, vječno. **35 clipeum post vulnera sumo,** poslovično. Smisao je: odviše kasno vam se molim; progonstvo je zaključeno. (Uporedi: Poslije boja kopljem u trnje!). **36 odiis (Caesaris) exonerate h. fugam** = (exsilium): dignite (skinite) mržnju s ovog progonstva. **37 cael. viro** = Augusto. **error** zabluda. **38 culpa** omaška, pogrješka (iz neopreznosti). **Poredaj: ne putent scelus esse pro culpa. 39 auctor poenae** onaj koji je izrekao (odredio) kaznu (August). **40 placato deo (Augusto)** ako je bog umiren. **non miser** srećan. **42 singultu imped. medios sonos** premda ju je jecanje gušilo (prekidalo) usred govora. **43 adsterněre** baciti se na tle (zemlju). **44 exstincti foci** ugašeno ognjište. Ugasilo se kućno ognjište zbog duboke žalosti. Znak da je u neku ruku prestao život u kući povodom odlaska domaćinova. **45 in adversos Penates** pred Penatima. Pjesnici često izjednačuju Penate s Larima. **effundere** (verba) izgovoriti. **46 deplorare** izgubiti. **(verba) non valitura** koje neće imati uspjeha. **47 praecipitata nox** poodmakla noć. **spatium morae negabat** = me amplius morari vetabat. U pjesničkom jeziku noć se diže i pada. **48 Parrhasis** adjet. od **Parrhasia** (Arkadija). **Parrhasis arctos** (arkadska mečka): Veliki Medvjed. Kalisto, kći arkadskog kralja Likaona, pretvorena je u mečku (medvjedicu) i preobražena u zvijezdu Velikog Medvjeda, odatle **Parrhasis arctos** (Vel. Medvjed). **49 blandus** nježan. **50 fugae iussae** prije određenog progonstva. **51 aliquo properante** kad bi se ko žurio. **urgere** nagliti. **52 vide** pogledaj, promisli. **54 hora** vrijeme (sat). **qua foret** (= esset) **apta propositae viae** koje bi bilo zgodno (podesno) za namjeravano putovanje. **55 tetigi** (limen) stao sam na prag. **revocatus s.** povratio sam se. **56 animo indulgens** slušajući nutarnji glas (srce). **58 summa** = extrema (posljednji). **60 pignora cara** glave svojih milih. **61 Scythia est,** pretjerano, jer su Tomi, mjesto Ovidijeva progonstva, bili u Mesiji. **62 utraque iusta mora est** oboje opravdava moje zadržavanje. **66 pectora iuncta Thesea fide** srca vezana vjernošću jednoga Teseja. Tesej je pomagao svome drugu Peritoju u svim nevoljama. Tesej je pratio Peritoja i u podzemni svijet kad je ovaj htio da otme Persefonu, ženu boga Plutona. **68 in lucro mihi est hora** svaki čas mi je dobit. **70 Poredaj: complectens quae animo meo proxima** (sunt). **72 stella gravis** teška kobna zvijezda (jer se moraju rastati). **Lucifer** Danica (zvijezda koja donosi svjetlost). **73 membra** život. **75 dolere** trpjeti. **Mettus,** običnije **Mettius Fufetius, dictator Albanorum,** saveznik rimskog kralja Tula Hostilija; ali kad ga je iznevjerio, onda je po zapovijedi Tulovoj svezan konjima za repove i tako rastrgan. **75—76 cum in contraria versos equos habuit ultores proditionis** kad su mu se konji potjerani na protivne strane osvetili za izdaju (kad su ga konji rastrgali za kaznu zbog izdaje). **78 nuda pectora** razdrljene, razgolićene grudi. U znak žalosti razderali bi odijelo sprijeda na grudima. **79 umeris inhaerens** vješajući se o ramena. **80 miscuit lacrimis meis verba** propratila je moje suze riječima. **81 simul** zajedno. **83 via facta est** = via patet. **ultima tellus me capit** ima mjesta i za mene na kraju svijeta (posljednja zemlja). **84 accedam profugae rati** sa mnom dolazi izgnaničkoj lađi... **88 manus dare** popustiti. **victas utilitate** nadvladana razlozima vlastite koristi. **89 sive** ili još više. **sine funere ferri** da me živa nose u grob. **90 per hirta ora immissis comis** neobrijana sa zapuštenom bradom. Rimljani ondašnjega vremena nijesu nosili brade. **91 amens** besvjestan. **tenebrae oboriuntar** magli mi se pred očima. **92 semianimis** (semjanimis, jer je tu sinicesa): polumrtav. **procumbere** srušiti se. **93 turpis** prljav. **94 gelida humo levare** dići se sa studene (ledene) zellje (patosa). **95 se (desertam); desertos,** jer nema domaćina. **complorasse-vocasse,** dodaj: narratur. **98 habere** nositi. **99 ponere sensus** dokončati bol. **100 respectu mei** misleći na mene. **101—102 et vivat, (ut) absentem sublevet** (uzdižati, podupirati, naime: molbama kod cara).

3 Ljuta zima

Pjesnik nam živo i jasno opisuje prvu zimu koju je proveo u svom progonstvu u Tomima, na zapadnoj obali Crnoga Mora. Ko poznaje blagu klimu u Italiji, lako će shvatiti pjesnikovo opisivanje »sibirske« zime u Tomima. — Tu pjesmu nije pjesnik napisao prije početka 10 g. po Hr.

1 istic u Rimu — **in Urbe. ademptus** udaljen, izgnan. **2 superest** još živi. **3 Prevedi:** pod zvijezdama koje nikada ne dotiču more, tj. nikada ne zalaze: Veliki i Mali Medvjed. Čitav je stih atribut uz **me** u 4 stihu. **5 Sauromatae** = **Sarmatae,** stanovnici Sarmacije, pustog kraja na obalama Crnog Mora. **cinguntur** naokolo stanuju. **Bessi,** tračanski, razbojnički narod u sjeveroistočnoj Trakiji oko planine Balkana (Haemus mons), a prostirali su se sve do obala Dunava (Ister, Hister = Donji Dunav). **Getae,** tračanski narod oko obala Donjeg Dunava pa sve do njegova ušća; u Tomima se govorilo getskim jezikom. — Ovidije je naučio getski tako dobro, da je u tom jeziku ispjevao jednu himnu caru Augustu. — **6 ingenio.** Ti su narodi bez svake kulture i civilizacije i ne znaju za poeziju. **8 liquidus** = dum liquidus est: dok još nije zamrznut. **repellit** (= impedit) **bella** odbija pljačkaške navale. **9 squalentia ora protulit** pomolila je mračno, sumorno lice. **11 vetat** onemogućava. **12 liquet** jasno je. **axis tremens** užasna zima (od koje se trese i nebeski svod), strašna klima. **premi** biti primoran trpjeti pod. Posljedica je mrazovite zime, da pljačkaški narodi (has gentes) sele prema jugu. **13 iactus** (od iacio, 3) napadan. **resolvere** otapati. **14 indurare** stvrdnuti, smrznuti. **16 bima** (-us) dvije godine, dvije zime. **17 commotus** buran, nadut. **18 rapta ferat** = rapiat et (au)ferat. **19 sutis** (od suere: šiti) **bracis, bracae:** hlače, čakšire, gaće kakve su nosili sjeverni (Germani) i istočni narodi, pa su ih kasnije i Rimljani počeli nositi. **mala frigora arcent** štite se od ljute zime. **20 ora patent,** nepokriveno je, otvoreno je. (Uporedi: Eskime!). **21 capilli glacie pendente moti sonant** kosa pri svakom pokretu zveči (klepeće, šušti) od leda koji se uhvatio na njoj. **22 barba inducto gelu nitet candida** brada, pokrivena injem, bijeli se i sjaji (brada se od inja ukočila). **23—24 vina nuda** (= nudata) **consistunt servantia form. testae** vina se smrzla i stoje ukočena, zadržavajući oblik suda (**testa** zemljani sud). — Sud je prsnuo i vino ostalo smrznuto u velikom komadu i u obliku suda. **24 nec hausta meri (merum** čisto vino), **sed data frusta (frustum** komad): i ne piju vino u tečnom stanju (peharima), nego u komadima, datim iz ruke. **meri,** gen. partitivus. **25 concrescere** smrzavati se. **26 de lacu eff. fragiles aquae** iz jezera se vadi (crpe) krta (krhka) voda (komadi leda koji se lako razbijaju). **27 papyriferus amnis,** tj. Nil. **28 miscetur v. freto** izlijeva se u nepregledno more. **per o. multa** mnogim ušćima. **29 caerulei latices** plava voda. **ventis dur.** (abs. abl.): kad vjetar smrzne (pl. vodu). **30 serpit aquis tectis** (tegere): puzi pod ledenim slojem. **33 supter lab. undis** dok ispod njih teče golema rijeka. **35 vix credar** jedva bi mi ko vjerovao. **falsi** za laž. **36 rata fides** potpuna vjera; pouzdanje. **37 glacie consistere** zamrznuti se. **pontum** Euxinum. **38 lubrica testa premebat** skliski (glatki) ledeni pokrov ležao je na (prevlačio je). **39 calcare d. aequor** stupiti na tvrdu površinu. **40 unda summa** površina vode. **sub pede non udo** = sub pede, qui udus non erat. **41 Leandre,** gr. vokativ od **Leandros** (Leander, -dri), mladić iz Abida na Helespontu, dragi Here (Heró), Afroditine svećenice, iz Sesta na Tračkom Hersonesu, koji je svaki dan plivao Heri preko Helesponta (morski tjesnac je širok 1350 m). Na kraju se Leander utopio kad je za jedne velike bure na moru pokušao da prepliva Helespont. Kad je Hero ugledala njegovo mrtvo tijelo, skočila je i sama u more. **42 mors tua crimen non foret aquae ang.** (moreuz): ne bi se tvoja smrt upisivala moreuzu u grijeh. **43 pandus** kriv, zgrčen. Delfini zgrče leđa kad se bacaju, dižu. **44 coercet** sprječava. **hiems** led. **45 alas iactare** mahati krilima. **insonare** hučati. **46 in obsesso gurgite** na svezanom, ledom pokrivenom moru. **49 haerere ligatos** čvrsto se zabosti, na-

taknuti. 52 **redundatas aquas** = redundantes aquas: prelijevajući se, tamo amo tekući. **(e)flumine** iz rijeke. **cogit** steže, zgušnjava. 53 **aequari** postati ledena površina, površina od leda. **Histro aequato,** abl. absol. 54 **invehitur** navaljuje (na konju). 59 **stridentia plaustra** škripava volovska kola. 60 **et quas div.** = et divitias, quas. 62 **lar** kuća. 63 **cadit** poginu. **hamatus** kukast. 64 **ferrum volucre** brza strijela. **tinctilis** tečan. 66 **insons** nevin. 68 **vomere presso** (in terram): duboko zaoravši. 70 **cessat iners terra** zemlja leži neobrađena. **relicta rigido statu** ostavljena u mirnom stanju (u stanju mirovanja). 71 **pampineus** od vinove loze. 72 **cumulare lacus** (-us) puniti badnjeve, velike kace. **fervidum mostum** pjenušavi, uzavreli mošt. 74 **loca adire** pohoditi krajeve. 75 **cum max. orbis pat.** dok se veliki svijet prostire (tako daleko).

4 Utjeha u pjesmi

Četvrtu knjigu svojih Elegija (Tristia), napisao je Ovidije između 10 i 11 g. pr. Hr. U prvoj elegiji koja nam služi kao uvod, objašnjava nam pjesnik zašto još pjeva pjesme, premda je zbog pjesama otišao u progonstvo, i opisuje svoje bijedno stanje u Tomima.

1 **Si qua vitiosa f.** ako bude kakvih grješaka, manjkavosti. 2 **excusata** ispričan, izvinjen. **habe** = puta. 3 **mihi** = a me. 4 **intenta** (s dat.): napeta, zaposlena čime. **usque** = semper. 5 **hoc est** to je razlog. **compes** gvožđa, lisičine. **fossor** kopač, težak. 6 **cum gr. opus mollit** (ublažava, olakšava) **indocili numero** (neizvještačenom, prirodnom melodijom, ritmom). 7—8 **cantat et (= etiam) is, qui ... trahit. inniti** odupirati se o što. **limosa harena** blatnjavi pijesak, obala. **pronus** naprijed nagnut. **adverso flumine** uz vodu. 9 **pariter refert** jednoliko privlači. **lentus** spor, lijen. 10 **in numerum** po taktu, ritmu. **br. iactat** kreće (okreće) ruke. **pulsa aqua** (abl. absol.): kad udari po vodi (veslom), (kad stavi vodu u stanje kretanja). 11 **incumbere** nasloniti se (na štap). **residĕre** sjesti. 12 **carmen arundineum** pjesma na pastirskoj fruli, uz past. frulu. **mulcere** razveseljavati. 13—14 **labor ancillae** (služavke) **pariter** (= simul) **cantantis, simul trahentis data pensa** (koja ujedno isprede određenu i odmjerenu kudelju vune) **fallitur** (ostaje neprimjećen) **et decipitur** (zaboravlja se, ne vidi se). 15 **abducta Lyrneside** (Lyrnesis): zbog odvedene Lirnešanke; djevojka iz Lirnesa, grada u Troadi, tj. Briseida, Ahilova robinja koju mu je oduzeo Agamemnon. 16 **Haemonius** tesalski. **attenuare** umanjiti. 17 **trahere** vući za sobom. 19 **levare** tješiti. **Musa iussa petentem loca Ponti: Musa** koja mi je zapovjedila da idem, da se naselim u kraju pokraj Crnog Mora. 20 **fugae** = exsilii. 21 **Sinti** (= Thracii) **militis:** dodaj i uz **insidias** i uz **ensem. Sinti,** trački narod.

5 Moć vremena

U ovoj elegiji koja nije upućena ni na jedno određeno lice, pjenik se tuži da vrijeme koje sve liječi i mijenja, ne može ublažiti njegove muke i patnje.

1 **tempore,** naročito ponavljanje iste riječi na početku više rečenica koje dolaze jedna iza druge, zove se »anaphŏra«. **ruricolae taurus** bik seljakov. **patiens fit** privikava se, uči se da podnosi. 2 **praebet et** = et praebet. 3 **lentae habenae** gipke, savitljive uzde. **lupi** đem, željezo od uzde sa željeznim vučjim zubima koje se stavlja u konjske žvale. **placido ore accip. d. lupos** mirno prima tvrdo željezo (đem) od uzde u svoje žvale (u vilice). 5 **compescere** ukrotiti, obuzdati. 7—8 **et belua Inda** (= elefant), **quae obtemperat ... monita** (-orum) opomene, dovikivanja. **servitium subit** podnosi ropstvo. 9 **extensus** rastegnut, proširen, širok. **racema** zrno, jagoda (u grozdu grožđa). 10 **granum** zrno. **capere** primati. **intus** u sebi. 11 **tempus producit semen in c. aristas** vrijeme pomaže sjemenu da dođe do žutog klasa. 12 **tristi** = acerbo. 13 **hoc** = tempus. **tenuat dentem aratri renovantis terr.** tanča (umanjuje) zub pluga koji ugaruje (obnavlja) zemlju. 14 **rigida silex** tvrdi kremen. **adamanta,** gr. akuz. sing. od **adamas:** tvrda kovina (metal). **terĕre** izlizati. 16 **levare** jačati, krijepiti, uzdizati. 17 **lapsa vetustas** dugo vrijeme koje prolazi, izmiče. 18 **attenuare (potest)** umanjiti (tugu, jad).

EPISTOLAE EX PONTO

1 Svojoj supruzi

Starost je teško breme. Ona ne dolazi samo s godinama života, nego nju donose i teške brige i različite muke koje mogu snaći čovjeka i u mladosti. Ovidije piše svojoj supruzi nježno i bolećivo, tužeći se na svoju starost koja ga je snašla prije vremena, potrusujući mu glavu sijedom kosom i ostavljajući duboke brazde na njegovu licu.

1 **canis aspergitur (aetas)** posipa se, potrusuje se sijedom kosom (sijedim). 4 **lusus (plur.)** veselje, zabave. **iuvare** goditi, veseliti. 8 **labor** muka, nedaća, nesreća. 47 **iuvenem** mladu (ženu). 48 **nostra mala** moja nesreća, sudbina. 49 **di faciant** kad bi bogovi dali! 50 **mutatis comis** (abl. absol.) u izmijenjeno lice. **oscula ferre** poljubiti. 51 **non pingue c.** mršavo, smršalo tijelo. 52 **gracile (corpus) facere** iznuriti, oslabiti. 54 **conl. frui** uživati u razgovoru (nikad više nadanom).

2 Vulgus amicitiam utilitate probat

Ovu je elegiju uputio Ovidije svome prijatelju Maksimu koji se nije ponio prema njemu kao mnogi drugi koji prijateljuju s ljudima samo dok od njih imaju koristi. Malo je koji pjesnik uopće opjevao staru istinu »Narod cijeni prijateljstvo po koristi« kao Ovidije, premda ta istina, nažalost, postoji i u današnje doba.

2 **utilitate probare** cijeniti, procjenjivati po koristi. 3 **cura prius est** = prius curatur.**expedit koristi,** korisno je. 4 **fides** vjernost. 6 **Poredaj: qui putet virtutem esse pretium sui** (da vrlina sama po sebi vrijedi, da je ona sama nagrada). 7 **decor recte facti** ukras, ljepota dobrog djela. 8 **et paenitet gratis esse probum** i smatra da je naopako (glupost) biti badava pošten. 9—10 **menti avidae detrahe spem fructus** željnom (halapljivom) srcu oduzmi (ako oduzmeš) nadu na dobit (korist). **nemo petendus erit** = nullius amicitia petenda erit. 11—12 **suos redditus** svoje prihode, dohotke. **sollicitis articulis supputat, quid ...** brižljivo (zabrinuto) računa na prste (na članke svojih prstiju) što ... **sollicitis,** pjesnik prenosi duševno stanje ljudsko na jedan dio ljudskog tijela. 13 **secunda** sklona, povoljna. 14 **quae simul intonuit** = at simulatque ea (fortuna) intonuit: ali čim se sreća nasrdila (zagrmjela). **proxima quaque f.** bježi sve što je bilo blizu. 15 **en ego,** predikat je: relinquor. **munitus** opkoljen. 16 **velis flare** duvati u jedra. 18 **lacer** trošan, raskliman. 19 **cumque** i dok (neće ni da izgledaju (se čine) da me poznaju). 20 **proiectus** odbačen, odgurnut, prezren.

3 Život u zemlji Geta

Pjesnik upućuje pismo svojoj ženi, opisujući joj pustu i bijednu zemlju getsku i svoj život u njoj.

1 **aequor,** vokativ (kao i **terra** u 2 stihu). **remex** veslač, vozar. **Iasonio** = Iasonis. Jason (Aesonis filius) došao je na Crno More kad je išao po zlatno runo. 3 **ecquod** = num quod. 4 **abesse** tj. živjeti u progonstvu. 6 **Tomitanus,** adjekt. od **Tomi. condere** = sepelire. 7 **pace tua,** tj. s tvojim dopuštenjem, »u dobrom miru«. 8 **terere** satirati, uništavati. 12 **messor** kosac, žetelac. 13 **pampineus** lozov. 15 **fretum** more. 16 **tecta,** naime: **glacie** (led). 17 **latex marinus** morska voda. 18 **qui dubium** = de quo dubium est. **potus** piće. **sistere** ustavljati. **alere** povećavati. 19 **felix** plodan. 20 tj. zemlja — kopno potpuno je jednako moru zbog svoje neplodnosti. 21 **obloqui** pjevati. **silvis remotis,** abl. absol., kauzalno. 22 **raucus** promukao, krešteći. 23 **tristis** gorak. **absinthium** pelin. 24 **convenire** priličiti, pododarati

se. **26 tinctaque:** et quod tincta. **tabes** gnjiloća, otrov. **27 devius** udaljen, sneruke. **cursus** put, vožnja. **28 Konstr.: quo quisquam nec... eat. 29 quaerentibus nobis** = mihi quaerenti (dat. mjesto a s abl.). **quaerere finem horum** tražiti kraj, svršetak ovome (svemu). **30 usque** neprestano.

ELEGIAE
IZ MLADENAČKIH LJUBAVNIH PJESAMA

1 Pjesnik hvali svoje doba

Ovidije uspoređuje stari Rim koji je imao izgled običnog sela s velegradom Rimom u njegovo doba kad je Rim postao centar kulture i civilizacije rimske.

1 ante = antea. **2 m. opes domiti orbis** veliko blago osvojenog (pokorenog) svijeta. **3 quae** što, kakav. **Capitolia,** plur. od **Capitolium** (Kapitolij). **4 illa fuisse alt. Iovis** da je to bilo (pripadalo) drugog boga. **5 curia,** zgrada za senatske sjednice. August je zgradu »Curia Hostilia« obnovio, ukrasio i posvetio pod imenom »Curia Iulia«. **consilium** vijeće. **6 de stipula** od slame. **Tatio regna tenente** za kraljevanja Tacijeva. **Tatius** je bio sabinski kralj. **7 sub Phoebo ducibusque** pod Apolonom i carevima (carskom kućom). Na Palatinu, upravo na onome mjestu gdje je udario grom u palatu Augustovu, podigao je August Apolonu krasan hram. **Palatia fulgent** palate se carske blistaju. **8 quid erant (antea)? pascua** pašnjak. **9 prisca iuvent** neka staro godi (drugima). **me nunc natum** (esse). **10 moribus apta** odgovara ukusu. **11 lentus** gibak, kovan. **terrae subducere** odnositi, kopati iz zemlje. **12 lectus** biran. **venit** hvata se, lovi se. **13 decrescunt** (montes) sliježu se. **effoso marmore** zbog kopanja mramora. **14 moles** nasip. **fugare** ukloniti, otstraniti; nestati (u pas.). Podižu se nasipi na morskoj obali i na njima krasne vile. **15/16 cultus** obrazovanost, kultura. **in n. annos** do našeg vremena. **nec mansit rusticitas illa sup. pr. avis** i nije se zadržala ona primitivnost (surovost), ostala iza davnih predaka.

2 Čitaocima

Ovidije preporučuje zaljubljenim djevojkama i mladićima da čitaju njegove »Ljubavne pjesme«.

1 non frigida koja ne ostaje hladna, zagrijana. **2 rudis** neuk, nevješt. **tactus** obuzet. **3 quo nunc ego** kao što sam ja sada. **4 agnoscere** upoznati, naći. **conscia signa** rječiti znaci. **suae flammae** svoga žara (ljubavi). **5 ab quo iudice doctus** od koga uhode obavješten. **6 conponere casus** opisati opjevati udes, slučaj.

3 Cijenjenje pjesnika nekad i sad

U staro doba veoma su cijenjeni pjesnici i njihova djela. Međutim se uopće ljudi danas cijene samo po bogatstvu i po zlatu svome. Pjesnici se danas smatraju besposlenjacima i lijenštinama. **1 quid tibi praecipiam?** čemu (zašto) da ti propisujem? **mittere quoque...** da šalješ i nježne stihove. **3 munera** darovi. **4 barbarus ipse placet** čak im se i barbar sviđa. **5/6 plurimus honos (honor) auro venit** najviša čast dolazi od zlata. **conciliatur auro** stiče se, kupuje se za zlato. **7 licet** uzmimo da. **Musis comitatus** u pratnji Musa. **9 poetae fuerunt cura. 10 tulere** odnijeli su. **11 maiestas** ugled. **12 vates** pjevači, pjesnici. **13 Ennius,** pjesnik, rođen u Kalabriji (239—169 pr. Kr.), napisao je »Annales«, ep u kome je opjevao historiju rimsku do svoga vremena. **14 contignus poni tibi** da bude sahranjen blizu (pokraj) tebe. **Scipio magne** = P. Cornelius Scipio Africanus maior (koji je cijenio pjesnika Enija). Na spomeniku velikana rimskih, Publija i Lucija Scipiona, pred Kapenskim vratima grada Rima bile su tri statue od kojih jedna pjesnika Enija. **15/16 hedera,** bršljanom su stari ovjenčavali, nagrađivali pjesnike. **operataque doctis Musis cura vigil** i što je stvorila budna (neumorna) briga vještih (učenih) Musa; što su stvorile neumorne i vješte Muse. **nomen inertis h.** nosi ime lijenštine, besposlenjaka.

4 Ostani, Korino

Korina (Corinna) je pseudonim Ovidijeve drage, kojoj je pjevao svoje ljubavne pjesme. — Njegova Korina hoće da se zaveze morem. Pjesnik je odvraća od toga, upozorujući je na opasnost od putovanja po moru.

1/2 O utinam bibisset fun. aquas kamo sreće da se Argo (lađa) potopljena (pressa) napila smrtonosne vode. **ne quis r. freta moveret** da niko veslom ne udara po moru. **3 soc. Penates** domaći Penati. **4 fallacis** = fallaces. **parat ire** sprema se, hoće da ide. **5 quid tibi timebo** zašto ću za tebe strepiti od. **Zephyri** zapadni, a **Euri** istočni vjetrovi. **6 Boreas** sjevernjak. **egelidus Notus** mlaki južnjak. **8 iniustus** podmukao. **9/10 nec medius pontus habet** i usred mora nema. **tenuis** = tenues (conchas). **tenuis** tanak, fin, krasan. **picti lapilli** šareni kamenčići. Školjke i kamenčići nalaze se samo na svoj morskoj obali. **bibuli lit. illa mora est** njihovo je mjesto uvijek žedna obala (oni se mogu naći samo na suvoj obali). **11 lit. marmor. pedibus signate** označite (obilježite) obalu svojim mramornim nogama. **12 caeca est** u mraku je. **13 Scylla,** stijena u Sicilskom Moreuzu, prema njojzi je vir (vrtlog) Charybdis. **infestare** činiti nesigurnim. **15 eminere** pomaljati se, stršiti čime. **Ceraunia** (danas »Kimara«), na zap. obali Epira. Te gore zovu danas i »Gromovska Brda« zbog čestih oluja i udaranja gromova. **16 quo sinu lat.** u kom se zalivu skriva. **Syrtes,** dva velika pruda u Sredozemnom Moru kod Sjeverne Afrike. **19 respicere** opet ugledati. **fune soluto** ako je konop odriješen. **21 horret** strepi od. **iniquus** neprijateljski. **22 prope** je prilog. **23 si vol. procellae ferunt** ako krilate (brze) bure (oluje) odnesu. **24 Galatea** (kći morskog boga Nereja) **aequa** (naklonjena) **puppi** (lađi) **tuae. 27 excipere umeris** uzeti u naručje. **multa oscula carpere** mnogo puta poljubiti. **28 victima vota cadet** pašće životinja za žrtvu na žrtvenik. **29/30 Lucifer nitidiss. (in) c. alto mihi haec temp.** (to vrijeme) **admisso equo** (u najvećem trku, u galopu) **portet.**

5 Kako se stiče ljubav

Ljubav je krupna, golema stvar. Ona ne poznaje nikakvih zapreka. Ljubav se ne stiče i ne održava vračarijama i ljubavnim napicima od kojih ljudi obično pobjesne — polude. Ljubav se stiče ljubaznošću. — Ne oslanjaj se ni na svoju ljepotu, jer je ona prolazna. Uz tjelesna preimućstva moraš imati i duševna. Tjelesna ljepota bez duha, bez smisla za ljubav, ne vrijedi. Da budeš voljen, moraš imati plemenito srce i naučiti dva jezika. — Prema dragoj moraš biti uslužan i spreman da ispuniš sve njezine želje. Ljubav je teška kao i vojnička služba.

1—2 Magna paro dicere spremam se da govorim o krupnoj stvari. **Poredaj: per quas artes. puer pervagus t. v. orbe** (dječak koji naokolo tumara po tako velikom svijetu), apozicija uz **Amor. 4 modum inponere** odrediti (nametnuti) mjeru. **5 pinnas conpescere** svezati, obuzdati krila; zabraniti letenje. **6 detinuisse deum** zadržati boga (kao što je krilati Amor!) **7 ad Haem. artes decurrit** traži utočište u tesalskim čarolijama. Tesalija je bila zemlja čarolija, vračanja itd. **8 a fronte teneri equi** (ždrijebe) **revellere** otkinuti s čela ždrebeta. Jedan određeni komad mesa otkidao bi se s čela istom oždrijebljenog ždrebeta, i tome se komadu pripisivalo neko čarobno djelovanje. **9 Medeides herbae** Medejina trava. Medeja, kći kralja u Kolhidi, bila je glasovita vračara, čarobnica. **ut vivat am.** da ljubav bude trajna. **10 naenia Marsa** čarobna marsička pjesma. **Marsi,** stanovnici Lacija, krvni neprijatelji rimski, bili su poznati kao čarobnjaci, vrači i ljekari od zmijina ujeda. **11 Phasias** = Medea. **Aesonides** = Iason. **tenere** opčarati. **13 philtrum** ljubavni napitak (piće). **16. quod** to. **facies — forma** lice — stas. **17 tenere** zadržati. **te relicum** (esse). **mirere** = mireris. **18 dotes ing.** duševni darovi. **19 forma** ljepota. **fragilis** prolazan. **20 carpitur** opada. **21 ianthinus** ljubičast; boje kao ljubičica. **22 amissa**

rosa kad je ruža uvenula. **spina** trn. **25 animum moliri** potaknuti, pobuditi duh. **adstruere formae (animum)** ljepoti pridodati duh. **26 ad extr. rogos** do groba. **27—28 nec levis cura** i ozbiljna briga. **coluisse** ispuniti. **30 torquēre** mučiti, kinjiti. **31 iussus adesse f.** pozvan da budeš na trgu. **maturius iussa h.** prije označenog, određenog sata. **33 occurras aliquo, (si) tibi dixerit** ako ti je naredila da kamo odeš, otrčiš. **differ (omnia cetera):** odgađaj! **34 nec turba** (narod) **moretur** (neka ne zakrčuje, preprječuje) **inceptum** (započet) **iter. 35 (si) nocte redibit, epulis perfuncta** (sa gozbe, poslije gozbe). **37 rure** = ruri. **38 rota defuerit** ako je točak pukao, nastradao (defekat se dogodio na t.). **39 Canicula** Ilinštak (zvijezda), mjesec juli u kome su ljetni dani najtopliji. **tardare** ometati. **40 via candida facta per iactas nives** (iacēre; od napadalog snijega). **41 species militiae** vrsta vojne službe. **42 tueri** slijediti. **43 saevi** krvavi. **44 his moll. castris inest** nalazi se u tome nježnom logoru (taboru). **45 solutum** izlivenu. **46 frigidus** ukočen od zime (mraza). **47 Cynthius** = Apollo. **Admetus Pheraeus** Admet, kralj u Tesaliji. Ferejac nazvan po tesalskom gradu **Pherae.** Apolon je poubijao Kiklope, pa je zbog toga protjeran s neba. Nemajući kuda, Apolon je čuvao goveda kralja Admeta kroz 9 godina. **48 delitescere** stanovati. **49 exue fastus** ostavi se, mani se naduvenosti, oholosti. **50 quisquis (es), habe curam mansuri amoris** ko si da si, brini se da sačuvaš ljubav. —

6 Vještina u učtivosti

Ko hoće da očuva djevojčinu ljubav, mora nastojati da djevojka stekne uvjerenje kako je on u nju smrtno zaljubljen. Stoga treba hvaliti i odijelo, i kosu djevojčinu itd. Ako te djevojka uhvati u laži, ne mijenjaj se u licu, jer je to najbolji dokaz da si joj iz učtivosti samo laskao i sve lagao. Tjelesne mane djevojčine nazivaj zgodnim nazivima koji će prikriti te mane i djevojku utješiti. Za godine i kad se rodila, ne pitaj djevojku, naročito ružnu i ako je zašla u godine.

1/2 fac putet (nastoj da vjeruje) **te suā formā att. esse cuicumque est cura** kome god je stalo da. **3 Tyrius** tirski; purpuran, grimizan. Feničanski grad **Tyros** davao je najbolji purpur. **amictus** haljina. **4 Cous** koski, sa sporadskog ostrva Kosa. **Coa** kosko odijelo koje je bilo od krasne, polusvilene, skoro providne tkanine. **decere** da pristaje, dobro stoji. **5 (si) aurata est** ako je ukrašeno zlatom. **6 gausapum** čupava vunena haljina, friz. **7 conpositum discrimen erit** ako bude frizura (kosa) na glavi razdijeljena. **discrimina** razdjelci. **8 torquēre comam** paliti, kovrčati, (brenovati) kosu. **9 saltantis — cantantis** kad igra — kad pjeva (divi se). **10 verba querentis habe** izražavaj svoje žaljenje, što je već prestala! **11 ut,** koncesivno. **violentior** ljuća, goropadnija. **torva illa Med.** od one divljakinje Meduse. **12 lenis** blag. **13 ne pateas** da se ne otkriješ. **13/14 tantum effice** samo pazi. **nec destrue dicta** ne pobijaj, (ne kažnjavaj) laži. **15 ars** pretvaranje. **depre(he)nsus** uhvaćen. **17 mala** mane, pogrješke, **mollire** ublažiti. **fuscus** mrk, zagasit, crn. **18 sanguis** krv; **ten. 19 pactus** razrok. **ravus** mračan, taman. **20 sit gracilis** neka bude vitka. **male viva** jedva živa. **21 habilis** krasan. **turgidus** debeo, naduven, podbuo. **22 proximitate boni** zbog blizine dobra (dobrom koje je blizu) (skrivaj manu). **24 quae mun. rigidus cens. h.** to je zadaća strogog cenzora. **25—25 meliusque peract. tempus et alb. iam legit illa com.** i ako je preturila (bacila za se) bolje godine i češlja već sijede kose. —

7 Razgovor s damom za stolom; igre

cēdere popuštati. **repugnare** prepirati se. **2 partes agere** raditi, vršiti posao. **3 (si) arguet, arguere** koriti, prekoravati. **6 imponere** nametati. **7 numeri** kocke. **8 tu male iacta** (od iacēre) **dato:** ti njoj propuštaj (ne računaj), ako je rđavo bacila. Dama treba uvijek da dobiva. **talus** koščica, kocka. **10 damnosi canes** psi koji donose gubitak. **facito** nastoj, gledaj. — Dvije su bile vrste kocaka: **obične kocke** (tesserae) kao što su i naše sa šest ravnih strana koje su označene brojevima 1—6, i **koščice (tali).** I koščice su imale šest strana, ali samo 4 ravne, označene brojevima 1, 3, 4, 6; druge dvije bile su okrugle bez ikakva znaka. Najsretniji hitac kod koščica bio je **Venus** (iactus Veneris), a najnesretniji **canis.** Igra u novac bila je strogo zabranjena, ali se na to nije pazilo po privatnim kućama gdje bi se kockalo obično poslije bogatih večera. I sam August rekao je jednom prilikom da je na jednoj igri poslije večere izgubio 20.000 (oko 120.000 dinara), a dobio 50.000 sestercija (oko 300.000 dinara, računajući 1 sestercij 3 dinara).

8 U društvu

1 certa mensura bib. tibi a nobis dabitur savjetovaću ti određenu mjeru u piću. **2 praestare** ispunjavati. **3 stimulare** izazvati. **4 ad fera bella** (ruka spremnih) na divlju borbu. **5 si (tibi) vox est, mollis** gibak. **6 dos** dar. **9 declamare** vikati. **10 non sanus** slab.

9 Perike i bojenje kose

I Rimljanke su bojile svoju kosu ili su je odrezivale, pa nosile perike. To je ušlo u modu otkako su upoznale crvenu i plavu kosu germanskih žena. Pojavila se luda želja među Rimljankama za crvenom kosom, pa su mjesto svoje crne kose nosile perike s germanskom crvenom ili plavom kosom. Odatle se razvila jaka i neobična trgovina. — **1 male dispositus** slabo uređen, ukrašen. **2 ponere manu** uzimati u ruku. **inepta** luda. **3 Prevedi aktivno:** Nije dobro da sebe gledaš običnim očima. **4 inmemor esse tui** da se ne sjećaš sebe, da zaboraviš na sebe (kakva si bila). **5 cant. herbae paelicis** (paelex): očarana (obajana) trava suparnice. **6 anus perfida** podmukla baba. **Haem. aquā lavit** tesalskom vodom poškropila. **Haemonia** (= Tesalija) zemlja vradžbina, čarolija. **7 procul omen abesto:** daleko joj kuća; ovdje gluho bilo; nalet je bilo! **9 manu culpāque tuā** zbog ... **facta dispendia** (plur.) nastala šteta, gubitak. **11 Germania.** Plava kosa njemačkog naroda bila je omiljena kod Rimljanki. Stoga su Rimljanke ili bojile kosu u plavoj boji ili su nosile lažnu kosu germanskih zarobljenika. **12 culta eris** bićeš štićena. **triumphatae pl.** pobijeđenog naroda. **13 Poredaj: O quam saepe rubebis, aliquo mirante comas** (dok se bude ko divio tvojoj kosi). **14 empta merce** kad sam kupila robu (kosu). **15 pro me** mjesto mene. **nescio quam Sygambram** neku Sigambranku. **Sygambri,** germanski narod. **16 fama** slava. **18 ora dextra protegit** pokriva obraz desnom rukom. **picta rubore ing. genas** plamteći od stida (crveni) u plemenitom licu. **19 sustinet gremio** drži u krilu. **20 munera non digna illo 1.** blago koje nije dostojno toga mjesta. **21 collige mentem cum v.** odagnaj bol s lica i iz duše; dođi k sebi, budi pametna. **22 conspiciere** = conspicieris: vidjećeš se (u svojoj kosi).

10 Kozmetička sredstva

I Rimljanke su znale za bjelilo, crvenilo, izvlačenje obrva, flastere za poljepšavanje itd. — **1 inducta creta** navučenom kredom. **ind. creta cand. quaerere** nabijeliti se kredom. **2 quae sanguine vero** (od prave krvi). **arte** umjetno. **3 supercilii confinia nuda** sredinu (granice) među obrvama koja je bez dlaka (kose). **arte repletis. 4 sincerae genae** zdravo, čisto lice (obrazi). **p. alūta velat** pokriva mali flaster (za poljepšanje). **5 tenui favilla** tankim (slabim) slojem pepela (čađi). **6 Cydnus,** rijeka u Kilikiji, uz koju je rastao na daleko poznat šafran (crocus). **croco prope te nato** šafranom koji je izrastao blizu tebe. **7—8 Est mihi parvus libellus** napisao sam, istina, malu knjižicu. **quo** = in quo. **medicamina v. formae** sredstva za vašu ljepotu. Poznato djelo Ovidijevo »Medicamina faciei (femineae)«. **curā** po pažnji, brižljivosti. **9 praesid. laesae figurae** pomoć za ozlijeđenu ljepotu. **10 ineres** neupotrebljiv. **11—12 expositas pyxidas** (grčki akuz. od pyxis, idis) izložene, na sto metnute kutijice, škatuljice (za po-

made, praške, puder itd.). **deprendere** zateći. **ars fac. dissimulata iuvat** vještina za koju se ne smije znati (za koju dragi ne smije znati) poljepšava lice. (Dotjerivanje, poljepšavanje lica bila je dakle ženska tajna).

11 Ženske frizure

Rimljanin nije poklanjao veliku pažnju samo dugoj i lijepoj ženskoj kosi, nego je volio da vidi ženu i u svim mogućim frizurama. Iz slijedećeg odlomka možemo vidjeti zašto su Rimljanke nosile tolike i tako različite frizure. — **1 ornatus** nošnja. **decet** pristaje, dobro stoji. **2 elego** = eligo: izbirati. **consulere aliquem** pitati za savjet. **ante** = antea. **3 probat** zahtijeva. **capitis discrimina puri** lijepo razdijeljenu kosu na glavi. **4 Laudamnia sic erat orn. comis** tako očešljanu kosu nosila je Laudamija. To je bila žena Protesilaja, grčkog junaka u trojanskom ratu, koja svojevoljno pođe za njim u smrt kada ga je Hektor ubio. **5/6 exiguus nodus** mala kovrčica, petljica. **ora rotunda volunt summa fr. relinqui** okruglo lice traži da se navrh čela ostavi. **7 iactari** lepršati se po, padati niz. **8 canorus** pjevač. **adsumpta lyra** kad uzmeš liru. **9 Diana succinta** Dijana s opregačom (keceljom). **religare** podvezivati. **10 petit** ide u lov (na uznemirenu divljač). **11 inflatus** raspleten. **laxe** razbarušeno. **12 adstrictae comae** dobro zategnuta, uz glavu priljubljena kosa. **inpedire** omotati, oviti; držati. **13 testudo Cyllenea** kilenska gitara. Merkurije, rođen na brdu Kileni u Arkadiji, izumio je, kako kažu, gitaru u obliku kornjačina oklopa. **ornari** da se dotjera u obliku... **14 sustinere** nositi, davati oblik (nabora). **(capillos) sinus similes fluctibus** nabranu kosu nalik morskim talasima. **16 Hybla,** brdo na Siciliji; poznata pčelinja paša zbog mnogovrsnog cvijeća. **Hyblae** = in Hybla. **in Alpe** od **Alpes, ium;** u pjesnika: gen. sing. **Alpis,** acc. sing. **Alpem,** abl. sing. **Alpe. 17 positus (us)** uređenje kose, frizura. **numero conprendere** nabrojiti. **fas est** moguće je. **18 proxima dies** slijedeći dan. **ornatus** (us) nošnja; frizura. **19 neglecta** neuređena. **20 hesternam (comam) iacere** da je jučerašnja (kosa). **modo repexa (repectere):** upravo počešljana. **21 indulget** pruža (v. ukrasu). **22 damna piare** nedostatke, manjke nadoknaditi. **25 inficit** boji. **26 quaeritur** dobiva se. **27 dens. crin. emptis** sa kupljenom sasvim bujnom kosom. **28 aere efficere** (u)činiti za novac. **alios crines** tuđa kosa. »I mjesto da žena nosi svoju kosu, ona za novac svoju (rođenu) kosu čini tuđom«. **29 nec pudor est emisse** i nije sramota (nema stida) kupiti. **30 ante oculos Herc. virg. chorum** pred očima Herkulovim i djevojačkim korom. Misli se na hram Herkulov i Musa koji se nalazio u devetom kvartu staroga Rima pokraj trijema Oktavijina (porticus Octaviae). — Germanska plava kosa sviđala se Rimljankama. Stoga su Rimljanke svoju kosu ili bojile alkaličnim sapunima u plavu kosu ili su nosile lažnu kosu germanskih zarobljenika koju su kupovale pred hramom Herkulovim.

12 Uvodna i završna riječ Ovidijeva u djelu »Ars amatoria«

I arte vještinom, spretnošću. **regere** upravljati. — **II ferro** mačem. **spolia** trofej, ratni plijen. — **III (ut) sibi dam praecepta** da ih poučim (uputim). **vos eritis prox. cura meae chartae** za vas ću se pobrinuti (vi ćete mi biti na umu) u slijedećoj pjesmi (knjizi), tj. u trećoj knjizi njegova djela (Ars amat.). — **IV mea turba** moja četa, moj mali narod.

13 Slasti života na selu

Selo i priroda, život na selu i u prirodi liječi mnoge bolesti, pa i ljubavnu bolest. **1 studium colendi** zemljoradnja. **2 cedere** ustupati pred, rastjerati, odagnati. **5 obrue Cer. semina versata terrā** spusti (posij) Cecerino sjeme (žito) u prevrnutu (uzoranu) zemlju. **6 quae** =ut ea. **7 Poredaj: ramos curvatos pondere pomorum. 10 tondere** čupati, pasti (travu). **fertilis** bujan. **11 petunt** penju se. **12 referre** donijeti. **13 harundo** svirala. **modulatur** izvija. Svirala je **inaequalis,** jer se sastoji od više trsaka (cijevi) koje zbog upotrebe

svirale postaju svaki dan manje (kraće). **14 turba** pratnja. **15 sonare** odjekivati. **mugitus** rikanje, mukanje. **16 vitulum suum abesse** da (što) joj nema teleta. **17 examen** roj pčela. **suppos. fumus** podmetnut dim. **18 dempti favi** uzeta, skinuta saća. **vimen** trnka, vrbova košnica. I naš narod vadi i danas med iz košnica na taj način da pri vađenju saća (meda) odgoni pčele dimom, držeći u ruci kakvu zapaljenu krpu ili balegu. Pčele kao ni zmije ne podnose dima, pa bježe na sve strane iz košnice. **19 poma** plodovi. **20 levare** ublažiti, umanjiti. **22 deligere** brati. **23 desecare** kositi, žeti. **herbae** žito. **24 tonsus** postrižen, pokošen. **pecten** grablje. **verrere** čistiti. **25 riguus** natopljen. **deponere** posaditi. **26 ducere** sebi dovoditi, privlačiti. **27 venerit insitio** kad dođe, nastane vrijeme kalamljenja. **fac adoptet r. ramus** priljubi grančicu uz grančicu. **28 comae** lišće. **29 animum mulcēre** prijati, goditi duši, srcu. **30 debilis** slab, iznemogao. **debil. pennis** sa spuštenim, opuštenim krilima. **irritus** pobijeđen; zaludan, tašt.

14 Arijadna Teseju

Tesej je mitski nacionalni junak atenski koji je kao i Herakle učinio mnoga odvažna djela, poubijao mnoge razbojnike, zlikovce i štetne životinje, naročito Minotaura, neman (pola čovjek, pola bik) koja je proždirala ljude. Tesej je ubio Minotaura u labirintu Minosa, kralja na Kreti. S pomoću Arijadne, kćeri kralja Minosa Tesej je izišao iz labirinta i poveo sa sobom Arijadnu za ženu. Nju je međutim ostavio na ostrvu Naksu gdje ju je našao bog Bakho i uzeo za ženu. — U svome pismu Teseju jadikuje Arijadna, što ju je ostavio samu, u tuđini, na pustom ostrvu. Opisuje mu kako ga je zvala s ostrva i mahala mu maramom, ali ga nije mogla ni dozvati ni vidjeti. Kad se vrati u Atenu, veli Arijadna, narod će ga sjajno dočekati, a on će njemu ispričati kako je ubio Minotaura i kako izgleda labirint. Ali neka ne zaboravi da kaže i to, kako je nju ostavio samu na pustom ostrvu. Pošto je Tesej ubio Minotaura samo s pomoću Arijadninom, ona mu poručuje da se njegovo slavno i veliko djelo ne smije spomenuti, a da se ne spomene i njezino ime.

1 Theseu, voc. od **Theseus;** accus.: Thesea (grčka deklin.). **3 prodere** izdati. **4 per fac. somnis meis insidiate** ti, koji si podmuklo vrebao na moj san. **5 vitrea pruina** kristalni mraz, snijeg. **6 queri** zacvrkutati; zacviliti. **7—8 inc. vigilans** još ne sasvim budna. **a s. languida** troma od sna, sanjiva. **semisupina** (napola uspravljena) **movi manus prensuras Thesea** pružala sam ruke da uhvatim Teseja. **9 refero** povlačim. **retemptare** ponovo pokušavati. **11 excutere** rastjerati. **12 membra praecipitata viduo toro** noge mi se posjekoše (noge me izdadoše, tj. pala je) kad ugledah postelju praznu (bez muža). **13 adductis palmis** od udaraca (odjeknuše grudi). **14 turbida** neočešljana. **rapere** čupati. **17 utroque** na obadvije strane. **24 scopulus adesus** (adedere) **raucis aquis** stijena (klisura) isprana šumnom vodom. **25 animus** volja. **27 usa sum** imala sam, bili su me. **28 carbasa tenta praec. Noto** jedra koja je južnjak brzo gonio. **29 quae aut vidi... 30 semianimis** polumrtva. **31 languor** zabuna, nesvjestica. **excitor** probudim se. **34 numerum suum non habet** ne drži (lađa) pravi smjer, ne ide pravim smjerom (putem). **35 plangore** udarcima u (prsa). **38 manus late iactatae** mašući rukama okolo po zraku, (davala sam znakove). **39 velamen** platno; rubac. **virga** grana, motka. **40 Poredaj: scilicet admon. oblitos mei. 42 ante** = antea. **torpere** ukočiti se. **43 Poredaj: quid mea lumina** (moje oči) **potius facerent, quam me fler... 45 Cecropius** atički atenski. **patria receptus** ako te domovina primi. **46 celsus** ponosno stojeći; slavljen (ustima). **47 bene** krasno. **narraris** = narraveris. **48 sectus** građen. **per dubias vias** po nesigurnim hodnicima. **49 solam tellure relictam** koju si samu ostavio u pustoj zemlji. **50 Prevedi:** Tvoja slavna djela ne smiju se pominjati bez moga imena. **titulus** počasna titula; slavno djelo.

C. VALERIUS CATULLUS

CARMINA

PRIJATELJIMA I POZNANICIMA

1 Posveta

Katul posvećuje manje pjesme (**nugae**: sitne pjesme) svoje zbirke svome zemljaku i prijatelju historiku Korneliju Nepotu. — **1 dono,** ind. prez. i futur zastupaju, osobito kod starijih pisaca, konj. deliberativni. **donare** posvetiti. **lepidus** krasan, kitnjast. **2 arrida pumex** krhki plavac kamen (kojim su se glačali okrajci knjiga). **Pumex** je obično **masc.,** ovdje **femininum** da se izbjegne gomilanje glasa **o. expolitus** uglačan. **3 Corneli:** Cornelius Nepos, zemljak pjesnikov koji je prve pjesničke pokušaje Katulove lijepo ocijenio i na njih upozorio publiku. **4 aliquid esse** nešto vrijediti. **nugae** trice, sitnice, sitne pjesme, pjesmice. **5 unus** (= primus) **Italorum,** Nepot je prvi lat. pisac koji je u zbijenoj formi napisao univerzalnu historiju (čitavu svjetsku historiju = omne aevum) odiskona dalje. Ni Nepot kao ni Katul nijesu rođeni Rimljani. **6 tribus chartis** (= libris): u tri knjige. Djelo je nosilo naslov **Chronica. Charta** je list, jer su knjige starih samo jedan odulji komad papira koji su smotavali u obliku valjka (smotuljak, svitak, valjak, truba; rola od njem. die Rolle: uloga). **Papir** je izrađivan od egipatske biljke **papyros.** Tvornice papira prvobitno su izrađivale samo listove koji su, po želji, mogli biti i dosta dugi lijepljenjem jednog lista uz drugi. Kasnije su izrađivani listovi smotavani u obliku valjka (Rollen) i u određenoj duljini. Ovakvi dugi listovi doveli su kasnije, kad su starija djela prepisivana, do naknadne diobe djela u knjige ili pjevanja (u epskoj poeziji) za koje stari nijesu prvobitno ni znali. Prema tome na koliko je takvih svitaka (truba) bilo djelo napisano, toliko je moglo imati i knjiga (pjevanja). **7 Iuppiter** tako mi Jupitera! **8 quare** = ergo. **habe tibi** smatraj je za svoju. **8—9 quidquid ... qualecumque** kakva je god ova knjižica i koliko je god male vrijednosti. **hoc libelli** = hic libellus. **patrona virgo** mlada zaštitnica, Musa pod čijom zaštitom stoje pjesnici. **quod odnosi** se na **hoc libelli. 10 maneant perenne** neprestano neka traje, neka vjekuje. **saeclum** vijek ljudski.

2 Veraniju

Katulov pobratim Veranije povratio se kući s putovanja po Španiji, pa mu pjesnik šalje ovu dobrodošlicu. — **2 antistans (antistare** biti draži) **mihi trec. milibus** koji si mi draži nego 300.000 (drugih ljudi). **4 unanimus** jednodušan, složan. **5 nuntii beati,** genit. mjesto akuz. **6 Hiberes, um** Iberci, Španci. **8 collum applicare** zagrliti. **9 saviari** nježno izljubiti. **Savium** je poljubac od nježnosti, **basium** poljubac od zaljubljenosti. Kod starih nije bilo neobično da se prijatelji ljube i u drugim prilikama, a ne samo na sastanku i na rastanku. **10 beatiorum** mjesto: beatorum. —

3 Primamljivi poziv

Prijatelj **Fabullus** pozvan je na gospodski ručak, samo ako hoće da sam donese ručak i pribor, jer je Katulov novčanik prazan. — **2 si tibi di favent** ako ti bogovi budu milostivi, ako ti bogovi dadu. **4 candida** krasna, lijepa. **puella** kao sviračica na kitari. **5 sal** šala. **cachinnus** grohotno smijanje, kikot, veselje. **6 venustus** mio, ljubezan. **8 aranea (ae)** paučina (pauk). **9 meri Amores** čisti bogovi ljubavi. **10 suaviter — eleganter** slatko — krasno. **11 unguentum** parfem. **12 Veneres Cupidinesque** bogovi ljubavi i čežnje. **13 olfacere** mirisati. **14 totum nasum facere** svega u nos pretvoriti.

4 Proljeće se budi

U proljeće 56 g. pr. Hr. pjesnik se, na povratku u otadžbinu, oprašta s Bitinijom i sa svojim prijateljima. U pjesmi se živo ističe pjesnikovo radovanje proljeću i volja za putovanjem. — **1 egelidus** mlak, blag. **2 caeli furor aequinoctialis** bijesna, ljuta ekvinokcijalna bura (ekvinocijalne bure u februaru i martu). **3 silescere(-ui)** umuknuti, zaćutati, umiriti se pred. **auris (abl. causae),** duvanje. **4 Phrygii** = Bithyni. **5 Nicaea,** glavni grad Bitinije. **ager uber** plodno tlo, polje. **6 volemus** od volāre. **7 praetrepidare** biti veoma hitar, nagao. **avet vagari** silno žudi da luta, da tumara u tuđini. **8 studio** (od čežnje za putovanjem), abl. causae uz **laeti. vigescere** postajati živahan. **9 dulcis coetus** mio (drag) skup, društvo, kolo. **comitum** drugovi (contubernales) koji su otišli s njim u Bitiniju u pratnji propretora G. Memija (cohors praetoria). Glavna svrha toga puta bilo je obogaćenje. Kad je Katul vidio da je njegov plan osujećen zbog lakomosti Memijeve, s njim se zavadio. Bio je srećan i veseo kad je u proljeće 56 g. pr. Hr. mogao krenuti natrag kući u Italiju. **10 longe a domo profectos** dugo i daleko od kuće putujući. **simul** zajedno sa mnom. **11 diversus** u različitim pravcima. **varius** raznovrstan, raznolik.

5 Na bratovu grobu

Katulov brat umro je u Troadi kuda je otputovao u sviti nekog rimskog namjesnika. Tu je bio i sahranjen. Želeći da bratovu grobu oda posljednju počast, krenuo je pjesnik s društvom u Bitiniju 57 g. pr. Hr. Na putu se zaustavilo društvo u Troadi, na molbu Katulovu. Tu je pjesnik na bratovu grobu ispjevao ovu pjesmu kao posljednji oproštajni pozdrav.

2 advenio = adveni et adsum. **ad has mis. inferias** (od inferre: prinijeti): da prinesem ovu tužnu posmrtnu žrtvu. — **3 postremum munus donare** iskazati, odati posljednju počast. Ta posmrtna žrtva, počast sastojala se u tome što bi grob polili mlijekom, vodom, medom, uljem i krvlju životinje zaklane za žrtvu. (Uporedi u nas: polijevanje mrtvaca i grobova vinom i uljem, škropljenje svetom vodom kad se spusti u grob). Pod »munus mortis« treba razumijevati i svijeće i vijence. **4 alloqui** mrtvac se poziva da iziđe iz podz. svijeta i primi dar. **cinis** feminini gen. kod pjesnika, inače masc. generis. **5 tete,** podvostručeno **te. 6 indigne adimere** nemilosrdno oduzeti. **7 haec** ovo (žrtve). **parentum** = maiorum. **8 tristi munere** (abl. modi): kao izraz tude i dužnosti, kao dar tuge. **9 (haec) frat. fletu mult. manantia (manare)** obliveno mnogim bratskim suzama. **10 ave atque vale** zbogom! Tako je glasio (pominjući ime mrtvaca) uobičajeni posljednji pozdrav (conclamatio) rodbine i prijatelja na rastanku s grobom.

6 Opet kod kuće

Poslije povratka kući s puta u Bitiniju hvali Katul poluostrvo **Sirmio** koje se pruža u Gardsko Jezero (lacus Benacus). Tu je on imao svoj posjed. — **1 paene insula** skoro ostrvo, poluostrvce. **Sirmio** grad na poluostrvcu, jezičku u južnom dijelu Gardskoga Jezera. **2 ocellus, ocelle** okašce; zenico, biseru (kao nešto najdraže i najskupocjenije). **liquentia stagna** bistra jezera. **3 vastus** prostran. **uterque Neptunus** obostrani Neptun. Neptun je gospodar voda i na istoku i na zapadu. **4 inviscĕre** posmatrati. **5 mi = mihi. Thynia** Tinija, sjeverni dio Bitinije, bliži Bosporu. **Bithyni** Bitinci. **6 liquisse** = reliquisse; dodaj: **me** kao subjekat acc. c. inf. **in tuto,** odnosi se na pjesnika. **7 solutis curis** (abl. compar.): od bezbrižnosti. **8 onus,** tj. **curarum. reponere** stresti. **peregrinus labor** napor na putovanju u inostranstvu. **9 lar noster** svoje ognjište, kuća. **11 quod unum est pro** što jedino donosi utjehu za. **12 (h)erus** gospodar. **13 Lydiae** (lidijski) **lacus** (gen.) **undae,** na Gardskom Jezeru stanovali su nekada Etrusćani koji su se, po predanju, doselili iz Lidije u M. Aziji. **14 cachinnus** grohot, grohotan smijeh. Uporedi: »Neka se smije što god se smijati može.«

7 Arije

(La(h)ko, me(h)ko; reko', dobri', tako je bilo i u Rimu: upotreba glasa **h** nije bila stalna. Ne znamo ko je bio Arije, ali je svakako bio čovjek koji je smjerao na visoko, a kad tamo, on ne zna ni gramatike, nema sluha, plete se gdje treba i ne treba, i to iz petnih žila, a ne onako »nježno i blago« (stih 8), kako je tražio dobar izgovor. — **3 mirifice** = mire. **sperabat** bio je uvjeren. **5 liber**, ujak mu je bio prvi u porodici koji nije bio rob. **6 maternus avus** djed po materi. **7 hoc misso in Syr.**, možda kao namjesnik ili kakav činovnik u namjesništvu. **requiescere** počinuti. **8 audi(e)bant. leniter et lev.** nježno i blago. **9 postilla** = post illa = post ea. **12 Hionios** aluzija na chiōn (gr. snijeg). Jadna Jonija izgubila je, zbog prolaska Arijeva, svoju lijepu i blagu klimu.

8 M. Tuliju Ciceronu

Ironička se zahvala Katulova odnosi, kako se misli, na neku izjavu Ciceronovu o njegovim pjesmama. Katul mu vraća »milo za drago«, ironizirajući Ciceronove govorničke i advokatske sposobnosti u samim superlativima kojima se rado služio Ciceron u svojim govorima.

1 disertissime, prvi žalac Katulov. **disertus,** zaostaje za **»eloquens«.** Sam Ciceron traži od govornika više nego da bude **»disertus«.** (»Disertos ait (Antonius) se vidisse multos, eloquentem omnino neminem«, veli Ciceron u svome djelu **»Orator«). Romuli nepotes** = Romani, izraz iz običnog govora. **2 Marce Tulli,** označava poznatu Ciceronovu samosvijest; tako je Ciceron sam sebe često apostrofirao. Ovo je drugi žalac Katulov. **5—7 omnium,** treći žalac Katulov; riječ se može odnositi i na **optimus** i na **patronus** (zastupnik, branitelj). Ciceron nije gledao koga i što zastupa nego je samo tražio priliku da se istakne kao branitelj.

9. G. Juliju Cezaru

Svoje republikansko uvjerenje nije Katul tajio pred ondašnjim vlastodršcima u Rimu nego je naprotiv svojoj Musi dao drugi pravac. U bockavim i zajedljivim epigramima žestoko je napao Cezara, Pompeja i njihove privrženike. Međutim se Katul, nekako pred svoju smrt, izmirio s Cezarom. **1 nil** = non. **2 utrum . . .,** poslovično: Prema tebi sam potpuno ravnodušan.

10 Svijet je nezahvalan

Povodom nezahvalnosti jednog svog prijatelja pjesnik je ispjevao ovu pjesmu, punu gorčine i odvratnosti prema svemu.

O desine zavisi: **velle** i **putare. quicquam,** unutrašnji objekat uz **mereri. 2 pius** odan, zahvalan. **fieri** pokazati se. **3 Omnia** čitav svijet. **nihil,** ide uz **prodest. benique fecisse** je subjekat uz **prodest, taedet, obest. 4 magis** povrh toga. **5 ut mihi** (obest). **6 Poredaj: quam is, qui modo. modo** (upravo još) ide uz **habuit.**

LEZBIJI

1 Vivamus atque amemus

Naužívajmo se života! Život je kratak. Samo sunce zalazi i opet se rađa. Čovjek kad umre, zaspi vječnim snom iz koga se nikada ne budi.

2 rumores govorkanje, ogovaranja. **3 unĭus. as** mala svota novaca, »para«. **4 soles,** jer svaki dan kao da se rađa novo sunce. I u nas se u izrazu »sunce se rađa« krije isto mišljenje. **occidere** zaći. **5 lux** dan života. **6 nox** noć smrti. **7 bassium** poljubac. **9 usque** neprestano. **10 fecerīmus. 11 conturbare** pobrkati, pomrsiti. Praznovjerje krije brojeve kao i imena da na njih ne može utjecati kakva neprijateljska sila (moć). **12 invidere** poprijeko gledati, »urećí«.

2 Lezbijino kolebanje

Dragoj ne treba uvijek i sve vjerovati. — **1 mulier** draga. **2 petere** prositi. **Poredaj: mulier mea dicit se malle nulli nubere. cupidus** zaljubljen.

3 Lezbijina ljepota

Nema ljepše žene od Lezbije. — **1 candida** svijetla, dotjerana, oprana. **longa** velika, krupna. **3 venustas** ljupkost. **4 mica salis** malo gracije. **5 tota** u svoj svojoj pojavi. **6 surripere** kradom oduzeti. **Veneres** draži, miline.

4 Uspoređenje

I Lezbija i pjesnik pokazuju iste znakove da su jedno u drugo doista zaljubljeni. — **1 dicit male** (tmesis) = maledicit. **2 dispeream** ne bilo me, Bog me ubio! **3 quo signo?** po čemu to zaključujem, pitaš me? **tot idem mea sunt:** haec omnia eadem (signa) mea sunt (signa amoris). **deprecor** proklinjem.

5 Pomirenje s Lezbijom

Pjesnik je izvan sebe od sreće i veselja, što se pomirio s Lezbijom, što mu se Lezbija povratila. — **1 cupidus** zaljubljen. **2 proprie** doista. **6 lucem** = diem. **nota** znak (u kalendaru). **7/8 aut rem magis optandam hac(re).**

6 Vječna ljubav

Katul se moli bogovima da ljubav Lezbijina prema njemu ostane nepomućena, iskrena i vječna. — **iocundus** = iucundus: nepomućen; treba vezati sa **perpetuum. proponere** stavljati u izgled, **4 sincere** iskreno. **ex animo** od srca. Gomilanje izraza: **vere, sincere, ex animo** pokazuju da pjesnik već počinje sumnjati u istinsku ljubav Lezbijinu. **5 totā vitā producere** produžiti, sačuvati kroz čitav život. **6 alternum foedus** uzajamna veza.

7 Tužba na Lezbiju

Pjesnik osjeća da Lezbija hladni prema njemu. Stoga joj veli da ni on prema njoj nema više one ljubavi koja počiva na međusobnom poštovanju. Lezbija mu je postala obična, on je već manje cijeni i manje poštuje.

1 nosse = novisse. **2 prae me** u uspoređenju sa mnom, prema meni. **tenēre** = nubere. **3 ut,** mjesto: quantum. **amica** draga. **5 quare** odatle, stoga. **impense** žestoko, silno. **uror** = amo. **6 mi** = mihi. **vilior** običnija, manje vrijedna, cijenjena. **levior** manje poštovana. **7 qui** = quomodo. **potis est** moguće je. **iniuria** nevjernost. **bene velle** = diligere.

8 Uspoređenje

Nijedna druga djevojka (draga) nije nikada bila toliko voljena, koliko je Lezbija od Katula.

2 vere vjerno, iskreno. **4 in amore tuo** u ljubavi prema tebi. **ex parte mea** na mojoj strani.

9 Ponovna tužba

Katul ne može više nikada od srca biti naklonjen Lezbiji, ali i ona ne može njega zaboraviti.

1 huc dotle. **mens** (mea). **tuā culpā. deducere** upropastiti, oslabiti. **2 officio suo** zbog svoje vjernosti. **3 bene velle** = diligere. **4. Omnia** sve (pa i najgore), protivno od **optima.**

10 Mrzim i ljubim

Bez nje ne može biti, iako je mrzi, kao što mrzimo moćna neprijatelja. — **2 excrucior** kinjim se, mučim se; srce mi se trga, para.

ALBIUS TIBULLUS

ELEGIAE

Moto: numeri tui tvoji stihovi. **cultus** obrazovan, uglađen, fin.

1 Moj ideal

Tibul odbija poziv M. Valerija Mesale Korvina, diplomate i vojskovođe da ga prati u vojnu na istok, a kao razlog navodi svoju miroljubivu prirodu, svoju privrženost prema svome dobarcu na selu i ljubav prema svojoj Deliji. — **1 fulvo** (žut) **auro,** abl. instr. — **divitias congerat congerendo f. auro. congerere** gomilati. **3 quem** tako da ga. **labor** borba. **vicino hoste** zbog blizine neprijatelja. **4 Martius Martov,** ratni. **classicum** truba. **pellere** udarati. **Martia class. pulsa** glas (zvuk) ratnih truba. **fugare** razgoniti, odagnati. **5 paupertas** skroman posjed. **traducere** provesti kroz. **iners** = otiosus. **6 dum** = dummodo. **ass. ignis,** stalna vatra na ognjištu znak je da čovjek nije puka sirotinja. **7 maturo tempore** u pravo vrijeme. **vites** loze. **8 rusticus** kao seljak. **facilis** vješt. **poma** = pomos: jabučna stabla, drveta. **9 destituat** neka vara. **10 pinguia musta** gusti mošt. **lacus** badanj. **11 veneror** sc. **stipitem et lapidem.** Na poljima i raskršćima **(in trivio)** metali bi koce (kolje) i neotesano kamenje koje bi obožavali kao božanstva polja; tako osobito **Termina,** boga međa, granica. **stipes desertus** osamljen kolac. **12 floridum sertum** vijenac od cvijeća. **13 quodcumque pomum** od svih jabuka koju. **14 libatum ponitur** prinosi se kao žrtva. **agricolae deo** = Silvano, bogu polja i vrtova, zemljoradnje. **ante** prije svega. **15 rus** imanje. **17 pomosus hortus** voćnjak. Voćnjake čuva **Priap,** bog plodnosti. Drveni kipovi prikazivali su ga oniskim i zdepastim: lice mu je bilo crveno da pokaže seljakovo lice preplanulo od sunca. **20 munera ferre** primiti darove. **vestra** koji vama pripadaju. **21 vitula caesa** zaklano tele (žensko). **lustrare aliquid** očistiti koga (žrtva za očišćenje). **innumeri iuvenci** bezbrojna mlâd. **23 rustica pubes** seoska omladina. **25 iam modo iam possim** kad bih samo mogao dalje i dalje. **26 nec,** dodaj: **debeam. deditum esse longae viae** nalaziti se na dugom ratnom maršu. Misli se na **magna itinera** rimskih vojnika, jer je i Tibul bio u ratu. **27 Canis aestivos ortus** velika ljetna žega (pasji dani) **Canis:** zvijezda **Sirius** u jatu zvijezdâ Psa, istočno od Oriona, najsjajnija stajačica na zvjezdanom nebu, pojavljuje se oko 20 jula, u vrijeme kad počinje najveća ljetna žega i omarina. **ortus,** jer sunce izlazi svaki dan. **29 nec pudeat** i ne bih se stidio. **tenuisse** = tenere, aorisni inf. perf. koji upotrebljavaju pjesnici metra radi. **bidens** motika. **30 stimulus** štap. **increpuisse** = **increpare:** goniti. **31 sinu** u naručju. **fetum capellae** kozle. **36 Palem,** pastirska boginja **Pales,** njena svetkoviina **Palilia** (21—IV) kad bi joj kip škropili mlijekom i palili velike vatre od slame i preko njih triputa potjerali stoku, pa bi ih i sami preskakali da se očiste. **placidam** (prolepsa): da bude milostiva. **37 adsitis** pojavite se. **38 fictilia** (-ium) zemljano suđe. **40 facile lutum** meka ilovača. **componere** slijepiti, napraviti. **42 condita mess.** sabrana žetva. **44 membre levare** ispružiti tijelo. **45 quam iuvat** kako je uživanje. **immites venti** pobješnjeli vjetrovi. **46 domina** domaćica, ljuba. **tenero sinu continuisse** (= continere): držati na nježnim grudima. **48 somnos sequi** tvrdo spavati, do zore spavati. **imbre iuvante** uz pomoć kiše. Na kišovitu se vremenu vrlo dobro spava. **50 tristes pluvias** dosadne kiše. **51 pereat potius...** neka prije propane sve zlato i smaragd. **52 quam** = quam ut. **53 Messalla, M. Valerius Messalla Corvinus** (64 pr.—8 posl. Hr.), najprije pristaša Brutov, onda Oktavijanov, pod kojim je učestvovao u bitci kod Akcija. Pobjedonosno je vojevao na istoku (Sirija, Kilikija i Egipat) i protiv pobunjenih Gala, pa kad ih je pobijedio na rijeci **Atax** (27 pr. Hr.), slavio je triumf. Na njegovim vojnama pratio ga je Tibul. Mesala je bio, kao Mecenat, prijatelj i pomagač literarnih talenata između kojih je odabrani krug okupio oko sebe.

Najvažniji je među njima bio Tibul. **54 praeferre** pokazivati s ponosom; blistati se (da se kuća blista od neprij. oružja). Od neprijatelja oteto oružje **(exuviae)** vješali su Rimljani u vestibulu svojih kuća ili o vrata hramovska. **56 durae fores** nemilosrdna vrata (djevojčina). **ianitor** čuvar vrata. **57 non ego laudari curo** ne pitam za ratnu slavu. **Delia,** draga Tibulova; pravo joj je ime: **Plania.** Pseudonim »Delia« treba da nas sjeća na Delijca, tj. Apolona, te da nam tako pokaže lijepo obrazovanje i pjesničko razumijevanje djevojčino. Njojzi je pjesnik posvetio prvu knjigu svojih elegija. **58 quaeso** (ut) **vocer** rado dopuštam da me zovu. **60 manu deficiente** rukom koja malaksava, koja se ohlađuje. **61 arsuro lecto** na nosiljci (nosilima) koju će spaliti na lomači. **63 praecordia (orum)** srce, grudi. **64 vinctus** okovan. **66 lumina** oči. **67 manes,** prevelika žalost uznemiruje Mane (duše pokojnika). **69 iungere amores** ljubiti se. **70 Mors tenebris adoperta caput** smrt koja je tamom obavila glavu. **71 subrepere** primaknuti se. **iners aetas** slabo doba, slabašna starost. **72 cano capite,** abl. absol. **73 levem Venerem tractare** lakomisleno ljubakati. **postes frangere** razbiti vrata. To se često događalo kod obijesne rimske omladine kad se kući vraćala iz vesela društva. **74 rixas inseruisse** (= inserere), sc. amoribus: ljubav začiniti svađom, (zbog ljubomore). **76 cupidus** gramziv. **77 securus** bezbrižan. **composito acervo** sa sabranom žetvom, ljetinom. **78 dites** = divites.

2 Rat i mir

Pjesnik mora da se oprosti sa svojim dobarcem radi odlaska u rat. Proklinje rat i oružje. Kao uzrok prokletih ratova navodi zlato i gramžljivost. Stoga hvali prednosti i ugodnosti mira. Izgleda da je ovo najstarija elegija Tibulova, jer u njoj ne spominje ni Mesale ni Delije. — **1 protulit** = invenit. **4 mortis via** put k smrti. **5 an** ili je li pravo da? **miser,** jer ga je pjesnik upravo oklevetao. **merere** skriviti. **malum** nesreća. **6 vertere** okretati, upotrebljavati. **in feras** za zvijeri. **7 dives** koji obogaćuje. **8 faginus scyphus** bukova čaša, bukara (u Hercegovini). Drveno suđe pokazuje jednostavnost u staro doba. **9 somnum petere** spavati. **10 varius** šaren. **dux gregis** pastir. **11 tunc** tako. **(si) foret** = si esset (fuisset). **vulgi** = vulgi militum. **12 corde micante** strepeći u srcu. **13 trahor** s dugim **o,** jer je pred cesurom u arsi treće stope. **15 alere** štititi. **et idem** — iidem: ta vi... **16 tener** kao mališan. Lari su se nalazili u lamariju iznad ognjišta. **17 stipes** deblo, stablo. **18 sic** u tome liku (obliku). **sedes incolere** nalaziti se u kući. **19 tenuere** sc. homines. (in) **paupere cultu** u siromašnom odijelu. **20 deus** = lar. **21 placatus** milostiv. **libare** izliti žrtvu, žrtvovati. **22 dare aliquid alicui rei** okititi koga čim. **spicea serta** vijenci od klasja. **23 voti compos** poslije uslišane molitve. **libum** kolač za žrtvu. **ipse** domaćin. **24 postque** poslije njega. **favus** medeni sat. **25 at** nego. **26 hostia** sc. erit. **17 rusticus** po seoskom običaju. **hara** svinjac. **27 cum** odjeven u... **canistrum** košarica (s priborom za žrtvovanje: tamjanom, brašnom, kolačima). **28 vinctus** zakićen, okićen. **caput** po glavi, (accus. obzira). **30 sternere** ubijati. **adversos duces** = duces hostium. **Marte favente,** uz naklonost Martovu. **35 infra** dolje, u podz. svijetu. **36 turpis navita** ružan brodar (Charon). **37 perscissis genis** izgrebanih obraza, lica (od muka u bolesti). **usto capillo** spržene kose (od vatre na lomači). Stari su zamišljali da se mrtvi nalaze u podz. svijetu u onome stanju u kome su se nalazili na lomači. **38 lacus,** jer rječine u podz. svijetu teku tako sporo, da izgledaju kao stajaće vode. Stoga ih i nazivaju: lacus, vada, paludes. **39 prole parata** blagosloven djecom. **40 occupare** zateći. **pigra senecta** troma starost. **41 sectari** čuvati. **42 calidam aquam comp.** spremati toplu banju. **43 candescere** (ab) početi sa bijeljeti. **canis** sc. capillis. **44 facta referre** pričati događaje. **senem** kao starac. **45 colere** blagosiljati. **pax candida** blagi, ljupki mir. **47 alere** njegovati. **sucos condere** sakupljati sok. **48 fundere** sačuvati, darivati. **nato** = filio. **50 situs occupat** izjeda rđa.

3 Izjavljivanje ljubavi

Malo je pjesama u rimskoj poeziji koje, kao ova, veličaju ljubav tako krasnim i osjećajnim riječima. Pjesnik se zaklinje dragoj na vjernost koju on i od nje očekuje. — **1 te praeter** = praeter te. **5 gloria** dičenje, ponošenje (njenom ljepotom). **6 in tacito sinu gaudere** veseliti se u tišini. **7 secretae silvae** pustinja. **8 tritus** utrven. **9 requies** utjeha, oporavak. **10 soli loci** samoća. **turba** društvo, svijet. To su riječi što ih je Andromaha uputila svome Hektoru (Ilijada VI, 429 squ.). **11 e caelo amica,** tj. draga s nebeskom ljepotom. **12 deficere** ne pojaviti se, ne doći. **13 iurare c. acc.** = iurare per aliquid. **Iunonis,** djevojke žrtvuju Junoni o svome rođendanu. **15 pignora cedo** ustupam zalog. Zalog koji pjesnik ustupa dragoj jest strah (iste timor) u kome je ona do sada živjela, bojeći se da će dragog izgubiti. **17 urere** kinjiti, mučiti. **18 hoc malum peperit.** Time što se nepromišljeno zakleo, predao joj se na milost i nemilost. Ne preostaje mu drugo, ako ga bude odviše mučila, nego da kao rob zatraži pomoć kod žrtvenika bogova ne bi li izbjegao muke i kinjenja. **19 usque** vječno. **21 vinctus** svladan ljubavlju. **22 notare** kažnjavati. **iniustus** okrutan. **supplicibus favet** uslišava (sluša) one koji skrušeno mole.

4 Sulpicijina ljepota

Prije novog kalendara koji je uveo G. Julije Cezar 46 g. pr. Hr., padala je rimska nova godina na 1 marta. Toga dana (1 marta) slavile su rimske gospođe praznik »Matronalia« u čast boginje braka i porođaja (Iuno Lucina). O toj svetkovini rimskih domaćica darivali su muževi svoje žene, a i neoženjeni ljudi svoje zaručnice i drage. I pjesnik Tibul daruje — posvećuje ovu pjesmu Sulpiciji. To je zapravo himna ženskoj ljepoti. — **1 tibi** tebi u počast. **culta est** dotjerala se, ukrasila se. **2 spectatum** (eam), supin. **3 illam** (componit). **vestigia movere** upraviti korake, poći. **4 componere** = ornare illam: uređivati, popravljati, dotjerivati je. **decor** ljupkost, gracija. **5 fusis capillis,** abl. qual. uz **esse. decet esse** dobro stajati. **6 veneranda est** dostojna, zaslužuje da se obožava. **7 urere** srca rasplamtjeti. **procedere** pojaviti se. **Tyria palla** u ogrtaču, gornjoj haljini, obojenoj u tirskom grimizu. Rimljanke su na ulici, izvan kuće, nosile **palu,** a u kući bijelu haljinu. **9 felix Vertumnus** blagosloveni Vertumno, bog koji donosi plodove u jesen, bog promjene u prirodi (godišnja doba) i u ljudskom životu (trgovački saobraćaj). **10 ornatus** ukras, nakit. **decenter** zgodno, kako se pristoji. **11/12 Poredaj: cui Tyros** (subj.) **det** (nabavljati, snabdjeti) **mollia vellera** (vuna) **bis caris** (= pretiosis) **sucis madefacta (madefactus:** bojadisan). **13 possideatque** = et quae possideat, zavisno od: digna est. **14 odoratae segetis** biljke za začin (mirodije). **15 rubro de litore** naziv za »Crveno More«. **16 Eous** istočni. **17 Pierides** = Musae. **19 sollemne sacrum** svečani prilog, dar. **haec** = Sulpicia. **sumere** primati. **20 vestro choro** vašeg kola (dostojnija), tj. kola Musa i njihova vođe Apolona.

5 Na rođendan Sulpicijin

Pjesnik je spjevao pjesmu povodom rođendana Sulpicijina. On u pjesmi moli Junonu, boginju porođaja, da milostivo primi poklon Sulpicijin. Sulpicija se dotjerala na svoj rođendan za Junonu, ali u isto vrijeme i za mladića koga voli. Pjesma se završuje željom da dragi ostane vjeran svojoj dragoj. — **1 natalis Iuno** Junono, boginjo porođaja, zaštitnice porodilja. Svaka djevojka žrtvuje Junoni na svoj rođendan. **2 docta** učena, obrazovana, jer Sulpicija ne voli samo poeziju nego se kao pjesnikinja i bavi njome. **3 se comere** krasno se urediti, dotjerati. **4 conspiciendus** vrijedan da se vidi, pogleda, krasan. **5 relegare aliquid alicui** pripisivati što kome. **6 est tamen, cui** ipak ima neko, kome. **8 mutua vinc(u)la parare** uzajamnim ljubavnim okovima okovati. **9/10 componere** urediti. **ullae,** stariji oblik (obično pjesnički) mjesto: ulli. **Konstruiraj: non ille dignior** (est) **ulli (alii) puellae servire)** = nulla alia puella dignior est, cui ille serviat **aut illa** (dignior est) **cuiquam** (alii) **viro servire** (= neque quisquam alius dignior est, cui illa serviat). **11 adnue** mani glavom u znak pristanka, obećaj. **perlucida palla** u sjajnoj svjetlucavoj haljini; misli se na tanke svilene haljine kakve su izrađivane na ostrvu Kosu. **12 fit** (sacrum): žrtvuje se (kolač). **13 natae** = filiae. **optet,** mati poučava kćerku šta treba da želi; dakako prosca (mladoženju), jer ona ne zna da je Sulpicija već odavno zaljubljena. **studiosa** zabrinuta. **14 illa** = Sulpicia. **iam sua** već svoja vlastita gospodarica (ona je već sebi izabrala mladoženju). **15 uritur** izgara, nestaje je od ljubavi. **altaria** gomile, hrpe darova, prinesenih na žrtvu. **16 nec — velit** i ona ne bi željela, da nije zaljubljena (= **sana**), sve kad bi joj to bilo moguće. **17 grata** zahvalna (za žrtvu). **18 votis adsit** (dat, zavisan o: **adsit**): neka upućuje, upravlja želje.

Sulpiciae epistolia

Sulpicijina pisamca — pjesmice)

U Tibulovoj zbirci Elegija (IV 7—12) nalaze se pjesme mlade odlične Rimljanke Sulpicije, nećakinje uglednog državnika i Augustova prijatelja Mesale. To su šest malih pisamaca o njenoj ljubavi prema Cerintu, po obliku nespretnih, ali pune naivnosti i afekta. To je jedino što imamo od poezije rimskih dama. Ispred tih 6 pjesmica nalazi se drugih pet (IV 2—6) u kojima pjesnik, po svoj prilici sam Tibul, slavi ljubav između Sulpicije i Cerinta. To su male, nježne, osjećajne pjesmice koje ubrajamo u najbolje što je uopće stvorila rimska lirika.

1 Bez njega nema veselja

Mesala želi da njegova nećakinja Sulpicija ode, možda radi oporavka, na njegov posjed u blizini grada Arecija (Arretium, d. Arezzo) u Etruriji. Sulpiciji nije po volji to putovanje, jer želi da na svoj rođendan bude u Rimu zajedno s Cerintom. — **1 invisus** mrzak. **adest** primiče se. **2 Cerinthus,** bez sumnje pseudonim, ali ko se krije pod tim imenom, ne znamo. **agere** proslaviti. **4 Arretino agro,** tj. u sjeveroistočnoj Etruriji kod grada »Arretium« na rijeci »Arnus« (frigidus amnis). **5 studiose** zabrinuti (za oporavak djevojčin). **6 tempestivus** pogodan. **propinquus** sklon na što. **7 hic,** tj. Romae. **animum sensusque** srce i dušu. **abducta,** tj. rus. **8 esse** = vivere (me). **arbitrio meo** po svome izboru, volji.

2 Bićemo zajedno

Radosna Sulpicija javlja Cerintu da će ostati u Rimu. — **1 scis** = scisne. **iter sublatum** odgođen put (na »ager Arretinus«), napuštena misao o putovanju. **animo puellae** na djevojčinu radost. **2 licet,** dodaj: **ei** (= mihi). **suo,** odnosi se na: **puellae,** dakle = meo. **3 genialis dies** blagdan, praznik. **agere** slaviti.

3 U neizvjesnosti i na velikoj muci

Sulpicija je bolesna, ali je više nego bolovi muči misao da njena bolest ne uznemiruje (ne potresa) dragog. — **1 pia** nježna. **2 corpora** = corpus, jer misli i pojedine dijelove tijela. **calor** groznica, vatra, vrućina. **3 evincere** preboljeti. **4 velle,** dodaj: me morbos evincere. **lentus** ravnodušan.

4 Kajanje

Zbog neke svađe među zaljubljenim, Sulpicija nije došla na ugovoreni randevu, pa se sada za to kaje. — **1 ne sim** konjunk. optativni. **aeque — ac** tako (jednako) — kako. **3 committere** počiniti, skriviti, pogriješiti. **5 hesterna nocte, solum reliqui,** usprkos ugovorenog randevu-a. **6 ardorem dissimulare** prikriti, zatajiti vruću ljubav.

SEXTUS PROPERTIUS

ELEGIAE

CINTIJI

1 Prva ljubav

Propercije pripovijeda svome prijatelju Tulu o svojoj prvoj ljubavi; ipak se tuži na tvrdo srce Cintijino; ne može da zadobije njenu ljubav, pa hoće da ide u svijet.

1 cepit osvoji, zarobi, jer je ljubav rat, kako misle i Tibul i Propercije. **ocelli** očice. **2 Cupidinibus** (dat). = a Cupidinibus; ljubavni bogovi koji svoje strijele upravljaju na pjesnika. **3 lumina constantis fastus** (-us) pogleda stalne oholosti. **Lumina,** oči su mjesto oholosti, nadutosti. **deicere** oboriti na zemlju. **4 impositis pedibus.** Amor kao i pobjednik u rvanju nogama pritišće glavu i vrat svoga suparnika u znak pobjede. **6 improbus** nitkov. **nullo consilio** bez cilja. **7 mihi,** dat. ethicus. **deficere** puštati. **8 adversos deos habere** imati bogove protiv sebe. **9/10 Milanion,** Arkađanin koji je molbama i kojekakvim uslugama zadobio ljubav Jasonove kćeri Atalante. Atalanta je bila gorska vila, vrlo lijepa i brza na nogama. **contundere** uništiti. **Iasidos,** gr. genitiv; lat. **Iasis, idis** kći Jasonova, Atalanta. **11 modo** ubrzo, uskoro. **Parthenius** (imenica i pridjev) Partenion, brdo na granici Argolide i Arkadije. **antra** klisure, ždrijela. **13 Hylaeus** šumski čovjek, divljak, kentaur (koji je htio da ga zavoli Atalanta, ali ga ona probode strijelom). **Hylaeus ramus** Hilejeva topuzina. **percussus vulnere** udaren udarcem. **14 saucius** ranjen (i od udarca i od ljubavi). **16 benefacta** usluge. **17 in me** u mom slučaju. **19/20 Poredaj: vos, quibus labor est fallacia** (laž, varka) **deductae lunae** vi kojima je zanat da lažete, da možete skinuti mjesec (s neba). Sa **»vos«** poziva pjesnik vračare (čarobnice) koje lažu da mogu primorati djevojke da koga ljube, pa šta više da mogu s neba skinuti mjesec. **Sacra piare** pobožno prinijeti žrtvu. **21 agedum** = age + dum. **domina** draga. **22 palleat** da pobljedi (od ljubavi). **meo ore,** abl. compar. **24 Cytaeine** (-es) = Medea. Cytae (grčki Kytaia) = Kitaja, grad u Kolhidi, rodno mjesto Medejino. **ducere** = **deducere:** skidati; **reducere** (amnes): vraćati (natrag) **tok** rijeke. **25 lapsum** (tj. me): palog. **sero** ide uz **revocatis. 26 non sanus** = insaniens: zaljubljen; bolestan od ljubavi. **pectus** kao mjesto osjećaja, **čula** i razuma. **auxilia** pomoćna sredstva. **27 ferrum et ignes:** da se pjesnik izliječi od bolesti (ljubavi), treba ranu operirati, »izrezati« i »ižeći«; spreman je da pretrpi svaku muku, samo da se izliječi od bolesti. Znak da se izliječio, jest »libertas loqui«. **28 modo** = dummodo. **30 qua — norit** da ne bi kako doznala. **31 remanete,** Romae. **facili aure annuere alicui** prijazno saslušati koga. **deus** = Amor. **32 in tuto amore** u sigurnoj ljubavi, tj. sigurni za svoju dragu. **pares** sjedinjeni jednakom ljubavi. Slika je uzeta iz zaprege tegleće marve koja jednako tegli. **33 nostra Venus,** to je Venera kojoj mi živi služimo, robujemo. **in me... exercet** priprema mi mučne, gorke noći. **34 vacuus** (besposlen) = cessans. **defit** pass. od »deficere« (de-facio): slabi, nije. **35/36 malum** nevolja, bezizgledna ljubav. **sua quemque moretur** (morari) **cura** svako neka se brine za svoju ljubav (dragu). **cura,** predmet ljubavi = draga. **assueto amore** (abl. absol.): kad mu je ljubav pouzdana. Neka svako ostane vjeran svojoj dragoj. **37 si quis monitis tardas aures adverterit** ako ko ne posluša moje opomene (savjete). **38 referre** ponavljati, sjećati se čega.

2 Moć ljubavi

Niko ne zna za svoj suđeni čas osim zaljubljenog mladića. On zna kad će i kako zaglaviti. Njegova sudbina zavisi o njegovoj dragoj.

1 funus smrt. **3 Phoenicum inventa** (inventum): pronalazak, izum Feničana. Mislilo se da su Feničani pronašli nauku o zvijezdama, astrologiju. U doba rimskih careva bavili su se gatanjem sudbine po zvijezdama naročito Chaldaei, Babylonii, astrologi i mathematici. **4 commodus** srećan, **5 pedibus** pješice. **sequi** progoniti. **Parthos — Britannos,** o tome se onda govorilo u Rimu. **6 pericla sequi** izvrgavati se pogiblima. **7 obiectus** nenadan. **fletus** uzbuđenje. **caput** = causam, initium. **tumultus** ustanak. **8 Mavors** = Mars. **9 praeterea** dodaj: timetis. **10 subire** primaknuti se. **pocula nigra** otrovne čaše (otrov). U to je doba u Rimu »otrov« važan. **12 flabra** (-orum) duvanje, puhanje. **13 remex** kao veslač. Pokojnici sami veslaju u podz. svijetu, Haron samo upravlja čamcem. **14 infernae ratis** Haronov čamac. **aura** glas (djevojke) koja zove, (jauk).

3 Moć poezije

»Moć poezije« ne samo epske nego i lirskoerotične kakvom se Propercije upravo bavio. Poezija — proizvod ljudskog uma je neumrla, vječna.

1 delenire ublažiti. **concitus** uzburkan. **2 Threicia lyra,** Orfej je rodom iz Trakije. **3 Amphion** (muž Niobin) je svojim pjevanjem i sviranjem odvaljivao stijene i kamenje na Kiteronu i zgonio u Tebu gdje se samo od sebe slagalo u bedeme tebanske. **per artem agitata** vješto tjerano, zgonjeno. **4 coeo** (4) slagati se. **5 Galatea** (nimfa) bježi od divljeg Polifema, ali se vraća dirnuta njegovim pjevanjem. **sub Aetna fera. 6 rorantes** (rorare) **equi** rosni, vlažni konji; morski konj (Delfin) na kome jaše Galateja. **flectere** skrenuti. **7 et B. et. A. dextro** jer mi je sklon (milostiv) i Bakho i Apolon. S desne strane dolaze dobri znakovi. **8 colere** cijeniti. **9 Thenariis,** na brdu i rtu Tenaru u Lakoniji (Pelopones) brali (sjekli) su skupocjeni crni mramor. **fulta, fulcire** poduprijeti. **10 camera** svod. **11 Phaeacae silvae** gajevi, vrtovi feačkog kralja Alkinoja (koji su bili veoma plodni). **aequare** dostizati. **12 operosa antra** umjetne su pećine ukrašavale vrtove. **Marcius liquor** voda iz vodovoda koji je, kako se priča, doveo u Rim kralj Anko Marcije. Uistinu ga je sagradio oko 146 g. pr. Hr. pretor Q. Marcius Rex, a obnovljen je 1870 g. Bogati ljudi počeli su vrlo rano uvoditi vodu u svoje palate i na posjede. **14 defessa choris** iznemogla od igranja u kolu, vodeći kolo. Muse (njihova pretstavnica **Calliopea**) primile su pjesnika u svoje kolo. Kaliopa je zapravo Musa epske poezije. **15 fortunata** (puella). **17 pyramidum sumptus** = pyramides sumptuosae: skupocjene piramide. **18 lovis Elei domus** hram Zeusov u Olimpiji (Elida). **imitata caelum** sličan nebeskom svodu, (zbog ogromnog i visokog svoda u unutrašnjosti hrama). **19 Mausolei sepulcri div. fortuna** blago Mausolova groba. Spomenik, grobnicu Mausola, kralja karskoga koji je umro 353 g. pr. Hr., kod grada Halikarnasa, podigla je njegova žena Artemisija. On spada među 7 svjetskih čuda. **20 vacare** biti bez čega, oslobođen čega. **21 subducere** podgristi, odnijeti. **22 pondera victa ictu annorum** silne (jake) građevine svladane zubom vremena. **23/24 nomen ingenio quaesitum** ime stečeno umom. **ab aevo** = aevo. **24 aevo excidet** neće uništiti zub vremena. **ingenio** (dat.) **stat decus** umu slava (čast) vječno ostaje.

4 Oproštaj

Pjesnik se zauvijek oprašta s Cintijom. — **1 tuae tormae** u tvoju ljepotu. **2 oculis meis,** jer ju je gledao pjesničkim očima, postala je gorda zbog svoje ljepote. **facta es** bila si. **3 tribuit tales laudes** obdarila je takvom slavom. **4 insignem te esse** da si se proslavila, izišla na glas. **pudet** sc. me. **5 mixtam varia figura** na različite načine, u različitom liku. **6 ut amor putaret esse, quod non esses** da ljubav misli da si što nijesi. **7 conferre** sravniti. **Eous** (jutarnja zvijezda): zora. **8 cum,** concess. **quaesitus candor** umjetna bjelina, umj. bjelilo.

9 patrii amici prijatelji zemljaci. **avertere** odvratiti. **10 eluere** saprati. **vastus** beskrajan. **vasto mari;** stari su vjerovali da more ima snagu da očisti čovjeka. **Thessala saga** tesalska vračara, gatara. Ni tesalske vračare koje su bile na glasu nijesu ga mogle pokolebati u uvjerenju o njezinoj ljepoti. **12 naufragus** kao brodolomac na. **vera fatebar** priznavao sam kao istinu. **13 correptus** obuzet, osvojen strašnom ljubavlju. **ahenus** kotao. **torrēri** kuvati se, pržiti se. **saevus** grozan. Tom slikom pokazuje pjesnih vrhunac ljubavne strasti, koju elegičari i inače vrlo rado uspoređuju s vatrom, **15 carinae** lađe. **16 Syrtes traiectae (sunt)** Sirte su prebrođene. Oko Sirtâ u Sjev. Africi bila je plovidba vrlo opasna. **ancoram iacēre** baciti sidro. **17 resipiscere aestu** odahnuti, osvijestiti se, opametiti se od ljubavi. **18 ad sanum coiēre** zarastoše, zacijeliše. **19 Mens** (razum) **bona,** hram je te boginje bio na Kapitoliju. Njoj posvećuje pjesnik sebe, jer je ozdravio od ljubavi. **sacrarium** spremište za svete stvari, a onda: hram, bogomolja. **20 Iovi surdo aliquid excidit** Jupiteru je ispalo iz glave, iz pameti; Jupiter se oglušio (o tolike moje želje).

5 Kornelija

»Cornelia, elegiarum regina«. Ovu pjesmu zovu »kraljicom elegija« u rimskoj poeziji. U njoj pjesnik tješi L. Emilija Paula Lepida (konsula 34, censora 27 god. pr. Hr.) povodom prerane smrti njegove žene Kornelije. Pokojnica je imala dva sina i brata P. Kornelija koji se spominju u pjesmi. U slijedećem odlomku obraća se Kornelija svome mužu i preporučuje mu da osirotjelim sinovima, koji su prerano izgubili majku, bude ne samo otac nego i majka. — **1 commendo** ostavljam u amanet, preporučujem. **communia pignora** zajednička djeca, zajednička krv. **natus** = filius. **2 cura inusta** (inurēre) **cineri meo spirat** briga duboko udahnuta u moj pepeo živi (u njemu). **5 fungere** (fungor) **maternis vicibus** budi im namjesto majke, vrši dužnosti majčine. **6 omnis turba meorum** (natorum): sva gomila, hrpa moje djece (sinova). **collo tuo ferenda sunt** tebi na vrat treba da panu, na svome vratu treba da nosiš. **7 sine testibus illis (dole):** boluj da oni ne vide (da oni nijesu svjedoci). **8 siccis oscula falle genis** poljubi ih krijući suze (suvih obraza). **9 fatigare de** žalostiti se za kim. **10 somnia reddita in faciem meam** snovi koji te upućuju (pokazuju) na moj lik. **11 ad simulacra** (slika, kip), pjesn. plural. Misli se na sliku, kip (imago) pokojnice koji se nalazi u kući (imagines maiorum). **12 singula v. iace ut responsurae** u razgovoru nabacuj pojedina pitanja kao da ću ja tebi odgovarati. Paulo treba da, u razgovoru sa slikom, čini pauze kao da će mu Kornelija odgovoriti na svako pitanje. **13 Prevedi:** ako se otac ipak oženi po drugi put. **14 sederit n. toro** ako zauzme, zaposjedne moj krevet. **cauta noverca** suzdržljiva maćeha. Svaka je maćeha u početku suzdržljiva prema pastorčadi. **15 laudare** biti zadovoljan (oč. brakom). **16 capta v. moribus** pridobivena vašim vladanjem. **manus dare** pružiti ruku, podleći. **17/18 collata** (conferre) **libera verba priori** (uxori) **vertet in offensas suas** otvoreno uspoređenje s prvom suprugom smatraće uvredom za sebe (za prebacivanja). **20 tanti duxerit esse:** ako bude mene toliko cijenio. **meos cineres** mene mrtvu. **21 discite** nastojte. **22 caelibis ad curas** za olakšanje briga udovcu. **nec vacet (vacere) ulla via** i neka ne ostane nijedan način. **23 detrahere** oduzeti). **accedere** biti dodan. **24 prole mea** s mojim potomstvom (evladom), s mojoj djecom. **esse senem** stariti.

Symphosii Aegnigmata

(Simfosijeve zagonetke)

U didaktičku poeziju spadaju, pored ostalog, i zagonetke. Njih nalazimo u rimskoj književnosti u doba rimskih careva. Sačuvana nam je jedna zbirka od 100 zagonetaka koje je napisao **Symphosius** oko 400 g. pr. Hr. Svaka se zagonetka sastoji od tri heksametra kojima u jezičnom i metričkom pogledu nema prigovora.

1 glaeba gruda, grumen zemlje. **praestare** davati. **altum** dubina. **(Tegula:** krovni crijep). — **2 raucus** mukao. **sonans** zvučan. — **(Rana:** žaba) — **3 purpura** grimiz. **perfundere** preliti, politi. **saepire** okružiti. ograditi. — **(Rosa:** ruža). — **4 frondicomae suboles** olistala debla, stabla. **morsus** ujed. **depascor (3)** žderem, jedem, **mandere** žvakati. **respuēre** otjerati, odgoniti. — **(Serra:** pila). — **5 inhaerere** zavisiti o čem. **tumēre** nateći, nabreknuti. **patula caverna** otvorena šupljina. **intus** u nutrini. **lympha** voda. — **(Spongia:** spužva, sunđer). — **6 saepire** okružiti. **pinna** pero. **meatus** lijet, put. — **(Sagitta:** strijela). **7 (Rotae:** točkovi). — **8 nimis** metni pred **modesta! os, oris** usta. **non sum procax** nijesam drska, brzopleta. **ultro** sama od sebe. — **(Imago:** slika, kip). — **9 discrimen** razlika. **lumina** oči. — **(Somnium:** san). —

Disticha Catonis

Kao što je nekada stari M. Porcije Katon, (234—149 g. pr. Hr.), koji je kao censor bio na glasu zbog svoje strogosti, u svojoj »Carmen de moribus« postavio mudra pravila za život, tako je neko u 3 vijeku po Hr. izdao zbirku distiha (u po dva heksametra) u Katonovom duhu, kao da ih je sam Katon preradio i izdao pod naslovom »Disticha Catonis«. Gotovo svaki stih odnosi se na koju mudru riječ Katonovu. Ta zbirka bila je upravo osnovni bukvar za nastavu u rimskoj školi. Ona je i u srednjem vijeku vršila tu istu ulogu. Stoga je i bila prevedena u gotovo sve evropske jezike. —

I, 1 — deus, nom. predikata. — **I, 3 conpescere** ograničiti, obuzdati, svladati. **ratione** razumno, mudro. — **I, 12 — novus auctor** = auctor novōrum rumōrum. — **I, 29 — ulli** = ab ullo. — **I, 34 — obsequium** popuštanje, predusretljivost. — **II, 12 — intendere** namjeravati. **perquirere** ispitivati, istraživati. — **II, 14 — forti animo** hrabro. **iudice iniquo,** abl. absol. — **II, 16 — culpaveris** (od **culpare** kriviti, prekoravati), izriče opomenu, zabranu kao i **conlaudes. — II, 25 — submittere an.** klonuti duhom. **nec** mjesto: ne... quidem. — **III, 1 instrue praec. animum** opskrbljuj se, bogati se znanjem. — **III, 6 — interpone** umetni, ubaci. **subferre** podnositi. — **III, 19 — conviva** gost, zvanica. **dicare** = **dicaris. urbanus** uglađen, duhovit, oštrouman. — **IV, 19 ars** umjetnost. vještina, zanat.

Natpisi u stihovima

A) Nadgrobni natpisi. — 1 — Pentametar. **transire** = praeterire. 2 — Hexametar **morte cadere** mrtav pasti. **plorare** kukati, plakati. 3 — Elegijski distih. — 4 Jampski senar (trimetar). — 5 Hexametar. **domus** kuća, domovina. **Umbria,** rimska pokrajina sjeverno od Lacija. **2 Ostia,** luka grada Rima. **Tybris** (gr.) = Tiberis. **vitreus** staklen, kao staklo. **Nār (Nāris),** pritoka Tiberova u Umbriji. **3 circes** (itis) = circus (solis) kružni put sunčev. **deno,** rijedak oblik u singularu od **deni** koji kao distributivni broj dolazi samo u pluralu. **4 genas,** takozv. akuzativ obzira. **flore genas tenero vernans** (vernare): blistajući se u obrazima (u licu) kao nježni proljetni cvijet. **8 actumst** = actum est: gotovo je, svršeno je. **excessi** (e vita). **9 plus** dalje. **saecla** = saecula. **licere** biti na raspolaganju, pripadati. — **6** Hexametar — Nadgr. spomenik potiče iz Panonije. Natpis je vjerovatno napisao sam car Hadrijan (kao car od 117—138 g) koji je nekoliko puta obišao naše krajeve. **Pannonius** pridjev od **Pannonia,** r. provincija između Dunava i Save. **orae** kraj, oblast, područje. **Batavi,** narod germanskog porijekla u današnjoj Nizozemskoj, bili su pod Rimljanima, poznati kao odlični vojnici; služili su u pomoćnim četama (auxilia) u posebnim kohortama »cohortes Batavorum«. U jednoj takoj kohorti »cohors miliaria« (od 1000 momaka) služio je i pokojnik. Znamo za tri »cohortes Batavorum miliariae« (I, II, III) u Panoniji. **3 (H)adriano iudice,** tj. pred očima cara Hadrijana. **4 aequora** voda, pučina. **sub sa. 5/6 telum emissum** (odapet) **arcu** jest subjekat u rečenici **»dum pendet ac redit«** i objekat uz **»fixi** (figere: pogoditi) **fregique«. 7 quem,** tj.: **ille**

ego (u 1 stihu). **8 miles** ima tri adjektiva: Romanus, barbarus i Parthus. **Parthi** su živjeli na gornjem toku Eufrata, a bili su glasoviti strijelci. **9 hoc memori saxo ma** ovom nadgrobnom (kamenom) spomeniku. **facta sacrare** ovjekovječiti djela. **10 viderit** neka ko (neko) vidi. **anne** (= an): da li. **gesta** = res gestas: djela, junaštva. **(as)sequatur.** — 7 Hexametar. — **8—12 Eleg. distisi.** — **9—2 mors,** ukoliko je pobudila opću žalost. — **10 — 1 evadere** izmaći, umaknuti. **2 ludificare** zbijati šalu s kim, držati koga za budalu. — **11 — 2 sic** tako takođe. **defungi (život):** umrijeti. — **12 — 2 pignora = filii. 3 depositum** povjereno (kome) blago; amanet. **petenti humo** zemlji na njen zahtjev. **4 polus nebo.** — Ovaj nadgrobni natpis nađen je u Lugdunu (Lionu u Francuskoj).

B) Tituli sepulcrales poetarum Romanorum. — (Napomena: Prva su tri natpisa u jampskom trimetru, a druga tri u eleg. distihu). **1 Gnaeus Naevius** (270—201) iz Kampanije, tvorac rimske nacionalne drame i nacionalnog epa. — **1 Poredaj: si fas foret inmor. flere** (oplakivati) **mort. 2 Camenae** = Musae. **3 Orchus** = Orcus = Pluto, bog podzemn. svijeta, podzemni svijet. **Orchus thesaurus** bogati podzemni svijet, riznica podzemnog svijeta. — **2 T. Maccius Plautus** (254—184) iz Sarsine u Umbriji, pisac komedija. — **1 mortem apisci** (apiscor) umrijeti. **4 Numeri** stihovi. — **3 Marcus Pacuvius** (220—132) iz Brundisija, pjesnik tragedija. — **2 ut se aspicias** da se na nju obazreš (na: saxulum). **4 ne nescius esses** da dobro znaš. — **4 Quintus Ennius** (239—169) iz Kalabrije, pjesnik drama, satira i velikog epa »Annales« u kome je opjevao historiju rimsku do svoga vremena. — **2 pangere** utvrditi. — **5 P. Vergilius Maro** (70—19 pr. Hr.) iz Mantue. Biografičar Vergilijev **Donatus** veli da je Vergilije sam sebi napisao ovaj nadgrobni natpis (epitaf). — **Calabri rapuere** ugrabiše, oteše me Kalabrijci. Vergilije je umro u Brundisiju. **tenet nunc Parthenope** moje tijelo skriva Partenopa (Napulj). **cecini pasc., rura, duces** opjevao sam pastire, seoski život, junake, tj.: bio sam pjesnik pastirske (»Bucolica«), didaktičke (»Georgica«) i epske (»Aeneis«, ep u 12 pjevanja) poezije. — **6 P. Ovidius Navo** (43—17) iz Sulmone, pjesnik ljubavne poezije, pjesnik elegija i pjesnik — pripovjedač, koji je grčke priče te svetkovine i običaje svoga naroda zaodjenuo u pjesničko ruho — u epski heksametar.

C) Natpisi različitog sadržaja

(Prvi je natpis u heksametru, a ostali u eleg. distihu).

1 — potus napivši se. **sodalis** drug. — (Riječi govori pehar). — **2 — as, assis (m.)** rimski sitni novac. **assibus bibitur** pije se za jedan as, **Falernum (vinum),** glasovito falernsko vino. Prijedio falernski (ager Falernus) nalazio se na granici između Lacija i Kampanije. — **3 — cadere ruinis** stropoštati se, srušiti se. **scriptorum taedia** glupo škrabanje, drljanje, piskaranje. — **4 — talia te fallant mend.** taka (jednaka) te prijevara snašla. **caupo** krčmar. **aquam,** siplje mnogo vode u vino, a prodaje ga kao čisto (merum). **merum** = merum vinum. — **5 — huc,** tj.: **in theatrum** (u Rimu). **ire** mjesto **redire. nostros lares** svoju kuću. — **6 — 1 utere blanditiis** pokaži se laskavim, budi učtiv! **differre** odgađati, odgoniti, odbijati. **2 gressus referre** vratiti se. **tecta** (tectum): kuća. **3 abluere** oprati. **unda** voda. **puer** sluga. **udos detergere** mokre (noge) posušiti. **4 mappa** platno, ubrus. **torus** sofa, klupa (uz jedaći sto rimski). **linteum** laneno platno; čaršaf, plahta, ponjava.

Mudre izreke i krilatice

a) Ovidius

1 in agr. cultu consumere provoditi u obrađivanju zemlje, zemljoradnji. **2** Brodolomac se boji i mirnog mora. **3 non intellegor ulli** niko me ne razumije. **4 est** ima. **fiducia** pouzdanje. **5 Cererem** poljoprivredu. **alumna** pitomac. **7 ab fallaci hamo** od varave udice. **omn. cibis unca aëra subesse** da je u svakom jelu savijeno (kukasto) željezo. **8 invia** neprohodan. **9 interit** propada. **10 inde** zašto? **tanta fames vet. eiborum** tolika glad za zabr. jelima. **11 nitimur in vet.** težimo za zabranjenim. **negata** uskraćeno. **12 fiere est quaedam vol.** plač sadržaje, u plaču je neka. **13 deese** nedostajati. **14 spectemur agendo** pokažimo se, ogledajmo se radom. **15 melior (est quam) ipsa s. fama** (nego sam njegov glas). **18 expletur egeriturque** uništava se i utišava (ublažava). **19 pondera vocis habent** rječite su kao glas iz usta. **20 edax rerum** sve nagriza. **21 tac. annis sen.** i neprimjetno starimo. **freno n. remorante** jer (godine) ne obuzdava (ne zadržava) nikakva uzda (sila). **22 valet** vlada, vrijedi (slučaj). **hamus pendet** udica visi. **23 Medio tut.,** srednji put je najsigurniji. **24 cedere** popuštati. **27 ut ameris** da budeš ljubljen. **30 Fors, Venus** sreća, ljubav. **31 in audaces** protiv smjelih, odvažnih. **32 bene latuit** držao se u srećnoj skrovitosti, zavjetrini. **33 volatilis** nestalan. **34 veniunt,** naime žene u pozorište.

b) Tibullus

voluisse htjeti, dobra volja.

c) Phaedrus

1 vulgare obično, često. **2 atrocitas** divljaštvo.

SREDNJI I NOVI VIJEK

PROZA

IZ »LJETOPISA POPA DUKLJANINA«

1 Sv. Konstantin (Ćirilo) pokrštava kralja Budimira i njegov narod — Kralj Budimir i uređenje države Srba i Hrvata poslije pokrštenja

Pop Dukljanin doveo je krštenje Slavena na istočnoj obali Jadranskog Mora u vezu s misionarskim radom sv. Konstantina (Ćirila), uzimajući da je u ono vrijeme, kad je sveti Konstantin još boravio kod kuće, vladao među Južnim Slavenima tobožnji kralj Svetomir, i to s toga razloga, što se u tome poveo za primjerom vladanja moravskog kneza Rastislava, po legendi Konstantinovoj, kao prethodnika Svatoplukova (kod Dukljanina kralj Budimir). Zatim je ono mjesto Konstantinove legende, gdje se govori kako je sv. Konstantin, idući na papin poziv u Rim, prolazio Koceljevom zemljom, upotrijebio tako, da je od Kocelja napravio Budimira koga sv. Konstantin pokrštava s čitavim narodom. Tako je Pop Dukljanin doveo krštenje Srba i Hrvata, kao i početke njihove crkvene organizacije, u tobožnju vezu s misionarskim radom sv. braće o kome je radu, bez sumnje, još u XII vijeku živjela tradicija u dalmatinskom sveštenstvu, a naročito uvjerenje da je sv. Konstantin (Ćirilo) izumio slovensko pismo. — **papa Stephanus,** mj.: papa Nicolaus, odnosno kasnije: p. Hadrianus. **doctor,** naziv za čuvene i učene teologe. **ex civitate** = ex oppido. **praedicatio** propovijed, provijedanje. **missa** služba božja, misa. **valedicere, valefacere** pozdravljati se, opraštati se s kime. **trinitas** trojstvo. **orthodoxus** pravovjeran. **Christicola** = Christianus: kršćanin, hrišćanin, poštovalac Hristov. **montana** (-orum) brdski krajevi. **rememorari** ponovo se sjetiti. **dignari** htjeti, izvoljeti. **Dalma** (= Delminium): Tomislavgrad (Duvno). **synodus** (f.) crkveni sabor, sinod. **scriptura** pismo. **ab apostolico, apostolicus** je rimski papa, a **imperator** bizantski car, **audientibus c. populis** dok su slušali; u prisustvu. **placuit** bilo je po volji. **Salona** Solin. **Dioclea** Duklja, nekadanji stari rimski grad u blizini Podgorice, na ušću Zete u Moraču. **secundum continentiam** prema sadržaju, prema. **plaga** strana svijeta. **Maritima, Surbia** Primorje, Srbija. **ad Valdevino, Valdevin** Vinodol. **Salonitanus** Solinski. **Spalatum** (Split), **Tragurium** (Trogir), **Scardona** (Skradin), **Arausona,** u rimsko doba grad u Dalm. Primorju, kod Šibenika. **Iāděra (Zadar), Aenona** (Nin), **Arba** (ostrvo Rab i grad na njemu), **Absarus** (Osor), grad i sjedište biskupije u Dalm. Primorju; **Vegla** (Krk), **Epitaurus** (Cavtat), **Ragusium** (Dubrovnik). **Bambalona = Dyrrachinum** (Drač). **Cr.**

rubea Crvena Hrvatska. **Diocletanus** dukljanski. **pro iure antiquo,** zapravo »obnovljen«. **Antibarium** (Bar), **Budua** (Budva), **Ecatarum** (Kotor), **Dulcignum** (Ulcinj), **Suacium** (Sfacia, Svač), grad. **Scodra** (Skadar). **Drivastum,** glavna stara skadarska tvrđava, danas ruševine, 10 km istočno od Skadra. **Poletum** Pulat. Zemlje: **Sorbium** (Srbija), **Bosonium** (Bosna), **Tribunium** (Trebinje, Travunija), **Zachulmium** Zahumlje, naša stara oblast od dubrovačke međe do Neretve. Na području te oblasti bila je episkopija. **Transmontana** Zagorje. **Mons Pini** Borova Gora. **Lapia** Lab na Kosovu, rijeka i župa toga imena. **Palus Labeatis** Skadarsko Blato (Jezero). **sednici** satnici, kapetani. **medietas** polovina.

2 Kralj Radoslav i sin mu Časlav

XXII effectus = factus. **rebelles** odmetnici, pobunjenici. **post Ciasl.** za Časlavom. **Lasta** — Lastva, danas **Petrovac** u općini paštrovskoj, u Srezu barskom, varošica na morskoj obali između Budve i Bara. **Sipontum** grad s lukom u Apuliji, danas se zove **Manfredonia. Sipontinus** sipontski. **»Radoslavi camich«** Radoslavov kamen, greben. Pred Lastvom — Petrovcem nalazi se u moru u udaljenosti otprilike od jednoga kilometra dva oširoka grebena (školja), jedan do drugoga. Danas se ti grebeni zovu Perazić i Katič. Kralj se Radoslav, bježeći pred sinom, spasao na taj jedan greben, kako nam pripovijeda Pop Dukljanin. Na Katiču navrh grebena, visoko oko 20 metara, nalazi se danas mala crkvica.

XXIII. **Kys** (Chys, Chis), vojvoda Kiš je bez sumnje potomak stare neke madžarske velikaške porodice; svakako historijska ličnost. **Civelino,** danas selo Cvilin kod Foče na gornjoj Drini. Drinska se županija prostirala oko Foče, Goražda i Višegrada, ili **Podrinja** bosanskih kraljeva. **Seremo** (Sirmio) Srijem. **parentes** rođaci. **prorugitus** cvilenje, skikanje, vrištanje. **rugire** vriskati, skikati. — Pop Dukljanin je doista očuvao tragove srpsko-madžarskih bojeva u Podrinju i u Posavini. Vjerovatno je da je historijski srpski knez Časlav poginuo u tim bojevima negdje u Posavini, pa je njegovom smrću nestalo vladalačke porodice Višević a. Posljedica je toga bila da se Časlovljeva srpska država raspala u više zasebnih oblasti, kako nam to prikazuje i Pop Dukljanin u svome Ljetopisu.

3 Kralj Vladimir i kraljica Kosara

XXXVI Car Samuilo udario je na Vladimira, srpskog dukljanskog kralja, g. 998. Vladimir je tada bio **adolescens,** tj. bilo mu je oko 13—18 god. **Obliquus mons,** današnji Taraboš (572 m) na desnoj obali Bojane, uz sam grad Skadar. Još danas ima na Tarabošu naselje sa starim ruševinama i zove se **Oblik.** Kao što je Taraboš u Balkanskom ratu bio od prirode utvrđeno i neosvojivo brdo, najbolja brana grada Skadra, tako je bio i za vrijeme Vladimirovo. **Dulcinium** Ulcinj. **ignitus** ognjem otrovan. **percutere** zadati ranu, ujesti. Kao što u drugim našim krševitim krajevima, tako je i na Tarabošu bilo otrovnih zmija, pa ima ih i danas (ljutice, poskoci, šargani). **Iupanus eiusdem loci** je župan županije Obličke kojoj je središte bio grad Oblik. Oblička županija pripadala je Zeti. **oratio** (fundere) molitva. **Achrida** Ohrid. Prespa nije daleko od Ohrida i doista je bila prijestonica Samuilova. **curia** sjedište, prijestonica. **nullatenus** nikako. **Decatarus** Kotor. **Lausium** Dubrovnik. **ieiunium** post. **vacare** posvetiti se čemu (**vacans ieiun. et or.** u postu i molitvi). **confortare** krijepiti. **immarcescibilis** neuveo, neprolazan. **conpunctus** (compungere) potaknut, natjeran. **prosapia** rod, porodica. **annuit fieri** pristao, odobrio je da se ispuni. **Duracenorum terra** Dračka oblast. **inhabitare** naseliti. — Car Samuilo umro je 6 X 1014 god., a naslijedio ga je sin Gavrilo — Radomir (Bizantinci su ga zvali Roman). — Jer Radomir nije htio da podijeli vlast, prema slavenskom principu, sa svojim rođakom — stričevićem Jovanom Vladislavom, ovaj ga je ubio u avgustu 1015 god. u lovu nedaleko od Ostrovskoga Jezera. — **quod absit** sačuvaj, ubrani, Bože! **secundo** po drugi put. **Iēsūs,** gen. **Iēsū** (grčka dekl.). **vivificus** životvoran, koji oživljava. **accerso** = arcesso. **ĕrēmīta** pustinjak, isposnik. **gladiatores** krvnici (katili). **candēla** voštana svijeća; provlak. Kralja Vladimira snašla je smrt 22 V 1016 g. — **Craini** Krajina na Skadarskom Blatu. **festivitas** svečanost, praznovanje, slava. **intercessio** posredovanje. **martyr, tyris** (gr.) mučenik. **homicīda** krvnik, ubojica; **homicīdium** ubistvo. — »Kralja Vladimira priznala je pravoslavna crkva u Albaniji za svoga svetitelja — sv. Jovana (Šin Gjon), naročito otkada su mu mošti (moći) prenesene iz Krajine u manastirsku crkvu kod Elbasana (oko 1215 g.). Tu mu je oko 1381 g. albanski gospodar Karlo Topija podigao na temeljima starijega nov manastir s crkvom koji postoji još i danas i u njemu je ćivot s tijelom sv. Jovana Vladimira. Vrlo je vjerovatno da je istom u to vrijeme, najranije u XIV vijeku, napisana grčka legenda o kralju Vladimiru koja je onda čuvala uspomenu na nj u tim krajevima. Ta je legenda prvi put štampana 1690 g. u Mlecima. Legenda je bez sumnje živjela u narodu, a mogla je i ranije biti napisana. Ona je svakako postojala još od XIV vijeka, a nju je ili imao u rukama ili bar za nju čuo onaj koji ju je unio (pripisao) u Ljetopis Popa Dukljanina« (Prof. Dr. F. Šišić).

THOMAE ARCHIDIACONI SPALATENSIS

HISTORIA

I De Dalmatia

Isidorus, biskup seviljski (Sevilla, Hispalis), 599—636, pisac naučnih djela. Glavno mu je djelo **»Origines sive etymologiae«. Delmis,** po svoj prilici **Delminium** (Dalma): Duvno, Tomislavgrad (u Bosni, d. Primorska banovina). **Strido(n),** gdje se nalazio, ne zna se pouzdano. Misli se da je to današnji **Zrinj** (u Hrvatskoj, srez Dvor u d. Vrbaskoj banovini) ili Grahovo Polje (u Bosni, d. Vrbaska banovina). U Stridonu se rodio oko 420 g. crkveni učitelj sv. Jeronim. **piraterium** gusarenje. **Epidaurus** Cavtat. **Ragusium** Dubrovnik.

II De Laurentio archiepiscopo — Divina mysteria in lingua Slavica celebranda non sunt — De restaurando episcopatu Nonensi

schisma (ătis) cijepanje, rastava, šizma. **suboriri** malo po malo nastajati, javljati se, rasti. **abbās** (haldejska riječ: otac) opat, nastojatelj, upravitelj kat. manastira. **praelatus** sveštenički dostojanstvenik, prelat. **conscribere** sazvati, sabrati. **praesumere** preduzimati. **div. mysteria** (-orum) službe božje. **Goth. litteras,** tj. glagolsko pismo. Tomini Gothi su glagoljaši, tj. sveštenici koji govore slavenskim jezikom i pišu glagolicom. **auctoritate firmatum:** taj svečani sinod održan je g. 1059 pod Majnardom i splitskim arhiepisk. Ivanom. U pismu pape Aleksandra II (1061) kojim se potvrđuju zaključci sinoda, nalazimo: da se Slaveni, ako nijesu naučili latinski jezik i pismo, ne smiju zarediva ti; prijeteći crkvenim prokletstvom — anatemom onima koji prekrše to naređenje. — **silere a** prestati (vršiti dužnosti). **Papa Alexander** umro je 21 IV 1273, a papa **Gregorius VII** izabran je za papu 22 IV iste godine. **suffraganeus** biskup sufragan, biskup koji je podređen nadbiskupu. **maturitas** žurba, hitnja. **celebrare** održati. **Nonensis** (od Nona) ninski. **Iadrensis** zadarski. **Belgradensis** iz Biograda na Moru (Belgradum supra mare). **Arbensis** (od Arba) rapski, iz Raba na ostrvu Rabu. **indebite vindicare** nepripadno, bespravno prisvajati. **ordinare** zarediti. **incarnatio** otjelovljenje(rođenje Isusa Hrista). **Michael III,** bizantski car, vladao 1071—1087. **Petrus Kresimir i Svinimir** (Zvonimir) kraljevali su 1059—1087. **Stephanus** je bio otac kralja Krešimira. Zvonimira je naslijedio **Stephanus** (1088—1091), unuk prvog Stjepana. **conversatio** prijelaz u manastir, pripadanje manastiru, promjena života. **restituere** povratiti, **basilica** crkva.

III Quomodo Hungari dominium Dalmatiae et Croatiae ceperint

proceres plemići. **suboriri** nastajati, javljati se. **divisim** odvojeno. **seminarium** sjeme; pojava. **contributis** iz istog tribusa, saplemenik. **coadunare** združiti, spojiti. **obex** (icis) zapreka, prepreka. **ab invicem** obratno, naprotiv. **repedare** uzmaknuti, povući se. Pod **»gens Scythica«** razumijevaju se Kumani, mongolski narod, koji je preko Transilvanije provalio u Madžarsku g. 1071, i pod Vladislavom g. 1091. **effugare** protjerati. **extraneus** izvanji, strani. **acquiescere** s dat.: umiriti se pri (u prisustvu), zadovoljan biti s kim. **beneplacitum** zadovoljstvo, volja, želja. **stabilitare** utvrditi, ustanoviti. **commune** (is) općina (gradska), država. **immunitas** sloboda. **Iadera** Zadar.

Eus. Fermedžin, ACTA BOSNAE:
Regi Hungariae pontifex significat, ...

Pontifex (maximus) papa, poglavica katoličke crkve. **benedictio** blagoslov. **effugare** protjerati. **antonomasice, antonomasia,** retorička figura, koja zamjenjuje pravo ime kojim epitetom ili apelativom. **serenitas** visost. **pecamen** grijeh. **vindicare** osvetiti, kazniti. **accingi** pripraviti se, nakaniti se. **pareat, parēre** popustiti. **temporalis** u ovome vremenu, vremenski, svjetovni. **rectitudo** pravi rad.

MARCI MARULI SPALATENSIS
DE BENE BEATEQUE VIVENDI INSTITUTIONE
De avaritia vitanda

Mammona, bog novca. **sanctorum** svetitelja. **Naaman,** grčki akuz. na -an. **lepra** guba. **curasset,** izliječiti. **Gihezi minister** sluga Gihez. **adhaesit ... in sempiternum** pređe na njega i njegovo potomstvo i ostade do vijeka. **gratuitus** besplatan, dobrovoljan.

Fil. Lastrić: EPITOME VET. PROV. BOSNENSIS:
De solo regni Bosnensis

valor vrijednost. **hyperbŏlē** (-es) hiperbola, pretjeranost. **a Tyranno,** misli se na nekadanjeg osmanlijskog vladara, sultana. **transenna** mreža. **dumtaxat** naravski, naime. **inamoenitas** neprimamljivost. **relatio** izvještaj. **iustificare** opravdati, pravo postupati prema. **inserere** umetnuti, užlijebiti. **ditari** biti bogat. **culliculus** brežuljčić. **stipare** okružiti. **Epiritae** Epirci. **Sultanus** osmanlijski, turski car, padišah. **deliciosus** ukusan. **velle Dominorum** volja gospodara, upravljača zemljom. Islamski narodi ne smiju piti alkoholna pića, pa su turske vlasti u Bosni branile podizanje vinogradarstva. **pascua** (orum) pašnjaci. **scaturire** izvirati, navirati, klokotati. **Praeses, idis** poglavar. **Aula Praesidum** palata (dvor, konak) pašinska (pâšâ — poglavara). **christianitas** hrišćanstvo. **adventitare** često dolaziti, pohoditi. **haustus** pijenje (ljekovite vode), piće. **haerere** boraviti. **septimana** (fr. semaine) sedmica. **bullitus** izviranje, vrenje. **Lepenica,** rijeka koja utiče u Fojnicu. **Taberna** gostionica, han. **Kiselihan** — Kiseljak, mjesto u Fojničkom srezu, u Bosni, d. Drinska banovina. Prvi se put spominje 1530 g. Za vrijeme Turaka kisela se voda iz Kiseljaka izvozila u Dubrovnik. Jako kiselo ljekovito vrelo privlači i danas veliki broj posjetilaca koji traže lijeka svojim bolestima, kao što su: kamen u žući i bubregu, želudčane bolesti, bolesti jetara i srca. — **Saralium** Sarajevo. **Praesidis Passae** carskog namjesnika, paše. **bullire** izbacivati mjehuriće. **activitas** djelatnost, uspjeh, korist. **politīā** državna uprava. **ausim-ausus sim** (od audēre). **dari (metallum)** da postoji, ima. **chalybs** (-ybis) čelik. **Salinae Superiores i Inferiores** — Gornje i Donje Soli; predjeli sjeveroistočne Bosne, tako nazivani u srednjem vijeku. **sacchara** šećer. **fodina** rudnik. **petreus sal** kamena sô. **Princeps** vladar. **flocci penditur** vrlo se malo cijeni. **deplorabilis** dostojan žaljenja. **fortassis** = fortasse. — (Pisac nabraja 62 utvrde ili grada [arces] u Bosni i Hercegovini).

Maria ex b. de Zamagna c. de Restiis:
Posveta izdanju pjesama Junija Restija

Ovu je posvetu napisala udovica pjesnika Junija Restija Mecenatu, tj. Antonu grofu Sorkočeviću, priređujući zajedno s F. M. Appendini-jem izdanje pjesnikovih radova, jer sam pjesnik nije ništa izdao za svoga života. To izdanje Restijevih pjesama izišlo je u Padovi 1816 g. i u njemu se nalazi ta posveta. — Posveta nam služi za dokaz da su i Dubrovčanke iz viših krugova znale i posale latinski. **Comes** grof. **baro (onis)** baron. **comitissa** grofica. **Cum primum — me recepi. lucubrationes** noćni književni radovi. **opus inscribere** djelu dati naslov. **officia** usluge. **devinctus** odan. **impense** vrlo, neizmjerno. **cui (donem)** kome da. **fictus** fingiran. **Poredaj: quid — gravius** (važnije) **quam id quidem iudicium** (= quo... iudicio). **tibi inscribi** da nose tvoje ime. **sentiunt,** subjekt je: **carmina. relaxare** popustiti (bol). **complectebatur** obasipao (-la) je. —

Prepiska između Dobrovskog i Kopitara

Univerzitetski profesor i veliki naš slavista Dr. Vatroslav Jagić (rođen 1838 u Varaždinu, umro 1923 g. u Beču) izdao je u Berlinu kao profesor slav. jezika na Berlinskom universitetu, 1885 g. »Briefwechsel zwischen Dobrovsky und Kopitar«. — **Vindobona,** Beč u Njemačkoj. **1 malo hac — voluptate carere. Caroli, Teplicii balneae** Karlovo i Tepličko kupatilo u Njemačkoj. **scrinium** ovdje znači: ormar za knjige, a može značiti i: pisaći sto. **prodire** izići, pojaviti se. **Poredaj: praeter te .... nemo est, qui. Vlkii:** Vuk St. Karadžić. **— perge favere** ostani naklonjen! — **2 gratia** naklonost. **praebui** učinio sam, prouzrokovao sam. **orator** posrednik. **saniori parti** u interesu boljeg dijela. **Milovan Vidaković** (1780—1841) romanopisac. **tertiae classis trećoredaš** (vrlo slab đak). **trahit** nateže, navlači (na svoju stranu). **de facie** po licu, po spoljašnjosti. **suis** među svojima. **Serbismus** srpstvo. **Stratimiroviczio et Mushicio,** dativi auctoris, mjesto **a** s abl. u pasivu. Obojica su protivnici Vidakovića zbog njegova načina pisanja i uopće književnog pravca. **pars nostra,** mi bismo rekli: moja malenkost. **te ipso tuo interprete** upravo po tvom vlastitom (ličnom) tumačenju ili tvojim vlastitim tumačenjem. **finem imponere liti** okončati, završiti prepirku (koja se u ono doba pojavila među srpskim književnicima). Vuk je počeo književnu kritiku i njegova kritika na Vidakovićeva »Ljubomira« prva je srpska kritika (1817). **Davidoviczio,** Dimitrije Davidović živi u Beču i izdaje »Srpske Novine« (1815—1821). —

Ivan Derkos, GENIUS PATRIAE ...:
I Srbija, pored zapadnih evr. država, služi kao primjer njegovanja nar. jezika i kulture

assertum tvrdnja. **intime cohaerere** stajati u vrlo uskoj vezi. **retrahe ... conspectum** u ovoj stvari skreni oko, pogledaj. **Galli** Francuzi. **attrahere ad** uzeti za. **quamdiu tepido an.:** dok je hladna srca. **dialectus** (f.) narodni govor, jezik. **notabilis** osobit. **Gallia** Francuska. **fastus** (us) stepen. **influxus** utjecaj. **detrudere** otstraniti, oboriti. **encomium** pohvala. **adducere valerem** mogao bih navesti. **hucdum** još danas. **decas, cadis** dekada, desetak. **surrexit** granulo je. **sequela** posljedica. **excusso eo,** id est: iugo. **perdere** izgubiti. **excussit somnum** probudi se iz sna. **exilis** kratak. **detractare** ponižavati. **alioquin** uostalom, inače. **praefigere eruditis** pred naučenjacima su ga isticali. **Serbianus** Srbin. **sanctiss, moribus moratus** uljuđen, dotjeran i najljepšega karaktera. **perquam dilectus** veoma mio, omiljen. **offerre** prinijeti. **praeferre** pokazati, donijeti. **celebrati eruditi** proslavljeni naučenjaci. **a Germanis** odnosi se na jedan članak o Dositeju u »Wiener allgemeine Literatur-Zeitung«, koji je objelodanjen tridesitih godina 19 vijeka. **Anacharsis,** Skićanin iz kraljevske porodice, koji je radi obrazovanja došao u Grčku gdje je zbog svojih umnih sposobnosti i jednostavnog i čestitog života stekao veliki ugled i od nekih uvršten među 7 mudraca. Upoznao se i sa Solonom i posvetio učenju filosofije. Kad se vratio u domovinu, ubio ga je rođeni brat, skićanski kralj, jer je htio uvesti grčko bogoslužje. **compellatur** prozvan je.

POEZIJA

R. Cunichius: HOMERI ILIAS

Ahilej i Prijam.

Trojanski junak Hektor, sin troj. kralja Prijama, ubio je Patrokla, druga i prijatelja Ahilova. Ahil, najveći grčki junak, ubija Hektora i njegovo mrtvo tijelo vuče oko groba Patroklova. Zeusu se nikako ne sviđa taj postupak Ahilov, pa preko boginje Iride savjetuje Prijama, oca Hektorova, da otkupi tijelo svoga sina od Ahila i da mu za to dade dobru otkupninu. Prijam pristaje na to. Zeus šalje Prijamu svoga glasnika Hermesa da ga provede kroz grčki logor do šatora Ahilova. Prijam je molbom sklonuo Ahila da primi otkupninu i da mu preda mrtvo tijelo Hektorovo. Slijedeće noći opet dolazi Hermes i prati Prijama do njegove kuće, do tvrdog trojanskog grada Ilija. — **1 Sic ait,** tj. Hermes. **3 senior** starac, tj. Prijam. **5 Idaeum,** Idej je glasnik trojanski. **6 Pelides** Pelejev sin, Ahil. **14 Aeacides** Eaković. Ahil se zove tako po svome djedu Eaku. **15 olli** = illi. **17 noxa** = culpa. **21 Peleius** Pelejev sin, Ahil. **24 fudit** progovori, izusti. **28 premunt inf. pectore** taru, tište neprijateljski, rđavo raspoloženi. **32 coram** svojim očima. **43 perstare** preostajati. **44 diŭm** = divum. **52 labrum** usta, usne. **57 fletu indulgebat** plakahu. **58/59 ante Peliden sese volutans genibus minor** padajući na koljena pred Pelejevića. **61/62 circumspectantum et gementum** = circumspectantium et gementium. **Myrmĭdŏnes** Mirmidonci, tesalsko pleme kojim je vladao Ahil. **64 Prevedi stih:** sit se od žalosti naplakao. **68 perpesse,** part. perf. od perpetior, 3. **74 resīdere** smiriti se. **75 indulgere longae quer.** dugo tužiti, tugovati. **quae — cunque** (tmesis) = quaecumquae. **84 exercet** goni, tjera. **86 a primo ortu** od rođenja. **88 assiduo** = assidue. **99 contingat incolumi. 101 sub haec** poslije toga, odmah iza toga (reče). **torvum tuens** mrko, ljutito gledajući. **102 Ne me irrita** ne ljuti me. **103 est animus** namjeravam. **105 filia Nerei** Tetida, majka Ahilova. **108/9 quamlibet aevo florens** bio u kojim bilo godinama života (bio star ili mlad). **109/10 latere custodes** da ga ne vide stražari. **111 vectem impellere** izvući, odmaknuti prijevornicu, polugu, mandal. **115 affusum, affundere** oboriti, prostrijeliti.

B. Zamagna: HOMERI ODYSSEA

Odisej se otkriva sinu Telemahu

Odisej je stigao u svoju domovinu Itaku. Atena ga pretvori u starca prosjaka da ga ne bi mogli prepoznati Itačani. Odisej najprije dođe k Eumeju, svome svinjaru, koji ga dakako ne prepoznaje. Sin Odisejev nalazi se u Šparti. Atena ga u snu opomene da se odmah vrati kući. Povrativši se s puta, dođe Telemah u kuću Eumeja koji je kao svinjar živio na Odisejevu posjedu izvan grada. Tu se stane s ocem, koji je još bio kao stari prosjak, razgovarati i na svoju nevolju tužiti, a onda pošalje Eumeja k materi da joj javi njegov povratak. Eumej se obuje i ode. Atena se, kao mlada i lijepa djevojka, javi Odiseju. Nju nije primijetio ni Telemah ni Eumej. Atena je dala znak Odiseju da izađe iz kuće, eda mu nešto nasamo kaže. Odisej je izišao, pa mu je Atena rekla da se svakako otkrije svome sinu Telemahu. Kad je Atena dala Odiseju pravi izgled, on se otkriva svome sinu, pa od radosti počnu obojica plakati.

1 sic fatus, tj. Telemah. **senem,** odnosi se na svinjara Eumeja. **capessere** primati, izvršiti. **2 ocreae** sandale, obuća. **aptare** svezati. **3 gressum corripere** krenuti, požuriti u. **3/4 non ille Minervam latuit** Minerva ga je opazila. **4/5 os gerens altae virg. et pulchrae** u stasu slična visokoj i lijepoj djevojci. **in manifesto lumine** otvoreno, vidljivo. **9 Laërtius** sin Lajertov, Odisej. **10/11 nec faucibus raucis. contra insiterunt** ne zalajaše ni ne navališe. **murmure blando** blago režući. **14 nutare** namigivati. **agrestia saepta tecti** prosti, grubi kućni zidovi. **17 affare** od **affor,** 1: osloviti, progovoriti (otkriti se). **18 funera moliri** pripremiti, zadati smrt. **19 procus** prosac. **21/22 aurata virga** (palica). **24/25 lumenque et membra iuv. reddidit** povrati mu mladenačku snagu (život) i stas. **in ore fusco ardet** na zagasitom, crnomanjastom licu pojavi se, sinu. **26/27 depulsae genis rugae** s obraza je nestalo bora. **vertice crines cyanei** navrh glave plava kosa. **pari honore** isto tako lijepa, krasna. **30 coram** pred njim, pred očima njegovim. **35 placidus** milostiv. **43 divellier** = divelli. **52 indutus artus foede** slabo, rđavo obučen. **53 geris** gradiš se, činiš se, izgledaš. **55 attonĭtum haerere** zbuniti se od čuda, zabezeknuti se. **stupere** snebivati se, okameniti se od čuda. **59 Pallas (dis) Tritonis** Palada (Atena), kći Tritonova, Tritonovićka. **61 cuncta poten** jer sve može (učiniti). **inops** prosjak. **61/62 iuventam induit et circumtexit pulchro am.** pretvorila me je u mladića i obukla u krasno odijelo. **66 affixus collo** privivši se ocu oko vrata, obgrlivši oca oko vrata. **67 defixi lumine in vultu** upiljivši oči u lice. **69 vulturii** = vultures. **queis** = quibus. **70 implumis** bez perja, nesposoban za letenje. **73 ciere** iskazivati, odavati (od sebe).

MARCUS MARULUS — MARKO MARULIĆ:

Hieronymus

Jeronim, (348—420), rođen u Stridonu koji se nalazio ili na mjestu današnjeg Zrinja (u Hrvatskoj, srez Dvor u d. Vrbaskoj banovini) ili na Grahovom Polju, (u Bosni, d. Vrbaska banovina), obrazovan u Rimu, crkveni učitelj, vrlo učen čovjek i neumoran pisac. Preveo je sv. Pismo na lat. jezik (»Vulgata«) i napisao mnoga i različna djela. — Po mišljenju Marulićevu Stridon je u Dalmaciji. — Marulić je ispjevao svoju pjesmu u elegijskom distihu. — **5 Cecropia lingua** grčki jezik. **Hebr. et Chald. sonos,** sv. Jeronim živio je dugo vremena na Istoku, pa je tamo i naučio te jezike. **9 te script. castigatore** pošto si popravio (dotjerao) Sv. Pismo, tj. prijevod Novog zavjeta, a sam je preveo Stari zavjet na lat. jezik. **10 ab utroque libro,** tj.: od Starog i Novog Zavjeta. **13 sole infuso,** tj. (terris): kad je ogranulo sunce, kad se svanulo. **17 errores** zablude (oboriti). —

AEL. L. CERVA — CRIJEVIĆ:

Ode in Ragusam

2 soli, solum tlo, kopno. **3 propago** dijete. **4 proles bis Quiritium** dvaputa potomstvo Kvirićana (Rimljana, rimskih građana). Pjesnik prvo smatra naš narod potomcima Rimljana, drugo vjeruje da su Rimljani utemeljili grad Dubrovnik. **6 coelites** bogovi. **12 obsitus** (obserere) pokriven. **13 Stagnum** Ston. **lues** kuga, **malarija.** Ston je udaljen od Dubrovnika oko 22 km. On leži na prevlaci. Stoga je **bimaris** — na dva mora. Ston znači bara, i to nas potsjeća na barovito i malarično zemljište na kome su solila. Bez sumnje je i u doba pjesnikovo bilo mnogo malarije ne samo u Stonu nego i u samom Dubrovniku, a možda i kuge ili kakvih drugih kužnih bolesti koje su se u srednjem vijeku i donosile u pomorske luke i iz njih iznosile. **16 alumnulus** pitomčić, sinčić. **17. educatulus** gojenče, mezimče, mala maza. **21 referre,** dodaj: gratiam. **23 Thesides** Tesejev potomak, Atenjanin. **Epidaurius deus,** Eskulapiju je u Epidauru, u Argolidi, bio posvećen glasoviti hram. —

GAUDEAMUS IGITUR

Vesela pjesma njemačkih studenata, nastala djelimice u srednjem vijeku (strofa 2 i 3 u XIII vijeku), djelimice u novom (XVIII) vijeku. Današnji svoj oblik dobila je pjesma na početku 19 vijeka, i otada je postala studentska pjesma koju danas pjevaju studenti svih naroda i zemalja.

7 fuere = fuerunt. **8 vadere** ići. **10 vis** sing. mj. plur. (vultis), što bi se očekivalo prema stihu 8 i d. **16 academia** = universitet. **22 facilis** usrdan, voljan; prijazan. **29 Maecenas** zaštitnik, pokrovitelj (najprije rimskog pjesnika Kvinta Horacija Flaka). **caritas** ljubav, naklonost, zaštita. **30 protegere** štititi. **32 osor** mrzitelj, pesimist. **33 diabolus** (gr. rij.): đavo. **34 antiburschius** koji je protiv studentske omladine. **35 irrisor** ismjevač, potsmjevač. —

POPIS PISACA; NJIHOV ŽIVOT I RAD

STARI VIJEK

C. JULIUS CAESAR — Dok je Ciceron govorio i pisao, Cezar je mjerio sudbinu svijeta u svojim rukama. Taj veliki vojskovođa i državnik , prvi »Cesar (Kaiser, Car«) Rima, u isto vrijeme jedan od najobrazovanijih i najgenijalnijih ljudi svoga vremena rodio se mjeseca Kvintila (Quintilis, kasnije po njemu nazvan Iulius) g. 100 pr. Hr. u Rimu; on je sestrić velikog Marija. Sula ga je protjerao iz Rima, a onda preko volje pomilovao. God. 76 ode na ostrvo Rod da se usavrši u govorništvu kod Molona, glasovitog učitelja govorništva. Zbog govorničkog dara i svoga rada dođe i do viših časti. Za svoga edilstva uprkos velikaša iznese svijetu pred oči odavno neviđena poprsja (imagines) Marijevih predjedova za tetkina sprovoda, a Marijev kip i pobjedne znakove (trofeje) metnu ponovo na Kapitolij. Tim djelom kao i velikim građevinama, sjajnim igrama za narod i obilnim novčanim darovima omilje narodu koji ga izabra g. 63 za »pontifex maximus«-a. God. 62 bio je »praetor urbanus«, a god. 61 namjesnik u »Hispania ulterior«. Na svom povratku iz Španije izmiri M. Krasa s proslavljenim vojskovođom Pompejem i uglavi s obojicom tajni ugovor: »ne quid ageretur in re publica, quod displicuisset ulli e tribus«, takozvani I triumvirat god. 60. Konsul je bio g. 59. Kao prokonsul u Galiji osvoji ovu čitavu zemlju od 58—50 g. Milijun Gala pade u teškim bojevima kroz ovo 8 godina, a milijun ih je prodano u roblje.

Uspjesi Cezarovi na bojnom polju učiniše ga opasnim takmacem saveznicima. Pošto je M. Kras zaglavio u ratu s Partima g. 58, ubrzo raskrsti Cezar s Pompejem koji se pridružio velikašima. Raspre između Cezara i senatske stranke dovedoše do građanskog rata koji započe Cezar u januaru g. 49, prešavši preko rijeke Rubikona (»Alea iacta est)«. Cezar je u borbi napredovao: od g. 49 do g. 45 osvojio je ne samo čitavu Italiju nego i Grčku, i Egipat s ostalom Afrikom, i Malu Aziju i Španiju. Tako je postao samovladar. On preuze doživotnu diktaturu, dobi naslov »imperator«, pa je djelom bio car, iako nije imenom. Svojom blagošću i pomirljivošću predobi mnoge protivnike. Ipak pade kao žrtva velikaške zavjere. Ubiše ga u Rimu 15 marta 44 g. pr. Hr. (Idibus Martiis) u pozorištu koje je sagradio Pompej.

Eto, taj veliki vojnik i političar našao je vremena i na bojnom polju da piše gramatičke rasprave i političke polemičke spise. Kao govornik znao je svojim »imperatorskim govorom« da oduševi vojnike i građane, i njegov ozbiljni, sažeti i jasni stil u kome se on čitav odražavao, sasvim protivan od retoričke umjetnosti Ciceronove slavljen je kao primjer »tenue dicendi genus« (prosta, jednostavna vrsta govora).

Nijesu se sačuvali Cezarovi pjesnički pokušaji, gramatičke rasprave, mnoga pisma i govori za koje kaže Kvintilijan: »eodem illum animo dixisse, quo bellavit, apparet«.

Cezar je kao konsul 59 g. uveo prve rimske zvanične novine (»Acta senatus«, izvještaji o raspravljanju u senatu). On je reformirao rimski kalendar g. 46, nazvan po njemu julijanski, kojim se i danas služe neki slavenski narodi pravoslavne vjere.

Glavni dio Cezarova književnog rada spada u historiju. To su na prvom mjestu njegovi **Commentarii de bello Gallico** (Uspomene — Zapisi o galskom ratu), koji dolaze u red najznamenitijih književnih djela staroga vijeka. Djelo je Cezar napisao u 7 knjiga. Svaka knjiga sadrži jednu godinu ratovanja od uništenja Helvećana do

osvojenja Alesije (58—52 g.). Cezarov legat **Aulus Hirtius** dodao je osmu knjigu koja sadrži bojeve 51 i 50 g. Cezarovi memoari opisuju jasno i reljefno osvojenje Galije, događaj svjetskog historijskog značaja. U toj knjizi nalazimo najstarije podrobne vijesti o sjevernim evropskim narodima i Francuzima, specijalno o Germanima. Cezar je čitavo preduzeće od početka do kraja smislio i izveo, i on je sam taj, koji prosto i bez ukrasa, kao i grčki historik Ksenofont, pripovijeda svoja djela. Njegovo je opisivanje (pripovijeda u trećem licu) samo prividno sasvim stvarno i objektivno. Uistinu Cezar zna, a da čitalac i ne primjeti vješto iznijeti na vidjelo svoje namjere i svoj način rada i braniti ih od napadaja svojih mnogobrojnih protivnika u Rimu. — S istom svrhom opisao je kasnije u **Commentarii de bello civili**, u 3 knj., građanski rat 49 i 48 g. do odlučne bitke kod Farsala. Knjiga I i II sadržavaju događaje iz 49, a knjiga III događaje iz 48 g. pr. Hr. Našlo se ljudi koji su i ovo djelo nastavili, opisujući dalju historiju građanskih ratova u djelima: Bellum Alexandrinum, Bellum Africum, Bellum Hispaniense. Commentarii de bello civili imaju donekle važnosti i za nas, jer su se mnogi događaji iz rimskog građanskog rata odigrali bilo na zemljištu naše Kraljevine bilo u njenom susjedstvu.

Cezarov je stil umjetnički, zbijen, jednostavan i tačan; osobito su poznati njegovi geografski i vojnički opisi. Njegova djela spadaju uopće među najbolje prozaičke spise rimske književnosti. Jezik njegov čist kao suza pravi je klasični jezik Rimljana. To je i glavni razlog da su se Cezarova djela zadržala u školi kao školska lektira od srednjeg vijeka pa sve do našeg vremena.

Cezaru se ni inače nije zameo trag. On je kroz čitav srednji vijek važio kao uzor velikog čovjeka, pravog junaka i vrlo darovitog vladara. Njegova ličnost nije zanimala samo kipare, koji su izrađivali njegove kipove i poprsja, nego i mnoge naučenjake i književnike koji su proučavali njegova djela i prevodili ih na strane jezike. — Englez Šekspir (Shakespeare) napisao je jednu od najboljih svojih drama pod naslovom **»Julije Cezar«**. Da Cezar još i danas interesuje kulturni svijet najbolji je dokaz što je prije nekoliko godina englesko-irski književnik Bernard Šō (Shaw) napisao veselu igru **»Cezar i Kleopatra«**, a njemački pjesnik Mirko Jelušić (Jelusich) roman »Cezar«. — Cezarov »Galski rat« preveo je na srpskohrvatski Koloman Rac, a izdala ga Matica Hrvatska (1897). Pametno bi i korisno bilo da svaki učenik(-ca) pročita koje od navedenih djela u našem prijevodu, da bi što bolje upoznao život i rad jednog velikog i zaslužnog Evropljanina iz starog vijeka.

CATONIS disticha. Kao što je nekada stari M. Porcius Cato (234—149), osnivač latinske proze i prvi latinski historik, glasoviti censor (Censorius) zbog svoje strogosti , u »carmen de moribus« iznio svoja mudra pravila o životu, tako je u 3 vijeku po Hr. u njegovom duhu sastavljena zbirka distiha (kitice od po dva heksametra), kao da ju je on sam napisao i izdao pod naslovom **Disticha Catonis** (Dicta Catonis ad filium). Ta zbirka postala je prava abecedarka rimske školske nastave. I u srednjem vijeku svuda je imala istu svrhu. Tada je i prevedena na gotovo sve evropske jezike.

C. Valerius CATULLUS rođen u Veroni 87, a umro ubrzo iza 54 g. pr. Hr., s pravom je jedan od najvećih i najdarovitijih pjesnika rimskih. Potekao je iz bogate porodice, otac mu je bio veliki posjednik u Veroni. Na poluotoku Sirmio na Jezeru Gardskom (lacus Benacus) imao je imanje gdje je često boravio, kad bi mu srce pritisla tuga i jad. Svoj kratki život je većinom proveo u Rimu gdje se najviše družio s književnicima. Bio je vjerni sluga Musa i oduševljeno se posvetio proučavanju grčkih pjesnika. Ubrzo je stekao veliki glas. Strastveno se zaljubio u lijepu i duhovitu Klodiju koju je opjevao u biser pjesmama pod imenom »Lezbije«. U ljubavi nije bio srećan, pa se raskrvavljena srca rastaje s nedostojnicom svoje ljubavi.

Putovao je u Bitiniju odakle se vratio na svoje imanje, a onda u Rim.Ljubavne rane je prebolio, ali zaboravio i oprostio nije nikada. Umro je mlad, ubrzo iza smrti Klodijine. — »Nijedan latinski pjesnik nije tako grčki kao Katul. Jednostavnost, patos, potpuna gracija su u Katulu ujedinjeni kao u velikim grčkim pjesnicima, njegovim primjerima, i jedino u njemu među Rimljanima«. On je isto tako savršen kao i grčki pjesnici do Sofokla i s njima je jednak. Jezik mu je bez učenog mitološkog ukrasa, pun narodnih izraza. On nas u srce dira svojom svježinom, osjećanjem i poštenom otvorenošću srca i duše. Katul je prvi utro staroj grčkoj lirici put u rimsku književnost, iako to svojata Horacije. Njegove pjesme možemo podijeliti u tri skupine. U jednim je dao izraza najdubljim ljubavnim osjećanjima prema svojoj Lezbiji kakvih inače ne nalazimo u rimskoj književnosti, u drugim sad na šaljiv, sad na bezobziran način iznosi kritiku slabosti svojih sudrugova i mržnju protiv ličnih neprijatelja. Treću skupinu pjesama čine prijevodi ili prerade helenističkih pjesama. Najopsežnije djelo te vrste je Epyllion (kratki ep) o svadbi Peleja i Tetide; ta je pjesma jedini potpuno očuvani primjer pjesnika aleksandrijskih manira. — Od 116 sačuvanih njegovih pjesama koje nam pretstavljaju gotovo potpun književni rad Katulov, 61—68 su veće, a okružene su manjim u jampskim i lirskim metrima ili epigramima u elegijskom distihu. Nepobitna je istina da Katula njegove pjesme čine jednim od prvih liričara svijeta. Nijemci su ga s izvjesnim pravom nazvali mladim Geteom (Goethe) staroga vijeka.

M. Tullius CICERO (106—43 pr. Hr.) rodom iz Arpina, u istočnom Laciju, zemljak Marijev, a obrazovan u Rimu gdje je na njega mnogo utjecao ondašnji najglasovitiji rimski govornik L. Licinius Crassus koji ga je uputio da je za govornika potrebno svestrano i cpće obrazovanje. Stoga se Ciceron, pored oratorskih, posvetio i pravnim, filosofskim, historijskim i literarnim studijama, pa se tako obogatio silnim znanjem. Ciceron je bio najveći rimski govornik, zatim državnik i književnik. Ostavio nam je 57 govora, 7 retoričkih i 17 filosofskih djela i 864 pisma u 4 zbirke. Među filosofska djela njegova spada **De republica** u 6 knj., a **Brutus** u retorička djela, odakle su uzeti odlomci u ovoj hrestomatiji. — Prvi triumvirat od 60 g. pr. Hr. donio je Ciceronu progonstvo (58 g.), a drugi triumvirat od 43 g. pr. Hr. smrt od ubojničke ruke 7 — XII — iste godine.

Napomena: O Ciceronu i njegovom radu i djelima biće mnogo više govora u »Chrestomatia Latina« za VIII r.

L. Junius Moderatus COLUMELLA iz Gada (Gades), bio je posjednik u Italiji i oko 62 g. po Hr. izdao je **De re rustica u** 12 knj. Djelo je napisao, poslužívši se vlastitim iskustvom i proučivši rimsku literaturu o poljoprivredi. On je oduševljen za svoj poziv i uvjeren u veliku važnost poljoprivrede. Stil mu je običan i jednostavan.

EUTROPIUS (u 4 vijeku po Hr.), za cara Valenta (364—378) bio je na dvoru **»magister memoriae«** (dvorski historiograf) i po carevoj zapovijesti napisa **Breviarium ab urbe condita** u 10 knj., kratki pregled rimske historije do 364 god., koji su historici i u srednjem vijeku mnogo upotrebljavali i koji je Paulus Diaconus nastavio u VIII vijeku. Djelo je čitano i u školama sve do u novije vrijeme. Istaknuti treba da je djelce vješto uređeno.

L. Annaeus FLORUS (oko 120 g. po Hr.), o njegovu životu što pobliže ne znamo; napisao je **Epitomae de Tito Livio bellorum omnium annorum DCC libri II** (kratko: Epitomae libri II). Taj izvod iz rimske historije mnogo se upotrebljavao u srednjem vijeku. Svrha knjige nije bila konstatovanje historijskog razvoja nego više veličanje ratnih djela rimskog naroda u duhovitim, često u pretjerano dotjeranim slikama. »On je deklamator, njegovo djelo ditiramb u prozi«. Jezik mu je pun fraza bez ukusa i naduven.

M. JUNIANUS Justinus živio je po svoj prilici krajem 2 vijeka po Hr. Napisao je izvod **»Epitome«** iz velikog djela Pompeja Troja »Historiae Philippicae« (u 44 knjige). Historik P. Trog napisao je to djelo u doba cara Augusta. Njegovo je djelo bilo prva rimska univerzalna historija u kojoj je opisana historija Asirije, Medije, Persije, Grčke, pa podrobno djela maked. kralja Filipa i njegova sina Aleksandra i historija monarhijâ koje su nastale iz Aleksandrove velike države do njihova potpadanja pod rimsku vlast. U 43 knjizi svoga djela Trog je obradio prahistoriju Rima i doba rimskih kraljeva.

To ogromno djelo sadržavalo je i bezbrojne geografske i etnografse bilješke. U srednjem je vijeku Justinov »Izvod« iz univerzalne historije Trogove bila omiljena knjiga, mnogo čitana i prepisivana.

MACROBIUS (oko 400 g.), čovjek visokog položaja (vir clarissimus et illustris), po svoj prilici rodom iz Afrike; da li se priznavao hrišćaninom, ne vidi se iz njegovih djela. Sačuvano nam je njegovo glavno djelo **Saturnalia** 7 knj. u kome se u formi razgovora za stolom, na praznik Saturnalija, raspravljaju svakovrsna historijska, mitološka, literarna i antikvarna (folklorna) pitanja, naročito u vezi s pjesnikom Vergilijem. U tom djelu nalazimo mnoštvo dragocjenih bilježaka.

Cornelius NEPOS živio je oko 100 do 25 g. pr. Hr., a rodio se u Sjevernoj Italiji, živio je u Rimu i bio prijatelj s govornikom Ciceronom, s historikom i poznatim rimskim književnikom Atikom i pjesnikom Katulom, svojim zemljakom. On je napisao sinkronističku i kulturnu historiju svijeta, ali su mu ta djela izgubljena. Glavno je njegovo djelo **De viris illustribus,** biografije znamenitih ljudi, a imalo je najmanje 16 knjiga. Djelo je bilo uređeno tako, da su po dvije knjige sadržavale jednu vrstu znamenitih ljudi, i to: jedna ljude tuđih naroda, druga Rimljane. — Tu je bilo biografija: kraljeva, vojskovođa, državnika, govornika, pjesnika, historika, filosofa i gramatičara. Od toga djela sačuvana je knjiga **De excellentibus ducibus exterarum gentium** sa 23 biografije i iz knjige **De historicis Latinis: vita M. Porcii Catonis** i **vita T. Pomponii Attici.** — Nepotova je zasluga da je **biografiju** uveo u književnost kod Rimljana i da im je skrenuo pažnju na velike ljude stranih naroda. Stil mu je prost, jednostavan, monoton, a u dugim periodima i nekorektan. On je uglavnom sakupljač crtica i anegdota, a ne historik.

P. OVIDIUS Naso-Ovidije je dijete one generacije koja nije poznavala republike, on je moderni pjesnik svoga doba, pjesnik Rima kao svjetskog grada. On se rodio 43 g. pr. Hr. u apeninskom gradiću Sulmonu, u bogatoj, staroj viteškoj porodici. Svoj život opisao je sam u djelu »Tristia«, IV, 10. Roditelji mu se preseliše u Rim gdje je obrazovan u retorskim školama. Od svoje 17 do 20 godine bio je u Ateni, Maloj Aziji i na Siciliji radi višega školovanja. Poslije povratka kući stupi, po želji očevoj, u državnu službu, i to u niža zvanja, ali ga želja za poezijom otjera iz državne službe. Od to doba je živio ili u Rimu ili na selu provodeći dane u uživanju. Zbog svog pjesničkog dara bio je ugledan gost u književnom krugu koji se kupio oko Valerija Mesale, a prijatelj s mnogim mlađim pjesnicima; bio je poznat u čitavom gradu zbog svojih ljubavnih pjesama koje je pjevao svojoj Korini (pseudonim).

Živeći veselo i zadovoljno u Rimu, snađe ga teška nesreća: protjera ga car August 8 g. po Hr. u Tome, grad na Crnom Moru, u današnjoj Dobrudži (Constanca). Zbog čega je to August učinio, teško je reći, jer sam Ovidije govori o tome nekako neodređeno. On navodi dva crimina **carmen et error.** Jedno i drugo se svakako odnosi na njegove frivolne pjesme i raskalašan život. Tu kaznu nije Ovidije podnio muški, jer je neprestano kukao i moljakao pomilovanje ili barem premještaj iz onog barbarskog kraja u koje drugo

mjesto. Sve molbe i tužbe njegove, koje je slao u Rim, ostadoše bez uspjeha. Tek smrt, 17 g. po Hr., oslobodi ga progonstva. Sahranjen je blizu Tomâ.

Njegove su mladenačke pjesme:

Amores (3 knj.), ljubavne elegije bez dubljeg osjećanja. One su ovjekovječile ime Korine. — **Heroides,** tj. epistulae, ljubavna pisma što ih pišu žene iz herojskih vremena svojim muževima ili zaručnicima (na pr. Penelopa Odiseju, Arijadna Teseju, Didona Eneji idt.). — **Remedia amoris,** sredstva kako će se čovjek utješiti, ako mu djevojka ne vraća ljubavi. — **Medicamina faciei,** propisi za poljepšavanje lica.

U starijim i zrelijim godinama, a prije progonstva u Tome, napisao je Ovidije svoja najpoznatija i najveća djela: **Metamorphoses** (u 15 knjiga), **Fasti** (u 6 knj.) i **Ars amandi ili ars amatoria,** »Vještina u ljubavi« (u 3 knjige). — **Metamorfoze** su zbirka grčkih i rimskih priča od stvaranja svijeta iz kaosa do smrti Julija Cezara i njegova preobražaja u zvijezdu. Svaka se priča završava nekom preobrazbom, metamorfozom. — Metarmofoze su ne samo najveće djelo Ovidijevo nego i najljepše. One nam iznosse pred oči bogatu fantaziju grčkog naroda, skoro čitavu mitologiju starih Grka. U ovom se djelu najbolje ogleda pjesnikova vještina, ljepota jezika i umjetnički građeni stihovi u čem ga nijedan kasniji pjesnik rimski nije mogao nadmašiti.

Fasti, pjesnički kalendar, u kom se govori o postanku i svetkovanju rimskih praznika i svečanosti. Zbog progonstva pjesnik nije dovršio djelo, određeno na 12 knjiga prema 12 godišnjih mjeseci, nego je opisao svetkovine samo za prvih 6 mjeseci. — U progonstvu je Ovidije pisao elegije koje su sabrane u dva oveća djela:

Tristia, »Pjesme tužbalice« (Elegije), u 5 knjiga. One opisuju rodbini i prijateljima muke u progonstvu. Čitava II knjiga je upravljena na Augusta kao molba da ga oslobodi progonstva. Pojedine su knjige separatno slate u Rim. — **Epistulae ex Ponto** (»Pisma s Crnog Mora«), u 4 knjige. To su pisma upravljena pojedinim osobama u Rimu, a sadržavaju kao i Tristia muke u progonstvu. — Pored toga napisao je u progonstvu i dva omanja djela: **Ibis** u kom napada nekog bezimenog neprijatelja u Rimu, što se prema njemu prognaniku i njegovoj ženi gadno ponio; **Halieutica,** poučna pjesma o ribama u Crnom Moru (svega 130 heksametara). — Osim Metamorfoza u heksametru ispjevao je Ovidije sve svoje ostale pjesme u elegijskom distihu. — Pjesme Ovidijeve su ogledalo novog svijeta i novog Rima. »On ne piše za narod ili za mali krug obrazovanih ljudi nego za elegantni, otmeni svijet koji je u poeziji tražio razonode ili ugodne zabave. On hoće da zabavlja, a ne da poučava. On je pjesnik društva«. Ovidije je rođeni pjesnik, pa sam za sebe veli: »Et quod temptabam dicere, versus erat«. — Ljubavne elegije Ovidijeve nemaju belenističke učenosti kao u Propercija ili seoske idiličnosti kao u Tibula; one se odigravaju u salonima i ulicama Rima. Ovidije je najpoznatiji, ali nije i najvažniji rimski elegičar. Međutim je među rimskim pjesnicima najtalentiraniji i najduhovitiji.

Rimljani su u Metamorfozama naročito zapazili neiscrpljivost izlaganja Ovidijeva, lak i otmen jezik, tečnu i duhovitu dikciju. U **obliku** leži draž njegove poezije. Nevjerovatnom lakoćom brzo daje oblik svakoj građi. Tu je tajna njegove snage. — Događaje spoljašnog svijeta opisuje plastički (kao da se radnja događa pred našim očima); uvodi li nas u unutrašnji život, izbija iz njega tako vješt slikar ljudske duše, da čovjek ostaje zapanjen. Tečan i lagan stih koji brza kao brdski potok svome ušću, blistavo i raznobojno izlaganje, jasna misao, veselje umjetnika pri stvaranju — sve nas to osvježava u svakom stihu.

Pravo govoreći **Ovidije je najgenijalniji pripovjedač rimski.** — On se osjećao najsposobnijim u elegiji, pa je elegijsku mjeru potpuno i usavršio. Iako su sva djela Ovidijeva bila uklonjena iz javnih biblioteka poslije njegova progonstva u Tome, ipak književni i pjesnički Rim nije zaboravio pokornog sluge Musa kao što ga nije zaboravio ni poslije njegove smrti. Ovidije je bio i ostao i dalje privlačiva tačka svih mladih pjesnika i čitalačke publike. Njegove se Metamorfoze čitaju, komentarišu i prerađuju u prozu pod nazivom »Narrationes fabularum«. U srednjem vijeku, istina, zasjenjuje ga Vergilije, ali je i Ovidije zapažen, naročito od 12 vijeka. I krajem 19 vijeka opaža se utjecaj Ovidijev. »Njegove su Metamorfoze još i danas mila knjiga na kojoj se okrijepljuje umjetnost i poezija, i one će to ostati dok god se bude njegovala rimska književnost«. — Ovidije nije utjecao samo na srednjovijekovnu i evropsku književnost nego i na umjetnost. I za svoga vremena davao je potstreka umjetnosti. Još i danas ispoređujemo njegovo opisivanje u Metamorfozama s antičkim slikama na zidovima kampanskih gradova (Pompeji, Herkulanej), na sarkofazima u italskim muzejima, a i izvan Italije. Metamorfozama je bio osiguran život u umjetnosti renesanse i kasnije poslije renesanse. Malo se koji drugi pjesnik može pohvaliti da je tako često zanimao maštu slikara i kipara kao tvorac Metamorfoza. — U umjetničkom svijetu od 15 vijeka pa dalje susrećemo vrlo često likove iz Ovidijevih Metamorfoza: na fasadama palata ne samo u Italiji nego i na dalekom zapadu i sjeveru Evrope, u vajarstvu na slonovoj kosti, na posuđu, u statuama, reljefu, slikama po zidovima itd. Naročito francusko vajarstvo tražilo je i u 19 vijeku uzore u Ovidijevim Metamorfozama. — Ovidijeve Metamorfoze imale su velik utjecaj i na naše pjesnike, ponajviše dubrovačko-dalmatinske, kao na: Dživa Bunića-Vučičevića, Dinka Zlatarića, Džona Palmotića, Ignjata Đorđića, Brna Karnarutića. Isto tako i ljubavna poezija Ovidijeva mnogo je utjecala na naše starije pjesnike ne samo dubrovačko-dalmatinske nego i na one iz ostalih naših krajeva.

Spomenućemo opet Džona Palmotića koji je za svoju dramu u 3 čina »Elena ugrabljena« uzeo građu iz Ovidijevih »Heroida«, i Hvaranina Petra Hektorovića koji je preveo Ovidijevo »Remedium amoris« pod naslovom »Od lika (lijeka) ljuvenoga«. — Ovidijeve Metamorfoze preveo je u heksametru na srpskohrvatski Dr. T. Maretić, a izdala ih Matica Hrvatska (1907). S obzirom i na pjesnika Ovidija i na našeg odličnog prevodioca učenicima (-cama) se preporučuje da prijevod pročitaju.

C. Velleius PATERCULUS kao oficir učestvovao je pod Tiberijem u vojnama u Germaniji, Panoniji i Dalmaciji od 4 do 11 g. po Hr.; napisa pregled rimske historije, **Historia Romana,** u 2 knj., koja obuhvata vrijeme od osvojenja Troje do njegovih vremena, usto se osvrće i na historiju onih naroda koji su dolazili u dodir s Rimljanima i Rimom; obazire se i na grčku i rimsku literaturu. To je djelo na početku i na kraju okrnjeno, a I knj. nije ni inače čitava ostala. Starija vremena obrađuje po primjeru analista sasvim kratko, a kasnija nešto opširnije. On je slab historik, bez dubljeg promatranja prilika, ne brine se za unutrašnju vezu događaja nego jednostavno niže i gomila događaje, ponavlja ih i retoriše, pa mu djelo sliči više kakvoj živahnoj pripovijetki negoli historiji.

Sextus PROPERTIUS (50—15 pr. Hr.) rodio se u Umbriji. Pošto je izgubio imanje, dođe rano u Rim gdje se sprijatelji s Mecenom. I on je umro mlad. Napisao je preko 90 elegija u 4 knjige. Prvu je knjigu izdao pod imenom svoje drage Cintije (Cynthia = Hostia). Osim ljubavi obrađivao je i druge pjesničke motive, i to tako učeno, da ga je teško razumjeti. — Njegov je svijet — svijet velikog grada, visokih i otmenih krugova; cijeli se život velikog grada odražava u njegovim pjesmama. Od sviju rimskih elegičara Propercije najviše zavisi o aleksandrijskim pjesnicima; on je nastavio helenističku elegiju zbog čega je i nazvan »poeta doctus«. — Propercije nas zanosi svojom umjetnošću.

M. Fabius QUINTILIANUS (35—96) iz Kaligura na Ebru u Španiji. Sa svojim ocem retorom dođe rano u Rim i tu se obrazova. Bio je prvi profesor govorništva i prvi upravitelj jedne javne škole u Rimu koja je primala plaću (salarium) iz državne blagajne. Radio je punih 20 godina kao profesor retorske škole. Glavno mu je djelo **Institutio oratoria** (»Govornička škola«) u 12 knj., sačuvano, a govori o obrazovanju govornika. Odlična knjiga, napisana na osnovu lične prakse, u kojoj iznosi zdrave vaspitne principe. Najpoznatija je 10 knjiga u kojoj nam daje kratak pregled grčke i rimske književnosti s tačno odmjerenim svojim sudovima o pojedinim piscima, te tako čitaocu daje priliku da se snađe u izboru lektire.

C. SALLUSTIUS Crispus — Salustije je pisao doduše poslije smrti Cezarove, ali po formi i predmetu, po tendenciji i duhu svoga pisanja spada u Cezarovu epohu. On se rodio 86 g. pr. Hr. u Amiternu, sabinskom gradu. Njegova mladost pada u doba državnih prevrata i nemira. O njegovu obrazovanju ne znamo pobliže ništa, ali se vidi iz njegovih djela da je stekao obrazovanje svoga vremena.. U mladosti živio je dosta razuzdano.

Politikom se počeo rano baviti. God. 50 je isključen iz senata po predlogu Apija Klaudija zbog rđava života, a uistinu stoga, što je bio demokrata i pristalica i prijatelj Cezarov, a protivnik optimata i Pompeja. Za vrijeme građanskih ratova bio je u različnim zvanjima dok nije poslije bitke kod Tapsa (46 g.) postao namjesnik u provinciji Africi (Numidiji), odakle se vratio u Rim s velikim bogatstvom. Poslije smrti Cezarove živio je povučeno u Rimu u svojim prekrasnim vrtovima (»Horti Sallustiani«) na Kvirinalu, baveći se književnim radom. Umro je u Rimu 34 g. pr. Hr. »Horti Sallustiani« pripali su kasnije rimskim carevima.

Salustije je uglavnom pisao historiju svoga vremena, otkrivajući nemilice društvenu moralnu pokvarenost i korumptivnost. Za to su mu obadvije monografije, koje su nam se sačuvale, dale bogatu građu. One su u svakom pogledu biser rimske knjige.

1) **Bellum Catilinae** — zavjera Katilinina. — Na obrađivanje ovoga sudbonosnog događaja po rimski politički život natjera ga: »sceleris atque periculi novitas« (Cat. 4, 4), kako sam u djelu veli. Glavna mu je svrha da pobije glasove koji su se širili po narodu da je Cezar sa svojom strankom upleten u zavjeru od 63 g. pr. Hr. To se vidi i po tonu i po sadržaju djela.

2) **Bellum Iugurthinum** — historija rata sa Jugurtom, kraljem numidskim, (111—105 pr. Hr.). Ovo je djelo napisao s tom tendencijom, da dokaže da je neuspjesima rimskim u prvim godinama borbe protiv Jugurte bila kriva samo pokvarenost plemstva. U tom ratu izbija na vidjelo prvi put pokvarenost nobiliteta i preko Marija, junaka popularne — narodne stranke, nova snaga prostog italskog naroda.

3) Glavno njegovo djelo bile su **Historiae**, u 5 knj., u kojima je opisao vrijeme od 78—67 g. pr. Hr. — od Suline smrti do vrhunca moći i slave Pompejeve. Ovo je nastavak historije L. Kornelija Sisene (119—67). Od čitavog djela su se sačuvala 4 govora i 2 pisma.

Salustije je obradio tri vrlo važna otsjeka rimske historije iz nedavne prošlosti. Katilinina je zavjera bila samo znak gnjiloće gospodskog staleža. Njegova je zavjera bila moguća samo u moralno posrnuloj državi i narodu, i častoljubivi, besavjesni numidski kralj Jugurta mogao se onako dugo držati protiv rimskih legija samo besramnim podmićivanjem neprijateljskih (rimskih) vojskovoda. Salustije stavlja Jugurti u usta pri njegovom odlasku iz Rima slijedeće riječi: **»Urbem venalem et mature perituram, si emptorem invenerit.«** Bolje karakteristike ondašnjih prilika u Rimu ne treba tražiti. — U Jugurti i Historijama izbija na površinu demokratska stranka. Salustije je sa svoga stanovišta iznio unutrašnje stanje Rima, pa to daje osobitu vrijednost njegovim djelima. On je prvi

rimski historik od općeg značenja i za nas najvažniji antički historik poslije Polibija (oko 200—120 pr. Hr.), premda je pisao kao politički partizan, kao uvjereni demokrata.

Još u stara vremena isticala se **brevitas** njegova stila. On traži za sve kratak izraz. U njega se dade mnogo između redaka pročitati. U jeziku ima mnogo starih oblika kojima su se služili stariji pisci kao M. Portius Cato (234—149) koga Salustije zove najrječitijim sinom rimskog naroda; upotrebljava i neknjiževne — narodne izraze.

On upotrebljava: **o** mjesto: **u i e**:

(volnus) (vulnus), divorsi (diversi); superlativ na — **umus** (maxumus); gerundiv i gerundij na — **undus** (capiundus); gen. sing. IV dekl. na — **i**: senati; acc. pl. III dekl. na — **is**: urbis (= urbes); kraći oblik 3 l. pl. ind. perfekta akt. na — **ēre**: fecēre, fuēre (= fecerunt, fuerunt); infinitiv prezenta mjesto imperfekta u živom pripovijedanju u glavnim rečenicama. Kod njega je vrlo rijetka asimilacija konsonanata; u tom pogledu piše etimološki, kao: adcedebat (= accedebat), adpellavēre (= appellavēre) itd.)

Na njemu se vidi veliki utjecaj grčkih pisaca kao Demostena (384—322) i Platona (427—347), a naročito historika Tukidida (455—400) koji mu je glavni primjer. Tukididov se utjecaj vidi u izboru građe, u jeziku, u upletenim govorima i pismima koji najbolje karakterišu lica, prilike i partijske borbe. On je pravi umjetnik i historik koji je svojom vještinom utjecao ne samo na historika Tacita (55—117) po Hr.) nego i na književni jezik iza Augusta.

Salustijeva djela preveo je na srpskohrvatski Adolfo Veber, a izdala ih Matica Hrvatska (1882). Učenicima (-cama) se najtoplije preporučuje da taj prijevod svakako pažljivo pročitaju.

L. Annaeus SENECA (5 pr. — 65 posl. Hr.) bio je sin retora Seneke; kao mladić došao je u Rim iz Kordove (Corduba u Španiji) i posvetio se filosofiji. Car Klaudije ga je protjerao na Korziku 41 g., a 49 g. se povrati u Rim; postade pretor i odgojitelj mladoga Nerona. Kad je Neron sjeo na prijesto, Seneka je s prefektom Burom kroz više godina dobro upravljao državom, ali se Neron malo po malo oslobodio toga njihova utjecaja. Senekino veliko imanje izazivalo je gramžljivost Neronovu. Neron ga optuži da je tobože upleten u zavjeru protiv njega i prisili Seneku da je sam sebi sasvim mirno zadao smrt, prerezavši žile na ruci.

Seneka je iza Cicerona najznamenitiji i uopće najduhovitiji i najoriginalniji pisac rimski. Bio je čovjek velikog znanja i spreme, i vrlo produktivan. Kao filosof bio je pristalica stojičke škole. Stil mu je čisto retorski, pun ukrasâ i sjaja. Zbog njegove moralne filosofije mnogo su ga čitali i u srednjem vijeku. — Osim tragedija Seneka je napisao bezbrojna djela u prozi među kojima nas filosofska još i danas privlače. To su rasprave iz različitih područja etike. Mnoga su mu djela izgubljena, a neka su se sačuvala u odlomcima. Sačuvano je: 1) **Dialogi** u 12 knj., zbirka moralnih pouka; VI knj. nosi naslov: **»De consolatione ad Marciam«** (kći historika Kremucija Korda koja je izgubila sina). 2) **De clementia** u 2 knj. 3) **De beneficiis** u 7 knj. 4) **Epistolae morales**, 124 pisma, u 20 knj. Pisma su mu raznovrsnog sadržaja, puna ličnog životnog iskustva.

C. SUETONIUS Tranquillus živio je po prilici 70—160 po Hr. pod carem Trajanom kao branitelj (advokat), učitelj govorništva i književnik. Neko je vrijeme bio i tajni sekretar cara Hadrijana (magister epistularum). Glavno polje njegova rada bila je književnost koja je obuhvatala sve grane ljudskog života, jer je on pisao na pr.: o odijelu, o cipelama, pogrdnim riječima, dvorskim zvanjima itd. Nijedan rimski književnik poslije njega nije ga dostigao u količini znanja, u temeljitosti i njegovoj neumornoj marljivosti. Od njegovih mnogobrojnih djela potpuno nam je sačuvano najvažnije mu djelo **Vitae Caesarum** (Biografije careva) u kome nam opisuje život prvih

12 careva rimskih (od Cezara do Domicijana, od 14 pr. — 96 po Hr.) u 8 knjiga. Život i rad rimskih careva prikazan je živo i interesantno, ispunjen mnogim lijepim anekdotama. Njegove su biografije mnogo čitane i služile su još u srednjem vijeku kao uzor za pisanje biografija. I s političkog i s kulturnog gledišta one su važan izvor za poznavanje prilika u rimsko carsko doba. Drugo njegovo veliko djelo **De viris illustribus** sačuvano nam je u odlomcima među kojima se nalaze i iscrpne biografije četvorice velikih rimskih pjesnika. Kao što je Svetonije kasnijim Rimljanima i Grcima bio bogati majdan raznovrsnog znanja, tako je i nama još i danas važan izvor za poznavanje prvih rimskih careva i kulture rimske u njihovo doba.

SYMPHOSIUS, oko 400 g. po Hr., napisao je zbirku od 100 zagonetaka u kiticama od po tri heksametra u čistom jeziku i dobrom stihu.

Albius TIBULLUS (54—19 pr. Hr.) bio je bogat vitez i prijatelj s Horacijem i Ovidijem. Umro je mlad, iste godine kad i Vergilije, 19 pr. Hr. Kod starih je užívao glas prvog umjetnika u elegiji (»perfectissimus in forma«, »multorum iudicio principem inter elegiographos obtinet locum«). Pod njegovim su se imenom sačuvale 4 knjige elegija, ali su njegove samo prve 2 knjige. Između svih elegija su mu najljepše prvih pet u I knjizi, a upravljene su na dragu mu Deliju (Delia = Plania). Tibul je pjesnik konzervativan, idealist, sanjar, on čezne za lijepim starim vremenima; bježi od buke velikog grada; njegove su pjesme pune čežnje za životom na selu, u miru, daleko od politike i rata; u takoj povučenosti želi mirnu i vjernu ljubav.

To je njegov mali idilični svijet. Tibul nas privlači blagošću i sanjalačkom prirodom.

Domitius Marsus, prijatelj Vergilijev i Tibulov, pjesnik epigrama, ispjevao je slijedeći epigram povodom smrti Tibulove:

»Te quoque Vergilio comitem non aequa, Tibulle,
mors iuvenem campos misit ad Elysios,
ne foret, aut elegis molles qui fleret amores,
aut caneret forti regia bella pedc.«
(forti pede = metro hexametro).

RIMSKI ELEGIČARI MNOGO SU UTJECALI najprije na zapadne evropske, a onda tijekom vremena i na ostale narode. Njihov se utjecaj lijepo vidi kod naših starih dubrovačkih liričara. S pojavom humanizma počeše se i naši pjesnici Dubrovčani interesovati za rimske elegičare. Iz njihovih se pjesama vidi da su duh starih klasika crpili na samom izvoru, a ne preko djela talijanskih liričara. Dubrovački liričari su većim dijelom zavisni o rimskoj lirici, navlastito u pogledu elegije i epigrama. Stoga ih i može potpuno razumjeti samo onaj koji razumije njihove izvore. Pjesnike Katula, Tibula, Propercija i Ovidija podražavali su ne samo **Dinko Ranjina** i **Dinko Zlatarić** nego i Mavro Vetranić-Čavčić (»Lili«), Nalješković i Bunić u svojim »Pjesni ljuvene«, a najstariji dubrovački liričari **Šiško Menčetić** i **Đore Držić** pod tolikim su utjecajem rimskih elegičara, da bi ih trebalo prije ubrojiti među **elegičare** nego nazivati **trubadurima dubrovačkim.** Stih im nije isti, jer su Dubrovčani mjesto elegijskog distiha uzeli dvanaesterac s dvostrukom rimom. Međutim su uzeli od rimskih elegičara razne mitološke komparacije i mnoge riječi i fraze s istim značenjem koje su imale i u rimskoj ljubavnoj elegiji. »Ljubav« ili Kupido (Amor) lepršа i po pjesmama dubrovačkih pjesnika, odapinje strijele i ranjava ljubavnika. I u njih je »dura puella« svojim žarkim pogledom osvojila mladića, pa on trpi »muku paklenu« od koje ga ne mogu izliječiti ni »magije ljuvene« ni razne »trave«. I dubrovački elegičar govori kao i njegov učitelj Rimljanin o »ognju ljuvenom«, o »nemoći i boliezni« svojoi. o okovima ljubavnim. — Naš nas Br. Radičević svojom iskrenošću i zagrijanošću, svojim jezikom i stihom, mnogo potsjeća na Katula,

kao što njemački pjesnik Gete (Goethe) na Propercija. — U našoj novoj književnosti poznati su ciklusi elegija od Zmaja Jov. Jovanovića »Đulići uveoci«, od Silvija Str. Kranjčevića »Uskočke elegije« i od Jovana Hranilovića »Žumberačke elegije«.

VALERIUS MAXIMUS živio je u I vijeku po Hr. i napisao: **Facta et dicta memorabilia** u 9 knjiga. Djelo je posvetio caru Tiberiju 32 g. To je zbirka primjera (documenta), uređena prema stvarnim kategorijama (na pr. de religione, de fortitudine, de luxuria etc.) za upotrebu retorima i njihovim školama. Upotrijebio je dobre izvore (Cicerona i Livija), ali je djelo nekritički izrađeno. Iako je knjiga slaba, ipak se u školi upotrebljavala. Sačuvana su nam i dva kratka izvoda iz djela, ali iz kasnijih vremena.

SREDNJI I NOVI VIJEK

CRIJEVIĆ Ilija — Aelius Lampridius Cerva, Dubrovčanin (1463—1520), jedan od najvatrenijih humanista koji je toliko prezirao narodni jezik, da nije napisao ni jednog stiha na materinskom jeziku. U 22 godini života bio je u Rimu nagrađen vijencem kao odličan pjesnik — **»poeta laureatus«.** Vrativši se u Dubrovnik, vršio je razne službe, bio je i rektor škole. U Dubrovniku se oženi, ali mu žena rano umrije. To ga rastuži tako, da je otišao u svećenike. Crijević je umro kao kanonik. Pjevao je različite pjesme. Dvije knjige njegovih rukopisa čuva Vatikanska biblioteka u Rimu.

DERKOS Ivan — O njegovom životu nažalost ne znamo mnogo. Znamo da je bio pravnik i vrlo zagrijan za ilirski pokret. God. 1832 izdao je djelce na latinskom jeziku pod naslovom **»Genius patriae** super dormientibus suis filiis seu folium patrioticum pro incolis Regnorum Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae in excitandum excolendae linguae patriae studium. Zagrabiae 1832. Typis Franc. Suppan«. To je mala brošura, ali je u historiji hrvatskog preporoda od velike važnosti. Istina, pisana na latinskom jeziku nije mogla imati širi krug čitalaca, ali je silno djelovala na onaj mali krug koji je odlučivao sudbinom hrvatskog naroda. Tome krugu dovikuje on, iako na lat. jeziku, ali slavenskom dušom i osjećajima: neka se probudi i iz sna digne domovinu da se jednom s ostalom braćom slavenskom dođe do zajedničkog cilja. »Svak neka svoj jezik obrađuje, svi da sebi samo bratske ruke pružaju!« On je za njegovanje narodnog jezika i izgrađivanje kulture na temelju nar. jezika. — Svi pisci o ilirskom preporodu s respektom spominju Derkosovo djelce. Ono je prevedeno na hrvatski 1897 g. povodom proslave pedesetogodišnjice hrvatskog kao službenog jezika, jer je latinski jezik bio službeni u Hrvatskom saboru i upravi sve do god. 1847. Djelce je preveo dr. Stjepan Ortner.

DOBROVSKY Josip (1753—1829), prvi češki slavist, ali je većinom pisao na njemačkom i latinskom jeziku. On je god. 1822 izdao »Institutiones linguae slavicae dialecti veteris«. Važna je njegova korespondencija s češkim naučenjacima, sa Slovencem Kopitarom i sa zagrebačkim biskupom Vrhovcem koji je izdao okružnicu (cirkular) 1813 g. da se sakupljaju narodne pjesme.

POP DUKLJANIN

Pravo ime Popa Dukljanina ne znamo. Njegov je Ljetopis **prvo naše nacionalno literarno djelo,** istina sačuvano u latinskom jeziku, ali je prvobitno bilo napisano na slavenskom jeziku. On je u isto vrijeme i naš stari historijski izvor iz koga izbija narodni duh u pričama o bojevima dukljanskih vladalaca za slobodu i nezavisnost, o junaštvu i o mržnji nesloge i zavade.

Ljetopis Popa Dukljanina ima 3 dijela. Prvi se tiče više Hrvatske. Drugi dio koji ima najveću historijsku vrijednost, izvod je iz legende o sv. kralju Vladimiru. Treći je dio historija dukljanskih

vladalaca X—XII vijeka, sastavljena po legendama i pričama. U tekstu ne nalazimo nikakvih datuma. U genealogiji nema većine vladara koji su nam inače poznati iz drugih pisanih spomenika.

Taj Ljetopis je napisao neki sveštenik koji je po svoj prilici živio u Baru. Pobliže o piscu ne znamo ništa. Pop Dukljanin napisao je svoj ljetopis u drugoj polovini XII vijeka, za posljednjih godina vladanja cara Manojla Komnena (oko 1160—1180). — Splitski arhiđakon Toma (1201—1268) upotrijebio je oko 1250 g. Ljetopis Popa Dukljanina pri pisanju svoje **»Historia Salonitana«.** — Što je Dukljaninov Ljetopis bivao poznatiji, to je doživljavao sve veće promjene, a najviše stoga, što je u tekst štošta umetano i pripisivano. Ljetopis je doživio najveću promjenu kad je veći njegov dio preveden na hrvatski. Tako je nastala hrvatska redakcija Ljetopisa Popa Dukljanina. Hrvatski tekst preveo je na latinski Marko Marulić Splićanin oko 1510 g. — Lat. jezik Popa Dukljanina je dosta primitivan. U početku djela mu je jezik slab, ali kasnije je nešto bolji. On je poznavao **Vulgatu**, tj. latinski prijevod sv. Pisma. Uostalom treba znati da ni ostali pisci njegova vremena nijesu bolje poznavali lat. jezik.

Ljetopis Popa Dukljanina izdao je prvi na talijanskom jeziku Dubrovčanin **Mavro Orbini,** opat manastira na ostrvu Mljetu (Pesaro 1601 g.). U originalu, tj. na latinskom jeziku, prvi ga je izdao Trogiranin **Ivan Lucije** (Amsterdam 1666 god.). Hrvatski tekst objelodanio je prvi **Ivan Kukuljević** u časopisu »Arhiv za povjesnicu jugoslavensku« (Zagreb 1851 god.) pod naslovom **»Kronika hrvatska iz XII vijeka«.** — Srpski prijevod čitave latinske redakcije izdao je **Jovan Subotić** pod naslovom »Дукљанског пресвитера краљевство Славена« u »Љетопису Матице Српске« (књ. 88 — Будим — 1853 г.). Od toga je mnogo stariji jedan ruski prijevod, štampan u Petrogradu 1722 g. — Srpska kraljevska akademija nauka u Beogradu izdala je (Posebna izdanja, knj. 67, 1928 g.) najnovije izdanje »Ljetopisa Popa Dukljanina« u redakciji Dr. Ferda Šišića, univers. profesora u Zagrebu.

FERMEDŽIN Eusebije (Martin), historik, rođen u Vingi (Banat), umro 1879 u Našicama. Školovao se u Beču gdje je završio teološke nauke i posvetio se historijskim studijama. Kao franjevac postao je generalni definitor franjevačkog reda sa sjedištem u Rimu. Tu je mnogo radio na polju historije franjevačkog reda. Pored toga radio je i na svojoj nacionalnoj historiji, pa je tako zadužio historiografiju srpsku i hrvatsku, pa i bugarsku. Ostavio nam je dobre i pouzdane zbirke izvora na lat. jeziku: **Acta Bulgariae ecclesiastica** (1556—1799), **Acta Bosnae potissimum ecclesiastica ... ab anno 925 usque ad annum 1752,** (1892), **Acta Croatiae ecclesiastica.** Osim toga ima njegovih historijskih radova u rukopisu kojih je vlasnik Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

KOPITAR Jernej rodio se 1780 g. u Gornjoj Kranjskoj, u selu Repnje, u seljačkoj porodici. 1808 g. dođe u Beč da studira pravne nauke. Ali one ne bijahu za njega, i on se odade proučavanju slavenskih jezika — slavistici. 1810 g. postade cenzor za slavenske i grčke knjige. Kasnije postade činovnik u dvorskoj biblioteci, pa kustos, a onda i dvorski savjetnik. Umro je u Beču 1844 g. Kao đak naučio je grčki i latinski. Pisao je, iako je bio slavenski filolog, na njemačkom i latinskom jeziku. Prvo mu je djelo »Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steiermark« (1808). U toj gramatici Kopitar je postavio slavensku filologiju na čvrstu podlogu narodnog govora i historijskog jezičnog razvitka.

Kopitar ima zasluga i za srpski narod. On je od Vuka St. Karadžića stvorio ono što je danas Vuk u nas. To priznaje i sam Vuk i kaže: »Glavni uzrok, da sam ja danas spisatelj, ostaće do vijeka Kopitar«. On je nagovorio Vuka da piše gramatiku i rječnik srpskog književnog jezika, da kupi i izdaje srpske narodne pjesme.

Kopitar je bio u vezi sa Lukijanom Mušickim i s njim se dopisivao. Mnogo je poštovao i Dositeja i cijenio njegov rad. Stoga je

napisao i članak o Dositeju na njemačkom jeziku, želeći da Nijemce upozna s idejama koje je Dositej iznosio u srpskom narodu. — Kopitar se bavio i studijama o staroslav. jeziku, pa je izdao »Glagolita Clozianus« (1836), Klocov glagoljaš, spomenik glagoljskog pisma. Izdao je još mnogo stvari iz staroslav. jezika i napisao mnogo različitih rasprava, prikaza i kritika. Kopitar se dopisivao sa svojim velikim učiteljem i slavistom Jos. Dobrovskim, iznoseći svoje nazore o jeziku i pismu i uopće o slav. jezicima.

KUNIĆ Rajmund (Cunichius Raymundus), 1719—1795), Dubrovčanin, učio je kod Isusovaca u Dubrovniku i u Isusovačkom kolegiju u Rimu gdje mu je Ruđer Bošković bio profesor. Kunić je prevodio s grčkog na latinski i pjevao na latinskom jeziku. Glavno mu je djelo prijevod Homerove Ilijade, štampano u Beču 1784 g. Po pravilnosti i ljepoti latinskog ide Kunić među hrvatske najbolje pjesnike latinske.

LASTRIĆ Filip, bosanski franjevac, rođen u Očevju 1700 g., umro u franjevačkom samostanu u Kraljevskoj Sutjesci kod Visokog, u Bosni, 1783 g. Njegovo djelo **Epitome vetustatum provinciae Bosnensis** štampano je u Mljecima 1765 g. Valja napomenuti da je Lastrić još mnogo pisao na narodnom jeziku, ali su mu ti radovi vjerskog sadržaja, namijenjeni narodnim potrebama.

MARULIĆ Marko, Splićanin, (1450—1524), najznamenitiji pjesnik Splita, a najstariji pjesnik hrvatski. Marulić je ne samo pjesnik nego i pravi polihistor. Pisao je vrlo mnogo, ali najviše na latinskom jeziku. Najveća i najvažnija su mu djela u prozi moralno-religioznog i filosofsko-etičkog sadržaja. **De bene beateque vivendi institutione** (Mljeci 1506 g.) doživjelo je u 16 i 17 vijeku oko 20 izdanja, a prevedno je i na talijanski (12 izdanja), njemački (6 izdanja), portugiski i francuski. Drugo mu je djelo **Evangelistarium** (prvo izdanje između 1506—1510 g., docnije još 11 izdanja), prevedeno na talijanski. Manje važna su mu djela iste vrste, prevedena na talijanski: **Quinquaginta parabolae** (1510), **De humanitate et gloria Christi** (1519) i **Dialogus de laudibus Hercules a Christianis superati** (1524). — Marulić je preveo na latinski Ljetopis Popa Dukljanina pod naslovom **»Regum Dalmatiae et Croatiae gesta«.** Izdao je i zbirku **solinskih** natpisa (»Inscriptiones Salonitanae antiquae«). Marulić je i mnogo pjevao na latinskom jeziku, ali su mu te pjesme većim dijelom izgubljene. I savremeni i kasniji hrvatski pisci priznaju Maruliću prvenstvo u hrvatskom pjesništvu.

THOMAS ARCHIDIACONUS Spalatensis (1201—1268), rodio se u Splitu, a u Bolonji svršio teologiju i pravo. Poslije završenih nauka povratio se u Split i tu proveo cio svoj život, brinući se za dobro i napredak svoga rodnog grada. Kao svećenik postigao je čast arhiđakona. Zbog svojih strogih moralnih načela i odlučnog stava prema nesposobnim svećenicima i neobuzdanim građanima, spremnim na svađe i zavade, Toma je stekao mnogo neprijatelja. Stoga je čitavog života patio od njihovih podvala. Njegova kronika koja u prvom redu prikazuje historiju splitske crkve, važan je izvor za stariju srednjovijekovnu historiju, a naročito za doba koje je bliže njegovu vremenu. Iako je bio Talijan, on je sasvim objektivno posmatrao razvitak hrvatske historije. — Stari je natpis Tominoj kronici **»Incipit historia Salonitanorum pontificum atque Spalatensium«.** Danas je uobičajen naslov: **»Historia Salonitana«.** Tomina kronika štampana je prvi put i pod tim naslovom 1666 g. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu izdala je kroniku pod **»Historia Salonitana«** 1894 g. u redakciji Dr. Franje Račkog.

ZAMANJA Bernard (Zamagna Bernardus, 1735—1820), Dubrovčanin, preveo je s grčkog na latinski svega Hesioda, Homerovu Odiseju i nešto od pjesnika Teokrita, a sam je napisao latinsku epsko-didaktičnu pjesmu »Echo«, a izdao je Kunić zajedno sa svojim radovima u Rimu g. 1764. Prijevod Homerove Odiseje štampan je u gradu Seni, u Italiji, 1777 g.

II a
LATIUM ET CAMPANIA.
II
ITALIA.
Modulus 1:4000000.
0 10 20 30 40 50 100 150
Chiliometra
Alpes
Cenomāni
Insubres
Gallia Cisalpina
Venetia
Taurini
Bagienni
Salassi
Ligures
Boii
Liguria
Sinus Ligusticus
Sinus Portus Veneris
Etruria
Umbri
Senones Picentes
MARE HADRIĀTICUM
Aequi
Marsi
Hernici
SAMNIUM
Latium
Volsci
Aurunci
Campania
Hirpini
Apulia
Calabria
Lucānia
Brutii
Sinus Tarentinus
CORSICA
SARDINIA
MARE TYRRHĒNUM
(TUSCUM)
SICILIA
Roma
Ostia
Antium
Circēi
Tarracina
Formiae
Minturnae
Sinuessa
Cales
Teanum Sidicinum
Teiesia
Venāfrum
Aquinum
Fregellae
Arpīnum
Fucinus
Sublaqueum
Tibur
Gabii
Praeneste
Alba Fucens
Via Valeria
Via Salaria
Via Nomentana
Via Tiburtina
Via Latina
Via Appia
Via Flaminia
Via Aurelia
Via Cassia
Via Clodia
Via Amerina
Via Salaria
Via Gallica
Via Aemil

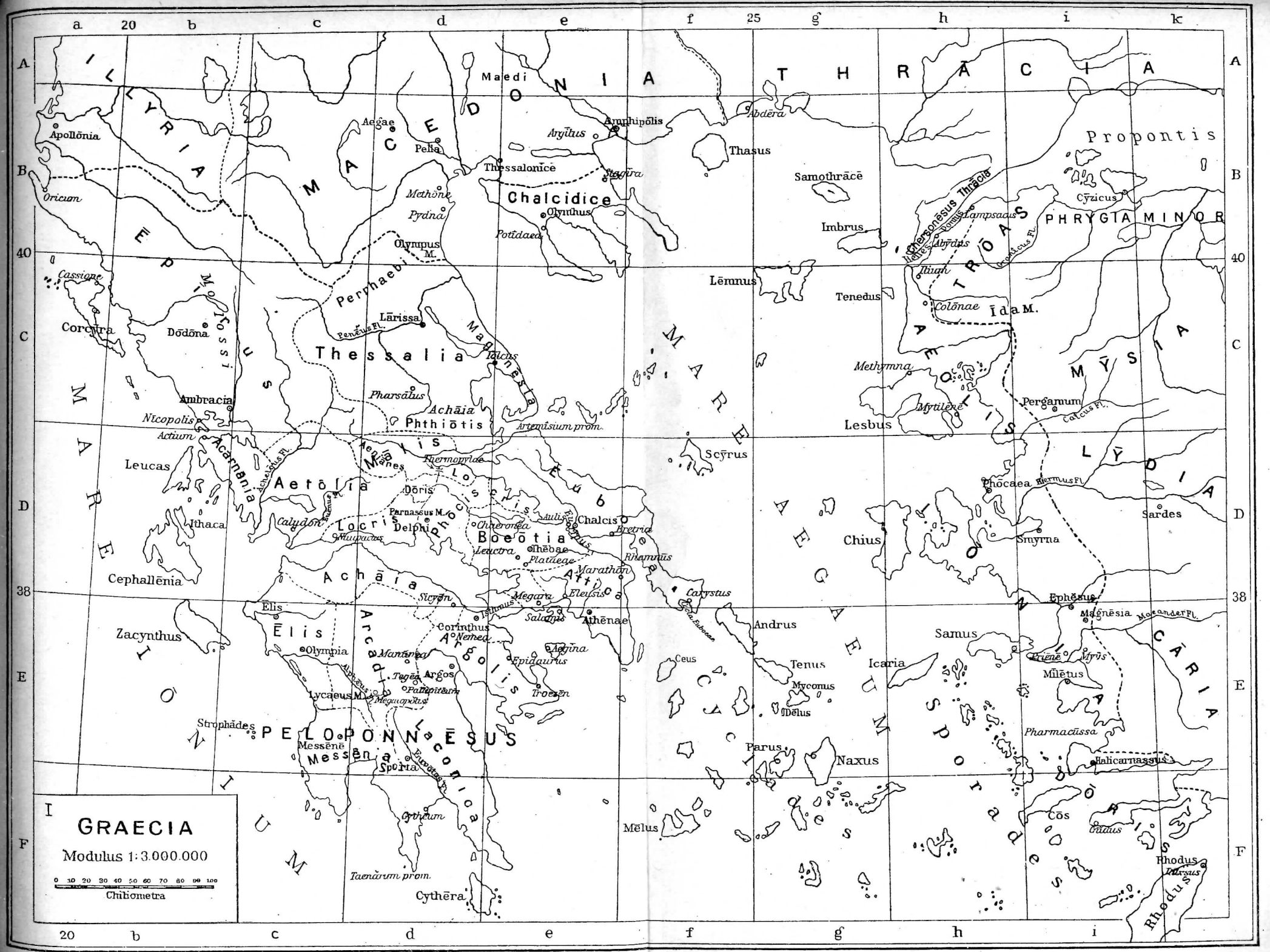
GRAECIA
Modulus 1:3.000.000
Chiliometra
ILLYRIA
MACEDONIA
THRĀCIA
Maedi
Propontis
PHRYGIA MINOR
MŸSIA
LŸDIA
CĀRIA
DŌRIS
ĒPIRUS
Molossi
Perrhaebi
Thessalia
Magnēsia
Achāia Phthiōtis
Aenīānes
Malis
Aetōlia
Acarnānia
Locris
Phōcis
Boeōtia
Achāia
Attica
Ēlis
Arcadia
Argolis
Laconica
Messēnia
PELOPONNĒSUS
Chalcidice
TRŌAS
AEŌLIS
IŌNIA
Chersonēsus Thrācia
MARE AEGAEUM
Cyclades
Sporades
MARE IŌNIUM
Apollōnia
Oricum
Cassiōpe
Corcȳra
Dōdōna
Ambracia
Nīcopolis
Actium
Leucas
Ithaca
Cephallēnia
Zacynthus
Strophādes
Aegae
Pella
Thessalonīcē
Methōnē
Pydna
Olympus M.
Potīdaea
Olynthus
Stagīra
Amphipōlis
Argīlus
Abdēra
Thasus
Samothrācē
Imbrus
Lēmnus
Tenedus
Colōnae
Īda M.
Ilium
Abȳdus
Lampsacus
Cȳzicus
Methymna
Mytilēnē
Lesbus
Pergamum
Scȳrus
Chius
Phōcaea
Smyrna
Sardes
Ephēsus
Magnēsia
Samus
Priēnē
Myȳs
Mīlētus
Icaria
Tenus
Myconus
Dēlus
Andrus
Ceus
Parus
Naxus
Mēlus
Pharmacūssa
Halicarnassus
Cōs
Rhodus
Lārissa
Pharsālus
Thermopylae
Artemisium prom.
Dōris
Parnassus M.
Delphi
Chaeronēa
Thēbae
Leuctra
Plataeae
Chalcis
Bretria
Rhamnūs
Marathōn
Eleusis
Athēnae
Megara
Salamis
Corinthus
Nemea
Argos
Epidaurus
Troezēn
Aegīna
Carystus
Sicyōn
Olympia
Mantinea
Tegea
Pallantēum
Lycaeus M.
Megalopolis
Messēnē
Sparta
Cythēum
Cythēra
Taenārum prom.
Aetōlia
Calydōn
Naupactus
Aulis
Euripus
Sinus Euboicus
Aeolis
Lampsacus
Granicus Fl.
Caicus Fl.
Hermus Fl.
Maeander Fl.
Acheloüs Fl.
Peneus Fl.
Alpheus
Eurotas Fl.

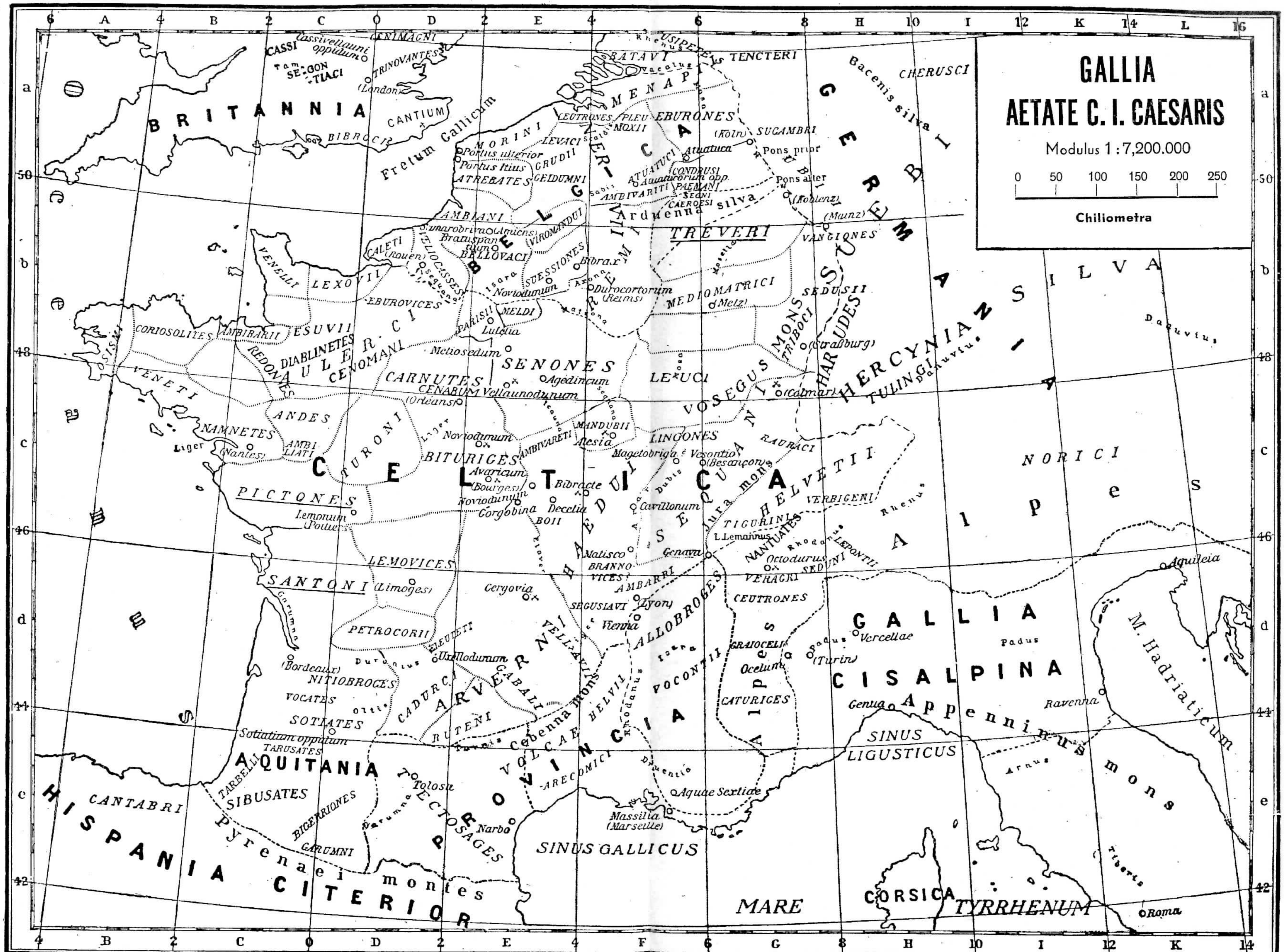
GALLIA
AETATE C. I. CAESARIS
Modulus 1 : 7,200.000
0 50 100 150 200 250
Chiliometra
BRITANNIA
CANTIUM
TRINOVANTES
(London)
Fretum Gallicum
MORINI
Portus ulterior
Portus Itius
ATREBATES
MENAPII
EBURONES
(Köln)
SUGAMBRI
Pons prior
Pons alter
(Koblenz)
(Mainz)
Atuatuca
Arduenna silva
TREVERI
VANGIONES
BELGICA
REMI
Bibrax
Durocortorum
(Reims)
MEDIOMATRICI
(Metz)
AMBIANI
BELLOVACI
VIROMANDUI
SUESSIONES
Noviodunum
CALETI
(Rouen)
VELIOCASSES
VENELLI
LEXOVII
EBUROVICES
PARISII
MELDI
Lutetia
Metiosedum
SENONES
Agedincum
CARNUTES
CENABUM
(Orléans)
Vellaunodunum
LEUCI
VOSEGUS MONS
TRIBOCI
(Straßburg)
(Colmar)
HARUDES
SEDUSII
GERMANIA
SUEBI
Bacenis silva
CHERUSCI
TENCTERI
USIPETES
BATAVI
HERCYNIA SILVA
TULINGI
Danuvius
NORICI
Alpes
CORIOSOLITES
AMBIBARII
ESUVII
DIABLINTES
AULERCI
CENOMANI
REDONES
VENETI
NAMNETES
(Nantes)
Liger
ANDES
AMBILIATI
TURONI
BITURIGES
Avaricum
(Bourges)
Noviodunum
Gorgobina
BOII
Decetia
Bibracte
MANDUBII
Alesia
LINGONES
Magetobriga
Vesontio
(Besançon)
RAURACI
HELVETII
VERBIGENI
TIGURINI
L. Lemannus
NANTUATES
SEDUNI
VERAGRI
LEPONTII
Octodurus
Genava
Cavillonum
Matisco
AMBARRI
SEGUSIAVI
(Lyon)
Vienna
ALLOBROGES
CEUTRONES
CELTICA
HAEDUI
SEQUANI
Jura mons
PICTONES
Lemonum
(Poitiers)
LEMOVICES
(Limoges)
SANTONI
PETROCORII
Cergovia
ARVERNI
VELLAVII
GABALI
ELEUTETI
Uxellodunum
CADURCI
RUTENI
Cebenna mons
HELVII
VOCONTII
CATURIGES
GRAIOCELI
Ocelum
(Turin)
Vercellae
Padus
GALLIA
CISALPINA
Genua
Appenninus mons
Ravenna
M. Hadriaticum
Aquileia
(Bordeaux)
NITIOBROGES
VOCATES
SOTIATES
Sotiatum oppidum
TARUSATES
AQUITANIA
TARBELLI
SIBUSATES
BIGERRIONES
GARUMNI
CANTABRI
Tolosa
TECTOSAGES
Narbo
VOLCAE
ARECOMICI
PROVINCIA
Aquae Sextiae
Massilia
(Marseille)
SINUS GALLICUS
SINUS LIGUSTICUS
HISPANIA CITERIOR
Pyrenaei montes
MARE
CORSICA
TYRRHENUM
Roma
Oceanus

III
IMPERIUM ROMANUM
Modulus 1:20.000.000
Chiliometra
HIBERNIA
BRITANNIA
MARE ATLANTICUM
GERMANIA
SARMATIA
GALLIA
HISPANIA
ITALIA
DACIA
MOESIA
PONTUS EUXINUS
PANNONIA
NORICUM
RAETIA
DALMATIA
MACEDONIA
THRACIA
ASIA
BITHYNIA
PONTUS
GALATIA
CAPPADOCIA
ARMENIA MAIOR
COLCHIS
MESOPOTAMIA
SYRIA
ARABIA
CILICIA
PAMPHYLIA
LYCIA
CRETA
CYRENAICA
AEGYPTUS
MARE MEDITERRANEUM
MARE CANTABRICUM
MARE AEGAEUM
SARDINIA
CORSICA
SICILIA
BALEARES
MAURETANIA
Numidia
AFRICA
Fines imp. Rom., qui fuerunt anno a. Chr. n. 326
Partes, quae usque ad a. 146 accesserunt
Partes, quae usque ad annum p. Chr. n. 14 accesserunt
Partes, quae post a. 14 accesserunt

503
F5